Den uforbederlige bibliotekar

Niels Jensen

Nyt dansk Maanedsskrift

Udkom 1870-74. Bind 1-6

Mere om tidsskriftet og liste over indekset indhold på:

https://danskforfatterleksikon.dk/1850p/p104350.htm

Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

GJENTOFTE
KOMMUNE
BIBLIOTEK
GKB
19 18
EX·LIBRIS·

Nyt
Dansk Maanedsskrift.

Redigeret

af

Vilhelm Møller.

Fjerde Bind.

April 1872—December 1872.

Kjøbenhavn.

G. E. C. Gad.

Trykt hos C. Ferslew & Co.

1873.

Fjerde Bind:

(Dobbelthefte.)

Om Befolkningsforholdene.

Formodenlig ville de Fleste, naar Talen henledes paa den stærke Tiltagen af Befolkningen i de store Stæder og i det Hele taget i de fleste europæiske Stater, neppe i nogen synderlig Grad foruroliges af denne Kjendsgjerning. De ville henvise til Jordens store Udstrækning, til dens Frugtbarhed, der synes aldrig at kunne udtømmes, og til de uhyre store Landstrækninger, der endnu henligge udyrkede og saagodtsom ubenyttede. Med visse Forbehold og Indskrænkninger kan man ganske vist adoptere disse Synspunkter. Men de fortjene dog en nærmere Prøvelse, førend de godkjendes, og jeg beder mine Læsere med nogen Opmærksomhed følge mig ved dette Arbeide.

Det er en velbekjendt Sag, at der iboer alle levende Væsner, Planter og Dyr saavelsom Mennesket, en i allerhøieste Grad forbausende stor Kraft til at mangfoldiggjøre sig gjennem Avlingen. Hvilke Dimensioner denne Kraft har, vil maaskee tydeligt fremgaae af et Par Exempler. Tænke vi os saaledes, at der for Øieblikket existerede kun een Plantefamilie paa Jorden og af denne kun eet Exemplar (vi kunne exempelviis tage Fennikel af Skjærmplante-Familien), og saa dette ene Exemplar uden nogen Indskrænkning fik Lov til at udbrede sig, da vilde om et Aarhundrede ikke alene hele Jorden, men Verdner kunne bedækkes med Afkommet. For Dyrenes Vedkommende gjælder, om just ikke i samme uhyre Udstrækning, saa dog tilnærmelsesviis, det

Samme, og Mennesket er ikke undtaget fra denne Naturlov; saaledes vilde, for atter at tage et Exempel, Befolkningen i det lille Danmark, dersom den for Øieblikket var den eneste i Europa, i langt mindre end en Fjerdedeel af den Tid, der er hengaaet fra vor Tidsregnings Begyndelse indtil nu, være istand til at befolke, ligesaa tæt som nu, det hele Europa, forudsat, at ingen anden Indskrænkning end den i de naturlige Forhold givne gjorde sig gjældende.

Men hvad er da Grunden til, at dette ikke skeer?

Jeg skal ikke lade længe vente paa Svaret: det er Manglen paa Subsistensmidler.

Naar jeg nylig har omtalt den overordenlige produktive Kraft, som Plante- og Dyreverdenen besidder, synes det at være en Modsigelse at antage, at Subsistensmidlerne til Menneskets Underhold skulde mangle. Denne Modsigelse er dog kun tilsyneladende og beroer paa en overfladisk Betragtning af de herhenhørende Forhold.

Al den Næring, som Planten, Dyret og Mennesket behøver til sit Underhold, tages som bekjendt af Jordbunden (herunder indbefattet saavel Jord- som Havbund). Men Jordbunden besidder langtfra den Evne at kunne yde Næringsstof til Planteriget i samme Forhold, som dette besidder Evne til at mangfoldiggjøre sig, og da Planteriget er den fælles Kilde, hvoraf Dyret og Mennesket, umiddelbart eller middelbart, henter sine Livsfornødenheder, vil det indsees, at der her opstaaer et Misforhold, som maa have den allerstørste Betydning. Vi ville oplyse dette med et Par Exempler: tænke vi os, at et Stykke Jord eller en Landeiendom paa 100 Tønder Land kan ernære en Familie, Husbonde, Tyende, Besætning o. s. v. saaledes, at de Alle kunne leve under et vist Velvære, og tænke vi os videre, at Mennesker og Dyr i Løbet af f. Ex. tyve Aar fordobles i Antal, saa maatte, forudsat at Livet skulde føres under de samme Vilkaar som forhen, Jordbunden om tyve Aar kunne give den dobbelte Afgrøde og saaledes fremdeles i samme Progression for hver tyve Aar: men Enhver veed, at dette er en Umulighed. Tage vi et

lignende Exempel, men hentet fra større Forhold, ville vi faae netop det samme Resultat. Englands Befolkning fordobler sig i omtrent 50 Aar. Antage vi, at den for Øieblikket udgjør omtrent 25 Millioner, vil den om 50 Aar udgjøre 50 Millioner, om 100 Aar 100 og om 300 Aar 1600 Millioner, altsaa et Antal af Mennesker, der er langt større end det, som for Øieblikket findes paa hele Jordkloden. Uagtet Agerdyrkningen i England staaer paa et overordenlig høit Standpunkt, er det allerede med sin nuværende Befolkning nødt til at søge sine Subsistensmidler udenfor sit eget Omraade. Hvorledes vilde det da være tænkeligt, trods alle mulige Forbedringer i Agerbruget, at det samme Areal skulde kunne ernære, ja man sige blot: rumme, 1600 Millioner Mennesker, hvortil Befolkningen, under Forudsætning af, at de nuværende Forhold vedblive at bestaae, vil være stegen om 300 Aar?

Disse Forhold have fundet deres Udtryk i en Lov, opdaget af Englænderen Malthus i Begyndelsen af dette Aarhundrede og benævnet Loven for Befolknings-Forholdene, efter hvilken det viser sig, at Produktionen af Menneskets Subsistensmidler, og navnlig af dem, der hentes fra Agerbruget, stiger i omtrent arithmetisk, hvorimod Formerelsen af Mennesket stiger i omtrent geometrisk Progression. I den politiske Oekonomi gjælder det som beviist Kjendsgjerning, at den forøgede Arbeidskraft, som anvendes paa Jordens Forædling og til at forøge dens Produktionsevne, giver et proportionelt til Arbeidskraften bestandig ringere Udbytte, hvorfor der ogsaa stadig maa indtages til Opdyrkning Jordsmon af slettere og slettere Beskaffenhed.

Heraf maa altsaa med Nødvendighed fremgaae, at Menneskeslægtens Formerelse er afhængig af dens Subsistensmidler og ikke kan overskride en vis Grændse uden at drage Følger af den største Betydning efter sig. Uagtet denne Grændse ikke nøie kan bestemmes og i de forskjellige Lande er høist forskjellig, vil det dog være af megen Interesse tilnærmelsesviis at lære

den at kjende. Som et Bidrag hertil har Moreau de Jonnés, fransk Statistiker, paa Grundlag af Forholdene ved Befolkningernes Tiltagen beregnet Tiden, inden hvilken Befolkningen af nedennævnte Lande vil kunne fordobles. Hans Beregning er følgende:

Tyrkiet behøver	555	Aar
Sveits	227	—
Frankrig	138	—
Spanien	106	—
Holland	100	—
Tydskland	76	—
Rusland	43	—
England	43	—
Forenede Stater af Amerika (med Fradrag af de Indvandrede)	25	— (*)

Ingen vil kunne kaste et Blik paa denne Tabel uden at studse over den mægtige Forskjel paa Ydergrændserne: 555 og 25 Aar, og Spørgsmaalet: hvad er dog Aarsagen til denne uhyre Afvigelse? maa paatrænge sig Enhver.

Det er atter Malthus, som vi have at takke for, at dette Spørgsmaal kan besvares fyldestgjørende.

Førend jeg gaaer nærmere ind paa denne Besvarelse, vil jeg bede fastholdt, at det af Tabellen fremgaaer, at det er muligt, at en talrig Befolkning paa mange Millioner kan fordoble sig i Løbet af 25 Aar, og endvidere tilføie, hvad der vil fremgaae af de følgende Betragtninger, at Grændsen for Menneskets Avlekraft hermed ingenlunde er naaet.

I ethvert større Samfund vil, naar Subsistensmidlerne ikke staae i Forhold til Befolkningens Størrelse (og dette finder som anført Sted i enhver af Europas ældre Stater), en eller flere eller alle af følgende sex Indskrænkninger

*) Forholdene have, siden Jonnés skrev, forandret sig ikke ganske ubetydeligt. Saaledes maa England efter senere Beregninger faae Tallet 53, og Frankrigs Folkemængde er i de senere Aar næsten stationær; men i det Hele og Store og henseet til Forholdene er Beregningen rigtig.

gjøre sin Indflydelse gjældende og om kortere eller længere Tid bringe en vis Ligevægt i Forholdet tilstede. De ere:

1) Leven i ugift Stand, 2) Prostitution, 3) Ufrugtbarhed, 4) Benyttelsen af præventive Forholdsregler ved Avlingen, 5) Forkortelse af Levetiden og 6) Udvandring.

Da Tilstedeværelsen af en enkelt eller flere eller alle Indskrænkninger tilsammen har en absolut Indvirkning paa Folkemængdens Aftagen, kunne vi, naar Folkemængdens Tiltagen i et hvilketsomhelst Land findes mindre, end den muligen kunde være (see ovenstaaende Tabel), med Bestemthed slutte, at en enkelt eller flere eller alle de nævnte Indskrænkninger ere virksomme. Thi deres forenede Masse staaer i omvendt Forhold til Hurtigheden, hvormed Landets Befolkning tiltager, ligesom Maalet (Fyldigheden) af hver enkelt Indskrænkning staaer i omvendt Forhold til Massen af de andre.

Vi skulle nu i Korthed gjennemgaae de nævnte sex Indskrænkninger og see, hvilket Værd der maa tillægges hver af dem med Hensyn til Befolkningens Aftagen og til deres Konsekvenser.

Under Leven i ugift Stand maa ikke alene de henregnes, der ikke gifte sig i deres Levetid, men ogsaa Alle de, der ikke gifte sig førend i en mere fremrykket Alder, altsaa kortere eller længere Tid efter den Alder, hvor Avling kan finde Sted. Man kunde følgelig bedre betegne denne Indskrænkning med Benævnelsen Afholdenhed. At denne Indskrænkning maa have en meget betydelig Indflydelse paa Befolknings-Forøgelsen, er en Selvfølge, og vi kunne slutte, at jo færre Ægteskaber, der stiftes, eller jo sildigere de indgaaes, desto mindre stiger Befolkningen, og omvendt.

Prostitutionen, en af Civilisationens Svøber og Overbefolkningens stadige Ledsager, formindsker Folkemængden ved den Avlekraft, som herigjennem tabes og afledes. Som bekjendt er Ufrugtbarhed almindelig hos denne Klasse Fruentimmer, og den hele Institution kan desuden betragtes som et Slags Polyandri med de samme Følger som Polygamiet.

At Benyttelsen af præventive Forholdsregler ved Avlingen kan have den største Betydning for Befolknings-Spørgsmaalet, vil senere blive oplyst.

Forkortelse af Levetiden. Denne er den betydningsfuldeste og virksomste af alle sex Indskrænkninger. Den indbefatter Alt, hvad der vides at have Indflydelse til at forkorte Menneskets Livsvarighed, saaledes Armod, alle usunde Beskæftigelser, strengt Arbeide, slet Børnepleie, store Stæder, Udsvævelser af enhver Art, den hele Hærskare af Sygdomme, Epidemier, Krig, Pest og Hungersnød. Armod, Usselhed og Elendighed, der ere uadskillelige Ledsagere af ethvert overbefolket, større Samfund, og som ere det korrekte Udtryk for Misforholdet mellem Subsistensmidler og Befolkning, indeholde eller afføde, paa ganske faa Undtagelser nær, alle de nævnte Ulykker og Plager, som ødelægge Folkeslagene i alle ældre Stater i hele den gamle Verden. De bidrage væsenligst til at udjevne Misforholdet mellem Subsistensmidler og Befolkning, nærmest ved at svække Individernes Modstandskraft i den Kamp for Tilværelsen, som finder Sted igjennem den hele organiske Verden, og fra hvilken Menneskeheden ikke er udelukket.

Udvandring. Man skulde troe, og mangfoldige endog meget oplyste Mennesker staae i den Formening, at man i denne Indskrænkning af Folkemængdens Forøgelse havde den bedste Sikkerheds-Ventil mod Overbefolkning. Men det forholder sig ingenlunde saaledes. Allerede den Kjendsgjerning, at det er muligt, at Menneskeheden formaaer at fordoble sig i 25 Aar, vil gjøre det indlysende, at intet tænkeligt Maal af Udvandring vilde kunne være istand til at neutralisere denne uhyre Tilvæxt. Og denne Tilvæxt er intet Fantasibillede; den vil uundgaaelig finde Sted overalt, hvor Mennesket blot faaer Plads og Subsistensmidler i passende Forhold til det bestaaende Antal Individer. I Forhold til den hele, store, samlede Menneskehed er Udvandringens Betydning en reent forsvindende Størrelse; selv i England, hvor den i den nyere Tid har fundet Sted i et exempelløst Omfang, har

den ikke kunnet frembringe nogen Forskjel, der er Omtale værd, paa det uhyre Tryk af Overbefolkning, som dette Land lider under.

Ufrugtbarhed, som ogsaa er nævnt blandt Indskrænkningerne for Overbefolkning, vil, forsaavidt den ikke gaaer ind under de andre Indskrænkninger, nemlig præventive Forholdsregler, Prostitution, Sygdom o. s. v., neppe have nogen stor Betydning. Den er derfor kun nævnt for Fuldstændighedens Skyld og staaer desuden ikke i noget direkte Aarsagsforhold til Loven for Befolkningen.

Vi have altsaa i disse sex Indskrænkninger, hvoraf de fleste maa betragtes som de værste Onder, der hærge og ødelægge Menneskeslægten, Nøglen til den Gaade, om man vil, som indeholdes i Moreau Jonnés Tabel.

Naar Nordamerika tages som Udgangspunkt eller Norm for Menneskehedens Formerelse, skeer det ikke, hvad der ogsaa i det Foregaaende er antydet, fordi den yderste Grændse for Formerelsen er naaet der, hvilket strax skal blive paaviist, men fordi det er beviist og vitterligt, at en saadan Formerelse finder Sted der. Var den yderste Grændse for Menneskeformerelsen naaet i Nordamerika, saa maatte ingen af de nævnte sex Indskrænkninger kunne paavises at være virksomme. Men dette er aldeles ikke Tilfældet; Nordamerikanerne opnaae saaledes ingenlunde nogen høi Alder, gjennemsnitlig 37 Aar; der findes fremdeles ikke faa store, overbefolkede Stæder, altsaa findes der Armod, strengt og usundt Arbeide, Prostitution o. s. v. Den Omstændighed, at flere af Nordamerikas Stater, hvor de nævnte Indskrænkninger kun i ringe Grad ere tilstede, have fordoblet deres Folkemængde i 20 Aar, viser ogsaa, at Grændsen langtfra er naaet. Hvad der gjør det muligt for Nordamerika at formere sig i den nævnte Grad (man erindre, at Indvandringen er fradragen), er Jordbundens store Frugtbarhed i Forhold til den Arbeidskraft, som anvendes derpaa, den Overflod af Rum, som levnes hvert Individ, i Forbindelse med Folkets Vindskibelighed og Arbeidsomhed, hvoraf som

samlet Sum følger Subsistensmidlernes rigelige Tilstedeværelse i Forhold til Befolkningens Størrelse.

Sammenligner man England og Frankrig, to Lande, der med Hensyn til Klima, Jordbund, intellektuel Begavelse, Flid og Foretagelsesaand hos Befolkningen i det Hele og Store staae hinanden saa nær, da synes det uforklarligt, at Forskjellen hos disse to Nationer i Formerelsen af deres Folkemængde er saa overordenlig stor. Gjennemgaaer man de forskjellige Indskrænkninger for at udfinde, hvilken eller hvilke der ere mere virksomme i Frankrig end i England, vil man finde, at Levevarigheden i England gjennemsnitlig er noget større (40 Aar, i Frankrig 39 Aar*), Noget, der imidlertid ganske sikkert mere end opveies ved den langt ringere Udvandring fra Frankrig. De andre Indskrænkninger, paa en enkelt nær, ere omtrent eens, Ægteskabernes Antal endog noget større i Frankrig end i England. Prostitutionen er, efter de foreliggende Oplysninger, snarere større i England end i Frankrig; efter en Beregning i Westminster Review af 1850 fandtes saaledes i England 50,000 Individer, hvis eneste Næringsvei var Prostitutionen, et Antal, der, saavidt mig bekjendt, langt overgaaer, hvad der findes af disse Individer i Frankrig.

Efter alle samstemmende Beretninger, hentede fra franske Kilder og fra Udlændinge, der nøie kjende og i længere Tid have levet under franske Forhold, fremgaaer det aldeles utvivlsomt, at Benyttelsen af præventive Forholdsregler under Avlingen er den væsenligste og alle andre Indskrænkninger overveiende Aarsag, som kan forklare den stedfindende Kjendsgjerning. Den er trængt ned til de laveste Samfundslag, som den findes i de høieste, og Intet er almindeligere i Frankrig end at finde to, høist tre Børn i et Ægteskab, at høre almindelig udtalt, at „flere Børn har man ikke Raad til at have", samt at, naar et af disse døer og Forældrene endnu ere avledygtige, dette bliver suppleret ved en ny Avlingsakt.

*) Efter Census af 1846.

Tilstedeværelsen af denne Indskrænkning kan kun i meget uegenlig Forstand kaldes et Onde; thi der fremgaaer af dens Benyttelse en stor Fordeel for Frankrig, nemlig en rimelig Begrændsning af Folkeformerelsen, en Mulighed for Subsistensmidlernes Stigen i forholdsmæssig Progression til Folkemængden, en deraf følgende Aftagen af Armoden, høiere Arbeidsløn og i det Hele taget et større Velvære for Samfundet i dets Heelhed. Af en upartisk Sammenligning af Forholdene i England og Frankrig — og mange af de meest oplyste Engelskmænd, hvoriblandt jeg skal nævne Stuart Mill, Francis Head, Lord Shaftesbury, have anstillet en saadan — fremgaaer, at den franske Arbeiderklasses Kaar staaer betydeligt over den engelske. En engelsk Forfatter, hvis Skrift*) jeg skylder en stor Deel af denne lille Afhandlings Indhold, udtaler sig paa følgende Maade om dette Forhold: „Af disse Meddelelser fremgaaer, at Benyttelsen af præventive Forholdsregler har gjort Mere for at lette Armodens Byrde i Frankrig end den uhyre Masse, som lever i ugift Stand, Udvandringen og de overordenligste industrielle Anstrengelser have bevirket i England."

Sveitz er ligeledes et af de Lande i Europa, hvor Folkemængden tiltager meget langsomt; den bruger efter Jonnés 227 Aar til at fordoble sig. I Sveitz er Levevarigheden høi, Armoden meget lidt udbredt, Prostitutionen meget indskrænket, Befolkningen flittig og vindskibelig, og Udvandringen forholdsviis ikke nær saa stor som i England. Og dog tiltager Folkemængden i en saa overordenlig ringe Grad, ja synes i enkelte Tids-Afsnit endog at gaae tilbage**). Den Indskrænkning, der har denne overordenlig store Indflydelse, er Leven i ugift Stand, idet Ægteskaberne indgaaes i en forholdsviis fremrykket Alder, samt et ringe Antal Fødsler. Hvorvidt dette sidste Forhold alene afhænger af den førstnævnte Indskrænkning eller tillige betinges

*) »Elements of social science«, 9th. edition.

**) I 1842 blev Folkemængden angivet at være 2,177,485, i 1837 2,188,342.

af Benyttelsen af præventive Forholdsregler — som siges ogsaa at skulle være temmelig almindelige i Sveitz — skal jeg lade staae hen; sikkert er det, at dette Folk paa Grund af sin Avlekrafts Indskrænkning efter alle overeensstemmende Vidnesbyrd nyder et for europæiske Folkeslag sjeldent Velvære.

De anførte Exempler, mener jeg, bevise med tilstrækkelig Klarhed Rigtigheden og Gyldigheden af den Malthuske Lov, der ret forstaaet stiller Menneskeslægten det Alternativ: enten stadig at formere sig over sine Subsisensmidler og underkaste sig alle deraf flydende Onder eller ogsaa at indskrænke sin Avlekraft.

Det er jo en bekjendt Sag, at der til at raade Bod paa disse Onder, som alle have deres Rod i Overbefolkning, er foreslaaet og blevet anvendt de meest forskjellige Midler, hvoriblandt Udvandring, Socialisme og Kommunisme (disse sidste i høist forskjellige Skikkelser) kunne siges at staae paa Dagsordenen. Forsaavidt det ikke af hvad der allerede er blevet anført, er fremgaaet, at de foreslaaede Midler ville have, om ikke ligefrem ingen, saa dog en meget hurtigt forbigaaende Indflydelse paa det Onde, der skal afhjælpes, skal jeg yderligere stræbe at tydeliggjøre dette.

Udvandring i stor Maalestok formindsker Folkemængden i et forholdsviis kort Tidsrum og bevirker derved Subsistensmidlernes relative Stigning i Forhold til den tiloversblevne Folkemængde. Men hvad skeer, naar Subsistensmidlerne komme til at staae i et passende Forhold til Befolkningen, eller naar, hvad vistnok sjeldent skeer, de endog i Overmaal ere tilstede? Befolkningens Avlekraft stiger i et til Subsistensmidlernes Stigen næsten inkommensurabelt Forhold, indtil en Grændse, hvorved Befolkningen er istand til at fordoble sig i 20 Aar, er naaet. Den ubønhørlige Statistik vil kunne eftervise denne Kjendsgjerning i Ægteskabernes Tiltagen og Fødslernes Forøgelse efter enhver indtræffende større Folkeformindskelse, den være nu frembragt ved Udvandring, Krig, Epidemier, Hungers-

nød o. s. v. Om faa Aar er Hullet fyldt og Ondet atter tilstede, som om Intet var passeret.

At Socialisme og Kommunisme skulde kunne afhjælpe et Onde, der har sin Rod i Overbefolkning, ved at forskaffe den arbeidende Klasse bedre Kaar paa de andre Statsborgeres Bekostning, naar de ikke samtidig formaae enten varig at forøge Subsistensmidlernes Mængde til den stedse voxende Befolknings Høide eller varigt at formindske Folkemængden (at adskillige Tusinder af Storborgere blive slaaede ihjel, vil kun være at regne som en Draabe i Oceanet) —: dette, troer jeg, er saa indlysende imødegaaet ved alt det Foregaaende, at enhver yderligere Beviisførelse vilde være spildt Umag.

Man er imidlertid ogsaa gaaet en anden Vei for om ikke at afhjælpe, saa dog formindske Ondet, idet man paa enhver mulig Maade har søgt at forøge Jordens Produktionsevne. Uagtet der ganske vist ad denne Vei er opnaaet ikke ganske Ubetydeligt og endnu kan ventes betydelige Fremskridt i samme Retning, saa ere dog Bestræbelserne paa dette, som paa ethvert andet lignende Omraade, strandede paa den Klippe, som ikke lader sig rokke, nemlig den ovenfor omtalte Naturlov, der tildeler Jordbunden en kun betinget Frugtbarhed, som ikke staaer i Forhold til den, der er givet de organiske Væsner, inklusive Mennesket.

At alle de andre Midler, der ere foreslaaede og anvendte ikke saa meget i den Hensigt at udjevne Forskjellen mellem Subsistensmidler og Folkemængde (uagtet de udgive sig for at kunne formindske eller afhjælpe de arbeidende Klassers Nød og Armod) som snarere i filanthropisk Hensigt for at veilede Arbeideren til at anvende de indvundne Subsistensmidler og da navnlig Arbeidslønnens Overskud paa en fornuftig og hensigtmæssig Maade, — at de kunne have en vis Betydning og stifte en begrændset Nytte, skal ikke benægtes; men de ere fuldstændig magtesløse ligeoverfor Hovedondet — Overbefolkningen, og naar de ikke gaae Haand i Haand med andre Indskrænkninger, kunne de ligefrem forøge istedetfor at formindske Ondet.

Jeg skal nærmere begrunde denne Udtalelse. Der er for nylig udkommet et Skrift af Falbe-Hansen: „Oplysninger om Arbeiderforholdene paa Landet". Af dette Skrift fremgaaer en Kjendsgjerning, der støttes paa uomstødelige Talstørrelser, den nemlig, at Danmarks vigtigste Arbeiderklasse paa Landet, den hele danske Husmandsstand, ikke er istand til ved sit trælsomme Arbeide at kunne erhverve Livets væsenligste Fornødenheder til sig og sin Familie, som anslaaes til Kone og to Børn. „Godgjørenheden maa træde til for at erstatte det Manglende". „Luxusartikler" (hvorfor ikke „Nydelsesmidler"?), som Tobak, Kaffe og Brændeviin, maa der slaaes en Streg over. Der er ganske sikkert Mange herhjemme, som have meent, at det store, mægtige Befolknings-Spørgsmaal, som nutildags næsten overrager alle andre, egenlig ikke har nogen større Betydning for vort „velhavende" lille Land. Falbe-Hansens fortjenstfulde Arbeide maa vel have aabnet Øinene paa Enhver, der har været hildet i denne Feiltagelse. De i høi Grad nedslaaende Resultater af denne Statistik, Resultater, som ere et Sidestykke til de lignende, der foreligge om engelske Landboforhold, gjøre et ligefrem rystende Indtryk. Jeg beder nu om at sige mig: hvilke af alle foreslaaede Midler vil man sætte imod dette Onde med Haab om en varig Virkning? Selvhjælpsforeninger, Sparekasser, forbedrede Arbeiderboliger, Syge- og Begravelses-Kasser og hvad alle disse filanthropiske, i den bedste og reneste Hensigt opfundne og anvendte, Indretninger hedde, faae et næsten komisk Anstrøg, naar de tænkes anvendte paa en Jordbund, saa gold, at den end ikke frembringer et Nydelsesmiddel. En ved kunstige Midler fremtvungen Forhøielse af Arbeidslønnen vil jo formindske Efterspørgslen efter Arbeide, altsaa være af meget tvivlsom Værd og, da de naturlige Forhold tidligere eller senere ville gjøre sig gjældende, kun være af kort Varighed. Men tænker man sig endog ved de foreslaaede eller andre forhaandenværende Midler at kunne forbedre denne fortrykte Stands (og man kan godt sige hele Proletariatets) Kaar saameget, at de ikke

alene fik deres første Fornødenheder tilfredsstillede, men ogsaa et Overskud til Nydelsesmidler, hvortil de som Mennesker dog ogsaa have om ikke ligefrem Ret saa dog Trang: vilde da ikke efter al Sandsynlighed en Statistik, affattet flere Aar frem i Tiden, komme til at indeholde, ikke som nu gjennemsnitlig fire Personer, men fem til sex, henhørende til en Husmandsstand, og vilde hermed den hele Forbedring ikke blive mere end problematisk?

Vi ere saaledes, antager jeg, komne den Slutning nær, at Overbefolkning er et stort Onde, og at alle foreslaaede Midler, der ikke henhøre under de ovenanførte sex Indskrænkninger, have viist sig fuldstændig uvirksomme til at bekæmpe det. Skulle vi altsaa, tvungne af Omstændighederne, træffe vort Valg blandt disse sex Indskrænkninger, vil uden Tvivl den førstnævnte: Leven i ugift Stand eller bedre betegnet Afholdenhed være den, som først kommer under Overveielse. Men Enhver, der har nogen Menneskekundskab og Livserfaring, vil strax være paa det Rene med, at dette Middel ikke lader sig anvende. Jeg er overbeviist om, at Menneskene langt hellere vælge at synke ned i den dybeste Armod og Elendighed, end at opgive Kjærligheden, som forener Kjønnene.

Iblandt de andre fem (Udvandring har jo kun en temporær Virkning) er der kun een, som der kan være Tale om, nemlig Benyttelsen af præventive Forholdsregler under Avlingen, og Spørgsmaalet bliver her, om den er et virksomt Middel, og om den er et tilladeligt Middel.

Det første Spørgsmaal kan kun besvares bekræftende. Det er et Middel, som anvendes i stor Udstrækning, men som paa Grund af den i disse Forhold saa almindelige Hemmelighedsfuldhed lidet omtales (ça se fait, mais ça se ne dit pas, sige Franskmændene). Dets Virksomhed er tilfulde godtgjort ved Omtalen af Frankrigs Befolkningsforhold.

Ved det andet Spørgsmaal stilles man overfor et Problem, som vel egenlig kun kan løses af hvert enkelt Individ efter hans individuelle Opfattelse af moralske og sædelige Begreber.

Jeg er i min Opfattelse af dette Spørgsmaal ikke gaaet nær saa vidt som min engelske Kollega, hvis Skrift jeg har havt Leilighed til at omtale; jeg har holdt det indenfor den Ramme, hvor det naturligst har sin Plads, altsaa indenfor Ægteskabets Omraade, men paa dette Gebeet mener jeg, det bør forsvares med alle de Vaaben, der staae til vor Raadighed.

Jeg kan saaledes ikke tænke mig Andet, end at min frie Villie maa have Ret til at udføre en Handling til et fornuftigt Formaals Opnaaelse, naar denne Handling hverken skader mig eller nogen Anden. Jeg kan ikke tænke mig Andet, end at jeg maa have Ret til at undlade at udføre en Handling, hvis Følger, jeg med Føie kan indsee, vil kunne vanskeliggjøre eller umuliggjøre for mig at opfylde de Forpligtelser, jeg har til mig selv, mine Nærmeste eller det Samfund, jeg staaer i Forhold til. Jeg kan ikke betragte Ægteskabet som en monopoliseret Børnefabrik, hvoraf man er forpligtet til at faae det størst mulige Udbytte. Jeg troer ikke, at Vorherre ved noget Underværk giver mig Børn, men at han giver mig dem, naar de lovbestemte Betingelser ere tilstede og jeg benytter dem; og jeg troer paa den anden Side, at jeg i dette, som i ethvert andet naturligt Forhold har faaet min frie Villie og min Fornuft til at gjøre eller undlade at gjøre, som det stemmer bedst med mit og Andres Tarv. Jeg troer, at det vil have den største Betydning for Samfundet, at ethvert Ægtepar bliver bekjendt med, at de med Ægteskabet vel erhverve en Ret til at avle Børn, men tillige en Forpligtelse til at indskrænke Antallet efter deres Evne til at kunne opdrage og forsørge dem, og at de derfor gjøres bekjendte med, ved hvilke Midler de kunne forebygge en frugtbar Avling. For ikke at blive misforstaaet af usagkyndige og overfladiske Læsere, skal det udtrykkelig bemærkes, at der her ikke handles om at tilintetgjøre et existerende Liv, hvilket er en Forbrydelse, men om at forebygge Tilblivelsen af et Liv, hvilket er en tilladelig og i enhver Henseende lovlig Handling, som bliver til en Pligt, naar jeg seer mig ude af Stand

til at opfylde de Forpligtelser, som Tilblivelsen af dette Liv medfører. Jeg troer, at man i den omhandlede Sag har forvirret Begreberne om Moral og Umoralitet, Sædelighed og Usædelighed i den Grad, at der næsten hører Mod til at tale om Forhold, som høre til de allernaturligste og egenlig ikke have det Ringeste med disse Begreber at gjøre.

Der er imidlertid en Indvending, som med Føie kan reises, men som rigtignok kan anvendes mod Alt, hvad der i denne Verden henhører under Begrebet „Brug"; det er den: hvorledes sikkrer man sig mod Misbrug? Der kan paa dette Spørgsmaal kun gives det ene ligefremme Svar: man kan ikke sikkre sig mod Misbrug. Men Spørgsmaalet, hvorvidt det nævnte Middel bør benyttes, dreier sig egenlig ikke om Midlets Misbrug, men om hvorvidt dets Nytte staaer i Forhold til og overveier den Skade, som dets Misbrug vilde kunne afstedkomme.

Dersom den hele Beviisførelse, der indeholdes i den Malthuske Lov, hvoraf jeg har givet et kortfattet Uddrag paa de foregaaende Blade, er rigtig; dersom den største Deel af al den Nød og Elendighed (Proletariatet), som findes i næsten alle Europas Stater og ikke mindst i vor (see Falbe-Hansens „Oplysninger"), dersom det store Arbeider-Spørgsmaal, der truer med en Revolution, som synes endog at kunne blive faretruende for vort høieste Gode, Civilisationen, dersom den overhaandtagende Prostitution med alle dens sørgelige Følger, dersom endelig en stor Deel af de Menneskeheden hærgende og ødelæggende Sygdomme og en stor Deel af de begaaede Forbrydelser mod Person og Eiendom have, som det læres og angives af Stats-Oekonomer og andre Sagkyndige, deres væsenligste Rod i Overbefolkning; og dersom det forholder sig rigtigt (hvorom der vel neppe tør opkastes Tvivl), at intet andet Middel herimod har viist sig virksomt —: saa mener jeg rigtignok, at man med stor Sindsro kan imødesee det foreslaaede Middels Misbrug og være forvisset om, at denne, som al anden Misbrug, faaer sin Regulator og sin Hæmsko.

Jeg har under Misbrug nærmest tænkt mig Midlets Overførelse fra det Omraade, hvor det egenlig hører hjemme, Ægteskabet, som den af Samfundet monopoliserede menneskelige Avlings-Anstalt, til andre, illegitime Enemærker, illegitime forsaavidt, som ethvert Kjærligheds-Samkvem af Kjønnene udenfor Ægteskabet jo er illegitimt. Jeg bør her dog gjøre opmærksom paa, at denne illegitime eller frie Kjærlighed, som bekjendt, baade er meget udbredt, stifter mange Ulykker og bebyrder Samfundet paa mange Maader, ikke mindst ved yderligere at forøge Overbefolkningen. Anvendt paa disse Forhold vil man neppe kunne kalde Midlets Benyttelse for Misbrug.

Men kunde Misbrug ikke ogsaa tænkes at finde Sted der, hvor Midlet egenlig hører hjemme, paa den Maade, at dets Brug vilde have en saa indgribende Virkning paa Befolkningsforholdene, at man stod Fare for at komme fra Scylla i Charybdis?

Skjøndt jeg troer, at der i det Ovenanførte ligger Betryggelse nok mod, at denne Frygt kan være begrundet, skal jeg dog gjøre opmærksom paa den enhvert ungt Ægtepar iboende Trang til at „være frugtbar" og den enhver Hustru iboende Lyst til Moderglæder; men skulde en saadan Fare virkelig vise sig i Horisonten, da vilde en Hentydning i denne Retning sikkert vise sig saa virksom og give den menneskelige Avlekraft Leilighed til at udfolde sig i en saadan Styrke, at Faren vilde være overstaaet, førend den havde havt Følger.

A. G. Drachmann.

En Udflugt til Skovregionen.

Første Dag.

Synet af den uhyre Fyrreskov, der omspænder hele Horisonten, Synet af „Skovregionen" erindrer om Havet. Den vækker ogsaa de samme Indtryk hos os; den samme jomfruelige Urkraft breder sig vidt og vældigt for den Betragtendes Øie. Ud fra Urskovens dybeste Indre, op af Vandets evige Skjød taler Naturen med samme Stemme til Mennesket: „Jeg har ikke Noget med Dig at gjøre; jeg hersker, men Du — husk paa, at Du skal døe!"

Skoven er blot mere eensformig, mere melankolsk end Havet, især er der over Fyrreskoven et bestandigt Et-og-det-Samme og en næsten lydløs Stilhed.

Havet truer og smigrer, det antager alle Farver, taler i alle Stemmer; det gjenspeiler Himlen, hvorfra der vifter som et Pust af Evighed, af en Evighed, der ikke synes os fremmed .... Over den uforanderlige, mørke Naaleskov er der enten en vranten Taushed, eller der lyder dumpe Hyl, og Synet af den gjør Bevidstheden om vor egen Intethed mere levende og mere uimodstaaelig.

Mennesket — dette Døgnvæsen, født igaar og dømt til at døe allerede imorgen — Mennesket har svært ved at udholde den evige Isis' Blik, der koldt, deeltagelsesløst er rettet paa ham; det er ikke blot Ungdommens dristige Haab og høitflyvende Drømme, der blive ydmygede og udslukkes i ham ved Elementærmagternes isnende Aande: hele hans

Sjæl trækker sig angst og bøiet tilbage i sig selv; han føler, at den Sidste af hans Brødre kunde forsvinde fra Jordens Overflade, uden at Saameget som en Fyrrenaal paa hine Grene sittrede derved; — han føler sin Eensomhed, sin Svaghed, sin Afhængighed af Tilfældet, og med hemmelig Rædsel skynder han sig tilbage til Livets smaa Sorger og Sysler: i denne Verden, som han selv har skabt, bliver han lettere om Hjertet; her føler han sig hjemme, her vover han endnu at troe paa sin egen Betydning og at stole paa sin egen Kraft.

Saadanne Tanker foer mig igjennem Hovedet, da jeg — for nogle Aar siden, staaende paa Trappen til et lille Værtshuus, der er bygget ved Bredden af den muddrede Flod Resetta — for første Gang saae Skovregionen.

Den uhyre Naaleskovs mørkeblaa Masser laae foran mig i endeløse, vidtstrakte, uafbrudte Terrasser; kun hist og her tittede en Gruppe Birketræer frem, som grønne Prikker; ellers var hele Horisonten begrændset af Fyrreskov. Intetsteds saae man en hvidmalet Kirke eller en blomstrende Mark — overalt stod Træ ved Træ, overalt steg takkede Toppe op i Luften, og ovenover svævede der en fiin, sørgmodig Taage, som evigt tilslører denne Skovregion. Det var ikke Dorskhed, ikke Livets Ubevægelighed, som aandede mig imøde her fra alle Kanter: det forekom mig snarere som den fuldstændige Mangel paa Liv, som selve Døden, skjøndt i ophøiet Skikkelse. Jeg husker endnu, hvorledes store hvide Skyer droge stille forbi høit oppe i Luften, og hvor den hede Sommerdag laae ubevægelig paa den tause Jord. Det rødlige Vand i Floden gled lydløst hen mellem Buskene; nede paa Bunden skimtedes smaa Forhøininger af pigget Mos, medens Bredderne snart tabte sig i Sumpe og Moradser, snart glimtede med fiint hvidt Sand, der var splittet ad til smaa Pletter. En banet Kjørevei løb tæt forbi Værtshuset.

Ude paa Veien, ligeoverfor Trappen, stod en med Æsker og Kasser belæsset Telega*). Eieren af Kjøretøiet, en mager,

*) Lille fiirhjulet Karre. O. A.

pukkelrykket og lam Kræmmer med Høgenæse og Museøine, var ifærd med at spænde et Øg, der ogsaa var lamt, for Vognen, for saa at drage videre med sine Kister og Kasser til det aarlige Marked i Karatschef. Han var nemlig af Profession Peberkagekonditor eller „Lebzelter“, som det hedder i Sydtydskland.

Pludselig kom nogle Mænd frem ude paa Veien, flere fulgte efter, og tilsidst var der en heel Hob. De havde Allesammen Stok i Haanden og en lille Randsel paa Ryggen. Man kunde see paa deres langsomme, slæbende Gang og paa de solbrændte Ansigter, at de kom langt borte fra. Det var Arbeidsfolk fra Jushnov, som vendte tilbage til deres Hjem.

En omtrent halvfjerdsindstyveaarig gammel Mand med kridhvidt Haar lod til at være deres Anfører. Han vendte sig undertiden om og opmuntrede med sin rolige Stemme de trætte Vandringsmænd til at fortne deres Gang. „Naa, naa, naa, Børn — sagde han med Eftertryk — saa, saa!“ De gik tause, i næsten høitidelig Stilhed. Kun En af dem — en undersætsig lille Fyr, med et arrigt Ansigt, en opknappet Faareskindspelts og en Hue af samme Slags Stof, der var trykket heelt ned over Øinene, — gik hen imod Peberkagekonditoren og spurgte temmelig grovt:

— Hvad koster en Peberkage, Du gamle Gniepind?

— Det er ganske, som Peberkagerne er til, kjære Mand, svarede den forlegne Kræmmer med tynd Stemme. Der er nogen, der kun koster en halv Skilling, og der er nogen, der koster fire Skilling. Har Du kanskee en Fiirskilling paa Lommen?

— Troer Du, jeg vil ødelægge min Mave med det Kram, Du bager? svarede Bonden og gik igjen bort fra Telegen.

— Fremad, Børn, fremad! kommanderede den Gamle: — vi har endnu en lang Vei til vort Nattelogis.

Og hele Banden drog hurtigt videre, uden at saa Meget som en Eneste af dem faldt paa at tage Huen af for mig,

idet de passerede forbi. Kun den Gamle hilste alvorligt og ærbødigt, skjøndt Læberne under den hvide Knebelsbart paa samme Tid fortrak sig til et Smiil.

— Naa Pøbel! brummede Kræmmeren, saasnart Hoben var gaaet videre, og han skelede hen til mig: — er det kanskee Kager for saadan' No'en?

Og efterat han i en Fart havde faaet Øget spændt for, kjørte han sin Telega ned til Floden, hvor der laae en lille Færge, d. v. s. en af Bjælker sammentømret Flaade. En Bonde med en hvid Filthue eller „Hætte" — som Beboerne af Skovregionen pleie at kalde deres sædvanlige Hovedbeklædning — kom frem af en lav Jordhytte og satte ham over til den anden Bred. Den lille Vogn krøb videre gjennem den banede Huulvei, medens det ene af Hjulene nu og da udstødte en klynkende Knirken.

Saasnart Hestene var færdige med at æde, begav ogsaa jeg mig paa Vei. Da min Vogn havde slæbt mig omtrent to Verster*) over en sumpet Eng, kom jeg endelig op paa en smal ophøiet Kjørevei, der førte ind gjennem Skoven. Tarantaßen**) humpede og gumpede hen over de tykke Rødder; jeg stod af og gik videre tilfods. Hestene trak afsted med afmaalte Skridt, prustede og slog med Hovederne for at jage Fluerne og Myggene bort. Og saa var vi da midt inde i Tykningen af Skoven. Ude i Skovkanten, nærmest Enggrunden, voxede der Birk, Esp, Lind, Eg og Ahorntræer, men de blev sjeldnere og sjeldnere, jo længere jeg kom frem. En tæt Granskov reiste sig som en Muur foran mig; længere borte kom den almindelige Fyrrs rødlige Stammer, og saa var der igjen et Virvar af alleslags Buske og Træer imellem hinanden, og udenom voxede der Hasselbuske, Syltekirsebær, Rønnebær og saftfulde Urter med høie, tykke Stængler. Solstraalerne indhyllede Trætoppene i en gylden Glands, skød deres Lyspile ind imellem Grenene og trængte

---

*) En Verst er Noget over en halv Fjerdingvei. — **) Kaleschevogn uden Fjere, med lang Fading. O. A.

hist og her ned paa Jorden som lyse Pletter eller Striber. Man hørte saagodtsom ikke en eneste Fugl — de kan ikke lide de store Skove; kun nu og da lød Hærfuglens melankolske, tre Gange gjentagne Skrig, og Spættens Hamren eller Skadens arrige Skrat. Undertiden fløi ogsaa en Mandelkrage (de flyver altid een og een) stiltiende hen over Veien, og dens deilige Fjer funklede af Guld og Himmelblaat. Hist og her blev Skoven mindre tæt, Træerne rykkede ud fra hinanden, og Tarantaßen rullede hen over en dyrket, sandet Slette med spredt liggende Marker, hvor tynd Rug lydløst vuggede sine blege Ax. Ovre paa den ene Side laae der et gammelt lille Kapel med et kroget Kors; det var bygget over en Brønd, og en usynlig lille Bæk pludrede og plapprede, som om den løb ned i en tom Flaske. Pludselig spærredes Veien af et Birketræ, der maatte være styrtet om for nylig, og fra alle Kanter klemte Skoven sig sammen saa tæt, sau høi og vældig, at det var, som om endog Luften derinde var presset sammen. Paa andre Steder stod Jorden fuldstændig under Vand; graalige, mørke Sumpe, overvoxede med Siv og forkrøblet El, strakte sig til begge Sider. Vilde Ænder fløi op Par om Par, og det gjorde et underligt Indtryk at see disse Vandfugle forsvinde med febrilske Vingeslag inde mellem Fyrretræerne.

„Ha, ha, ha, ha!" var der Noget, som skreg med langtrukken Stemme; en Hyrde drev sin Hjord ind mellem Underskoven; en mørkebruun Ko med korte spidse Horn brød støiende frem mellem Buskene og blev saa staaende som tøiret fast ude ved Veikanten og gloede med sine store, mørke Oine paa min Hund, der løb foran mig. Vinden bar hen imod mig den fine skarpe Lugt af brændt Træ, og langt borte hvirvlede hvide Røgskyer op gjennem Skovens lyseblaa Luft. Det var sikkert en Bonde, der brændte Kul til en eller anden Glashytte eller Fabrik. Jo længere vi kom frem, desto mere dumpt og stille blev Alt omkring os. Der er altid stille i Naaleskoven, kun øverst oppe, høit over vore Hoveder, gaaer der en uafbrudt Mumlen og en høitidelig

Susen gjennem Toppene .... Man gaaer videre, bestandig videre, og denne Skovens evindelige Mumlen vil ikke høre op igjen, og man begynder at blive en Smule angst, og Mennesket længes ud til det Fri, til Lyset, og ønsker at trække Veiret engang igjen af fuldt Bryst ovenpaa denne næsten kvælende Dunst af Forraadnelse og Fugtighed ....

Vi havde kjørt i omtrent halvfemte Time, næsten hele Tiden Fod for Fod; kun en enkelt Gang slog Hestene over i Trav. Jeg vilde, før det blev Nat, naae Ssvjatoje, der ligger lige midt i Skoven. Et Par Gange mødte vi Bønder, hvis Teleger vare læssede med Lindebast eller lange Bjælker.

— Er der langt endnu til Ssvjatoje? spurgte jeg En af dem.

— Nei, der er ikke langt.

— Hvor langt omtrent?

— Naa, kanskee en lille Time.

I over halvanden Time kjørte vi videre, bestandig videre, men vi saae ingen Landsby. Saa kom der igjen en Telega knagende og knirkende hen imod os. Bonden gik tilfods ved Siden af Vognen.

— Hvor langt, Bro'er, er der endnu til Ssvjatoje?

— Hvortil?

— Til Ssvjatoje.

— Ikke fuldt halvtredie Time.

Solen var allerede gaaet ned, da jeg endelig kom ud af Skoven og saae den lille Landsby ligge foran mig. Omtrent en Snees Avlsgaarde laae presset sammen omkring en gammel Trækirke med en eneste grøn Kuppel og smaa forvittrede Vinduer, der glødede i Aftenrøden.

Det var Ssvjatoje.

Jeg kjørte ind i Landsbyen ad en Sidevei. Hjorden, der vendte hjem, indhentede min Tarantaß, og trak brølende, gryntende og brægende forbi. Unge Piger og geskæftige gamle Koner kom gaaende for at tage imod de af Fælleshjordens Firføddede, der tilhørte dem; hvidhov'dede Drenge

jog afsted efter de ulydige Grise og vrælede af fuld Hals; langs ned ad Veien hvirvlede Støvet op i lette Smaaskyer, der fik et rødligt Skjær, naar de steg høiere op i Veiret.

Jeg stod af hos Starosten*), en klog og snu „Skovmand", en af det Slags Skovbeboere, der ansees for saa kloge, at man siger om dem, de kan see to Alen under Jorden.

Tidlig næste Morgen sad jeg i en med to velnærede Bondeheste forspændt Telega og kjørte afsted sammen med en Søn af Starosten og en anden Bonde, der hed Jegor, for at jage efter Urhøns og Hasselhøns. Paa alle Sider af Horisonten, saalangt Øiet kunde række, trak Skoven sig som en blaanende Rand; omkring Landsbyen Ssvjatoje laae der i det Høieste en halv Snees Tønder Agerjord. For at finde gode Jagtsteder, maatte man kjøre to Timer længere bort.

Starostens Søn, Konrad, var en lyshaaret, rødkindet Knøs, der havde et godmodigt Udtryk i Ansigt og var meget tjenstvillig og snaksom. Han kjørte Hestene, Jegor sad ved Siden af mig. Om den Sidstnævnte maa jeg sige et Par Ord.

Han gik for at være den bedste Jæger paa hele Egnen, og han kjendte den til Punkt og Prikke i syv Miles Omkreds. Han skød kun sjeldent efter en Fugl, fordi han havde det knapt med Krudt og Bly; han indskrænkede sig til at lokke Hasselhønsene til sig ved Lokketoner, og efterlignede Sneppernes Skrig. Jegor havde Ord for at være en ordknap og sandhedskjærlig Mand. Han sagde ogsaa grumme lidt, og han kom aldrig med overdrevne Angivelser angaaende Tallet paa det opdagede Vildt — et Træk, som man kun meget sjeldent træffer hos Folk, der er Jægere af Profession. Han var hverken høi eller lille, mager, havde et langagtigt blegt Ansigt og store ærlige Øine. Hvert eneste Træk, navnlig de regelmæssige, altid ubevægelige Læber, vidnede om urokkelig Ro. Sagde han en enkelt Gang et Par Ord, saa ledsagedes de af et, man kunde næsten sige: indvendigt,

---

*). Et Slags Sognefoged. O. A.

Smiil, — og dette stille Smiil klædte ham særdeles godt. Han drak ikke Viin og var en flittig Arbeider, men alligevel kunde han ikke komme paa den grønne Green; hans Kone skrantede bestandig, og Børnene døde; da han først eengang var kommet ind i Ulykken, var det ham ikke muligt at slippe ud igjen. Og saa passer unægtelig Lidenskab for Jagt ikke rigtigt for en Bonde; den, der slaaer sig paa Geværet, pleier at være en daarlig Husbond. Enten det nu kom af, at han bestandig havde levet ude i Skoven, Ansigt til Ansigt med hiint menneskesky Lands melankolske og strenge Natur, eller det maaskee var en Følge af eiendommelige sjælelige Anlæg: men der var i alle hans Bevægelser et vist tilbageholdende Alvor, virkelig Alvor — ikke et drømmerisk Væsen — en majestætisk Kronhjorts Alvor. Han havde i den Tid, han havde været Jæger, fældet syv Bjørne, paa Anstanden „ved Havren". Sidste Gang havde han først den fjerde Nat besluttet sig til at affyre sin Bøsse; Bjørnen var hele Tiden ikke kommet ham rigtig paa Skud, og han eiede kun en eneste Kugle. Jegor havde dræbt den, Aftenen før jeg kom. Da Konrad og jeg kom hen til ham, traf jeg ham i Baggaarden til hans Huus; han sad paa Hug foran det vældige Dyr og var netop ifærd med at skjære Fedtet ud af det med en kort, sløv Kniv.

— Hvordan har De faaet Bugt med det Uhyre? spurgte jeg.

Jegor løftede Hovedet, saae først op paa mig — og gav sig saa meget opmærksomt til at betragte min Hund.

— Hvis I vil jage, saa er der i Moschnoi tre Kuld Urhøns og fem Kjæder Hasselhøns, mumlede han og gav sig igjen ilag med sit Arbeide.

Det var med denne Jegor og med Konrad, jeg tog paa Jagt næste Dag. Vi skumplede rask hen over Agerjorden, der omgiver Ssvjatoje, men da vi var dreiet ind i Skoven, gik det igjen ganske langsomt fremad.

— Der sidder en Skovdue, sagde Konrad pludselig og vendte sig om til mig: — den vilde det være rart at ramme!

Jegor saae hen i den Retning, som Konrad pegede i, og sagde Ingenting. Fuglen sad over hundrede Skridt borte fra os, men selv paa fyrretyve Skridt havde det ikke været muligt at dræbe den, saa stærk er dens Fjerbeklædning.

Den snakkesalige Konrad kom endnu med et Par Bemærkninger, men snart bragte Skovstilheden ogsaa ham til at tie. Kun i Ny og Næ vexlede vi et Par Ord, ellers sad vi og speidede frem for os og lyttede til Hestenes Snappen og Prusten. Endelig naaede vi Moschnoi; saaledes hed en tæt Fyrreskov, der hist og her afbrødes af Grupper af Graner.

Vi stod af Vognen. Konrad gik for at lede efter et Sted inde i Tykningen, hvor Hestene kunde staae nogenlunde i Fred for Myggesværmene. Jegor undersøgte Hanen paa sin Jagtflint og korsede sig; han foretog sig aldrig Noget uden først at gjøre Korsets Tegn.

Det var en umaadelig gammel Skov, vi kom ind i. Jeg veed ikke, om allerede Tatarerne er draget igjennem den paa deres Indfald i Rusland, men indfødte Røvere og litthauiske Horder have sikkert ofte i hine gamle Tider, hvor der var fuldt op af Krig og Oprør, fundet Bopæl og Beskyttelse i dens Smutkroge.

I ærbødig Afstand fra hinanden stode store, tykke, vældige Fyrretræer, hvis noget krogede Stammer glindsede med et lyseguult Skjær; rundt imellem dem voxede yngre Træer med slanke, elastiske Stammer. Et grønligt Mos, der var aldeles oversaaet med affaldne Fyrrenaale, bedækkede Jorden. Vild Rosmarin skød allevegne op i yppig Fylde, og dens stærke Duft, der ligner Desmer eller Moskus, gjorde det formelig vanskeligt at aande. Solen var ikke istand til at trænge igjennem den høie og tætte Fletning af Fyrrenaale, og dog var der — midt under den bedøvende Hede — ikke mørkt herinde i Skoven. Gjennemsigtigt Harpix brød som tætte Sveddraaber langsomt og dovent frem gjennem den knortede Bark. Den ubevægelige Luft, der hverken havde Skygge eller Lys, brændte En i Ansigtet. Rundtomkring dyb Stilhed; man kunde ikke engang høre vore Fodtrin; vi gik paa Mosset

som paa et Tæppe; navnlig bevægede Jegor sig lydløst som en Skygge; om det saa var det tørre Riis og Løv, saa knistrede og raslede det ikke, naar han traadte paa det. Han gik behændigt, gav sig god Tid, fløitede lidt af og til, og efterlignede forskjellige Fugleskrig. Saa svarede en Hasselhøne og slog ned lige for Næsen af mig i en tæt Gran; men forgjæves gjorde Jegor mig opmærksom derpaa: hvor meget jeg end anstrengte mine Øine og hvor længe jeg end speidede, jeg kunde ikke opdage Hønen, og Jegor maatte selv skyde den. Vi stødte ogsaa paa et Par Urhønse-Kuld; men de forsigtige Fugle fløi op med tunge, lydelige Vingeslag, da vi endnu var et godt Stykke borte; det lykkedes os kun at skyde tre Unger. Henne ved en Maidan (en Plads i Skoven, hvor der bliver lavet Tjære) standsede Jegor pludselig og vinkede ad mig.

— Her har en Bjørn søgt efter Vand, mumlede han og pegede paa en bred, frisk Flænge i noget lavt Mos, der voxede hen over en Grøft.

— Er det en Flænge af en Bjørnelab? spurgte jeg.

— Ja; men der er ikke mere Vand i Grøften. Der paa det Træ kan man ogsaa see Sporene af ham. Han er klattret op efter Honning. Hans Kløer har skaaret ind i Stammen ligesom Knive . . . Vi trængte længere ind i Tykningen. Jegor førte an med rolig Selvtillid, og lod kun nu og da Blikket streife om oppe mellem Trætoppene. Jeg fik Øie paa en høi, rund Vold, der var omgivet af en halvt tilkastet Grav.

— Er det en Maidan? spurgte jeg.

— Nei, svarede han: — her har været en Røverleir.

— Er det længe siden?

— Ja, det er længe siden, længere tilbage end vore Bedsteforældre kan huske. Der ligger ogsaa en Skat begravet der, men den, der vil hæve den, maa udgyde Menneskeblod.

Vi gik et Par Verster videre frem; jeg var blevet meget tørstig.

— Sæt Dem et Dieblik, sagde Jegor: — jeg skal hente Dem noget Vand, her er en Brønd i Nærheden.

Han gik; jeg blev alene tilbage.

Jeg satte mig paa en omhugget Træstamme, og støttede Albuerne paa mine Knæ, og bøiede Hovedet; saaledes sad jeg længe, uden at røre mig; saa løftede jeg atter langsomt Hovedet og lod mit Blik speidende svæve omkring. O, hvor Alt rundtomkring var stille, mørkt og sørgeligt, — nei, ikke blot sørgeligt, ogsaa stumt, koldt, gyseligt! Hjertet snøredes sammen i mig. I dette Dieblik, paa dette Sted følte jeg Dødens Aandepust, jeg mærkede den bestandig nær ved mig, som havde jeg kunnet røre ved den med min Haand. Havde jeg blot hørt en eneste Lyd, var blot en flygtig Susen trængt ind til mig fra dette Skovsvælg, der omgav mig! Næsten i Rædsel bøiede jeg atter Hovedet; det var mig, som havde jeg kastet et Blik derhen, hvor det ikke er tilladt Mennesket at see .... Jeg pressede Haanden for Dinene — og pludselig, som var det efter en hemmelighedsfuld Befaling, drog Erindringen om mit hele Liv forbi mig ....

Min Barndom viste sig for mig, larmende og rolig, opfarende og kjærlig, med sine hastige Glæder og brusende Bekymringer; saa kom min Ungdom, selsom, opfyldt af Uro og Egenkjærlighed som den var, med alle dens Feil og al dens Stræben, med dens uordnede Arbeide og dens travle Lediggang .... Ogsaa Kammeraterne fra mine første Længsler og Tilløb stode levende for mit indre Die; saa blinkede enkelte lysende Minder op i mig, pludseligt, sittrende som Lynene om Natten .... Og saa steg der Skygger op, bølgede omkring, sværmede omkring mig; det blev mørkere, bestandig mørkere rundtom mig, bestandig mere dumpt og stille gled de eensformige Aar afsted, og Sorgen tyngede som en Steen paa mit Hjerte. Jeg sad ubevægelig og saae til, stirrede forbauset og anstrengt, hele mit Liv laae udbredt for mig, som en sammenhængende Række Billeder, der var rullet ud. O, hvad er det dog, Du har gjort! mumlede uvilkaarligt mine Læber. O, Liv, Liv, hvor er Du blevet af, hvor har Du kunnet

forsvinde saa sporløst? Mine Hænder vilde holde Dig fast, — hvor kunde Du smutte fra dem? Har Du bedraget mig, eller har jeg ikke forstaaet at benytte dine Gaver? Har jeg da virkelig ikke beholdt Andet tilbage af Dig end denne ubetydelige, usle Haandfuld smuldrende Aske? Dette kolde, dovne, unyttige Noget, er det mit Jeg, mit fordums Jeg? Hvordan? Min Sjæl tørstede efter en saa fuldstændig Lykke, alt det Smaa, det Utilstrækkelige viste den fra sig med Foragt, den ventede og tænkte: hist, hist strømmer Lykken som en skummende Bæk! — og nu — ikke en eneste Draabe har vædet mine brændende Læber! O I, mine gyldne Strenge, der engang tonede saa lydt og saa sødt, saa skulde da heller ikke Eders Sang glæde mig — I klang kun, dengang I sprang! Eller skulde Lykken, hele Livets sande Lykke, være kommet mig ganske nær, være svævet forbi mig med et straalende Smiil, og jeg har ikke kjendt dens guddommelige Aasyn? Eller skulde den virkelig have opsøgt mig og sænket sig over mit Hoved, og jeg har glemt den som en Drøm? Som en Drøm! gjentog jeg modløst. Forvirrede Billeder droge igjennem min Sjæl og vakte Tvivl og Bekymring.

O I, tænkte jeg, I mine tabte Venners kjære, kjære Skygger, I, som svæve om mig i denne døde Eensomhed, hvorfor ere I saa tause, saa sørgmodige? Fra hvilken Afgrund er I steget op? Hvordan skal jeg tyde Eders gaadefulde Blikke? Kommer I for at sige mig Farvel, eller kommer I for at hilse mig Goddag? Er der virkelig intet Haab mere, er det umuligt for mig at vende om? Hvorfor rinde I nu, I sene, sparsomme Taarer? Ak Hjerte, hvorfor, hvorfor vil Du angre og beklage? Søg at glemme, hvis Du vil finde Hvile; væn Dig til Ydmyghed, til en evig Adskillelse, til altid at høre de tunge Ord: „Levvel" og „Sees aldrig meer"! See Dig ikke tilbage, kvæl hvert et Minde, stræb ikke derhen, hvor Alt er lyst og let, hvor Ungdommen smiler, hvor Haabet krandser sig med Foraarets Blomster, hvor Glæden flagrer paa lyseblaa Duevinger, hvor Kjærligheden funkler med himmelske Taarer som Duggen

i Morgenrøden, vend ikke Øiet derhen, hvor Salighed, hvor Tro og Styrke boer. Der er ikke vort blivende Sted!

— Her er Vand, lød Jegors klangfulde Stemme: -- drik nu, i Guds Navn!

Jeg kom uvilkaarligt til at ryste: dette levende Ord gjorde et forunderligt Indtryk paa mig, rystede mig ligesom op af mig selv. Det var mig, som om jeg havde ligget i en mørk Afgrund, hvor Alt taug rundtom mig, og hvor den eneste Lyd, der hørtes, var en endeløs Sorgs sagte, uophørlige Stønnen; jeg var for svag til at staae imod, til at tage mig sammen, — da lød pludselig en Vens kaldende Stemme, og en stærk Haand drog mig med eet Tag atter op til Guds lyse Dag. Jeg slog Øinene op, og jeg saae med usigelig Glæde min Førers ærlige og rolige Ansigt. Han stod foran mig, rask og sikker, og med sit vante Smiil rakte han mig en lille vaad Flaske, fyldt med klart, frisk Vand .... Jeg reiste mig op og sagde med skjælvende Stemme: Gaa foran, lad os komme videre.

Og saa streifede vi om endnu en god Stund, ligetil det blev Aften. Overgangen fra Dagens brændende Hede til Kulde og Mørke var saa pludselig og saa skarp, at jeg ikke følte Lyst til at blive længer i Skoven. Fra hvert eneste Træ syntes det truende at hviske til os: bort, bort fra vore Skygger, I urolige Dødelige! — Vi forlode Skoven, men det varede længe, før vi fandt Konrad igjen. Vi raabte og skreg, men fik intet Svar. Med Et, da der kom en usædvanlig Stilhed i Luften, hørte vi ganske tydeligt, at han talte til sine Heste henne paa den nære Huulvei .... Han havde ikke kunnet høre os paa Grund af den Blæst, som pludselig havde reist sig, og som saa kort efter ligesaa pludseligt lagde sig igjen. Man kunde endnu see Sporene af den paa nogle fritstaaende Træer: en Mængde Blade havde vendt Vrangen udad, hvad der gav det ubevægelige Løv et besynderlig broget Udseende. Vi satte os igjen op i Telegen og kjørte hjemad. Vognen hoppede og hoppede, og jeg sad og indaandede i lange Drag den fugtige, noget skarpe Luft,

og alle Drømmene og Ængstelserne fra før opløstes i en Følelse af Træthed og Søvnighed, i en eneste Længsel, — Længslen efter hurtigst muligt at komme under Tag i et varmt Huus, at drikke Thee med sød Fløde i, at strække mig paa blødt, løst Hø, at lukke Dinene, og at sove, sove....

Anden Dag.

Næste Morgen tog vi Tre igjen afsted og satte Koursen efter „Brandørkenen". For en halv Snees Aar siden var der brændt nogle Tusinder Tønder Skov, og der vilde siden efter ikke trives nogen Eftervæxt paa denne store Strækning; derfor fik den Navnet „Brandørkenen". Kun hist og her viste der sig nogle unge Graner og Fyrrer, ellers var Alt bedækket med Aske og Mos. Paa denne „Brandørken", som laae noget over halvanden Times Vei borte fra Ssvjatoje, voxede der imidlertid en Mængde forskjellige Slags Bær, som lokkede Tjurerne; de er især meget forhippede efter Jordbær og Tyttebær.

Vi blev ved at kjøre, og Ingen af os sagde Noget, før Konrad pludselig løftede Hovedet:

— See, see! udbrød han: — troer jeg ikke, det er Jephrem, som staaer derhenne! — Hvordan gaaer det, Alexandritsch? tilføiede han høiere, og tog sin Hue af.

En undersætsig lille Bonde traadte frem bag et Træ og kom hen mod Telegen; han var i en kort sort Kamelot og havde en Strikke om Livet.

— Har man sluppet Dig løs? spurgte Konrad.

— Som ret og rimeligt var! svarede den lille Bonde og viste Tænder. — Det ene Menneske skal ikke spærre det andet inde.

— Og der er ikke Noget iveien med Peter Filipitsch?

— Med ham? Pyh, ikke saa Meget som saa!

— See, see! Jeg tænkte sandelig, Bro'erlil, at dennegang var Gaasen kommet paa Stegepanden.

— For Peter Filipovs Skyld?*) Tael bare ikke om ham! Vi kjender det Slags Fyre. Han vilde gjerne spille Ulv, og saa gaaer han med en Hundehale mellem Benene.

— Skal Du paa Jagt, Herre? spurgte Bonden pludselig, fæstede et Dieblik sine blinkende Dine paa mig, og saae saa strax igjen hen til Siden.

— Ja jeg skal.

— Hvor kjører I hen?

— Til „Brandørkenen", sagde Konrad.

— Ja, kjør I kun til „Brandørkenen", men kjør bare ikke ind i Branden.

— Hvad mener Du?

— Jeg har seet en Mængde Tjurer derovre, vedblev Bonden, uden at svare Konrad, og han smaaloe i det Samme ligesom haanligt for sig selv: — men I kan ikke mere række derhen: ligefrem ad Veien har I endnu tre Miil at kjøre. Om det saa er Jegor, vilde han ikke komme ud af det med det Stykke Arbeide; og han kjender dog Skoven som sin egen Gaard. Helsen og Sundhed og Alt hvad som godt er, Jegor! skraalede han pludselig.

— Tak, Jephrem, svarede Jegor.

Jeg betragtede nysgjerrig denne Jephrem. Det var længe siden, jeg havde seet et saa besynderligt Ansigt. Han havde en lang spids Næse, tykke fremstaaende Læber og kort Skæg. Hans smaa, livlige, blaa Dine blinkede uophørligt og saae ikke eet Minut i samme Retning. Han stod der foran mig, fuldstændig ugeneert, med bedækket Hoved, og støttede Hænderne løst imod Hofterne.

— Du vil vel gjøre en lille Afstikker hjem, hm? spurgte Konrad.

— Rigtigt, Broder! Veiret har forandret sig, det er klaret op. Jeg har nu bred Vei for mig. Jeg kan blive

---

*) Filipov brugt som Patronymikum betegner en ringere Grad af Agtelse, end naar man siger: Filipovitsch eller forkortet: Filipitsch. Derfor siger Konrad ogsaa Alexandritsch til sin mistænkelige Ven, for at vise ham Respekt. O. A.

liggende paa Ovnen lige til Vinter, uden at saa Meget som en Hund gjøer ad mig. Fuldmægtigen inde i Byen sagde til mig: Tag Benene paa Nakken, Alexandritsch, forlad vort Distrikt, vi vil give Dig det bedste Pas, Du kan ønske Dig .... Men det gjør mig ondt for Jer, Godtfolk, her i Ssvjatoje; saadan en Gavtyv som mig finder I ikke saa let igjen.

Konrad grinede.

— Du er en Spasmager, Bro'er, rigtig en Spasmager, sagde han, og slog Hestene med Tømmerne.

— Prrr! mumlede Jephrem. Hestene stod stille.

Konrad blev noget betænkelig.

— Lad det nu være nok, Alexandritsch, sagde han halvhøit: — Du seer, jeg kjører for en fornem Herre; han bliver vred, kan Du troe.

— Aa, din Vildandrik! hvad skulde han blive vred for? Han seer ud til at være en skikkelig Herre. Pas bare paa, Du skal see, han giver ovenikjøbet til et Glas Brændeviin. Aa, naadige Herre, giv en stakkels Vagabond Lidt til en Hjertestyrkning! Jeg skal i en Fart faae Has paa det! tilføiede han, trak Skuldrene op til Ørerne og skar Tænder.

Jeg kunde ikke bare mig for at smile, gav ham et Tikopekstykke, og befalede Konrad at kjøre videre.

— Mange Tak, Deres Velbaarenhed! raabte Jephrem efter os i russisk Soldatertone: — Men husk paa for en anden Gangs Skyld, Konrad, hvem Du kan lære Noget af; er Du bange, saa er det ude med Dig, har Du Mod, saa sluger Du Alting i Dig. Halløi Du, see ind til mig, naar Du kommer hjem! Der er Gilde hos mig tre Dage itræk; vi skal slaae Halsen af en ordenlig Slump Flasker. Min Kone holder Trop med, og Døren staaer aaben for Alle og Enhver. Hei, Du Skade, hop saa længe Halen er heel paa Dig!

Og Jephrem gav sig til at fløite og forsvandt mellem Buskene.

— Hvad er det for en Fyr? spurgte jeg Konrad, som sad paa Vognkanten og rystede paa Hovedet, som om han snakkede med sig selv.

— Han der? spurgte han. — Han der? gjentog han.

— Ja. Er det en af Jere Naboer?

— Naa, han boer ogsaa i Ssvjatoje. Det er saadan en .... hans Lige finder man saamænd ikke paa hele hundrede Versters Distance. En durkdreven Skjelm, en rigtig Tyvetamp, — ja, Vorherre bevare's! Han kan ikke see fremmed Eiendom, uden at Øinene strax kniber sig sammen paa ham. Selv om man gjemmer det under Jorden, er det ikke sikkert for ham, og sætter Du Dig paa dine Penge, saa stjæler han dem bort under Dig, uden at Du mærker det.

— Det maa jo være en rask Karl!

— Rask? Ja han er min Sandten ikke bange for Nogen. See bare rigtig paa ham. Man seer lige paa Minutet hvad det er for et Bæst, paa hans Fænasomi, paa Næsen af ham. (Konrad meente Fysiognomi. Han havde kjørt for mange Herskaber og tjent længe i Byen, og han havde derved faaet Trang til nu og da at vise sin Dannelse.) Det er ikke let at komme ham rigtig paa Livet. Gud veed, hvor tidt de har slæbt ham til Byen og spærret ham inde i Tugthuset; men det nytter Altsammen ikke Noget. De binder ham, og han siger til dem: „Hvorfor lægger I ikke Lænke om mit Been? Stram kun Rebet, mens jeg sover. Jeg skal dog komme tidligere hjem end Jeres Svende." Og som han siger, han kommer hjem, der har vi Fyren igjen, — ja Gud døde mig har vi ikke! Vi kjender jo Allesammen — jeg mener vi, som boer her paa Egnen, — vi kjender jo Skoven fra Barnsbeen af; men ham er der Ingen, der kan maale sig med. Forgangen Sommer kommer han om Natten lige sporenstregs fra Altukino til Ssvjatoje; det er næsten fyrretyve Verster, og der var Ingen, som havde gaaet den Vei før ham. Han er da ogsaa den første levende Honningtyv, vi har, og Bierne stikker ham aldrig. Han har ødelagt alle de Bikuber, der findes.

— Saa skaaner han vel heller ikke de vilde Bistader?

— Jo, jo! Man maa heller ikke gjøre ham Uret! Det Slags Synder har han aldrig begaaet. De vilde Bistader er hellige hos os, skal jeg sige. Bikuberne er flettet af Menneskehænder og staaer under Menneskenes Beskyttelse; kan Du have Held til at stjæle dem, saa er det saameget desto bedre for Dig. Men de vilde Bistader, see det er Guds Værk, og der er Ingen, som passer paa dem; Bjørnen er den Eneste, der rører dem.

— Men det viser ogsaa, at Bjørnen er et uforstandigt Dyr, bemærkede Jegor.

— Er Jephrem gift?

— Javel er han gift. Han har ogsaa en Søn. Naa, det vil blive en Gavtyv! Lige Faderen op af Dage, som han gaaer og staaer! Han har allerede begyndt at tage Drengen i Lære hos sig. Det er ikke længe siden, han kom hjem med en Potte fuld af gamle Femkopekstykker, som han havde stjaalet et eller andet Sted; han mærkede Potten, og gravede den ned i en Udhugning ude i Skoven. Da han kom hjem igjen, sendte han Sønnen ud for at søge efter Potten: Du faaer Ingenting at spise, sagde han, og Du vover ikke at sætte dine Been over min Dørtærskel, sagde han, før Du har fundet den. Sønnen gik omkring i Skoven baade hele den Dag og hele den næste Nat; men saagu fandt han Potten. Ja, det er en løierlig Fyr, den Jephrem! Saalænge han er hjemme i sit Huus, er han det skikkeligste Menneske af Verden, og trakterer paa Alle og Enhver; man kan spise og drikke hos ham, ligesaa galt man vil, og der bliver dandset og sprunget og gjort Løier i en heel Evindelighed. Og i Sogneforsamlingerne, som vi jo holder tidt her i Landsbyen, der er der saamænd Ingen, der er klogere end han. Han kommer saadan til bagfra, og staaer lidt og hører efter, hvad der bliver talt om, og saa siger han et eller andet Ord, der træffer Sømmet lige paa Hovedet, og leer lidt og gaaer saa sin Vei igjen. Men saasnart han kommer ud af sit Huus og ud i Skoven, saa er han et farligt

Menneske. Saa tænker han bare paa at ødelægge. Forresten maa man ikke sige Andet, end at han lader os i Ro, saalænge han kan. Møder han en af Folkene fra Ssvjatoje, saa raaber han langt borte fra til ham: „Gaa din Vei, Bro'er! Skovaanden er faret i mig, tag Dig iagt.“ Det er en reen Ulykke med ham.

— Hvorfor lader I Jer kyse saadan. Skulde et heelt Sogn virkelig ikke kunne faae Bugt med en enkelt Mand?

— Det lader ikke til det.

— Er han da en Troldmand?

— Ja, det er ikke godt at sige, hvad han er. For nylig var han en Nat kommet ilag med Kirkebetjentens Bikuber. Kirkebetjenten holdt selv Vagt, og han greb Tyven i Mørket og gav ham en ordenlig Dragt Prygl. Da han holdt op at slaae, sagde Jephrem til ham: „Veed Du nu ogsaa, hvem det er, Du har prygletʔ“ Kirkebetjenten kunde kjende Stemmen, og blev lige saa stiv som en Pind af bare Forskrækkelse. „Ja, ja, Broder, sagde Jephrem, Du skal ikke have gjort det for Ingenting.“ Kirkebetjenten kastede sig paa Knæ for ham og tiggede og bad: „Tag Alt, hvad Du vil, hos mig!“ „Nei, sagde den Anden; jeg skal nok tage, hvad jeg vil, sagde han, naar Tiden kommer“ . . . De kan bare tænke Dem: fra den Stund er Kirkebetjenten falden reent af, og han tridser om saa bleg som et Liig. „Hjertet er taget ud af Livet paa mig, siger han, Tyven har talt farlige Ord til mig“. See saadan gik det nu Kirkebetjenten.

— Den Kirkebetjent maa da være et stort Faarehoved, bemærkede jeg.

— Han, et Faarehoved? Hvor kan De sige saadant Noget? Engang kom der Ordre til at nappe Jephrem. Stanovoien vilde nu bære sig saa meget fiffig ad. Saa sender han da ti Mænd ud i Skoven for at fange Jephrem. Jephrem seer dem, og han gaaer lige lukt frem imod dem . . . Saa raaber der En af dem: „Der er han, der er han! hold ham! bind ham!“ Men hvad gjør Jephrem? Han springer ind i Tykningen og skjærer et ungt Træ over, der vel

kunde være saa tykt som et Par Fingre. Saa kommer han springende ud paa Veien igjen med sin Prygl, og kommanderer, som det var Zaren selv paa Parade — ja, for han seer jo frygteligt ud, gjør han —: „Paa Knæ med Jer!" raaber han. Jo rigtig, der ligger hele Kompagniet paa Knæ for ham. „Hvem var nu det, siger han saa, — hvem af Jer var det, der raabte: „hold ham! bind ham!"? Var det Dig, Sseroga?" Han op i en Fart, og affted . . . men Jephrem efter ham, og tamper han ikke hans Rygstykker med sin Prygl godt og vel en heel Verst igjennem! . . . Og alligevel beklagede han sig bagefter: „Aa, hvor det ærgrer mig, sagde han, at jeg ikke fik børstet ham bedre af." Ja det passerede saamænd lige før Fasten for den hellige Filip. Stanovoien kom strax efter et andet Sted hen, og dermed var den Historie glemt.

— Men hvorfor lod de sig Allesammen forskrække af ham?

— Ja hvorfor! det er netop . . .

— Han har gjort Jer til rene Harer, og nu tumler han med Jer, som han har Lyst til.

— Gjort os til Harer? . . . Ja, han kan nok gjøre alle Mennesker til Harer, naar han vil. Og saadan nogen Ideer, han har, . . . aa Vorherre bevare's! — Engang træffer jeg ham ude i Skoven, det var just et ordenlig Regnveir; da jeg faaer Øie paa ham, saa vil jeg gaae udenom; men han vinker ad mig og siger: „Kom Konrad, siger han, Du skal ikke være bange. Nu skal jeg lære Dig, hvordan man kan leve i Skoven uden at blive gjennemblødt, naar det regner," siger han. Jeg gik saa hen til ham. Han sad inde under et Grantræ, og havde lavet sig et lille Baal af vaadt Træ: den tykke Røg steg op mellem Grenene paa Granen og forhindrede Regnen fra at falde ned, saa langt den rakte. See der kunde jeg rigtignok ikke Andet end beundre ham, og han sagde: „Gud sagde til Regnen: fald og gjør vaad. Men Jephrem sagde: Du skal lade være at gjøre vaad." Men jeg kan fortælle Dem en meget bedre Historie om ham —

(Konrad gav sig til at lee), den er voldsom griinagtig. De havde tærsket Havre i Loen hos os, men var ikke blevet heelt færdige; der var ikke Stunder til at feie de sidste Bunker sammen. Om Natten maatte der saa holdes Vagt af to Mænd, og de hørte just ikke til de Allerfiffigste. Der sidder saa de to Fiffikusser og gjør Griin med hinanden, men vor Jephrem stopper Ærmerne paa sin Skjorte ud med Straa, binder dem for Enden, og gjør dem fast paa Hovedet af sig. Han havde gjemt sig i Tørreovnen, og saa kommer han jo listende frem fra sin Krog, og dukker sig ned og viser sine Straahorn. Den ene Fyr sagde til den anden: Seer Du? — Ja . . . a! svarede den Anden, og begge To styrtede de afsted, saa det knagede i Laagerne. Men Jephrem fyldte sin Sæk med Havre og slæbte den hjem, gjorde han. Han har bagefter selv fortalt Historien, og de stakkels Fyre bleve jo saa flaue begge To . . . Aah, ja ja!

Konrad gav sig igjen til at lee, og om det saa var Jegor, kunde han ikke bare sig for at smile. „Det var altsaa bare Laagerne, som knagede? sagde han.

— Naa ja, der var da ikke Andet at see end Laagerne, som de løb ud igjennem, tilføiede Konrad.

Der blev igjen en Pause. Pludselig sprang Konrad forfærdet op og raabte:

— Gud hjælpe os, der er Ildebrand etsteds!

— Hvor? Hvor? spurgte vi.

— Derovre, lige foran os, seer I . . . der brænder det! Jephrem spaaede rigtigt. Bare han ikke selv har stukket Ild paa; det er nok hans fordømte Sjæl, der er Skyld i det . . .

Jeg saae i den Retning, Konrad angav. Jo rigtigt. To eller tre Verster borte fra os hævede der sig en mægtig Søile af mørkeblaa Røg; den hvirvlede langsomt i Veiret bag de lavere Graners grønne og takkede Linier, bredte sig saa ud og dækkede over Skoven. Baade til Høire og til Venstre saae man desuden flere andre, mindre og mere lyse Røgsøiler.

En Bonde i bar Skjorte kom sprængende imod os; Ansigtet paa ham var ildrødt og dryppede af Sved, Haaret hang i Tjavser, og der stod Rædsel malet i alle hans Miner. Han havde i en Fart smidt Bidslet paa Hesten, og havde Ondt ved at faae den til at standse.

— Brødre! raabte han og snappede efter Veiret: — Har I ikke seet Skovfogderne?

— Nei, vi har ikke seet Nogen. Brænder Skoven?

— Ja, den brænder. Vi maa drive Folk sammen, for kaster Ilden sig paa Trosni...

Han rev i Tøilerne og huggede Hælene ind i Bugen paa Hesten, saa den foer afsted med ham.

Konrad pidskede ogsaa paa Hestene, og vi rullede afsted, lige hen imod Røgen, der med hvert Øieblik bredte sig mere og mere, og hist og her pludselig blev ganske sort og skød i Veiret som høie Neg. Jo nærmere vi kom, desto utydeligere flød Omridsene ud i hinanden. Snart var hele Luften een tyk Damp, en stærk Brandlugt trængte os imøde, og inde imellem Træerne, der sittrede selsomt i Sollyset, saae vi de første blegrøde Flammetunger stikke frem.

— Gud være lovet! sagde Konrad: — det lader til, at Ilden er over Jorden.

— Hvad skal det sige?

— Naa jeg mener, at den er ikke under Jorden, men løber hen oven over den. En underjordisk Ild er skam slem at faae Bugt med. Hvad vil De gjøre, naar Jorden brænder i en heel Alens Dybde under Dem? Saa er der kun een eneste Redning: det er at grave Grave. Men troer De, det er let? Saadan en Ild over Jorden har ikke Meget at sige. Den æder bare Urterne og de visne Blade. Skoven trives meget bedre bagefter. Aah, Fa'erlil, see bare, hvor Flammerne spiller med deres Tunger!

Vi kjørte tæt hen til Ilden. Jeg stod af Vognen, og gik hen mod Brandstedet, hvad der hverken var farligt eller meget besværligt. Fyrreskoven var nemlig ikke synderlig tæt, og Ilden løb imod Vinden. Den bevægede sig i

brudte Linier, eller bedre: i smaa, takkede Mure, der dannedes af Ildtunger, som Vinden bøiede tilbage, idet den saa tillige førte Røgen bort med sig.

Konrad havde Ret: det var virkelig en Ildebrand over Jorden; Ilden aad blot Planterne, og sprang saa videre uden at grave sig ned; den efterlod paa sin Vei sorte, rygende, men ikke ulmende Spor. Hist og her, hvor den traf paa en Grøft, der var fyldt med Riiskviste og tørre Blade, reiste den sig rigtignok pludselig, med en eiendommelig Brasen og Hvæsen, i lange bølgende Flammeneg; men det næste Dieblik splittedes de igjen, og Ilden hoppede hvislende og knittrende videre. Jeg saae endog flere Gange, at en Egestub med tørre Blade blev staaende urørt midt imellem Flammerne og kun blev svedet en lille Smule forneden. Jeg tilstaaer, at jeg ikke kunde faae i mit Hoved, hvordan det kunde være, at de tørre Blade ikke brændte.

Konrad forklarede mig, at det kom netop af, at det var en Ildebrand over Jorden, det vil sige: ingen „slem Ild."

— Men det er og bliver dog Ild, bemærkede jeg.

— Ja Ild over Jorden, gjentog Konrad.

Denne „ikke slemme Ild over Jorden" gjorde alligevel sin Virkning: Harerne foer aldeles forstyrrede omkring, og vendte uden nogensomhelst tvingende Grund bestandig tilbage til Ilden; Fuglene flagrede ind i Røgen, og sprællede hvirvlende omkring derinde; Hestene snøftede og saae sig ængsteligt om; Skoven syntes at drøne, og selv Mennesket følte sig uhyggeligt til Modeved at mærke, hvorledes Flammetungerne slikkede efter Ansigtet...

— Hvad staaer vi her for, naar vi dog ikke kan hjælpe? sagde pludselig Jegor, som stod bag ved mig: — det er bedst, vi kjører videre.

— Men hvor skal vi kjøre hen? spurgte Konrad.

— Lad os bøie af til Venstre, over den udtørrede Mosebund; der slipper vi magelig igjennem.

Vi fulgte hans Raad, og slap ogsaa rigtig over, skjøndt det undertiden kneb lidt for Hestene og Telegen.

Resten af Dagen tilbragte vi med at streife omkring paa „Brandørkenen“. Henimod Aften (Solen var endnu ikke gaaet ned, men Træernes Skygger hvilede allerede langstrakte og ubevægelige, og man mærkede i Grønsværet den Kølighed, som gaaer forud for Natteduggen) — lagde jeg mig ned midt paa Veien, ved Siden af Telegen. Konrad var ifærd med at spænde de trætte Heste for, og gav sig god Tid med sit Arbeide. Jeg kom til at tænke paa mine mørke Drømme fra den foregaaende Dag.

Alt rundt omkring var ligesaa stille som igaar, men Skovens tunge, trykkende Lummerhede knugede mig ikke mere. Over det tørre Mos, over det lyse violette Steppegræs, over Veiens bløde Støv, over de unge Birketræers slanke Stammer og fine Blade laae der et mildt og klart Solskjær; Solen var allerede ifærd med at gaae ned, og dens Straaler brændte ikke. Rundtomkring kølig Stilhed; Alt hvilede: Søvnen var endnu ikke kommet, men Alting aandede Aftenens og Nattens vederkvægende Slummer imøde. Det var, som om Naturen talte til Mennesket: Hviil Broder, hviil i Fred, og glem dine Sorger; ogsaa Dig skal Natten lulle til Ro med sine Vuggesange.

Jeg saae op, og oppe paa Spidsen af en tynd Green opdagede jeg en af disse store Fluer med smaragdgrønt Hoved, lang Krop og fire gjennemsigtige Vinger, som de kokette Franskmænd kalde „demoiselles“, og som vi kalde Jomfruer eller Libeller. Jeg laae længe, vistnok næsten en heel Time, og blev ved at stirre paa den. Den sad midt i en Solstraale, rørte sig ikke af Pletten, men dreiede kun nu og da Hovedet fra den ene Side til den anden, og dens udbredte Vinger sittrede sagte.

Medens jeg stirrede paa den, var det mig, som om jeg forstod Naturens Liv, som om dens inderste og usvigelige, skjøndt for Mange endnu hemmelighedsfulde Mening blev aabenbaret for mig: stille gradviis Besjælelse, Følelsens og Kræfternes Langsomhed og Tilbageholdenhed, Sundhedens Ligevægt i hvert enkelt Væsen — det er Grund-

aarsagen, dens uforanderlige Lov, det er derved, den bestaaer og bevares. Alt, hvad der afviger derfra, enten ved for Meget eller for Lidt, støder den bort som ubrugeligt. Mange Insekter døe midt under Kjærlighedens Lykke, som ophæver Ligevægten; det syge Vildt trækker sig tilbage til Skovtykningen for at døe der i Eensomheden, ret som om det følte, at det ikke længer har Lov til at kvæge sig ved Solens Lys, til at aande den friske Luft — ikke længer har Ret til at leve; — men et Menneske, der er ulykkeligt her paa Jorden enten ved sin egen eller ved Andres Skyld, bør idetmindste vide at bære sin Ulykke i Taushed.

— Naa, hvor bliver Du af, Jegor! raabte pludselig Konrad, som imidlertid havde sat sig op i Telegen, og sad og legede med Tømmerne: — sid nu op! Hvad grubliserer Du over? Er det stadig væk over din Ko?

— Ko? Hvad for en Ko? udbrød jeg og saae paa Jegor. Han var rolig og alvorlig som altid, og lod til at være falden i Tanker; Blikket streifede om i det Fjerne, ud over Markerne, hvor det allerede begyndte at mørknes.

— Naa saa De veed ikke, vedblev Konrad: — at hans sidste Ko er død for ham inat? Han har rigtignok ikke Lykken med sig — hvad har Du nu isinde at gjøre?

Uden at svare satte Jegor sig op i Telegen, og vi kjørte hjem.

„Han forstaaer at bære sin Ulykke i Taushed!" tænkte jeg.

Iwan Turgénjew. (Ved Vilhelm Møller.)

Om sammenlignende Mythologi.

I.

Etymologiske Forsøg ere meget gamle indenfor Sprogvidenskaben. Det er let fatteligt, at Mennesket til alle Tider har følt Lyst til at kjende Ordenes Afledning og Betydningernes Oprindelse i det Sprog, som det selv talte, det maatte synes urimeligt og vække en vis Harme hos enhver Tænkende, at Talen, der er Tankens Udtryk, skulde være saa irrationel i sit Væsen, at man var nødt til blot at opfatte den som noget Givet uden at kunne raisonnere over, hvorledes den var blevet til hvad den var. Derfor begyndte ogsaa de Lærde tidligt at ethymologisere, sikkre paa, at de her havde Folkets Øre for sig; men hvor stor Skarpsindighed de end anvendte, kom der dog aldrig megen Videnskab i disse Bestræbelser, ikke blot fordi de let gave Anledning til de meest absurde Gisninger, men ogsaa fordi Sproget i de Lande, hvor Dannelsen og Lærdommen stod høiest, som i det gamle Grækenland og Italien, allerede befandt sig paa et saa fremrykket Trin af sin Udvikling, at det frembød de største Vanskeligheder for den etymologiske Kunst. Jo ældre nemlig et Sprog er, desto fjernere staaer det naturligvis fin oprindelige Skikkelse, og desto uigjennemsigtigere ere følgelig dets Bestanddele. Indien var det Land, hvor man kom nærmest til en virkelig etymologisk og grammatikalsk Videnskab, og den berømte Grammatik af Panini, hvis Alder kan sættes

til omtrent 400 Aar før vor Tidsregning, staaer maaskee endnu uovertruffet i systematisk Nøiagtighed. Naturligviis vrimler det ogsaa her af etymologiske Feiltagelser, men i ikke faa Tilfælde traf man det Rigtige, fordi Sanskrit (Oldindisk) i sin Struktur nærmer sig stærkt til det oprindelige Grundsprog. Og det var ogsaa denne Omstændighed, der bevirkede, at det blev af afgjørende Betydning for den hele Sprogvidenskab, da ved Slutningen af forrige Aarhundrede de politiske Forhold tvang Indiens Erobrere til at gjøre sig bekjendt med de Erobredes Sprog. Paa samme Tid som Studiet af Sanskrit begynder, grundlægges ogsaa den sammenlignende Filologi. Lighederne mellem Sanskrit, Græsk og Latin vare saa iøinefaldende, at allerede Folk, der ikke vare Videnskabsmænd og meest ad praktisk Vei havde lært noget Oldindisk, havde gjort opmærksom herpaa; dog er det Tydskeren Friederich Schlegel, hvem den Ære tilkommer at have erobret Videnskaben et nyt Territorium ved sin Bog „Ueber die Sprache und Weisheit der Indier", i hvilken han opstiller Sanskrit som et Søstersprog til Græsk og Latin. Han standsede ved det geniale Indfald, men flittige Arbeidere, som Tydskland jo altid har havt mange af, optoge Tanken, og et epokegjørende Værk, Bopps sammenlignende Grammatik, fremkom. Denne Bog, som i de store videnskabelige Oversigter søger sin Lige, er dog allerede nu, nærmest fordi den ikke har lagt nok Vægt paa den egenlige Lydlære, blevet noget forældet — saa hurtigt skrider Videnskaben frem. Den sammenlignende Sprogvidenskab har i kort Tid erhvervet sig en Mængde Dyrkere, der til Gavn for Detailkundskaben, men til Skade for Klarheden næsten alle ere af tydsk Herkomst.

Den store Opdagelse, man ved Hjælp af Sanskrit har gjort, er da den, at Sanskrit, Persisk, Græsk, Latin, Keltisk, Oldslavisk og de germanske Sprog alle tilhøre een og samme Familie, som man har vedtaget at kalde den jafetiske Sprogæt, alle nedstamme fra eet og samme Grundsprog. Der har engang været et Folk, som talte hiint jafetiske

Ursprog; dets enkelte Stammer forlod deres fælles Fædreland og nedsatte sig paa andre Steder, i Indien, i Italien, i Norden o. s. v. men medbragte overalt deres Hjemstavns Sprog. Skjøndt i Tidens Løb ethvert Folk har præget sin Tale med forskjellige lexikalske og grammatikalske Eiendommeligheder, ere dog Overeensstemmelserne saa mange, at der f. Ex. imellem Oldindisk og Oldpersisk er ligesaastor, om ikke større, Lighed som imellem Fransk og Italiensk, der som bekjendt begge nedstamme fra Latin; i det nuværende Litauisk er der endnu Ord, der have fuldkommen eens Lyd og Betydning med de tilsvarende i Sanskrit. Man maa for Alting holde fast, at dette, det gamle indiske Sprog, ikke er det jafetiske Ursprog, men at det kun er en Søster til Græsk og Latin o. s. v.; om man vil, kan man kalde det en ældre Søster, fordi det har bevaret Mere af det Oprindelige end de øvrige Sprog. Nogle Exempler ville imidlertid oplyse dette langt bedre; jeg skal tage disse fra Græsk, Latin og Islandsk som de Sprog, der tør antages meest bekjendte, anføre ved Siden de indiske Former og hvad man med Sikkerhed kan antage har været de tilsvarende i Urspoget. Til disse kommer man igjennem de i de enkelte Sprog indeholdte Ord ved en Sammenligning af deres Lydforhold; kan det lykkes at paavise en Grundform, fra hvilken alle Enkeltformerne kunne udledes, er denne ældre end alle disse og tilhører Ursproget. Jeg anfører Talordene fra 2 til 10, Enkelttal i Nutid af Verbum „at være" og nogle Slægtskabsord.

Urjafetisk.	Sanskrit.	Græsk.	Latin.	Islandsk.
dva	dva	δυο	duo	tvö
tri,trajas	trajas	τρεις	tres	thrju
katvar	catvar	τετταρ-ες	quatvor	fjögr
pankan	pancan	πεντα	quinque	fimm
svaks	shash	ἑξ	sex	sex
saptan	saptan	ʽεπτα	septem	sjö
aktan	ashtan	οκτω	octo	átta
navan	navan	εννεα	novem	niu
dakan	daçan	δεκα	decem	tiu

Urjafetisk.	Sanskrit.	Græsk.	Latin.	Islandsk.
asmi	asmi	ειμι	sum	em
assi	asi	ει	es	ert
asti	asti	εστι	est	er
patar	pitar	πατηρ	pater	fadir (Fader)
matar	matar	ματηρ	mater	modir (Moder)
svasar	svasar		soror	systir (Søster)
bhratar	bhratar		frater	brodur (Broder)
dughatar	duhitar	θυγατηρ		dóttir (Datter)

Ved Hjælp af disse Exempler kan man danne sig en Forestilling om, hvor store Overeensstemmelser der findes imellem de jafetiske Sprog; dog er det ikke Videnskabens Opgave ligefrem at eftervise saadanne. Det, den vil opnaae, er ved Hjælp af Sammenligningen at opstille en systematisk Grammatik og at forstaae hvert enkelt Ords Sammensætning. Ethvert Ord i Sproget er ved tilhængte Endelser afledt fra et Rodord, saaledes f. Ex. patar af en Rod pa og en Endelse tar, matar af en Rod ma og den samme Endelse; fra ganske faa Rødder, der alle kun bestod af een Stavelse, stamme alle de jafetiske Sprog ned. Man søger at bestemme Rodordets Betydning og hvorledes denne er bleven modificeret i dets Afledninger, og samtidigt vil man trænge ind i de saakaldte Endelser, der alle oprindeligt have været Rodord, for at forstaae, hvorledes deres Kraft er bleven saaledes svækket, at de ikke mere føltes som selvstændige Ord, men kun ved deres Tilknytning bidroge til Betydningsforandringer i andre Ord.

Den nye Sprogbetragtning, der skyldes den sammenlignende Filologi, har afstedkommet en fuldstændig Revolution i al grammatikalsk Videnskab ogsaa for de enkelte Sprogs Vedkommende. Man kan uden Overdrivelse sige, at det ikke længer er videnskabeligt muligt at skrive en latinsk eller græsk Grammatik uden med Hensyn til Klassifikation og System at støtte sig paa den komparative Filologis Grundsætninger. Dernæst har den havt en overordenlig stor Betydning i lexikalsk Henseende især for de ældre Sprog; der er mangt et Ord i Homer, hvis nøiagtige Bestemmelse skyldes dens Opdagelser, og der er glemte Sprog, som den har formaaet

at kalde tillive paany. Endelig er det lykkedes ved dens Hjælp at grundlægge en ny Videnskab, den sammenlignende Mythologi.

II.

Naar et Ord findes i forskjellige jafetiske Sprog, kan man som sagt opstille den Form, som det maa have havt i Urjafetisk. Har det desuden den samme Betydning i disse, har man meer end et Sandsynlighedbeviis for, at det ogsaa brugtes i denne af hiint ældgamle Folk. En Hest hedder saaledes paa Sanskrit açva, paa Oldpersisk aspa og paa Latin equus, i Ursproget har da dette Ord lydt akva og har ligeledes havt Betydningen „Hest". Man kan da atter gaae videre og adskille i „akva" en Rod „ak", som har betydet „at komme til et Maal, være hurtig", og en Endelse „va", og saaledes opstille som dets Grundbetydning „den Naaende, Hurtige". For at det skal være beviist, at et Ord findes i Urjafetisk, er det ikke engang altid nødvendigt, at det forekommer i mange af Afstamningerne, man kan undertiden nøies med dets Fremtræden i to Sprog alene. Den hele jafetiske Æt kan nemlig inddeles i to Familier, den asiatiske (ariske), hvortil man regner Indisk og Persisk, og den europæiske, hvortil alle de andre Sprog høre. Delingen beroer deels paa den store Lighed, der er imellem de under hver Familie henhørende Sprog, deels paa Familiernes indbyrdes Forskjellighed. Forekommer da et Ord baade i et Sprog af den asiatiske Familie og i et af den europæiske, er dermed dets Tilstedeværelse i Ursproget godtgjort. Heraf vil man da kunne indsee, at det er muligt for dettes Vedkommende at samle et heelt Ordforraad, som det i ethvert Fald maa have besiddet, om det ogsaa er en Selvfølge, at det har havt langt flere Ord end dem, vi kunne bestemme. Ogsaa hvordan man i hiin fjerne Tid deklinerede og konjugerede, kan man danne sig en Mening om, saaledes at man

vilde kunne opskrive hele Sætninger, som et Menneske af det jafetiske Urfolk kan have sagt.

Det Ordforraad, man saaledes har samlet, har sin store Betydning derved, at det stiller os for Øie det Kulturtrin, paa hvilket Urjafeterne stode, idet vi lære de Gjenstande og Begreber at kjende, som de følte Trang til at danne Ord for: og jeg skal kortelig angive de Resultater, til hvilke man ad denne Vei er naaet. Urfolket var et Nomadefolk, der vankede omkring med store Hjorder af Køer, Faar, Geder og Heste, bestandig beskæftiget med at opsøge nye og gode Græsgange. Af Husdyrene har det foruden de nævnte havt Hunden og Hanen og har desuden af andre Dyr kjendt Falken, Uglen, Vagtelen, Odderen, Krebsen og flere. At dømme efter de Benævnelser paa „Kamp" og paa forskjellige Vaaben, som Kastespydet, Sværdet, Øxen og Pilen, der ere os overleverede, har det ligget i bestandige indbyrdes Stridigheder. Det er ikke urimeligt, at det i disse anvendte Stridsvogne, almindelige Vogne har det i ethvert Fald havt. Hvad Vaabnene vare forarbeidede af, er vanskeligt at afgjøre, vi vide ikke bestemt, om Jernet allerede var kjendt, derimod kunne vi med Sikkerhed fastsætte Kundskaben til Sølvet. De Kampe, der have fundet Sted, have efter al Rimelighed dreiet sig om Kvæghjordene; dog er Urfolket ikke trods Krigenes Hyppighed at ansee for reent barbarisk eller dyrisk, thi det havde allerede svunget sig op paa et høiere Kulturtrin end det, hvor Eiendomsbesiddelsen endnu ikke er forstaaet eller fastslaaet, da det har dannet Ord for Løn, Leie, Kjøb og Salg.

Mange Ord, der betegne Slægtskab, som Fader, Moder, Svigersøn, Onkel o. s. v., tyde hen paa, at Familiebegrebet har været forstaaet; dog kan man ikke deraf slutte, at Urjafeterne have ført et patriarkalsk Liv. De have bygget sig Hytter og Huse, og der er stor Sandsynlighed for, at disse ere blevne rykkede sammen og have dannet Byer. Om en Stat er der derimod ingen Tale, Folket har blot været inddeelt i Stammer, der styredes af særegne Overhoveder, Konger. En

vis Industri har det ogsaa udviklet. For at kunne koge sin Suppe og stege sit Kjød, for at kunne gjemme sin Mjød og sin Honning har Mennesket maattet lave Potter, Fade Kurve, Bægere o. s. v.; paa saadanne Redskaber finde vi ogsaa Navne. Til de Klæder, de have iført sig, have de anvendt Dyrehuder; naar de have flaaet disse af Dyrene for at spise Kjødet, maa ogsaa den Tanke, at bedække sig med Dyrenes Dragt, være opstaaet ganske naturligt hos dem. De have kunnet sye og have forstaaet at lave sig Sko, Bælter, Halsbaand og andre Smykker. Endelig vare de kjendte med Brugen af Baade, med Kunsten at „roe", dog er der megen Rimelighed for, at de ikke have boet ved noget Hav. Her skal jeg med det Samme berøre, at det endnu ikke er lykkedes at bestemme det Sted, hvor Urfolket har boet, og at det ligeledes er forbundet med de største Vanskeligheder at fastslaae den Tid, paa hvilket det har levet. Med Hensyn til det sidste Punkt kan man sagtens ikke komme videre end til en almindelig Angivelse af flere Aartusinder før vor Tidsregning, men Spørgsmaalet har i sig selv ikke stor videnskabelig Betydning. Derimod kunde det være af megen Interesse, hvis man blot med tilnærmelsesviis Nøiagtighed kunde bestemme de jafetiske Stammers oprindelige Hjemstavn. Man har hidtil uden videre Diskussion betegnet det østlige Lilleasien, Landet syd for Kaukasus og Turan og nordvest for Indien, som dennes rimelige Plads, og meent, at de europæiske Stammer vare dragne ind gjennem Rusland, men noget bestemt Beviis herfor har man ikke kunnet føre, og Hypothesens gængse Antagelse har sikkert beroet paa dens tiltalende Overeensstemmelse med de gamle Forestillinger om Asien som Menneskeslægtens Vugge. Der er imidlertid akkurat ligesaamegen Mulighed for, at det er et Land i Europa, som det jafetiske Urfolk har beboet.

At dette har havt en noget udviklet moralsk Sands, kan man see af, at Ursproget har Udtryk for „Feil, Straf og Bod", og at det heller ikke har staaet lavt i intellektuel Henseende viser deels en Mængde Ord med Betydningen „at

vide, forstaae, tænke, mene", deels Kjendskaben til Talrækken lige op til Tusind og Inddelingen af Tiden i Aar og Maaneder. Men af afgjørende Vægt er dog den Kjendsgjerning, at Urjafeterne allerede havde udviklet en fuldstændig Mythologi. Gjennem Sprogsammenligningen kunne vi opstille forskjellige Navne paa Guddomme, der ere blevne dyrkede. Der har saaledes været en Sol- og Himmelgud, Djupatar, svarende til Zeus og Jupiter, der har været en anden Himmelgud Varana, som gjenfindes i den indiske Varuna og den græske Uranos. Solen er bleven opfattet som den Gud, der skrider over Himlen under Navn af Trita (jevnfør Athenes Navn Tritogeneia), og som den, der tildeler Menneskene Lykke og Rigdom, under Navn af Bhaga, hvilket Ord svarer til det i de slaviske Sprog forekommende Udtryk for Gud „Bog". Der har ligeledes været en Regngud ved Navn Parkana og en Lyngud ved Navn Manu, som vi siden skulle komme tilbage til.

Paa denne Maade kan da den sammenlignende Filologi belære os om Urfolkets Gudetro, men man vil forstaae, at det meste Udbytte vil blive Navne; kun forsaavidt disses etymologiske Betydninger ere klare, kunne de angive for os, hvilken Egenskab der foranledigede, at man gav Guden det bestemte Navn. For ret at faae at vide, hvilke Tanker og Forestillinger der rørte sig i Urfolket og bragte det til at skabe Guddomme, maa man henvende sig til den sammenlignende mythologiske Videnskab. Dens Methode er ganske af samme Art som den komparative Filologis. Først gjælder det om at paapege den store Overeensstemmelse, som findes imellem de forskjellige jafetiske Folkeslags Myther, og opstille Mythekredse, som omfatte een og samme Mythe fortalt paa forskjellig Maade. Dernæst gjør denne Videnskab, ligesom Sprogvidenskaben deler Ordet i Roden og Endelsen, Adskillelse mellem den til Grund liggende Kjerne i Mythen og det mythologiske Klædebon, som den i Tidens Løb efterhaanden er blevet iført. Under Præsternes og Folkets bestandige Sysselsættelse med Mytherne, er det jo let for-

staaeligt, at de maa have modtaget en Mængde Forandringer og Tilsætninger; disse skulle fjernes, for at Mythen kan komme til at staae klart, dog skal naturligviis samtidigt deres Natur og Betydning undersøges. Tilsidst reduceres saaledes de enkelte Mythologier til en Sum af Mythekjerner, en Række af Forestillinger, som man kunde kalde de mythologiske Rødder. Det er en Mængde smaa Sætninger af den Art som: Thor kjører over Himlen, Tithonos elsker Eos, hvor der endnu staaer tilbage en sproglig Undersøgelse af de mythiske Navnes Betydninger, eller ogsaa ere disse Sætninger endnu klarere, saaledes som: Solen gaaer igjennem Luften, Solen følger (elsker) Morgenrøden o. s. v. Og paa samme Maade atter som ved den komparative Filologi føres vi nu til at fastslaae, at disse Forestillinger alt maa have tilhørt det jafetiske Urfolk, da vi kun saaledes kunne faae en Forklaring af, hvorledes de kunne ligge til Grund for alle de jafetiske Folkeslags Mythologier. Saaledes naaer man da til at kjende den urjafetiske Mythologi.

Det første Punkt, at finde Overeensstemmelserne mellem de enkelte Mythologier, frembyder som oftest ingen store Vanskeligheder; det er let at vise Ligheder mellem de græske og de latinske Guder, let at gjenfinde de indiske Myther i Persien, let i Niebelungenlied og Edda at paapege den samme halvt barnlige, halvt mystiske Poesi. Men naar dernæst det andet Punkt ligger for, den methodiske Indtrængen i Mythedannelsens Væsen, kræves her som nødvendig Forudsætning en sand videnskabelig Opfattelse af Mythologiens hele Natur, en fuldstændig klar Anskuelse af, hvad Mythologi egenlig er. En saadan har man i lang Tid forgjæves søgt, og forgjæves har man bestræbt sig for at fjerne den trøstesløse Ubegribelighed og Meningsløshed, som hvilede over Mytherne; faa aandelige Fænomener have ogsaa givet Anledning til saamange Misforstaaelser som disse. Man har forsøgt en Mængde forskjellige Fortolkningsmaader; der er allegoriske Udtydninger, som tillade sig at lægge ind i Mythologien de Anskuelser, som en eller anden aandelig Bevægelse har Trang til at finde deri, der

er æsthetiske Opfattelser, der i Mytherne see Menneskeslægtens første poetiske Frembringelser, der er historiske Fortolkninger, der gjøre Jupiter til Konge paa Kreta, Odin til en Fyrste fra Byzants, der er theologiske Bearbeidelser, der saaledes som den engelske Statsmand Gladstone ansee de tre Guder Jupiter, Neptun og Pluto for et Billede paa Treenigheden, der er fysikalske Udlægninger, der tillægge de gamle Folkeslag astronomiske og kemiske Kundskaber, som de aldrig kunne have besiddet — dog trods alle Forsøg blev Gaaden ikke løst. Som hiint fortryllede Slot i Eventyret hvilede Mythologien uforklarlig, uigjennemtrængelig, med en sphinxagtig Rolighed og Majestæt, og ventede i Aarhundreder paa, at Forløseren skulde vise sig, Ridderen, der i Haanden bærer Blomsten, for hvilken alle Slaaer maa briste, alle Døre springe op. Saa kom da tilsidst Fortryllelsens Overvinder, det var den nye Sprogvidenskab, og Blomsten, Nøglen til alle Gaaderne, det var det gamle Indiens ældste Poesi, de vediske Sange.

III.

Ved Veda — Ordet betyder egenlig kun Viden — forstod man i Indien oprindeligt tre, senere fire Samlinger af hellige Kvad, af hvilke den ældste og vigtigste er den saakaldte Rigveda, der indeholder noget over tusinde Hymner (Rig betyder Hymne) og er det ældste literære Mindesmærke, der er blevet os efterladt af noget Folk af den jafetiske Æt. Den og de øvrige hellige Bøger ere blevne opbevarede i Indien igjennem Aarhundreder ved mundlig Overlevering, og man har til den Ende i dette Land uddannet en Hukommelseskunst, til hvilken Historien intet Sidestykke kan opvise. For at gjøre sig bekjendt med et større religiøst Værk tilbragte hiin Tids Lærde ofte en halv Snees Aar med anstrengt dagligt Arbeide, Udenadlæren blev Præsternes vigtigste Pligt, og takket være den herpaa støttede, piinligt nøiagtige Tradition bleve de vediske Hymner bevarede i

uforfalsket Skikkelse, indtil Skrivekunsten naaede Indien, og de kostbare Skatte herved sikkredes mod at gaae tilgrunde. Formedelst det ældgamle Sprog, i hvilket Vedahymnerne ere affattede, kunne vi med Sikkerhed paastaae, at vi virkelig have dem saaledes, som de ere udgaaede af de gamle Inderes Mund. Deres Alder er vanskelig at bestemme; der gives iblandt dem baade ældre og yngre Stykker, men man pleier i Almindelighed at sætte Samlingen til mellem 1500 og 1000 Aar før vor Tidsregning, og den Aand, der gaaer igjennem den, peger hen til et Kulturtrin, der ikke staaer det jafetiske Urfolks synderligt fjernt.

De jafetiske Inder droge fra Nordvest ind i deres senere Fædreland, ved Indus' nordlige Løb i Landet omkring dens fem Bifloder, det saakalte Penjab, nedsatte de sig først, og her i disse varme og frugtbare Egne lød de første begeistrede Sange til Gudernes Priis og udvikledes videre de mythologiske Anskuelser, man medbragte fra den oprindelige Hjemstavn. Vedaen indeholder Bønner om Rigdom, om langt Liv og Afkom, Opfordringer til Morgenrøden om at komme, til Solen om at skinne, til Ilden om at flamme stærkt, hede Ønsker om at Uveiret maa høre op og Solen atter vise sig eller ogsaa om at Solens fortærende Gløb maa ophøre og den frugtbare Regn strømme ned. Der er i Hymnerne en Mængde Guder nævnte, og der findes ikke faa Myther fortalte, men der er intet System at finde i Gudeordningen, ingen kosmogoniske Ideer bryde frem, og forgjæves vil man søge noget Spor af virkelig Theosofi. Kun de yngste Stykker vise den vaagnende Reflexion, ellers har vi kun den simple Naturbetragtning, og herved faae netop disse Hymner deres store Betydning; thi formedelst Sprogets Gjennemsigtighed kunne vi i de fleste Tilfælde bestemme, hvilken Naturkraft der er personificeret eller rettere der er nævnt ved Gudens Navn og hvilken Naturbetragtning der ligger til Grund for den enkelte Mythe. Vi faae saaledes at vide, hvorledes Mythologien er bleven til og hvorpaa dens Udvikling har beroet.

Det første Moment i de mythologiske Forestillingers Dannelse er Naturbetragtningen hos det vilde Menneske, og man kan sige, at Mytherne ikke ere Andet end de urigtige, de uvidenskabelige Opfattelser af Naturfænomenerne. Paa dette Punkt overfører Mennesket naturligt allehaande menneskelige Forestillinger og Egenskaber paa de uforstaaelige Kjendsgjerninger og benævner dem derefter, fordi det ingen andre Benævnelser kan finde til dem. Saalænge man endnu ikke veed hvad Luften er, vil man troe, at den er en stor Sø eller et stort Kar (jvf. Danaidernes uudtømmelige Kar), hvorfra Regnvandet bestandig kan strømme ned, naar ikke en god Gud holder det tilbage, og saalænge man endnu ingen astronomisk Kundskab har, vil man danne Myther om Solen, der vandrer henover Himlen og gaaer ned om Aftenen. Med god Grund bønfalde derfor Inderne den, om den vil være saa naadig at komme igjen næste Dag, da de jo aldeles ingen absolut Sikkerhed havde for, at den virkelig vilde gjøre saa. Det andet Moment i Mythedannelsen beroer paa Sprogets Magt over Menneskets Tanker. Man begyndte nemlig med at have meget faa Ord i Sproget og benævnte derfor flere forskjellige Ting, naar de blot havde en eller anden Egenskab tilfælles, med eet og samme Ord. Saaledes er der en Tid, hvor man sprogligt ingen Forskjel har gjort paa Alt hvad der faldt ind under Begrebet „vaadt" eller „flydende". Vand i enhversomhelst Skikkelse, Regn, Mælk, Olie, Mjød og Plantesaft, Alt kunde benævnes med samme Ord, og der gaves altsaa Udtryk, som, idet de betegnede en for disse Gjenstande fælles Egenskab, omfattede dem alle med een Betegnelse. Men alt som Sprogudviklingen og Reflexionen skred frem, og man var istand til at gjøre skarpere Distinktioner og indsaae deres Nødvendighed, indskrænkede man ethvert Ord til Betegnelse af et eller faa Begreber med sin Lyd. Lad os nu sætte, at man en Tid med Ærefrygt og Forundring sagde: „Himlen giver Vand (Dugg) om Morgenen", og her i denne Sætning brugte en Betegnelse af Himlen, der senere blev et Gude-

navn, og et Ord for Vand, der senere fastsloges i Betydningen af Mælk. Sætningen bevares i Folkets Mund med overtroisk Ærbødighed, eller hvad der vilde være endnu mere afgjørende, den huskes i denne Form, fordi en Præst eller hellig Digter har benyttet den i et Kvad, og indlemmes i Liturgien ved Offerfesterne, og der kommer da en Tid, hvor man har dannet en Mythe om, at den eller den Gud giver Mennesket Mælk om Morgenen. Den simple Naturbetragtning er omsat i en mythisk og ikke mere forstaaelig Forestilling, og det er saadanne Omsætninger, som en Mængde Myther skylde deres Tilbliven. Til dette sproglige Moment i Mythedannelsen knytter sig de mythiske Navnes, Gudenavnenes Fremkomst. Oprindeligt gives der ingensomhelst Egennavne, der findes kun Fællesnavne, men ved den omtalte konventionelle Fastslaaen af Ordets Betydning, ved dets Benyttelse til Betegnelse af en Gjenstand under aldeles bestemte Forhold, gaae efterhaanden baade substantiviske og adjektiviske Ord over til at opfattes som Egennavne. Saaledes skeer det, at forskjellige Ord, der alle ere afledte af en Rod „at skinne" og egenlig ikke betyde Andet end „skinnende", fastslaaes som Betegnelser for Solen og Himlen.

Urjafeternes Naturbetragtning affødte saaledes deres Mythologi, idet de dog fuldtvel forstod, hvad de mythologiske Udtryk betød. Ved Sprogets Magt dannedes derpaa de mythiske Navne, og Forestillingerne bleve herved dunklere, fordi Navnenes oprindelige Betydning ikke længer kjendtes af den Talende. Det bestandig mere udviklede Sprog bevirkede, at Forestillingerne omsattes i Myther og at disse fik et billedligt mystisk Skjær, som saa senere Tider bestandigt udviklede og forøgede, paa samme Tid som Mythologien blandedes med religiøse og filosofiske Anskuelser. Hos Urjafeterne er endnu det sproglige Moment mindre fremtrædende, og der er megen Sandsynlighed for, at de vare klare over hvad der indeholdtes i de Myther, de havde dannet. I det Følgende skal jeg nu eftervise enkelte af deres mythologiske Forestillinger og give Exempler paa, hvad Udslag de have faaet i de enkelte

Mythologier. Det er den omvendte Vei af den, Videnskaben følger, idet den gaaer ud fra det Enkelte for at naae til sine almene Resultater, men jeg troer, at disse paa denne Maade ville forstaaes med større Lethed.

IV.

Af den hele omgivende Natur har Solen gjort det største Indtryk paa Urmennesket. Dens Staaen op og Gaaen ned, dens pragtfulde Skikkelse, dens lysende Vandring over Himlen, dens utallige Straaler, dens Forsvinden bag Skyerne — Alt dette har opfyldt ham med en uindskrænket Forbauselse og Beundring, og efter bedste Evne har han forsøgt at gjøre sig Rede for, hvad det var for et Skuespil, der dagligt opførtes for ham. Bestandig træffer man i mythologiske Undersøgelser paa en eller anden Forestilling om Solen, og vist næsten Halvdelen af alle Myther handler om denne Klode.

Solens synlige Form vakte hos Urmennesket Forestillingen om den som et lysende Hjul, og til at styrke denne Anskuelse maatte ogsaa dens antagne Gang rundt om Himlen bidrage. I Vedaen betegnes Solen, opfattet som Vogn, med Ordet „ratha“, (det tydske „Rad“), men dette betyder oprindelig kun Hjul og er afledet af en Rod „ar“ eller „ra“, at gaae, hæve sig. Saaledes see vi, hvorledes ved selve Sproget Opfattelsen af Solen som Vogn, hvad der er en af de almindelige mythologiske Ideer, har kunnet uddanne sig af Forestillingen om den som et Hjul. Et andet indisk Ord for dette Begreb er cakra, og man finder i Vedaen Udtrykket sûrjasja cakra (Solens Hjul) ligesom man i Græsk har ηλιου κυκλος og i Islandsk sunnu hvel, og cakra og κυκλος ere netop ethymologisk det samme Ord. Ligesaa fortæller i Alvismaal den vise Alvis Thor, at Solen kaldes fagrahvel ɔ: det fagre Hjul. En ellers noget dunkel græsk Mythe kaster Forestillingen om Solen som Hjul Lys over. Det er Ixions-mythen. Det er bekjendt, at Ixion, efter at være bleven

modtaget med Naade af Zeus, vilde forføre Hera. Zeus sendte en Sky istedetfor hende, eller efter andre Beretninger en Nymfe ved Navn Nephele, med hvilken Ixion avlede Kentaurerne. Til Straf for, hvad han havde havt i Sinde, blev han fæstet til et flammende Hjul, som evigt dreier sig rundt i Rummet. Det er klart, at hans Straf er Kjernepunktet i Mythen om ham. Man har engang sagt: Ixion dreier sig evigt rundt paa Himlen med sit flammende Hjul, og man meente simpelthen Solens Gang dermed. Dette viser ogsaa selve Navnet Ixion. Det maa være sammentrukket af et oprindeligt ikshivan, ikshi hænger sammen med det indiske akshan Hjul, Axe, det latinske axis, det danske Akse, og van er en Endelse, der betegner den Eiende; hele Ordet betyder saaledes den hjul-havende, den akse-havende og viser Ixion som gammel Solgud i nøie Forbindelse med Solen opfattet som Hjul. Dernæst har man havt en anden Sætning om, at Skyen omfavnede Ixion (Nephele betyder ogsaa etymologisk „Sky„) og betegnede dermed det Øieblik, da Solen gik bag Skyen. Forstaaelsen af de to Sætninger er tabt, og efterhaanden har man til Forklaring dannet en heel Mythe. — Forestillingen om Solvognen er i Mythologien kun en simpel Følge af Ideen om Solhjulet, og spiller en overmaade stor Rolle i alle Lande. I Vedaen opfordres Solguden bestandig til at spænde sine Heste for Vognen, forresten skal jeg blot minde om Phaetons-mythen og om Thors Vogn, men udenfor de enkelte Myther synes dette mig vigtigere, at man ud fra disse Forestillinger om Solen som Hjul og Vogn kan forstaae, at de Gamle i det Hele kunde sige om Guderne, at de kjørte paa Menneskeviis.

Solen opfattes dernæst som Hest; og Grunden hertil er ikke saameget at søge i, at man tænkte sig Heste spændte for Solens Vogn, som i sproglige Forhold. Jeg har omtalt det urjafetiske Ord for „Hest" akva egenlig „den Hurtige"; der har været en Tid, hvor man baade benævnte Solen og Hesten med dette Ord. Solen er enten kaldt hurtig, fordi den tilbagelægger den store Himmelbue i en eneste Dag,

eller fordi man har tænkt paa Sollysets, Solstraalens lynsnare Kommen ned til Jorden oppe fra Himlen. Senere er akva alene brugt om Dyret, men Solen har beholdt som substantivisk Betegnelse den tidligere adjektiviske. I Vedaen kaldes Solstraalerne bestandig Heste, og det i denne Sammenhæng almindeligt brugte Navn er hari eller harit; Ordet betyder som Adjektiv „guul" hvad der er et særdeles passende Epitheton til Solstraalerne, men da det i senere Sanskrit gaaer over til ligefrem at betyde „Hest", troer jeg, at man maa antage en sideordnet Betydning for det af „trækkende" (af Roden har). Mærkelig er den etymologiske Overeensstemmelse, der finder Sted mellem harit og de græske Gudinder, Chariterne, der saaledes oprindelig kun skulle betegne de lysende Solstraaler. I nordisk Mythologi have vi Solhesten omtalt i Vafthrudnersmaal. Vafthrudner spørger:

Siig Du mig, Gangraad,
Da fra Gulvet Du vil
Din Viden vove,
Hvad den Hest hedder,
Som hen monne drage
Dag over Dødlige.

Gagnraad: Skinnfaxi hedder
Den, som drager den skjære
Dag over Dødlige.
Den bedst af Heste
Blandt Reidgoter tykkes,
Stadig lyser Manken paa Mæren.

I klassisk Mythologi træder neppe Forestillingen om en Solhest saa tydeligt frem, man har naturligviis meget snart sat en Solgud, kjørende med Solheste, istedetfor. Solen tillægges saaledes en heel Quadriga, rimeligt er det dog, at Pegasus ligesom Sleipnir stammer ned fra Solhesten. Man mærke, at i Stedet af Vafthrudnersmaal Solstraalerne ere opfattede som Hestens Manke, og at denne kaldes Skinnfaxi ɔ: den med den skinnende Manke.

Den ene Forestilling har øiensynligt bidraget til at styrke den anden, vi finde ogsaa i Vedaen talt om Solhestene med de gyldne Manker.

Let forstaaeligt er det, at Solens synlige Form fremkaldte en Forestilling om et stort straalende Øie, hvad der ogsaa er udtalt paa mangfoldige Steder i Vedaen, saaledes f. Ex. i følgende Vers:

Det lysende Guders Aasyn steg op,
Agnis og Mitras og Varunas Øie,
Nu opfyldes Himlen Jorden og Luften
Af Solen, alt Staaendes, Gaaendes Sjæl.

Her er dog allerede anført Guder, til hvilke den er givet som Øie, men andetsteds staaer der: „Det store Øie er udspændt paa Himlen, og Udtrykket cakshas divas, det vil sige Himlens Øie, er almindeligt. Naar Hesiod siger: παντα ιδων Διος οφϑαλμος και παντα νοησας (Zeus' Øie er altseende og altkjendende), saa viser dette Udtryk, hvorledes en anden Omstændighed foruden Formen har været medvirkende til at danne Forestillingen om Soløiet, nemlig at Solen tænktes som seende, eller rettere, at man fandt den Analogi mellem den lysende Sol og det utillukkede Øie, at de begge bevirkede, at Mennesket kunde see. Og ligesom Hesiod benævner Solen „altkjendende", saaledes findes der ogsaa i Vedaen mange Spor af, at man har opfattet den som særlig aarvaagen og paapasselig. Overførtes dernæst Soløiet paa en Solgud, vilde man komme til at danne eenøiede Guder, saaledes som det ogsaa er skeet. Denne Forestilling er hyppig i Indien, i græsk Mythologi have vi Kykloperne med et brændende Øie midt i Panden. Og selve Navnet paa denne mythiske Figur — thi fra først af var der kun een Kyklop — er meget karakteristisk, thi det betyder intet Andet end „Hjuløie" (første Led er det før omtalte κυκλος) og indeholder egenlig saaledes to Forestillinger om Solen. I nordisk Mythologi fremstilles Odin mange Gange i Sagaerne som eenøiet, Saxo kalder ham „grandaevus quidam altero orbus oculo" (en eenøiet Olding) og i Bjarkemaalet „uno semper

contentus ocello» (altid nøiende sig med et Øie), og overensstemmende hermed optræder han som den eenøiede Brune i Harald Hildetands Historie. Det hedder endvidere i Vøluspaa, at Odin kom til Mimers Brønd og bad om en Drik, men fik den ikke, førend han satte sit Øie i Pant, og et andet Sted i samme Digt, at Odin skjulte sit Øie i Mimers Brønd. Omsat fra det mythologiske Sprog vil dette kun sige, at Solen kom til Skyen, og at denne først lod Regnen strømme, da den havde dækket for Solen. Endnu tales der jo om, at Solen skjuler sig bag Skyen. Senere er Mythen bleven benyttet som Forklaring til, at Odin kun har eet Øie, han skal da have givet sit andet i Pant til Mimer, men oprindeligt er der kun Tale om eet.

Det er ikke afgjort, at man, dengang man tænkte sig et Øie svævende oppe i Luften, allerede havde dannet en heel Solgud i menneskelig Skikkelse, men andre Forestillinger bidroge til at fæstne denne Anskuelse. Man gik nemlig videre og tænkte sig Solen som et heelt Ansigt eller Hoved omgivet af Solstraalerne som gyldne Lokker. I det af Vedaen anførte Vers kaldtes den Gudernes lysende Aasyn, hyppigt benævnes den (Solgudinden) Aditis Ansigt. Et Sted beder en Digter om, at hans Ansigt maa være ukrænkeligt som Solens. Som Hoved omtales den ved en Beskrivelse af en Solopgang:

Jeg mærkede Dig i mit Sind i det Fjerne,
Dig Fuglen, der flyver fra Himlen op,
Jeg skued et vinget Hoved, der hæved
Sig op ad de jevne støvløse Veie.

I Grækenland have vi aldes tydeligt Solen som Hoved i Kephalos (Navnet betyder „Hoved"), der er Prokris' (Morgenrødens) Husbond, og som i det Hele let kan vises at være en gammel Form af Solguden. I Norden, troer jeg, findes denne Forestilling i Mythen om Mimers Hoved. I Vøluspaa staaer der blot, at Odin ved Verdenskampen taler med Mimers Hoved, og et andet Sted i ældre Edda, hvor der er Tale om Odins Opfindelse af nogle Runer, fortælles

der, at „Odin stod paa Bjerget med Sværdet Brimer og havde paa Hovedet Hjelm. Saa mælte Mimers Hoved visseligt det første Ord". Yngre Edda sætter ved Fortællingen om Ragnarok istedetfor denne Mythe den førnævnte om, at Odin rider ill Mimers Brønd og tager Raad af ham, og i Virkeligheden er det ogsaa ganske den samme. Ragnarokkampen, der efterhaanden som Mythologien udvikledes, tog saa store Dimensioner, betegner oprindeligt kun Gudernes Kamp i Uveiret, under dette skjules Solgudens Hoved, men hans Stemme, Tordenen, høres, og dette fremstilles ved Mimers Tale. For at see, hvilke Forvandlinger en Mythe undergaaer, læse man nu følgende Sted af Ynglingesaga: „Aserne og Vanerne sluttede Fred og gave hinanden Gidsler .... Aserne sendte En, som hed Høner, og kaldte ham skikket til at være Høvding. Med ham sendte de ogsaa En, som hed Mimer, en saare klog Mand. Da Høner kom i Vanaheim, blev han strax gjort til Høvding, Mimer gav ham alle Raad .... Vanerne fattede Mistanke om, at Aserne havde bedraget dem ved Mandebyttet, de tog Mimer, halshuggede ham og sendte Aserne Hovedet. Odin tog det, smurte det med slige Urter, at det ei kunde raadne, kvad Galdre derover og tryllede det saaledes, at det talte med ham og sagde ham mange skjulte Ting."

V.

I nær Forbindelse med Forestillingerne om Solen staae Mytherne om Morgenrødens Gudinde. Morgenrødens Navn er paa Indisk oprindeligt Ush af en Rod vas, at lyse, skinne hvidt, og senere med en Afledsendelse Ushas svarende til den græske Eos og den latinske Aurora. I alle tre Lande er Morgenrøden opfattet som et kvindeligt Væsen, og det Samme har følgelig været Tilfældet hos Urjafeterne. Grunden hertil synes mig denne. Som et af de væsenligste Kjendemærker ved Ushas, det første lysende hvidlige Skjær, der viser sig paa Himlen før Solen og forkynder dens

Opgang, kunne vi paavise, at man har anseet det, at den kommer samtidigt med den faldende Dug. Det almindeligste Tilnavn til Ushas i Vedaen er „duhitar divas", det vil sige Himlens Datter. Men dette Ord „duhitar", Datter, kommer som man forlængst har paaviist, af en Rod duh, at malke, og betyder saaledes egenlig „Malkerske", og Ordet viser hen til Urfolkets nomadiserende Liv, hvor Husets Døttres væsenligste Pligt var at malke Køerne. Hiint Udtryk mener jeg nu, man rigtigere kan oversætte ved „Himlens Malkerske"; thi, som alt er sagt, alle Navne for det Flydende falde sammen, og derfor har man ogsaa benævnet Morgenduggen med et Ord, som senere blev Benævnelse paa Mælk alene, og saaledes betegner „Himlens Malkerske" den Forestilling om Morgenrøden, at den vædede Jorden med Morgenduggen. Hvis man saa vil forundre sig over det upassende Udtryk „Malkerske", er en Indvendning hentet herfra let at fjerne. Det hører nemlig til de allerældste mythologiske Forestillinger, at Skyen opfattedes som en himmelsk Ko. Det er Sproget, der bevirkede dette. Det urjafetiske Navn for Ko er gau, der er liig med græsk βοῦς, latinsk bos og dansk Ko, og kommer af en Rod ga, at gaae. Ordet betyder altsaa „den Gaaende", og under denne Bestemmelse opfattede man en Tid baade Skyen og Koen, senere blev Skyen saa i det mythologiske Sprog til en Ko, da Ordets oprindelige Betydning var glemt, og desuden var som sagt Regnen af lignende Grunde samtidigt sat liig Mælk. Nu forstaaes det let, at man meente, at den unge Morgenrøde malkede de hvide Sky-køer for deres Dug-mælk, ligesom paa Jorden den unge Pige om Morgenen malkede de jordiske Køer. Man har fra Begyndelsen sagt: „Nu kommer den Lysende, som malker Himlen for dens Vædske", man havde ikke noget Intetkjøn dengang, og maatte følgelig vælge mellem Hankjøn og Hunkjøn til Betegnelsen af Ordet „lysende", saa valgte man da uvilkaarligt Hunkjøn.

I Vedaen er Ushas kvindelige Karakteer fuldkommen fastslaaet, og hun prises meget for sin Rigdom og Skjønhed

og kaldes den Straalende, Velsignede, Gavmilde, Hvide, Lyse, Rødmende o. s. v. Som Malkerske kjører hun paa en Vogn forspændt med Køer, og en Digter siger om hende:

Hun pryder sig liig Dandserinden med Smykker
Og Brysterne aabner som Koen sin Yver,
Og udover Verden udbreder hun Lyset
Oplukkende Mørket, som var det en Kostald.

Nattemørket fremstilles i dette Vers som en Kostald, hvorfra de hvide Skyer skulle komme ud, for at Ushas kan malke dem. Med denne Forestilling sammenligne man ogsaa, at hun ligesom Eos siges at aabne Himlens Døre. I Vedaen sættes hun i Forbindelse med Solen som hendes Elsker eller Ægtemand. Forestillingen hidrører aabenbart oprindeligt kun fra, at Solen kommer lige efter Morgenrøden og synes at omfavnes af Morgenhimlens rødlige Lys, dette viser ogsaa Vedasteder som: Savitar (Solen) følger Ushas' Spor", og: Solen gaaer bagefter den himmelske, straalende Ushas som en Dødelig efter en Kvinde". Hyppigt kaldes hun ligefrem Solens Hustru. I Grækenland finde vi den tilsvarende Anskuelse i Mythen om Tithonos som Eos' Elsker. Paa hendes Bønner blev han udødelig, men da hun glemte at forlange Ungdom for ham, blev han en affældig Olding, hvis Leie hun uden Sorg hver Morgen forlader. Tithonos, der svarer til et indisk Ord „didhjâna", betyder enten den Lysende eller den Synlige, og Solen er udødelig, fordi den bestandigt hver Morgen opstaaer paany, og af samme Grund ogsaa gammel. Saaledes kaldes Odin ogsaa for en Olding. Muligt er det, at ogsaa Mythen om Apollon og Dafne hører herhen. Dafne forklarer Max Müller som den „Straalende" svarende til et dahana (af Roden dah, lyse, brænde) i Indisk, og Apollon er sikkert Solgud. Det er ogsaa en særdeles anskuelig Fremstilling af Bevægelsen paa Himlen om Morgenen, at Elskeren, Solen, ikke kan naae hen til den ved hans Komme forsvindende Morgenrøde, der synes ligesom at flygte for ham. Det samme Fænomen er saaledes seet fra to forskjellige Sider. At Dafne forvandles til et Laurbær-

træ, forklarer M. Müller som en senere Tilsætning, der er opstaaet ved en Folkeethymologi. Laurbærtræet hed ogsaa Dafne som det godt Brændende, og i Folkemunde bragtes de to eenslydende Ord i en mythisk Forbindelse. I nordisk Mythologi troer jeg, at Mythen om de to Elskende er bleven vendt om og findes i Fortællingen om Freias Kjærlighed til Oder, som drog langt bort. Derover græder Freia, men hendes Taarer er det røde Guld, ligesom ogsaa Guld kaldes Freias Graad, og hermed sammenligne man det gamle Ord „Morgenstund har Guld i Mund", og at Eos' Taarer, da hun græder for sin Søn Memnon, kaldes Morgendug. — Jeg skal afslutte disse Bemærkninger om Morgenrøden med at oversætte en Hymne til denne Gudinde, der sikkert er et af de ældste Stykker i Rigveda. Man vil deri finde en Mængde fra andre Mythologier bekjendte Forestillinger og deraf kunne slutte sig til, at Mytherne om Morgenrøden for en stor Deel allerede maa tilhøre det urjafetiske Folk. Originalens Versemaal er efterlignet.

Det skjønneste Lys iblandt Lysene kom,
Den klare, den mægtige Glands er nu født,
For Ushas jo Natten mon aabne sit Skjød,
At født hun kan føde den fødende Sol.

Hvid, lysrig hun kom med sit lysende Barn,
Da rømte den Sorte for hende sin Plads.
Beslægtede sammen paa Himlen de gaae,
Med skiftende Farver, udødelige.

Og vandre som Søstre en endeløs Vei
Bagefter hinanden paa Gudernes Bud.
Ei mødes, ei dvæle de, Morgen og Nat,
Gavmilde, eenssindede, ueens af Form.

Den skinnende Sangenes Førerske sees.
Den Klare hun Dørene aabnet os har,
Hvad gaae kan, fremdrevet og Skatte os viist;
Ushas alle levende Væsner har vakt.

Hun gavmild den Krumthvilende hæver op
Og kalder til Næring, til Rigdom og Lyst,

Til videste Skuen Hver, som kun saae lidt;
Ushas alle levende Væsner har vakt.

Hun kalder til Vælde, til Glæde, til Ry,
Til Lyst og til Gjerning og Arbeide hen,
Til atter at passe det eget Erhverv;
Ushas alle levende Væsner har vakt.

Hun Himmelens Datter er atter at see,
Den straalende Mø i det glimrende Skrud,
O Du, Herskerinden for al jordisk Gods,
Heldbringende Ushas o straal her idag!

Til hensvundne Morgeners Sæde hun gaaer,
Den Første af alle de end Kommende,
Hun Ushas, den Straalende, bringende Liv,
Opvækkende selve den Døde paany.

At Solen, o Ushas, i Flamme Du fik,
At Mørket ved Solskin Du jagede bort,
Og Menneskene har til Offringer vakt
Det herlige Værk har Du Guderne bragt.

De Dødelige ere gaaede bort,
Som fordum den straalende Ushas har seet,
Af os kan hun visselig skues nu her,
De komme, som hende i Fremtid skal see.

Bortfjernende Fjender, Retvogterske Du,
Retfødte, velsignende, bringende Sang
Held givende, bærende Gudernes Drik,
Alskjønneste Ushas, o straal her idag!

Ushas straalte fordum, den Himmelske, alt,
Du fjernede, Gavmilde! Mørket idag,
Saa straaler i kommende Dage og Du,
Ung gaaer Du udødelig efter din Skik.

VI.

En af de vigtigste Opdagelser, som Menneskene tidligt have gjort, og som har efterladt mange Spor i Mythologien, er Opdagelsen af Ilden. Det tidligste Fyrtøi har bestaaet i to Træstykker, der gnedes med stor Hurtighed mod hinanden.

Gnidningen skeete ikke vandret, man gjorde derimod et Hul i det nederste Stykke, hvori man stak det andet, og dreiede saa. Senere benyttede man som nederste Stykke et Hjul eller en rund Skive, og brugte ved Dreiningen et Reb, der blev snoet om det lange Stykkes Ende. De Optegnelser, man har fra mange Lande, om hvilke Træsorter, der skulde benyttes til de to Stykker, vise, at det gnidende Stykke oprindeligt toges af en Slyngplante, og denne Omstændighed lader formode, at man saa at sige har aflokket Naturen denne Maade at frembringe Ild paa. Man kan have seet en Slyngplante i Skoven ved Vindens Magt blive pidsket saa heftigt ind imod det af den omsnoede Træ, at der opstod Ild, maaskee hentede man sig den første Brand fra en saadan Ild, og lærte samtidigt at frembringe denne saaledes, som man havde seet det skee. Alle jafetiske Stammer frembragte i gammel Tid Ild paa denne Maade, alle havde de medbragt denne Skik fra deres fælles Fædreneland. I alle Indernes Offerceremonier spiller Ildantændelsen en overmaade vigtig Rolle, og i Indien har man endog opbevaret det specielle Navn for Træstykkerne, de kaldes nemlig Arani ɔ: de Gaaende eller Bevægelige. Hos Perserne fortæller et Skrift ved Navn Bundehesh, der skjøndt i sig selv temmeligt ungt dog indeholder meget gamle Anskuelser, at de to første Mennesker ved Gnidning tændte sig en Ild af Kennartræ og Buxbomtræ, og at disse to Træer havde de meest ildbringende Egenskaber. Af latinske Autorer beretter Plinius Følgende: Teritur enim lignum ligno ignemque concipit attritu excipiente materia aridi fomitis, facillimo conceptu. Sed nihil edera praestantius, quae teratur, lauro quae terat. Og Paulus Diaconus fortæller om Ilden i Vestatemplet: Ignis Vestae si quando interstinctus esset, virgines verberibus afficiebantur a pontificibus, quibus mos erat tabulam felicis materiae (en Skive af helligt Træ) tamdiu terebrare, quousque exceptum ignem cribro aeneo virgo in aedem ferret. Men saadanne Beviissteder fra gammel Tid ere egenlig ganske overflødige overfor den Kjendsgjerning, at næsten lige op til vore Dage den Skik har holdt sig i flere Lande

iblandt Bondebefolkningen, at man ved visse festlige Leiligheder, som ved Høstfesten, paa St. Hansdag og lign., tænder en Ild paa den ovenfor beskrevne Maade.

Paa Indisk har man for at betegne den dreiende Gnidning ved Ildtilberedelsen en Rod math eller manth, der almindelig sammensættes med Præpositionen pra (liig det latinske pro), Ordet brugtes ogsaa om at kjærne, fordi Fremgangsmaaden hermed næsten var den samme, som naar man slog Ild, og Roden findes paa Grund af denne Betydning i det islandske Ord möndultrè, hvoraf det danske „Mangletræ“. Det forholder sig nu paa samme Maade med alt Brændende og Lysende som med det Vaade og Flydende, det gik ind under samme Begreb og benævnedes med de samme Ord, og derfor, og fordi man i det Hele overførte alle menneskelige Forhold paa Guderne, kom man til at antage, at Lynets Frembringen i Skyen foregik paa samme Maade som Beredelsen af den jordiske Ild. Man tænkte sig altsaa en Gud, der omdreiede en Arani oppe i Himlen for at udvikle den guddommelige Ild, men medens der i Indien findes overleveret en Mængde forskjellige Navne paa denne Gud, har man i Grækenland bevaret det oprindeligste, fra Indien forsvundne, nemlig Navnet Prometheus. Dette maa netop afledes af den omtalte Rod math med Præpositionen pra og en Endelse „ju“, saaledes at dets ældste Form er „pramâthju“. Om Prometheus berettes der som bekjendt, at han bragte Ilden ned til Menneskene fra Guderne, og lignende Myther gjenfindes i Indien fortalte om adskillige guddommelige Væsener, der alle etymologisk betragtede vise sig at betyde enten Ild eller Lyn. En af dem er Mâtariçvan, hvilket Ord betyder „svulmende i Moderen“, hvor Moderen enten er Brændestykket, der giver Ild, eller Skyen, der frembringer Lynet. Der siges saaledes i Vedaen om ham: „Mâtariçvan førte fra det Fjerne den skjulte Ild hid, da den var antændt ved Gnidning af Guderne“ og et andet Sted staaer der: „Mâtariçvan bragte Ilden, den lovpriste Offerets Fane, det hjælpsomme villige Bud, den af de to Aranier Fødte hen til

Bhriguerne ligesom en berømt Skat". — Bhriguerne er en af de ældste Menneskeslægter, og vi see saaledes, at Mâtariçvan er en fuldstændig Prometheus. Tankegangen hos Urjafeterne, der have været tilbøielige til at tillægge alt Mærkeligt en himmelsk Oprindelse, har været denne. De iagttoge hyppigt Lynet komme fra Himlen og slaae ned paa Jorden, og antoge, at eengang var paa denne Maade det første Lyn eller den første Ild kommet ned til Jorden, skjænket af en Gud til Menneskene som en kostbar Gave. Saae de ovenikjøbet Lynet slaae ned i de store Skove, laae det nær for dem at antage, at det af Guderne ligesom blev gjemt i Træet, indtil det af Menneskene atter ved Gnidning bragtes frem og blev til jordisk Ild.

Prometheus siges at have bragt Menneskene Ilden i en Plante, i en nartex, latinsk ferula. Denne Plante betyder nu oprindeligt ikke Andet end Lynet selv, hvad Grækerne havde glemt, den er Lynet bragt under Form af en jordisk Arani eller Ildtænder. Der kan ingen Tvivl være om, at man tænkte sig Solen som den ene himmelske Ildtænder, den opfattedes jo i Skikkelse af et Hjul eller en Skive, og man forestillede sig da vist Forholdet saaledes i den ældste Tid, at Lynet som den anden allerede brændende Arani dreiedes rundt i Solen, medens Uveiret rasede, og Vinden bragte Ilden til at flamme des stærkere. Først var det da selve den ene Ildtænder, Lynet, der kom ned til Jorden, men efterhaanden som Mythen udvikledes, var det Guden, der bragte Lynet eller Ilden til Menneskene skjult i en af Træ gjort Ildtænder. — Naar der endelig berettes, at Prometheus havde røvet Ilden, saa har her Sproget været medvirkende til at danne Mythen; thi Verbet pra-math, hvoraf altsaa Ordet Prometheus afledes, betegner ogsaa i Sanskrit „at røve", egenlig „rive bort fra", en Betydning, som let er opstaaet af den „at gnide hurtigt, at dreie frem". Saaledes betyder Prometheus den „Gnidelystne" eller „Rovlystne". I Grækenland har man, da Mythens oprindelige Indhold ikke mere forstodes, bragt hans Navn i Forbindelse med Roden

math, at vide, der findes i Verbet manthano, og med denne Etymologi som Grundlag bygget videre paa Mythen om ham, der opfattedes som „den Kloge"; man gav ham endog med en vis Konsekvens en Broder ved Navn Epimetheus, „den Bagkloge".

I de indiske Skrifter see vi ganske tydeligt, hvorledes denne Proces, hvorved Ilden frembragtes ved gnidende Omboren af et Træstykke i et andet, af let forstaaelige Grunde blev sammenlignet med Menneskets Propagationsproces, og at man som Følge deraf talte om, at Ilden blev avlet eller født ved de to Aranier som Forældre. Jeg skal anføre et Par Steder af Vedaen, som høre herhen, saaledes: „Mændene lade Aranierne føde Ilden, idet de dreie med Hænderne" og endnu tydeligere: „Dette er Dreietræet, Avleren er beredt. Lad os kjærne Ilden efter gammel Skik! I begge Træstykker ligger den, som i de Svangre det velbevarede Foster. Daglig skal Ilden prises af Menneskene. Lad Staven gaae ind i den Udstrakte, o Du, som forstaaer det! Strax undfanger hun og føder den Stærke, og med rød Spidse bliver Ilden født". Fra en senere Tid have vi ved Angivelser om Brugen ved Offringerne, hvor man vedblev at tænde Ilden paa den primitive Maade, nøiagtige Bestemmelser, om hvorledes de to Ildtændere i Overensstemmelse hermed skulde indrettes for fuldstændig at ligne menneskelige Organer. Naar nu denne Anskuelse om Ildens Fødsel overførtes paa den himmelske Ild, kom man til at sige om Lynet, at det blev avlet eller født i Skyen, og da der naturligviis hurtigt under Mythologiens Udvikling substitueres en Lyngud istedetfor det blotte Lyn, forstaaes det let, at der maatte opkomme mange Myther om Lyngudens Fødsel. Desuden er det værd at lægge Mærke til, at var det først udtalt om een Gud, at han blev født, vilde denne menneskelige Bestemmelse efterhaanden overføres paa alle Guder, en saadan Forestilling maa tilmed have været kjærkommen, da Menneskene tidligt have begyndt at spekulere over, hvorledes egenlig disse af

dem selv skabte Guder vare blevne til. — Omvendt blev dernæst i Indien — og ogsaa denne Forestilling har alt tilhørt Urjafeterne — den menneskelige Propagationsproces opfattet som en Ildtilberedelse, hvad med Lethed bevises ud af ældre indiske Værker. Ligesom nu den første Ild meentes at være opstaaet i Skyen og derfra var kommet ned til Jorden, saaledes tænkte man sig ogsaa, at det første Menneske var avlet oppe i Himlen og derfra var faret ned. I Himlen er han endnu Lynguden, men nedkommen paa Jorden maatte han blive Menneske efter en reen Analogislutning: Naar den himmelske Ild (Lynet) kom til Jorden, blev den strax slukkelig jordisk Ild, og følgelig naar den udødelige Gud foer ned, blev han et dødeligt Menneske.

At Urjafeterne virkelig nærede slige Anskuelser, bekræfte flere fælles-jafetiske Myther, hvorefter de ældste Menneskeslægter ere knyttede til Stamfædre, der alle oprindeligt betegne Lynet. Et saadant Navn er i Vedaen Bhrigu, som kommer af en Rod brag at skinne, og som er nær beslægtet med det oldhøitydske plih, der betyder Lyn (for at svare nøiagtigt maatte dette Ord lyde plah og ikke plih). Aldeles etymologisk svare til Bhriguerne i den græske Mythologi Flegyerne, det bekjendte Folk, og mærkværdigt er det, at det Overmod, der tillægges disse, allerede synes at findes i de indiske Beretninger om Bhriguerne. En af de allerfornemste Præsteslægter i Indien stammer ned fra Manu, og dette Ord kommer af en Rod „man", at mene, at tænke, hvoraf der ved en anden Endelse er dannet Ordet manusha, der ganske er det samme Ord som dansk Menneske. Manu er meget omtalt i Vedaen, han nævnes som det ældste Menneske og kaldes derfor Fader Manu, han betragtes endvidere som den, der først har offret til Guderne, og der berettes, at han var salvet til Konge. Nu er Manu baade etymologisk og mythologisk at sammenstille med den græske Minos, Underverdnens Konge, og med den hos Tacitus omtalte tydske Gud Mannus. At Minos er Underverdnens Konge, er ganske rigtigt, thi det første Menneske er jo ogsaa

den første Døde, og ligesom han som levende blev Konge over de Levende, bliver han som død Konge over Skyggerne i Underverdenen. Ogsaa Mannus kaldes af Tacitus for Folkets Ophav og Stifter. — Uden at gaae videre ind paa Enkeltheder kan man saaledes slaae fast, at der i saadanne Myther ligger gjemt en ældgammel mythisk Spekulation over Menneskets Fødsel.

De fleste jafetiske Mythologier sætte Menneskets Fødsel som en Stammen ned fra Træer eller Planter. Der ligger egenlig allerede en fyldestgjørende Forklaring af denne Anskuelse i det ovenfor Udviklede, thi da Menneskets Fødsel sættes liig Ildens Frembringen, og denne skeer ved Hjælp af to Træstykker, er det klart, at man derfra sluttede til, at ogsaa Menneskets første Fødsel skyldtes en Plante. Men til yderligere Forklaring kan tjene, at man er i Stand til at paavise, at Urjafeterne have tænkt sig de over Himlen med lange forgrenede Striber dragende Skyer som tilsammen dannende et Træ, et Verdenstræ. Under Uveiret have de vel saa meent, at Guderne fra dette tog de himmelske Ildtændere for dermed at frembringe Lynet (heri er altsaa en Variation fra den føromtalte Anskuelse om Aranierne i Himlen). Lynguden eller Lynmennesket avledes altsaa ved Hjælp af et himmelsk Træ, følgelig, sluttede man, frembragtes det første Menneske ved jordiske Træer. Saaledes have vi i nordisk Mythologi de to første Mennesker Ask og Emblja, der egenlig vare Træer, som Børs Sønner fandt og skabte Mennesker af. Med Hensyn til Verdenstræet skal jeg bemærke, at dette findes saavel i det nordiske Yggdrasill som i ganske tilsvarende persiske og indiske Myther. Navnet Yggdrasill viser tydeligt hen paa Skyen, det betyder Yggrs Hest, og Yggr er kun et Navn paa Odin som Lyngud. Men Lyngudens Hest er den mørke Sky, der stormer frem, bærende Lynet i sig, som en vælig Ganger for Guden. Denne Opfattelse af Skyen som Hest har vi ogsaa i Indien, hvor Skyhesten hedder Saranju ɔ: den Farende. Dette Ord er ganske det samme som det græske Erinnys, og naar man betænker, at denne

Hævnens og Straffens Gudinde, denne som det synes reent moralske Gudeskikkelse, oprindeligt kun er den vilde, henover Himmelen jagende Sky, saa kan man ikke undre sig over, at den nordiske Verdensasks Navn egenlig betegner Skyen som Hest. Navnet synes at være overført paa Træet, paa en Tid, da man endnu vidste, at dette betegnede Skyen.

Endnu maa jeg i denne Sammenhæng omtale, at Lynet samtidigt med de ovenfor nævnte Forestillinger er blevet opfattet under Lignelse af en Fugl, hvad deels dets Flyven fra Himlen til Jorden har bevirket, deels ogsaa den tidligere omtalte sproglige Proces. Saaledes see vi, at i Indisk Lynet kaldes çjena Falk, men çjena har oprindelig kun betydet „hvidlysende" og dermed har man benævnet en Tid baade Lynet og Falken, førend det udelukkende betegnede den sidste. Herhen hører den latinske Mythe om den gamle Kong Picus (Spætte) Saturns Søn, der beskyttede Barselkvinder og smaa Børn, og denne hans Virksomhed har naturligt sin Grund i den Forbindelse, hvori Lynet sattes med Menneskets Fødsel. Endelig have vi her Forklaring over den endnu levende Talemaade eller Overtro om Storken, der bringer de smaa Børn. Storken passede udmærket til Uveirsfugl, fordi den kom og gik med Uveiret, og dens røde Been mindede om Ildens Farve. Den Sø, hvorfra den henter Børnene (karakteristisk nok er det i Kjøbenhavn Peblingesøen), er ikke Andet mythologisk talt end Skyen, der er opfattet som et stort Basin for Regnvandet. — Ligesom man meente, at Lynet ved Gnidning frembragtes i Skyen, saaledes har man sikkert næret den samme Anskuelse om Oprindelsen til Solens Lys. Ikke blot saaledes, at man tænkte sig det udslukt under Uveiret og atter tændt, men man antog ogsaa, at Solen saa at sige blev tændt hver Morgen paany af Guderne. At denne Anskuelse har været gjældende i Norden, troer jeg at kunne bevise ved Hjælp af et eneste mythologisk Navn. I Vaftthrudnersmaal svarer Odin paa Vaftthrudners Spørgsmaal om, hvorfra Maanen og Solen kom, Følgende:

Mundilfæri Maanen avler,
Han er ogsaa Solens Fader.

Den første Stavelse i Mundilfæri er det ovenfor omtalte möndull, Haandfang, Axe, og saaledes skylder Solen ligesom Maanen sit Ophav til et Væsen, der dreiede en kjernende Stang omkring, hvilken Forestilling kun kan gaae tilbage til de to himmelske Ildtændere.

VII.

Det Land, i hvilket Urjafeterne boede, maa temmelig hyppigt have været hjemsøgt af heftige Uveir med Torden og Lynild i Følge, at dømme efter den ikke lille Rolle, som Uveiret har spillet i deres mythologiske Forestillinger. Det blev af dem opfattet som en Kamp i Himlen, nærmere bestemt som en Kamp mellem en god og en ond Gud, men med ikke faa Nuancer i Enkeltheder. Naar Mennesket for Jordens og Afgrødens Skyld længtes efter Regn, og der ingen kom, meente han, at Skyen var en ond Gud, som holdt Regnens Strømme tilbage inden i sig og for at plage Menneskene ikke vilde slippe dem ud. Derfor kaldes den onde Skygud paa Indisk Vritra, hvilket Navn gjenfindes i den græske Orthros, og betyder „den Hæmmende, (Vandet) Tilbageholdende", eller endnu tydligere bærer han Navnet: Namuci ɔ: den ikke Udgydende. Den gode Gud, der enten er Repræsentant for Solen eller for Lynet, tvinger den onde til at udlevere Regnen. Skyerne, have vi allerede seet, opfattedes som Køer, og da nu Kampene paa Jorden hovedsagelig dreiede sig om disse Dyr, laae det saameget nærmere at lade Kampen i Himlen blive en Strid om de himmelske Køer. Saa faaer da Mythen den Form, hvori den ogsaa kommer frem i Vedaen, at Indra eller en anden god Gud kæmper med det onde Væsen, dræber det og befrier Køerne, han har holdt fangne i en Hule eller lign., saa at de frit kunne gaae ud. Der fortælles tillige, at de onde Aander først have stjaalet Køerne, en Forestilling, der synes at skylde

sin Tilværelse til en Reflexion over, at det Gode ikke oprindeligt kunde være i de Ondes Hænder, men kun kunde være kommet der ved Fravenden fra de Gode. Er Mythen fortalt, tilføies der saa i Almindelighed, at Indra derpaa lod Vandene flyde ned, hvad der viser, at Mythens virkelige Betydning endnu i Vedatiden var fuldtvel forstaaet. — Kampen om de himmelske Køer have vi tydeligt i Mythen om Herakles, som fratager Geryon hans Køer efterat have dræbt Orthros, der som sagt er etymologisk liig Vritra, og ligeledes i den latinske Mythe om Herkules, der dræber Cacus, Vulkans Søn, et Uhyre med tre Hoveder, og berøver ham hans Køer, som han har gjemt i en Hule.

De gode Guder skabte Urjafeterne i Menneskeform, halvt som Konsekvens heraf maatte de, der vel selv bestod mangen en Kamp med de vilde Dyr, give de onde disses Skikkelser. Den onde Skygud findes derfor ogsaa med det meest gruopvækkende Udseende. I Grækenland kommer han saaledes for som den lernæiske Vandslange, som Hydra, som Sphinxen o. s. v. I Vedaen er han en mægtig Slange. Det indiske Ord herfor er abi af en Rod ah, at omslynge, indsnevre (deraf saaledes latinsk angustiae), vi finde det igjen i det nordiske Navn paa Havguden Ægir, der herved viser sig oprindeligt at være den Vandene bevogtende Slange. Selve Forestillingen har forøvrig antaget meget store Dimensioner i nordisk Mythologi, herhen hører saaledes Thors Kamp med Midgaarsormen, Thor ɔ: Tordenguden slynger Hammeren Mjölnir, som er et Sindbillede paa Lynet, imod den, men „den Fisk" synker atter ned i Søen. Den omtalte Rod ah ligger ogsaa til Grund for det persiske Gudenavn Ahriman (oprindeligt anra-mainju), saa at man ad sproglig Vei ligesom af andre Aarsager føres hen til at antage, at den store Kamp mellem ham og den gode Gud Ormazd (ahura-mazda) oprindelig kun har betegnet Uveirskampen.

Skyguden findes ogsaa i Skikkelse af en Ulv, og tilsvarende træffe vi i den nordiske Mythologi Fenrisulven,

og mærkelig især er den bekjendte Mythe om Tyr, som lægger sin ene Haand i Munden paa Ulven til Pant paa, at der ingen Svig er ved den Snor, i hvilken Guderne ville binde den. Da Ulven ikke kan komme løs af den fortryllede Lænke, bider den Thrs Haand af. Tyr er en gammel Solgud, som hans Navn tydeligt viser, thi dette svarer ganske til det indiske devas Gud, det latinske deus og græske θεος, alle af en Rod „div" at lyse. I Vedaen findes der en Mythe om en Kvinde, der mister sit Been i en Kamp og hvem Guderne give et Jern-been istedet, og Solen kaldes et andet Sted Guld-haand. Solens Haand er ikke Andet end Solen selv, og at den sluges af Sky-ulven, vil kun sige, at Skyen skjuler Solen bag sin mørke Flade. Man har afvexlende og ligesom legende taget forskjellige Legemsdele af Solguden eller Solmennesket og anvendt dem i denne Mythe, oprindeligt er det Øiet eller Hovedet, som vi havde ved Beretningen om Mimer, senere har man i Indien med videre Tilsætninger sat Benet istedetfor og i Norden Haanden.

I Vritramythen er der meget snart kommet den Forandring, at man har opfattet de af Skyguden røvede Skatte, oprindeligt de himmelske Vande, der skulde bringe Trivsel og Frugtbarhed til Jorden, som guddommelige Kvinder og Gudernes Hustruer, hvilke disse efter en Kamp atter fratoge Skydæmonerne. Til at danne denne Forestilling kan deels Forholdene paa Jorden, hvor Kvinderne vel hyppigt have været Byttet i Kampen, have bidraget stærkt, deels ogsaa Sproget. Hvis vi f. Ex. forestille os, at Kvinden og Koen, fordi de begge vare forsynede med Mælk, en Tid have været betegnede med samme Navn som „Mælkegivende" eller lign., saa bliver Overgangen i Mythen let tænkelig. Vist er det, at den alt maa være skeet i den urjafetiske Tid, da denne Forestilling findes i alle jafetiske Lande. I Indien holder Skyguden Gudekvinderne fangne i en Borg eller stærkt befæstet Sted; medens de ere i hans Magt kaldes de saa „Trællens Hustruer" (dâsapatni), men befriede blive de atter

„Gudehustruer" (devapatni). Herhen hører en Mængde Myther og især deleshed en talløs Skare af Folkesagn og Eventyr, der alle handle om en Ridder, der befrier den Skjønne, som et Uhyre holder fangen i en Borg. Exempler behøves egenlig ikke, men jeg skal blot anføre et Par af de mærkeligere Myther, der ere udsprungne af denne Forestilling. I Norden røves Ydun af Thjasse, men befries af Loke i Fugleskikkelse (ɔ: Lynet som Fugl), Thrym har stjaalet Thors Hammer, Lynet, og Freia er ved at blive hans Hustru (dâsapatni), først da Thor faaer Hammeren igjen, kan han befrie hende, og i Heltesagnet have vi Regnar Lodbrog dræbende Slangen, der slynger sig om Taarnet, hvor Thora boer. I græsk Mythologi træffe vi endelig den samme Idee i den i Iliaden besungne Daad: Menelaus Hustru Helene røves af Paris, maa ægte Fjenden (blive dâsapatni), og indesluttes i Troia, indtil Borgen erobres og Gudinden vindes igjen. Denne lille Kjærne er blevet til den hele store Iliade, — saa rigt et Liv bære Mytherne i sig.

Til Slutning skal jeg søge at forklare en betydelig nordisk Mythe, som jeg troer staaer i Sammenhæng med de ovenomtalte mythologiske Forestillinger, men som dog samtidigt viser dem som halvglemte, idet jeg vil anvende den sammenlignende Mythologis Methode til Fortolkningen af den. Det er Mythen om Balder, i hvem man let gjenkjender en gammel Solgud, og i Historien om ham, der er altfor bekjendt til at behøve at fortælles, synes mig, at der kan spores følgende tre Sætninger som Grundlag: 1) Balder dræbes 2) Balder kommer til Hel 3) Balder brændes. Hvad den første Sætning angaaer, saa betegner den kun Begyndelsen af Kampen mellem Skydæmonen og Solen, Skyen griber saa at sige Solen og bedække den med sit Legeme. Solen er ikke til at see, mythologisk talt, Solguden er overvundet og dræbt. Her viser sig saaledes en Nuance i Opfattelsen af Uveirskampen, der ogsaa findes repræsenteret i Vedaen, idet den onde Dæmon deelviis beseirer den gode, og Lynet lægges som Vaaben i den Førstes Haand. Dette er

udtrykt ved, at Balder dræbes ved Misteltenen, thi denne Slyngplante er, som Kuhn fuldstændig har godtgjort, et Billede paa Lynet, opfattet som Ildtænder (Arani). Nordboerne have nu udstyret Mythen med forskjellige Tilføielser, som vise, hvor fuldstændigt de have glemt det Oprindelige, og som bleve nødvendige, fordi de ikke kunde begribe, at en Plante kunde dræbe den mægtige gode Gud. Saa maa da Frigg tage Alting i Ed paa ikke at ville skade Balder, og Loke forklædt aflokke hende Hemmeligheden om, at hun kun har anseet een lille Plante for altfor ubetydelig til at frygtes. For at Frigg skulde foranlediges til hiint Skridt, maatte Balders Liv være i Fare, og saa lavede man Historien om hans urolige Drømme. For at forhøie Virkningen lod de saa alle Guder skyde tilmaals efter ham og kun den onde Loke ved den blinde Hødirs Hjælp træffe ham. — Var Balder først dræbt, maatte han efter Nordboernes Tro komme til Hel; men oprindelig er sikkert denne Anskuelse ikke, og jeg troer heller ikke, at Balders Helfart findes omtalt i ældre Edda, ialfald ikke i dens ældste Dele. Derimod viser der sig Spor af gamle Forestillinger i den Betingelse, som Hel sætter for Balders Løsladelse, nemlig, at Alle skulde græde. Er ikke hermed meent, at den himmelske Graad skulde flyde, Regnen strømme ned, for at Uveiret kunde høre op og Solen slippe løs fra sit Skjul? Den Ene, som det kommer an paa, Skyen (Thøkt), vil det ikke, og Balder kan ikke befries. Nordboen bragte den gamle Forestilling i den Form, at Alle virkelig græd, men kun En, der var Loke forklædt, ikke vilde gjøre det, og her mærker man nu det stilistiske Virkemiddel, der er benyttet igjennem den hele Fremstilling af Mythen, og som tydeligt viser dennes sene Datum, nemlig at alt det Positive, der sættes, øieblikkelig ophæves ved en lille Undtagelse. Saaledes: Alt tages i Ed — Et forsømmes, alle Guder skyde — een ikke, alle de Seende skade ikke — den ene Blinde skader, Alle græde — En ikke. Det er en temmelig plump Maade at spænde Interessen paa, men som vist ikke har været uden Virkning paa de

Naturmennesker, for hvilke Mythen fortaltes. — Tilsidst lade saa Nordboerne Balders Legeme brændes paa Baal. De have ladet Guderne følge de Skikke, efter hvilke de selv behandlede de Døde. Oprindeligt troer jeg, at de kunne have misforstaaet Sætningen „Balder brændes" og saa omdannet Mythen derefter. Var nemlig Solen slukt bag Skyen, troede Urjafeterne — det taler Vedaen for — at den atter efter Uveirskampens Ende tændes paa den ovenfor beskrevne Maade. Der kan da have været en lang Tid, hvor man endnu i Norden sagde: Balder tændes, men senere, da man knap mere vidste, at Balder var Solen, og havde glemt, hvad det vilde sige, at Solens Lys tændtes, og da man allerede havde lavet Historien om hans Helfart, troede man, at Sætningen betegnede, at Balder blev stukket i Brand, og til denne Antagelse bidrog den hele konsekvente Anlæggen af menneskelige Forhold paa Guderne. Paa Liigbaalet lægges karakteristisk nok Balders Skib — og Solens Skib er en ældgammel mythologisk Forestilling — og Ringen Draupnir, som neppe er Andet end Solen opfattet som Ring. Dog Balder er ikke død, naar Ragnarok, det store Uveir, er endt, og Jorden kommer herlig op af Havet (de himmelske Floders Vand), kommer ogsaa Balder tilbage. —

Den nye Videnskab, hvis Methode der her er gjort et Forsøg paa at skildre, har til sit Maal at give en historisk og rationel Fremstilling af de mythologiske Forestillinger, paavise de naturlige Love, efter hvilke Mytherne dannedes og udvikledes, og saaledes begrunde en videnskabelig Opfattelse af et betydeligt Tidsrum i Menneskeslægtens Udviklingshistorie. Idet den sammenlignende Mythologi viser, hvorledes Tanken om det Overnaturlige efterhaanden opstod hos Mennesket som et mislykket Forsøg paa at begribe det Naturlige, fordi der dengang ingen Videnskab gaves eller kunde gives, faaer den derved en ikke ringe praktisk Betydning. Filosofien kan længe nok bevise Umuligheden af at tænke det Overnaturlige, og Naturvidenskaben godtgjøre Umuligheden af dets Tilstedeværelse, man vil dog altid kunne støtte sig

til, at det nu engang har viist sig at være tilstede i de menneskelige Forestillinger, og at der føles en mystisk Trang til det hos Mennesket: men naar det lykkedes at paavise Tanken om det som en nødvendig Følge af et meget lavt Kulturtrin, profeterer Menneskeaandens Udviklingsgang, at Troen paa det engang vil svinde.

Edvard Brandes.

Fra den nordiske Industri- og Kunstudstilling i Kjøbenhavn 1872.

I.

Dansk, norsk og svensk Malerkunst.

Der har været saamegen Tale om den nyttige og fornøielige Sammenligning, man, naar Udstillingen kom istand, vilde kunne anstille mellem de tre nordiske Landes Kunst. Spørgsmaalet er imidlertid, om disse Landes Kunst ikke er saa ueensartede Ting, at man maa opgive Sammenligningen og nøies med at gjøre en Henviisning eller i det Høieste drage en Parallel hist og her, hvor en saadan kan drages. Der var dog Ingen herhjemme, som ret for Alvor vilde begynde at sammenligne dansk og fransk Kunst, eller dansk og tydsk Kunst; men nu er netop den svenske Kunst blandet fransk og tydsk, og den norske Kunst tydsk, medens den danske Kunst er sig selv, er dansk — ja man paastaaer jo endogsaa altfor dansk. Medens vi herhjemme ved Aarhundredets Begyndelse slog den overleverede Kunst ihjel, og grundlagde en virkelig nydansk Kunstskole, og medens vi stadig indtil den Dag idag med roesværdig Konsekvens, men tillige ikke uden hæmmende Eensidighed rykker frem fra Klasse til Klasse i denne samme Skole: saa har Normændene efter Adskillelsen fra Danmark søgt Udlandets og da især Tydsklands Kunstskoler; den norske Kunst er i sine Principer og sine Grundbestanddele tydsk, og kun Emnerne, Motiverne ere hjemlige. Den Maade, hvorpaa den tydske Landskabsmaler fremstiller Mellemeuropas Bjergnatur, er med faa Variationer den samme som den, hvorpaa den norske Landskabsmaler fremstiller sit Fødelands buldrende Fosser, trange Dale, vide Udsigter og nøgne Fjeldsider. De fremragende tydske Kunstneres Atelierer modtoge i Begyndelsen de begavede unge norske Elever. Efterhaanden blev Eleverne selv Mestre, og om dem flokkedes da ikke alene det nye Hold af Normænd, men ogsaa Tydskerne støttede sig nu til de indvandrede Autoriteter, hvis Navne, som Gudes og

Tidemands, hørtes ligesaalangt som noget berømt indfødt Navn i de tre fornemste Kunstnerbyer München, Düsseldorff og Karlsruhe. Man laante fra hinanden, og man gik ved det stadige Samkvem op i hinanden saaledes, at den Forskjel, der blev tilovers, var en Forskjel i Evner, i Talent, ikke en Forskjel i den originale Synsmaade og Fremstilling. Forsaavidt havde Frankrig og England Ret, naar de ved deres store Expositioner uden videre indrullerede de norske Navne og Arbeider under Afdelingen: Tydskland.

Saasnart den svenske Kunstner har fuldendt sine elementære Studier ved Akademiet i Stockholm, eller endog førend han har fuldendt dem, hedder det: Til Udlandet! Den svenske Intelligens er fransk, det svenske high life er fransk, den svenske Kunst har stærkt franske Tilbøieligheder. Medens nogle af de meest fremragende, afdøde Kustnere, saasom Wickenberg og d'Uncker, væsenligst synes at pege henimod en tydsk-hollandsk Paavirkning, er maaskee for Øieblikket Paavirkningen nærmest at datere fra den fransk-belgiske Skole. Wahlberg, Kiörboe, Salmson, von Post, Ribbing, von Rosen, Malmström, Winge, Rudbeck, Anckarkrona, Brandelius etc. vise os denne Retning i de forskjelligste Afskygninger. Hos Lanskabsmaleren Bergh spiller det tydske Element ind nu og da og maaskee navnlig i hans sidste Billeder. Hos den særdeles dygtige Figurmaler Fagerlin ligesom hos den mere grovtkornede Jernberg er Udgangspunktet og Udviklingen fremherskende tydsk, og hos Frøken Lindegren, særlig i hendes smukke Billede „Enken“, ligesom hos Saloman i hans „Svenske Udvandrere“ og i hans dygtige Studiehoved af en ung Pige synes begge Elementer at gjøre sig gjældende, maaskee tydeligst hos den Sidste.

Den svenske og norske Kunst har aabenbart ved denne Uddannelse i de fremmede Skoler vundet et europæisk Terrain. Hvad den i Originalitet har givet Afkald paa, har den vundet i Popularitet, og Spørgsmaalet er da kun, hvad der i sand, kunstnerisk Henseende er at foretrække: det, der er opgivet, eller det, der er indvundet. Hos Nordens Folk, der ligge langt fra den store Landevei, og hvis Historie kun ved enkelte Leiligheder og da i Reglen i de mørkeste og sørgeligste Perioder griber ind i den almindelige europæiske Historie, er det naturligviis en Pligt paa det aandelige Livs Omraade at sætte sig saavidt muligt i Forbindelse med det store europæiske Liv; og at f. Ex. Sveriges Literatur i den senere Tid har fulgt forskjellige af de store europæiske Strømninger, er ligesaa plausibelt, som det er paafaldende betegnende, at Danmark i denne Henseende, som i saamange andre, holder sig tilbage og slaaer Bom for sig. Men ligesaa naturligt som det er, at Provindsmanden følger Hovedstadens Bevægelser, at den, der ligger fjernt fra det Store, søger at tilegne sig Noget deraf: ligesaa naturlig er den Fordring til den kraftigt udprægede, originale Natur, at han i Erkjendelse af det særskilte Gode,

han besidder, ikke blot søger at hævde det som et Embryo, men ogsaa søger at faae det frem paa sin egne, særegne Viis, med sine egne, særegne Midler, i sin egen, originale Form. I saa Henseende har den nyere norske Literatur viist Veien. Hos den gaaer Landets Børn med deres egne, hjemmegjorte Klæder og taler Hjemmets eget Sprog, ligesom ogsaa Naturen i den fremstilles med ganske anderledes lokale Farver og Toner end gjennem den bildende Kunst.

Man anstille selv en Prøve. Læs en Naturbeskrivelse hos Wergeland, Bjørnson eller Henrik Ibsen, slaa op et eller andet Sted hos Asbjørnsen, Norges første Naturalist; læs hos disse Forfattere Scener af det norske Bondeliv, og sammenhold saa med disse Indtryk fra Naturen og Sjælelivet i de trange Dale, paa Vidderne, i Hytten paa Fjeldet og i Huset ved Fjorden, sammenhold hermed Billeder af Gude og Tidemand: og man vil see, hvor fremmed udenlandsk den bildende Kunst er, og hvor gammeldags idealistisk den er. Og nu for Sveriges Vedkommende. Her er vel ikke den samme frodige naturalistiske Literatur at sammenholde Kunsten med, men ligemeget! vi gjøre Sammenstillingen udaf vort eget Kjendskab til Landets Natur og Folkets eiendommelige Karakteer; vi lytte til den Klang, der gaaer gjennem Folkepoesien, vi læse Historiens store, tydelige Skrift, og vi tage baade Runeberg og Bellmann med paa Raad. Og med disse Oplysninger for Øie spørge vi da den svensk-norske Kunst i det Hele taget, om Nordens hele eiendommelige Karakteer og Udvikling kan faae sit rette Udtryk gjennem den importerede idealistiske Kunst; om disse varme, glimrende Farver, dette elegante Foredrag, og hele den Teknik, som maa støtte Foredraget, om dette er eiendommeligt for Norden. Kan Norges knudrede, Fyr- og Birkebegroede Fjelde, som Wergeland kalder „Norges eneste Patrioter," kan Livet i Sæterhytten, kan Sveriges Folkekarakteer, dets mørke, voldsomme og ubændige Historie iklædes denne fremmede Dragt? — eller burde man ikke snarere af sine egne Emner udgrave sin egen Form?

Lad os paa Forhaand fremhæve, at den specifik nordiske Kunsttype, der efter Sigende skal være „fundet og opdaget" i Danmark af en lille Fraktion i dette Lands Kunst, endnu vel nærmest maa ansees for en Kimære; lad os endvidere indrømme Oskar Comettant, uagtet han neppe tør betragtes som nogen egenlig Autoritet, at den danske Kunst i Modsætning til den nyfranske har et gjennemgribende blaatviolet Anstrøg, — der er alligevel Noget, som man trods alle Mangler og Ufuldkommenheder, trods alt det selvbehagelige Pedanteri, der klæber ved den danske Kunst, ikke kan frakjende den: og det er dens Originalitet og dens ærlige Stræben efter naturtro Sandhed paa Bekostning af det, som netop Udlandets Kunst sætter saa høit: Elegance i Foredrag, Routine i Behandling, Dristighed i Komposition, Fjernelse af alt Stødende og Optagen af Alt det, der ifølge Traditionen „hører med".

Det er paa Basis af disse sine Principer, at den danske Kunst ikke rigtig kan være „med" overfor sine nordiske Kollegers farverige og elegante Frembringelser, som i deres kavaleermæssige habitus i en Fart vilde distancere deres tarvelige Kammerat, hvis ikke denne i al sin Tarvelighed vilde kunne vise sig at være udstyret efter fuldt saa skjønne og strenge Love, og det netop i Farverne, netop der, hvor de Andre synes at have deres overvældende Styrke. Og siden vi nu eengang er kommet ind paa dette saa ofte omdebatterede Omraade: Farvernes, saa lad os søge efter bedste Evne at fremstille Uovereensstemmelserne i saa Henseende mellem vor og Udlandets Kunst.

Det hedder i Udlandet, og specielt i dette Tilfælde hos vore svensk-norske Kolleger, at den „danske" Kunst fremherskende ytrer sig gjennem kolde Farver eller Mangel paa Farve i det Hele taget. Dette er nu ikke ganske korrekt. Vel vide vi, at naar man i Sverig-Norge taler om den „danske" Kunst κατ' ἐξοχήν, menes der den Afdeling af den danske Skole, som i de sidste tyve Aars „nordiske" Periode har været Prædominanten i Kunsten herhjemme. Det er denne, man særlig tillægger de kolde Farver, medens man derimod undtager den modsatte Retning, der, for i en Fart at karakterisere den, repræsenteres af Navne som Sørensen, Karl Bøgh, Fr. Rhode, Eilersen, Simonsen etc. Ved denne temmelig vilkaarlige Deling overseer man imidlertid, og her som sædvanlig af Mangel paa tilstrækkelig Sagkundskab, at den oprindelig dansk-nordiske og meget exklusive Fraktion alene i det sidste Decennium er undergaaet ikke faa Forandringer, og at der af det oprindelige „Høire" og „Venstre" har dannet sig et Mellemparti, der, naturligviis læmpet efter de forskjellige Evner og den forskjellige Overbeviisning, har optaget ikke saa Lidt af det Fremmede, det Udenlandske. Lader man „Høire" repræsenteres af Konst. Hansen, Skovgaard, Roed, Vermehren etc., og nævner man af Mellempartiet Karl Bloch, Bache, Aagaard, Neumann, Jerndorff, Zacho etc., vil Forskjellen af sig selv falde i Øinene. Erindrer man dernæst, at der blandt den nordiske Skoles „Ældre", og mellem disse igjen som den Betydeligste, er En, nemlig Marstrand, hvem man just ikke kan beskylde for at have været „kold" hverken i Farve eller Idee, og tilføier man, at der udenfor Partierne, i en afsondret Klump, staaer en lille Rest med Kyhn i Spidsen, der besidder den elskværdige Egenskab at være Farvens Paradoxister: overordenlig grel og fornøielig fiin, — og lægger man slutteligen til, at den danske Skole indbefatter en ganske forunderlig Kolorist for sig selv, der hedder Rump, tør man vel nok paastaae, at den danske Farve med al sin Kulde dog udvikler nogle Grader, der kommer over, stundom endogsaa et godt Stykke over Frysepunktet.

Vi kunne vel i det Hele taget replicere til vore iøvrig i mange andre Henseender beslægtede Kolleger, at vi paa Kunstens Omraade, hvad enten vi nu ere pæredanske eller vi have modtaget nogen fremmed Paavirkning, ikke

ret kunne forstaae hinanden, rimeligviis af den Grund, at der endnu ikke fra nogen af Siderne er gjort en ret kraftig Anstrengelse i saa Henseende. Men vi kunne ogsaa som Gjensvar paa alle Bebreidelserne for Kulde i Farverne, Haardhed i Linierne, Ængstlighed i Motiverne og Ubehjælpsomhed i Udførelsen sige, at vi holde af os selv, saaledes som vi ere, at vi bestandig der, hvor vi, som f. Ex. overfor den dyglige realistiske Deel af den franske Kunst, søge vore Forbilleder, tillige bestemt hævde vor egen medfødte Eiendommelighed, og at vi, selv om vi maa lee høit, naar Nogen iblandt os kommer med den taabelige Floskel om Nordens Hollændere, dog alligevel foreløbig afsondre os for os selv, som Hollænderne gjorde, og, om det skulde være, heller stilede efter at see os „skabt som en Hollænder" end kostumeret „ganz deutsch" eller à la Français. Der er en Grundforskjel mellem den svensk-norske og den danske Kunst. Vi søge, saa godt vi formaae, at nærme os Naturen direkte, ad den lige Vei, og da vi ønske at gaae Tingene paa Klingen, og da vi virkelig gaae løs selv paa det, der tilsyneladende er det Kjedeligste, det meest Uinteressante, kunne vi ikke have faste, traditionelle Operationsmaader, men Enhver griber Sagen an efter eget Tykke og paa sin egen Maade. Derved fremkommer der naturligviis al den Ubehjælpsomhed, ofte al den Kjedsommelighed, som vi ere bekjendte for. Til Gjengjæld vedblive vi at være selvstændige. I Modsætning til den overveiende Deel af den tydske og til en stor Deel af den franske Kunst er Danmarks Kunstbestræbelse naturalistisk. Idealismen, der i sin Tid har tynget saa stærkt paa vor Literatur, er i denne ifærd med at vige Pladsen for noget Nyt. I vor bildende Kunst er den trængt tilbage til nogle faa Yderpunkter, og heri har den specielle „nordiske" Deel af Skolen maaskee sin eneste, men i ethvert Tilfælde sin store Fortjeneste. Grundforskjellen mellem os og vore svensk-norske Kolleger ligger da ikke i den Tilfældighed, at Farven er noget koldere hos os, eller at „Tekniken" ikke er trængt saa langt igjennem hos os; den ligger i det Hele taget ikke i nogen Tilfældighed, ikke engang i nogen tilfældig Stædighed (som man ofte vil beskylde os for); den er en Principforskjellighed: vi ere Naturalister, hine ere Idealister. Og vi ere saa aldeles tilbunds Naturalister, at hvis man en smuk Dag kommer og spørger en af de Mænd, der ikke alene af „Partiets" eensidige Kritik herhjemme er angivet som værende paa Kant med „Principet", men som ogsaa hos sig selv bære Overbeviisningen om at være i Oppositionen, — hvis man afæsker en af disse Kunstnere, og lad os nævne nogle: Sørensen, Karl Bøgh, Eilersen og — for ikke at glemme Plastiken — Jerichau, deres Mening om et Kunstværk, det være sig hjemmegjort eller importeret, vil man altid i deres Roes eller Dadel høre et stærkt betonet ..... „hvad nu Studiet, Naturstudiet angaaer ....." Dette turde tale stærkt for den ovenanførte Paastand, og dette peger uden Misviisning heelt ind imod Kjærnen af vor Kunst.

Skulde den danske Kunstner gjøre en Bemærkning eengang for alle overfor den fremmede Kunst, der iaar præsenteres ham paa den nordiske Udstilling, da vilde denne Bemærkning maaskee nærmest ytre sig i Form af et Spørgsmaal om, hvorledes det Øie er beskaffent, der her har seet, førend Haanden har frembragt. Begribeligviis er her ikke Tale om nogen ophtalmologisk Undersøgelse af det fysiske Øie. Han vilde maaskee rettere omforme sit Spørgsmaal saaledes: Er det Øie, der her har seet, virkelig Kunstnerens eget individuelle Øie, eller er der seet med et eengang vilkaarlig valgt Syn, der nu er slaaet fast som fælles Regel og Udgangspunkt for Kunsten. Man kunde særlig gjøre dette Spørgsmaal i den norske Afdeling. „Det Seete afhænger af Øiet, som seer;" men hvem tilkommer nu Æren for at have været den Første, som har seet. Der er nemlig over Arbeiderne udbredt et saa umiskjendeligt gjennemgaaende Præg, fælles for Alle, at man bliver nysgjerrig efter at lære Den at kjende, der først egenhændig lod Præget udgaae. Er det Gude, eller staaer der bagved denne feirede og berømte Kunstner en anden, med hvis Øie han igjen har seet? Ifølge Loven om den naturlige Sammenhængskjæde, der Led for Led kan følges gjennem Kunsten som gjennem Alt, er det naturligviis Forgængeren og atter Forgængeren tilbage i det Uendelige; men for ikke at tabe os i det Uendelige, ville vi foreløbig holde os til Gude. Den høitbegavede norske Landskabsmaler Gude har altsaa engang i sin Ungdom deels paavirket af den fremmede Kunst, deels ledet af sit eget Talent, fremstillet den Side af det store, europæiske Landskabsmaleri, der, som vi i det Foregaaende have paaviist, i sine Hovedelementer er tydsk, men som nu tillige er bleven saa typisk for Normændene. Det er saa naturligt, at en stor Begavelse snart finder sine Efterlignere, og ligesaa naturligt er det, at jo større Begavelsen er, desto flere Efterlignere vil den faae; man behøver i saa Henseende blot at erindre Renaissancens store Mestre med deres „Skoler", eller at iagttage, hvorledes Rubens endnu den Dag idag behersker hele den romanske Kunst. Men der er et Øieblik, hvor Efterligningen burde af sig selv sætte sig en Grændse, og det er der, hvor den træffer paa „Maneren" hos Mesteren. „Stifteren af enhver Skole i Kunst og Poesi begynder med at fordybe sig i den Virkelighed og i det Liv, han vil fremstille. .... Senere trænger mod eller med hans Villie en anden Virkelighed sig frem mellem ham og hiin første. ..... Denne Virkelighed er hans egne tidligere Arbeider. ...... Idet han nu ikke mere opererer direkte paa Virkeligheden, men bearbeider sit Eget, forvandler hans Stiil sig til Maneer."*) Den norske Kunst har i sin Efterligning af Gude ikke holdt sig det Øieblik efterretteligt, hvor den skulde bryde af og gaae paa egen Haand, og det er nu Maneren hos Gude, der ligesom et Slør lægger sig udover de norske Landskabs-

*) G. Brandes: Kritiker og Portraiter. Afhdlg. A. Munch: „Lord William Russell."

billeder og hindrer baade Kunstnerens frie Udsigt mod Naturen og Beskuerens frie Indblik paa Kunsten. Det vilde være uretfærdigt at paastaae, at denne Maneer var ligeligt fremherskende hos Alle; men den drager dog ligesom en Cirkel omkring hele den norske Kunst, indenfor hvis Periferi man bevæger sig, og som ved sit stereotype tydsk-norske Snit gjør, at et norsk Landskabsbillede øieblikkeligt vilde blive gjenkjendt, om det saa ganske isoleret dukkede op for Ens Blik paa en Verdensudstilling i Peking.

Medens man i det danske Landskabsmaleri paa det Bestemteste og ved blot et flygtigt Blik kan sondre mellem to saa modsatte Individualiteter som Skovgaard og Kiærschou, har den tilsvarende norske Kunst ikke engang to saadanne Yderligheder at opvise. Man kan, naar man er bleven lidt hjemme i den norske Afdeling, skjelne mellem to jevnsides, hinanden kompletterende Retninger, den ene repræsenteret af den store Gude, hans dygtige Elev Schøyen og den høitbegavede Askevold, den anden bestemt ved den nys afdøde, talentfulde, i Farvens Blødhed og Formens Skjønhed fremragende Eckersberg og hans fordums Elev og værdige Efterfølger Philip Barlag. Men dette er to Retninger, der ofte berøre hinanden, altid har Sammenknytningspunkter og som udmunde i et fælles Udspring, der har sine Afskygninger, sine Biforskjelligheder, men altid sit fælles Hovedpunkt: Behandlingen, Maaden hvorpaa Resultatet opnaaes, Tekniken. Man kan slaae disse to Retninger sammen til een, og stille denne overfor hvad man kunde kalde den „kras-norske": id est, den kras-tydske, specielt „Koloristernes" Afdeling, omfattende Cappelen, Morten Müller, Knud Baade, og i enkelte Tilfælde Amaldus Nielsen, og man vil see, at selv der, hvor disse begavede, men ikke i alle Tilfælde tilstrækkelig begrændsede Kunstnere have overskredet det, som maaskee ikke alene vi Danske vilde kalde for det Sandsynlige, have de gjort det netop ifølge et Signal fra Chefen, der selv aristokratisk og overlegen som en Chef veed at beherske sig, men hvis Love, Lovene for disse stærke, smeltende varme Farver, ere overordenlig udvidelige og eftergivende — ligesom Farverne selv og Reglerne for deres Anvendelse.

Hvis man i den danske Kunst betragter, hvad der vel ligger nærmest, den i alle Retninger fremragende Lundbye som den, der først eller i ethvert Tilfælde meest udviklet gav Studiet af Naturen udenfor Atelierets Modeltegning sin bestemte Nuance i Retning af Landskabsmaleriet, og hvis man vil forfølge hans Indvirkning paa Skovgaard og gjennnem denne paa den hele følgende Række af Landskabsmalere hos os, vil man i Modsætning til den Indvirkning, som Gude har havt paa det norske Landskab, see, hvor tydeligt enhver af de danske Maleres eiendommelige Individualitet staaer præget i deres Arbeider. Man træffer ganske vist hist og her Stænk af noget „Lundby'sk" i vore yngre Maleres Arbeider, men ligesaa hurtigt man opdager disse Stænk, ligesaa hurtigt seer man ogsaa, hvorledes Naturen gaaer over Optugtelsen, og hvorledes en Keitet-

hed, en Ubehjælpsomhed, i Modsætning til den norske Malers næsten fra Vuggen færdige „Methode", vidner om, at Vedkommende har opdaget Faren og er paa Veien til at „give" sig selv istedetfor at give en Anden. Det skal ogsaa indrømmes, at der har været en Periode i vort Landskab, hvor det slemme Begreb „Maneer" løftede sit Hoved i Skovgaards kolige Skikkelse. Det var dengang, vor saakaldte „Opposition" dannedes, og den trak da paa Skuldrene, klagede gudsjammerligt, og sagde: Ja der kan man see, vi har dog ogsaa Manierister hos os! Men Kjærnen i den danske Kunst viste sig da ogsaa ved den Leilighed. Det Skovgaardske Hegemoni blev brudt; de Yngre fulgte hver sin Fane, og der blev snart ligesaamange „Maader" at gjengive Naturen paa, som der var Malere. Nu kan man i det danske Landskab ikke alene sondre mellem to Retninger, der oprindelig ikke havde Andet tilfælles end netop den samme danske Natur, hvorfra begge paa høist forskjellig Maade toge deres Emner, men man kan endogsaa udenfor den snevre Kreds, hvis Medlemmer fra først af stod hverandre saa nær, udsondre Kunstnerindividualiteter, der som La Cour og Aagaard, Kyhn og Rump, Foss og Zacho, Friis og Groth i Behandlingen af de bestandig gjentagne Sujetter ligne hverandre saa lidt, at en Fremmed neppe vilde falde paa, at han her havde for sig de forskjellige Ytringer af et oprindelig fælles Ophav.

Maaskee man lettest vilde kunne opnaae et klart Blik paa Uovereensstemmelserne mellem vor og den svensk-norske Kunst ved foreløbig at see bort fra Malerierne som de fuldfærdige Resultater fra Kunstnerens Haand, og gaae lige løs paa Arbeidet, der gaaer forud for Resultaterne, paa Forstudierne ude i Naturen og paa Operationen i Atelieret. Lad os da see; hvorledes bærer disse forskjellige Kunstnere sig ad. Uden Overdrivelse kan man sige, at den danske Kunstner finder sin Vei og naaer sit Maal ved at „kludre" sig frem. Efterat den regelmæssige elementære Underviisning, af nogle Skumlere kaldet den stokakademiske, er afsluttet hos os, finder den unge Maler sig, naar han ikke netop hører til den specielle Skovgaardske Retning, saa at sige paa Naade og Unaade ganske overladt til Naturen alene, og det beroer da ligesaameget paa Styrken af hans Villie og Energi som paa Styrken af hans Talent, om han skal kunne aftvinge denne tause Læremester de fornødne Oplysninger og Vink om, hvorledes man i det Hele taget bærer sig ad for at male.

Der er egenlig blandt vore Malere kun En, Skovgaard nemlig, der systematisk har uddannet Elever, og uden at ville paastaae, at disse ikke have kludret, kan man dog med Hensyn til denne lille Kreds i Modsætning til de samtlige Maleres Tal sige, at den er gaaet løs paa Naturen udrustet med et Fond af System og Methode, som ganske vist har jevnet den Begyndelsens Vanskeligheder, men ogsaa lagt et Baand paa dens Selvstændighed. Alle de andre, saagodtsom uden Undtagelse, have arbeidet sig frem paa den ovenfor berørte besværligere Maade, og

ved saaledes stadig at experimentere Hver for sig selv alene med Naturen som kontrollerende Raadgiver have vore Malere opnaaet dette den autodidaktiske Originalitets Særkjende, der ganske vist overfor den fremmede Kunst ligeofte ytrer sig som Originalitet i det Skjønne, det Beherskede og i det Bizarre, det Keitede.

Den fremmede Kunstner bærer ligefra Begyndelsen Begrebet Skole, Atelier, Methode i sig. I Reglen vælger han sig strax en Mester, hvis hele System han nøie slutter sig til, eller ogsaa gaaer han omkring paa Rov hos Forskjellige (og denne Fremgangsmaade synes navnlig de yngre Düsseldorfere at vælge) for at indsamle den Kundskab, uden hvilken han ikke kan sætte sig i Rapport til Naturen. Medens vore Maleres Virksomhed i Atelieret hovedsagelig afhænger af deres Studium i Naturen, bliver omvendt de Fremmedes Naturstudium afhængig af Atelieret. Den hele Lære om Undermaling, Farvens Paasætning „tør", Lazur i Olie, Overgydelse med Lak, Retouchering i en særegen Fernis osv., hele den fra Slægt til Slægt nedarvede Methode, Kunstens Reflexion, følger den unge svenske og norske Maler ud i Naturen, og gjør hans Arbeider til en Fortsættelse af Atelierets istedetfor til en Indvielse for samme. Den Friskhed, selv om den tillige kan kaldes Spinkelhed, som findes i vore Kunstneres Studier fra Naturen, vil upaatvivlelig glæde en hvilkensomhelst Düsseldorfer; men hvor stor vilde ikke dennes Forbauselse være, hvis han ude i Skoven eller ved Strandbredden kom bagved en Malerkasse, og saae Naturen Træk for Træk blive sat hen paa det nøgne Lærred, eller som det hedder, Studiet blive „gjort à la prima". Hvis han da gjorde Vedkommende det Spørgsmaal, om han altid bar sig saaledes ad, vilde han maaskee erholde det Svar: „Nei, undertiden experimenterer jeg lidt. Jeg maler f. Ex. Forgrunden pastos, og Baggrunden lader jeg staae til en Lazur," og over denne naive „Experimenteren" vilde da høist sandsynlig den Fremmede trække paa Smilebaandet, og hvis han ellers var noget meddeelsom af sig, vilde han fortælle sin danske Kollega om det Umulige i at male Vaadt i Vaadt, om det første Anlægs Indgnidning i Kopallak, om det Indslaaedes Bearbeidelse med Retoucheerfernis, om Anvendelsen af Haarlemmer-Siccatif, osv., osv.

Bliver nu det i Naturen erhvervede Studie hos den danske Maler friskt og umiddelbart, saa bliver det imidlertid hos den Fremmede „heelt"; det faaer hos ham en vis Ro, en vis Eenhed, der atter indvirker paa Arbeidet i Atelieret. Eller rettere, den udenlandske Kunst lægger Vægten paa Resultatet, paa Billedet, og saa stærkt, at det egenlig er „Billedet", der methodisk paabegyndes ude i Naturen og fortsættes i Hjemmet. Herved faae de fremmede Maleres Arbeider, overalt hvor de sammenstilles med dansk Kunst, og navnlig i Gallerier, paa Udstillinger, i større Lokaler i det Hele taget, den overlegne, beherskede Holdning, der som oftest tager Publikum med Storm. Næstefter at være skjødesløs, er det maaskee far-

ligst at være altfor samvittighedsfuld, og heri stikker just Knuden for vore Malere paa de store Udstillinger. De ville gjøre Alt efter, hvad Naturen gjør. Enhver Detaille, enhver tilfældig Ytring af Lys eller Skygge tage de med, og selv om det skurrer imod den hele Harmoni, — med skal det dog, fordi det var saaledes i Naturen.

Det er Syn for den hele store Anordning, det er tilstrækkelig udviklet Sands for Kompositionen, som fattes vore Kunstnere, og skulde der være Noget, vi særlig kunde lære af vore fremmede Kolleger, og skulde der være Noget, hvorfor man særlig skulde anbefale de store Udstillinger, saa var det i Virkeligheden dette Ene.

Det tør vel antages, at Gude netop har faaet sin største Berømmelse ved sit Herredømme paa dette Punkt. Hans Methode har i ethvert Tilfælde i denne Retning næsten viist sig som ufeilbarlig. Den gjør, at Foredraget er blevet virtuosmæssigt afrundet; see i saa Henseende hans store, ypperlig komponerede „Birkeskov".

Den gjør endvidere, at Tonerne i hans Billeder systematisk ere holdt ud fra hverandre og tillige smelte sammen og forenes i et enkelt „vue"; betragt her hans „Solskinsdag paa Kristianiafjorden", med de afvexlende kolde og varme Reflexer henover Vandfladen. Den forklarer, hvorledes Lyset i hans „Norske Fjeldskov" kan løbe saaledes jevnt gjennem Billedets forskjellige Rum i een klar, lysmættet, graa Farve, og Gudes Methode, der som sagt falder saa nøie sammen med den hele norske Methode, viser endelig i „Brudefærden", hvor Figurerne ere malede af Tidemand, med hvor stor Lethed to jevnbyrdige Kunstnere, naar de kun Begge ere enige i Hovedsagen, kunne arbeide sammen, uden at Arbeidets Heelhed derved forstyrres. Hos Askevold i hans „Sæterfærd ved Fjorden" og maaskee navnlig i hans smukke „Sommermorgen" viser denne Heelhed og den afrundede Komposition sig ikke mindre end hos Gude. Hos Eckersberg kommer der endnu Noget af det til, der særlig glæder en dansk Kunstners Øie. I hans „Parti fra Romsdalen" spidser Penslen sig uvilkaarligt, og tegner næsten med et Blyants Præcision de deilige Bjerges fine, jomfruelige Linier. I hans større Høifjeldsbillede manøvrerer han (i Lighed med hvad vi saae paa vor Foraarsudstilling ifjor) saa bestemt, næsten realistisk sanddru med Forgrunden, at man et Øieblik har ondt ved at kjende „Skolen". Han næsten offrer her sit kunstneriske Prærogativ, for at faae den haarde, kantede Klippe indtil den mindste, mosbegroede Facet heelt ud i Billedets Rand; han gaaer i Tegningen et godt Stykke udenom Gudes brede, konventionelle Penselstrøg, men fører os da rigtignok i det mindre Høifjeldsbillede, hvor Alt har maattet vige for Hensynet til Mellemgrundens glødende Sollys, tilbage igjen til Skolen og dens Methode.

Et Billede, hvor Alt skyldes den Teknik, den, om man saa vil, fuldstændig rationelle Fremgangsmaade, som kun Udlandets Kunst kan byde

over, er Munthes Vinterlandskab. En opkjørt Landevei med Sjapsnee. Grøfter paa hver Side, og Tøveiret, der allerede begynder at underminere Markernes Sneeklædning. Enkelte fritstaaende nøgne Træer op imod den graa Vinterhimmel, hvor Solen spiller med et melankolsk rødligt Skjær i Horisonten! Der var kun een Maler hos os, som maaskee kunde gjøre noget Lignende; det er Rump. Men han vilde ogsaa kun kunne gjøre det, fordi han selv har dannet sig en ganske særegen Behandlingsmaade, der navnlig ikke generes af en altfor dygtig Tegning. Munthes Billede indeholder uimodsigeligt store Skjønheder. Men det er muligt, at Skjønhederne nærmest hvile i det heldige Moment af Naturen, som her er grebet (og da muligviis kun ytre sig for dem, der i det Hele taget elske Naturen saa mangesidigt, at de end ikke ville forlade den paa dens Dødsseng). Man maa for at kunne gjøre et saadant Billede have en fuldfærdig Methode for sig, et fuldtudviklet Apparat, der overalt omspænder Gjenstanden og ikke et Øieblik lader den ringeste Deel undslippe sig. Et direkte Studium til en saadan Fremstilling af Naturen kan Ingen have; men den Skole, hvoraf Munthe er udgaaet, yder netop ogsaa Midlerne paa anden Haand til dette Slags Fremstilling, og dette Billede, som Uindviede maaskee vilde kalde med den tillærte Floskel „henkastet", er et Produkt af et møisommeligt Arbeide, men af et Arbeide, som kan læres.

Vi bringes da ved Munthes „teknisk" fuldendte Billede ind paa „Tekniken" i dens fyldigste Forstand. Vi lade Kunstens Umiddelbarhed, dens primitive og naive Ynde ligge bag os, og staae lige midt i Nutidens Forstandspoesi med dens Routine, dens i Retning af det „Kunstige" mere og mere udvidede Apparat. Gude og Eckersberg, Cappelen og Morten Müller ere allerede meget forældede Væsener i denne Sfære. Det er den nyfranske Skole, der her er Læremestren; ikke den Skole, som vi i Danmark kjende og skatte, den realistiske, alvorlige, dygtige Skole med Navne som Gerôme og Meissonier. Det er en Afstamning af de store franske Kolorister, der f. Ex. har villet tage Arv efter Delacroix; men Arvingerne have kun faaet Skallen, medens Kjærnen er kommen under Jorden med samme Delacroix.

Wahlberg er den, som hos de svenske Landskabsmalere repræsenterer „Tekniken" i eminent Forstand. Som Maler er han fuldstændig fransk (nyfransk), som Franskmand fuldstændig Kolorist. Han synes at have en rodfæstet Aversion for Konturer, og synes som Tegnemateriale kun at have kjendt det bløde, let udvidskelige Kul. Det er fornemme Billeder, han har udstillet (et af dem er endogsaa dekoreret). De afsondre sig fra Mængden; der er en heel Deel Elegance udbredt over dem, noget Ubegribeligt, og en Deel Mangel paa Marv, og de adskille sig ligesaa meget fra de svære, noget materielle norske Billeder som en Pariserdandy fra en indfødt Schwarzwalder. Naar man ikke lader sig forbløffe af den fremmede, lidt uvante arrogante Mine, vil man nu ved disse Billeder opdage,

at der foruden den Modtagelighed og den Energi, der hører til for at tilegne sig en saadan Teknik, tillige maa være den Evne tilstede hos Kunstneren, der netop sætter ham i Rang med, hvad man kalder „den bedre franske Roman i vore Dage". Billedet bliver ligesom den betegnede Klasse af Bøger deelt i Planer. Indenfor ethvert Plan bliver igjen visse Flader udarbeidede mere end andre, i disse Flader bliver atter en Detaille udhævet paa de andres Bekostning, denne Detaille bærer da den tilsigtede „pikante" Point i sig. Omgivelserne forstyrre ikke Virkningen; de ere beherskede, modererede, modificerede efter alle Kunstens Love; der bliver Gang, Udvikling og Eclat i Fortællingen, og et Universalvne forener under hele Fortællingens Fremskriden Enkelthederne og samler dem mod Slutningen til et Hele. Det bedste Billede, Wahlberg har paa Udstillingen, er vel hans „Aften i Bohuslens Skærgaard". Her er Alt koncentreret om Virkningen af den nedgaaende Sols Straaler bag de store, bjerglignende Skyer. Vandfladen har derfor maattet afgive nogle af sine Detailler; Landet, Fiskerhytterne, Staffagen paa Stranden er dæmpet ned og modereret. Men der er ikkedestomindre ingen Overilelse, ingen Jagen paa for at blive færdig. Forgrunden har faaet sin ypperlige, kølige Reflex henover Stenene, der skraane ned imod Vandet. Der er gaaet tilværks roligt, lidenskabsløst, efter bestemte, fornuftbundne Love, og den, der i kjøbenhavnsk Enfoldighed troer at kunne anvende Ordet „flot" her, tager høiligen feil. Flothed er et Udbrud fra Gemytets Side; den nyfranske Kunstner har intet Gemyt; han er udelukkende et Forstandsmenneske.

Vi berørte i Forbigaaende, at den Deel af den franske Skole, som vi herhjemme sætte saa høit og i flere Tilfælde søge at nærme os, naar vi i det Hele taget søge henimod noget Fremmed, er den realistiske franske Skole, Gerômes, Meissoniers, Bellangers, Carauds, Rosa Bonheurs Skole. Naar den svenske Figurmaler seer paa fransk Kunst, vil han snarere tiltales af Koloristen som Tassaert, Diaz de la Pena med de store, nøgne Figurer, hvor Farven spiller Hovedrollen, eller af den dristige Regnault, der i kolossale Billeder fremstiller Kamp og gruopvækkende Scener. Et Billede i denne Smag er Winges „Thor i Kamp med Jætter" ligesom den norske Maler Arbos „Valkyrie" og „Asgaardsreien" hører herhen under. Vel muligt, at hos den sidste ogsaa Dorés romanske, storstilede, men maaskee ikke altid tilstrækkelig anskueliggjorte Fantasi spiller en fremtrædende Rolle.

Den afdøde svenske Maler Höckert har i den dygtige belgiske Skole søgt sit Udtryk for sine simple, ligefremme Motiver, der imidlertid ere behandlede med en glimrende, alt Andet end „ligefrem" Teknik. Byen Lille eier et af hans bedste og eiendommeligste Arbeider; det større af hans Billeder her ved denne Udstilling „Det Indre af en Laplandsk Fiskerhytte" kan man saagodtsom slet ikke see paa Grund af de mere end slette

Lysforhold i den svenske Bygning. Höckerts Gjenbo paa denne Udstilling og hans Kollega fra den belgiske Kunstskole er Georges von Rosen. Denne Kunstner ville vi yde en noget særlig Omtale, da han uimodsigelig er Sverigs selvstændigste, og i ethvert Tilfælde af sit Emne meest personlig inspirerede Kunstner. Han er ikke selvstændig i den Forstand, at han staaer med et selvskabt Udtryk for sin Idee, en egen original Form, vundet ved et Studium, der er uafhængigt af en Retning eller Paavirkning udenfra. Han har netop, og hovedsagelig i Belgien, studeret under dygtige Lærere, hvis Stiil han ingenlunde har forsmaaet, og han skylder denne Skole, og da navnlig De Vriendt, hele det kraftige, simple, lidt stive middelalderlige Præg, som saa ypperligt harmonerer med hans kjæreste Emner: Billeder af Sverigs voldsomme, tunge og mørke Historie i det 16de Aarhundrede. Det er imidlertid Valget af disse Emner og den dygtige, historiske Anskuelighed, han giver dem, der sætter ham betydeligt udenfor de andre svenske Kunstnere; det er den Realisme, hvormed han fremstiller en saadan Figur som „Præstekläppen" Göran Persson, det er den stive Sanddruhed, hvormed han tegner Erik d. XIVdes Gemak, det er den alvorlige Omhyggelighed, hvormed han kostumerer de to Musikanter foran Thure Jönsson, det er al hans Fjernelse af det Theatralske, det uægte Paaklistrede, der stiller ham tør, gediegen, troværdig, skjøndt vel endnu neppe fuldstændig udviklet, i en vis Afstand foran den svenske Kunst.

Hans store Billede paa Udstillingen er nu seet af saa Mange, og sandsynligviis bedømt høist forskjelligt. Blandt vanskelige Opgaver for den bildende Kunst er den, som Kunstneren her har sat sig, maaskee en af de vanskeligste. Der skal skildres Sjælekampen hos en Mand, i det Øieblik to af de meest modsatte Magter søge at paavirke ham, det Blide, det Forsonende, og det Opæggende, Hidsende. Egenlig er det vel Digtekunstens Territorium, som her er overskredet. I ethvert Tilfælde viser det sig, at dette Billede ikke har løst Opgaven tilfulde. Det er den svenske Nero, den ulykkelige Kong Erik d. XIVde, om hvem Historien siger, at han var „heftig og mistænksom, lunefuld, vankelmodig og melankolsk, dertil vellystig og afvexlende grusom og feig," det er en saadan sammensat Karakteer, Maleren skal skildre i det Moment, hvor der handles om en Dødsdom (maaskee Sturernes), som Redskabet for Kongens onde Lyster, den samvittighedsløse Göran Persson, tilraader, og som Kongens gode Aand, den deilige, trofaste og forstandige Karin Månsdatter, søger at forhindre. Der skal nu tilmed, netop for ikke at gjøre det til en saadan afreven Stump Sensationsscene fra et Theater, over det hele Billede, over Rummet saavelsom over Figurerne, gjennem hvert Snit paa Klæderne, i Stilling, i Gestus, i de ubetydeligste Omgivelser være trængt hele den Stemning, der sætter os i Forbindelse med den samtidige Omverden udenfor det snevre Gemak, med Raaheden, Hadet, Hevngjerrigheden, de rygende Ska-

fotter, den hensynsløse Livskrafts ubændige Virkninger. Alt dette skal gjøres. Og af Alt dette er det Sidste vel næsten det, der er bedst lykkedes. Rundtomkring i Krogene af dette eiendommelige, skjøndt vel i Betænkning af Eriks vanvittige Ødselhed neppe luxuriøst nok udstyrede Kammer, synes hele Tidens mørke, ufordragelige Blik at stirre os imøde. De paa Gulvet (maaskee vel symetrisk) strøede Buxbomgrene bringer Tanken hen paa Liig. Stillingen af den i den voldsomme indre Kamp halvt sammensunkne kraftige Herskerskikkelse, med det krampagtige Greb om Dolken, tyder just ikke hen paa nogen kongelig Ministerkonference nutildags. Göran gjør en mesterlig Fremadbugtning med Overkroppen, omtrent som en Slange, der vil til at stikke, og i det Hele taget er den hele, forunderligt forvredne (fra et kirkeligt Frescobillede laante) Stilling af den sorte, uhyggelige Præst fortrinligt egnet til at karakterisere den med Katholicismens frygteligste Fænomener endnu nøie sammenhængende Bøddel.

Det er i Hovederne, at Billedets Svagheder tydeligst røbe sig. Vi ville forbigaae Karin Månsdatter i Taushed, da det i det Hele taget er en Figur, der ikke er kommen til noget Gjennembrud, og mindst i et klart, bestemt Udtryk for hvad der i Øieblikket tænkes og siges. Om Göran Persson kunde det vel siges, at man ogsaa kan male Fanden for sort, og at der er andre Maader at udtrykke det Dæmoniske paa end gjennem Hæslighed i selve Formen, — et saa karrikeret grimt Hoved skulde man virkelig lede længe om en Model for —. Egenlig burde man vel gjøre den Bemærkning, at det er den endnu unge og ikke fuldtudviklede Kunstners Mangel paa ret at kunne tegne et Hoved, der saaledes har overdrevet Udtrykket her imod hans Villie. Ved Kong Eriks Hoved vil den samme Bemærkning gjøre sig gjældende. Savnet af tilstrækkelig Modellering i den store, lige mod Tilskueren vendte Ansigtsflade skader upaatvivlelig Udtrykket i de store Øine, hvori forresten Kunstnerens Inspiration har lagt Tilstrækkeligt af det, som et Menneske ikke taaler at see længe paa, og som man vil mindes, længe efterat man har seet det. Mærkeligt nok, den samme Mangel gaaer saa bestemt igjen i et andet af Kunstneren udstillet Billede, „En Venetianer", hvor en haard, uigjennemsigtig, eensidig Skyggemasse optager den ene Side af Overhovedet; medens derimod det ligeledes udstillede Portrætbillede af Kunstnerens Fader er fiint og dygtigt gjennemarbeidet, og peger henimod en langt større, maaskee den seneste Tids, Udvikling og Modenhed. Kunstnerens Raderinger, og blandt disse navnlig den før omtalte „Thure Jönsson Roos paa Rigsdagen i Vesterås" og „Göran Persson betragter fra sit Vindue Nils Stures vanærende Indtog i Stockholm" ere hver for sig historiske Billeder af høi Betydning. De vise en Tegning og en Form, der i Inderlighed og Dygtighed, et Anlæg og en Komposition, der i Frihed og Utvungenhed pege langt udover det store Billede og længer, end de fleste af samtlige Nordens Kunstnere kunne følge.

En Maler, der, som Tidemand, i Modsætning til disse udrevne Blade af Sveriges storslaaede Historie i Reformationsaarhundredet, vil skildre det norske Bondelivs betydeligt mere nedstemte Historie i vore Dage, maa naturligvis vælge andre Midler, lysere Farver og lettere Stiil til Fremstillingen af sine Emner. Men i Betragtning af alt det knugende Tunge, af alt det midt i den umaadelige, grændseløse Natur Indsnevrede og Fortrykte, og paa den anden Side senestærke Energiske og grublende Dybe, der karakteriserer den norske Bonde nu som for trehundrede Aar siden: turde det dog vel antages, at den tydske Skoles bløde, elegante, i Konturerne temmelig ubestemte, i Farven stærkt konventionelle, i Karakteergivningen i det Hele taget lidet energiske Præg ikke just var det, som allertydeligst vilde gjengive det valgte Emne, og vi komme atter her tilbage til vor forhen udtalte Anskuelse om Rigtigheden af fra sit eget Stof at søge sin egen eiendommelige Form, naar ikke Stoffet, saaledes som hos Rosen, ifølge sin særegne Natur og ifølge Kunstnerens egne, eiendommelige Anlæg i denne Retning, frit kan tilstede en fremmed Form Adgang, uden at Originaliteten mistes og Eiendommelighederne udvidskes.

Man har i Norge ligesaavelsom i Danmark, og vistnok med Rette, ført den Anke imod Magdalene Thoresens Fremstilling af det norske Folkeliv, at hun overdriver eller dog lægger Vægten for stærkt paa den sygelig pietistiske Retning i det norske Bondeliv, og man har i det Hele taget beklaget, at hendes iøvrig fine og poetisk beaandede Forfatterevne har suget Saameget af det til sig, som man med større eller mindre Grad af Nøiagtighed bestemmer ved Ordet „Intelligens“, at Behandlingen af de stærke, grovtkornede Naturmennesker ikke altid bliver troværdig. Noget ganske Lignende turde man vel, med Forbehold af al mulig skyldig Anerkjendelse, ytre imod Tidemands Billeder. Den tydske Tilbøielighed for det Sentimentale suger hos ham en altfor rig Næring af de stærke religiøse Elementer hos den eensomme, til Naturen og en indskrænket Folkekreds henviste norske Bonde, — og Tidemands senere Billeder ere stærkt paa Veie til at blive en Samling af lutter „Andagtstimer“, hvor hele Stemningen ovenikjøbet som oftest er mat og tom, og hvor det idelige Reproduktionsarbeide har gjort, at man næsten tvivler paa virkelig at være i Fortsættelsen af den samme Række, der begyndte med et Arbeide som „Haugianerne“.

Om Tidemands Bønder gjælder endvidere hvad der gjaldt om Roccocomalernes Hyrder og Hyrdinder. Bag de arkadiske Dragter stikker lutter „dannede“ Mennesker, hvis Fysiognomier alle bære det umiskjendeligste „intelligente“ Præg, som var det den i høi Grad personlig kundskabsrige og fiintudviklede Malers egen selskabelige Omgangskreds, der var krøben i de Vadmels Kofter og Skjørter og havde stillet Tableauer „à la Bjørnejægerne,“ „à la Brudevielse“ etc. Ja, hvem kan alvorlig talt paavise et eneste Billede hos den paa saamange Udstillinger beundrede,

af saamegen Kritik berømmeliggjorte Tidemand, i hvilket det omtalte Slags Metarmorfose ikke har fundet Sted! Hvem har endnu hos Tidemand seet et rigtig grimt, norsk Ansigt, en rigtig typisk, norsk Bonde, der har gaaet og „tiet stillet“ hele sit Liv igjennem, en rigtig overgiven lille Jente, struttende af landlig Sundhed og Fjeldluft og uden Bylivets aristokratiske Teint; hvem har hos Tidemand truffet en rigtig, realistisk seet .... Nei, det er sandt, Realisme tør man ikke tale om, men der kunde jo dog i al Tidemands Idealisme gjerne have været Stænk af det, der svarer til Tidens friske Fordringer i Retning af at træde det Simple, det Sande og det Naturlige saa nær som muligt! Tidemand skyder sig maaskee ved saadanne Spørgsmaal ind under den Skole, paa hvis høieste Trin han unægteligt staaer, men udaf den samme Skole kommer da Svenskeren Fagerlin og peger paa et Billede som „Skinsygen“, hvor et lykkeligt Indfald hos Kunstneren har skabt en Scene saa livlig, frisk og naturtro fremstillet, saa skæmtende og muntert fortalt, hvor den kokette Sømand er en virkelig ung Sømandsfløs, hvor de to Piger ere to virkelige Fiskerpiger, der paa en ægte menneskelig Maade baade kunne lee og græde, — et Billede, der godtgjør, at den tydske Skole har Kræfter, som vi dygtigt eensidige Danske ikke noksom kunne glæde os over, og som maaskee tillige lader skimte en Udvikling indenfor Skolens eget Omraade, der da bestemmer Tidemands Plads som Repræsentant for en allerede noget isoleret, halvveis antikveret Retning, der i den tilsvarende norske Literatur nærmest vilde kunne findes mellem Fru Thoresen og A. Munch.

Som det vil sees, har Hovedhensigten med disse Optegnelser fra den nordiske Kunstudstilling været den, at give en Karakteristik af den svensk-norske Kunst, særlig i Forhold til den danske, og i dette Øiemed ere de meest fremragende svenske og norske Arbeider paa Udstillingen omtalte. Med Hensyn til den danske Kunst have vi anseet det for tilstrækkeligt kun i Forbigaaende at henvise til forskjellige Arbeider, hvor en Bemærkning eller Paastand fordrede en saadan Henviisning. En udførlig Omtale af den danske Kunst sammen med den fremmede vilde i visse Maader ikke kunne undgaae at blive til en Sammenligning, hvad vi paa Forhaand overfor vor Betragtningsmaade af Nordens hinanden saa høist ulige Kunstbestræbelser have afviist. Man maatte da omtale den danske Kunst for sig alene, og maatte, da Hensigten med disse Optegnelser mindst af Alt er en katalogisk Oversigt med trættende Opramsninger af Arbeidernes Værd og Ikkeværd, indskrænke sig til Omtale af Skolens mere fremragende Arbeider. Nu er imidlertid den største Deel af den danske Kunst paa Udstillingen baade seet og omtalt forhen ved andre Leiligheder, idet nemlig Planen for Udstillingen har været den, at give en historisk Frem-

stilling af Skolens Udvikling fra den Abildgaardske Tid og lige til vore Dage. De „fremragende" Arbeider ville da vise sig at være altfor gode, gamle Bekjendte, udstyrede med altfor mange kritiske og oplysende Kommentarer iforveien, til at en ny Behandling af det gamle Stof i det Hele taget skulde kunne gjøre sig Haab om at afvinde nogen Interesse hos dem, hvis virkelige Sands for og Kjendskab til Kunsten er noget Mere end den af den nuværende Mode udklækkede Auktionsmani og Samlersygdom. Vilde man med Hensyn til den danske Skole paa denne Udstilling gjøre nogle Optegnelser, maatte disse vel helst fremkomme uden nogen planmæssig Hensigt. Man kunde ikke godt, med en kort Oversigt over det Ældre, det allerede tidligere Kjendte, fortrinsviis fremdrage og behandle det Nye, det ved denne Anledning særlig Fremkomne, fordi det Nye lige overfor det Hele og trods de Forventninger, man i saa Henseende havde gjort sig, er næsten forsvindende og egenlig kun knyttet til et Par Navne. Heller ikke kunde man godt i en Oversigt over samtlige Kunstværker udførlig gaae frem efter den historiske Plan for Stoffets Ordning, som Udstillingen selv har tilsigtet, fordi denne i sin Hensigt meget smukke og rigtige Ordning af Skolens Arbeider paa nogle Steder er brudt, idet flere Kunstnere af forskjellige Aarsager have afholdt sig fra at udstille, og paa andre Steder er mindre fyldig end ønskes kunde, som Følge af at vor større offenlige Samling har nægtet at levere Bidrag. En Omtale af Udstillingens danske Kunstafdeling maa efter det her Fremsatte indskrænke sig til enkelte Vink og Bemærkninger i forskjellige Retninger, og det er saadanne sporadiske Slutningsnotitser vi her ville give.

Vi have ved en tidligere Leilighed berørt den Forventning, som man almindelig nærede om en Kraftanstrengelse, der i Anledning af den store nordiske Udstilling skulde gjøre sig gjældende hos de ældre og yngre nulevende Kunstnere i Retning af at præstere noget stort og iøinefaldende Nyt; men det synes nu, da det kommer til Stykket, som om Sørensen og Aagaard ere de Eneste, der rigtig driftigt have grebet denne Sag an. Den talentfulde Marinemaler har udstillet to store Billeder, et fra Nordvestkysten af Norge: Kinn-Sund i Søndfjord, med Nordlandsfarere paa Reisen til Bergen, og et andet fra Sydkysten: Kleven ved Mandal, hvor svenske Nordsøfiskere søge Læ for Stormen. Begge ere Billeder, der ikke alene ved deres Størrelse, men ogsaa ved Motiv og Udførelse bestemt pege hen paa Hensigten: at overraske og imponere. Øiemedet er, det kan man ikke nægte, ogsaa blevet opnaaet; men den rolige Holdning, som karakteriserer Kustnerens to ældre Billeder: Aften paa Themsen og: Kjøbenhavns Indrerhed, er lige saa sikkert derved opgivet. Forskjellen i saa Henseende kunde maaskee ved et flygtigt Syn antages at ligge i, at selve Motivet i de to sidstnævnte: den blanke Flod, den stille Havn, bringer den rolige Holdning med sig, i Modsætning til de to nye Billeder, der fremstille Storm og Uveir. Dog, det er kun den flygtige Betragtning,

der fastholder denne Anskuelse. Seer man nøiere til, vil man finde, at det er den „store" Udstilling og Hensyn dertil, som træde uroliggjørende frem i de to norske Motiver, ligesom man vel ogsaa kunde opdage, at det Decennium, der ligger imellem Hobaaden paa Themsen og Nordlandsjægten i den norske Fjord, har gjort den produktive Malers Pensel fra bred til overmaade bred, og at den Energi og djærve Udholdenhed, der har befolket Flaadens Leie ved Kjøbenhavn med et Mylder af samvittighedsfuldt udrustede Orlogsskibe, har i de svenske Fiskere udfor Mandalskleven snarere søgt sig dekorative Motiver til et stort malerisk Tableau end reelle Modeller til et Billede af det virkelige Liv i Baadene. Overhovedet kunde man vel, uden at træde Sørensens geniale Friskhed og maleriske Kjækhed for nær, gjøre den Bemærkning overfor disse hans to seneste Arbeider, at de synes at pege hen paa en Tilbøielighed til at fortælle en af de raske, friske Sømandshistorier uden at sætte sine Tilhørere ind i, „hvorledes det rigtig gik til," eller i det Hele taget maaskee til at fortælle for Meget og vise for Lidt. Sørensens danske Tilhørere have nu, igjennem en Række af forskjellige andre dygtige Marineskildringer, faaet en saa stor Portion af nautisk Opdragelse, at de kunne kontrollere Fortællingerne, selv i deres Detailler. De have tilmed faaet saa megen Forkjærlighed for disse Skildringer, at de ligefrem fordre Detaillerne med, for at nyde Heelheden saa meget desto bedre. De vilde ikke blot høre saadan i Forbigaaende sagt, at en Sø „bryder"; de vilde ogsaa see, at den bryder, følge dens krummede Linier i hele deres Fiinhed, iagttage, hvor det hvide Skum skyder sig frem, hvor de blaalige Reflexer begynde, hvor den dybe Skygge under Braadet trækker sig o. s. fr. De vilde ikke lade sig nøie med at høre, at det var en svensk Fisker, der klarede sig saadan og saadan; de fordre ogsaa at „see paa Dyret", at iagttage Baadens Stævn og Boug, maale dens Mast, syne dens Seil etc., etc. Det danske Publikum er blevet videbegjærligt i denne som i saa mange andre Retninger, og selv om man ved Hjælp af store Evner i nok saa lang Tid kan holde den generende Nysgjerrighed tilbage i tre (eller to Gange tre) Skridts Afstand, vil den dog til Slutningen bryde Skranken, og komme med et eenstemmigt og afgjørende: hvem, hvad, hvorledes?

Aagaard har i sine udstillede Billeder anslaaet nogenlunde de samme Strenge som Sørensen. Ogsaa hos ham er det store Billeder med dristige Motiver, men da denne Kunstners Pensel er mere tegnende og, i Sammenligning med Sørensens, stundom ikke langt fra at være spids, er det naturligt, at hans Arbeider ikke vilde slaae saaledes an ved første Øiekast som de to Marinebilleder, der tilmed i Farven tage et ordenligt Forspring og næsten lade Landskabsmaleren faae Udseende af at være graa. Dette bliver navnlig Tilfældet med den store Udsigt fra Theatret ved Taormina. Dette Siciliens, ja maaskee hele Italiens skjønneste Sted, hvis „vue" over Fortids Glands og Nutids Forfald, over det gigantiske

Ætna, over det udstrakte Middelhav bestandig drager Kunstnere fra alle Lande til sig og bestandig lader dem føle deres Afmagt, har ogsaa vor danske Landskabsmaler villet prøve sine Kræfter paa, og naar man maa tilstaae, at Forsøget ikke er lykkedes ham, deler han forsaavidt kun Skjæbne med alle sine tydske, franske og engelske Kolleger, hvis forskjellige „Taorminer", rundtomkring i de forskjellige Samlinger, alle lide af de samme Ufuldkommenheder: Linier istedetfor Rum, Farve istedetfor Lys. Opgaven er i Sandhed vanskelig: De antike Ruiner lige klods i Forgrunden. Det halvforvittrede Muurværk skal adskilles fra Klippen, hvorpaa det hviler. Bestandig skal Øiet i en dyb Skala søge nedefter: fra det øverste Galleris Rand til Arenaen i Midten; fra Arenaen, gjennem Buer og Piller, til den jevnt nedadskraanende Klippeslade udenfor; fra dennes Rand skal det pludselig plumpe adskillige hundrede Fod ned til Strandbredden; derfra skal det gaae horisontalt hen til Foden af Ætna; fra Foden skal det op til Toppen, og fra dennes Sneemasser, der skinne i den klare Luft, skal det søge ud i det uendelige Fjerne. Over denne Mængde af forskjellige Planer, og ligesom bortætsende Virvarret af krydsende Linier, saaledes at de findes og dog ikke ere der, skal Sydens stærke Lys lægge sig. Alt skal være paa sin Plads, bestemt, næsten haardt i den rene, gjennemsigtige Luft, og dog skal det hele Landskab flimre for det anstrengte Øie, og Linierne skulle ligesom bølge op og ned i Vellyst under Solens Glød og Følelsen af Naturens hele yppige Deilighed.

Aagaard har grebet Sagen ærlig og redeligt an, mere behersket og mere forstaaelig end i sine to andre Billeder: „Dansk Sommeraften" og „Den grønne Grotte ved Amalfi". Han har taget Udsigten fra det antike Theater ved Taormina, omtrent som man taget Udsigten fra Pavillonen paa Himmelbjerget. Det er en dansk Malers Øie, vant til den danske Natur, som her har seet og paa sin hjemlige Maade gjengivet Syden, og man kunde ved denne Leilighed fremdrage den gamle Tvivl om det ubetinget Hensigtsmæssige i, at danske Malere, og da navnlig danske Landskabsmalere, svippe en Tour paa et Aarstid ned til en fuldstændig fremmed Natur og, uden at have den fornødne Tid og de fornødne Forkundskaber til ret at fordybe sig i det Uvante, samle Motiver og Emner sammen, som en Botaniker samler Planter, stikke dem i Mapper, og gjøre derpaa atter i Hjemmet det Indhøstede frugtbringende, under de gamle Omgivelser, de gamle Indtryk og med de gamle Midler, saa at det egenlige Resultat af Reisen reducerer sig til det noget tvivlsomme: da bin ich auch gewesen!

Aagaards Billede fra Taormina har faaet saa Meget af det danske Landskabs Karakteer i sig, som det vel i det Hele taget kunde bære. Til Gjengjæld maa man sige, at overalt, hvor Kunstnerens Dygtighed og Elegance i Behandlingen har kunnet vise sig, er Billedet blevet baaret oppe heraf. Saaledes er Forgrunden med dens maleriske Komposition af

Muurværk og frodige Figenkaktus af en stor Virkning, ligesom Kunstnerens bekjendte Sikkerhed, Lethed og Ynde i Foredraget har gjort hele den vidtløftige Ruinmasse til et afsluttet nydeligt Billede for sig selv. Men dette Billede i Billedet er det netop, der har skadet Kompositionen i dens Heelhed, og det, at Farven i disse blegrøde Steenmasser er bleven stemt ned for at give det rette Indtryk af den tørre, i Solen forbrændte, hensmuldrende Ruin, har udøvet sin Indflydelse over det hele Landskab, der istedetfor at bugne under den yppige Fylde af sammensmeltede Farvestoffer er blevet eensformig tørt og har iklædt sig den bekjendte hvidgraagule Kjole, hvormed vore danske Landskaber pleie at præsentere sig paa de aarlige Udstillinger.

Man kan overfor den ældre Deel af den danske Kunst, de afdøde Malere, i Almindelighed bemærke, at Navne som Abildgaard, Carstens, Eddelin, Petzholdt og Kraft kun ere tarveligt repræsenterede, og dette kan kun saa meget mere beklages, som det synes at noget Tendentiøst her har gjort sig gjældende til Fordeel for andre, i strengere Forstand mindre interessante, Kunstnerindividualiteter. Det seer noget besynderligt ud, at en for sin Tid saa fremragende og i visse Retninger saa høit begavet Kunstner som Abildgaard kun skal erindres ved to middelmaadige Billeder og et høist forunderligt og selsomt dito. Iligemaade kunde man have ventet at lære den interessante, ægte Kunstnernatur Carstens at kjende paa en langt fyldigere Maade, og navnlig kunde man have ønsket, gjennem en større Række Arbeider fra hans Haand, at iagttage den saa ofte omtalte Indflydelse, hans overveiende plastiske Kompositioner skulle have havt paa Thorvaldsens Kunst. Det excentriske, efter løse Skitser og Naturstudier at dømme: betydelige, Talent, der altfor tidlig og paa en sørgelig Maade gik under i Landskabsmaleren Petzholdt, kunde man ogsaa have ønsket at see en bedre Prøve paa end den, Udstillingen byder En gjennem det noget maniererte Parti fra de Pontinske Sumpe. Men hvis man med Føie kan beklage sig herover, kan man igjen paa den anden Side vanskeligt ønske sig en smukkere og fyldigere Fremstilling end den, der bliver Eckersberg, Ernst Meyer, Nørbye, Lundbye og Dalgas til Deel.

Af hidtil mindre kjendte Billeder af Eckersbergs Haand vil det være interessant at gjøre en Sammenligning mellem de to Billeder, det fra Boulogneskoven og det fra Seinen, som ere blevne malede under Kunstnerens Ophold i Paris, og de to Billeder fra Opholdet i Rom. Ligesaa vil man her have en Leilighed til at iagttage paa Portrætets Omraade, hvor fiin, smagfuld og aandrig Kunstneren kunde være, f. Ex. i de to bekjendte Billeder: Thorvaldsen og Landskabsmaler Dahl, der danne en Modsætning til det, Udstillingen viser os i hans Portrætgruppe og hans enkelte Dame-Portræt, hvor der er taget paa Sagen just ikke med den letteste Haand, og hvor Opfattelse, Komposition, Udtryk synes at

være saa ideeforladt, saa materielt grovtkornet, som det, Side om Side med mangt et fiint, beaandet Træk, særlig blandt de danske Kunstnere maa siges at have været Eckersberg forbeholdt at kunne være.

Fra det private Adytons Skjul har Udstillingen fremtaget en lille Række af Ernst Meyers fortræffelige Arbeider. At ledsage disse med Kommentarer vilde være overflødigt; vi ville kun pege med Fingren paa de to gjennem Lithografien bekjendte: „Landing paa Capri" og „En Abbate", for ikke at tale om det deilige, stemningsfulde: „Munke udenfor et Kloster". Med Hensyn til Rørbye, da er saa godt som alle de her i Kataloget anførte Billeder bekjendt fra en af de smukke Udstillinger, som Foreningen „Fremtiden" lod afholde paa Charlottenborg. Den med Lundbye samtidige og af denne betydelige Kunstner stærkt paavirkede Dalgas er for første Gang i et samlet Udvalg af hans bedste Arbeider bragt frem for det store Publikum. Hans Aftenlandskab med Kvæg og Faar, og maaskee navnlig hans fortræffelige Dyrskue, vil paa mange Punkter minde om Lundbye, men besidder tillige i Kompositionen og især i Staffagefigurernes Anbringelse saa mange originale Skjønheder, at man hurtigt glemmer Indtrykket af hans begavede Kunstfælle, og maaskee snarere kommer til at tænke paa de „gamle Hollænderes" fine Sands for Naturlivets meest karakteristiske Eiendommeligheder. Lundbye selv, der rammer endnu dybere i denne Henseende, er maaske sjelden paa nogen Udstilling seet smukkere repræsenteret. Hans florentinske Broncesviin med Grupperne rundtomkring, hans forskjellige Billeder af de „Umælendes" Liv ude i Naturen danne det fyldigste og interessanteste Komplement til de faa Billeder, som vort offenlige Galleri eier fra denne Haand, og slutter sig som en Oplysning paa det specielt „maleriske" Gebeet i Følelse, Inderlighed og Stemning til et af de skjønneste illustrerede Værker paa Dansk: den Billedsamling, som Lundbye udgav i Forening med sin Aandsfælle, den stemningsfulde Fortolker af Dyrenes Liv, Digteren Kaalund.

Hvis der blandt de nulevende danske Kunstneres Arbeider paa Udstillingen er en Leilighed til Sammenligning, som man ikke burde lade gaae fra sig, da er det den mellem Marstrand og Bloch.

Hvad der for den sceniske Kunstner gjælder i saa eminent Forstand, gjælder vel ikke meget mindre for den bildende. Han maa i ingen Henseende gjerne være Publikum for længe ude af Øie, da han i saa Tilfælde nemt risikerer at komme det ud af Tanke. Man har i de sidste Aar været noget tilbøielig til Uretfærdighed overfor Marstrand, hvis fremrykkede Alder og hvis sidste Sygdom vel nu desværre for stedse har standset hans Bane som producerende Kunstner, og man har i sin, iøvrig letforstaaelige, Begeistring for Bloch overseet den Omstændighed, at han paa de sidste Aars Udstillinger har været saagodtsom uden Rival i Henseende til Størrelse i Talent, medens han Aarene iforveien tillige

var det i Henseende til Størrelsen af Billederne. Ved denne Leilighed synes det, som om Udstillingens Ledere have villet give Marstrand Midlerne til en Opreisning og i ethvert Tilfælde have villet foranstalte en ligelig Styrkeprøve. Bloch er gjennemgaaende repræsenteret ved sine Genrebilleder, og overveiende ved mindre Billeder. Fra Marstrands Haand er der samlet de meest fremragende Arbeider, han paa sin Kunstnerbane har skabt; og ligesom for at fremhæve Leiligheden til Sammenligning mellem de to Kunstnere endnu tydeligere, er deres Osteriscener hængt op ligeoverfor hinanden (paa hver sin Side af Galleriet, over den store Indgangsportal). Det er da med Bemærkninger i Anledning af denne Sammenligning, aabenbart den interessanteste i Afdelingen, at vi ville slutte vore Notitser over Udstillingens danske Malerkunst.

Vi have i et foregaaende Hefte havt Leilighed til med et Par Ord at antyde nogle væsenlige Forskjelligheder, navnlig fra Gemytets Side, mellem de to saa begavede Malere. I disse Osteriscener træde de samme Forskjelligheder frem. Medens Marstrands Billede er komponeret saaledes, at Hovedpointet falder paa den unge Pige og gjennem hende paa Kunstnerens med Ynde og Elskværdighed blandede komiske Lune, og medens det samlede Billede med den brede, joviale, komplet „marstrandske" Moder og Baggrundens pudseerlige Skikkelser heelt og holdent spiller af Skjelmeri og Munterhed, har Bloch atter her kun vidst at fremstille et enkelt komisk Moment i en dagligdags Situation, og har her som sædvanlig under Fremstillingen ramt vel massivt. Blochs Scene er komponeret omkring den mandlige Figur. Raa Skinsyge er aldrig morsom, og er det heller ikke her. Der er intet Lune bagved denne stærktbyggede „Prygl", der i næste Øieblik vil springe op og give En eller Anden Prygl. Det gaaer ikke her, som hos Bellmann (exempli gratia), hvor Ørefigen „hagle og regne" under Rhytmer, der bringe Humor ind i Brutaliteten. Dette Forspil til en Slagsmaalsscene kunde lige saa godt skrive sig fra Valby paa en Fastelavnsmandag, og det, at de oprindelig tilstedeværende „Kjøbenhavnere" heldigviis ere blevne fjernede, har nok havt en heldig Indflydelse paa Billedets Heelhed, men har ikke derfor kunnet give det noget mere „italiensk" Præg. De to „Damer" ved Bordet, og navnlig den ene til Venstre, hvis Koketteri er ifærd med at fremkalde Katastrofen, have fra Kunstnerens Haand modtaget altfor Lidt af det, der forsoner med Koketteriet. Den Skjønne „i Rødt med Guldgaloner" etc. er en Ulla Vinblad i Renommée, ikke i Ynde og Gratie. Det Blik, hun kaster ud i Stuen, kan ganske sikkert være „italiensk", ligesom det ganske vist er „opfordrende", men da Meningen med at gjengive en Situation i et romersk Osterie vel neppe kan være den, at fremstille en Slagtersvend og en Gadenymfe à la guerre, saa turde det være, at der i det Hele taget i Fremstillingen var søgt for dybt ned i Massen, til at Billedet i streng Forstand kunde siges at være

et Udtryk for, hvad der i Almindelighed vilde betegne en Scene i et Osterie. Marstrand har i ethvert Tilfælde viist en anden Side frem af Sagen. Her sendes ogsaa en Opfordring ud til Tilskueren, men det er en Opfordring, der med den meest yndefulde Haandbevægelse og med fremrakt Glas er ledsaget af et ægte romersk Blik, naivt i al dets Bevidsthed, skjelmsk, overtalende, smilende. For nu ikke overfor al denne Ynde og indsmigrende Elskværdighed hos Marstrands yppige, fuldtudviklede Skjønheder at blive partisk i sin Dom, for nu ikke ubetinget her at modtage den ledige Plads paa Bænken og vende Ryggen til den, der i Blochs Osterie er optaget af en saa ubehagelig Rival, kunde man dog maaskee sige, at begge Synsmaader have deres Berettigelse, fordi begge ramme en Side af det sydlandske, barnligt Imødekommende, fuldblodigt Forførende, Gratiøse, Vindende, massive Frastødende, fine Poleerte og raa Brutale, der i Folkets Natur danner lige saa mange Modsætninger, som der er Timer i Døgnet. Det afhænger nu af Kunstnerens eget Skjøn paa Tingene, ofte maaskee af hvad han hyppigst har seet gjentage sig, at gribe sine Forbilleder og vælge sine Emner. Men Karakteren af disse Forbilleder og Emner peger da tillige hen paa det dybere Valg i Kunstnernaturens finere Organisme, og der vil da i Blochs og Marstrands Geni og i hele deres Stilling til Kunsten blive den Forskjel, som det noget ensformige Massive i den hele Række af leende Piger, koketterende Piger, rygende Drenge etc., etc. antyder hos den Ene, og hos den Anden fremtræder som et evigt strømmende Væld af et yppigt Humor med bestandigt vexlende lette, gratiøse Skikkelser.

H. Drachmann.

Literatur.

Fra Bartholomæusnattens Tid. En historisk Roman, af Prosper Mérimée. Oversat af S. Schandorph. — Med et Forord af G. Brandes. — Forlagt af den Gyldendalske Boghandel.

Trods Titelen bevæger denne Bog sig ikke heelt paa Bartholomæusnattens Tid; det er netop dens Feil, at der i selve Anlæget er kommet et ueensartet Element med ind. Det er en Type fra dette Aarhundrede, Mérimée har provet paa at stille hen i det sextende; han har skildret Kampen mellem Huguenotter og Katholiker, og midt i al denne Fanatisme og Raahed giver han os saa som sin ideale Helt en Kapitain George,

et Speil for alle Dyder, der leer baade af de Rettroende og af Kjætterne, og forholder sig saa ligegyldigt og upartisk til Begge, som kun en Fritænker nutildags kunde gjøre. Dette er nu ikke blot en historisk Umulighed, men det er heller ikke poetisk gjennemførligt. Thi det ligger for det Første i Sagens Natur, at bruger et Land 50 Aar til at udkæmpe politiske og religiøse Stridigheder, saa ville disse drage alle Kræfter til sig. Det er jo dem, der skrives om, det er dem, der tales om, det er dem, der tænde Byerne i Brand og dræbe Fædre, Brødre og Venner omkring En; og fremfor Alt, det er de Spørgsmaal, der saa paatrængende kræve en Løsning, at de stille al anden Gjerning i Skygge, saa Enhver, der har Kraft, Lidenskab eller Ærgjerrighed, maa vende sig til dem. De Middelmaadige kunne her som altid blive alt Muligt, men for de Dygtigere er Banen forud tegnet. Og Historien viser da ogsaa, at det er saaledes. Den omtaler kraftige og ideelle Skikkelser nok, baade mellem Huguenotter og Katholiker — jeg nævner blot d'Aubigne og Monluc — og den viser, at det Bedste i Tiden var de Maadeholdne, de Mænd i alle Stillinger, der hverken vilde ligefrem bevare eller omstyrte den gamle Lære, men reformere den. Mænd som Jeannin, Cujas, Montaigne etc. og i Spidsen for dem Alle l'Hopital med sit typiske Ord: „Hvortil saa mange Galger og Baal, lad os bekæmpe Kjætteriet med Dyd til Vaaben og gode Sæder til Mure." Men af „Libertinere og Atheister, og af dem var der ikke Faa" (Mezeray), fremhæves der ikke en Eneste*). Netop de, der i vor Tid ivre for Friheden, vilde paa en Tid, hvor den feodale Opløsning udmundede i det absolute Kongedømme, have kæmpet for dette, thi hver Tid har sin Opgave. Det er dette, Mérimée har overseet, og det er dette, der skader Indtrykket af hans Værk; thi enhver Læser føler meer eller mindre, at denne George, der er fuld af Mod, Begavelse og Villiekraft, som er kastet midt ind imellem Partierne, og som dog staaer heelt udenfor som blot Tilskuer, er een stor Modsigelse.

Hvor gjennemgaaende denne Kompositionsfeil har indvirket paa Arbeidet, er nu let at paavise. For det Første kan George ikke forstaaes (see f. Ex. Side 54—58), og netop Umuligheden af at gjøre ham til et sin Tids Menneske bringer Mérimée til — lige stik imod sin hele digteriske, realistiske Retning — at tegne ham som et abstrakt Dydsideal, Lys i Lys (saaledes S. 124—25), hvorved han blandt Andet bliver meget kjedelig. Dernæst forledes Mérimée til at forbigaae al virkelig Troesbegeistring og kun skildre de lavere Former, for derved ret at fremhæve George, og saaledes mister Værket i denne Henseende sit historiske Værd. Og endelig bringer det en Spredthed ind i Bogen, saa at den falder i tre uforbundne Dele: Skildringen af George — Forholdet mellem Diana og Bernard — og en Række antikvariske Afhandlinger. Finder man, at dette ikke rammer, kan man let gjøre Prøve ved at tænke sig George og hans borte. Saa har Bogen øieblikkelig et Centrum (den katholske Kvindes Forelskelse i den huguenottiske Mand), saa ordne de mange fortræffelige Typer — ligefra Atheisten Béville, der døende forlanger, at hans Kammerat skal „give ham sit Ord paa, at der ikke er noget Helvede", til den tydske Kapitain, der mener, „man maa dog troe paa Noget", ligefra Kjætterpræsten, der

*) At der mellem de Partiløse kunde være et betydeligt Menneske, kan selvfølgeligt ikke nægtes, men vilde en Digter fremstille en saadan Undtagelse, maatte hans eneste Opgave blive en psykologisk Studie, Paavilsningen af de ydre og indre Forhold, der kunde medføre en saadan Stilling.

veed, at „hvis det behøves, vil der regne Manna fra Himlen“, til Munken, der ikke grubler over de himmelske Ting, men tilbunds kjender sin Stillings Fordele overfor Kvinder og Mænd, — saa ordne de sig naturligt om dette Midtpunkt, idet hele Interessen bliver een: Skildringen af Troens og Troesfanatismens Fænomen, dens Varieringer efter Kjøn, Stand og Udvikling og dens Brydninger med de mere almene Lidenskaber, med Kjærligheden i Bernards Forhold til Diana og (hvis George var beholdt, men forandret) med Broderkjærligheden. Og havde dette fra først af været Mérimées Synspunkt, vilde han have draget flere Skikkelser frem, hvor Troen formede sig skjønnere, og den ulykkelige Tendens havde ikke som nu gjort Billedet eensidigt.

Glemmer man imidlertid dette, eller forstaaer man at læse vor Tid ud af Fortællingen, vil man finde Meget at glæde sig over. Ogsaa som Bogen er nu, er Dianas Karakteer og Kjærlighed Hovedsagen. Allerede i hendes første Møde med Bernard stilles Problemet. Jeg fremhæver særligt følgende Sted:

„— Lad os tale alvorligt. Comminges fører den bedste Kaarde her ved Hoffet, der er saa rigt paa Menneskeslagtere. Han er de „Raffineredes“ Konge.

— Det siger man jo.

— Men er I da ikke noget urolig derover?

— Jeg kan kun sige, hvad jeg før sagde: Jeg skal gjøre mit Bedste. Man bør aldrig fortvivle, naar man har en god Kaarde, og især deleshed naar man stoler paa Guds Hjælp....

— Guds Hjælp! .... afbrød hun ham med en haanlig Mine; er I ikke Huguenot, Hr. de Mergy?

— Jo, min Frue, svarede han ligesaa alvorligt, som han pleiede, naar man gjorde ham et sligt Spørgsmaal.“

Gjennem disse to sidste korte Repliker, hvor Alvoren pludseligt reiser Hovedet midt i den spøgende og galante Samtale, lære vi Mere om Tiden end ved sidelange Udviklinger. Vi føle her, at de mange Forbandelser over Kjætterne, de mange begeistrede Ord for den rene Lære ikke vare veirede hen, at de, der vare brændte paa Baalet eller faldne paa Valpladsen, ikke vare døde, men byggede skjult i ethvert dalevende Menneskes Sjæl, og mørknede og tyngede selv de derfra fjerneste Forhold; vi faae et Indtryk af, hvad det vil sige, at leve i et Land, hvor der er Religions- og Borgerkrig. Mérimée forfølger saa dette Forhold, hvor Diana paa eengang er Elskerinde og Præst, Bernard den onde Kjætter og den beundrede Mand, lige til den prægtige Slutningsscene paa Bartholomæusaftenen, hvor Diana — beruset af Stolthed over sin Tros nære Seir og skjælvende af Frygt for Bernards Liv — næsten hader ham, fordi han endnu ikke vil omvende sig, for saa tilsidst at lade Kjærligheden, som den stærkeste, fortrænge alt Andet. Denne Udvikling er heelt igjennem klar og sikker, overlegen selv i de meest bevægede Partier, og — det være sagt i Parenthes — sammenligner man den med det skitserede Forhold mellem Brødrene, er det mig ubegribeligt, hvorledes man kan sætte Bogens Fortjeneste i dens Skildring af Broderkjærligheden, ikke at tale om Umuligheden af at finde en organisk Forbindelse mellem Bogens forskjellige Dele, naar det skal være Sujettet.

Dianas Karakteer vil maaskee støde flere Læsere, de ville finde saadanne Træk som, at hun dræber sin Mand, da hun træffer ham sammen med sin Kammerpige, at hun udfordrer en anden Kvinde paa Kaarde og Dolk, unaturlige eller umulige. Men her kan man blandt Andet blot

betænke, at det var den Tids Mennesker, Shakespeare saae, at det var ved at studere dem, han fik saa nøiagtig en Viden om menneskelig Lidenskab og saa stort et Herredømme over dens Udtryk; og fremstiller en Forfatter Mennesker fra den Tid, kan man lettest bedømme dem ved at spørge sig selv, om de ere tegnede saaledes, at en Digter ud fra et Samliv med Folk af deres Art kunde undfange Skikkelser som Macbeth og Lear, Othello og Julie? Gjør man dette her, troer jeg, man vil blive tilfreds. Man vil tillige komme til at beundre Mérimées Evne til at fremstille, hans Ro og hans Kraft, især hvor han giver os Ting, vi pleie at gaae milevidt udenom. I 14de Kapitel skaffer Diana sig det første Stævnemøde med Bernard, hun er maskeret, og efter at Bernard forgjæves har søgt at faae hende til at vise sit Ansigt, slutter Kapitlet saaledes:

„— Aa, I gjør mig utaalmodig med Eders Turgis; elsk hende, elsk hende, saameget som I lyster, det kan være mig ligemeget.

Hun dreiede sig om i Lænestolen, som om hun var fornærmet. Atlasken, som dækkede hendes Barm, bevægede sig voldsomt op og ned. Hun taug nogle Minuter, derpaa vendte hun sig pludselig og sagde i en spodsk Tone:

— Vala me Dios! V. M. no es caballero, es un monge. (Gud forlade mig! I er ikke Ridder, I er Munk.)

Med et Slag af sin knyttede Haand væltede hun begge Voxlysene, som brændte paa Bordet, og de halve Flasker og Fade. Lysene slukkedes øieblikkelig. I samme Øieblik rev hun sin Maske af. I det fuldstændigste Bælmørke følte Mergy en glødende Mund, som søgte hans, og to Arme, som kraftigt knugede ham."

Her imponerer Mérimée os. Baade Dianas lidenskabelige Sluttethed, og den Maade, hvorpaa den er skildret, — saa aldeles uden Bagtanke, uden nogen bedømmende eller blot antydende Bemærkning, uden det Mindste af denne Mildnen og Vigen fra, der blot frembringer, hvad den vilde skjule: det Slibrige, denne energiske og ligefremme Sætten af det Seete, af det, der er, — Alt dette tilsammen frembringer et Indtryk, som om man stod foran et antikt Marmor med strenge og — jeg bruger med Forsæt Ordet — kydske Linier. Sligt røber en Mesters Haand, og det kan man kalde sædeligt, hvad ingenlunde gjælder om alle hele eller halve Tilsløringer.

Endnu kun eet Ord om Bogens historiske Værd. At Mérimée har forbigaaet Aarhundredets store literære og sociale Bevægelser, kan man ikke gaae i Rette med ham om, og den Feil, han har begaaet med Hensyn til det, han har valgt, det Religiøse, har jeg paaviist. Dog er det værd at lægge Mærke til den Maade, hvorpaa han har gjengivet Tidens Totalsum af Raahed og Grusomhed. Samtidige Forfattere berette jo nok herom, men Mérimée har nu forsmaaet ligefrem at indflette eller opfinde saadanne Træk. Han har derimod sat sig saa nøie ind i Tiden, at hans fleste Personer ligesom ufrivilligt røbe sig og udtale Tiden i tilsyneladende tilfældige Repliker, saa man fristes til at give hans Bog Rang som samtidig historisk Kilde. Ligeoverfor denne væsenlige Troskab er det høist overflødigt, at Mérimée benytter sig af sin tilfældige antikvariske Viden til at give os lange Afhandlinger om Klædedragt, Vaaben etc.; det kunde han gjerne overlade til de Forfattere, der maa nøies hermed.

Møntspørgsmaalet.

Spørgsmaalet om en Møntreform staaer, som bekjendt, paa Dagsordenen hos os. Under 1ste Juni 1872 udnævnte Regeringen en Kommission, hvis Opgave det er at undersøge, hvorvidt og hvorledes vort nuværende Møntsystem bør forandres *). Af de Udtalelser, der ere fremkomne angaaende denne Sag saavel i Pressen som ved de Møder, der i Sommerens Løb have været afholdte, fremgaaer det, at Forandringen ansees for nødvendig, hvorimod der er mere Tvivl om, i hvilken Retning den bør gaae. Publikum har da al Opfordring til at tage denne Sag under Overveielse; thi intet Spørgsmaal har i større Grad Betydning for det end Spørgsmaalet om en Møntforandring; Alle, saavel Rige som Fattige, have at gjøre med Mønten, og en Forandring af den berører i den Grad deres Interesser, at de, hvis de ville varetage disse, virkelig bør søge at klare for sig Betydningen af Møntspørgsmaalet, selv om dette ikke er uden Vanskeligheder.

Et paa et rationelt Grundlag bygget internationalt Møntsystem maa betragtes som Idealet. Uheldigviis ere vi imidlertid ikke alene langt fjernede fra dette Ideal, men Udsigten til nogensinde at naae det er endog bleven betydelig svækket, da det tydske Rige ifjor iværksatte en Møntforandring uden at antage det Møntsystem, som dengang dog havde ret gode Udsigter til at blive alminde-

*) Som bekjendt er der senere nedsat en skandinavisk Møntkommission, der formeentlig vil have paabegyndt sin Virksomhed, naar dette Hefte udkommer. Red. Anm.

ligt antaget. Ulykken er den, at om end de Fleste ere enige om Ønskeligheden af et internationalt Møntsystem, hersker der dog den største Uenighed om, hvad der skal ansees for et rationelt System.

Med Hensyn til Ønskeligheden af en international Mønteenhed hersker der, som sagt, Enighed; men fuldstændig er denne ikke; thi der kan jo tvivles om Alt, altsaa ogsaa herom. Derfor vil det være rettest med et Par Ord at paavise Fordelene ved international Mønteenhed.

Den Fordeel, der først falder i Øinene, er den store Bekvemmelighed, et saadant System vilde medføre for Reisende. Man behøver kun at reise fra Kjøbenhavn til Sveits for at overbevise sig herom. Paa denne Tour maa man foretage en 3, 4 Omvexlinger; men med hver Omvexlen tabes der; thi Vexelereren skal ogsaa leve. Omvexlingen paafører imidlertid ikke alene et Tab; den er ogsaa en ikke ringe Gêne, og naar man saa endelig betræder Sveitses Grund, saa har man sandsynligviis sin Portemonnaie fuld af danske, hamburgske, preussiske og badensiske Skillemønter, som man har betalt i dyre Domme, men som man nu ikke kan faae Noget for, og som man omtrent ligesaa godt kan kaste i Rendestenen. Og saa maa man dog være glad, hvis Ens Ubekjendtskab med de forskjellige Møntsystemer ikke er blevet benyttet til adskillige Smaasnyderier og Optrækkerier! — Disse Ulæmper vilde hæves ved et internationalt Møntsystem, og det vilde i vor reisende Tid have ikke saa ganske Lidt at betyde: og dog er det ingenlunde den største Fordeel.

Fremdeles vilde et internationalt Møntsystem i en meget væsenlig Grad lette statistiske Undersøgelser, og da især naar det blev forenet med et internationalt Maal- og Vægtsystem. Læser man nu, f. Ex., i en fremmed Toldtarif, at den eller den Vare koster saa og saa Meget i Told pr. saa og saa megen Vægt, saa maa man, for at forstaae Betydningen heraf, baade reducere den fremmede Vægt til dansk Vægt og den fremmede Mønt til dansk Mønt. Inden man altsaa kan forstaae Betydningen af, hvad man har lært, maa man

foretage to muligviis temmelig indviklede Beregninger; men det internationale System vilde fritage En herfor.

Endvidere vilde dette System medføre store Lettelser for de Handlende. Dette er rigtignok blevet benægtet. Paa det nationaløkonomiske Møde blev det saaledes bemærket af Etatsraad Levy, at et internationalt System vel vilde være til Lettelse for de Reisende, men ikke for dem, der bleve hjemme, og det var dog Fleertallet. De Handlende, sagde han, havde ikke nogen væsenlig Nytte af det nævnte System, da de afgjorde deres Mellemværende enten med Blæk og Papir (Vexler) eller med Barrer. Ja, det er fuldkommen rigtigt, at de Handlende nu sende Barrer og ikke Mønt til Udlandet; men hvorfor gjøre de det? Fordi det under den nuværende kaotiske Møntforvirring medfører Tab at sende Mønt udover Landets Grændser. Under et internationalt System kunde man derimod ligesaa godt sende Mønt som Barrer, idet Tabet i begge Tilfælde vilde indskrænke sig til Transportomkostninger og Rentetab. Heller ikke kan det nægtes, at den Handlende under dette System vilde slippe for de indviklede Møntberegninger, han nu maa gjøre, og som dog altid medføre ikke ubetydelig Tidsspilde; thi selv om de kunne udføres temmelig nemt, naar man har erhvervet den fornødne Færdighed, saa koster dog Erhvervelsen af en saadan Færdighed megen Tid. I det Hele taget vilde et universalt Møntsystem medføre en klarere Oversigt over de internationale Handelsforhold.

Det internationale Møntsystem har imidlertid en svag Side, der endog har „forskrækket" Mænd som den tappre Marschal Vaillant, den bekjendte Finansminister Magne og Økonomen Wolowski. Den Første udtalte som Præsident for en »enquête« der i 1870 foretoges med Hensyn til Møntspørgsmaalet i Frankrig: „I det Tilfælde, at man fik Mønteenhed, skulde alle Mønter, der ikke vare fuldvægtige, forkastes og sendes til Smeltediglen. Altsaa skulde man have en Mønt, hvis Fabrikation var kontrolleret. Hvor skulde denne Mønt fabrikeres? Skulde det paalægges en

enkelt Magt at fabrikere Mønt for hele Verden? Hvis der var flere Fabrikationssteder, hvad vilde da forhindre visse Magter, der vare i Forlegenhed eller som havde mindre strenge Begreber om Hæderlighed, fra at lave Mønter paa forskjellige Maader. Hvor skal man faae, om jeg saa maa udtrykke mig, Politikommissæren, Fredsdommeren, der skal vaage over, at Enhver gjør sin Pligt?" Det er ganske vist en Vanskelighed, der her er paapeget, og ved den Konvention, Frankrig 1865 sluttede med forskjellige romanske Stater, blev den ikke løst; men skulde det derfor være umuligt at løse den? Ligesom i Frankrig Fabrikationen i de forskjellige Møntværksteder kontrolleres ved en Møntkommission, saaledes synes der ogsaa at maatte kunne organiseres et internationalt Tilsyn, hvorved man vilde opnaae tilstrækkelig Sikkerhed for, at Møntfabrikationen i de forskjellige Stater foregik med Paalidelighed. Nei, denne Vanskelighed kan nok overvindes; det er ikke den, der hidtil har umuliggjort Opnaaelsen af et internationalt System. Skylden herfor ligger udelukkende i Uenigheden om, hvilket System der bør vælges.

Der bør vælges et „rationelt System"; men man kan ikke komme overeens om, hvad der skal forstaaes herved! Nogle holde paa Guldmøntfod, Andre paa Sølvmøntfoden, atter Andre paa den dobbelte Møntfod; Nogle mene, at man bør foretrække Tidelingsprincipet, Andre Tolvdelingsprincipet; Nogle ville, at man skal slutte sig til det franske System, Andre til det tydske, atter Andre til slet intet af de bestaaende; ja der er endog dem, som mene, at det bedste Møntsystem er det — hvor der ikke findes nogen Mønt.

Paa det nationaløkonomiske Møde opkastede Professor Frederiksen det Spørgsmaal: Hvad Brug have vi for Mønt? og han besvarede det: slet ingen! Vi have Brug for Guldmøntfod, for Guldbarrer i Bankens Kjældere til Sedlernes Fundering; men i Omsætningen trænge vi ikke til egenlig Mønt; den kan besørges af Sedler og ved de smaa Beløb, hvor Papiret ikke er bekvemt, af Pengetegn (Skillemønt). — Man svarede ham, dybt „entrüstet", at det var

„sørgeligt" at høre en saadan Udtalelse fremkomme hos os og fra en saadan Mand; men man forsøgte ikke nogen egenlig Gjendrivelse af, hvad han havde sagt. Her skal der kun bemærkes om dette Punkt, at vi jo dog daglig see, hvorledes Omsætningen for en overveiende Deel besørges af Sedler og Skillemønt (ɔ: ikke fuldvægtig Mønt, men kun Pengetegn), uden at vi føle den mindste Ulæmpe deraf; tvertimod. Naar man kan have Femdalersedler, hvorfor skulde man da ikke kunne have Todaler- og Endalersedler? I Principet kan der vist neppe indvendes Noget herimod; men Ideen, der forøvrig tidligere er fremsat hos os af L. N. Hvidt og i England af Ricardo, har ikke Udsigt til at blive realiseret her i nogen nær Fremtid, og vi tør derfor ikke opholde os længer ved den. Vi gaae da over til at omtale Metalmøntsystemerne.

Det første Spørgsmaal, der her opstaaer, er: hvilket Metal skal vælges?

Efter at man i tidligere Tider har forsøgt saa godt som alle mulige andre Ting, er man nu i alle civiliserede Lande kommet til det Resultat, at der kun kan være Tale om at bruge de saakaldte ædle Metaller, Guld og Sølv, til den egenlige Mønt, hvorimod der til Skillemønter ogsaa kan bruges andre Metaller, navnlig Kobber og Bronce. De Egenskaber, der gjøre de ædle Metaller saa skikkede til at bruges som Mønt, ere navnlig følgende: de ere kostbare, d. v. s. repræsentere i et lille Volumen en stor Værdi, saa at de ere lette at transportere og nemme at gjemme; de kunne med Lethed deles og atter sammensmeltes, og ere istand til at modtage et tydeligt Præg; de kunne modstaae Luftens Indflydelse og kunne gjemmes, uden at deres fysiske Egenskaber forandres; endelig have de, hvad der navnlig er af Vigtighed, en mindre variabel Værdi end andre Varer. Hvis de ædle Metaller ikke vare i Besiddelse af denne sidste Egenskab, vilde de ikke være velskikkede til Mønt; thi det er klart, at man ikke gjerne vilde modtage i Betaling for sine Varer en Mønt, naar man ikke med nogenlunde Sikkerhed

kunde gjøre Regning paa, at man i en endog temmelig fjern Fremtid for denne Mønt kunde tilkjøbe sig Varer af samme Værdi som dem, man solgte. De ædle Metallers Værdi er nu ganske vist ikke fast; en fast Værdi er overhovedet utænkelig —; men den er mere fast end andre Varers, og det er derfor, at de ere saa fortrinligt skikkede til Mønt.

Findes nu de her nævnte Egenskaber i samme Grad hos begge Metaller, eller udmærker det ene sig fremfor det andet? Ja, Guldet maa betragtes som det fortrinligste. Til større Betalinger er det utvivlsomt at foretrække, da det jo er langt nemmere at forsende og lettere at bære paa sig. Derhos slides det omtrent 4 Gange mindre end Sølv, ligesom dets Prægningsomkostninger ogsaa ere endeel mindre. Disse Fortin ere ikke at foragte; men det er dog af endnu større Betydning, at dets Værdi er mere fast end Sølvets; ialfald antages dette af mange gode Autoriteter, og Sandsynligheden heraf bestyrkes jo ogsaa ved den Omstændighed, at det er tilstede i langt større Mængde end Sølvet. Prof. Broch meente saaledes, at der var 25 Milliarder Francs i Guld mod 15 i Sølv. Af andre Forfattere antages andre Tal; men sikkert synes det dog, at der findes mere Guld end Sølv, og en Forøgelse af den aarlige Produktion vil derfor være mindre betydelig i Forhold til Guldet end i Forhold til Sølvet og derfor mindre afficere hiints end dettes Værdi. Hvis man vil forandre sit Møntsystem, synes der derfor at være Opfordring til at foretrække Guldet for Sølvet, og det saa meget mere, som næsten alle civiliserede Lande have antaget Guldet. I Europa er det kun de nordiske Lande, Holland og Finland, der udelukkende benytte Sølv; alle andre Lande have antaget Guld, enten som eneste lovligt Betalingsmiddel eller som ligestillet med Sølv. Paa det national-økonomiske Møde var der da ogsaa næsten fuldstændig Enighed om, at de nordiske Lande burde følge det af de andre Nationer givne Exempel og antage Guldet, og i den Resolution, der vedtoges, udtaltes Ønsket om at „Guldfoden snarest muligt antages". Men i disse Ord

ligger ikke, at Danmark nødvendigviis skal opgive sin Sølvmøntfod; Danmark kunde jo antage en Guldmøntfod jevnsides med Sølvmøntfoden, saaledes som mange andre Nationer, ja det overveiende Flertal har gjort.

Var Valget imellem Guld- og Sølvmøntfod, kunde det neppe være tvivlsomt: den første maatte fortrækkes. Men Valget er ikke indskrænket hertil: man kunde jo som Frankrig og de fleste romanske Stater antage „den dobbelte Møntfod". Dette Spørgsmaal har paa Fransk været Gjenstand for en levende Strid, der dog tildeels kun har været Ordstrid. Det er neppe fuldt saa let at løse, som Mange bilde sig ind, og i ethvert Fald bør man vogte sig for at besvare det, inden man har undersøgt det med lidt Opmærksomhed.

Den dobbelte Møntfod kaldes saaledes, fordi baade Guld og Sølv ere lovlige Betalingsmidler, hvorhos Loven har fastslaaet et uforanderligt Forhold mellem disse to Metaller. I Modsætning hertil tales der om en enkelt Møntfod, hvor kun et af Metallerne er lovlig Betalingsmønt. Danmark har saaledes en enkelt Sølvmøntfod: kun de halve, hele og dobbelte Rigsdalere, der udmøntes, ere Hovedmønter; kun med dem kan man lovligt betale. Ganske vist udmøntes her ogsaa nogle Broncemønter og mindre fuldvægtige Sølvmønter (Halvskillinger, Eneskillinger, Fireskillinger, Markstykker); men de ere kun Skillemønter, og det er kun smaa Beløb, der maa betales med dem. Her udmøntes rigtignok ogsaa noget Guld; men Forholdet imellem det og Sølvet er ikke legalt fastslaaet, men fastsættes af Handelsforholdene. — England har derimod en enkelt Guldmøntfod, idet Betalingerne kun lovligt kunne afgjøres med Guld, hvorimod Sølvmønten er Skillemønt og kun maa bruges til visse begrændsede Beløb. — Endelig kan det franske System nævnes som Exempel paa en dobbelt Møntfod. Der præges her baade Guld- og Sølvhovedmønter; Forholdet mellem Guld og Sølv er i 1803 fastslaaet til 1 til 15½, saa at 1 Kilogram Guld er lig 15½ Kilogram Sølv, og

det staaer de Private frit for at afgjøre Betalinger med det Metal, de foretrække.

Det sidstnævnte System ansees som godt af mange praktiske Folk, hvorimod Theoretikerne ikke kunne forsone sig med det, skjøndt det dog ogsaa blandt dem har sine Forsvarere. Som en af dem maa man fremfor Alle nævne den franske økonomiske Forfatter Wolowski, der med Talent har forstaaet at forsvare sin Anskuelse.

Hvad er det da, man har at indvende mod den dobbelte Møntfod? Det, at man har søgt at fastslaae et Forhold, som ifølge sin Natur er foranderligt. Loven har sagt: 1 ℔ Guld skal gjælde 15½ ℔ Sølv! Men den er ude af Stand til at bestemme Sligt. Lige saa lidt som den kan bestemme, at et Par Støvler altid skal koste 6 Rdl, lige saa lidt kan den bestemme Prisen paa Guld eller Sølv. Prisen eller Værdien lader sig ikke bestemme ved Loven. Søger Loven nu alligevel at fastslaae, at Forholdet mellem Guld og Sølv skal være som 1 til 15½, hvad bliver saa Følgen heraf? Saalænge det af Loven bestemte Forhold nøiagtig svarer til det virkelige, til det af Handelsforholdene bestemte, vil Alt gaae godt; men saasnart det afviger herfra, hvad saa? Sæt, at Forholdene forandre sig saaledes, at man paa Verdensmarkedet kan faae 16 ℔ Sølv for 1 ℔ Guld, saa vil alt Guldet strømme bort fra Landet, fordi man der kun kan faae 15½ ℔, medens man paa Verdensmarkedet for den samme Betaling faaer 16. Sølvet vil derimod strømme ind, da man med 15½ ℔ kan kjøbe 1 ℔ Guld, hvorimod man paa Verdensmarkedet maatte betale 16 ℔ derfor. Var omvendt Forholdet paa Verdensmarkedet blevet 1 til 15, vilde Sølvet have forladt Landet og Guldet være strømmet ind. — At dette Ræsonnement er rigtigt, har Erfaringen gjentagende Gange viist. Efter at Frankrig for Exempel i 1803 havde fastsat Forholdet 1 til 15½, fik Guldet en høiere Værdi paa Verdensmarkedet, og Følgen var, at det skyndsomst forlod Frankrig. Erfaringen har altid viist, at det Metal, der bliver tilbage i Landet, er det,

man har tillagt en for høi Værdi, og det af den simple Grund, at det jo er billigst at betale med dette. Da nu Forholdet mellem Guldets og Sølvets Værdi er underkastet uafladelige Svingninger, vil et lovbestemt Forhold medføre en skadelig Ustadighed i Møntforholdene, idet Metallerne skifteviis ville strømme ud og ind. Men Møntforholdene burde netop udmærke sig ved Stadighed, og man synes derfor at burde vogte sig for det lovbestemte Forhold.

Tilhængerne af den dobbelte Møntfod benægte imidlertid Rigtigheden af denne Fremstilling. Vi ere aldeles ikke saa taabelige, sige de, at troe, at Loven har det i sin Magt at fastsætte Værdiforholdet mellem Guld og Sølv. Vi vide meget vel, at Loven ikke kan sige: 1 ℔ Gulds Værdi skal være liig 15½ ℔ Sølv. Men det siger den heller ikke! Den siger ikke: 1 ℔ Guld gjælder 15½ ℔ Sølv; men den siger: 1 ℔ Guld skal modtages som 15½ ℔ Sølv. Følgen af denne Bestemmelse er en langt større Fasthed i Metallernes Værdi; denne vil vel ikke blive fri for Fluktuationer; men disse ville dog bevæge sig indenfor snevrere Grændser. Sæt nemlig, at Forholdet 1 til 15½ forandrer sig til 1 til 16, saa vil det sige Saameget som, at Guld er stærkt efterspurgt, og det Land, der har den dobbelte Møntfod, vil strax efterkomme denne Efterspørgsel ved at sende Guld ud af Landet, saa at Efterspørgselen hurtigere end ellers vil blive mættet. Var omvendt Forholdet forandret til 1 til 15, vilde dette betyde, at Sølv var stærkere efterspurgt, og saa vilde man have imødekommet denne Efterspørgsel. Følgen bliver altsaa, at Værdisvingningerne blive mindre. Den dobbelte Møntfod har virket som et Kompensationspendul, idet Kombinationen af to Metaller, der influeres i modsat Retning, forebygger Forandringer. Erfaringen, paastaaes der endelig, har ogsaa godtgjort, hvor fordelagtig den dobbelte Møntfod er; thi uagtet Guldmængden i den sidste Snees Aar er bleven forøget umaadeligt, er Guldets Værdi dog omtrent uforandret. Det kunne vi takke den dobbelte Møntfod for; det er den, der har fore-

bygget det store Fald i Guldets Værdi, som sikkert vilde være indtraadt, hvis vi kun havde havt en Guldfod, og som vilde have medført alle Kreditorers Ruin.

Det turde dog være vel dristigt, naar de ærede Forsvarere af den dobbelte Møntfod tage denne sidste Omstændighed til Indtægt. Thi dette System var jo ikke almindeligt antaget; det fandtes kun i en Deel af Verden, og dets almindelige Antagelse vilde maaskee have medført andre Forhold. I det Hele smager Forsvaret for den dobbelte Møntfod lidt af Sofisteri. Der fortælles os, at Loven ikke siger, at 1 ℔ Guld skal „gjælde" 15½ ℔ Sølv, men skal „modtages herfor". Men naar Alt kommer til Alt, er Forskjellen dog nok ikke stor imellem disse to Udtryksmaader. For den sunde Menneskeforstand tager det sig dog virkelig løierligt ud, at man vil fastslaae et Forhold, som man selv dog maa indrømme er foranderligt. Hvad der skal opnaaes herved, er ikke godt at indsee. Wolowski svarer: „At antage et enkelt Metal, Guld, med Udelukkelse af det andet, det er ikke alene det Samme, som om man lukkede alle Sølvminer, men som om man desforuden tilintetgjorde Resultatet af Aarhundreders Arbeide. Hvis man med et Pennestrøg undertrykkede Brugen af et af Metallerne i Møntsystemet, vilde man derved fordoble Efterspørgslen efter det andet. Guldet vilde ikke længer slaae til, det vilde stige i Værdi, alle Pengeforhold vilde forrykkes, og Debitorerne vilde ødelægges." Det er dog vel levende Farver, Wolowski her maler med. For det Første bestemmes Pengenes Værdi kun for en ringere Deel af Metallets Mængde, men for en langt større Deel af den Masse forskjellige Kreditmidler, der bruges; en Undertrykkelse af Sølvet vilde altsaa i ethvert Tilfælde ikke bevirke en Fordobling af Pengenes Værdi. Og for det Andet vilde Sølvet ikke forsvinde af Omsætningen, selv om der ikke var en Sølvfod jevnsides med Guldfoden. Denne Wolowskis Indvending har derfor ikke Stort at sige. Men paa den anden Side maa det indrømmes, at det er en ubeføiet Anke, man har anført mod den dobbelte Møntfod,

naar man har sagt, at det udsatte vedkommende Land for Tab derved, at det Metal, som Loven ikke havde tillagt tilstrækkelig høi Værdi, vilde gaae ud af Landet; thi vel vilde det gaae bort, men noget Andet vilde komme istedet, nemlig enten det andet Metal eller Varer. Det vilde ikke udføres for Intet.

Som et Slags Forsoning mellem Tilhængerne af den enkelte og Tilhængerne af den dobbelte Møntfod, har man foreslaaet et tredie System, efter hvilket der skulde udmøntes baade Guld og Sølv som Hovedmønter og lovlige Betalingsmidler, men uden noget af Loven fastslaaet Ombytningsforhold. Staten skulde kun garantere Mønternes Gehalt og Lødighed, og de skulde ikke have andet Navn end deres Vægt. Allerede i 1792 gjorde den franske Finansminister Clavierè Forslag til Prægning af dette Slags Mønter, der jo i Virkeligheden kun vare stemplede Barrer. Det blev imidlertid ikke til Noget, og Forslaget er endnu at ansee for uigjennemførligt, om det end er det meest „rationelle".

Naar altsaa det sidst berørte System maa ansees for upraktisk, have vi kun Valget mellem den dobbelte og den enkelte Møntfod, og den sidste synes da at burde vælges. Forsvarerne af det første have jo rigtignok søgt at gjøre gjældende, at den dobbelte Møntfod sikkrer mod for store Svingninger i Værdiforholdet mellem Guld og Sølv; men Erfaringen synes ikke ganske at give dem Ret. Forholdet, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede omtrent var som 1 til 12, hævede sig i Løbet af en Snees Aar til 1 til 13$^1/_2$, og var ved Begyndelsen af nærværende Aarhundrede omtrent som 1 til 15$^1/_2$. Den franske Møntlov af 1803 (Aar XI) fastslog Forholdet hertil, men til hvad Nytte? Allerede nogle faa Aar efter havde det forandret sig til 1 til 16$^1/_{10}$ — en meget betydelig Forandring —; saa begyndte det at forandre sig i modsat Retning, og i 1850 var det 1 til 15$^1/_2$; men herved blev det ikke staaende: 9 Aar efter var det 1 til 15$^1/_5$; nu slog det om i modsat Retning: Guldet

steg i Værdi, og i 1869 var Forholdet 1 til $15^{6}/_{10}$; i 1870 faldt Guldet, men i Januar 1872 var det paany steget til 1 til $15^{62}/_{100}$, og i Løbet af et Par Maaneder steg det endog til 1 til $15^{7}/_{10}$.

Ved en ædruelig Betragtning af disse Tal kan man virkelig ikke komme til andet Resultat, end at det er urigtigt, naar Loven bestemmer dette Værdiforhold, der jo er aldeles ubestemmeligt! Har Loven alligevel gjort det, — og mange fremragende Mænd mene jo, at den bør gjøre det — ja saa troer jeg paa den anden Side heller ikke, at der er skeet nogen stor Ulykke, selv om der er skeet noget Urigtigt. Ialfald lader det sig neppe godtgjøre, at Frankrig og de andre Lande med dobbelt Møntfod have lidt noget Væsenligt ved den. De økonomiske Forstyrrelser have omtrent været lige hyppige i Lande med enkelt og Lande med dobbelt Møntfod, og Kjendsgjerningerne have ikke udtalt sig tilstrækkeligt tydeligt til Fordeel for det ene eller for det andet System. Havde de udtalt Dødsdommen over den dobbelte Møntfod, saa vilde denne dog vel neppe være bleven antagen og endnu den Dag i Dag antages af civiliserede Nationer, hvilket jo er Tilfældet. I Europa findes den enkelte Guldfod egenlig kun i Storbritanien og Tyrkiet, hvorimod den dobbelte Guld- og Sølvfod er antagen af Frankrig, Italien, Sveits, Belgien, Rumænien, Ungarn, Rusland, det tydske Rige, Spanien og Grækenland og desuden af flere Stater i Amerika, — ialt af et Par Hundrede Millioner Mennesker.

Efter at der i det Foregaaende er anført, hvad der taler til Fordeel for Guldet, og efter at Spørgsmaalet om den dobbelte Møntfod er undersøgt, troer jeg, at det opkastede Spørgsmaal: hvilket Metal bør vælges? — nu kan besvares saaledes: En enkelt Guldfod er det meest Rationelle! Vil Danmark vælge et nyt Møntsystem, bør det altsaa antage denne, og Sølvfoden bør opgives; men skulde man ikke kunne bekvemme sig til det Sidste, og vil man bevare Sølvfoden jevnsides med Guldfoden, saa tør man dog haabe,

at der ikke af denne theoretiske Feil vil flyde betydeligere praktiske Ulæmper.

Det næste Spørgsmaal, der opstaaer, er: Hvilket Inddelingsprincip bør vælges? Her synes det os, at Svaret ikke kan være tvivlsomt: Tidelingsprincipet bør gjennemføres, og konsekvent gjennemføres. Vi skulle anføre de Grunde, der tale herfor.

Tidelingsprincipet medfører en uhyre Lettelse for alle Beregninger, og det af den Grund, at det er dette Princip, hvorpaa vort Talsystem hviler. Alle Additioner, Subtraktioner, Multiplikationer og Divisioner, al Handelsregning og navnlig al Procentregning bliver i den Grad lettet, at den ofte i Grunden falder heelt bort: Resultatet behøver ikke at udregnes, det viser sig saa at sige af sig selv. Den bedste Maade at godtgjøre dette paa, er simpelthen at opstille nogle Exempler, som Læseren saa kan udregne efter Tidelingssystemet og efter det nugjældende System.

Sæt, at Daleren deles i 10 Mark og Marken i 10 Skilling; hvor let er det saa ikke at udregne, hvormange Skilling et Beløb som 967 Rd. 5 Mk. 8 Sk. udgjør! Resultatet præsenterer sig jo af sig selv: 96,758 Sk. Hvor let er det ikke, at „reducere" 8659 Rd. 2 Mk. 7 Sk. til Daler, Mark eller Skilling! Enhver seer strax, at Beløbet er $= 8659^{27}/_{100}$ Rd. $= 86{,}592^{7}/_{10}$ Mk. $= 865{,}927$ Sk. Og naar man nu vil vide, hvad 7 ℔ koste, naar 1 ℔ koster 9 Rd. 5 Mk. 9 Sk., saa bestaaer hele Regningen i at tage 7 Gange 959 = 6713 = 67 Rd. 1 Mk. 3 Sk. Eller naar man havde viist, at 7 ℔ koste 9 Rd. 5 Mk. 9 Sk., og vilde vide, hvad 1 ℔ koster, saa havde hele Regningen været at dividere 7 ind i 959 = 137 = 1 Rd. 3 Mk. 7 Sk. — Læseren forsøge nu at udføre de samme Regnestykker, naar Daleren har 6 Mark og Marken 16 Skilling. Han vil dog vist see, at Regningen ikke er fuldt saa let!

Fordelene ved Tidelingsprincipet vise sig dog først i det fulde Lys, naar det er gjennemført ikke alene for Møntens Vedkommende, men ogsaa for Vægt og Maals Vedkommende.

I 1861 gjorde man et lille Tilløb hos os til Tidelingsprincipets Gjennemførelse; men Forsøget blev gjort saa keitet, at det saa omtrent mislykkedes. Man begik for det Første den Feil kun at ville gjennemføre Principet i Handelsvægten, og dernæst gjorde man det ikke engang konsekvent her. Det var i Grunden ikke noget Tidelingsprincip, men et Hundrededelingsprincip, man indførte. Ganske vist er dette Princip ret bekvemt — det er ialfald langt bekvemmere end det, der nu almindeligt bruges — men det staaer dog tilbage for Tidelingsprincipet. Istedetfor at dele et Centner i 100 Pd., et Pd. i 100 Kvint, et Kvint i 10 Ort — hvilket jo er en Blanding af to forskjellige Systemer —, burde man have indskudt et Mellemled mellem Centner og Pund og mellem Pund og Kvint. Denne Ændring kan imidlertid endnu gjøres uden stor Vanskelighed, og den bør ganske vist gjøres. Deler man 1 Centner i 10 Tipund, 1 Tipund i 10 Pund, 1 Pund i 10 Unser, 1 Unse i 10 Kvint og 1 Kvint i 10 Ort; deler man fremdeles 1 Daler i 10 Mark og 1 Mark i 10 Skilling, og indfører man endelig ogsaa for Maalesystemets Vedkommende en konsekvent Tideling — først da vil dette Princips mageløse Nemhed vise sig. Medens man nu for at faae at vide, hvad et Lod koster, maa foretage en Division med 32, naar man veed, hvad et Pund koster, hvilken Beregning dog altid tager nogen Tid, — behøves der slet ingen Beregning, naar Tideling er gjennemført baade i Vægt- og Møntsystemet. Koster 1 Pund f. Ex. 5 Rd., saa koster 1 Unse 5 Mk., 1 Kvint 5 Sk., 1 Ort 5/10 Sk., 1 Tipund 50 Rd. og 1 Centner 500 Rd. — Spørges der: naar 7 Kvint 2 Ort koste 3 Mk. 5 Sk.,, hvad koster saa et Pund, er Beregningen aldeles simpel: 72 Ort — 35 Sk. — 1000 Ort eller 3500 Sk. deles med 72. Efter det almindelig brugte System er Beregningen endeel vanskeligere.

Læseren kan forøge de opstillede Exempler med flere og gjøre Beregningen efter begge Systemer — overalt vil han see, hvilken uhyre Lettelse Tidelingsprincipet giver, og hvor nødvendigt det er, at det samtidig indføres i Maal-, Vægt-

og Møntvæsenet. Han vil, naar han har prøvet nogle Beregninger, umulig kunne benægte Systemets Bekvemhed; men maaskee vil han gjøre den Indvending, at det er overflødigt og urigtigt at bryde med det Gamle, da man jo dog nu er vant til det. Ja, det er ganske vist utroligt, hvad man kan vænne sig til: men den anførte Indvending rammer dog ikke; thi i ethvert Tilfælde ere de kommende Generationer da ikke vante til det nuværende Virvar. De skulle først lære det, og den Tid, der medgaaer hertil, er meget betydelig. Det er for det Første af stor Vigtighed at spare denne Tid — Tid er jo Penge; dernæst vil Decimalsystemets konsekvente Gjennemførelse forebygge megen Feilregning, der ikke kan undgaaes under den nuværende Forvirring, og endelig vil dette System i det Hele taget bringe langt større Klarhed og Nøiagtighed i alt Bogholderi, end der nu er mulig. „Decimalformen vil vise sig at være en arbeidsbesparende Maskine af første Sort."

Decimalsystemets Gjennemførelse er altsaa en af de vigtigste Fordringer, der maa stilles til et godt Møntvæsen; men den er ikke den eneste. Vi skulle omtale nogle andre.

Møntfodens Sværhed er saaledes et Spørgsmaal, som ingenlunde er saa betydningsløst, som man har villet gjøre det til. Enhver vil ialfald indrømme, at den franske Møntfod er vel let, hvoraf Følgen bliver, at man ofte faaer med meget høie Tal at gjøre, hvilket neppe er bekvemt. Paa den anden Side egner en meget svær Møntfod sig ikke for et lille, fattigt Land. Dernæst have de enkelte Møntstykkers Størrelse en væsenlig Indflydelse paa Priserne. Sølvfrancen er i Frankrig ganske vist den egenlige Eenhed; men som en „høiere Eenhed" har man desuden Napoleond'oren (et Guldstykke paa 20 Francs). Der var for et Par Aar siden Diskussioner i Frankrig om Indførelse af et Møntstykke paa 25 Francs; men det konservative Parti, med Wolowski som Ordfører, modsatte sig dette, fordi, sagde de, dette Møntstykke kunde fortrænge Napoleond'oren som høiere Eenhed, og ved Honorarer og Betalinger af visse Tjenester (Lægebesøg f. Ex.), hvor før Napoleond'oren havde været brugt, vilde man rimelig-

viis saa blive nødt til at betjene sig af det ny 25 Francsstykke. Sagen er den, at „Mønten ikke blot er Værdimaaler, et Udtryk for Prisen, men i mange Forhold er det selve Montstykkerne, som bestemme Prisen. Det er nemlig langtfra Alt, hvad der kjøbes og sælges, som betales efter sin virkelige Værdi, saaledes som denne bestemmes ved Produktionsomkostningerne; mange Ting betales mere efter et Skjøn over, hvad der kan være en passende Betaling, og denne retter sig da efter de kurserende Møntstykker, idet den enten maa udtrykkes ved en Mønteenhed eller ved en rund Sum. Herhen høre nu ikke blot alle Slags tildeels frivillige Honorarer for Tjenester af forskjellig Art, Drikkepenge derunder indbefattet, hvis Størrelse er aldeles vilkaarlig og netop derfor søger sin Begrundelse i Existensen af visse Møntstykker (8, 12, 16 Sk., 2, 3, 4 Mk. osv. kunne efter Omstændighederne, deels den ydede Tjenestes Omfang, deels begge de Paagjældendes Stilling og Vilkaar, være passende Drikkepenge, men aldrig 7, 11 eller 13 Sk., ligesom en Betaling af 2 Mk. 4 Sk. eller 3 Mk. 12 Sk. osv. i disse Forhold altid vil fremkalde en Reflexion over, hvorfor netop denne Sum erlægges for en Tjeneste, hvis Værdi dog aldrig kan egenlig udmaales); men det Samme gjælder om mange andre Forhold, hvor Prisen er fastsat, men dog efter et mere eller mindre vilkaarligt Skjøn, saasom Betalinger i Omnibusser, Sporvogne og paa Jernbaner, i Konditorier, Kaféer og tildeels Restaurationer, der altid ansættes til et rundt Tal ɔ: et passende Møntstykke. Ja, det gjælder endog om adskillige Grene af den egenlige Handel, idet Priserne i den almindelige Butikshandel, hvor der ikke sælges netop i Alenmaal eller efter Vægt, altid angives i det Mindste i lige Tal, hyppigt endog ikke med mindre Afvigelser end 4 Sk, (Bøger, Galanterivarer osv. osv.). Det vil heraf være klart, i hvilken Grad et svært Møntsystem kan medvirke til, at gjøre Livet i et vist Land dyrere end i et andet, og det kan saaledes neppe være Tvivl om, at, naar Norge i det Hele taget er et dyrere Opholdssted end Danmark, saa ligger een Grund hertil i dets svære Møntfod.

I mangfoldige Forhold er 1 Sk. en Skilling, hvad enten der gaaer 192 eller kun 120 af dem paa en Specie („af mindste Mønter med særegen heel Benævnelse har Norge de største". Broch), og i Norge regner man ligesaa fuldt som i Danmark med lige, ja endog „runde" Tal (4, 8 osv.). Hvor 1 Mk. dansk R. M. er en passende Betaling, vil man i Norge i Almindelighed ikke kunne betale mindre end 12 Sk. norsk = c. 20 Sk. dansk; og Forskjellen tiltager i stigende Forhold opad. Der kan saaledes heller ingen Tvivl være om, at den forskjellige Møntfod i England og Frankrig bidrager betydeligt til at gjøre Opholdet navnlig for Reisende betydeligt dyrere hist end her. Hvor man i Frankrig kan give en Franc (34 Sk.), maa man i England mindst give 1 Sh. (43 Sk.) og i mindre Betalinger er der endog langt mere Forslag i Franc'ens 20 Sous end i Shilling'ens 12 d. Og dog mærker en dansk Reisende ligeledes godt, at 1 Franc kun har 20 Sous, medens den svarer til 34 Sk. dansk; medens det omvendt hyppigt mærkes som en Fordeel, at 5 Francs, der omtrent svare til 1 Specie og i mange Forhold gjøre samme Fyldest som denne, kun er = c. 10 Mk. 10 Sk., ja at 1 Franc hyppig endog kan gjøre samme Tjeneste som ½ Rd. dansk. En let Møntfod maa saaledes ikke blot som en finere Værdimaaler, men ogsaa i andre praktisk vigtige Henseender foretrækkes for en svær." (Scharling).

Paa Spørgsmaalet om Slagskat tør vi ikke nærmere indlade os. Der kan siges og er blevet sagt Saameget for og imod, at en dybere gaaende Behandling heraf vilde føre os for vidt. Derfor kun Følgende:

Slagskat er den Afgift, Staten opkræver for at dække de med Møntfabrikationen forbundne Udgifter. Undertiden har Staten dog ikke holdt sig hertil; men den har slaaet Mønter, der vare saa undervægtige, at den ikke alene fik sine Udgifter dækkede, men derhos realiserede en Indtægt. Ja hertil, sige Slagskattens Modstandere, fører denne Afgift konsekvent; enten skulle Mønterne udgaae aldeles fuldvægtige og altsaa faktisk kun være stemplede Barrer, eller ogsaa, hvis

man tillader en saadan Afgift, hvor bliver saa Grændsen? — Af Skattens Tilhængere er der Nogle, der ere saa radikale, at de svare: Godt! Det gjør heller ikke Noget, om Staten afkræver en meget betydelig Afgift; Mønten vilde ganske vist saa ophøre at være „stemplede Barrer", ja den vilde ikke længer være egenlig Mønt, men kun, ligesom Skillemønten, et Slags Pengetegn; men det er netop ogsaa det Ideal, som vi bør stræbe henimod. — Andre, mere moderate Tilhængere svare: Naar Skatten er maadeholden, er den fuldkommen principrigtig. Vel bør Mønternes nominelle Værdi ikke være høiere end deres „indre Værdi"; men Staten giver ved at præge Metallet dette en forøget Værdi, og denne Værdiforøgelse bør naturligviis betales. — Ja, men denne Værdiforøgelse, sige Andre (Michel Chevalier) forsvinder, saasnart Mønten gaaer over Grændsen, og da nu den udenlandske Handel med hver Dag udvikler sig mere, bør man af Hensyn til den ikke opkræve en saadan Afgift. — Men de, der gjøre denne Indvending, have neppe betænkt, at Omkostningerne ved Møntningen jo dog maa dækkes paa en eller anden Maade. Spørgsmaalet er kun, om de skulle dækkes ved en Slagskat, saa at de Private, der forlange Metallet præget, direkte komme til at betale herfor, eller om de skulle dækkes gjennem andre Skatter. At opgive Slagskatten af den af Chevalier anførte Grund synes at være en ligefrem Begunstigelse af dem, der drive Handel paa Udlandet, og en saadan Begunstigelse af en enkelt Klasse Borgere er dog neppe retfærdig. Den almindelige Stemning synes ogsaa nu at være for en Slagskat, der imidlertid bør være saa moderat, at den ikke giver noget Overskud, men kun lige kan dække Omkostningerne. I Rusland skal Møntningen dog nok være gratis; men i England, hvor den er det tilsyneladende, er den det faktisk ikke, da Metallet holdes nogen Tid tilbage, saa at den Private taber Renten ($^1/_6$ pCt.). Hos os betales der c. $1^1/_2$ og $1^1/_3$ pCt. henholdsviis af Dobbeltdaleren og af Daleren, og i andre Lande betales der ligeledes. — Ved den forestaaende Møntforandring vil der med Hensyn til Slag-

skatten vist neppe skee principielle Forandringer. Professor *Brochs* Forslag ved det national-økonomiske Møde, „*at* Guldmønterne maa kunne forlanges prægede af Enhver mod Indlevering af Guld og Erlæggelse af en til Dækkelse af Affineringen og Møntningen passende fastsat Betaling", og „*at* Sølvdelingsmønternes Metalværdi i Forhold til Guldmønternes ikke maa sættes lavere end nødvendigt for at dække Omkostningerne ved Møntningen, ved den til Møntsystemets Vedligeholdelse nødvendige, Staten paahvilende Ommøntning, samt til at sikkre Delingsmønterne mod Indsmeltning i Tilfælde af pludselig Stigen i Værdi af Sølv i Forhold til Guld", ville vist ikke møde nogen væsenlig Modstand.

Af andre Forhold vedrørende Møntvæsenet kan endnu nævnes: *Legeringen*. At udmønte Mønterne af fuldkommen reent Metal er ikke gjørligt; der maa for at give Metallet den fornødne Haardhed og for at forebygge Slid tilsættes lidt uædelt. Om man i saa Henseende vilde vælge det engelske System (11/12 Guld mod 1/12 Blandingsmetal) eller det franske (9/10 mod 1/10), er maaskee ikke af overordnet Betydning; men da det Sidste utvivlsomt har Fremtiden for sig, synes det at burde foretrækkes. Ohrr. Broch, Benzon-Buchwald, Scharling og Gæhler stillede da ogsaa Alle Forslag hertil. — Valget af *Mønternes Navn* har ogsaa sin Betydning. Der er i det Foregaaende omtalt en Tanke, efter hvilken Mønterne slet ikke skulde have noget egenligt Navn, men kaldes med deres Vægt; man skulde altsaa ikke sige „en Franc" men „5 Gram Bruttovægt Sølv". Man mener, at naar Mønter ikke havde noget Navn, skulde man ikke være udsat for Møntforfalskninger fra Regeringens Side (Jos. Garnier). Mærkelig Naivetet! I ethvert Fald er denne Tanke upraktisk, og vi skulle derfor ikke opholde os længer ved den. Derimod har Spørgsmaalet om, hvorvidt Mønternes Navne ved en Møntforandring bør forandres, mere Interesse. Bestaaer Møntforandringen i en fuldstændig Tilslutning til et i et andet Land bestaaende Møntsystem, bør dette Systems Navne utvivlsomt antages, forsaavidt da Sproget

ikke ligefrem forbyder det. Er Forandringen af anden Art, bør Navnene ogsaa forandres, i det Mindste ved en Tilføielse af „ny" til de nugjældende Benævnelser (jfr. i Østerrig „Neukreuzer"); en Bibeholdelse af disse vilde nemlig i mange Tilfælde let kunne medføre, at mindre kyndige Folk ikke bleve opmærksomme paa Forandringen. Navnene have i det Hele en mere reel Betydning, end Mange maaskee troe. — Andre Spørgsmaal, saasom om Møntens Form, om dens Præg osv. osv., have ganske vist deres Betydning; men en videre Gaaen i Detail vilde føre os for vidt, saa at vi ikke tør indlade os herpaa.

Betragte vi nu de forskjellige Lande, hvor finde vi saa et Møntsystem, der opfylder de i det Foregaaende opstillede Betingelser? Intetsteds! Der existerer faktisk intet virkeligt rationelt Møntsystem! Og det er den ene af de Grunde, hvorfor ethvert Land krymper sig ved at opgive sit tilvante System for at antage et andet Lands, da dette, om det end er bedre, dog heller ikke er saa godt, som det burde og kunde være. Derfor maa vi betragte den internationale Mønteenhed som et meget fjernt Ideal, og vi maa finde os i den nuværende babyloniske Forvirring endnu i meget lang Tid.

Der var dog en Tid, da det tegnede til, at en europæisk Mønteenhed kunde virkeliggjøres i en overskuelig Fremtid. Det franske System, der, trods sine Mangler, dog er det bedste, blev ved en Konvention, som sluttedes den 23de December 1865 i Paris, antaget af Belgien, Sveits og Italien. I de følgende Aar sluttede endvidere Kirkestaten, Grækenland, Rumænien og tildeels Østerrig og Ungarn sig hertil. Fremdeles afholdtes der 1867 en Møntkonference i Paris, hvor de største Autoriteter i disse Sager havde givet Møde, og hvor Nødvendigheden af et internationalt System stærkt betonedes. Endvidere bragtes Spørgsmaalet frem i forskjellige Lande, ogsaa hos os, og Udsigterne vare i det Hele ret lo-

vende, da det tydske Rige ifjor besluttede sig til at gjennemføre en Møntforandring, hvorved den tydske Mønt bragtes i nøiere Overeensstemmelse med den engelske, men kun bragtes det franske System nærmere, forsaavidt som ogsaa Tydskland nu antog Guldfoden. Det for Øieblikket toneangivende Rige i Europa havde altsaa troet at burde foretage en saa betænkelig Handling som en Møntforandring uden at imødekomme Ønskerne om et internationalt Møntsystem, og det er en Omstændighed, som har rokket Troen herpaa hos Mange.

Det staaer maaskee derfor ikke i de nordiske Rigers Magt at løse Spørgsmaalet om en international Mønteenhed. Men denne Omstændighed bør dog ikke afholde os fra at foretage en Møntforandring, hvis vi derved kunne opnaae saa store Goder, at de opveie de Ulæmper, en Møntforandring altid medfører. Det bliver derfor af Vigtighed først at gjøre sig klart, hvori disse Ulæmper bestaae, og hvilke Vanskelighederne ved en Møntforandring ere.

Overgangen fra et Møntsystem til et andet nødvendiggjør, ialfald tildeels, en Omskrivning af alle Gjældsforhold og af alle kontraktmæssige eller lovbestemte Afgifter, en ny Priisansættelse paa de forskjellige Varer, en Udmøntning af ny Mønt og en Indsmeltning af de Mønter, der nu ikke længer skulle kursere. Lad os nu sætte, at Forandringen bestod deri, at vi gik over til det franske Møntsystem (1 Franc = 100 Centimer), saa vil et flygtigt Blik vise Omfanget af de nævnte Vanskeligheder.

Da alle Gjældsforhold skulde omskrives, maatte der ogsaa skee Forandring med alle Gjældsbreve, baade offenlige og private, Aktier og Statsobligationer osv. Det er klart, at en saadan Forandring altid maa være et meget besværligt Arbeide; men den er det dobbelt, naar det gamle og det ny System ere saa forskjellige som det danske og det franske. En Sølvfranc er nemlig efter sit Sølvindhold = $34^{17}/_{100}$ Sk., et Tal, der aabenbart er meget besværligt at regne med; men selv om vi tillade os den Unøiagtighed at gjøre Brøken 3 pCt. større, ere vi dog ikke stort bedre farne. En Franc bliver

saa = $34^{1}/_{5}$ Sk. En Obligation paa 100 Rd. skal altsaa omskrives til nu at lyde paa 280 Francs 70 Cent., hvilken Sum hverken er aldeles korrekt eller bekvem at regne med. Altsaa: Omredaktionen er for det Første i og for sig besværlig; den giver dernæst Resultater, der ofte i høi Grad ville besværliggjøre Regningen, og endelig ere disse Resultater ikke ganske nøiagtige, og om denne Unøiagtighed end ikke er betydelig, saa kan den dog, naar Talen er om store Summer, blive saa stor, at den ingenlunde tør oversees. — Endvidere vilde en Overgang til det franske System, eller til et andet fra det danske væsenlig forskjelligt, nødvendiggjøre en heel Udmøntning af ny Mønter og Indsmeltning af de gamle Dalere og Skillinger; men denne Operation er aabenbart temmelig kostbar. Endelig maatte der gjennemføres en heel ny Priisansættelse i Handelen, og Kjøbere og Sælgere maatte vænne sig til at regne med et ganske nyt System; men Vanskeligheden heraf har Erfaringen tilstrækkelig godtgjort.

Hvis man vil indvende, at disse Vanskeligheder kun ville vise sig, naar Forandringen er saa stor, som ved en Overgang til det franske System, hvorimod de kunne undgaaes ved en mindre Forandring, saa skal det indrømmes, at dette er Tilfældet med nogle af dem; men der bliver dog altid meget væsenlige tilbage. Lad os saaledes sætte, at Forandringen er den mindst mulige, idet den nemlig indskrænker sig til at gjennemføre Tidelingen i det danske Møntsystem. I saa Tilfælde er det klart, at vi slippe for ny Udmøntning af Dobbeltdalere, Dalere og halve Dalere, ligesom ogsaa Omskrivning af mange Gjældsforhold undgaaes og Statsobligationer og mange andre Papirer ikke behøve at forandres. Men ere Vanskelighederne saaledes formindskede, saa ere de dog ingenlunde heelt borte. En Skilling er jo nu $^{1}/_{96}$ Daler; indføres Tidelingen, saaledes at Daleren deles i 100 Skilling eller i 10 Mark à 10 Skilling, bliver den kun liig $^{1}/_{100}$ Daler, eller 4 pCt. mindre. Maaskee synes denne Forskjel lille; men den er dog saa stor, at der aldeles ikke kan sees bort fra den, og det er ogsaa derfor, at Tidelingen

ikke for længe siden er bleven indført i det danske Møntsystem. En saa lille Forandring vilde, som Prof. Scharling exempelviis har anført, medføre, at Staten alene ved Salget af Frimærker vilde lide et aarligt Tab af 16—17000 Rd. Ved Toldafgifter og Sportler vilde der lides lignende Tab, saa at der nødvendigviis maatte foretages en heel ny Ansættelse af det offenlige Afgiftsvæsen, for at Staten paa een Post kunde faae dækket, hvad den tabte paa en anden. Om det private Afgiftsvæsen gjælder det Samme. „Omnibusser, Sporvogne og Lign. vilde ligeledes enten komme til at lide et Tab af 4 pCt. — eller ogsaa vilde Publikum komme til at betale en forhøiet Taxt, 5 ny Skilling istedetfor 4 gamle (ɔ: 4⁴/₅ Sk. istedetfor 4 Sk.), hvilket rimeligviis paa Grund af de ny Mønter snarere vilde blive Tilfældet. En lignende Priisforhøielse vilde formodenlig ogsaa finde Sted i mange Detailudsalg, hvor Prisen er beregnet til det Nøieste; hvor saaledes t. Ex. „en halv Baier“ nu udskjænkes for 4 Sk., vilde Prisen vistnok blive forhøiet til 5 ny Sk., altsaa 20 pCt. Omvendt vilde Publikum formodenlig vinde i andre Forhold derved, at Prisen uforandret blev den samme som hidtil, uagtet Mønten blev ringere.“

Det vil af det Anførte fremgaae, at en Møntforandring altid er en meget besværlig Ting, og at den, selv om den indskrænker sig til Gjennemførelsen af Tidelingssystemet, alligevel medfører en saadan Kuldkastelse af en Mængde Forhold, at man kun bør skride til den efter moden Overveielse. Er der Noget, der bør udmærke sig ved Stadighed, saa er det Møntvæsenet, og en Møntforandring bør derfor kun foretages, naar den er nødvendig, eller, for at bruge et maaskee korrektere Udtryk, naar der ved den kan opnaaes saa store Goder, at de kunne opveie Ulæmperne ved Overgangen. Spørgsmaalet bliver altsaa nu: hvad kunne vi opnaae ved at forandre vort Møntsystem? hvorfor er en Møntforandring nødvendg?

At det danske Møntsystem ikke er Idealet, kan man vist let blive enig om. Det har for det Første ikke mange Be-

røringspunkter med de Møntsystemer, der findes i de store Verdenslande; tvertimod er Overførelsen fra dansk til fremmed Mønt næsten altid meget besværlig. Fremdeles have vi kun Sølv — et Møntmetal, som vel maa være ret godt skikket for Folk paa et mindre udviklet Standpunkt, siden det næsten altid foretrækkes af dem, men som under mere udviklede Forhold ubetinget staaer tilbage for Guld. Endelig er Delingen i 6 Mk. à 16 Sk. ubekvem — undtagen forsaavidt som Alt, hvad man har vænnet sig til, er bekvemt — og den er derhos næsten uden Forbindelse med de Delingssystemer, vi have i Maal og Vægt. Resultatet bliver saaledes, at vort Møntsystem saagodtsom ikke opfylder en eneste af de Fordringer, der maa stilles til et godt System. Men man har seet, at dette gjaldt om næsten alle existerende Møntsystemer, og man har trøstet sig med Ordet «commune naufragium dulce». Imidlertid kan denne Trøst ikke længer slaae til, og ogsaa vi maa nu give os til at tænke lidt paa vort Møntspørgsmaal.

Et dansk Møntspørgsmaal kan siges at have existeret i den sidste halve Snees Aar. Ved Loven af 19de Febr. 1861 indførtes eller rettere gjorde man et Tilløb til Gjennemførelse af Tidelingen for Vægtens Vedkommende. Man maatte vel altsaa paatænke en tilsvarende Foranstaltning for Mønts og Maals Vedkommende, eller ialfald for Møntens; thi skulde Forandringen faae nogen virkelig Betydning, maatte den ikke blive staaende ved et enkelt Forhold. Man gjorde nu imidlertid ikke yderligere Skridt, og Følgen er da ogsaa bleven, at den nævnte Lov aldrig har faaet nogen videre praktisk Betydning, og at den gamle Inddeling af Vægten saa temmelig har holdt sig indtil Dato. Hvis man nu endelig vilde bekvemme sig til at gjøre, hvad man aabenbart paatænkte i 1861, nemlig indføre Tidelingen i Mønt, og hvis man samtidig vilde ændre Loven af 1861 saaledes, at dens Blanding af Tideling og Hundreddeling blev afløst af en konsekvent Tideling, hvilken Ændring ikke er vanskelig at foretage — saa vilde Tidelingens Seir være sikker.

Man vil vel svare hertil, at naar vi i saa mange Aar have levet med vore principløse Systemer uden at føle nogen væsenlig Ulæmpe deraf, saa synes der ikke at være tilstrækkelig Opfordring for os til at indlade os paa en Møntforandrings Besværligheder. Hertil kan der nu for det Første svares, at det er en stor Vildfarelse, hvis man troer, at vi ikke have lidt under det nu bestaaende Virvar; thi, som tidligere paaviist, lider Samfundet et meget betydeligt Tab derved, at saamegen Tid maa offres paa Tillæringen af de indviklede Systemer. Men der er desuden andre Grunde, der i fuldkommen saa høi Grad tale for en Møntreform. Der er saaledes Hensynet til det internationale Samkvem. Alle Hindringer herfor maa ryddes af Veien, og den Nation, som ikke vil bidrage Sit hertil, men som fremturer i Fortidens Afspærringssystem, har selv dødsdømt sig. Navnlig gjælder dette de smaa Nationer; thi en stor Nation, som den tydske for Exempel, kan dog tilnød „leve sit eget Liv", som Afspærringen saa skjønt kaldes; men for en lille Nation vilde Experimentet være for farligt. Det er først og fremmest de smaa Nationer, som maa fjerne Hindringerne for et livligt internationalt Samkvem, og til disse høre de særlige Møntsystemer. De nordiske Lande have derfor al Opfordring til snarest at slutte sig til et af de store Landes Møntsystemer.

Hvis man ikke finder de her anførte Grunde tilstrækkelig afgjørende, saa er der endnu en Grund, som saa at sige gjør en Møntforandring til en ligefrem Nødvendighed. Det er den af det tydske Rige ifjor foretagne Møntforandring, ved hvilken ogsaa det tydske Rige har antaget Guldfod og opgivet den enkelte Sølvfod. Nu have altsaa alle Lande, med hvilke de nordiske Riger staae i betydeligere Handelsforbindelse, Guld, og vi skulde tænke paa fremdeles at holde fast ved den enkelte Sølvfod? Nei, herom kan der ikke være Tale; thi vi vilde da altfor tydelig selv have stemplet os som en i økonomisk Henseende uudviklet Nation, da Historien godtgjør, at det kun er disse, som foretrække Sølv fremfor det fuldkomnere Guld.

Naar alle vore Naboer bruge Guld, ere vi nødsagede til at følge med. Det er vel sandt, at det tydske Rige endnu jevnsides med Guld bruger Sølv; men det er sandsynligt, at dette ogsaa der efterhaanden vil blive fortrængt af hiint. Overalt gaaer Udviklingen i denne Retning; overalt aftager Brugen af Sølv som Møntmetal mere og mere. Følgen heraf maa blive et Fald i Sølvets Værdi, og Tendensen hertil har man allerede sporet stærkt i det sidste Aarstid. Men vi vilde berede os et sikkert Tab, hvis vi fremdeles holdt fast ved det Metal, hvis Værdi staaer i Begreb med at falde.

Allerede i længere Tid har vor Handelsforbindelse med England gjort Guldfoden ønskelig; nu har den tydske Møntforandring gjort den nødvendig. Herom ere da ogsaa baade Theoretikere og praktiske Folk enige. Vi skulle tillade os at anføre en Udtalelse fra de Sidstnævnte.

Under 14 Dcbr 1871 androg Nationalbankens Bestyrelse hos Regeringen om, at Bankens Realisationsfond ikke længer maatte bestaae udelukkende i Sølv, men halvt i Guldbarrer og Guldmønt, hvilket under 8 Januar 1872 approberedes. I Directionens Skrivelse herom hedder det bl. A.: „Det vil ikke være Repræsentantskabet ubekjendt, at der, ifølge et af Lovgivningsmagten for det tydske Rige i den allerseneste Tid vedtaget Lovudkast, vil blive udmøntet tydske Guldmønter i et Værdiforhold til Sølv som $15^1/_2$ til 1 med det Formaal at kunne anvendes med fuld Gyldighed i alle Betalinger, foreløbig jevnsides med Sølv, men i den bestemte Hensigt, saasnart et tilstrækkeligt Beløb er udmøntet og Sølvmøntcirkulationen formindsket, da udelukkende at indtage Sølvets Plads som legalt Betalingsmiddel, saaledes at Sølv da kun anvendes til Skillemønt. Den preussiske Finansminister har derhos under Sagens Behandling for den tydske Rigsdag erklæret, at flere Banker allerede have forberedt sig paa Overgangen fra Sølv til Guldfoden ved at omsætte en Deel af deres Sølvbeholdning til Guld, og da det maa ansees for sandsynligt, at den hamburgske Bank

enten ganske vil opgive Sølvbarrefunderingen for Fundering paa tydsk Guldmønt eller Guldbarrer, beregnet efter den tydske nye Møntinddeling, eller ialfald meget betydelig vil indskrænke hiin Fundering, om den end ikke strax opgives, saa vil det efter vor Formening være saare vanskeligt, for ikke at sige umuligt, for Danmark ligesom for Norge og Sverige at bibeholde Sølvet som Værdimaaler uden at berede Landets Omsætningsforhold de største Vanskeligheder. For vort Vedkommende stiller Sagen sig i ethvert Tilfælde saaledes, at Nationalbanken, naar Sølvbarrer ikke med samme Regelmæssighed som hidtil kunne indforskrives fra Hamburg, ikke til enhver Tid vil kunne opfylde de for Realisationsfonden gjældende Bestemmelser og følgelig ei heller altid vil kunne være forberedt paa at yde Omsætningen samme Tjeneste som hidtil. Vi vilde i vore Dispositioner spore en saadan Usikkerhed, at vi periodisk kunde være nødte til at afvise Begjæringen om Laan, Diskontering af Vexler, ja selv om Kjøb af fremmede Valutaer, enten fordi en indtraadt Afgang paa Bankens Sølvfod skulde restitueres, eller fordi der vilde medgaae nogen Tid, forinden den til Seddelmassens Udvidelse fornødne Sølvbeholdning var kommen tilstede. — Den naturligste Udvei til at fjerne disse Ulæmper vilde — Sagen seet alene fra Bankens og Handelsomsætningens Standpunkt — **være en hurtig Overgang fra Sølvmøntfoden til en Guldmøntfod.**"

Vi troe, at Nødvendigheden af Overgang til en Guldmøntfod nu maa være indlysende. Men er en Møntreform nødvendig, saa bør man ogsaa gjøre den fuldstændig. Vi have tidligere viist, hvor besværlig en Møntforandring altid er; er man imidlertid kommet i det Tilfælde, at den maa foretages, saa bør man gjøre det grundigt; thi der vindes Intet ved Smaalapperier. En ufuldstændig Møntforandring medfører i Almindelighed de samme Vanskeligheder som en fuldstændig; ja, de smaa Forandringer ere endog ofte farligere, bl. A. fordi det store Publikum, særlig Almuen, ikke saa let bliver opmærksom paa dem som paa de store For-

andringer. En Forandring i Dalernes Værdi paa 100 pCt., f. Exempel, kan ikke godt undgaae Opmærksomheden; men en Forandring paa kun 3/4 pCt. er ikke saa iøinefaldende og derfor farligere og er dertil ikke lettere, men tvertimod vanskeligere at foretage.

Altsaa: da vi nu dog maa foretage de Forandringer i vort Møntsystem, som en Overgang til Guldfoden nødvendigviis kræver, saa bør vi benytte Leiligheden til at realisere de yderligere Reformer, som kunne være ønskelige. Spørgsmaalet bliver derfor nu: hvilket Møntsystem bør vi vælge?

Paa det nationaløkonomiske Møde viste det sig, at det i saa Henseende vilde være meget vanskeligt at tilveiebringe Enighed. Man var enig om, at Guldfoden snarest muligt maa antages, at Decimalsystemet bør indføres, og at der bør tilveiebringes Overeensstemmelse mellem de tre nordiske Møntsystemer, i hvilket Øiemed en fælles nordisk Møntkommission bør nedsættes. Men forøvrig var man uenig om, hvilket Møntsystem der bør vælges. Der blev stillet 6 forskjellige Forslag, om hvilke der dog ikke blev afstemmet, da man nøiedes med at udtale Ønskeligheden af de nysnævnte tre Punkter. Om et af de paa Mødet stillede Forslag definitivt vil seire, er vel tvivlsomt; men da det dog ikke er umuligt, skulle vi anføre, hvad de gaae ud paa.

Da Indførelsen af en Guldfod, som tidligere paaviist, er det, der fremfor Alt bør tilstræbes, ville de Forslag, der ikke have optaget dette Punkt, ikke kunne komme i Betragtning. Lektor Blomstrands Forslag, der kun udtaler Ønskeligheden af, at Værdiforskjellen mellem den svenske, norske og danske Sølvspecie fjernes, vil derfor ingen Udsigter have for sig.

Anderledes med Bankdirektør Levys. Hans Forslag er særlig skikket til at tiltale os Danske. Det gaaer nemlig ud paa at bevare den danske Sølvdaler uforandret, hvorhos der i Guld skal udmøntes 10-Dalere og 5-Dalere. Idet Bankdirektøren foreslaaer, at Guldet udmøntes efter et Værdi-

forhold til Sølv som $15^{675}/_{1000}$ til 1, kommer han til det Resultat, at der af 1 Pund Handelsvægt (500 Grammer) fiint Guld skal udmøntes 620 Rigsdaler. Guldmønterne paa 10 og 5 Rdl. skulle være Hovedmønter; Delingsmønterne fra Daleren og nedad skulle udmøntes deels af Sølv, deels af Bronce. Rigsdaleren skal være Regningseenhed og inddeles i 100 Skilling. — Fordelene ved dette Forslag angives at være, at „Værdiforholdene i Danmark og Norge ikke berøres deraf", og at „den besværlige Omreduktion fra gammel til ny Mønt undgaaes". Endvidere vilde vort Møntsystem bringes i et bekvemmere Forhold til det tydske, idet 4 Rdl. dansk nøiagtig blive liig 3 Thaler tydsk, og til det franske, idet 1 Franc bliver = 36 Sk. og 25 Franc = 9 Rdl. dansk. — Dette seer jo ganske tiltalende ud; men ved en nærmere Betragtning vil man dog vist komme til det Resultat, at Forslaget ikke bør antages. Naar det saaledes hedder, at Værdiforholdene ikke berøres, og at Omreduktionen undgaaes, saa forholder dette sig dog lidt anderledes. For det Første er det ialfald for Skillingernes Vedkommende vist, at der maa skee Omordning i Masser af Forhold; thi Hr. Etatsraad Levy vil jo have, at Daleren ikke længer skal deles i 96, men i 100 Skilling, og hvilke Følgerne af en saadan Forandring ere, have vi alt paaviist. For det Andet er det ikke rigtigt at gaae ud fra et bestemt Værdiforhold mellem Guld og Sølv. Omreduktion vil vel kunne undgaaes i flere Forhold, hvis det af Etatsr. Levy antagne Værdiforhold bliver staaende; men han har jo selv gjort opmærksom paa, hvor foranderligt dette Værdiforhold er, og paa de store Forandringer, det har undergaaet i nogle faa Maaneder (jfr. Forandringerne fra Januar til Mai 1872). For det Tredie bringer dette Forslag os ikke nærmere til den internationale Mønteenhed. For det Fjerde endelig, kan Forslaget ikke engang blive fælles nordisk; thi Forslagstilleren har ikke taget noget Hensyn til Sverig, men kun til Danmark (og Norge), og Grev H. Hamilton oplyste da ogsaa, at Sverig aldrig kunde gaae ind derpaa. Denne sidste

Grund maa i ethvert Fald være tilstrækkelig til at faae Forslaget til at falde.

Prof. Broch mener, at man i det Væsenlige bør slutte sig til det tydske Møntsystem, da Tyskland er det Land, med hvilket vi have den livligste Forbindelse. Der bør derfor som fælles Mønteenhed i de tre skandinaviske Riger antages det tydske Timarkstykke, hvoraf 279 skulle udbringes af et Kilogram fiint Guld; men vi bør ikke dele det tydske Tyvemarkstykke i 20, men i 25 Dele, da det vil bringe os nærmere til det franske System. — Det forekommer os imidlertid, at man, hvis man vil slutte sig til det tydske System, bør gjøre det fuldstændigt, saa at de tydske Mønter kunne kursere hos os. Men herimod har man (navnlig Etatsr. Levy) indvendt, at den ny tydske Markberegning endnu ikke er trængt igjennem, at den ikke har stor Udsigt hertil, og at Hensyn til Handelsforholdene snarere vilde paabyde en Tilslutning til det engelske end til det tydske System.

Ideens Fane er bleven holdt frem af d'Hrr. Benzon-Buchwald, Scharling og Gæhler. Deres Forslag gaae ud paa, at man ikke skal slutte sig til noget af de bestaaende Systemer, fordi intet af disse bærer Sandheden i sig, men derimod vælge et virkelig rationelt System. Til Mønteenhed skal tages en Guldmønt af 5 Gram's Bruttovægt, indeholdende 4½ Gr. fiint Guld og ½ Gr. Tilsætning; Guldmønten skal gjøres til tvungent Betalingsmiddel efter et ved dens Indførelse fastsat uforanderligt Værdiforhold til de ældre omløbende Mønter, og en konsekvent Tideling skal gjennemføres. — Dette Forslag har unægtelig noget meget Tiltalende ved sig; men om det har Udsigt til at blive internationalt, er dog meget tvivlsomt. Det er vel sandt, at intet af de bestaaende Systemer har Vished for at blive internationalt, deels fordi den ene Stat nødig vil bøie sig for den anden, deels, og navnlig, fordi de alle ere meer eller mindre mangelfulde. Men er det paa den anden Side dog ikke lidt sanguinsk at haabe paa, at de skandinaviske Riger skulde faae deres System almindeligt antaget? Som

Konferensraad David bemærkede, maa en lille Nation være særlig varsom med at antage et System, der er saa lidt internationalt. Ja, bliver Valget imellem det nu omtalte rationelle System og et andet ligeledes nyt System, saa ansee vi det for sikkert, at hiint bør fortrækkes; men der kunde jo ogsaa være Tale om at vælge ikke noget nyt System, men et af de bestaaende, og dette troe vi, er det Rigtigste.

Det forekommer os derfor, at Bankdirektør Wallenberg har udtalt det Rette, naar han foreslaaer, at de skandinaviske Riger ved den forestaaende Møntreform og Overgang til Guld bør fuldstændigt slutte sig til et Møntsystem, der allerede er blevet antaget af en eller flere af Europas talrigere Nationer. At intet af disse er feilfrit, at de tvertimod alle ere meer eller mindre mangelfulde, kan man snart blive enig om. Men Spørgsmaalet er, om Manglerne ere saa store, at de ikke kunne opveies ved den Fordeel, man vilde have ved at slutte sig til et allerede meget udbredt System, nemlig den, at man vilde rykke den internationale Eenhed et betydeligt Skridt nærmere. Hvis nu de nordiske Riger kunde bringe denne nærmere til dens Virkeliggjørelse ved i Forening at slutte sig til et i Forveien meget udbredt System, og naar de derhos ved at antage et saadant trods dettes Mangler kunde vinde yderligere Fordele, burde de saa ikke gjøre det? — At slutte sig til det engelske vilde vel neppe være raadeligt; thi en Forandring af dette er ikke usandsynlig, og naar man slutter sig til et System, bør man kunne stole paa, at det ikke saa snart vil blive forandret; ellers vilde man jo Intet vinde ved sin Tilslutning. Dernæst er den engelske Møntfod altfor svær for vore smaa Forhold, og endelig er det engelske Delingsprincip særdeles slet. Vi vilde derfor vistnok tabe Mere, end vi vilde vinde ved en Tilslutning til dette System. — Det tydske System er det maaskee heller ikke tilraadeligt at antage. Vel er Tyskland vort Naboland; men da dets Møntvæsen endnu ikke er fuldt ordnet, synes det at være lidt voveligt at slutte sig til det.

— Tilbage staaer da kun det franske, og til dette bør vi vist slutte os. Gjøre vi det, bør vi gjøre det fuldstændigt, saa fuldstændigt, at vi endog optage de franske Møntbenævnelser; thi da de gamle Mønters Navne, som ovenfor berørt, ikke tør bevares, sees det ikke, hvad der vindes ved at optage saadanne gamle Benævnelser som „Krone", „Penning" o. s. v. Tilslutningen bør, som sagt, være fuldstændig, dog med den lille Modifikation, at vi ikke dele Francen i 100 Centimer, men i 10 Decimer à 10 Centimer. Efter Loven skulde denne Inddeling nok ogsaa gjælde i Frankrig; men faktisk er dette ikke Tilfældet: der tales aldrig, hverken i offenlige eller private Forhold om Decimer, og der møntes heller ikke Mønter paa 1, 2 og 5 Decimer, men derimod paa henholdsviis 10, 20 og 50 Centimer. Med denne lille Modifikation, der i Realiteten ikke gjør vor Tilslutning til det franske System mindre fuldstændig, ville vi opnaae en konsekvent Tideling. Fremdeles er det franske System baade det bedste og det meest udbredte. Endelig ville vi ved at antage det faae Guldfoden. Rigtignok har man gjort den Indvending, at vi da ville faae ikke en enkelt Guldfod, men den dobbelte Guld- og Sølvfod, og denne det franske Systems Feil skulde ikke alene i og for sig være meget mislig, men tillige have berøvet Systemet Udsigten til at blive internationalt. Vi have alt paa et tidligere Sted saa udførligt omtalt dette Punkt, at vi her kun skulle bemærke, at selv om den dobbelte Møntfod er en Feil, saa har den dog i Praxis ikke havt saa mislige Følger, at den ubetinget bør forkastes. At det franske System herved skulde have tabt Udsigten til at blive almindelig antaget, tør dog vist ikke paastaaes, da saamange praktiske og theoretiske Folk holde paa den dobbelte Møntfod. Naar praktiske Mænd som den franske Bankdirektør Rouland, Rothschild m. Fl., naar Autoriter som Wolowski, som Præsidenten for den økonomiske Forening i Berlin, Prince-Smith, som Max Wirth, Rau, Roscher, Laveleye, Sclopis, Cernuschi osv. osv. enten udtale sig ubetinget til Gunst for den dobbelte Møntfod eller ial-

fald ikke vove at udtale nogen bestemt Mening herom, — saa synes det dog at være for dristigt at sige, at det System, som anerkjender den, ingen Fremtid har.

Bankdirektør Wallenbergs Forslag synes os altsaa at være det meest praktiske; men vil man ikke gaae ind herpaa, ja saa troe vi rigtignok, at Departementschef Benzon-Buchwalds og Professor Scharlings rationelle System er at foretrække. Muligviis, ja vi kunne vist gjerne sige sandsynligviis, ville de kyndige Mænd, i hvis Hænder Afgjørelsen af denne Sag er lagt, komme til et andet Resultat; men Meningen med disse Blade har jo egenlig ogsaa kun været den, at henlede Publikums Opmærksomhed paa nogle Hovedspørgmaal, der maa komme i Betragtning ved den forestaaende Reform. Det har kun været os om at gjøre at faae Publikum til at tænke en lille Smule paa denne Sag; „thi", som Professor Scharling træffende bemærker, „er der nogen Reform, som til sin Gjennemførelse kræver det hele store Publikums Tilslutning og Medvirkning, er der nogen, der let er udsat for at strande, dersom den møder om end ikke bestemt Uvillie og Modstand, saa dog Ligegyldighed og Mangel paa Forstaaelse, saa er det netop en Møntreform. Thi der gives næsten ingen anden, der i den Grad aldeles umiddelbart berører Enhver og derhos griber ind i Enhvers formeentlige og virkelige Interesser, ingen anden, der saa let er udsat for at misforstaaes, og derfor mødes med Mistillid og Uvillie, ingen anden, hvor en passiv Modstand er i den Grad aktiv og næsten uovervindelig, som netop denne."

Aleksis Petersen.

Moral

grundet paa den høieste Lykke som Formaal.

Af John Stuart Mill.

Tredie (sidste) Kapitel*).

Sammenhængen mellem Retfærdighed og Nytte.

I enhver filosofisk Tidsalder er en af de største Vanskeligheder for Antagelsen af den Lære, at Nytte eller Lykke er Kjendemærket paa Ret og Uret, blevet udledet af Retfærdigheds-Ideen. Den mægtige Følelse og den tilsyneladende klare Tanke, som Ordet Retfærdighed fremkalder med en Hurtighed og Sikkerhed, der ligner et Instinkts, har syntes Fleertallet af Tænkerne at pege hen til en Tingene iboende Egenskab og at vise, at det Retfærdige maa existere i Naturen som noget Absolut, noget i Art Forskjelligt fra enhver Varietet af det Gavnlige, ja som i sin Idee modsat dette, om end aldrig — det anerkjendes næsten altid — i Længden faktisk forskjelligt fra det.

Hvad nu denne saavelsom vore andre moralske Følelser angaaer, da er der ingen nødvendig Sammenhæng mellem Spørgsmaalet om dens Oprindelse og det om dens bindende Magt. At en Følelse er skjænket os af Naturen, legitimerer ingenlunde med Nødvendighed Alt, hvad den tilsiger os. Retfærdighedsfølelsen kan være et særegent Instinkt og kan dog ligesom vore andre Instinkter trænge til at kontrolleres og oplyses af en høiere Fornuft. Hvis vi have intellektuelle

*) Jvfr. dette Tidsskrifts (3die Bind) fjerde og sjette Hefte.

Instinkter, der lede os til at dømme paa en særegen Maade, ligesaavel som dyriske Instinkter, der tilsige os at handle paa en særegen Maade, saa er der ingen Nødvendighed for, at hine skulde være mere ufeilbare i deres Sfære, end disse ere det i deres; nu og da kunne ligesaavel urigtige Domme indgives os af hine, som urigtige Handlinger af disse. Men skjøndt Eet er at troe paa en naturlig Følelse for det Retfærdige hos os Mennesker, et Andet i denne Følelse at see den afgjørende Regel for vor Færd, ere disse to Anskuelser dog faktisk meget nær sammenknyttede. Menneskeslægten er altid tilbøielig til at troe, at enhver subjektiv Følelse, for hvilken man iøvrig ikke aflægger sig Regnskab, er en Aabenbaring af en eller anden objektiv Realitet. Vort nærværende Emne er det at undersøge, hvorvidt den Realitet, til hvilken hiin Retfærdighedsfølelse svarer, viser tilbage til en saadan særlig Aabenbaring, og om Retfærdigheden eller Uretfærdigheden af en Handling er en i sit indre Væsen særegen Sag og forskjellig fra alle Handlingens andre Egenskaber eller kun er en Kombination af visse af disse Egenskaber, fremstillede i en særegen Belysning. Til dette Øiemed er det praktisk tjenligt at undersøge, om selve Følelsen af Retfærdighed og Uretfærdighed er af samme Art som vore Farve- og Smagssandsninger eller en afledet Følelse, dannet ved en Kombination af andre. Og dette er det saa meget vigtigere at prøve, som Folk i Almindelighed ere villige nok til at indrømme, at objektivt taget falder for en stor Deel det, Retfærdigheden tilsiger, sammen med, hvad den almindelige Nytte vilde fordre; men da den subjektive Følelse af det Retfærdige er forskjellig fra den, som i Almindelighed fremkaldes af det simpelthen Fordeelagtige, og, naar enkelte yderlige Tilfælde af denne sidste undtages, langt mere bydende i hvad den fordrer, saa finder man det en haard Tale, at man i Retfærdigheden kun skulde see en særegen Green af det Almeennyttige og mener, at dens overlegne bindende Kraft viser hen til en heelt forskjellig Oprindelse.

Til Belysning af dette Spørgsmaal er det nødvendigt at prøve paa at bestemme, hvad det er, der udgjør Retfærdighedens eller Uretfærdighedens afgjørende Karakteermærke, hvad det er for en Egenskab eller om der er nogen Egenskab, som tillægges enhversomhelst Handlemaade, der betegnes som uretfærdig (thi Retfærdighed defineres ligesom mange andre moralske Egenskaber bedst ved sin Modsætning). Hvad er det da, som adskiller enhver Art uretfærdig Handling fra al den Art Adfærd, der vel misbilliges, men uden at den særegne Egenskab: uretfærdig tillægges den? Hvis der i enhver Sag, som Menneskene ere vante til at karakterisere som retfærdig eller uretfærdig, altid findes en eller anden fælles Egenskab eller Gruppe af Egenskaber, maa vi undersøge, om denne fælles Egenskab eller fælles Gruppe kan antages at være istand til om sig at samle en Følelse af den særegne Styrke, vi have omtalt, i Kraft af de almindelige Love for vort Følelsesliv, eller om Følelsen er uforklarlig og maa betragtes som en særegen Gave af Naturen. Hvis det Første er Tilfældet, have vi, naar vi besvare dette Spørgsmaal, tillige løst Hovedproblemet, i sidste Tilfælde maa vi forsøge at finde andre Maader at udgrunde det paa.

Til at finde de for en vis Varietet af Gjenstande fælles Egenskaber, er det nødvendigt, at man begynder med en nøie Betragtning af selve de konkrete Gjenstande. Lad os derfor successivt fæste vor Opmærksomhed paa de forskjellige Handlemaader og den forskjelligartede Ordning af menneskelige Forhold, som efter en almindelig anerkjendt og udbredt Anskuelse betegnes som retfærdig eller uretfærdig. De velbekjendte Gjenstande, der fremkalde de Følelser, som knytte sig til disse to Navne, ere af yderst mangfoldig Karakteer. Jeg skal hurtigt gjennemgaae dem uden at prøve paa at bringe dem i nogen særlig Orden.

For det Første er det for det Meste betragtet som uretfærdigt at berøve En hans personlige Frihed, hans Eiendom eller hvadsomhelst Andet, der lovlig tilhører eller tilkommer ham. Her staae vi altsaa ved en Anvendelse af hine to

Udtryk: retfærdig og uretfærdig i en aldeles bestemt Mening nemlig, at det er retfærdigt at respektere, uretfærdigt at krænke en Andens lovlige Rettigheder. Men denne Bestemmelse tilsteder talrige Undtagelser, der hidføres af de andre Former, i hvilke Begreberne: Retfærdighed og Uretfærdighed frembyde sig. For Exempel: det Menneske, hvem hine Goder med Rette berøves, maa, som det siges, have forbrudt de Rettigheder, som blive ham berøvede, et Tilfælde, til hvilket vi strax skulle vende tilbage.

Men altsaa maa for det Andet de lovlige Rettigheder, som fratages ham, være Rettigheder, der ikke burde have tilhørt ham; med andre Ord: den Lov, der giver ham disse Rettigheder, maa være en slet Lov. Naar Loven er slet, eller naar, hvad der her kommer ud paa det Samme, den antages for slet, ville Meningerne være forskjellige med Hensyn til Retfærdigheden eller Uretfærdigheden af at gjøre Vold paa den. Nogle hævde, at ingen Lov, selv om den er slet, tør overtrædes af nogen enkelt Borger, at hans Modstand imod den, ifald han overhovedet vil gjøre Modstand, alene bør vise sig i Bestræbelser for at faae Loven forandret af den kompetente Myndighed. Denne Anskuelse, der fordømmer mange af Menneskehedens meest berømmelige Velgjørere og som vil komme til at beskytte fordærvelige Institutioner mod de eneste Vaaben, med hvilke man meget ofte under den nu existerende Samfundstilstand har nogen Udsigt til Seier over dem, forsvares af dem, der holde paa den, af Gavnlighedsgrunde, og især ved at man beraaber sig paa Vigtigheden af i Menneskehedens fælles Interesse at hævde Følelsen af Disciplin under Loven ukrænket i Alles Sind. Andre forfægte den stik modsatte Mening, at man ikke kan laste Nogen, fordi han overtræder enhversomhelst Lov, han anseer ikke engang for slet, men endog blot for ikke gavnlig. Atter Andre ville indskrænke den berettigede Ulydighed til det Tilfælde, hvor Loven er slet. Endelig sige Nogle, at enhver ikke gavnlig Lov er uretfærdig, da enhver Lov paabyder en vis Indskrænkning i

Menneskeslægtens naturlige Frihed, og da denne Indskrænkning er en Uretfærdighed, hvis den ikke er legitimeret derved, at den stræber til Slægtens Bedste. Hvor forskjellige disse Anskuelser end ere, synes det dog at være indrømmet af Alle, at der kan gives uretfærdige Love, og at Lov følgelig ikke er det afgjørende Kjendemærke paa, hvad der er retfærdigt eller ei, men kan give En en Fordeel eller paabyrde en Anden et Onde, som Retfærdigheden fordømmer. Naar en Lov imidlertid antages at være uretfærdig, synes den altid at være det af samme Aarsag, hvorfor et Lovbrud betegnes som uretfærdigt, nemlig fordi den krænker En eller Andens Ret, en Ret, som, da den i dette Tilfælde ikke kan være lovlig, modtager en anden Benævnelse og kaldes en moralsk Ret. Vi kunne derfor sige, at et andet Tilfælde af Uretfærdighed bestaaer i at fratage eller nægte et Menneske det, hvortil den Paagjældende har en moralsk Ret.

For det Tredie betragtes det altid som retfærdigt, at ethvert Menneske erholder det (enten Gode eller Onde), som han fortjener, og som uretfærdigt, om han skulde erholde et Gode eller blive underkastet et Onde, som han ikke fortjener. Dette er maaskee den klareste og fyndigste Form, under hvilken Retfærdigheds-Ideen i Almindelighed opfattes. Da denne Formel indbefatter Ordet Fortjeneste, opstaaer det Spørgsmaal: hvad begrunder Fortjeneste? Efter almindelig Sprogbrug mener man, at et Menneske gjør sig vel fortjent, ifald han gjør Ret, slet fortjent, ifald han gjør Uret, eller i bestemtere Udtryk: han fortjener et Gode af dem, hvem han gjør eller har gjort Godt, et Onde af dem, hvem han gjør eller har gjort Ondt. Det Bud, at man bør gjengjælde Ondt med Godt, har aldrig været betragtet som et Bud, der faldt under Retfærdighedens Udøvelse, men som et, i hvilket Retfærdighedens Fordringer ere blevne opgivne af andre og høiere Hensyn.

For det Fjerde er det aabenbart Uret at bryde sit Ord til en Anden, det vil sige at bryde enhversomhelst Forpligtelse, hvad enten den nu er direkte eller indirekte, eller skuffe For-

ventninger, til hvilke vor egen Handlemaade har givet Grund, i det Mindste ifald vi med Bevidsthed og frivilligt have fremkaldt Forventninger. Ligesom de andre nysnævnte, af Retshensynet paabudte Pligter er denne ikke betragtet som absolut, men som underkastet Overhøiheden af en mulig strengere og stærkere Forpligtelse paa modsat Side og som paavirkelig ved en saadan Opførsel fra den anden Paagjældendes Side, som efter den almindelige Anskuelse løser os fra vor Forpligtelse overfor ham og som medfører en Fortaben af det Gode, som han ellers havde havt Ret til at vente.

For det Femte indrømmes det altid, at det er uforeneligt med Retfærdighed at være partisk ɔ: at vise den Ene Yndest eller give ham Fortrinet fremfor den Anden i Sager, med Hensyn til hvilke Yndest og Fortrin ikke komme i Betragtning. Upartiskhed synes imidlertid alligevel ikke at blive betragtet som i sig selv en Pligt, men snarere som tjenende andre Pligter; thi man er enig om, at det at ynde eller foretrække ingenlunde altid er dadelværdigt, og de Tilfælde, i hvilke Sligt fordømmes, ere derfor ogsaa snarere Undtagelse end Regel. Man vilde naturligviis snarere dadle end rose et Menneske, der ikke gav sin Familie eller sine Venner noget Fortrin for Fremmede, naar han kunde vise dem en eller anden Tjeneste uden at overtræde nogen anden Pligt, og Ingen finder det uretfærdigt, om man hellere vælger sig eet Menneske end et andet til Ven, Bekjendt eller Kammerat. Hvor det gjælder om Rettigheder, er man naturligviis forpligtet til Upartiskhed, men dette beroer paa den almindeligere Forpligtelse til at give Enhver, hvad der er hans Ret. En Domstol maa f. Ex. være upartisk, fordi den er forpligtet til uden nogetsomhelst Bihensyn ved sin Kjendelse at overgive den omtvistede Gjenstand til den af de to Parter, som har Ret til den. Der er andre Tilfælde, i hvilke Upartiskheden bestaaer i alene at lade sig paavirke af Fortjenesten; saadanne foreligge for de Personer, der som Dommere, Lærere eller Forældre skulle belønne eller straffe. Der er andre Tilfælde, i hvilke Ordet betyder det, alene at

lade sig paavirke af Hensynet til den offenlige Interesse, saaledes naar der skal vælges mellem Kandidater til et Regeringsembede. Upartiskhed kan kort sagt som en Forpligtelse til at vise Retfærdighed siges at bestaae i: udelukkende at lade sig paavirke af de Hensyn, som antages at burde have Indflydelse paa det foreliggende Tilfælde, og bestemt at modstaae enhver Tilbøielighed, som opstaaer, til at handle anderledes, end som hine foreskrive.

Nær beslægtet med Upartiskhedens Begreb er Begrebet Lighed, der ofte indtræder som et Element baade i Retfærdighedsbegrebet og i Udøvelsen af Retfærdighed, og som i mange Menneskers Øine udgjør dettes Væsen. Men i dette Tilfælde varierer endnu mere end i andre Retfærdighedsbegrebet hos de forskjellige Mennesker og stemmer i disse sine Variationer altid med deres Begreb om Nytten. Enhver hævder, at Lighed er det, som Retfærdigheden foreskriver, undtagen naar han mener, at Hensyn til hvad der er gavnligt kræver, at man gjør Forskjel. Retfærdigheden af i lige Grad at beskytte Alles Rettigheder hævdes af dem, som finde sig i den meest oprørende Ulighed imellem disse Rettigheder. Endog i Lande, hvor der holdes Slaver, er det theoretisk fastslaaet, at Slavens Rettigheder, saaledes som de ere, bør være ligesaa hellige som Herrens, og at en Domstol, som ikke haandhæver dem begge med lige Styrke, gjør Brud paa Retfærdigheden, medens paa samme Tid de Institutioner, der overhovedet neppe indrømme Slaven nogen Rettighed, som kunde haandhæves, ingenlunde ansees for uretfærdige, eftersom de ikke ansees for at staae i Strid med det Gavnlige. De, som mene, at Nyttehensynet udkræver Standsforskjelligheder, betragte det ikke som uretfærdigt, at Rigdom og Samfundsprivilegier ere ulige fordelte; men de, som ansee denne Ulighed for uhensigtsmæssig, finde den ogsaa uretfærdig. Hvo der mener, at en Regering er nødvendig, seer ingen Uretfærdighed i al den Ulighed, som opstaaer derved, at man giver Øvrigheden en Magt, som ingen Anden har. Selv iblandt dem, som holde paa nivellerende

Lærdomme, gives der ligesaa mange Tvivlsmaal om det Retfærdige, som der gives Meningsuligheder angaaende det Gavnlige. Nogle Kommunister betragte det som uretfærdigt, naar Produktet af det fælles Arbeide fordeles efter andet Princip end den exakte Lighed, andre antage det for retfærdigt, at de modtage meest, hvis Krav er størst, medens atter andre mene, at de, hvis Arbeide er af haardest Art, eller som producere meest, eller hvis Virksomhed er Fællesskabet tjenligst, med Rette kunne fordre den største Forholdsdeel ved Delingen af det Indvundne, og man vil sandsynligviis appellere til den naturlige Retfærdighedsfølelse til Bedste for enhver af disse Anskuelser.

Imellem saa mange forskjellige Anvendelser af Udtrykket Retfærdighed, der endnu ikke er betragtet som tvetydigt, er det en temmelig vanskelig Sag at gribe det logiske og psykologiske Baand, der holder dem sammen, og hvoraf den moralske Følelse, der knytter sig til Ordet, i det Væsenlige maa afhænge. Maaskee kan man under denne Forlegenhed hente nogen Hjælp fra Ordets Historie, saaledes som denne angives af Etymologien.

I de fleste om ikke i alle Sprog viser Etymologien af Ordet „retfærdig" tydeligt hen til en Oprindelse, som nøie knytter sig til Lovbud. Justum paa Latin er en Form af jussum, det, som er blevet befalet. Det græske Dikaion kommer af Dike, Ret, Retssag. Det tydske Recht er synonymt med Lov. Retstribunalet, Rettens, Retfærdighedens Udøvere er Et med Lovtribunalet, Lovens Udøvere. Det franske »La justice» er den fastslaaede Terminus for Retspleien. Jeg begaaer ikke den Feil at antage, at hvad et Ord oprindeligt har betydet, det betyder det endnu. Etymologien giver kun ringe Klarhed over, hvad det Begreb, som Ordet nu betegner, er, men kaster det klareste Lys over, hvad der oprindelig forstodes derved. Der kan, tænker jeg, ikke være nogen Tvivl om, at Moderideen, det primitive Element ved Dannelsen af Retfærdighedsbegrebet, var Overeensstemmelse med Loven. Dette Sidste udgjorde Hebræernes

hele Begreb derom indtil Kristendommens Oprindelse, saaledes som det var at vente hos et Folk, hvis Love tilstræbte at omfatte alle Gjenstande, med Hensyn til hvilke man trængte til Bud og Regler, og som troede, at disse Love vare direkte Udstrømninger fra det høieste Væsen. Men andre Nationer og særlig Grækerne og Romerne, der vidste, at deres Love oprindeligt vare givne og bestandig vedbleve at gives af Mennesker, frygtede ikke for at gjøre den Indrømmelse, at disse Mennesker kunde give slette Love og altsaa i Kraft af Loven kunde gjøre de samme Ting og lade sig lede af samme Motiver, som man, naar Talen var om Individer, der ikke havde Lovens Sanktion, vilde kalde uretfærdige. Saaledes blev da Følelsen af det Uretfærdige knyttet ikke til alle Lovbrud, men alene til Krænkelsen af saadanne Love, som burde existere, deri indbefattet dem, som burde existere, men ikke faktisk existerede, ja Følelsen gjaldt endog Lovene selv, hvis de ansaaes for at staae i Strid med hvad der burde være Lov. Paa denne Maade var Ideen om Loven og om dens Bud endnu bestandig fremherskende i Retfærdighedsbegrebet, selv naar de Love, som faktisk bestode, ikke mere antoges for Mønstre paa Retfærdighed.

Det er unægteligt, at Menneskeheden betragter Ideen om Retfærdigheden og de Pligter, den medfører, som anvendelig paa Meget, der hverken er ordnet ved Lov eller om hvilket det var ønskeligt, at det skulde blive det. Ingen ønsker, at Lovene skulde give sig af med alle Enkelthederne i det private Liv, og dog indrømmer Enhver, at i den hele daglige Færd viser et Menneske sig bestandig enten retfærdigt eller uretfærdigt. Men selv her er Forestillingen om et Brud paa Noget, der burde være Lov, kjendelig i en modificeret Skikkelse. Det vilde altid fornøie os og stemme overeens med vor Følelse for hvad der passer sammen, om Handlinger, som vi ansee for uretfærdige, bleve straffede, skjøndt vi ikke altid finde det gavnligt, at dette skeer ved Domstolene. Vi give Afkald paa denne Tilfredsstillelse paa Grund af de tilfældige Ulemper, der vilde være forbundne med den. Vi

vilde glæde os ved at see en retfærdig Adfærd ophjulpet og Uretfærdigheden tilbagetrængt endog i de mindste Enkeltheder, hvis vi ikke med Rette frygtede for at overdrage Øvrigheden en saa ubegrændset Magt over Individerne. Naar vi mene, at en Person, hvis han vil handle retfærdigt, er forpligtet til at gjøre noget Vist, saa er det almindelig Sprogbrug at sige, at hun burde tvinges til at gjøre det. Det vilde tilfredsstille os at see Pligtens Opfyldelse fremtvungen ved Hjælp af En eller Anden, som havde Magt dertil. Hvis vi see, at dens Fremtvingelse ved Lov vilde være skadelig, beklage vi Umuligheden af at anvende Loven, betragte den Strafløshed, der herved gives Uretfærdigheden, som et Onde og stræbe at bøde paa den ved at lægge et stærkt Tryk af vor egen og den offenlige Misbilligelse paa den, som har forbrudt sig. Saaledes er Ideen om Tvang ved Loven endnu her den Idee, som avler Retfærdighedsbegrebet, endskjøndt den undergaaer adskillige Omdannelser, forinden dette Begreb bliver fuldstændigt og saaledes udviklet, som det forefindes paa et fremrykket Trin af Samfundsordenen.

Det Ovenstaaende er, troer jeg, saavidt det gaaer, en sand Fremstilling af Retfærdigheds-Ideens Oprindelse og fremskridende Vaext. Men vi maa vel mærke, at Fremstillingen hidindtil ikke indeholder Noget, ved Hjælp af hvilket vi kunne skjelne den særligt af hiin Idee udspringende Forpligtelse fra den moralske Forpligtelse i Almindelighed. Thi Sagen er, at den Idee om retslig Straf, der er Lovens Væsen, indtræder ikke alene i Forestillingen om det Uretfærdige, men i Forestillingen om enhver Art af Uret. Vi kalde Intet urigtigt, med Mindre vi dermed ville udtrykke, at den Paagjældende paa en eller anden Maade burde straffes for at have begaaet det, om ikke ved Loven, saa ved sine Medskabningers Omdømme, og om ikke ved dette Omdømme, saa ved sin egen Samvittigheds Bebreidelser. Dette synes at være det egenlige Skillepunkt, hvor Forskjellen mellem Moraliteten og det simpelthen Gavnlige begynder. Det er et Element i Pligtbegrebet under enhver af dettes Former,

at et Menneske med Rette vilde kunne tvinges til at gjøre sin Pligt. Pligt er en Sag, som kan fordres af et Menneske, ligesom man fordrer en Gjæld. Hvis vi ikke mene, at man kan fordre noget Vist af den Paagjældende, kalde vi ikke dette hans Pligt. Klogskabsgrunde eller Hensyn til Andres Interesse kunne gjøre sig gjældende imod i det nærværende Øieblik at fordre det, men man er enig om, at den Paagjældende selv ikke vilde være berettiget til at klage derover. Der er andre Handlinger, om hvilke vi ønske, at En eller Anden vilde gjøre dem, som vi vilde elske eller beundre ham for, ifald han gjorde dem, maaskee afskye eller foragte ham for, ifald han undlod dem, men om hvilke vi vilde indrømme, at han ikke var bunden til at udføre dem; saadanne Tilfælde høre ikke under det moralske Pligtforhold; i disse Tilfælde finder ingen Dadel Sted; vi mene ikke, at Straf her kunde anvendes. Hvortil disse Ideer, om at Straf fortjenes eller ikke fortjenes, føre os, vil maaskee blive klart af det Følgende; men der vil i ethvert Tilfælde neppe være Tvivl om, at denne Sondring ligger til Grund for Begreberne om Ret og Uret. Vi kalde snart en Handlemaade urigtig, snart anvende vi istedetfor dette Udtryk et andet nedsættende eller misbilligende Ord, alt eftersom vi mene, at et Menneske burde eller ikke burde straffes for den, og vi sige, at det vilde være rigtigt at handle paa denne eller hiin Maade, eller kun at det vilde være ønskeligt eller roesværdigt, alt eftersom det er vort Ønske at see den Paagjældende tvunget eller kun overtalt og opfordret til at bære sig saaledes ad.

Da dette derfor er det karakteristiske Skjelnemærke, som betegner ikke Retfærdigheden, men Moraliteten i Almindelighed til Forskjel fra det Fordeelagtiges og det Hæderliges nærliggende Omraader, maa vi endnu bestandig søge efter det Kjendetegn, der adskiller Retfærdigheden fra Moralitetens andre Grene. Nu er det en bekjendt Sag, at Moralfilosoferne dele Pligterne i to Klasser, de Pligter, til hvilke man er fuldstændigt bunden, og dem, ved hvilke trods selve Pligtens tvingende Karakteer de særegne Tilfælde, i hvilke den skal opfyldes,

ere overladte til vort Valg. Af den sidste Art er f. Ex. Menneskekjærligheden eller Godgjørenhedspligterne, hvilke vi vel ere forpligtede til at udøve, men ikke imod nogen bestemt Person eller til en bestemt, foreskrevet Tid. I de filosofiske Juristers nøiagtigere Sprog forstaaes ved fuldstændigt forpligtende Pligter dem, i Kraft af hvilke en anden Person faaer en tilsvarende Ret, ved ufuldstændigt forpligtende dem, der ikke avle nogen saadan Ret hos en Anden. Jeg troer, man vil finde, at denne Sondring nøiagtigt svarer til den, som existerer imellem Retfærdighedens Sfære og de andre moralske Pligtbegrebers. Ved vor Udsigt over de forskjellige populære Opfattelser af Begrebet Retfærdighed, viste det sig, at Ordet i Almindelighed indbefattede Ideen om en personlig Ret, en Fordring overfor et eller flere Individer af samme Art som den, Loven giver, naar den sikkrer Overdragelsen af en Eiendomsret eller anden lovlig Rettighed. Hvad enten Uretfærdigheden bestaaer i at berøve et Menneske Noget, han besidder, eller i at bryde sit Ord overfor ham eller i at behandle ham værre, end han fortjener, eller værre, end Andre gjøre, der ikke have større Fordringer paa ham, — i ethvert Fald er Forudsætningen for Ordets Anvendelse den, at en Uret er begaaet, og at der kan nævnes en eller anden bestemt Person, som er bleven forurettet. Uretfærdighed kan ogsaa begaaes, idet man behandler en Person bedre end Andre, men Uretten gjøres i dette Tilfælde mod hans Medbeilere, der ogsaa ere bestemte, benævnelige Personer. Det forekommer mig, at det er dette Træk — en Ret hos En, svarende til en moralsk Forpligtelse hos en Anden — som udgjør den bestemte Forskjel mellem Retfærdighed paa den ene Side og Ædelmodighed eller Velgjørenhed paa den anden. Retfærdighed indbefatter Noget, som det ikke alene er Ret at gjøre og Uret ikke at gjøre, men som et eller andet Individ kan fordre af os som sin moralske Ret. Ingen har en moralsk Ret til vor Ædelmodighed eller Velgjørenhed, thi vi ere ikke moralsk forpligtede til at udøve disse Dyder mod noget givet Individ. Det vil da vise sig med Hensyn til denne som til enhver anden korrekt

Definition, at de Tilfælde, der synes at tale imod den, ere dem, der stærkest bekræfte den. Thi hvis en Moralist, som Nogle have gjort det, forsøger at vise, at Menneskeheden i Almindelighed, om end ikke noget bestemt Individ, har en Ret til alt det Gode, vi kunne gjøre den, saa indordner han med eet Slag ved denne Sætning Ædelmodighed og Velgjørenhed under Retfærdighedens Kategori. Han er nødt til at sige, at vi skylde vore Medskabninger vor yderste Anstrengelse, og betragter os da som værende i en Art Gjæld, eller han maa sige, at Intet, der er ringere end denne Anstrengelse, kan betragtes som en passende Erstatning for, hvad Samfundet gjør for os, og henfører da Tilfældet under Taknemlighedens Bestemmelse; men hvilken af disse to Ting han end siger, henfører han dog Tilfældet under Retfærdighedens Kategori; thi hvorsomhelst der er en Ret, hører Tilfældet ind under Retfærdigheden, ikke under Godgjørenheden, og hvorsomhelst der ikke drages Skillelinie mellem Retfærdighed og Moralitet i Almindelighed der, hvor vi have draget den, vil overhovedet aldeles ingen Sondring kunne gjøres imellem dem, og man vil komme til at drukne al Moralitet i Retfærdigheden.

Efter at vi saaledes have bestræbt os for at bestemme de i Retfærdigheds-Ideens Dannelse indtrædende afgjørende Elementer, kunne vi indlade os paa en Undersøgelse af det Spørgsmaal, om den Følelse, som ledsager denne Idee, knytter sig til den ved en særegen Naturens Gave, eller om den kunde tænkes at have udviklet sig efter bekjendte Love af Ideen selv og særligt, om den kan have sin Oprindelse fra Betragtninger, rettede paa den almindelige Nytte eller ei.

Jeg indrømmer vel, at Følelsen selv ikke udgaaer fra Noget, der i Almindelighed eller med Nøiagtighed kunde bestemmes som en Idee om det Nyttige, men selv om Følelsen i det Hele ikke gjør dette, saa udgaaer dog hvad der er af moralsk Natur i den derfra. Vi have seet, at de to væsenlige Elementer i Følelsen af det Retfærdige ere Ønsket om Straf over den Persom, der har gjort Skade, og den Viden eller den Tro, at der er et eller andet bestemt Individ eller

et Fleertal af Individer, hvem der er blevet gjort Skade. Nu forekommer det mig, at Ønsket om at straffe Den, der har gjort et Menneske Skade, ligefrem maa affødes af to Følelser, der begge ere i høieste Grad naturlige, og som enten ere eller ligne Instinkter: Driften til Selvforsvar og Følelsen af Sympathi.

Det er naturligt at harmes over og tilbagedrive eller gjengjælde enhver Skade, som tilføies eller forsøges tilføiet enten os selv eller dem, med hvem vi sympathisere. Oprindelsen til denne Følelse er det ikke her nødvendigt at diskutere. Hvad enten den er et Instinkt eller et Resultat af Intelligensen, er den — det vide vi — fælles for alle animalske Væsener. Ethvert Dyr forsøger at gjøre Den Fortræd, som har gjort det Fortræd, eller om hvem det troer, at han staaer i Begreb med at gjøre dets Unger Fortræd. Mennesket er paa dette Punkt kun forskjelligt fra de andre Dyr ved to Særegenheder. Det er for det Første istand til at sympathisere ikke blot med sit Afkom eller, som flere af de ædlere Dyr, med et eller andet høiere Dyr, der er god imod det, men med alle menneskelige, ja med alle følende Væsener. Det har for det Andet en mere udviklet Intelligens, hvilket giver alle dets Følelser, saavel de selviske som de sympathetiske, et videre Omfang. I Kraft af sin høiere Intelligens formaaer et Menneske, selv bortseet fra dets omfattende Sympathi, allerede at opfatte et Fællesskab i Interesser imellem det og det menneskelige Samfund, hvoraf det udgjør en Deel, saaledes at enhver Handlemaade, der truer Samfundets Sikkerhed i Almindelighed, føles som en Trudsel imod dets egen og fremkalder det Instinkt (hvis det ellers er et Instinkt), som driver det til Selvforsvar. Den samme overlegne Intelligens er det, som, forenet med Evnen til at sympathisere med Mennesker i Almindelighed, sætter det enkelte Menneske istand til at knytte sig til den samlende Idee: Stammen, Landet eller Menneskeslægten paa en saadan Maade, at enhver Handling, der er fordærvelig for de Andre,

fremkalder den Paagjældendes sympathetiske Instinkt og tvinger ham til Modstand.

Retfærdighedsfølelsen er saaledes med Hensyn til det af dens Elementer, der bestaaer i Attraaen efter at straffe, efter min Opfattelse den naturlige Følelse af Gjengjældelse eller Hævn, der ved Forstand og Sympathi bliver gjort anvendelig paa de skadelige Handlinger, som saare os igjennem eller i Fællesskab med det hele Samfund. Der er i denne Følelse selv intet Moralsk; hvad der er moralsk, det er dens udelukkende Underkastelse under de sociale Sympathier, saa at den oppebier og adlyder deres Kald. Thi den naturlige Følelse vilde i lige Grad bringe os i Harme over Hvadsomhelst, En eller Anden gjorde, der var os ubehageligt; men naar denne er bleven gjennemmoraliseret af den sociale Følelse, virker den kun i Retninger, som stemme overeens med det almindelige Bedste. Retfærdige Mennesker harmes over en Handling, der skader Samfundet, selv om den ikke direkte skader dem selv, og harmes ikke over en Handling, der skader dem, selv om den endog gjør dem megen Afbræk, med Mindre den er af den Art, som Samfundet har en fælles Interesse i at undertrykke.

Det er ingen Indvending mod denne Lære at sige, at naar vi føle vor Retfærdighedsfølelse krænket, tænke vi ikke paa Samfundet i det Hele eller paa nogen fælles Interesse, men kun paa vort eget individuelle Tilfælde. Det er ganske vist almindeligt nok, skjøndt lidet roesværdigt, at man harmes alene af den Aarsag, at man har lidt Ondt; men Den, hvis Harme virkelig er en moralsk Følelse, ɔ: som agter paa, om en Handling er dadelværdig, før han tillader sig selv at harmes over den, et saadant Menneske har visselig, selv om han ikke udtrykkelig siger sig selv, at han forsvarer Samfundets Interesse, en Følelse af, at han forfægter en Regel, der kommer Andre saavelsom ham selv til Gode. Hvis han ikke føler dette, hvis han betragter hiin Handling som en, der kun vedkommer ham individuelt, da er han ikke bevidst retfærdig; Retfærdigheden af hans Handlinger ligger

ham ikke paa Hjerte. Dette indrømmes endog af de Moralister, der bekæmpe Nyttetheorien. Naar Kant (som ovenfor anført) foreslaaer som Moralens Grundsætning dette Princip: „Handl saaledes, at Reglen for din Handlemaade kunde antages som en Lov af alle fornuftige Væsener", saa erkjender han i Begrebet, at et Hensyn til Menneskeslægtens Interesse, — enten saaledes, at man betænker Fællesskabet, eller dog saaledes, at man ingen Forskjel gjør, — maa findes i den Handlendes Sind, naar han paa en samvittighedsfuld Maade vil afgjøre Spørgsmaalet om Handlingens Moralitet. Ellers bruger han Ord, til hvilke ingen Mening kan knyttes; thi at en endog yderligt egoistisk Regel ikke muligviis kunde blive antaget af alle fornuftige Væsener — at der i Naturen skulde gives en uovervindelig Hindring for dens Antagelse — lader sig ikke paa nogen overbevisende Maade hævde. For at der skulde være nogen Mening i Kants Princip, maatte det opfattes saaledes, at vi burde danne vor Handlemaade efter en Regel, som alle rationelle Væsener kunde antage til Gavn for deres fælles og samlede Interesse.

For at rekapitulere: Retfærdigheds-Ideen forudsætter to Ting: en Regel for Handling og en Følelse, som sanktionerer denne Regel. Den første maa ansees for at være fælles for hele Menneskeslægten og for at sigte til dens Vel. Den anden, Følelsen, er en Attraa efter, at Straf maa blive tilføiet Den, som krænker Reglen. Heri er desuden indbefattet Begrebet om en eller anden bestemt Person, der lider ved hiint Regelbrud, En, hvis Rettigheder (for at bruge det Udtryk, der passer til Sagen) krænkes ved det. Retfærdighedsfølelsen synes mig da at være den dyriske Attraa efter at tilbagedrive eller gjengjælde en Skade eller et Tab, som tilføies En selv eller dem, med hvem man sympathiserer, saaledes udvidet, at den i Kraft af den menneskelige Evne til altomfattende Sympathi og det menneskelige Begreb om intelligent Egennytte bringes til at omspænde hele Menneskeheden. Det sidste af disse Elementer er det, som Følelsen

skylder sin Moralitet, det første skylder den sin indtrængende Kraft, den særegne Energi, hvormed den gjør sig gjældende.

Jeg har bestandig behandlet Ideen om en Ret, der besiddes af den Forurettede og som krænkes ved Forurettelsen, ikke som et særskilt Element i Ideens og Følelsens Komposition, men som en af de Former, som de andre to Elementer — Skaden, som tilføies en bestemt Person, og Fordringen af Straf derfor — iklæde sig og under hvilken de optræde. En Undersøgelse af vort eget Sind vil, tænker jeg, vise, at disse to Ting indbefatte Alt, hvad vi mene, naar vi tale om Krænkelsen af en Ret. Naar vi kalde Noget for en Persons Ret, mene vi, at han har et gyldigt Krav til Samfundet paa, at det skal beskytte hans Besiddelse af noget Vist enten ved Lovens Magt eller ogsaa ved Opdragelsen og den offenlige Mening. Hvis han har, ligemeget af hvilken Aarsag, hvad vi betragte som et tilstrækkeligt Krav paa en Garanti af Samfundet for Noget, saa sige vi, at han har en Ret til dette Noget. Hvis det er vor Agt at bevise, at Noget ikke tilkommer ham med Rette, antage vi dette for godtgjort, saasnart som det er indrømmet, at Samfundet ikke burde gribe til Forholdsregler for at sikkre ham det, men i denne Henseende burde overlade ham til Tilfældet eller til hans egne Bestræbelser. Saaledes siger man, at En har en Ret til hvad han kan erhverve ved redelig Konkurrence i sit Fag, eftersom Samfundet ikke bør tillade nogen Anden at lægge Hindring i Veien for hans Bestræbelser efter paa denne Maade at fortjene saa Meget, han kan. Men han har ikke nogen Ret til 300 Pund om Aaret, selv om han maaskee kunde tjene dette, thi Samfundet er ikke forpligtet til at sørge for, at han tjener denne Sum. Hvis han derimod eier 10000 Pund, forrentede til tre Procent, saa har han en Ret til 300 om Aaret, eftersom Samfundet da er underkastet den Forpligtelse at skaffe ham en Indtægt af den nævnte Størrelse.

At have en Ret er da efter min Opfattelse at have Noget, hvis Besiddelse Samfundet maa hævde mig. Spørger

man, hvorfor det maa, kan jeg ikke give anden Grund end den almindelige Nytte. Hvis dette Udtryk ikke synes at sikkre en tilstrækkelig kraftig Følelse af Forpligtelsens Styrke eller ikke synes at forklare Følelsens eiendommelige Energi, ligger dette i, at der i Følelsens Komposition indtræder ikke blot et rationelt, men ogsaa et dyrisk Element: Tørsten efter Gjengjæld, og denne Tørst udleder saavel sin Heftighed som sin moralske Retfærdiggjørelse fra den overordenlig vigtige og indtrængende Art af Nytte, som det her gjælder om. Den Interesse, som staaer paa Spil, er Sikkerhedens, som for Enhvers Følelse er den meest livskraftige Interesse. Om alle andre jordiske Goder gjælder det, at En trænger til dem, en Anden ikke, og mange af dem kunne, hvis det er nødvendigt, uden Savn undværes eller erstattes af noget Andet; men at undvære Sikkerhed er umuligt for et Menneske. Sikkerhed er Betingelsen for al vor Frihed, for alle vore Nydelser og tilmed for alt Værd, som ethvertsomhelst Gode, der er af en mere end øieblikkelig Varighed, kan faae. Thi hvad Andet end Øieblikkets Nydelse vilde kunne have Værd for os, hvis ethvertsomhelst Gode i næste Minut kunde blive os berøvet af Hvemsomhelst, der i Øieblikket var stærkere end vi. Men nu kan denne, næst efter den legemlige Ernæring, meest uundværlige af alle Nødvendigheder ikke haves, med Mindre det Maskineri, der skaffer os den, uafbrudt holdes i Virksomhed. Derfor har Ideen om den Fordring, vi have overfor vore Medmennesker, at disse nemlig skulle forene sig med os om at gjøre Grundvolden for vor Existens paalidelig og sikker, Kraft til at samle Følelser omkring sig, der ere saa meget mere heftige end de, der aabenbare sig, hvor det ellers gjælder om det Nyttige, at Gradsforskjellen, som det i det Hele ofte hænder i Psykologien, bliver en virkelig Artsforskjel. Fordringen faaer hiin Karakteer af Absoluthed, hiin tilsyneladende Uendelighed og hiin Inkommensurabilitet med alle andre Fordringer og Betragtninger, der konstituerer Forskjellen mellem Følelsen af Ret og Uret paa den ene Side og Følelsen for det almindeligt

Gavnlige og Skadelige paa den anden. De paagjældende Følelser ere saa mægtige, og vi regne saa bestemt paa at finde en tilsvarende Følelse hos Andre (da Alle ere lige interesserede i Sagen), at vort bør og skal bliver til et maa, og den anerkjendte Uundværlighed bliver til en moralsk Nødvendighed, der er analog med den fysiske og ofte ikke ringere end den med Hensyn til bindende Kraft.

Hvis denne eller en lignende Analyse ikke paa rette Maade gjør Rede for Retfærdighedsbegrebet, hvis Retfærdighed er aldeles uafhængig af Nytte og i sig selv er et Formaal, som Sindet kan komme paa det Rene med ved en simpel Indadskuen, saa er det vanskeligt at forstaae, hvorfor dette indre Orakel er saa mangetydigt, og hvorfor saamange Ting synes snart retfærdige, snart uretfærdige, alt efter det Lys, hvori de betragtes.

Man fortæller os bestandig, at Nytte er et ubestemt Formaal, som ethvert Menneske fortolker forskjelligt, og at der ikke findes nogen Sikkerhed andetsteds end i Retfærdighedens uforanderlige og uudslettelige Lovbud, der ikke lade sig misforstaae, der selv medføre Beviset for deres Sandhed og som ere uafhængige af den almindelige Menings Bølgeslag. Man skulde deraf formode, at der med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvad der er retfærdigt, ikke kunde være nogen Strid, og at, naar vi besluttede at følge Retfærdighedens Bud, kunde Anvendelsen af disse paa de enkelte bestemte Tilfælde ikke volde os mere Tvivl end den mathematiske Beviisførelse. Saa langt er det imidlertid fra, at dette skulde forholde sig saaledes, at der gives ligesaa stor Meningsforskjel og ligesaa megen Diskussion om, hvad der er retfærdigt, som om, hvad der er Samfundet gavnligt. Ikke alene have forskjellige Nationer og Individer forskjellige Begreber om Retfærdighed, men i et og samme Menneskes Sind er Retfærdigheden ikke et enkelt Princip, en enkelt Regel eller Maxime, men mange saadanne, som ikke altid stemme overeens i deres Bud, og i Valget mellem disse

ledes han da enten af en eller anden udenforstaaende Rettesnor eller af en personlig Forkjærlighed.

Der gives f. Ex. dem, der sige, at det er uretfærdigt at straffe Nogen for derigjennem at statuere et Exempel for Andre, at Straf kun er retfærdig, naar den sigter til den Straffedes eget Bedste. Andre hævde den stik modsatte Sætning, at det at straffe Mennesker, der have naaet Skjelsaar og Alder, i den Hensigt at fremme deres eget sande Vel, er Despoti og Uretfærdighed, eftersom man, ifald det kun gjælder om deres eget Bedste, ikke kan have nogensomhelst Ret til at blande sig i deres Anskuelse om, hvori dette deres Bedste bestaaer; de hævde derimod, at man med Rette kan straffe for at forebygge, at Andre komme til at lide Ondt, og mene, at Samfundet saaledes kun udøver sin lovlige Ret til Selvforsvar. En enkelt Forfatter, Owen, paastaaer endelig, at det er uretfærdigt at straffe; thi, siger han, Forbryderen har ikke skabt sin egen Karakteer, hans Opdragelse og de ham omgivende Omstændigheder have gjort ham til en Forbryder, og han er ikke ansvarlig herfor. For alle disse Meninger lader der sig anføre overordenlig Meget, og saalænge Spørgsmaalet alene behandles som et simpelt Retfærdighedsspørgsmaal, uden at man gaaer ind paa de Principer, der ligge til Grund for Retfærdigheden og som ere Kilderne til dens Autoritet, er jeg ude af Stand til at see, hvorledes man kan gjendrive noget af disse Raisonnementer. Thi sandt at sige hviler enhver af disse tre Anskuelser paa aabenbart rigtige Retfærdighedsregler. Den første paaberaaber sig den anerkjendte Uretfærdighed, der ligger i at udskille et enkelt Individ og uden dets Samtykke offre det til Fordeel for andre Mennesker. Den anden hviler paa det anerkjendt Berettigede i Selvforsvar og den anerkjendte Uretfærdighed af at tvinge et Menneske til at rette sig efter en Andens Begreb om, hvad der tjener til hans Bedste. Tilhængeren af Owen endelig paakalder det af Alle indrømmede Princip, at det er uretfærdigt at straffe En for, hvad han ikke kan gjøre for. Enhver af disse Parter triumferer, saalænge han

ikke tvinges til at tage Hensyn til nogen anden af Retfærdighedens Maximer end den ene, han har udvalgt sig; men saasnart de forskjellige Maximer stilles Ansigt til Ansigt med hverandre, synes Enhver af de Stridende at have nøiagtigt lige Meget for sig. Ingen af dem kan gjennemføre sit Retfærdighedsbegreb uden at træde et andet ligesaa bindende under Fødder. Heri ligge Vanskeligheder; man har til alle Tider følt dem, og mangen Udvei er bleven opfunden, som snarere er gaaet uden om dem, end den har ryddet dem af Veien. Som et Middel til at undgaae den sidste af de tre have Menneskene imagineret sig et Noget, som de kalde Villiens Frihed, idet de have forestillet sig, at de ikke kunde retfærdiggjøre det at straffe en Mand, hvis Villie var i en aldeles hadefuld Tilstand, medmindre han antages at være kommen i denne Tilstand uden nogen Indflydelse af forudgaaende Omstændigheder. Som Middel til at undflye de øvrige Vanskeligheder har Fiktionen om en Samfundskontrakt afgivet et Yndlingspaafund: i en eller anden ubekjendt Tidsalder skulde alle et Samfunds Medlemmer have forpligtet sig til at adlyde dets Love og have samtykket i at blive straffede for Ulydighed imod dem, og derved have de skjænket deres Lovgivere den Ret, som det menes, at disse ellers ikke have havt, til at straffe dem enten med deres eget eller med Samfundets Bedste for Øie. Dette heldige Indfald maatte, meente man, rydde hele Vanskeligheden af Veien og legitimere Idømmelsen af Straf i Kraft af en anden almeenantaget Maxime: volenti non fit injuria, ɔ: hvad der gjøres med dens Samtykke, som derved lider Skade, er ikke uretfærdigt. Jeg behøver neppe at bemærke, at selv om Samtykket ikke var en blot Opdigtelse, er denne Maxime paa ingen Maade af høiere Natur end de andre, som skulde underordnes den. Den afgiver derimod et belærende Exempel paa den løse og uregelmæssige Maade, paa hvilken formodede Retfærdighedsprinciper danne sig. Hvad særligt denne angaaer, da kom den øiensynligt Domstolenes raa Fordringer til Hjælp, eftersom disse mange Gange ere nødsagede til at nøies med en

meget usikker Formodning af Hensyn til de endnu større Onder, der vilde flyde af ethvert Forsøg fra deres Side paa at skaffe sig bestemtere Vished. Men selv Domstolene formaae ikke konsekvent at fastholde denne Regel, thi de indrømme, at frivilligt overtagne Forpligtelser maa betragtes som ugyldige i Tilfælde af Svig hos Modparten, ja undertiden formedelst blot Feiltagelse eller falsk Underretning.

Og atter, naar Berettigelsen af Straffedomme indrømmes, hvor mange stridende Anskuelser forekomme saa ikke i Diskussionen om den rette Afpasning af Forholdet mellem Straf og Forseelse. Ingen Regel angaaende denne Gjenstand anbefaler sig saa kraftigt til den oprindelige og uvilkaarlige Retfærdighedsfølelse som lex talionis: Øie for Øie og Tand for Tand. Skjøndt dette den jødiske og den muhamedanske Lovgivnings Princip er blevet almindeligt opgivet i Europa som praktisk Regel, findes der, troer jeg, hos de fleste Mennesker en hemmelig Tilbøielighed til det, og naar Gjengjældelsen ved et Tilfælde rammer Forbryderen netop i denne bestemte Form, saa vidner den almindelige Følelse af Tilfredsstillelse, som da beviisligt finder Sted, om, hvor naturlig den Følelse er, som denne Tilbagebetaling med samme Mønt behager. Efter Manges Mening er Prøven paa en Strafs Retfærdighed den, om Straffen staaer i det rette Forhold til Forseelsen, og hermed menes, at den nøiagtigt bør udmaales efter Forbryderens moralske Skyld (hvilken Maalestok man nu end anlægger, naar det gjælder om at udmaale denne). Efter deres Anskuelser har den Betragtning, hvad Sum af Straf der er nødvendig for at afskrække fra Forbrydelsen, Intet at gjøre med Retfærdigheden. For Andre derimod er denne Betragtning Alt. De hævde, at det maa stemples som uretfærdigt, hvis Nogen, ialfald hvis et menneskeligt Væsen tilføier et Menneske, hvad han end har forbrudt, en større Sum af Lidelse end den ringeste, der er tilstrækkelig til at forebygge, at han gjentager eller at Andre efterligne den Misgjerning, han har begaaet.

Lad os tage et andet Exempel fra en Sfære, vi allerede have taget Hensyn til. Er det i en ved Manges Samvirken bestaaende industriel Association retfærdigt eller ei, at Talent og Dygtighed giver Adgang til en høiere Løn? De, som nægte dette, svare, at Enhver, der gjør sit Bedste, har lige megen Fortjeneste deraf, og at han ikke uden Uretfærdighed kan skydes ned i en underordnet Stilling paa Grund af en Mangel, hvori han ikke har nogen Skyld, fremdeles, at overlegne Evner allerede medføre Fordele nok i sig selv ved den Beundring, de fremkalde, den personlige Indflydelse, de skjænke, og de indre Kilder til Tilfredsstillelse, de indeholde, uden at man hertil behøver at lægge en større Part af ydre Goder, og at Samfundet snarere i Retfærdighedens Interesse burde give de mindre Begunstigede en Erstatning for denne ufortjente Ulighed med Hensyn til Livets Goder end ovenikjøbet forøge den. Fra den modsatte Side hævdes det, at Samfundet modtager Mere af den virksomme Arbeider end af den mindre virksomme, og at det, da de Tjenester, han viser det, ere det til større Nytte, skylder ham en rigeligere Gjengjæld for dem. Det hævdes, at da en større Part af det fælles Resultat faktisk skyldes hans Arbeide, er det: ikke at ville indrømme hans Krav derpaa at betragte som en Art Ran, og det paastaaes, at man, hvis man ikke vil tildele ham Mere end Andre, med Rette kun kan fordre af ham, at han skal frembringe ligesaa Meget som de, og derfor med Rette kun har Krav paa en saadan ringere Part af hans Tid og hans Anstrengelse, der staaer i Forhold til hans overlegne Arbeidskraft. Hvo skal dømme disse stridende Retfærdigheds-Principer imellem? Retfærdigheden har i dette Tilfælde to Sider, som det er umuligt at bringe i Harmoni, og de to stridende Parter have grebet hver sin. Den ene seer kun hen til, hvad det er retfærdigt, at Individet skal modtage, den anden til, hvad det er retfærdigt, at Fællesskabet skal give. Enhver af dem er fra sit Synspunkt uigjendrivelig, og ethvert Valg imellem dem af Retfærdighedsgrunde maa blive

aldeles vilkaarligt. Den sociale Nytte alene kan give den ene Betragtning Fortrin fremfor den anden.

Hvor mange og hvor uforenelige Regler paaberaaber man sig endelig ikke som dikterede af Retfærdighed, naar man diskuterer Spørgsmaalet om Skattefordeling. Een Anskuelse er den, at Betalingen til Staten burde staae i numerisk Forhold til den Paagjældendes Formue. Andre mene, at Retfærdigheden paabyder, hvad de kalde en gradueret Skat, ɔ: en Fordeling, ved hvilken man tager fleest Procent fra dem, der have meest tilovers. Gik man endelig ud fra den naturlige Retfærdighed, lod overmaade Meget sig sige for den Anskuelse, at man aldeles intet Hensyn burde tage til den forskjellige Formuestilstand, men burde tage den samme bestemte Sum, naar den blot kunde faaes, fra Enhversomhelst. Saaledes betale jo de, der indtegne sig til en Fællesspiisning, eller Medlemmerne af en Klub alle samme Sum for Opnaaelsen af de samme Rettigheder, ligegyldigt om de Alle have lige let ved at udrede Summen eller ei. Man kunde mene, at da Lovens og Regeringens Beskyttelse i lige Grad skjænkes Alle og udkræves af Alle, vilde der ikke ligge nogen Uretfærdighed i at lade Alle kjøbe den for samme Priis. Man anseer det ikke for uretfærdigt, men netop for retfærdigt, naar en Kjøbmand af alle sine Kunder fordrer samme Priis for samme Artikel og ikke lader Prisen variere efter hver Enkelts Evne til at betale. Anvendt paa Skatteforholdene finder denne Regel ingen Forsvarere, fordi den staaer i altfor stærk en Strid med de menneskelige Følelser for Humanitet og Samfundsnytte; men det Retfærdighedsprincip, til hvilket den appellerer, er ligesaa sandt og ligesaa bindende som noget af dem, man kunde paaberaabe sig imod den. Følgelig har dette Princip en skjult Indvirkning paa den Forsvarsplan, der anvendes for andre Maader at bestemme Skatteforholdet paa. Man føler sig forpligtet til at godtgjøre, at Staten gjør Mere for den Rige end for den Fattige, for derved at retfærdiggjøre, at den kræver Mere af ham, skjøndt dette i Virkeligheden slet ikke forholder sig saaledes, eftersom den Rige langt bedre end

den Fattige vilde være i Stand til selv uden Lov og Regering at beskytte sig selv, og sandsynligviis endog da vilde kunne gjøre de Fattige til sine Slaver. En anden Anskuelse afviger forsaavidt fra det samme Retfærdighedsbegreb, som den gaaer ud paa, at Alle burde betale en lige stor Skat for deres personlige Beskyttelse, da den personlige Sikkerhed er af lige stort Værd for Alle, men derimod en Skat af forskjellig Størrelse for Beskyttelsen af Eiendom, da dennes Værdi er saa ulige. Hertil svare saa Andre, at Totaliteten af hvad man besidder, det være Meget eller Lidet, er lige vigtig for Alle. Ud af al denne Forvirring gives der ingen Udvei uden den, som Nyttetheorien anviser.

Er da Forskjellen mellem det Retfærdige og det Nyttige en reent indbildt? Har Menneskeslægten svævet i en Vildfarelse, idet den har antaget Retfærdighed for en helligere Sag end Politik og meent, at man ikke burde spørge om det politiske Rigtige, før man var paa det Rene med, hvad Retfærdigheden bød? Paa ingen Maade. Den Udvikling, vi have givet af Retfærdighedsfølelsens Natur og Oprindelse, anerkjender hiin reelle Forskjel, og Ingen af dem, som høirøstet prædike den stolteste Foragt for Følgerne af en Handling, naar Talen er om dens Moralitet, lægger mere Vægt paa hiin Distinktion, end jeg gjør. Paa samme Tid, som jeg bekæmper enhver Theoris Pretensioner, der som Formaal vil opstille en indbildt Retfærdighed, der ikke skal grunde sig paa Nytten, paa samme Tid anseer jeg den Retfærdighed, der grundes paa Nytten, for Hovedparten, og det uden Sammenligning den helligste og meest bindende Deel, af Moraliteten. Retfærdighed er et Navn for visse Klasser af moralske Regler, der staae i et nærmere Forhold til det Væsenlige i den menneskelige Velfærd og derfor ere mere bestemt forpligtende end nogen anden Regel for Handling og Adfærd, og det Begreb, der efter vor Undersøgelse udgjør Kjernen i Retfærdighedstanken, nemlig Begrebet om en Ret, som besiddes af et Individ, indeholder og bekræfter hiin mere bindende Forpligtelse.

De moralske Regler, som forbyde Menneskene at skade hverandre (og vi maa aldrig glemme i disse at indbefatte utilladelige Indgreb i Andres Frihed) have større Betydning for den menneskelige Velfærd end andre endog vigtige Regler, der kun angive den bedste Maade, paa hvilken man kan styre en eller anden Kreds af menneskelige Anliggender. De have ogsaa den Særegenhed, at de udgjøre Hovedelementet i Totaliteten af Menneskehedens sociale Følelser. Det er Overholdelsen af dem, der alene bevarer Freden mellem Menneskene. Hvis det at adlyde dem ikke var Regelen og Ulydighed imod dem ikke Undtagelse, men omvendt, vilde Enhver i enhversomhelst Anden see en Fjende, mod hvem han bestandig maatte være paa sin Post. Og hvad der ikke er mindre vigtigt: disse Forskrifter ere dem, som Menneskene have den stærkeste og meest direkte Interesse i at indpode hverandre. Ved blot at indplante hverandre Klogskabshensyn eller Forsigtighedsregler, vilde de ikke vinde Noget eller mene i det Mindste, at de ikke vilde det; men i at indpode hverandre det at gjøre vel mod Andre som en positiv Pligt have de en umiskjendelig, om end i Grad meget ringere Interesse; thi det er muligt, at En ikke trænger til Andres Velgjerninger, men han trænger altid til, at de ikke skulle skade ham. Saaledes er den Moralitet, som beskytter hvert Individ mod Forurettelser af Andre, hvad enten disse nu skee direkte eller ved Indgreb i den Frihed, han har til at forfølge sit eget Bedste, paa eengang den, som ligger ham selv meest paa Hjerte, og den, som han har den stærkeste Interesse i at skaffe Udbredelse og drive igjennem ved Raad og Daad. Det er ved Overholdelsen af denne Moral, at et Menneske godtgjør sin Skikkethed til at leve i Samfund med andre Mennesker; thi heraf afhænger det, hvorvidt han er skadelig eller ei for dem, med hvem han kommer i Berøring. Nu er det fornemmelig denne Moral, der udgjør de Forpligtelser, som Retfærdigheden paalægger. De meest udpræget uretfærdige Handlinger og de, som fremkalde den stærkeste Følelse af Uvillie, hvortil Retfærdighedsfølelsen giver Anledning, ere den Art Handlinger, der be-

staaer i utilladelige Angreb paa En eller Anden eller i Misbrug af Magten overfor ham; derefter følge de, som bestaae i utilladelig Tilbageholden af Noget, som skyldes ham; i begge Tilfælde altsaa Handlinger, der tilføie ham en positiv Skade enten i Form af direkte Lidelse eller i Form af Berøvelse af et eller andet fysisk eller socialt Gode, som han havde en fornuftig Grund til at gjøre Regning paa.

De samme vægtige Bevæggrunde, der paabyde Jagttagelsen af disse primitive Moralregler, medføre Straffen over dem, som krænke dem, og da Drifterne til Selvforsvar, til Forsvar af Andre og til Hævn alle sættes i Bevægelse mod saadanne Individer, bliver Gjengjæld eller Ondt for Ondt nøie knyttet til Retfærdighedsfølelsen og er overalt i Følge med den. Godt for Godt er ogsaa et af Retfærdighedens Bud. Skjøndt dets sociale Nytte er indlysende, og skjøndt det har en naturlig menneskelig Følelse for sig, staaer dette Bud ikke ved første Blik i den øiensynlige Forbindelse med Skade eller Forurettelse, som de elementære Tilfælde af Retfærdighed og Uretfærdighed besidde, og som er Kilden til Følelsens karakteristiske Heftighed i disse. Men er Forbindelsen her end mindre paafaldende, er den ikke derfor mindre virkelig. Den, der modtager Velgjerninger og afslaaer at gjengjælde dem, naar det gjøres fornødent, gjør en virkelig Uret, idet han skuffer en af de naturligste og fornuftigst begrundede Forventninger, hvortil han i det Mindste stiltiende maa have givet Anledning, da Velgjerningen ellers sjeldent vilde være bleven viist. Hvor betydelig en Plads Skuffelsen af en Forventning indtager blandt menneskelige Onder og Forurettelser, lader sig godtgjøre ved det Faktum, at den udgjør Hovedbrøden i to i den Grad umoralske Handlinger som Brud paa Venskab og Brud af et Løfte. Faa Krænkelser, som Mennesker kunne komme til at lide, ere større, og ingen saarer mere end den, man føler, naar de, paa hvem man altid og med fuld Tillid har stolet, svigte En i Nødens Time. Faa Forurettelser ere større end denne blotte Tilbage-

holden af et Gode, ingen vækker større Harme saavel hos den, der lider derunder, som hos en sympathetisk Tilskuer.

Det Princip at give Enhver, hvad han fortjener, Godt for Godt ligesaa fuldt som Ondt for Ondt, ligger ikke alene i Retfærdighedsideen, som vi have defineret den, men er særligt Gjenstand for den kraftige Følelse, der stiller det Retfærdige over det Gavnlige i den menneskelige Agtelse.

De fleste af de Retfærdighedsregler, som gjælde mellem Mand og Mand, og til hvilke man i Handel og Vandel bestandig appellerer, lede simpelthen til Udøvelsen af de nu udviklede Retfærdighedsprinciper. At et Menneske kun er ansvarligt for hvad det frivilligt har gjort eller for hvad det havde kunnet undgaae, at det er uretfærdigt at dømme Nogen uhørt, at Straffen bør staae i Forhold til Forseelsen og lignende Regler sigte alle til at forebygge, at det retfærdige Princip: Ondt for Ondt bliver misbrugt til en Tilføielse af noget Ondt uden hiin Retfærdiggjørelse deraf. Størstedelen af det Slags Regler ere komne i Omløb fra Domstolene, som havde en naturlig Opfordring til mere fuldstændigt end Andre at undersøge og udarbeide de Regler, som de behøvede for at kunne udføre deres dobbelte Funktion: at idømme Straf, naar denne var forskyldt, og at sikkre ethvert Menneske sin Ret.

Hiin en Domstols første Dyd, Upartiskhed, er en Forpligtelse til at vise Retfærdighed. Den er det tildeels af den sidstnævnte Grund som nødvendig Betingelse for Opfyldelsen af de andre af Retfærdigheden paabudte Pligter. Men heri ligger ikke den eneste Grund til den høie Rang, som man tillægger hine Maximer om Ligelighed og Upartiskhed, der saavel efter de Udannedes som efter de meest Oplystes Mening høre ind under Retfærdighedens Bud. Seete fra eet Synspunkt kunne de betragtes som underordnede og fra de allerede anførte Principer udledede Sætninger. Hvis det er en Pligt at behandle Enhver efter Fortjeneste, at gjengjælde Godt med Godt saavel som Ondt med Ondt, saa følger det med Nødvendighed, at vi, naar ingen høiere Pligt forbyder det, maa behandle Alle, som have gjort sig lige vel fortjente

af os, lige vel, og at Samfundet maa behandle Alle lige vel, som have gjort sig lige vel fortjente af det, det vil sige, som overhovedet have gjort sig lige vel fortjente. Dette er den høieste abstrakte Bestemmelse for social og fordelende Retfærdighed, og det er henimod den, at alle Institutioner og alle gode Borgeres Bestræbelser burde bringes til at sigte. Men dette store sædelige Bud hviler paa en anden dybere Grundvold; thi det lader sig direkte udlede af Moralens første Principer og er ikke en blot logisk Konsekvens af sekundære eller afledede Lærdomme. Det ligger i selve Tanken: Nytte som Formaal, i selve Principet: den høieste Lykke. Hiint Princip vilde være en tom Lyd uden fornuftig Mening, hvis ikke det ene Menneskes Lykke blev regnet for at være nøiagtig af samme Værd som det andet Menneskes, forudsat at Lykken i begge Tilfælde er lige i Grad og med de Forbehold, der maa gjøres med Hensyn til de forskjellige Arter af Lykke. Men ere disse Betingelser i Orden, da kunde Benthams Udsagn: „Enhver regnes for Een, Ingen for mere end Een" gjerne skrives under Nytteprincipet som dets forklarende Kommentar. I sit Skrift «social statics» anseer Hr. Herbert Spencer en saadan Hævden af den fuldkomne Upartiskhed for et Frafald fra Nytteprincipet; dette forudsætter efter hans Mening det Princip, at Enhver har en lige Ret til Lykken. Rettere burde man sige, at det fastsætter, at en lige Sum af Lykke er lige attraaværdig, hvad enten den føles af en eller flere Individer. Dette er imidlertid ingen Forudsætning; det er ikke en Præmis, som udfordres til at støtte Nytteprincipet, men er selve dette Princip; thi hvad er dette Princip vel Andet, end at „Lykke" og „attraaværdig" ere Synonymer. Hvis noget tidligere Princip skal siges at være forudsat, saa kan det kun være det, at Arithmetikens Sandheder ere anvendelige ligesaavel paa Vurderingen af Lykke som paa enhver anden Kvantitet, der lader sig maale. Privat har imidlertid Hr. Herbert Spencer meddeelt mig, at han ikke vil betragtes som en Modstander af Nyttetheorien, og har hævdet, at han anseer Lykke for Moralens sidste Formaal,

men han mener, at dette Formaals Begreb kun deelviis lader sig naae ved empirisk Almindeliggjørelse af de iagttagne Resultater af de menneskelige Handlinger, og mener, at det tilfulde kun kan naaes ved, at man af Livets og Livsbetingelsernes Love udleder, hvad Slags Handlinger der med Nødvendighed gaae ud paa at producere Lykke, og hvilke omvendt paa at frembringe Ulykke. Naar jeg undtager Udtrykket „med Nødvendighed" har jeg Intet at indvende mod denne Lære og troer ikke heller, at nogen moderne Forsvarer af Nytteprincipet har det. Min Opfattelse er ligesom Hr. Spencers den, at i Ethiken som i enhver anden Videnskab udfordres den Overeensstemmelse mellem Generalisationernes og Deduktionernes Resultater, ved hvilken disse styrke og stadfæste hinanden, til at give enhver almindelig Sætning den Art og Grad af Evidens, som udgjør det videnskabelige Beviis.

Alles lige Krav paa Lykke indbefatter efter Moralistens og Lovgiverens Mening et lige Krav paa alle Midlerne til Lykke, undtagen forsaavidt som Menneskelivets uundgaaelige Vilkaar og den almene Interesse, i hvilken hver Enkelts er indesluttet, sætter Grændser for denne Sætnings Anvendelse. Disse Grændser maa skarpt bestemmes. Som enhver anden Retfærdighedsregel maa heller ikke denne antages for anvendelig overalt. Den retter sig, som allerede sagt, efter Enhvers Forestilling om den sociale Nytte. Men hvorsomhelst man end anvender den, betragtes den som et Bud af Retfærdigheden.

Alle Mennesker betragtes som havende en Ret til at behandles eens, undtagen naar Noget, der er anerkjendt som ubetinget gavnligt for Samfundet, udfordrer det Modsatte. Og heri ligger det, at enhver social Ulighed, der ikke mere betragtes som gavnlig, faaer ikke blot Karakteer af at være unyttig, men af at være uretfærdig, og forekommer saa tyrannisk, at man er tilbøielig til at forundre sig over, at den nogensinde har kunnet blive taalt. Man glemmer, at man maaskee selv taaler andre Uligheder paa Grund af et ligesaa misforstaaet Begreb om det Nyttige, Uligheder, der, hvis Begrebet blev korrigeret, vilde synes lige saa monstrøse, som

de, man nylig har lært at fordømme. Det sociale Fremskridts hele Historie udviser en Række af Overgange, i hvilken den ene Sædvane og Institution efter den anden fra at have været anseet for en oprindelig Nødvendighed for det sociale Liv er traadt over i de eenstemmigt brændemærkede Uretfærdigheders og Tyranniers Flok. Saaledes er det gaaet med Forskjellen mellem frie Mænd og Slaver, Adelige og Livegne, Patriciere og Plebeiere, og saaledes vil det gaae, og er tildeels allerede gaaet, med Farvens, Racens og Kjønnets Aristokratier.

Det viser sig saaledes af det nu Udviklede, at Retfærdighed er et Navn for visse moralske Nødvendigheder, der, betragtede under Et, staae høiere paa den sociale Nyttes Skala og som en Følge deraf forpligte stærkere end de andre, om end stundom en anden Samfundspligt kan være saa betydningsfuld, at man for den sætter enhver almindelig Retfærdighedsregel tilside. Saaledes kan det for at frelse et Menneskeliv ikke blot være tilladeligt, men Pligt at stjæle eller med Magt at tage den nødvendige Føde eller Medicin, eller ogsaa at tvinge den eneste duelige Læge til at følge sig og udøve sin Kunst. I saadanne Tilfælde sige vi i Almindelighed, ikke at Retfærdigheden har maattet vige Pladsen for et andet Moralprincip (da vi ikke kalde Noget Retfærdighed, som i det givne Tilfælde vilde være urigtigt), men at det, som i andre Tilfælde vilde være Ret, paa Grund af et andet Princip i dette særegne Tilfælde ikke er det. Ved denne hensigtsmæssige Sprogbrug vedligeholdes den Karakteer af Urokkelighed, som tillægges Retfærdigheden, og man sikkrer sig saaledes mod at komme i den Nødvendighed at maatte kalde Noget en roesværdig Uretfærdighed.

De nu fremsatte Betragtninger bortrydde efter min Opfattelse den eneste virkelige Vanskelighed, som den moralske Nyttetheori frembyder. Det har bestandigt været indlysende, at ethvert Tilfælde af det Retfærdige igjen er et Tilfælde af det Nyttige; Forskjellen ligger i den særegne Følelse, som knytter sig til hiint til Forskjel fra dette. Hvis der er blevet

gjort tilstrækkeligt Rede for denne karakteristiske Følelse, hvis det ikke er nødvendigt at tillægge den nogen særegen Oprindelse, hvis den simpelthen er den naturlige Følelse af Harme, moraliseret ved at udvides til samme Omfang som Ønsket om det sociale Vel, og hvis denne Følelse ikke alene existerer, men maa existere i alle de Klasser af Tilfælde, til hvilke Retfærdighedsideen svarer, saa fremstiller denne Idee sig ikke længer som en Anstødssteen for Nyttemoralen. Retfærdighed vedbliver at være det særegne Navn for en vis Art af social Nytte, der er langt vigtigere og derfor mere nødvendig og bydende end nogen anden Art deraf (om end ikke altid vigtigere end et særeget Tilfælde af en anden Art), og som derfor maa være beskyttet og af Naturen er beskyttet ved en ikke blot formedelst sin Kraft, men ogsaa i sin Art eiendommelig Følelse, der adskiller sig fra den mildere Følelse, der knytter sig til den simple Idee: i Almindelighed at ville fremme menneskelig Fornøielse eller menneskeligt Vel, paa een Gang ved sine Buds bestemtere Natur og ved den alvorligere Karakteer, som udmærker de Vidnesbyrd, der stadfæste den.

Ved G. Brandes.

Sociale Brøst og sociale Programmer.

I.

Den meest fremragende af de nulevende engelske Statsøkonomer, Stuart Mill, der har beskæftiget sig meget med Arbeiderspørgsmaalet og stillet en Række Forslag til Løsningen af det sociale Problem, udtaler sig om sin Virksomhed i denne Retning bl. A. paa følgende Maade:

„Hvis, siger han, den store Masse af Mennesker altid skulde forblive i den Stilling, den nu befinder sig i, under Trælleaaget af møisommeligt Arbeide, som den ikke har nogen Interesse for, plagende sig fra den tidlige Morgen til langt ud paa Natten for kun at skaffe det Nødvendige tilveie til Livets Ophold, med alle de intellektuelle og moralske Mangler, som en saadan Tilstand medfører, uden Dannelse, da Menneskene ikke kunne dannes bedre, end de ernæres, egoistiske, da Omsorgen for Livsopholdet lægger Beslag paa alle deres Tanker, uden Interesse og Selvfølelse som Statsborgere og Medlemmer af Samfundet, derimod med en gjærende Følelse af den mod dem formeentlig udøvede Uret med Hensyn til det, Andre eie og som de savne — dersom en saadan Tilstand var bestemt til at vare evig, veed jeg ikke, hvorledes et fornuftigt Menneske kunde komme til at bryde sig videre om Menneskeslægtens Bestemmelse. Den eneste Viisdom vilde da bestaae i at aflokke Livet saa megen personlig Tilfredsstillelse for sig selv og for dem, man føler nogen Interesse for, som man kan opnaae uden at træde Andre for nær, samt at lade den betydningsløse Myldren af den saakaldte civiliserede Existens passere uændset forbi."

Ophavsmændene til de kommunistiske og socialistiske Systemer som: Baboeuf, Cabet, Owen, St. Simon, Fourier, Comte, Louis Blanc, Lerroux, Lasalle, Marx, Alexander Herzen, ligesom Førerne for de moderne socialistiske Fraktioner som: Bakunin, Miljutin, Schweizer, Hasenclever, Mende, Bebel, Liebknecht etc. have næsten Alle udtalt sig i lignende Retning og søgt Berettigelsen for deres Systemer og deres agitatoriske Virksomhed heri.

Der er imidlertid den Forskjel, at medens de ældre fremragende Kommunister og Socialister især gik ud fra Principerne fra Revolutionstiden — om Menneskenes Lighed og Broderskab, begrunde de moderne Socialister i det Væsenlige Berettigelsen og Nødvendigheden af en Omdannelse eller Kuldkastelse af den nuværende Samfundsorden paa Undersøgelser over Oprindelsen til Kapitalen og de store Formuer, paa en Kritik af den nuværende Samfundsorden og den politiske Økonomis Fundamentalsætninger, paa en Præcisering af Modsigelser mellem den moderne Samfundsudvikling og dennes egne Grundprinciper samt paa en Fremstilling af den Stilling og de Kaar, de ubemidlede Klasser leve under.

Ved sidstnævnte Fremstilling støtte de sig tildeels paa de statistiske Data, der især i de sidste Aartier ere blevne indsamlede og som langtfra forelaae i den Klarhed og det Omfang i Perioden fra 1820—1848, i hvilken de kommunistiske og ældre socialistiske Systemer fremkom. Det maa anerkjendes, at det Billede, Statistiken oprullet med Hensyn til Fordelingen af Formuen, den egenlige Arbeiderbefolknings økonomiske Stilling, Samfundsklassernes indbyrdes Forhold, Mortalitetsforholdene etc. er alt Andet end trøsteligt.

De Resultater, der ad statistisk Vei og gjennem andre Undersøgelser ere naaede, konstatere, at Arbeidslønnen i de fleste europæiske Lande nok er stegen i de sidste Aartier for de mandlige Arbeidere, men ikke i samme Forhold som Priserne paa de vigtigste Livsfornødenheder, at Arbeidslønnen for de kvindelige Arbeidere er gjennemgaaende utilstrækkelig,

og at der er store Klasser af Arbeidersker, for hvilke den har været i bestandig Dalen. De konstatere, at Mortalitetsforholdene fremdeles og tiltrods for Alt, hvad der er gjort for at tilveiebringe bedre hygieiniske Forhold, ere yderst ugunstige for de ubemidlede Klasser i Sammenligning med de bemidlede; at Meget af det Arbeide, der udføres i Europa for en ringe Betaling, ligefrem maa betegnes som livsafkortende, at der med Hensyn til Formuens Fordeling i adskillige Lande fremtræder en paafaldende og lidet heldig Ulighed, og at Antallet af de Arbeidere, der udføre det svære Arbeide, samt af de Fattige tiltager.

Efter Sammenstillinger tildeels støttede paa Undersøgelser, der vare foretagne af Autoriteterne, beløb Antallet af de Familier i Frankrig, der havde under 2000 Fr. (cirka 700 Rd.) aarlig, sig for omtrent 25 Aar siden til henved 3 Millioner. Forholdene synes siden den Tid at have forværret sig. Den franske Nationalformue anslaaes for Tiden til 310 Milliarder Francs. Af denne Sum falde cirka 240 Milliarder paa 1,350,000 Familier, der høre til Mellemklasserne og til de Rige. Den sidste Fjerdedeel eies af den lavere Borgerstand og af Arbeiderbefolkningen, der i Antal omfatter 8—9 Gange saa mange Familier. Den egenlige Arbeiderbefolknings Formue anslaaes til 10 Milliarder eller til cirka 3 Procent af den franske Nationalformue.

Arbeidslønnen er stegen ikke ubetydelig i de sidste Aartier i Frankrig, især i Byerne og for de Arbeideres Vedkommende, til hvilke der stilles større eller mindre Fordringer i Retning af Kunstfærdighed og Intelligens. Den er imidlertid selv i de store Byer, hvor Boligen og Fødemidlerne ere dyrere end paa Landet, og i de smaa Byer i mange Grene af Arbeidet utilstrækkelig. Gjennemsnits-Arbeidslønnen udgjør for Tiden i Paris efter Laspeyres 4,21 Fr., efter Engel kun 3,94 Fr. daglig. Paa Landet naaer den de fleste Steder ikke ud over Halvdelen af denne Sum. Efter et Skrift, der fornylig er udkommet i Paris (»Question sociale: Le sublime ou le travailleur comme il est en 1870 et ce qu'il peut être«)

er Antallet af de nødlidende, dovne, drikfældige, til Voldsomheder tilbøielige Arbeidere i Paris tiltaget i de sidste 20 Aar med omtrent 20 Procent.

I Belgien stille Forholdene sig værre end i Frankrig. Efter officielle statistiske Meddelelser beløb Arbeidslønnen paa det industrielle Gebeet sig i denne Stat i Midten af dette Aarhundrede for en Familie i Gjennemsnit til 1 Fr. 56 Cent. (cirka 52 Sk. R. M.) for Manden, til 89 Cent. for Konen, 56 Cent. for Drengen og 55 Cent. for Pigen, daglig. Normalfamilien, der er taget som Udgangspunkt for Undersøgelsen, er tænkt bestaaende af Faderen, Moderen og 4 Børn, resp. i en Alder af 16, 12, 6 og 2 Aar. En Familie, der ikke lider Afbræk i Arbeidet ved Sygdom eller ved at Børnene besøge Skolen, har derefter 1068 Francs aarligt. Efter Soldaterkosten at regne, maatte en saadan Familie have 1472 Frcs. 97 Cent., efter Udgifterne for en Matros 1872 Frcs. 57 Cent., efter Udgifterne for en Straffefange 1111 Frcs. 71 Cent. Den „frie" Arbeider paa det industrielle Gebeet bringer det altsaa i Belgien i et godt Aar, naar ikke Sygdom og Dyrtid indtræde og naar alle hans Familiesarbeidsdygtige Medlemmer anstrenge sig, ikke til at have ligesaa gode Fødemidler, Beklædningsgjenstande og ligesaa godt Husrum som Straffefangen. Nøden er i Belgien stegen næsten med hvert Aar. I Aaret 1828 understøttedes 563,565 Personer, i Aaret 1850 863,098 Personer af Fattigvæsenet. Arbeiderfamilierne paa Landet havde en endnu ringere Indtægt end de ved Industrien beskæftigede Familier. Gjennemsnitslønnen var for Manden, der modtager Kosten, 0,61 Frcs. (uden Kosten 2,13 Frcs.), for Konen resp. 0,41 og 0,71 Frcs. (Ducpétiaux: „De arbeidende Klassers Budget i Belgien" og: Exposé de la situation du royaume). Mortalitetsforholdene ere ved saadanne Tilstande selvfølgelig ugunstige. Den belgiske Befolkning steg fra 31te Decbr. 1846 til 31te Decbr. 1856 ikkun fra 4,337,196 til 4,529,460 Individer eller kun med 0,44 Procent aarlig, medens den fra 1832—1841 tiltog med over 1 Procent aarlig. Af Belgiens

egenlige Arbeiderbefolkning, cirka 1 Million Individer, ernære sig, efter en berømt belgisk Statistikers Fremstilling, cirka 750,000 paa Bekostning af Familieaanden, Børneopdragelsen og ethvert høiere Livsformaal. Efter nyere statistiske Sammenstillinger omfatter den belgiske Befolkning 908,000 Familier. Af disse leve 446,000 fra Haanden i Munden, og 226,000 staae paa Fattiglisterne. En Trediedeel af alle Belgiere hører altsaa til Proletarerne.

I England, Hjemmet for det Pauperismen i høi Grad begunstigende Fabrikvæsen, anslaaes den Befolkning, der eier Lidet eller Intet, altsaa Dagleiere, Tjenestetyende, Fabrikarbeidere, Haandværkere, Matroser etc., til ca. 10 Millioner. Tiltrods for det enorme Opsving, Handel, Skibsfart, Omsætning osv. have taget i de sidste 25 Aar, væsenlig paa Grund af de forbedrede Kommunikationsmidler, Opfindelser og Tilstrømningen af store Masser af ædle Metaller, er Proletariatet dog steget i England. Der kom allerede ved Begyndelsen af den nævnte Periode 1 Fattig paa hver 6 Indbyggere i det britiske Rige. Til Understøttelse for Fattige udgaves der 1848—1850 af Staten, Kommunen og Private cirka 9 Millioner Lstl.

Tydsklands egenlige Arbeiderbefolkning angives af Socialisterne til 16 Millioner. De Fattiges Antal udgjorde for to Aartier siden 1 af 20 og er senere steget noget. Arbeiderbefolkningen lever i Gjennemsnit under uheldigere økonomiske Vilkaar end i England. Lønnen er ikke alene absolut taget, men ogsaa relativt i Forhold til Prisen for Subsistensmidlerne lavere end den engelske Arbeiders, der gjennemgaaende lever bedre end Standsfællerne i nogen anden europæisk Stat. Antallet af de Personer, der i Preussen i Aaret 1853 havde en aarlig Indtægt af under 650 Th. pr. beløb sig til 5,030,894. Efter de landøkonomiske Foreningers Indberetning til den preussiske Regering i Aaret 1849 havde den større Deel af de Familieforsørgere, der hørte til Landalmuen, ikke noget tilstrækkeligt Udkomme og kunde ikke tilveiebringe den Sum af 105 Th. 2 Sgr. 9 Pf., der efter

de forskjellige Foreningers Overslag udkrævedes i Gjennemsnit, for at en Arbeiderfamilie paa Landet kunde leve uden at tye til Fattigvæsenet. I enkelte Provindser, som Østpreussen og Schlesien, gaves der Distrikter, hvor Befolkningens Vee og Vel næsten i ligesaa høi Grad som i Irland var afhængig af Kartoffelhøstens Udfald. Antallet af Tjenestetyende og Landarbeidere beløb sig paa hiin Tid i Preussen til 903,181, af Indsiddere til 749,173 og af Husmænd til 1,467,440. De to sidste Klasser, der gjennemgaaende karakteriseres som mindre heldigt stillede i økonomisk Henseende end Tjenestetyendet, repræsenterede med deres Familier omtrent 7 Millioner Personer.

I Holland, hvor Industrien i de sidste Aartier har udviklet sig i høi Grad, er Proletariatet tiltaget i endnu større Maalestok, og Tilstanden hos den hollandske Arbeiderbefolkning er ikke synderlig bedre end hos den belgiske. Den nederlandske Enquête over Børnenes Arbeide i Fabrikerne (Gravenhage 1869 og 1870) kaster i forskjellige Retninger et lidet heldigt Lys over de paagjældende Forhold. Der er i faa Lande med større Omhyggelighed bleven udført Undersøgelser over den Indflydelse, det mere anstrengte Fabrikarbeide og Børnenes Anvendelse i Fabrikerne har paa den legemlige Udvikling og paa Mortalitetsforholdene, end i Holland, og de Resultater, man er kommen til, ere yderst sørgelige. Ved Militærkonskriptionerne har det viist sig, at Antallet af de Utjenstdygtige er forholdsviis meget stort i Fabrikdistrikterne. I Byen Leyden vare af 1000 tjenestepligtige Fabrikarbeidere kun 390 store nok til at kunne bære Vaaben; i andre Distrikter havde neppe Halvdelen det for Udskrivningen foreskrevne Maal af 1,57 Meter. Kommissions-Indberetningen fører Beviset for, at Maalinger med Dynamometret og Spirometret afgive en brugelig Maalestok til Bedømmelse af den hele legemlige Udvikling hos forskjellige Klasser af Befolkningen, samt at Mortalitetsforholdene stille sig ugunstigere for de Personer, der ikke naae hiin Høide end hos dem, der gjøre det.

Med Hensyn til Rusland er Formuens ulige Fordeling langt større end i Tydskland. Naar der i dette store Rige ikke optræder noget betydeligt Proletariat, saa hidrører dette deels fra den næsten utrolige Nøisomhed, den russiske Almue udviser, deels fra særegne Institutioner.

I Sveits, der efterhaanden er blevet et af Arnestederne for Arbeiderbevægelsen, træffes lignende Forhold som i Frankrig. Man har i denne Stat i de senere Aar ladet sig det være magtpaaliggende at samle Materiale til statistiske Sammenligninger mellem „Før og Nu". Det sveitsiske Selskab for Almeenvel er gaaet i Spidsen herved. Det har tilveiebragt mange Sammenligninger som efterstaaende, der gjælder for Kommunerne Wald og Tös:

I Kommunen Wald var:

		1830.	1868.
1.	Befolkningens Antal..	3,700 Personer	5,270 Personer.
2.	Formue, af hvilken der svaredes Skat.......	754,365 Fr.	2,571,000 Fr.
3.	Brandassurancernes Høide..............	1,875,160 Fr.	4,432,350 Fr.
4.	Værdi af Grundeiendommen pr. Juch....	1500—2000 Fr.	3000—4000 Fr.
5.	Antallet af Fabriker..	2	19.
6.	Arbeidernes Antal ...	170	1500.
7.	Lønnen for en Arbeider	70—150 Rp.	80—400 Rp. (Middelløn 2 Fr. dgl.)
8.	Arbeidstiden	14 Timer	12—13 Timer.
9.	Brødets Priis	63 Cent. pr. 4 Pd.	65.
10.	Husleien for en Arbeider.............	70 Fr.	90—150 Fr.

I Kommunen Tös var:

		1830—1840.	1860—1868.
1.	Befolkningens Antal..	1550	2500 Personer.
2.	Formue	150,000 Fr.	1,500,200 Fr.
3.	Brandassurance	900,000 Fr.	2,869,750 Fr.
4.	Værdien af Agerlandet pr. Juch	1500—2000 Fr.	2500—4000 Fr.
5.	Antal af Fabriker ...	3	2.
6.	Arbeidernes Antal ...	170	670.
7.	Arbeidslønnen... ...	60 Cent. - 1 Fr. 30 Cent.	90 Cent. — 5 Fr.

8.	Husleie for en Arbeider	50—80 Fr.	80—250 Fr.
9.	Brødets Priis pr. 4 Pd.	60 Cent.	65 Cent.
10.	Kjødets Priis pr. Pd.	15—24 Cent.	40—60 Cent.
11.	Kartofler pr. 100 Pd.	1 Fr. 20 Cent.	3 Fr.
12.	Et Par Sko	7—14 Fr.	14—22 Fr.
13.	Brænde pr. „Klafter“	12—14 Fr.	26—36 Fr.

I Danmark, hvor Formuen er mere ligelig fordeelt end i de fleste andre europæiske Lande, er Arbeidslønnen vel stegen betydeligt i de sidste Aartier, men især for Landalmuens Vedkommende langtfra i samme Forhold som Priserne paa de vigtigste Livsfornødenheder. Der mangler saavel i vort Fædreland som i mange andre europæiske Stater en detailleret Lønstatistik, der kunde kaste et klart Lys over Forholdene i saa Henseende. Antallet af Dagleiere og Arbeidsfolk i Landdistrikterne er tiltaget siden 1850, i hvilket Aar det udgjorde 47,80 af hvert 1000 af Befolkningen, medens det beløb sig til 50,23 i Aaret 1870. Antallet af Almissenydende er i Løbet af de sidste 10 Aar steget i Kjøbenhavn med 60 Procent, i Kjøbstæderne med 37 Procent, i Landdistrikterne med 42 Procent og i hele Kongeriget med 43 Procent. (Statistisk Tabelværk i 1871).

Arbeidslønnen for kvindelige Arbeidere er gjennemgaaende i næsten alle europæiske Lande utilstrækkelig. Dette Forhold har i ikke uvæsenlig Grad bidraget og ført til, at Prostitutionen for Millionen af Arbeidersker fremtræder som Supplement til den altfor lave Løn eller remplacerer den manglende indbringende Beskæftigelse. Det moderne Samfund har hidtil ikke med tilstrækkelig Alvor søgt eller har været ude af Stand til at raade Bod paa dette Forhold. Det har derimod stemplet Prostitutionen i langt høiere Grad med Skam og Foragt, end dette nogensinde tidligere er skeet. Det lader ingen Undskyldning gjælde og betragter Fornedrelsen væsenlig kun fra Erhvervssynspunktet. Der ligger hert en af hine Modsigelser, som de moderne Socialister have fremdraget, og som de angribe det bestaaende Samfund og de herskende Klasser med. De Radikale blandt de moderne

Socialister søge at løse denne Modsigelse ved Forslag, der gaae ud paa gjøre Prostitutionen ærbar ved at lade den frie Forbindelse træde istedetfor Ægteskabet. (Det har været ventet, at den socialistiske Hovedfraktion vil stille en Resolution vedrørende denne Sag. Hidtil er dette imidlertid ikke skeet.)

Til at forøge Nøden hos den europæiske Arbeiderbefolkning er der optraadt en Række andre Momenter, der væsenligt bidrage til at forøge Funktionsforstyrrelserne i den Aar for Aar mere komplicerede Selskabsorganisme. I første Række figurerer her foruden Storindustriens, Fabrikernes mægtige Udvikling og den stedse hyppigere Brug af landøkonomiske Maskiner især de store Byers stærke Tiltagen i Løbet af dette Aarhundrede. Medens den agerdyrkende Befolkning i England i de 30 Aar fra 1811—1841 aftog med cirka 10 Procent, tiltog de store engelske Byers Befolkning paa en forbausende Maade. London talte 1811 864,845, 1841 1,690,084, for Tiden har det 3,883,092 Indbyggere; Liverpool 1811 79,722, 1841 264,298, 1870 660,510; Manchester resp. 90,390, 296,183 og 592,164; Birmingham resp. 73,670, 190,542 og 444,545 Indbyggere. Paris' Befolkning er stegen i de sidste 25 Aar fra omtrent 900,000 til henved 2 Millioner, Berlins i dette Aarhundrede fra 250,000 til 700,000, Hamburgs fra 110,000 til 220,000, Kjøbenhavns fra 100,000 til cirka 180,000, Wiens fra omtrent 300,000 til 800,000 og saaledes i lignende Forhold de fleste større og mangfoldige mindre europæiske Byers. Det har især været den arbeidende Klasse, der er strømmet til disse Stæder. I de engelske Fabrikbyer er Forholdet mellem Arbeiderbefolkningen og de øvrige Indbyggere tildeels herved blevet et ugunstigt. I Aaret 1850 hørte i Manchester af 100 Familier 64 til denne Klasse, i Bury 71, Salford 74, Ashton 81, Staleybridge 91 og i Duckenfield endog 94.

Mortalitetsforholdene blive ugunstigere for Arbeiderbefolkningen i Byerne ved denne stærke Tilstrømning. Den trænger i Byerne til større Hjælp og Omsorg end paa

Landet. De sanitære Forhold ere her ugunstigere end paa Landet, tiltrods for de store Anstrengelser, der i de sidste Aartier næsten overalt i Europa ere gjorte for at tilveiebringe bedre hygieiniske Forhold. Vel ere Arbeiderbefolkningens Boliger paa Landet i Regelen slet byggede, lave, fugtige og ureenlige, men Arbeidet foretages i de fleste Tilfælde under aaben Himmel eller i rummelige Lokaliteter, hvilket væsenligt bidrager til at vedligeholde Arbeidernes Sundhed. I Byernes billige eller Fattigkvarterer derimod ere Boligerne, hvor Tusinde af Arbeiderfamilier have deres Beskæftigelse og leve Dag og Nat, som oftest endnu daarligere, uden tilstrækkeligt Lys eller Solskin, beliggende i snevre Gader eller vendende ud til Gaarde, fra hvilke der opstiger urene Dunster. Menneskene ere mere sammentrængte i smaa Rum, Børnene blive i langt mindre Grad den Velgjerning tildeel, som Opholdet i fri og reen Luft en Deel af Dagen afgiver for Arbeiderfamiliens Børn paa Landet. Derhos forekommer det hyppigt, at Arbeiderne i Byerne, især de tilflyttende, leve isoleret, hyppigt uden Familie, som oftest uden Venner og ved paafulgt Sygdom eller usædvanlig stor Nød uden Hjælp gaae til Grunde. Den hurtigere Lægehjælp, Hospitalerne og den Understøttelse, Byerne kunne yde fremfor Landet, veie ikke op mod de Fortrin, som den paa Landet boende Almue nyder, og blandt hvilke den større Hjælpsomhed, fremmet ved det større Personalkjendskab, indtager en fremragende Plads.

Mortalitetsforholdene influeres, som bekjendt, i høi Grad af Boligernes gunstige eller ugunstige sanitære Forhold. Efter Undersøgelser, udførte i England, er Middellevetiden i tørre, vel brolagte Gader med godt regulerede Afløb (billige Kvarterer) 23½ Aar, i Gader, hvor disse Betingelser kun tildeels vare tilstede, 17½ Aar, og i Gader uden Afløb, Kloaker og gode Rendestene, kun 13½ Aar. Mr. Worell har i Leicester holdt Register over Dødsfald i forskjellige Gader og har inddeelt disse Gader i 4 Klasser. I hver af

Gaderne boede der omtrent 1450 Mennesker. Mortalitetsforholdene stillede sig omtrent som følger:

	Befolkning.	Dødsfald.	De Afdødes Middellevetid.
Klasse I	1432	97	35.
— II	1465	109	32.
— III	1448	157	25.
— IV	1386	200	21.

I Manchester er Middellevetiden i enkelte Kvarterer 42, i andre kun 17 Aar. I Paris vare for cirka 25 Aar siden de bedste Kvarterer: Montmartre, La Chaussée d'Antin og le Roule; og nogle af de sletteste repræsenteredes af L'isle de France, St. Louis og Le jardin du roi. Dødeligheden var i de 3 første Kvarterer 1 af 43, 48 og 52; i de tre sidstnævnte 1 af 30, 28 og 26. Koleraen, der gjentagne Gange har hjemsøgt den franske Hovedstad, har betegnet et lignende Forhold. Den bortrev nemlig i de tre førstnævnte Kvarterer 1 af 90, 107 og 83; i de tre sidstnævnte 1 af 22, 36 og 35. Det er desværre i Regelen de fugtige, lavtliggende, usunde Gader, hvor Arbeiderne, tvungne af Omstændighederne, maa tage Ophold.

Middellevetiden i England, i hvilket Land den i det Hele taget er stegen betydeligt siden Aarhundredets Begyndelse, er væsenlig forskjellig i de forskjellige Dele af Landet. Den er i ikke ringe Grad ugunstig overalt, hvor Arbeiderbefolkningen er sammenstuvet i de store Byer og Fabrikdistrikterne. Dette Forhold kunde allerede paavises for 30 Aar siden, da Tilstrømningen til de store Byer endnu ikke havde naaet det Omfang som i de sidste Aartier efter Kommunikationsmidlernes storartede Forbedring, og da Fabrikernes Antal langtfra var saa stort som nu. — I det frugtbare Grevskab Rutland, hvor Agerdyrkningen er Hovederhverskilde, udgjorde til hiin Tid Middellevetiden for Proprietærer, Rentiers, Fabrikherrer, høiere Embedsmænd etc. 52 Aar, for Kjøbmænd, Forpagtere og Detaillister 41 Aar, for Kunstnere, Tjenestefolk, Dagleiere, Fabrikarbeidere, Haandværkere etc. 38 Aar. I Grevskabet Wilts, der er stillet under lignende

gunstige Betingelser, var Forholdet for de nævnte 3 Klasser resp. 50, 48 og 33 Aar. I et Distrikt, hvor Befolkningen deels var beskæftiget ved Minerne, deels ved Manufakturerne, nemlig i Grevskabet Westmoreland, beløb Middellevetiden sig til resp. 45, 39 og 34 Aar; i Manufakturstaden Leeds til resp. 44, 27 og 19 Aar; i Manchester til resp. 38, 20 og 17; i Liverpool endog kun resp. til 35, 22 og 15 Aar. I det sydostlige England døde 19, i den nordvestlige Deel af Kongeriget, hvor de store Fabrikstæder ligge og hvor epidemiske, kontagiøse og endemiske Sygdomme især om Foraaret og Efteraaret rydde op mellem Arbeiderbefolkningens Børn, døde 29 Individer af 1000 hvert Aar.

Fabrikernes tiltagende Antal bidrager i enkelte Retninger til at forøge de uheldige Vilkaar, Arbeiderbefolkningen virker under. Skjøndt selve Fabrikernes og Storindustriens Virksomhed paa forskjellig Maade, navnlig ved at borttage en Deel af det laveste, maskinmæssige Arbeide fra Arbeideren, ved at hæve en Deel af den mere opvakte Arbeiderstand til Selvbevidsthed og ved at skaffe de ubemidlede Klasser billigere Beklædnings-, Husgeraads- og andre nødvendige Gjenstande, have virket heldbringende, bidrage dog de Overgangstilstande i Erhvervet, de pludselige Arbeidsstandsninger, Anvendelsen af Børnene ved Fabrikdriften og de ugunstige sanitære Forhold i mange Fabriklokaler til at skaffe den Deel af den europæiske Arbeiderbefolkning, der lever af og ved samme, en ugunstig Stilling. Saaledes naaede, som bekjendt, Nøden i Englands Bomuldsdistrikter en uhørt Høide under den treaarige nordamerikanske Krig, under hvilken et stort Antal Fabriker maatte standse deres Virsomhed. Det engelske Aristokratis og den velhavende Borgerstands storartede Velgjørenhed var dengang langtfra tilstrækkelig til at beskytte de mange tusinde arbeidsløse Familier for den største Nød. Den stedse mere fuldkomne Konstruktion af Maskinerne forandrer derhos idelig Arbeidsforholdet. Saaledes anvendtes tidligere ved den samme Spindemaskine 148 voxne Personer og 493 Drenge, hvor der efter udførte væsenlige Forbedringer

nu kun benyttes Arbeidskraften af 73 Voxne og 550 Børn. De politiske Forhold og Usikkerheden med Hensyn til Fredens Bevarelse indvirke samtidig i langt høiere Grad paa den Arbeiderbefolkning, der er beskæftiget ved Fabrikerne, end paa den, der har sit Erhverv paa andre Maader.

Den større Deel af Arbeiderbefolkningen faaer en saa ringe Løn, at den er ude af Stand at lægge Noget til Side. Dyrtid og Misvæxt ramme den under saadanne Forhold paa det Føleligste. Mortalitetsforholdene ere i saadanne Aar for store Staters Vedkommende ugunstigere end i Krigsaar. I Frankrig døde i de tre Krigsaar 1803, 1804 og 1814 resp. 31,3, 30,8 og 33,7 pr. 1000 Indbyggere; i Dyrtids- og Epidemiaarene 1832, 1834 og 1849 derimod resp. 34,8, 35,6 og 36,7 (Garnier: »Du principe de population«). Efter den belgiske Deputerede Percival omkom der i tre Dyrtidsaar i Belgien 42,335 Personer, tilhørende Arbeiderbefolkningen og de ubemidlede Klasser, ligefrem af Sult og Usselhed. Der befandt sig heriblandt et stor Antal Børn under 2 Aar, som Mødrene vare ude af Stand til at give tilstrækkelig sund og nærende Føde. Det altfor tidlig og letsindigt indgaaede Ægteskab, der finder Sted næsten overalt i Europa i Arbeidsklassen, bidrager endyderligere til at fordærve dens økonomiske og sociale Stilling. Ægtefolkene faae i Regelen et stort Antal Børn, og Moderens Sundhed og Styrke nedbrydes hurtigt. Naar ikke en streng Sparsommelighed iagttages, eller naar det mindste Uheld indtræffer, staae de, der begyndte Ægteskabet i mangfoldige Tilfælde med Gjæld istedetfor med en Sparestilling, tilbage med Husleien, maa kjøbe deres Fornødenheder paa Kredit, tør ikke kritisere Vægten eller Kvaliteten og kunne ofte ikke skaffe Børnene ordenlig Føde og lade dem senere, for at kunne benytte deres Arbeide, opvoxe under ugunstige Udviklingsforhold med en utilstrækkelig eller slet ingen Undervíisning. Det Sidste gjælder i det Mindste om England, Frankrig og Belgien, hvor Undervíisningen, der ikke fremmes ved Skoletvang, staaer paa et saa lavt Trin, at over Halvdelen

af den engelske og franske Befolkning, der har fyldt sit 25de Aar, enten slet ikke kan læse og skrive eller dette kun paa en høist ufuldstændig Maade. De engelske statistiske Meddelelser over Kopuleredes og de franske Sammenstillinger over Værnepligtiges Dannelsestrin aflægge Vidnesbyrd herom.

Medens Arbeiderbefolkningens Sammenstrømmen til de store Stæder forøger dens Nød og forkorter dens Liv, bidrager den samtidig til at avle en tiltagende Utilfredshed og til at lette Paavirkningen i socialistisk Henseende. Den enkelte Arbeider bliver her mere end paa Landet greben af den for vor Tid karakteristiske, hos alle Stænder optrædende Bestræbelse efter at være og gjælde for Mere, end man er. Fordringerne til Livet, Levemaaden og Paaklædningen er forholdsviis stegen i høiere Grad hos de lavere end hos de høiere Stænder. Skjøndt Lønnen for saagodt som alt Arbeide er stegen betydeligt i de sidste Aartier, svarer denne Stigen dog ikke til det Forhold, i hvilket i samme Periode Priserne for Bolig, Fødemidler etc. ere stegne. Arbeiderne blive herved satte ud af Stand til at tilfredsstille deres Higen i nævnte Retning, og Utilfredsheden med deres Stilling, Løn og Udsigter tiltager. De i høi Grad forbedrede Kommunikationsmidler føre et i Forhold til tidligere Tider uhyre Antal Reisende til de store Stæder, af hvilke en ikke ringe Deel bliver tiltrukken af de mange Lokkemidler til Adspredelse og Livsnydelse i luxuriøst udstyrede Etablissementer, der som Paddehatte ere opvoxede netop i denne Periode. Den franske Hovedstad staaer her i forreste Række og udøver i denne Retning den største Tiltrækningskraft. Det er ikke alene Frankrigs »jeunesse dorée«, men ogsaa Rigmænd fra alle Verdens Kanter, som under deres Ophold her omgive sig med en Luxus, der søger at vække Opsigt og ikke kan undlade at vække Misundelse hos den Deel af Befolkningen, der er tvungen til at slide i Maaneder for den Sum, som hine Begunstigede ofte ødsle bort paa een Dag. De andre store europæiske Byer udøve en lignende Indflydelse; ogsaa her er Nydelsessygen i Tiltagende, og den Luxus, hvormed

de offenlige Lokaliteter ere udstyrede i vor Tid, er just heller ikke egnet til at gjøre det i Sammenligning høist tarveligt, for ikke at sige usselt udstyrede Hjem kjært og venligt for Arbeideren.

Utilfredsheden fremmes yderligere ved det Arbeidssystem, der for Tiden hersker i stort Omfang. I tidligere Perioder, navnlig i Middelalderen, bragte den tvungne Association (Laugene, Korporationerne) de Arbeidende (Mestre, Svende, Lærlinge) i et nært, personligt Forhold. Ikke alene i Haandværkerstanden, men ogsaa i Regelen hos Kjøbmændene deelte Svendene og Lærlingene Bolig og Bord med deres Principal, og i den lavere Borgerstand fandt der et lignende Forhold Sted mellem Husbond og Tjenestetyende. Dette personlige Forhold har løsnet sig mere og mere. Svendene boe for sig selv, Arbeiderne, der i stort Antal ere beskæftigede ved Storindustrien, maa ifølge Sagens Natur have deres egen Husstand, og med Hensyn til Tjenestetyendet adopterer man især i de store Byer mere og mere det System, efter hvilket dette faaer Kostpenge og kun har Bolig i Principalens Huus. Det upersonlige Forhold, der gjør Arbeideren fremmed for Arbeidsherren, tager overalt Overhaand, avler Mistro og Misundelse hos Arbeideren, træder iveien for den gode Forstaaelse, der tidligere ikke sjeldent fandtes, og letter Agitatorerne, der ville vække Fjendskab mellem de ubemidlede og de velhavende Klasser, Arbeidet.

Til at nedbryde Arbeiderens Tilfredshed med sin Stilling have fremdeles mange Forfattere og Publicister bidraget, der, uden at være Tilhængere af de socialistiske Systemer, have havt megen Medfølelse for den sociale Nød og den europæiske Arbeiderbefolknings mindre heldige Stilling. Der har her imidlertid viist sig meget Ukjendskab til de virkelige Forhold. Lys og Skygge ere blevne fordeelte ulige, og ved at stille Millionæren ligeoverfor den ligefrem Nødlidende, ved at lægge alle Lyder paa Kapitalistens og Arbeidsherrens, alle Dyder paa Arbeiderens Side have de givet en partisk

Fremstilling og kastet et grelt Lys over disse Forhold. Det er ikke alene i mange Organer af Dagspressen, at dette er skeet, men ikke faa af Nutidens første eller meest læste Forfattere dvæle med Forkjærlighed ved de Fattiges formeentlige Forladthed og de Riges Korruption og have ladet sig lede af en ikke ringe Grad af falsk Sentimentalitet.

Det ringe Udbytte, det konstitutionelle Liv i de større europæiske Stater har bragt Arbeiderbefolkningen, tiltrods for de høittravende Løfter, Førerne vare ødsle med at give Masserne, har derhos paa mange Steder givet disse Affmag for fremdeles at lade sig bruge som Værktøi ved den reent politiske Partiorganisation. Samtidig have de hyppige, af Forfængelighed, nationale Bevæggrunde eller til Fordeel for dynastiske Interesser i de sidste Aartier førte store Krige, der slugte Hundredetusinder af den europæiske Arbeiderbefolknings Børn mod et Udbytte, der især for denne Klasses Vedkommende aldeles ikke stod i Forhold til de bragte Offre, bidraget til at fremme kosmopolitiske Ideer og til at avle den største Misfornøielse med det for Tiden i Europa etablerede Rovsystem og den som Følge af samme væbnede Fred, der holder Millioner under Vaaben, trykker Arbeidet, fremmer enkelte privilegerede Klassers Herskesyge og koster Europa saa uhyre Summer, at store Resultater kunde være blevne opnaaede, om ogsaa kun Halvdelen af Krigsbudgetternes Milliarder vare blevne anvendte til at forbedre den europæiske Arbeiderbefolknings Stilling.

At der ved en saa forskjelligartet, ofte samtidig udøvet Paavirkning som den, hvorpaa der her er fremdraget nogle Exempler, er fremkommet megen Uklarhed i Begreberne, ikke alene hos Arbeiderne, men ogsaa i Andres Omdømme om den stedfindende Bevægelse, er let forstaaelig. Derom synes man imidlertid at være paa det Rene, at den sociale Nød i Europas største Stater, ligesom i Perikles' og Cimons Tider eller i den Periode, da Plebeierne droge ud paa det hellige Bjerg, er bleven en almindelig Fjende af den borgerlige Ro og af Statsfreden, samt at den raa Magt ikke som hos

Romerne (Slaveopstanden) eller som i Middelalderen (Bondekrigene) vil være tilstrækkelig til at holde de urolige og ubekvemme Elementer nede eller til at muliggjøre en Løsning af det sociale Spørgsmaal eller rettere sagt af dettes for Tiden vigtigste og meest fremtrædende Deel: Arbeiderspørgsmaalet.

Arbeiderspørgsmaalets Løsning har, som bekjendt, især i de sidste tredive Aar fremkaldt en stor og voxende Bevægelse samt en Kamp, der deels udfægtes paa det reent praktiske og politiske Gebeet (Unionisternes Sammenslutning og Strikerne, Associationisternes Organisation efter Selvhjælpsprincipet, Socialisternes Deeltagelse i den politiske Agitation, Lovene foranledigede ved den sociale Bevægelse), deels paa det theoretiske Gebeet (Humanisternes, Social- og Nationaløkonomernes Forslag og Fremstillinger, det tydske og russiske Socialdemokratis Forslag til Dannelsen af Folkestater, Arbeiderkongressernes Resolutioner, de politiske Partiers Arbeiderprogrammer etc.). I denne Kamp og under disse Bestræbelser gaae, som bekjendt, Socialisterne ud fra den Paastand, at Arbeiderne udgjøre en særegen, væsenligt afsluttet Stand, paa hvilken Samfundet har væltet alle Byrder, at de herskende Partier og de bemidlede Samfundsklasser Intet gjøre for samme, samt at Arbeiderbefolkningen under den nuværende Samfundsorden ikke kan naae op til en menneskeværdig Tilværelse og faae sine Kaar i væsenlig Grad forbedrede.

Disse Paastande og Forudsætninger ere selvfølgelig ikke holdbare. Det er tvertimod en Kjendsgjerning, at der ikke har existeret nogen Periode i Historien, i hvilken der er gjort Mere for de ubemidlede Klasser end netop den, i hvilken de socialistiske Læresætninger ere fremkomne, og dette er ikke alene skeet i de Lande, hvor et Tryk fra Socialisternes Side kunde antages som Bevæggrund, men ogsaa i de Stater, hvor der ikke har været Tale om et saadant.

Den europæiske Arbeiderbefolknings økonomiske og sociale Tilstand har forbedret sig ikke uvæsenligt i de sidste hundrede Aar, og det er en Kjendsgjerning, at den ubemidlede Arbeider fører eller kan føre en mere menneskeværdig Tilværelse og

at der bliver ham et større Maal af virkelig Livsnydelse til Deel end det rigeste Medlem i hvilketsomhelst ukultiveret Samfund. Arbeidslønnen for den store mandlige Arbeiderbefolkning stiger overalt, og Klagerne over, at Arbeidet er blevet altfor dyrt, ville maaskee snart komme til at overdøve Socialisternes høirøstede Fordringer. Landalmuen har i de sidste hundrede Aar i de fleste europæiske Stater opnaaet en Grad af Frihed og Selvstændighed, der afgiver det bedste Vidnesbyrd om, at der ikke existerer nogen Lov, som fordømmer den store Majoritet af Menneskeheden til vedvarende Ufrihed og Usselhed. Der er endelig til Forbedring af Arbeiderbefolkningens Kaar af Humanister, Politikere og Statsmænd stillet en Række af Forslag og foranlediget Iværksættelsen af talrige Foranstaltninger, sigtende til at læge den sociale Nød ved at ophæve eller formindske Aarsagerne til den.

Foruden Sparekasser, Sygekasser, Ligkasser og Pensionskasser, egnede til at hjælpe den sparsommelige Deel af Arbeiderbefolkningen ud over økonomiske Kriser, foranledigede ved Sygdom, Svagelighed, Dødsfald, arbeidsløse Tider, Handelsstandsninger, Dyrtid osv., har man indrettet og oprettet i de forskjellige Lande: Asyler, Fabrikskoler, for at opdrage Arbeidernes Børn eller for at tage vare paa dem, medens Forældrene ere fraværende fra Hjemmet, Søndagsskoler, Haandværksskoler, tekniske Institutter, Høiskoler, bestemte til hjælpe den mere begavede og videlystne Arbeider frem samt at muliggjøre det for Mange nogenlunde at raade Bod paa en forsømt Skoleundervíisning, Svendeforeninger, Associationsdomstole, Præmiekasser, Logeerhuse for Arbeidere, Maadeholdsforeninger, Sygepleieforeninger, Arbeiderdannelsesforeninger, i hvilke der holdes populære Foredrag af Lærde og Fagmænd, Læseciviler og Sognebiblotheker til fri Afbenyttelse for Arbeiderbefolkningen etc. Ved Siden heraf optræde stedse hyppigere og bedre organiseret: Museer, Arbeiderudstillinger, Industriudstillinger af den mangfoldigste Slags i Forbindelse med billige Arbeidertog, egnede til ved Sammenligning at udvide Arbeiderens Blik, opmuntre ham til forøgede Anstren-

gelser, hæve ham til større Selvbevidsthed, bibringe ham Kjærlighed og Agtelse for Arbeiderstanden og udvide Marken for hans Virksomhed og Foretagelsesaand. Der er fremdeles stiftet Præmier for Husflid, Reiseunderstøttelse for dygtige Arbeidere, Haandværker- og Industrilotterier, Tidsskrifter og Aviser for Arbeidere, billige Laanekontorer og Kreditanstalter for Arbeiderbefolkningen, offenlige Bade- og Vadskehuse etc. Der er virket meget Godt og opnaaet ikke saa Lidet i denne Retning, og Associationen ved Selvhjælp, væsenligt kaldt tillive, organiseret og ledet af Mænd udenfor Arbeiderstanden, har ydet et ikke uvigtigt Bidrag i samme Retning (uagtet den i dens forskjellige Former endnu maa betragtes som værende i sin første Barndom). Men det er ganske sandt, at Resultaterne alligevel hidtil have viist sig at være utilstrækkelige Lægemidler imod den om sig gribende sociale Sygdom. Erkjendelsen heraf har da ogsaa, især i den senere Tid, fremkaldt en Række tildeels omfattende Forslag og kaldt ilive Foranstaltninger, der i Forening og under Erkjendelsen af, at der ikke gives noget Universalmiddel mod Ondet, turde egne sig, om end ikke til den fuldstændige Løsning af det sociale Spørgsmaal, saa dog til at lede den socialistiske Bevægelse ind i et mere fredeligt Leie og bryde den Strøm, der Aar for Aar har banet sig en bredere Vei. I disse Forslag til Forbedring af Arbeiderbefolkningens Kaar og i en Række Arbeiderprogrammer, fremsatte af fremragende Mænd og politiske Partier, hersker der og kommer til Orde en Mangfoldighed af Anskuelser, Opfattelser og Meninger, som bedre end noget Andet vidner om det sociale Spørgsmaals Betydning, vidtstrakte Forgrening, indviklede Natur og Vanskeligheden ved dets Løsning.*)

George V. Manicus.

---

*) Denne og nogle følgende Artikler her i Tidsskriftet har Forf. uddraget af en større Afhandling, der indsendtes som Besvarelse af Universitetets Priisopgave i Statsvidenskab for Aaret 1871 og som blev tilkjendt et hæderligt Accessit.

Bag Viften.

Iforgaars Aftes bar jeg mig meget stygt ad: jeg gjemte mig bag en broderet Portière for at lytte efter en Samtale, og nu er der det Utilgivelige ved den hele Historie, hvad der ligefrem bedrøver og ærgrer mig, at jeg ikke øiner nogensomhelst Udvei til at lade være med at fortælle Dem, hvad jeg hørte. Sagen er den:

Jeg kunde have været en halv Times Tid paa Bal, da jeg i en Krog af Salen, lige ved den Dør, der fører ud til Drivhuset, opdagede en lille Gruppe af tre unge Piger, indhyllede i Bølger af hvidt Musselin, der passiarede sammen bag deres Vifter med en saadan Ivrighed, at det var aldeles umuligt for mig ikke at lægge Mærke til dem.

De tre unge Damer vare i den Alder, i hvilken de lange smalle Hænder endnu ere noget røde, Bryst og Hals have den yndige Fiinhed, som Nogle udtyde som Magerhed, Andre som Ungdom, og hver Bevægelse har den utrolige Bøielighed, der ligner Keitethed, og som man vilde ansee for den fuldendteste Kunst, hvis det var muligt at efterligne den.

Forresten laae de meget nydeligt og med stor Aplomb udstrakte i deres Lænestole, der stod tæt op til hinanden, og loe nok saa lystigt. Fra Tid til anden — Damer og kokette var de allerede — udstrakte de deres smukt behandskede Hænder og rettede paa deres brusende Skjørter med tusinde smaa aldeles nydelige Bevægelser. De forstod allerede den vanskelige Kunst at betragte uden at see, at lee uden at have Lyst dertil, at vise deres hvide Tænder, medens de saae paa deres

Haandledde, og med nedslagne Øine at sige et Par Ord med en Stemme, der klinger som et Glas, der gaaer itu, og som man lægger Mærke til.

De forstod den Kunst pludselig at standse midt i en Bevægelse med Blikket fæstet paa Gesimsen, for at man skal see Lidt af Skuldren eller Armens Bøining, at vende sig i Profil, naar Næsen er smuk, at vise Øret ved at løfte lidt paa Kjolen og at svare: „Aah! hvor De gjorde mig bange!" med en Bevægelse som en opskræmmet Due, naar man siger til dem: „Hvordan har De det?"

De forstod at pludre uophørligt uden at sige et fornuftigt Ord, og naar de ikke begreb Noget af hvad der sagdes, og ikke kunde hitte paa Noget at sige, at udbryde: „Ja, ja, det har De Ret i!" og samtidig at lade deres Fingre kjærtegnende berøre deres Haar.

Hvor elsker jeg ikke disse smaa Væsner, naar de ere saadanne, saa kloge og saa rene, saa nydelige og saa forfarne. Jeg elsker dem, disse smaa Engle, der komme til Verden mellem to Polkaer, som gaae paa Bal istedetfor at gaae i Seng, som for to Dage siden slog deres Dukke itu og allerede tænke paa at komme lidt Sort under Øinene ligesom Mama, som kjende Prisen paa et Shawl paa en Daler, forstaae sig paa Diamanter, see Mændene lige i Ansigtet, ere meget blegnæbede, naar Fasten kommer, og i den stille Uge, naar de fromt have gnavet paa et Stykke Lax, styrte til Kirken i Støvler med Kvaster paa og med Pudder i Haaret.

Jeg holder af disse smaa sminkede Lam ligesom man holder af Roser i December og Grønærter i Januar Maaned.

Deres mærkværdige Aplomb har alligevel noget Naivt ved sig, der minder om det umodne Æble, man faaer Lyst til at bide og iagttage.

De ere allerede Damer, de vare det ved Fødslen, men endnu kan man komme paa det Rene med dem, man kan læse i deres Tanker og hist og her faae fat paa en Traad, der er som en heel Aabenbaring ... De ere .....

Men om Forladelse, mine unge Damer, jeg er bange, jeg gaaer for vidt, maaskee kan De, naar De faaer denne Side i Hænde, huske den Herre, der forleden Aften betragtede Dem med saa megen Opmærksomhed. Maaskee kjender De Dem selv igjen, hvor ufuldkomment end Portrætet er, og saa . . . . .

Dog det er for seent nu, jeg kan ligesaa gjerne fortælle det Altsammen.

Jeg aabnede lumskelig Døren til Kabinettet, gik tilvenstre, og posterede mig i Drivhuset lige bagved Dem nærved Indgangsdøren mellem Portièrens Folder, og der hørte jeg hvert eneste Ord, ja jeg gjorde Mere end det, da jeg vendte mig, knækkede jeg en Green paa en Kamelia.

Det Følgende er da kun en Stenografs Arbeide; har min Hukommelse svigtet mig eller har der manglet mig Øvelse, saa tilgiv mig, maaskee er jeg heldigere en anden Gang.

— Nei ,nei, sagde den Yngste, og saae ned paa sine røde Atlaskessko: — jeg taler om ham, der har et Baand i Knaphullet; kan Du ikke see ham? Han staaer lige ved Kakkelovnen ved Siden af en tyk, skaldet Herre med hvid Vest.

— Jamen, han er ikke Oberst, den Tykke. Ham kjender jeg saa godt, han kommer hos Papa, det er Hr. . . . aah . . . hvad Pokker er det nu, han hedder: Naar han er gaaet, opdage vi altid, at der er gaaet to Triller af Lænestolen. Mama siger, han er morsom, Papa siger Nei, jeg synes, han lugter af Pomade.

— Hvad kommer han da sin Pomade i? han har jo kun tre Haar.

— Jamen de er krøllede, Sødeste! Jeg er vis paa, han gaaer med smaa Kalotter af rødt Fløiel med Kvaster paa . . . Gud, hvor jeg vilde være bange for saadan en tyk Mand. Papa, som er spinkel imod denne Bjørn, synes jeg alligevel er lidt . . . naar han barberer sig . . . lidt . . . Ja, hvis det ikke var Papa, kunde jeg nok have Lyst til at høvle ham lidt af.

— Men, kjære Søde, jeg taler jo aldeles ikke om den Tykke, men om ham, der staaer ved Siden af ham, den Herre med Ørnenæsen og Knebelsbarterne. See, nu tager han en Portion Iis ... det skal være en Løve ... see, nu pudser han sin Næse ... det er Oberst C.

— Aah, nu seer jeg ham ... Gud, hvor han pudser sin Næse grimt. Naa, han er nok forkjølet din Oberst, man kan høre ham heelt herhen. Ha, ha, ha!

— Det er da ikke saa mærkværdigt, han er forkjølet: han kommer lige fra Afrika. Kan Du see, hvor han er bruun i Huden. Ja, Kjære, det er en Løve.

— Hør, han er da bunden?

— Aah, hvor Du vrøvler! Jeg siger, han er en Løve, fordi han har sloges som en Tiger og fordi han ...

— Saa siig strax, det er en Tiger, og lad det faae en Ende.

— (Trækkende paa Skulderen) Og fordi han i Slaget ved Napata ... Natapa ... eller Patara ... jeg kan ikke rigtig huske det, men det var et forfærdeligt Slag, hvor Araberne skal have bidt i Græsset ... Det er bogstaveligt sandt, Papa læste det forleden i Avisen.

— Hvorfor bed de Folk i Græsset?

— Aah, naar man bliver rigtig vred!

— Naa, i det Slag fik Obersten en Kanonkugle eller en Geværkugle, jeg veed ikke rigtig hvad det var, i den venstre Skulder, og siden har man ikke kunnet faae den ud, saa han endnu har mange Smerter, efter han er kommen hjem til Frankrig.

— Det maa være rædsomt med disse Batterier.

— Ja, den næste Dag maa det rigtignok være rædsomt. Tænk Dig, at man har fundet den stakkels Oberst under et Bjerg af Døde i det Øieblik, hvor de vilde Dyr vilde til at æde ham, ligesom den Missionær, som der staaer om i „Troens Udbredelse“. Det maa være rædsomt, Sødeste, at blive slugt af en Krokodil.

— Jeg vilde lægge mig paatvers.

— Ja vist! Naar man tænker sig, at den Mand, der staaer foran En, har i Skulderen en stor Jernmasse, som man maaskee ikke kan løfte, saa gyser det i En. Aah Du! det er yndigt at være Soldat. Man kan sige, hvad man vil, det er dog det Smukkeste, man kan være. For det Første har alle Folk Respekt for En, det er et Liv fuld af Triumfer —

— Ja i Krigstid, men i Fredstid?

— Naa og Revuerne da? Og saa i Fredstid ... i Fredstid ... ja saa fortæller man om sine Saar og lader sin Musik spille ved Bordet. En Oberst kan nok lade sin Musik spille, naar det skal være.

— Naturligviis, det er jo hans Musik.

— Naa ja, Alt det er morsomt; og forresten gjør man Visiter hos Amtmandens Kone og Generalforpagterens og Biskoppens.

— Hvad for Noget, Biskoppens Kone! Hvad er det for Historier, Du kommer med? Ha, ha, ha! (Hun tager sin Handske af og fører sine Negle til sine Læber.)

— Jeg sagde ikke Biskoppens Kone, Du skal ikke gjøre Nar!

— For det Første er det kun en Generals Kone, der saadan gjør Visiter hos Amtmanden.

— Oberst, det er kun en Begyndelse, man bliver hurtig General. Troer Du maaskee ikke, at Oberst C. med den Skulder, han har, snart bliver det.

— Ja jeg vilde heller strax gifte mig med Generalen.

— Jamen en General lader sig aldrig vie i Uniform.

— Hvorfor ikke, naar man bad saadan En derom En General foran Alteret, det maa tage sig ud. Det er saa høitideligt med en Militær i Kirken. Guldepauletterne tage sig mageløst ud til Orglet ..... Hvorfor lægger Du ikke en Fletning paa Panden? Det har jo Alle, Kjære, maa Du ikke for din Moder?

— Jo, men det er ikke muligt at faae en Fletning foran og to Bukler bagved med sit eget Haar.

— Derfor har man falske, ha, ha, ha! Men Du er jo et lille hvidt uskyldigt Lam. Man har falske, min søde Griis.

— Jamen Papa vil ikke tillade det, han siger, jeg er for ung endnu.

— Naa og for mig gik det som Ingenting. Mama sa'e til mig: „Det er kjedeligt, men hvad skal vi gjøre, Du kan dog ikke gaae paa Bal med Kappe paa!" Og saa var vi henne og kjøbte to smukke blonde Fletninger.

— To, hvordan det?

— Lad mig blot fortælle ...... See, der kommer Fru de V... ind, hører Du, hvor Døren knager ... Nei, men jeg vilde fortælle, at jeg har været nødt til at kjøbe to Fletninger af den simple Grund, at jeg har tabt den ene. — Det er til at lee sig ihjel over. — Vi maatte den Dag tage en Droske, da Papa havde lagt Beslag paa vor egen Vogn for at tage til Kammeret — der skal han altid hen. — Vi kjørte da til Frisøren i denne græsselige Vogn, og jeg kjøber mig en prægtig Fletning og faaer den meget pænt indsvøbt i Papiir. — Vi kommer i Vognen igjen, og jeg lægger min lille Pakke op imod Vinduet under den Strop, Du veed nok, som man trækker Vinduet op og ned med. — Det var jo Altsammen deiligt, men da vi kommer hjem og skal til at stige ud, vil jeg tage min Pakke — borte var den. — Jeg bliver rædsom elendig og Mama ogsaa. Tænk Dig, min søde Ven, Fletningen var gledet ned af Vinduet og faldet ned mellem Vognens to Vægge. Og der ligger den endnu. Det er af den Slags Ting, Du forstaaer, som man ikke kan fordre tilbage ...... Ja, derfor har jeg kjøbt mig en anden Fletning ... (bøiende Hovedet lidt koket) som jeg har den Ære at præsentere Dig: solid, god Kulør, alt saa smukt, som man kan ønske sig.

— Aa, jeg vilde saa gjerne have en, men jeg troer ikke, jeg faaer nogen, før jeg bliver gift. Kan Du see Jeanne dernede, hun hilser paa os. Nei, men hendes Kjole er da evig. Hvor hun seer ud med sine Roser paa Hovedet og

sin Filipens paa Næsen! Det er en rigtig rar Pige, det er ganske vist, men de Roser! Det er saa dumt, Rosenrødt, det seer ud til Ingenting, især paa lyse Haar. Det ligner et Stykke Lax i hvid Sauce. Aa apropos om Lax, Du tog rigtignok altfor tidligt bort forleden Aften, vi fik en Aftensmad, Søde!

— Gud, hvor Juliette var smuk, ikke sandt? Det er et Hoved. Jeg vilde give ti Aar af mit Liv for at ha'e saadant et Hoved. Paa Ære, ti Aar, det er dog egenlig ikke saa morsomt at leve! Hvor den Hovedpynt klædte hende.

— Ja, det var mageløst. Veed Du, at den er fra Persien.

— Virkelig, fra Persien! Aah den var henrivende! Jeg havde hørt, at den var kommen fra ... Du veed langt borte fra, fra Kolonierne. Naa og hvordan gaaer det med hendes Forlovelse?

— Den er gaaet overstyr; det er ganske bestemt, hun har sagt Nei!

— Og saadan en Brudekurv! Mama har seet tre Kachemirer, tre Vidundere. Der var et, der var rødt i Bunden og heelt bedækket med smaa ... I veed, som man bærer dem nu; det var talende. Saadanne Shavler minde mig altid om Musik, de rive En aldeles med sig.

— Det var meget net, maa man sige: tre Kachemirer foruden Diamanterne ... Og hun sagde Nei?

— Hun sagde Nei, og hun har Ret. Han skal have haltet som et gammelt Bord.

— Hvem?

— Han, Brudgommen, naturligviis.

— Men, min søde lille Griis, tre Kachemirer, det faaer man jo altid. Hør nu bare: et Langshavl til Vintervisiterne, det var eet; og saa maa man have et fiirkantet: om Sommeren er et Langshavl til at døe af Varme af, og saa maa jeg virkelig bede om et tredie til at gaae i Bad eller Messe med; det er tre, ikke sandt? Jeg gifter mig ikke under det.

Nei Tak, jeg skal ikke have noget af at see ud som min Kammerjomfru, nei!

— Han haltede vel stærkt, for han var jo Konsul.

— Aa, der er ingen Tvivl om, han var noget meget Fiint. Der i Landet, hvor han er Konsul, der bærer man nok Folk i Bærestole.

— Det er da ogsaa det Mindste, man kan gjøre for de Halte. Jeg synes, det var ganske rigtigt af hende; alle Vanføre er mig en Skræk. Man kan slet ikke vide, om saadanne Sygdomme ikke er smitsomme. Kan Du huske i Klosteret Søster Adelaide, hvis ene Hæl var saa høi som saa? Ja Du kan nu troe mig, om Du vil, men jeg havde ikke sat mig paa hendes Stol for hundred Tusinde Francs.

— Hvad vilde Du da have havt for at gifte Dig med hende?

— Aah sikke noget Vrøvl! Se ikke derhen, det er Hr. Pincette, der kommer for at engagere os. Jo meer jeg seer paa ham, des meer faaer jeg imod ham. Han er dum, han er blond, han har altfor brede Bakkenbarter, han dandser ikke i Takt ... der er Ingenting ved ham. Synes Du ikke, han ligner Abbed Julien, som læste Katekismus med os og altid sagde: Kun et Ord, mine Børn!

— Det er rigtigt, han ligner ham, især naar han valser. Han har ganske hans Øine. Jeg kan ikke lide, at en Mand ligner en Præst. Ja det er aldeles ikke for at sige Ondt om Præsterne. En Mand skal for det Første gaae med brune Knebelsbarter, ellers er der ikke Noget ved det. Har Du seet min Broders Knebelsbarter, efter han er kommet fra Saint-Cyr. Aa, saadan Knebelsbarter holder jeg af ... spidse, ganske spidse og fast snoede. Jeg har selv vixet dem for ham i Sommer, det er Noget, jeg forstaaer mig paa.

— Ernest er et smukt Menneske; han kunde ikke røre ved mig, uden at det gjorde ondt, og det morede mig just; saadan skal det være.

— Jeg kan ikke lide saadanne Herkulesser. Saint-Flair, det er en smuk Fyr, ikke sandt? Jeg kan godt forstaae, at han med sit blege Ansigt, sit tynde Haar og sit lidende Udseende har kunnet indtage Adele.

— Han seer jo ud, som han var Rekonvalescent. Naar han staaer i en Krog, føler man sig fristet til at præsentere ham et Glas Havresuppe.

— Du med din Havresuppe; her er dog ikke mange med et saa distingueret Ydre som han. Forresten siger man, han er Digter.

— Aa, jeg synes dog, Hr. P... seer bedre ud.

— Aa, aa, sikken en Idee! Han er saa tyk som en Tønde, og saa er han 46 eller 48 Aar.

— Ja, ja, Kjære, det er først i den Alder, at en Mand er i en anseet Stilling. Det er slet ikke saa tosset at være en Bankiers Kone.

I samme Øieblik begyndte Orkestret at spille, og tre Kavalerer kom for at engagere mine smaa Naboersker, som med en lidt blaseret Mine takkede med Spidsen af Læberne. Herrerne lagde Chapeau-bas'erne, der vare forede med hvidt eller blaat Silketøi og straalede med et forgyldt Navnetræk omgivet af en Krone, fra sig paa Damernes Stole. Parrene gik saa under en livlig Samtale ud i Salen. Jeg fulgte dem med Blikket iblandt Mængden. Det var nydeligt at see den Kunst, hvormed de dristigt overlod sig til deres Kavaleers Arm, idet de dreiede Hovedet en Smule, saa de friserede Lokker flagrede i den hurtige Dands. Maaskee kunde man dog mærke en Smule barnlig Ufrihed, som de søgte at skjule, i deres lidt overdrevne Dristighed.

Efter ti Minuters Forløb kom de forpustede tilbage til deres Plads; deres Øine straalede og de smaa opspilede Næseboer havde en noget stærkere Farve. De fik hurtigt fat paa deres Vifter og begyndte igjen at snakke.

— Han dandser meget godt, den Herre, men det er en løierlig En, han har konverseret mig om Geografi. Kjender Du Hovedstaden i de østlige Pyrenæer, mit Lam?

— Jeg husker ikke ... Gud hvor jeg er varm! Aa, jeg har jo dandset med din Herre forleden Aften, og han har ogsaa konverseret mig om Geografi. Det er dog underligt, der er nogle Herrer, som altid siger det Samme til En.

— See, see blot Mama, som gjør Tegn til mig, at jeg skal holde op. Aa nei, vist ikke nei! Det skal vel være ligesom forleden, hvor vi skulde være tagne bort og gaaede iseng med Hønsene, hvis Mama ikke var bleven engageret til Kotillon. Siig til din Fætter, at han skal engagere Mama, og ogsaa mig. Ham kan jeg rigtig godt lide; han kan dog faae En til at lee, skjøndt man ikke altid rigtig forstaaer, hvad han siger. Han seer lidt ud til at gjøre Nar af En, men det gjør Ingenting; han er dog sød, og saa holder han saa fast paa En, naar man dandser, at man føler sig sikker.

— Det er dog en stor Behagelighed, man har, naar man er gift, Kjære: saa har man Lov til at være nedringet, og saa lider man ikke saadan af Varme.

Og idet hun sagde dette, kunde jeg see, hvorledes hendes smaa Skuldre sittrede under Musselinskjolen.

Klokken to om Morgenen, da jeg havde gjennembladet den Samling gamle Kobberstik, som Hr. B. er i Besiddelse af, og spillet et Parti Whist, satte jeg mig igjen ved Indgangen til Drivhuset bagved mine tre smaa Prindsesser. To af dem satte nok saa tappert et Glas Bordeaux tillivs, den Tredie en Kop Chokolade. De loe saa stærkt, idet de kastede sig tilbage i deres Lænestole, og Sætningerne krydsedes saa hurtigt midt i den almindelige Larm, at jeg havde min Nød med at opfatte, hvad de sagde; men af deres forstyrrede Coiffure, deres Øines Glands og den febrilske Stemning, de var i, kunde jeg slutte, at de ikke havde spildt Tiden. Mødrene vare komne hen til dem — ogsaa de saae noget ophidsede ud — og tre eller fire Herrer udtømte sig i Komplimenter og Vittigheder, medens de koket aftørrede Sveden, der rislede ned ad deres Pander. Munterheden var saa

støiende i dette Hjørne, at jeg mistvivlede om at kunne høre mere. Jeg naaede da ad en Omvei ud i Entreen.

Hvad ville dog ikke disse yndige Smaapiger være for henrivende Damer om to eller tre Aar!

Og man maa for Alting ikke troe, at Fornøielsesfeberen, Glandsen af Lysene og Kjærligheden til Dands i tofjerdedeels Takt har nogensomhelst skadelig Indflydelse paa den solide Grundvold, som en sund Opdragelse har nedlagt i deres unge Sjæle. Iaften naar disse tre smaa Engle ere komne i Seng og endnu have Feber i Blodet, holde de fromt deres Hænder under Dynen — for ikke at fryse — og takke Gud for Alt hvad han har gjort for dem og bede ham om, han vil være dem naadig og ikke lade dem faae en styg Forkjølelse paa Halsen, saa de ikke kunne komme i Theatret imorgen Aften. Og naar de saa have kysset deres lille Guldmønt, som sikkrer mod Ildebrand, mod Forstuvelser og mod at komme ud af Takt, sove de hurtigt ind under Mazurkaens Toner, som en Fugl i sin Rede.

Gustave **Droz** (oversat af **E. B.**).

I Foraaret.

Det syder og det gjærer
I Luft og Jord og Hav!
Det spirer og det bryder,
Og unge Knopper skyder,
Alverden, i dit Tempel
Den døde Aronsstav!

Fra Hulen væltes Stenen
Ved myndigt Frelserbud:
Jubl høit, min Sjæl! det Døde
Med Smiil og Kinder røde,
Med klare Øine træder
Fra Gravens Taager ud!

Opstandelsens og Livets
Og Evighedens Røst!
Dybt i mig selv jeg mærker
De store Underværker:
Det syder og det gjærer
Og spirer i mit Bryst!

Det Halte kaster Krykke!
Det Blinde atter seer!
Til Viin forvandles Vandet!
— Af Søvnen overmandet
Den unge Jomfru blunded:
Nu vaagner hun og leer!

Tag Vaarens Liv ivare,
Naturens store Magt!
Lad lyse Løfter holdes,
Lad Blad og Blomst udfoldes,
Lad Nattefrost ei dræbe
De spæde Spirers Pragt!

Da skal jeg roligt smile
Ad hvide Vinters Snee:
Var lyst mig selv kun Livet,
Har Lys jeg Andre givet,
Tør jeg foruden Klage
Det evige Mørke see.

Henr. Holst.

Kristi Guddommelighed.

Albert Réville: Histoire du dogme de la divinité de Jésus-Christ. Paris 1869.

Efterhaanden som den religiøse Kritik vinder Borgerret, spores der en Tilbøielighed til at lade den historiske Synsmaade afløse den dogmatiske, idet man begynder at indsee, at de religiøse Lærdomme ikke ere absolute, eengang for alle afsluttede Sætninger, som man maa antage eller forkaste sans phrases, men at ogsaa Dogmerne have deres Historie og Udvikling, hvis Love det er Videnskabens Sag at efterforske. Vel kan den historiske Kritik alene ikke gjøre Sagen klar, men ved at tilveiebringe et sikkert Grundlag for Drøftelsen af de religiøse Problemer kan den ophæve Dogmatismen, hvad enten denne optræder som protestantisk eller katholsk, som jødisk eller atheistisk, og sprede de Illusioner, den nødvendig medfører.

Hvad saaledes den Sætning angaaer: Jesus er Gud, synes dens Antagelse at være en nødvendig Betingelse for at kunne kalde sig Kristen. Man er tilbøielig til at forestille sig Sagen, som om Jesus af Nazareth selv skulde have tillagt sig Navn af Gud og de dermed forbundne Attributer, som om han paa denne Fordring havde grundet sin Ret til at blive troet og adlydt paa sit Ord, og som om han havde været Martyr for dette Vidnesbyrd, der havde bragt hans Landsmænd efter Kjødet i den Nødvendighed enten at maatte tilbede ham som Skaber eller dræbe ham som Gudsbespotter. Heller ikke har Nogen før tvivlet om, at Apostlene

have prædiket den samme Lære, og at Kirken har lært den fra de første Dage gjennem sine officielle Organer. Men efterat betydelige kirkehistoriske Værker have seet Lyset i de forskjellige Literaturer, kan det nu videnskabeligt godtgjøres, at det orthodoxe Dogme om Kristi Guddommelighed er en enkelt Form blandt flere andre for den kristne Tro, at den ikke staaer i noget oprindeligt, følgelig heller ikke i noget nødvendigt Forhold til Kristendommens Existens, at særlig Jesus selv, det apostoliske Aarhundrede og de to følgende Sekler ikke have behøvet det, at det har dannet sig lidt efter lidt under Indflydelse af forskjellige Principer, nogle af mere ophøiet, andre af en alt Andet end opbyggelig Karakteer, at kort sagt dette Dogme har sin Historie indenfor Kristenheden selv. Trods dets Tilværelse gjennem flere Aarhundreder er der altsaa ingen Fare for, at Kristendommen skulde forsvinde, naar det forsvandt, og Evangeliet, som er bleven til uden det, vilde meget vel være i Stand til at overleve det.

Man forstaaer i det theologiske Sprog ved Ordet: Dogme en religiøs Lære, som er bleven udtrykt i en bestemt Form af dem, man betragter som berettigede til at give den Tro, der hersker i et religiøst Samfund, sit officielle Udtryk. Naar Dogmet engang er udtalt, bliver det noget Fast og Urokkeligt; det paastaae ialfald de, som vedtage det. Det vil udtrykke det absolut Sande. I denne Forstand havde den første Kristenhed intet Dogme; thi den havde intet Midtpunkt, hvorfra det kunde udgaae. Først efterat Episkopatet var endelig slaaet fast, det vil sige fra Slutningen af det 2det Aarhundrede, blev Ordet Dogme brugt til at betegne de kristne Troeslærdomme. Dets Optagelse i Kirkesproget falder sammen med det Øieblik, da Kristendommen i Modstrid med den Tanke, som besjælede Stifteren af den, blev væsenlig opfattet som en Orthodoxi, en recta fides, det vil sige som en Religion, der paalagde sine Tilhængere som første ufravigelige Betingelse: Bekjendelsen af exakte Lærdomme med Hensyn til Trosgjenstande.

Hvad indeholder da nu det orthodoxe Dogme om Kristi Guddommelighed?

Ifølge dette skal den, som levede her paa Jorden for 18 Aarhundreder siden under det almindelig vedtagne Navn: Jesus af Nazareth, være den anden af de tre Personer i Guddommen, Sønnen, Gud med samme absolute Ret som Faderen og den hellige Aand, dog saaledes, at han fra Evighed skylder Faderen sin Tilværelse i Kraft af en ubegribelig Genesis. Hvad der fremdeles karakteriserer Sønnen og adskiller ham fra de to andre Personer i Treenigheden, er, at Sønnen paa et givet Tidspunkt i Historien har taget Bolig i en jødisk Jomfrus Skjød, og at han uden at opgive sin guddommelige Natur har besiddet alle den menneskelige Naturs Eiendommeligheder, saa at han paa samme Tid og uden at opgive sin Persons Eenhed er sandt Menneske og sand Gud. Dette Dogme er langsomt blevet udarbeidet og først kommet til almindelig Gyldighed henimod Slutningen af det 5te Aarhundrede; derefter følger en Periode paa 11 Aarhundreder, under hvilken det staaer uanfægtet, naar man fraregner enkelte obskure kjætterske Meninger; og endelig begynder det fra det 16de Aarhundrede med Reformationen langsomt at miste sin Anseelse, skjøndt det endnu i vore Dage er officielt anerkjendt af det overveiende Antal Kristne.

Af disse tre Perioder behandles her kun den første.

I. Menneskens Søn.

Til Grund for nærværende Dogmes Historie ligger den Følelse, at der i Jesu Ord og i hans Person aabenbarer sig et guddommeligt Ideal. Polytheismen, der væsenlig var den synlige Naturs Religion, og Judaismen, Lovens Religion, kunde ikke være endelige Former for den Følelse, der vaagner hos Mennesket, naar det Uendelige aabenbarer sig for ham. Med Jesus af Nazareth gjorde den religiøse Bevidsthed et umaadeligt Fremskridt, idet hans Lære gjorde Forholdet mellem Gud og Menneske fra at have været et Forhold mellem Almagt og Afmagt eller mellem Dommeren

og den, der skal staae ham til Ansvar, til et gjensidigt Kjærlighedsforhold. Uden at undertrykke enten Naturen eller Loven indførte Jesus Mennesket i et høiere Rige, nemlig Naadens, og gjorde Kjærligheden til Drivfjeder for det religiøse og moralske Liv istedetfor Frygten og Beregningen. Fra Principet om Menneskets Forhold til Gud som et sønligt Forhold udspringe de meest karakteristiske Træk i Jesu Lære: Forskrifterne om Menneskelighed, Barmhjertighed og Broderlighed; Medfølelse med de Lidende, de Fattige, de Undertrykte; den gjentagne Paakaldelse af Samvittighedens Vidnesbyrd — thi Samvittigheden maa i Kraft af Slægtskabet mellem Menneske og Gud frivillig erkjende det Guddommelige —; heraf udspringe fremdeles Livsglæden og Deelagtigheden i de Nydelser, som ikke forbydes af en høiere Pligt — thi Mennesket boer i denne Verden som i et af Stokværkene til Faderens Huus —, og endelig de Betingelser, som kræves til et virkeligt Samfund med Gud, som ere alt Andet end dogmatiske, men reent religiøse og moralske, og som finde deres fyldige Udtryk i Ønskets Reenhed, Hunger og Tørst efter Fuldkommenhed og Kjærlighed til Gud.

Men det vilde have været forgjæves, om Jesus havde udviklet sin ophøiede Anskuelse om det sande Forhold mellem Gud og Menneske, hvis ikke hans Person havde været selve Inkarnationen af det Ideal, hans Lære aabenbarede for Tanken — derfor erkjendte han kun dem for at være virkelig gjennemtrængte af hans Aand, som sluttede sig om hans Person. Denne moralske Indflydelse lader sig ikke udtrykke i en religiøs eller filosofisk Formel, og dette divinum qvid vilde have faaet en anden Definition i Grækenland eller i Rom end i Galilæa og Jerusalem. Det første Indtryk, Jesus gjorde paa de Sjæle, der følte sig sympathetisk hendragne til ham, maatte blandt det jødiske Folk oversættes ved de Ord: Det er en Profet! Og naar endelig Indtrykket blev saa stærkt, at de, som følte det, ikke kunde tænke sig noget Høiere, maatte det føre til det Udbrud: Det

er Messias, den, som skulde komme! Thi en Jøde kunde ikke forestille sig noget mere Ophøiet paa denne Jord*).

Men hvorledes betragtede han sig selv?

Dette Spørgsmaal er noget vanskeligt at besvare, og dets Løsning falder sammen med det kritiske Problem om det fjerde Evangeliums historiske Ægthed. Vel taler dette Skrift og lader Jesus tale fra først til sidst, som om han havde krævet at æres som et Væsen af overmenneskelig Oprindelse; men den nyere Kritik erkjender eenstemmig de Taler, der indeholdes i dette Evangelium, for frie Udgydelser i Lighed med dem, de sværmeriske Kristne til alle Tider have havt Tilbøielighed til at nedskrive uden at spørge sig selv, om deres tilbedte Mester altid vilde vedkjende sig, hvad deres brændende Hjerter lagde ham i Munden. Men bortseet fra dette Hensyn, som for Exempel gjør det forklarligt, at man i Joh. Evang. 3 Kap. 5—21 V. ikke kan skjønne, hvor Jesu Tale hører op og Evangelistens egne Betragtninger begynde, bortseet fra, at de tre første Evangeliers meget mindre udarbeidede og mere populære Form berettiger os til at foretrække deres Vidnesbyrd, ligesom ogsaa fra, at de ere 3 mod 1, og at Kritiken erklærer deres Beretninger for støttede paa ældre og talrigere Dokumenter: saa er der endnu en meget simpel Grund, som retfærdiggjør, at vi for Øieblikket kunne see bort fra det saakaldte Johannes's Evangelium, og at vi, uden Hensyn til Skriftets Forfatter eller Tiden for dets Tilblivelse, anvise dets Lære om Jesu Personlighed kun den Plads, som logisk tilkommer den i den kristne Tros Historie, og som ikke bliver den første i Tidsfølgen. Kirkens stadige Trang til mere og mere at forherlige sin Stifter, som har ført til, at enhver Evangelist, enhver kristelig Skribent stedse har anviist Jesus den høieste Værdighed, det var ham muligt, gjør det nemlig usandsynligt, at den første Kristenhed skulde have begyndt med at tilbede ham som det

---

*) Det er bekjendt, at det hebraiske Ord Messias betyder det Samme som det græske Kristos: (Guds) Salvede.

evige Ord for nogen Tid efter i ham kun at see et Menneske født paa en underfuld Maade eller endog en Menneskens Søn i Ordets fulde Betydning. Skridtet maa være gjort i omvendt Retning.

Hvorledes betragtede Jesus altsaa sig selv ifølge de tre første Evangelier?

Intet Ord af hans egen Mund henthyder til hans underfulde Fødsel. Han kalder sig Barn af Nazareth, ikke af Bethlehem (Matth. 13,54 — Lucc. 4,24); han bebreider de Skriftkloge, at de i Strid med Texterne lære, at Messias nødvendig skal nedstamme fra Davids Æt (Marc. 12,35); han selv gjør ikke den fjerneste Paastand paa en saadan Nedstammen. Dog har han ikke altid afviist Messiasnavnet; men af det Sted, hvor Peter bekjender ham som Kristus, (Matth. 16,13 flgnd.) fremgaaer det tydeligt, at han ikke selv proprio motu tilkjendte sig dette Navn, og at hans nærmeste Disciple længe fulgte ham uden at tænke paa at give ham det, ligesom han ikke søgte at paatvinge dem Troen paa, at han var det. Forskjellen mellem hans Opfattelse af Messiasideen og Folkets Forestilling derom kunde da bestemme ham til denne Tilbageholdenhed.

Han selv kaldte sig fra Begyndelsen til Enden Menneskens Søn. Var det for dermed at betegne sin menneskelige Natur i Modsætning til sin guddommelige Natur, for hvilken han havde forbeholdt Udtrykket: Guds Søn? Ikke et Ord af ham berettiger os til denne Paastand, ifølge hvilken han da snart skulde have handlet og talt som Gud, snart som Menneske, medens han dog vedblev at være een og samme Person. I intet af de to Testamenter betegner Navnet: Guds Søn noget fra de øvrige skabte Væsner Forskjelligt, men bruges baade om Engle og Mennesker; det var paa Jesu Tid, anvendt i særegen Forstand, eensbetydende med Ordet: Messias eller et hædrende Tilnavn til Messias. Jesus ydmyger sig i Virkeligheden altid dybt for Gud. Han fristes, beder, lider, græder, afviser Benævnelsen: god; han erklærer at være uvidende om, hvad

Gud alene kjender, og lader sin egen Villie bøie sig for Guds. Naar han kalder Gud sin himmelske Fader, prædiker han samtidig, at han er en Fader for os Alle. Aldrig har han paalagt sine Disciple at tilbede sig; han er fuldstændig fri for den Beskyldning at have villet udgive sig for en til Jorden nedstegen Gud. Hvis saa havde været, havde hans Fjender ikke undladt at benytte sig deraf; men der berettes ikke om nogen Strid derom, og de Punkter, hvorfor han anklagedes for Synedriet, vare for det Første: et dristigt Ord om Templet, for det Andet og især: at han udgav sig for Messias. Snarere skulde det synes som om Benævnelsen: Menneskens Søn fra Begyndelsen af med Hentydning til et Sted hos Daniel (7,13) skulde betyde Messias; men deels tales her blot om en Søn af et Menneske, et Væsen med menneskelig Skikkelse, Symbol paa Jødefolket, deels vilde hans Disciple da ikke i saa lang Tid have betragtet ham blot som Profet og Peters Bekjendelse ikke indeholde noget Nyt og Spontant. Ordet: Menneskens Søn bruges i det gl. Test. flere Steder synonymt med Menneske, var derfor ikke ubekjendt for Jøderne — Jesus kunde altsaa derved betegne den, som i sit Forhold til Gud kun vil være Menneske, hvis Religion følgelig ikke behøver Andet end den for alle Mennesker fælles Natur for at have Gyldighed, og hvis Fordring gaaer ud paa i sin Person at realisere denne strengt menneskelige Religion. Det er i Egenskab af Menneskens Søn, det vil sige som Organ for denne reent menneskelige Religion, at han taler med Myndighed, fordømmer eller tilgiver, udvider Sabbatsloven, og siger, at han er kommen for at frelse, ikke for at tilintetgjøre, for at tjene, ikke for at lade sig tjene. Og fordi han nøiagtig skjelner mellem Tilslutning til hans Person og Samfund med Gud, kan det tilgives at tale imod Menneskens Søn, men ikke at tale imod den hellige Aand. I Egenskab af Menneske vilde han altsaa have forkastet enhver Theori, som tilkjendte ham en overmenneskelig Oprindelse; men hans menneskelige Livs guddommelige Karakteer gjorde

et saa stærkt Indtryk paa hans Disciple, at de ikke betænkte sig paa, dog med hans Samtykke, i Menneskens Søn at hilse Messias og gjøre Troen paa ham til Et med Antagelsen af hans Religion.

II. Jesu første Disciple.

Disciplenes brændende Kjærlighed til Mesteren fik dem til at glemme hans Skjelnen mellem den rene Religion, som han forkyndte ved sit Ord og sit Exempel, og Troen paa hans Person. Saaledes blev Jesus selv den egenlige Gjenstand for den religiøse Tro, og der opstod en Tilbøielighed til mere og mere at overdrive Forherligelsen af hans Person; den i levende Live miskjendte Messias, men som havde overvundet Døden, som sad „ved Faderens høire Haand", og som snart skulde komme tilbage for at herske over en ny Verden, fordunklede den ydmyge, misforstaaede og forfulgte Menneskens Søn. Det var ganske naturligt, om de første Kristne, der med deres egne Øine havde seet Jesus spise, sove, lide, ikke uden videre kunde skille ham fra Menneskeheden og løsrive ham fra Sammenhæng med den haandgribelige Virkelighed; men det var ogsaa rimeligt, om de, hellere end at dvæle ved en smertelig Fortid, kastede Blikket ud i Fremtiden og hellere betragtede deres Mester under Skikkelsen af guddommeliggjort Menneske end som Rabbien af Nazareth. Dette er endnu ikke nogen Guddommelighed, men det er Begyndelse til en Forgudelse. Denne Synsmaade finder sin Bekræftelse i Aabenbaringen, som forfattet i de første Maaneder efter Neros Død, Aar 68 efter vor Tidsregning, knytter sig til de allerførste Former for den kristne Tro. Her er Jesus ligesom Gud den Første og Sidste, Alfa og Omega; han bærer paa Panden et nyt Navn, som netop er Jehovahs uudslettelige Navn; han kalder sig: Guds Ord. Men Aabenbaringens Forfatter mener derved blot, at Jesus ved at overvinde Synden og Døden har erobret alle disse Attributer, der ere komne

til ham udenfra som en Belønning for hans Seir. Han er ikke desto mindre et skabt Væsen (Joh. Aab. 3,14).

Betragte vi de tre første Evangelier, finde vi endnu der en meget levende Følelse af, at Jesus virkelig hører Menneskeheden til, og dersom vi ikke havde andre evangeliske Vidnesbyrd end Marci Evangelium og Talerne i Apostlenes Gjerninger, vilde det ny Testamentes Lære om Kristus indskrænke sig til Følgende: at Jesus af Nazareth var „en Profet mægtig i Ord og Gjerning, af Gud gjort baade til en Herre og Kristus". Ebioniterne, de første Dages Orthodoxe, lærte, at Jesus selv først ved sin Daab i Jordans Flod, da Himlen aabnedes over ham og den hellige Aand steg ned, fik Bevidstheden om sit Kald. „En hellig Mand, inspireret af den guddommelige Aand", saaledes maatte da Læren have været formuleret. Med Hensyn til Evangelierne af Matthæus og Luccas, da ere de to Stamtavler, de indeholde, et afgjørende Beviis paa, hvor bestemt den første Tro var paa, at Jesus virkelig var Menneske efter sin Natur og sin Fødsel, idet de gaae ud paa at vise, at Jesus er den sande Messias, ved at meddele Rækken af hans Forfædre i lige Linie fra Kong David til Josef, Mariæ Ægtefælle. Begges Forfattere betragtede ham som en ældre Søn af Josef og havde ikke den ringeste Forestilling om en underfuld Undfangelse — ellers vilde de have meddeelt Maries og ikke Josefs Slægtregister. Og den Uovereensstemmelse, som findes imellem dem, forklares naturligt deraf, at om end Forestillingen om Jesu Nedstammen fra David tidlig udbredtes i de Kristnes Kreds*), var det dog ikke lykkedes hans Familie at fastsætte Fortegnelsen over de opstigende Slægtled. Den rimeligste Formodning, som ogsaa Matthæus gaaer ud fra, var, at Josef, Jesu Fader, nedstammede fra David gjennem Salomon og Rækken af Judæ Konger,

*) Denne Forestilling synes allerede paa Pauli Tid at have været almindelig (Rom. 1,3). Fra Troen paa, at Jesus var Messias, gik man over til Troen paa, at han nedstammede fra David; men ikke omvendt.

deres direkte Efterfølgere. Men historiske Vanskeligheder eller det Frastødende i at give Messias til Forfædre Forbrydere og Afgudsdyrkere, som der fandtes en god Deel af i dette lange Slægtregister, bevægede Andre til at foretrække en yngre Linie, den, som gjennem Nathan udgaaer fra David. Det skal ikke her undersøges, hvem af dem der har Ret, eller om i det Hele taget Nogen af dem har Ret — kun det staaer fast, at de begge ansee Jesus for Davids Søn, avlet ligesom alle vi Andre af en Mand og en Kvinde, og at hans Samtidige, af hvilke Indbyggerne i Nazareth meget godt kjendte hans Fader, Moder og Brødre, deelte denne Opfattelse.

Naar det nu alligevel er de samme Evangelier, som have skaffet Troen paa Jesu underfulde Fødsel Indgang i Kirken, kunne herved to Momenter komme i Betragtning. Hvis Jesus nemlig først ved sin Daab var bleven inspireret af den hellige Aand, vilde denne pludselige Forvandling fra et almindeligt Menneske til et usædvanligt Menneske gjøre den hellige Aand til den egenlige Frelser for Menneskeslægten. Det er nu meget muligt, at Daaben i Jordans Flod har betegnet en indre Forvandling og været som et Glimt fra oven, der gav Jesus den fulde Bevidsthed om sig selv, men han har øiensynlig allerede tidligere maattet give Beviser paa sit religiøse Geni. Her mødtes da den psykologiske Sandsynlighed med Ønsket om at forherlige hans Person, og det blev fastslaaet, at Jesus havde været opfyldt af den hellige Aand fra Barndommen af, fra Moders Liv, et Udtryk, som havde Hjemmel i Jødernes religiøse Sprog, og som betegnede, at en Egenskab havde sin Rod i en Persons tidligste Fortid og saa at sige var født med ham — saaledes kaldte Job sig Enkens og den Forældreløses Beskytter fra Moders Liv af, og Psalmisten erklærer sig for en Synder fra det Øieblik, han blev født. Dernæst var det en almindelig Tilbøielighed hos Jøderne at forestille sig deres Heltes Tilblivelse anderledes end andre Menneskers — Isaks, Samsons, Samuels Fødsel havde saaledes allerede noget Underfuldt ved sig, og om Johannes

Døberen hed det, at han var fyldt af den hellige Aand fra Moders Liv (Lucc. 1,15). — Disciplene bleve nu ikke staaende herved, men lode Jesus, som var Alle dem overlegen, der havde modtaget den hellige Aand fra deres tidligste Alder, blive undfangen af den hellige Aand, og denne Beretning fik sin absolute Formel ved den menneskelige Faders Udelukkelse.

Denne Lære om en underfuld Undfangelse forherligede Jesu Person, men paa hans Karakteers Bekostning, hvis Storhed netop maa bestaae i, at han har seiret over den menneskelige Naturs Skrøbeligheder; hvad Beundringsværdigt skulde der vel være i Dyder, som det Intet har kostet ham at erhverve? Men man tog det ikke saa nøie, og der forbandtes ikke med Dogmet om Underet nogen Forestilling om en tidligere Existens og Inkarnation, medens der omvendt, hvor der er Tale herom, for Exempel hos Paulus og Johannes, Intet siges om den underfulde Undfangelse. De tre første Evangelier kunne betragtes som Vidnesbyrd om Kirkens Tro i Slutningen af det første og Begyndelsen af det andet Aarhundrede; men før dem, kun i andre Kredse, havde en anden kristelig Lære begyndt at hæve Jesus over Menneskeheden — det er Paulus og hans Theologi, der menes.

Pauli store Fortjeneste er i Overeensstemmelse med Jesu Tanke at have opstillet den indre Tro som Grundlag for det religiøse Liv i Modsætning til Jagttagelsen af en ydre Lov, hans Feil maaskee at have lagt et saa stærkt Eftertryk paa Jesu Person, at Kristendommen istedetfor at blive Jesu Kristi Tro blev Troen paa Jesus Kristus, og medens han ikke gjerne indlader sig paa de Begivenheder i Jesu Liv, som ikke vedkomme hans Lidelses og Opstandelses Historie, erklærer han udtrykkeligt, at han kun vil kjende Kristus efter Aanden (2 Corinth. 5,16). Men Kristus efter Aanden er netop Aabenbaringens og de første Evangeliers guddommeliggjorte Menneske, som hos ham bliver til den Himmelske (1 Cor. 15,47), et Menneske, der er ophøiet over alle Andre, som uden Tvivl har

en Oprindelse, der er vanskelig at bestemme, tilfælles med Menneskeheden, men hvis Existens forud for hans Komme paa Jorden læres tydeligere og tydeligere, efterhaanden som den paulinske Theologi udvikles i de Breve, som bære Hedningenes Apostels Navn.

Det er ikke her Stedet til at undersøge Problemet om de Breves Authenti, som tillægges Paulus. At Brevet til de Hebræer har en anden end ham til Forfatter, synes sikkert, og naar for Exempel Dr. Baur kun anseer det til Romerne, de to til Korintherne og det til Galatherne for ægte, støtter han denne sin Antagelse hovedsagelig derpaa, at disse endnu ikke lære Noget om Jesu Præexistens, medens Brevene til Philippenserne, Efeserne og Kolossenserne udtrykkelig hævde denne Lære og endog gjøre det overnaturlige Væsen, som har levet i nogen Tid blandt Menneskene under Navnet Jesus, til hele Skabningens Ophav og Grund. Men vi kunne undgaae denne Vanskelighed ved mindre at tale om Pauli Kristologi end om en paulinsk Kristologi; thi ere alle Brevene authentiske, saa have Pauli Forestillinger om Jesu Person udviklet sig med Tiden, og ere de omstridte Breve uægte, saa indeholde de dog ofte kun Konsekvenserne af den Lære, der opstilles i de uomtvistede, og en Kristologi, der har sit Udspring fra hans Skole. Som Overgangsled maa den imidlertid indeholde modstridende Elementer. Snart er Kristus ligefrem et Menneske (Rom. 1,3; 5,15; 1 Tim. 2,5; 1 Cor. 15,21), snart synes han neppe at have Noget tilfælles med os, og hans Legeme, hans Kjød er kun en „Lignelse“ af vort (Rom. 8,3). Et Sted udtales den gamle kristelige Forestilling, at han har erhvervet sig et Navn ophøiet over ethvert andet ved sine frivillige Lidelser (Filipp. 2,6—11), et andet Sted var han allerede mange Aarhundreder, før han kom til Jorden, saa ophøiet, at man ikke kan fatte, hvorledes han har kunnet stige endnu høiere uden at gjøre sig liig med Gud (1 Cor. 8,6), hvad den paulinske Lære ikke vilde kunne gaae ind paa, da den, hvor

høi en Plads den end anviser Jesus i Skabningens Række, dog hævder hans Ringhed overfor Gud og aldrig forlader Indholdet af den Definition, den giver af ham i Kolossenserbrevet 1,15: al Skabningens Førstefødte.

Vist er det, at den paulinske Theologi ikke endnu adskiller Jesu Person fra Menneskeheden, skjøndt hans Samfund med den er meget dunkelt. Dens Lære om Kristus kan da sammenfattes saaledes: Jesus er væsenlig Aand, himmelsk, underordnet Skaber, har før sit Komme besiddet guddommelige Fortrin og erhvervet sig en endnu høiere Rang ved at tage en Tjeners Skikkelse paa og ydmyge sig til Døden paa Korset. Han er samtidig „den Førstefødte af mange Brødre", altsaa af samme Oprindelse som vi, hvorfor vi skulle danne os efter hans Billede og stræbe at naae „hans Fyldes voxne Alder". Menneskeheden har i ham, sin Repræsentant, forsonet den guddommelige Vrede, den ved sine Synder har paadraget sig. Naar Guddommens Fylde har boet legemlig i ham, er det, for at vi selv skulle vorde fyldte deraf, og naar alle Mennesker ved Gjenfødelsen ere blevne hans Lige, og hans Overlegenhed ikke længer existerer, da skal hans Kongedømme høre op, og Gud skal være Alt i Alle, som han er Alt i ham.

Disse Led hænge kun ufuldkomment sammen, og man veed navnlig ikke, hvorledes den paulinske Lære forestillede sig den „Himmelskes" Indlemmelse i den jordiske Menneskehed, i Davids Æt, hvis Afkom Paulus troede ham at være efter Kjødet. Jesus er endnu væsenlig Menneske, men hans Menneskelighed er i Begreb med at svinde bort i abstrakt Spekulation, og han bliver især i de sidste Breve det Moment, i hvilket Verdens og Menneskehedens metafysiske og moralske Antinomier løses. I Hebræerbrevet er vel endnu hans Underordnen under Faderen udtrykkelig udtalt, men der er en Tilbøielighed til at indskrænke Forskjellen mellem dem til det mindst Mulige, og vi komme ind i en ny Periode af den kristne Tros Udvikling.

III. Læren om Ordet.

De Vidnesbyrd, vi have om den første Halvdeel af det andet Aarhundrede, ere kun sjeldne og fragmentariske, og deres Authenti tvivlsom. Andre Spørgsmaal have lagt Beslag paa Interessen, og de Udtryk, der anvendes, naar Talen er om Jesu Person, vise, at Størsteparten af de Kristne endnu ikke har vedtaget noget Bestemt derom. De jødiske Kristne i Palæstina vedblive at fastholde den Synsmaade, ifølge hvilken Jesus er et Menneske, Søn af Josef og Marie, inspireret af Gud; en anden Gruppe derimod antager den overnaturlige Undfangelse; der er endogsaa dem, som i ham see en Engel, som er nedstegen fra Himlen og har taget en menneskelig Skikkelse paa; de af de apostoliske Fædre udtalte Meninger ere indbyrdes meget afvigende. Men medens Eftertrykket hos disse endnu hviler paa Jesu menneskelige Natur og menneskelige Liv, have Forestillingerne om hans Person paa en anden Kant af den kristne Verden taget en saa idealistisk Flugt, at hans menneskelige Natur er indskrænket til kun at være et Skyggebillede uden Virkelighed, idet de talrige gnostiske Systemer stemme overeens deri, at de betragte Kristus som en aandelig Forløser for Menneskene, der kun har liden eller ingen Berøring med den legemlige Natur. Saaledes paastod Valentinus, at Kristus ikke var født a f (ἐκ) Marie, men g j e n n e m (διά) den Kvinde, som udgaves for hans Moder: hans Fødsel var altsaa ikke virkelig. Marcion gik endog saa vidt, at han lærte, at Kristus pludselig var nedstegen fra Himlen og ikke havde havt Noget tilfælles med den materielle Verden. For denne Lære maatte altsaa hele den evangeliske Historie tilsidst kun blive et falsk Skin, og det var Grunden til, at Størstedelen af de Kristne forkastede den. Dog var Gnosticismen i det 2det Aarhundrede kun en Overdrivelse af den Tilbøielighed, som alle de religiøse Gemyter nærede til at give deres Tro en filosofisk Form svarende til deres Trang til at forherlige Jesu Person. Og idet den nye Lære vandt flere og flere Tilhængere og navnlig i Asien og Grækenland fik

en stærk Tilvæxt af Platonikere, som medbragte deres Smag for Systemer og deres Idealisme, blev lidt efter lidt Judaismen som Form for den kristne Tanke afløst af Hellenismen, hvorfra saaledes egenlig det orthodoxe Dogme om Jesu Kristi Guddommelighed hidrører. Den samme aandelige Trang, som havde bragt Grækenlands frugtbare Geni til at forgude den fysiske Tapperheds og den fysiske Skjønheds Idealer, røbede sig i den Hurtighed, hvormed det religiøse og moralske Ideal, der var virkeliggjort i Kristi Person, blev guddommeliggjort, og hvormed en filosofisk Lære, der var af langt ældre Oprindelse end Kristendommen, smeltede sammen med denne, saa at den kom til at see ud, som om det var den samme Tro, Jesu Disciple fra de første Dage havde bekjendt sig til. Det var Læren om Ordet, hvis Oprindelse kortelig maa antydes. Den platoniske Filosofi lærer, at der foruden Tingenes Ideer, det vil sige deres konkrete virkende Principer, er „en Ideernes Idee", en absolut Væsenssubstans, Gud, som danner Verden ved at forme den i og for sig formløse Materie efter de særlige Ideer. Den Fornuft, som er i Tingene, ligesom den, der er i Mennesket, Logos, repræsenterer Summen af de guddommelige Indvirkninger, som have dannet Tingene, og som Mellemled mellem Gud, den absolut Fuldkomne, og den ufuldkomne Virkelighed tjener en Idee eller Verdenssjæl. Den alexandrinske Theologi med den berømte Philo i Spidsen bemægtigede sig nu dette guddommelige Logosbegreb og gjorde det til Midtpunktet for sin Opfattelse af de religiøse Ting, og idet den benyttede den dobbelte Betydning af Ordet Logos, der snart er Fornuft, snart Ord, skjelnede den hos Gud mellem det indre (ἐνδιαθετός) Logos eller Ord, Verdensideen, som den var tænkt af Gud i al Evighed, og det udtalte (προφορικός) Ord, som betyder det indre Ord, der er blevet objektivt, stillet i et udvortes Forhold til Gud i det Øieblik, da han lader det udgaae fra sig for ved Hjælp af det ikke at skabe, men danne og udvikle Verden. Thi Philo antager ligesom Platonikerne en evig uformelig

Materie, der i sig selv er ude af Stand til at udvikle sig og leve. Ordet, der har faaet et udvortes Forhold til Gud, men dog har bevaret sin Væsenseenhed med sit Ophav, kaldes da: ὁ δευτερός Ͽεός, den anden Gud, ὁ Ͽεὸς ἐν καταχρήσει, Gud i uegenlig Betydning, Ͽεός uden Artikel, det vil sige et guddommeligt Væsen, Gud i kollektiv Forstand, for at adskille det fra den øverste Gud, den, som alene er Gud i Ordets fulde Betydning, ὁ ἀληϿεία Θεός. Fra det Dieblik, Udsendelsen fra Faderen er skeet, bruges ogsaa Benævnelsen Guds ældste eller førstefødte Søn (υἱὸς πρεσβύτατος, πρωτόγονος τ. Θεοῦ). Hans særskilte Tilværelse falder følgelig sammen med det Dieblik, som gaaer forud for Verdens første Dannelse, det vil sige det Dieblik, da Gud ifølge Genesis talede.

Altsaa omtrent samtidig med, at Jesus forkyndte Guds Faderlighed som Udtryk for hans virkelige Forhold til Menneskeheden, lærte Philo Guds metafysiske Faderlighed som Udtryk for Skaberens Forhold til Skabningen og satte istedetfor den levende Gud en abstrakt Gud, som aabenbarer sig for Menneskene gjennem en Stedfortræder. Det vil efter den foregaaende Udvikling være let at forstaae, hvorledes den kristne Opfattelse af Jesu Person, saaledes som den efterhaanden havde formet sig og som den endelig fremtraadte i den paulinske Theologi, tilsidst maatte mødes med den alexandrinske Lære om Ordet og smelte sammen med Philos Theori om en „Gud af anden Rang". I den første Halvdeel af det 2det Aarhundrede fik Læren om Ordet endelig Borgerret i den kristne Kirkes Skjød, og vi finde dette bekræftet i de næsten samtidige, men indbyrdes uafhængige Værker, to kristne Skribenter fra denne Tid, nemlig Justinus Martyr og Forfatteren af det fjerde Evangelium, have efterladt os.

Justinus, som var født i Palæstina, men havde faaet en græsk Opdragelse, en Evangelist i filosofisk Kappe, har skrevet to Apologier for den kristne Tro, som han efter mange Tvivl havde antaget, og en Dialog med Jøden Tryphon, imod hvem han hævder Jesu messianske og gud-

dommelige Karakteer. Han leed Martyrdøden i Rom under Markus Aurelius i Aaret 166. Den alexandrinske Religions-filosofi har tydelig nok indvirket paa ham, idet hans Gud er et abstrakt Væsen, som ifølge en almægtig Villie har udsendt Logos eller Ordet, som var hos ham, for at det skal udfylde den Kløft, der for Tanken existerer mellem det Uendelige og det Endelige, det ubegribelige Absolute og den sandselige Verden. Gud har brugt Ordet til at ordne den uformelige Materie og især til at aabenbare sig for Menneskene, og har ved det gjennem Oldtidens Vise, men især gjennem Israels Profeter forkyndt Verden Sandheden. Dog er Justins Tanke ikke konsekvent, idet han stundom gjør Ordet, der logisk maa være ene i sit Slags, til Et med Englene, eller lader det være den Førstefødte af de Væsner, der ere dannede ifølge en guddommelig Villie, eller den første af de Kræfter, som udstraale fra Almagten; men han skjelner ligesom Philo mellem Theos, Gud uden Artikel, og ὁ Theos, Gud med Artikel. Det Nye hos ham er, at han gjør denne Søn til Et med Jesu Person, og idet han stiller ham i et stærkt underordnet Forhold til Faderen og derved mener at opretholde den guddommelige Eenhed, er han et Beviis paa, hvor megen Overvægt den hellenistiske Synsmaade fra nu af faaer over den jødiske indenfor den kristne Kirkes Omraade. Da Justinus overalt, hvor han taler om Jesu Liv, holder sig til de tre første Evangeliers Synsmaade, maa der nødvendig imellem deres Beretninger og Theorien om Ordet blive en Uovereensstemmelse, som han bedre vilde have undgaaet, hvis han havde kjendt det fjerde Evangelium, hvis unavngivne Forfatter med et sjeldent Talent har forstaaet at holde Alt borte, hvad der kunde stride mod denne Lære, men forøvrig selv ikke lægger Skjul paa denne sin systematiske Plan. Dette Evangelium fremkom i Asia Minor omtrent samtidig med, at Justin i Rom offenliggjorde sine Apologier, og vandt efter nogen Modsigelse Indgang i Kristenheden. Dets Forfatter gav at forstaae, at hans Meddelelser hidrørte fra Vidnesbyrd af Johannes, den Discipel, hvem Herren elskede;

han maatte derfor nødvendig have Fortrin for dem, som hidtil vare de Eneste, der havde skrevet en Kristi Historie ved i al Ydmyghed at samle og gjenfortælle de populære Traditioner om hans Person og Gjerning; hans Beretning blev hurtigt udbredt og anseet for lige saa troværdig og oprindelig som de øvrige Evangelisters; og det var især ham, der gjorde Læren om Ordet og dets Identitet med Jesu Person til et kristeligt Dogme.

Logos er i Beghndelsen hos Gud, men udenfor Gud (πρὸς τὸν Θεόν). Alt er bleven ved det (ἐγένετο men ikke: er bleven skabt ἐκτίσθη ved det), og Intet af det, som er blevet til, er udenfor dets Paavirkning. I det er Livet og Menneskenes Lys; men Mørket, det materielle, negative, mod den guddommelige Paavirkning fjendtlige Element, forkaster Lyset, og deraf opstaaer en Konflikt, hvis afgjørende Krise betegnes ved det Kjød blevne Ord, den eenbaarne Søn, som deler Menneskeheden i „Lysets Børn“ og „Mørkets Børn“, af hvilke de sidste skulle fortabes, medens de første skulle tiltrækkes af Ordet, der meddeler dem sin guddommelige Aand. Hele denne Theologi ligger den oprindelige evangeliske Historie temmelig fjern; derfor taler Jesus ogsaa her om sig selv som om et Væsen, der har en klar Bevidsthed om en Existens forud for sit Komme paa Jorden og om en snarlig Gjenindsættelse i sin tidligere Herlighed (17,5). Der er ikke Tale om nogen Udvikling hos Ordet, som fra den første Beghndelse veed sig at være den eenbaarne Søn, fuldkommen i alle Ting, ophøiet over alle Prøvelser. En Fristelse som den i Ørkenen, en ydre Forherligelse som Forklarelsen paa Thabors Bjerg, en Sjælekamp som den i Gethsemane Have ligge ganske udenfor det fjerde Evangeliums logiske Omraade og modsiges indirekte paa nogle Steder. Selve Benævnelsen Menneskens Søn har mistet sin menneskelige Betydning og er bleven synonym med Guds Søn, der ikke som de synoptiske Evangeliers Jesus kan tilgive, at man taler imod ham, naar man blot ikke taler imod den hellige Aand, og endog tillader en af

sine Disciple at kalde ham: min Herre og min Gud! (20,28) — ja hans Guddommelighed er saa stor, at han anseer det for nødvendigt at minde sine Disciple om, at Faderen er større end han (14,28), som om de havde kunnet tvivle derom. Dette er ikke noget Enestaaende i dette Evangelium, der ligesom Justinus underordner Sønnen under Faderen og betragter denne alene som den sande Gud, Gud i absolut Forstand, medens Sønnen Intet kan gjøre af sig selv, er ham underdanig og afviser enhver Mistanke om at have til Hensigt at gjøre sig liig med ham. Derfor kan han kun kaldes Gud i indskrænket Forstand, vistnok i høiere, men i Grunden analog Betydning med den, i hvilken dette Navn bruges om Dommerne i Israel.

Med det fjerde Evangelium og Justinus Marthr fuldendte den kristne Tro den Udvikling, som bestaaer i at lade Forestillingen om et Menneske, der er blevet guddommeliggjort, afløses af Forestillingen om et guddommeligt Væsen, der bliver Menneske. Hvilken forunderlig Skæbne har ikke Jesus havt! Alt i Verden kappes om at tildele ham den ypperste Krone. Judaismen kunde ikke tænke sig noget Høiere paa Jorden end sine Forventningers Messias — derfor give Jøderne ham dette Navn uden Mage; Hellenismen opdager efter at have fuldendt sin spekulative Filosofi et guddommeligt Væsen ophøiet over Alverden — og saa kommer den ydmyge Menneskens Søn til at give dette Væsen Navn. Og indenfor Kristenheden kan Begeistringen for Jesu Person, som gjøres til Et med det nye Ideal, han har aabenbaret, ikke finde noget for overdrevent Udtryk; man er nu naaet til den reneste Ditheisme, herved kan man ikke i Længden blive staaende, og det Følgende vil vise, paa hvilken Maade man endelig kommer ud derover. —

IV. Ditheismen og Unitarerne.

I Slutningen af det tredie Aarhundrede er Læren om det Kjød blevne Ord antaget som kirkeligt Dogme, og Kristendommen, som efter dens Grundlæggers Tanke skulde

være en Samvittighedens og Hjertets Religion, bliver lidt efter lidt en Orthodoxi, en Religion, i hvilken Spørgsmaalet om Trosbekjendelsen bringer alt Andet til at træde i Baggrunden. For Fremtiden bliver det vigtigere at bekjende Sandheden end at leve fromt; thi det orthodoxe Synspunkt kan tilgive Synden, men ikke Vildfarelsen; derfor troer Kirken sig fremfor Alt kaldet til at fremstille den sande saliggjørende Lære, udenfor hvilken der kun er Fortabelse, og det bliver nu Biskoppernes Sag at afgjøre, hvad der skal troes, og hvad der ikke skal troes under Straf af Banlysning. Kirken eller Episkopatet bliver eneste Ihændehaver af den apostoliske Tradition og Organ for de Aabenbaringer, som komme til dens Apostle fra det store Logos, dette guddommelige Ord, der ene kjender Gud tilstrækkeligt til med Myndighed at afsløre den himmelske Verdens Mysterier for Menneskene. Men Theorien om Ordet var ikke paa eengang færdig; det seer man af de svævende Udtryk, hvormed denne Lære prædikes i den anden Halvdeel af det andet Aarhundrede. Dog ville vi heller end at dvæle derved beskæftige os med de tre Forfattere, som i Slutningen af samme og i Begyndelsen af det tredie Aarhundrede ledede Kristenheden, nemlig Biskoppen i Lyon, Irenæus; den heftige Presbyter i Karthago, Tertullian; og Klemens af Alexandria.

Irenæus har bidraget meget til at paatrykke Læren om Ordet dens orthodoxe Stempel, men hverken opklaret den eller fuldstændiggjort den. Han finder det tidligere brugte Udtryk om Ordet, at det var udstrømmet (emaneret) fra Faderen, for dristigt, men vil dog hellere tie stille end formulere noget Bestemt om dets Overgang fra indre til ydre personlig Væren. Idet han kalder Sønnen Faderens „synlige" og Faderen Sønnens „usynlige" Udtryk, og om Sønnen og den hellige Aand bruger Billedet af Guds „to Hænder", svinder den personlige Adskillelse bort, og der bliver kun forskjellige Organer eller Faser tilbage. Guds Søn, siger han, er bleven Menneske, for at Mennesket skal blive Guds

Søn, og dog finder han en saadan Strid mellem den menneskelige og guddommelige Natur, at han siger, at Ordet hvilede (*ἡσυχάζοντος τοῦ Λόγου*), medens Jesus blev fristet, korsfæstedes og døde. Medens Irenæus saaledes ligefrem lægger an paa det Vage, saa at det vilde være orkesløst paa ham at anvende en nøiagtig Fortolkning for at komme til Kundskab om hans Opfattelse af Jesu historiske Person, gjør Tertullian et ganske modsat Indtryk. Om ham skulde man næsten sige, at han har havt Adgang til at betragte Guddommens Fremgangsmaade overfor sig selv og Verden, og hans materialistiske Aand synes at føle sig tiltalt af den Forestilling, at Gud er bleven Fader ved et Slags Udsprøitning af den evige Substans. „Der var en Tid, da der hverken var Synd, som kunde gjøre Herren til Dommer, eller en Søn, som kunde gjøre ham til Fader", siger han, og bryder ganske med den Dualisme, som tidligere klæbede ved Læren om Ordet, idet han forkaster Forestillingen om Materiens Præexistens. Ordet blev til, da Gud sagde sit: Fiat lux (Bliv Lys!), og Sønnen har ved at aabenbare sig for Patriarkerne og inspirere Profeterne vænnet sig til at leve blandt Menneskene; han er en ringere Gud end Faderen, der paa Grund af sin absolute Fuldkommenhed saa at sige er en Gud for Filosofer. Men medens Tertullian altsaa lægger et stærkt Eftertryk paa Sønnens Underordnen, hævder han dog paa den anden Side stærkere, end det var skeet før hans Tid, hans Væsenseenhed med Faderen; hans Udtryk derfor: Lys udgaaet af Lys bliver vedtaget af Kirken. Ogsaa i en anden Henseende har Tertullian Betydning, idet han er den Første, som in extenso lærer en guddommelig Treenighed; men dette maa her forbigaaes.

Klemens af Alexandria, som blomstrede paa Grændsen mellem de to Aarhundreder, har en stærk Tilbøielighed til at gjøre Forestillingen om Gud saa sublim, at den udmunder i en reen og tom Abstraktion, hvorfor han tillige holder stærkt paa Læren om Ordet, der vel tilbyder ham en ufuldkommen Gud, men en, som man til Gjengjæld kan tale om og

begribe. Hans Synsmaader med Hensyn til Kristi historiske Personlighed ere meget dunkle; han paastaaer for Exempel, at naar Jesus spiste og drak, var det af Føielighed mod Menneskene, men at hans Legeme i Virkeligheden blev vedligeholdt af en overnaturlig Kraft, og et andet Sted, at Frelseren ikke følte nogen Smerte under sin Lidelse. Naar man tænker paa, at Klemens nuomstunder er optaget blandt de kanoniserede Helgene, maa man indrømme, at Orthodoxien paa en mærkværdig Maade har skiftet Karakteer siden det tredie Aarhundrede. Hans Discipel, Origenes, det største Navn i Kirken paa den Tid, af hvis System kun de Brudstykker ere levnede, som stemmede overeens med den Retning, i hvilken den kirkelige Orthodoxi bevægede sig, lærte med en hidtil ukjendt Styrke, at Ordet eller Sønnen er evig, men ikke derved adskiller sig væsenlig fra de øvrige Skabninger, hvis Sjæle ogsaa ere evige. Da Faderen er absolut fuldkommen og Sønnen kun har en Villiesakt af ham at takke for sin Fuldkommenhed, bestrider Origenes den Antagelse, ifølge hvilken de skulde være af samme Væsen, og antager kun Sønnens moralske Eenhed med Gud. Jesus var Menneske, ganske vist evig, men dog ifølge sin Natur os liig; i den himmelske Periode, der gik forud for hans Tilsynekomst paa Jorden, havde hans Villie knyttet ham til det guddommelige Ord og gjort ham til Et dermed. Det er da ikke let at forstaae, hvorledes Jesu fuldstændig hellige Sjæl havde kunnet inkarneres, naar de præexisterende Sjæle kun ved et moralsk Fald vare blevne menneskelige, indesluttede i et Legeme, og Origenes søgte at rede sig ud af denne Vanskelighed ved at paastaae, at Jesu Legeme var langt mere fuldkomment end vort, og at kun enkelte Udvalgte, for Exempel ved Forklarelsen paa Bjerget, havde kunnet bemærke dette; men var det da saa et virkeligt menneskeligt Legeme? Origenes saavel som hans Skrifter bleve senere fordømte paa Grund af det med Orthodoxien Uforenelige i dem, medens hans Anskuelser om Ordet som evigt og som Aabenbarer af Sandheden hos Hebræerne og hos Oldtidens

Filosofer kom til at udgjøre en integrerende Deel af den kirkelige Lære, som var ifærd med at forme sig.

Imidlertid var der dog ikke faa Kristne, der skræmmedes bort fra Kirken ved at see den opgive sin strenge Monotheisme, som Jesus saa bestemt havde hævdet, og for hvis Skyld saa mange Martyrers Blod havde flydt, og ifølge Tertullians Vidnesbyrd kunde disse Unitarer eller Monarchianere, som de paa hans Tid kaldtes, gjøre sig til af at udtrykke Majoritetens Meninger. Vel fremtraadte Unitarismen altfor ofte under forældede eller plumpe Former, som maatte frastøde, og medens de oprindelige Sekter, de gamle Jødekristne, Nazarenerne, eller, som de selv kaldte sig: Ebioniterne, de Fattige, lidt efter lidt bleve latterlige ved deres Snæverhjertethed og Overtro; voxede og udvidede den almindelige Kirke sig, saa at de, som holdt fast ved deres Traditioner, under den øvrige Forandring kom til at staae som Kjættere og endelig ganske forsvandt i det 7ende Aarhundrede. Men andre unitariske Sekter havde en større Indflydelse. Den samme noget hedenske Aandsretning, som drev mangfoldige Kristne til at prædike Læren om det personlige Ord og gjøre det til Et med Jesu Person, førte mange Andre til at lære, at Jesus var slet og ret Gud i et menneskeligt Legeme, og at der ingen Grund var til at hævde en personlig Forskjel paa Faderen og Sønnen; de maatte altsaa indrømme, at Faderen var bleven fristet, havde lidt og var død, hvorfor denne Lære fik Navnet Patripassianisme. Det er tvivlsomt, om Praxeas, der henimod Slutningen af det 2det Aarhundrede af det asiatiske Episkopat blev sendt til Rom, virkelig var Patripassianer, som Tertullian vilde gjøre ham til, og ikke snarere Aloger, det vil sige Tilhænger af den Retning, der i lang Tid i Asia Minor bekæmpede det fjerde Evangelium og den philonske Logoslæres Autoritet; derimod var den romerske Biskop Zephyrin Patripassianer af det naive Slags: han vilde af Frygt for Ditheismen kun anerkjende „een eneste Gud, Jesus Kristus, een eneste Gud, som er født og som har lidt.“ Kallistes,

hans Efterfølger (218—223), var mere subtil og sagde, at Faderen og Sønnen ere to Maader at være paa af een og samme Gud, idet Faderen er denne Gud i usynlig, Sønnen den samme Gud i synlig Form, saa at Faderen ikke just havde lidt (pati) men lidt sammen med (compati) Sønnen — hvad der var en betydningsløs Distinktion. Hvad Sabellius angaaer, der var Presbyter i Ptolemaïs fra 250 til 260, da har man forklaret hans System paa en noget forskjellig Maade, men den populære Opfattelse af hans Theori, der efter ham har faaet Navnet Sabellianisme, gaaer ud paa hos Gud at nægte Adskillelsen af Personer og istedetfor at sætte forskjellige Tilværelsesmaader, — saa at for Exempel de Theologer, som sammenligne de tre Personer i Guddommen med de tre Egenskaber: Fader, Ægtefælle, Søn, der kunne findes forenede hos eet og samme Menneske, eller med de tre Hovedevner i den menneskelige Aand: Erkjendelse, Følelse, Villie, imod deres Vidende gjøre sig skyldige i sabelliansk Kjætteri. En lignende Rolle som Sabellius spillede paa den modsatte Kant af den kristne Verden Biskoppen i Antiochia (260), Paulus fra Samosata, som lærte, at Kristus virkelig var et Menneske, men et i Kraft af sin religiøse og moralske Fuldkommenhed guddommeliggjort Menneske; han holdt vel paa Forestillingen om Ordet, men forstod derved hos Gud som hos Mennesket Tankens Princip, som aabenbarer sig i Skabningen og løfter ethvert Menneskes Fornuft og Villie op til Gud, og i Kraft af hvilket Jesus af Nazareth er bleven Gudmennesket. Med Paulus fra Samosata slutter Rækken af det tredie Aarhundredes Unitarer; hans Lære maatte trods sit indre Værd og trods sin gode historiske Ret bukke under; thi Alt, hvad der kunde synes at gjøre Skaar i Kristi Persons Forherligelse, mishagede Størsteparten af de Kristne. Mærkeligt er det, at det Koncilium, der fordømte hans Lære, dekreterede, at „Sønnen ikke var ὁμοούσιος med [af samme Væsen som] Faderen", forkastede altsaa netop det Udtryk, som 50 Aar efter blev vedtaget paa Kirkeforsamlingen i Nicæa. Og saa taler man om

Dogmernes Uforanderlighed! Paulus fra Samosata var imidlertid saa afholdt af de Kristne i Antiochia, at han endnu 3 Aar, efterat Konciliet 269 havde afsat ham som Biskop, kunde vedblive at fungere; men da hans Beskytterinde, Dronning Zenobia, var bukket under for Keiser Aurelian, medførte de politiske Forhold hans Fald, og hans Tilhængere kom ikke til at spille nogen Rolle, men forsvandt henimod Udgangen af det fjerde Aarhundrede. Allerede i Slutningen af det tredie Aarhundrede kan man altsaa sige, at Læren om Ordet, om en Gud af anden Rang, der var bleven Menneske i Jesus Kristus, hersker uanfægtet i Kirken. —

V. Athanasius og Arius.

Jesu Præexistens, overmenneskelige Oprindelse, og relative Guddommelighed hører altsaa i Slutningen af det tredie Aarhundrede med til det orthodoxe Dogme; men der er endnu flere Skridt tilbage at gjøre. Sønnen er vel en Gud, men han er underordnet, han er endnu ikke Gud, og idet Gemyterne ud fra denne modsigende Grundvold enten, trofaste mod Monotheismen og den evangeliske Histories Virkelighed, lægge Eftertrykket paa Sønnens Underordnen, eller for at tilfredsstille denne inderlige Pietet mod Kristus, der ikke kan noksom forherlige ham, hævde hans Guddommelighed, opstaaer der en Brydning mellem paa den ene Side Kritiken, som af Frygt for de Skuffelser, Følelsen er udsat for, naar den hengiver sig til sine blotte Indskydelser, stræber at ruste sig mod disse, og paa den anden Side Følelsen, som antager Postulater for den rene Sandhed og kun kalder Videnskaben og Drøftelsen til Hjælp for at føre en forud paakjendt Sag. Denne Modsætning, som hører alle Tider til, fik dengang sit Udtryk i de af Arius og Athanasius opstillede Lærdomme, og ved det Udfald, Kampen mellem dem førte til, afgjordes Kirkens Skæbne for 10 Aarhundreder.

Allerede tidligere var der indtraadt en Spaltning mellem Østen og Vesten, af hvilke den sidste med det romerske

Bispedømme i Spidsen fortrinsviis lod de praktiske kirkelige Hensyn være de raadende og derfor havde en Tilbøielighed til at støtte enhver Bestræbelse, der gik ud paa at hævde Jesu Kristi Guddommelighed, fordi denne stemmede med de hemmelige Ønsker hos Massen af de Kristne, medens den første havde en vis Lidenskab for de metafysiske Spørgsmaal, og deelt mellem forskjellige Indflydelser, hvis vigtigste Midtpunkter vare Alexandria, Efesus, Antiochia og Jerusalem, var bestemt til at være Skueplads for de store theologiske Stridigheder. Men det følger af sig selv, at de stridende Parter bestandig søgte at sikkre sig den Støtte, det romerske Bispedømme kunde give dem ved at kaste hele den vestlige Kirkes Indflydelse i Vægtskaalen; da derfor Keiser Konstantinus som dygtig Politiker havde forstaaet at drage Kirken til sig, hvis episkopale, stærkt centraliserede Forfatning baade tiltalte hans administrative Sands og gjorde det let for ham at beherske den, og havde opnaaet at blænde den ved Udsigten til en sikker og anerkjendt Stilling i Modsætning til de tidligere Tiders Forfølgelser, maatte man for Eftertiden iblandt de Faktorer, der vare medvirkende til Dannelsen af det kristelige Dogme, regne Keiserens Ønske, og baade Orthodoxe og Kjættere kappedes derfor om at benytte dette Element. Efter nogle forudgaaende Stridigheder kom da endelig Uenigheden om Forholdet mellem Sønnen og Faderen til Udbrud i Begyndelsen af det fjerde Aarhundrede, idet Arius, som havde studeret i Antiochia, hvorfra han medbragte en temmelig udviklet Smag for Dialektik, nøiagtigt Kjendskab til de første Aarhundreders kristelige Literatur og en stærk Antipathi mod Sabellianismen, og som var bleven Presbyter eller Præst for en Menighed i Alexandria, klart og bestemt udtalte, at Sønnen er Faderen underordnet, følgelig ikke af samme Væsen som Faderen, at han ikke er til fra Evighed af, at der altsaa var en Tid, da han ikke existerede. Det var langtfra nye Paastande: Origenes var i Grunden gaaet endnu videre, Tertullian havde paastaaet det Sidste, Konciliet i Antiochia havde ordret vedtaget det Første og forkastet

Læren om Sønnens Væsenseenhed med Faderen. Men Ariuses Uheld var, at han ved at støtte sig til de ældre Kirkefædre kom til at kæmpe imod Strømmen, medens hans Modstandere vare i Samklang med den Retning, den kristelige Følelse siden de første Dage havde taget henimod Jesu Forherligelse. Paa et Koncilium i Alexandria i Aaret 321 blev han affat, fordi en Presbyter ikke kunde have Ret mod sin Biskop, men Striden udbredte sig videre, og Konstantin saae sig nødsaget til at sammenkalde et økumenisk Koncilium i Nicæa, hvor der i Aaret 325 mødte 318 Biskopper, de fleste fra Østen. Her blev nu den modsatte Lære, Jesu absolute Guddommelighed, forsvaret af en Diakonus fra Alexandria ved Navn Athanasius, en lidenskabelig Theolog, dyb Tænker, men slet Exeget, en Mand, som forstod at lede Andre, men ikke selv lod sig paavirke, en dygtig Politiker, tilbøielig til at gjøre Indrømmelser, naar de ikke medførte nogen Fare for den endelige Seir, intolerant, men i Stand til med Mod og Værdighed at bære Modpartens Intolerance, vel tilfreds med at bekæmpe sine Modstanderes Vildfarelser ved Hjælp af den verdslige Magt, men ude af Stand til selv at rette sine Meninger efter de Ønsker, der næredes af denne Verdens Mægtige, en Mystiker og en subtil Dialektiker. Han er en af disse imponerende Skikkelser, som man beundrer uden at holde af dem, hos hvem Herskertrangen formørker Karakterens sympathetiske Sider, og ved hvis Bedømmelse man, naar den Idee, hvortil deres Navn er knyttet, har udspillet sin Rolle, maa erindre sig en Historieskrivers Forpligtelse til at være retfærdig for ikke at forurette dem.

Medens nu Athanasius og hans Tilhængere ligeoverfor Arius og hans Parti hævdede Homo-usien eller Sønnens Væsenseenhed med Faderen og hans Væren fra Evighed af som personligt Væsen, vare Størstedelen af Deeltagerne i Konciliet meest tilbøielige til at gaae en Middelvei og fastholde Sønnens underordnede Forhold til Faderen, samtidig med, at de dog tilkjendte ham saa mange guddommelige Attributer, som kunde forenes dermed, og Eusebius fra Cæsarea havde

nær faaet en Resolution i denne Retning vedtaget; men Ariuses Modstandere forestillede Konstantin, at tvetydige Udtryk ikke vilde kunne gjøre en Ende paa Striden, og at Konciliet vilde forfeile sit Øiemed, hvis det lod Sagen henstaae uafgjort: han lod derfor Biskopperne vide, at de maatte udtale sig klart og tydeligt, og holdt saa meget desto stærkere paa Vedtagelsen af Homo=usien, som han var misfornøiet med, at Arius havde begaaet den store Uret at ville sætte sin Biskop Stolen for Døren. Da nu tillige Eusebius gjorde opmærksom paa, at man godt kunde opfatte dette skolastiske Udtryk som „Overeensstemmelse, Liighed" mellem Sønnens og Faderens Væsen, uden at det medførte deres fuldstændige Ligelighed, gav Majoriteten efter for det officielle Tryk og dekreterede Homo=usien. Der var dog 17 afgjorte Tilhængere af Arius, som nægtede at give deres Stemme; men de keiserlige Løfter og Trusler bevægede dem paa 2 nær til Eftergivenhed, og foruden Arius havde alene Theonas, Biskop i Lybien, og Secundus, Biskop i Ptolemaïs, den udmærkede Ære at være de Første, hvis kristelige Samvittighed modstod Trykket af den verdslige Magt, der har demoraliseret flere Karakterer end de grueligste Forfølgelser have medført Frafald. De maatte bøde for deres Uafhængighed med Afsættelse og Landsforviisning til Illyrien, ligesom ogsaa Eusebius fra Nikomedia og Theognis fra Nicæa, der vel vilde underskrive Bekjendelsen, men ikke de Forbandelser, hvormed den ender, faldt i Unaade og bleve forviste til Gallien. Deres Navne være indskrevne i Historiens gyldne Bog!*)

*) Det nicæiske Symbol lyder saaledes:

„Vi troe paa een eneste Gud, den almægtige Fader, alle synlige og usynlige Tings Ophav; Og paa den ene Herre Jesus Kristus, Guds Søn, avlet alene af Faderen, det vil sige af Faderens Væsen, Gud af Gud, Lys af Lys, sand Gud af sand Gud, avlet og ikke skabt, af samme Væsen som (ὁμοούσιον) Faderen: ved hvem alle Ting ere blevne saa vel i Himlen som paa Jorden, som er nedstegen for os Mennesker og for vor Frelse, som er bleven Kjød og har gjort sig til Menneske; som har lidt og som igjen er opstanden paa den tredie Dag og er opfaren til Himlen; som skal komme at dømme Levende og Døde; Og paa den

Athanasius og hans Tilhængeres Seir var dog kun tilsyneladende; Homo-usien blev almindelig opfattet efter Eusebiuses Fortolkning som en Homoiusi (ὁμοιούσια), en Væsensliighed snarere end en Væsenseenhed, Arianismen var fremdeles meget udbredt og blev det navnlig af Missionærerne blandt de germanske Folkeslag (Ulfilas), og Konstantin kaldte i Aaret 328 Arius tilbage fra sin Landflygtighed. Striden mellem ham og Athanasius blussede atter op, det blev den Sidstes Tour at maatte gaae i Exil, men kort efter døde Arius af en Mavesygdom, uden at det er tilstrækkelig oplyst, om det var en Himlens Straf eller en Følge af Gift, eller om Aarsagen var en mere almindelig. Nu gik det Slag i Slag med Kirkeforsamlinger, og da Striden væsenlig dreiede sig om, hvorvidt Udtrykket ὁμοιούσιος, som det saakaldte semi-arianske Parti holdt paa, eller ὁμοούσιος, som Forsamlingen i Nicæa havde vedtaget, skulde være det gjældende, kunde man i Ordets egenlige Betydning sige, at Verdens og Kirkens Ro var afhængig af et ι. Sagen blev ingenlunde klaret ved, at 2 Koncilier i Aaret 359 vedtoge et tredie Udtryk ὅμοιος, liig med Faderen i alle Henseender, og først da Athanasius, som under Julian var kommen tilbage fra sin Landflygtighed, ved Tolerance imod det semi-arianske Parti vandt dette for sig, blev den i Nicæa vedtagne Formel Kirkens uforanderlige orthodoxe Bekjendelse, og blev det navnlig, fordi den store Masse af Kristne, som naturligviis ikke forstode sig paa metafysiske Distinktioner, havde en instinktmæssig Fornemmelse af, at Jesus i Arianernes Øine var ringere end i Athanasianernes, saa at man ved at hylde de Sidstes Anskuelse fik Udseende af at være bedre Kristen end ved at følge de Førstes.

Carl Michelsen.

---

hellige Aand. Med Hensyn til dem, som sige: Der var en Tid, da han ikke var, og: før han blev avlet, var han ikke, og: han er bleven dannet af Intet, eller som paastaae, at Guds Søn er af et andet Væsen eller en anden Substans, at han er skabt eller omskiftelig eller foranderlig, da forbander den apostolisk-katholske Kirke dem."

Sociale Brøst og sociale Programmer.

II.

I Frankrig er den lærde Akademiker Raybaud (»Études sur le regime des manufactures«) ved sine Undersøgelser over det koncentrerede og ikke-koncentrerede Arbeide kommet til det Resultat, at det førstnævnte, fordømt af den offenlige Mening, Videnskaben og Erfaringen, er en feilfuld Form for Arbeidet, og han stiller derfor til Staten og Samfundet det Forslag: at forhindre dets Udbredelse paa alle mulige Maader istedetfor, som det finder Sted i ikke faa Stater, at begunstige det. Raybaud søger at vise, at Staten overalt, hvor denne Form for Arbeidet har vundet stort Terrain, tilsidst maa skride ind til Fordeel for Arbeideren, skjøndt dens Protektion er til Skade for Industrien, farlig for selve Arbeiderne, fører til Anvendelsen af socialistiske Grundsætninger og vedligeholder en anormal Situation, der tilsidst maa afgive Basis for et umaadelig socialistisk Falansterium, hvis Toppunkt selve Regeringen engang maatte blive.

En anden fransk Akademiker, Lelut, tilstaaer i et Værk (»De la santé du peuple«), at man vel har gjort Meget i det sidste Aarhundrede for Arbeiderbefolkningen og de ubemidlede Klasser i hygieinisk Henseende samt draget Omsorg for de Syge og Svage (hygieiniske Kommissioner, Understøttelsesselskaber for Syge, Pleieanstalter for Uhelbredelige, Institutter for Blinde, Døvstumme, Idioter og Sindssyge), at man har tilveiebragt fortrinligt indrettede Hospitaler med

reenlige, rummelige, lyse, godt ventilerede Sygestuer, Badeindretninger, udmærkede Instrumenter, omhyggelig Pleie, smertedøvende Midler, men er af den Mening, at der staaer endnu langt mere tilbage at gjøre samt at Arbeiderbefolkningen i saa Henseende har berettigede Krav. Det gjælder, efter hans Mening, ikke alene om at udtørre Moradser, at forbedre Veiene, bortfjerne Fugtigheden, bygge Husene med mere rummelige og lyse Værelser, udøve streng Kontrol med de Udsalgssteder, hvor der falbydes billige Næringsmidler, oplyse Arbeiderbefolkningen om den hensigtsmæssigste Paaklædning, bibringe Folket Kundskab om dets eget Vel, opføre Etablissementer paa Landet, der kunne optage fattige, uhelbredelige Personer, saaledes som det skeer i Byerne, fastsætte Arbeidstiden, især for Børn, ved Lov, vedtage hensigtsmæssige Bygningslove, opføre Arbeiderboliger, Vandværker, offenlige Bade i større Antal, anlægge flere Dampkjøkkener, træffe passende Foranstaltninger mod udbrydende Epidemier, advare Folket gjennem Smaaskrifter og Dagspressen mod Kvaksalvere etc.

I England har man i de sidste Aar, gaaende ud fra, at Overbefolkning er en af de væsenligste Aarsager til den sociale Nød og den socialistiske Bevægelse, gjennem Parlamentet søgt at faae vedtaget en Lov, hvorefter Staten skulde tilstaae Udvandrere (indtil et vist Antal aarligt) en begrændset Understøttelse til Reisen. I andre Lande er der i Pressen fremkommet Forslag om at anvende de forældede Krigsskibe til gratis eller mod en lav Betaling at overføre udvandringslystne Arbeidere til Amerika eller Australien. Hidtil har imidlertid intet af disse Forslag havt Fremgang. Tilhængere af den subventionerede Emigration fremførte i det engelske Parlament, at Regeringen med lige saa megen Grund og Berettigelse vilde kunne anvende større Summer i nævnte Øiemed som til de irske Forpagtere, der efter Vedtagelsen af Gladstones irske Bill havde faaet bevilget flere Millioner Lstrl. Modstanderne og Ministrene paastode herimod, at Pengesummerne, der gik til Irland, ikke vare Foræringer,

men Forskud, som man kunde vente at faae tilbagetalt, hvorimod det var lidet sandsynligt, at man nogensinde vilde faae Noget tilbage, naar man bevilligede Emigranter Forskud. At forære dem betydelige Summer, syntes, efter deres Mening, at være urimeligt, da der i det Mindste hidtil i England, med Undtagelse af enkelte forbigaaende Perioder, altid havde været Løn og Brød at faae for dygtige Arbeidere. Kolonierne vilde desforuden lide ved en Masseudvandring, som de enten ikke vilde kunne modtage, eller som, efter de Erfaringer, der forelaae, vilde føre til, at en ikke ringe Deel af Emigranterne vilde gaae fysisk eller moralsk tilgrunde. En anden Løsning af Arbeiderspørgsmaalet, som det meest fremragende blandt de sociale Spørgsmaal, er i den engelske Stat søgt tilveiebragt ved den Virksomhed, Trades unions, 9 Timers Ligaen og Forliigsvalg have udfoldet. Efterat Arbeidernes Ret til at organisere sig og til ved Arbeidsnedlæggelser samt andre Forholdsregler at varetage deres Interesser ligeoverfor det af store Entreprenører ikke sjeldent udøvede Tryk er anerkjendt i de fleste Stater, og efter at denne Anerkjendelse har faaet sit Udtryk i Vedtagelsen af de saakaldte Koalitionslove, have lignende Foreninger som Trades unions udbredt sig til andre Lande og navnlig til Tydskland, hvor de beslægtede Professions- eller Fagforeninger („Gewerkvereine") støttes af de egenlige Lassalleanere. Disse Foreninger, som dannes af de Medlemmer af en og samme eller af lignende Professioner, der arbeide i samme By, Distrikt eller Land, og som søge at opnaae stadigt Arbeide med høiest mulig Løn for Medlemmer, der indbyrdes understøtte hverandre i arbeidsløse Tider og under Sygdom, have ved de anvendte Midler: Arbeidsnedlæggelser, moralsk Tryk paa Arbeidsgiverne og Bidrag af Hjælpekasser, tildeels virket heldbringende for Arbeiderne, hævet Arbeidslønnen, hvor den stod i et altfor skarpt Misforhold til Priserne for Livsfornødenhederne, fremkaldt Forandringer i Lovgivningen (f. Ex. i den engelske Fabriklovgivning), og disciplineret og rusket Arbeiderne op af den aandelige Dvale, de befandt sig

i. Men Trades unions have paa den anden Side fremkaldt store Tab for Arbeiderbefolkningen ved at stille altfor overdrevne Fordringer, som Arbeidsgiverne ikke have været istand til at opfylde, og ved at glemme, at Arbeidslønnens gjennemgaaende stærke Stigning vil bevirke deels en Stigen i Priserne for adskillige af Livsfornødenhederne, deels en Indskrænkning af Forbruget og derigjennem af Arbeidet, hvorved det tilsigtede Resultat for Arbeiderne for en stor Deel tilintetgjøres. 9 Timers Ligaen søger at naae Vedtagelsen af Lovbestemmelser, der sikkre Arbeideren Tid til Hvile, Uddannelse og Familieliv, og Forligsudvalgene, der ligeledes først ere oprettede i det praktiske England, hvor de have virket mere heldbringende end Trades unions, gaae ud paa at drøfte de tilsyneladende modstridende Interesser, Arbeidsgivere og Arbeidsydere have, og ved Hjælp af Overeenskomster, afsluttede mellem et lige Antal Repræsentanter, valgte af Entreprenørerne og Arbeiderne, at fastsætte Lønnen og Arbeidstiden og at lade Ret og Billighed istedetfor Trusel og Tvang fælde Afgjørelsen. I den allerseneste Tid have flere fremragende Medlemmer af det konservative Parti i England sat sig i Forbindelse med en af de indflydelsesrigeste Førere for de engelske Arbeidere for ved direkte Forhandlinger at enes om Forholdsregler, som kunde egne sig til at fjerne de Hindringer, der staae iveien for Arbeiderklassens Velvære, og for atter at tilveibringe et godt og hjerteligt Forhold mellem Samfundets forskjellige Klasser.

Englands berømteste nulevende Statsøkonom, Stuart Mill, har, som bekjendt, beskæftiget sig meget med Løsningen af det sociale Problem. Han er af den Mening, at denne vil kunne naaes væsenlig ved Hjælp af en bedre Folkeoplysning, gjennem hvilken Masserne kunde komme til en Erkjendelse af det Opnaaelige og Uopnaaelige, ved Hjælp af en gjennemgribende Udvikling af Associationen, som Stuart Mill anseer for at være tilveiebragt af alle dygtige og virksomme Arbeidere inden Udløbet af en langt kortere Tid, end der almindelig antages, og ved Hjælp af

Forholdsregler sigtende til at gjøre det muligt for Kvinden, med Lethed, kunne erhverve sig en anden Stilling end den at være Ægtefælle.

En af Preussens fremragende og tidligere indflydelsesrige Politikere og Videnskabsmænd, den forhenværende Redaktør af „Kreuzzeitung", det konservative Parti's aandrigste Fører, Wagener, henviser Løsningen af det sociale Spørgsmaal tildeels til Staten. Han holder det for enhver konservativ Regerings Pligt at beskæftige sig alvorligt med den Stilling, den store Masse af Befolkningen indtager, deels fordi Regeringen har en bydende Pligt at opfylde ligeoverfor den større Halvdeel af dens Undersaatter, der mindst kan beskytte sig selv og derfor meest trænger til Beskyttelse, deels fordi dette er i selve Regeringens velforstaaede Interesse, idet den kun, naar den kan støtte sig paa Sympathierne og finde Understøttelse hos den store Masse af Befolkningen, er istand til at knække det saakaldte Bourgeoisis Stræben efter politisk og socialt Eneherredømme. Wagener er af den Mening, at Regeringen vel kan gjøre Noget for Arbeiderbefolkningen, men at de Forventninger, man har til den, ofte overstige menneskelige Kræfter og specielt Regeringens Opgave og Evne. Naar Regeringen blander sig i disse Forhold, maa den være sig Maalet og Midlerne klart bevidst; thi hvis den behandler Spørgsmaalet paa en keitet eller feilagtig Maade, vil den ikke opnaae Andet end at arbeide Socialisterne i Hænderne. Det liberale og Fremskridtspartiet have efter hans Paastand behandlet Arbeiderspørgsmaalet paa en slig feilagtig Maade, og deres Forslag ere deels fulstændig forkastelige, deels kun af betinget Nytte. Saaledes betegner Wagener den fuldstændige Næringsfrihed og den uindskrænkede Berettigelse til at udvandre og nedsætte sig hvorsomhelst som aldeles forkastelige, og han betragter de saakaldte Arbeiderdannelsesforeninger og Associationerne, forsaavidt som de fleste af dem gaae ud paa at danne Modsætningen til de endnu bestaaende Korporationer, som kun betingelsesviis nyttige, dersom de i det Væsenlige ere be-

regnede paa at komme Mellemstanden til Hjælp i dens Bestræbelse for at bevare Resterne af sin Selvstændighed, og som fuldstændig utilstrækkelige, dersom det dreier sig om at regulere og forbedre de Individers Stilling, der ikke mere eie nogen Kapital og hvis Løn er gaaet saa lavt ned, at Formaninger om Sparsommelighed i deres Øren kun kunne klinge som Forhaanelser. Arbeiderens Stilling kan efter Wagener slet ikke forbedres uden at forbedre Arbeideren selv, og han stiller sig med Hensyn hertil paa Biskop Kettlers Standpunkt, naar denne siger, at der kun gives een gjennemgribende Inddeling af Arbeiderne, nemlig i kristelige og ukristelige, og naar han tilføier, at kun den kristelige Arbeider vil være istand til at bedømme og behandle sin Stilling i denne Verden paa en rigtig Maade, hvorimod Ingen vil kunne hjælpe den ukristelige Arbeider udover den vedvarende Vaklen mellem revolutionære Reisninger og dump Fortvivlelse. Ligeoverfor Bestræbelserne for at faae gjennemført den almindelige Stemmeret i dens raaeste og meest nøgne Form bør man henvende sig til den kristelige Øvrighed, til Staten og Samfundet, saaledes som de historisk ere fremkomne. For at løse det sociale Problem foreslaaer Wagener: at holde saa meget som muligt paa det, der er blevet tilbage af Korporationerne, for derved at konservere Mellemstanden; at gjennemføre overalt Koalitionslovene, ikke for dermed at fremkalde Strikes, men for at lade denne Ret danne det første Trin til Dannelsen af Arbeiderkorporationer; at udvikle en passende Virksomhed i Lovgivningen og i at grundlægge hensigtsmæssige Institutioner; at stræbe hen til, at Familielivet bliver grundfæstet i Arbeiderstanden igjen; at sørge for, at der ikke gaaes ud over en passende Arbeidstid, at Søndagen helligholdes, og at Arbeidernes Børn holdes borte fra den industrielle Virksomhed; samt at indføre længere Arbeidskontrakter, egnede til at bevare Arbeideren fra at synke ned til at blive en reen Vare og en Legeboldt for Spekulationen.

En Sveitzer Nationaløkonom (Scheel, Professor i Nationaløkonomien i Bern) holder for, at det sociale Spørgsmaal ikke kan løses af nogen anden Kulturmagt end Statsmagten. Denne ansees for at være i samme Grad skikket og berettiget dertil. Muligheden for at kunne træffe virksomme Forholdsregler til Løsningen af det sociale Spørgsmaal og for at kunne gjennemføre dem ligger, efter Scheel, deels i den aandelige Overlegenhed hos de Personer, der lede de moderne Statssamfund, deels i Tidsretningen, der seirende over Interesseherredømmet driver de bedre Kræfter i Folket uimodstaaeligt fremad og henimod de erkjendte Idealer, deels endelig i Frygten, der vakt ved mangfoldige Udbrud af de Individers Utilfredshed, som lide under den nuværende Organisation af Samfundets Husholdning, tvinger de Herskende til Eftertanke og til Handling. Statens Magtmidler til Indvirkning paa Samfundets Husholdning ligge i Lovgivningen, Overopsynet og Forvaltningen. Lovgivningen giver Staten Midlerne ihænde til at ordne de økonomiske Retsforhold paa en saadan Maade, at der skabes Garantier for Samfundets økonomiske Frihed og Lighed; Overopsynet, der maa haandhæves strengere i samme Forhold, som der tilstaaes større Selvstyrelse for de enkelte, mindre Kredse, har at forhindre den overmægtige Fremtræden af Klasseinteresser; og Forvaltningen vil tjene Staten til overalt selvvirkende at gribe ind, hvor Lovgivningens Formaal: at yde den private Økonomi Frihed og Lighed, ikke er naaet. I sit Værk (Die Theorie der socialen Frage, Bern 1871) foreslaaer Scheel, at Staten for at løse det sociale Problem bør regulere Kommunikations- og Bankvæsenet til Gunst for den store Bevægelighed og Arbeidernes Personalkredit; at den bør tilveiebringe og fremme Organisationen af talrige Arbeidsanviisningsbureauer for de forskjellige Haandværk og for de forskjellige Arbeidsklasser; at den bør give Alle uindskrænket Ret til at udvandre, uden at betale Udvandringsskat eller være bunden ved Værnepligten, og Ret til at drage fra det ene Land til det andet samt til at drive selvstændigt Erhverv

hvorsomhelst; at den skal regulere Børnenes og Kvindernes Arbeide, vedtage en Normalarbeidsdag, gjennemføre den almindelige Værnepligt overalt uden Lettelse for de bemidlede Klasser, fremme den almindelige Dannelsesliglhed og virkeliggjøre den sociale Ligestilling af Skatteyderne ved Gjennemførelsen af en eneste progressiv Indkomstskat.

I en heel anden Retning gaae de Forslag til Løsningen af det sociale Spørgsmaal, der ere stillede af H. Keipp (Nationaløkonom, Redaktør af det social-politiske Tidsskrift: „Berliner Revue"). Ligesom Wagener angriber Keipp det nationalliberale Parti, hvis Optræden betegnes som en af de Aarsager, der have fremmet den socialistiske Bevægelse. Keipp er af den Mening, at de liberale Partier fornemmelig have syndet mod Fremtidens Samfundsbygning ved at have arbeidet hen til, at der blev givet den største Frihed for Afslutning af Ægteskab. Efter den nu i Preussen gjældende Lovgivning existerer der ingen anden Indskrænkning (naar Militæret undtages) for at indgaae Ægteskab end den, at 18 Aars Alderen er fastsat som laveste Grændse. De lavere Kulturstadier kjende ikke de i Fornuften liggende Indskrænkninger. I blind Tillid til Gud og til de for Familierne, Kommunerne og Provindserne gjældende Bestemmelser for Fattigforsørgelsen sætte de et saa stort Proletariat som muligt ind i Verden. Heri ligger efter Keipp den vigtigste Kilde til den sociale Sygdom. Dette Forhold indeholder en retslig Modsigelse, idet Samfundet har at overtage Opdragelsen og Forpleiningen af en Klasse af Befolkningen, hvis Fremkomst udelukkende beroer paa de Privates Forgodtbefindende, og med Hensyn til hvilken der ikke er givet det nogen Ret til at tale et Ord med. Kinesernes Samfundsbygning hviler ogsaa paa liberale Doktriner, men dette Samfund er konsekvent deri, at det ikke straffer de Nyfødtes Mord og at det uhindret lader Sulten og Usselheden raade. Kristendommen lader sig ikke forene med denne kinesiske Politik. Derfor burde man, efter Keipps Mening, ikke berøve Samfundet Ret til at tale et

Ord med ved Afslutningen af Ægteskaberne. Socialpolitiken fordrer, at den Aldersgrændse, der af Loven er sat for at indgaae Ægteskab bliver sat høiere op, og at der derved tages Hensyn til den af Klimatet betingede fysiske og aandelige Udvikling. Naar der ad denne Vei bliver sat en Dæmning for den uhindrede Formering af de ubemidlede og ukultiverede Klasser, saa maa disses Existens endnu fremmes ved en sund Formation af Produktions- og Erhvervslivet. Denne vil, efter Keipp, kun kunne tilveiebringes og hidføres igjen ved en Lovgivning efter engelsk Mønster med Hensyn til Landeiendommene. Den moderne Kultus af Individet har overført den for den bevægelige Formue ganske hensigtsmæssige lige Arveret ogsaa paa den til Agerdyrkningen benyttede Grundeiendom. Sidstnævnte bliver som Følge heraf i et stigende Forhold og uden Hensynstagen til de modstaaende vigtige Interesser splittet ad og bebyrdet med Hypotheker. Den skifter idelig Eier, og ved vedvarende Pengekriser høre Subhastationer til Dagens Orden. En vedvarende Krig vil under saadanne Forhold true Besiddelsen af Landeiendomme. Grundeieren, der ligger under for Kapitalens Tryk, er ude af Stand til at forøge Jorbundens Produktionskraft og indføre Forbedringer, der først efter en Række Aars Forløb kunne bære Renter. Han bliver nødt til at gjøre den i Jorden opsamlede Vegetationskapital til Penge i Haab om derved at kunne holde Eiendommen, og en Følge af disse Forhold er det saa atter, at Høstens Sikkerhed og Rigdom, Befolkningens Hovednæringskilde, bliver truet. Socialpolitiken fordrer derfor, at Grundeiendommen bevares for Familien ved en privilegeret Arvefølge, ved at Hypothekbøgerne lukkes, ved at Grundeierne associere sig i Kommunerne, Kredsene og Provindserne for under solidarisk Ansvar at opnaae: Oprettelsen af Hypothekbanker og igjennem disse Forvandlingen af opsigelige til uopsigelige Prioriteter og Amortisation af samtlige Hypotheker. Hypothekbankerne bør derhos samle Summer

til Meliorationsformaal og for at udkjøbe Medarvinger samt Aftægtsfolk.

En radikalere Fremgangsmaade mod Overbefolkningens Tiltagen end ovennævnte er foreslaaet af den østerrigske Nationaløkonom Schäffle (østerrigsk Handelsminister under Ministeriet Hohenwart, Forfatter af et større Værk: „Kapitalismus und Socialismus"). Han foreslaaer, for at modvirke Overbefolkningen, der ansees som en af de vigtigste Aarsager til Arbeiderbefolkningens lidet heldige Kaar, at vanskeliggjøre Ægteskabet og at anvende Midler til at standse Forplantningsfrodigheden. Schäffle vil have vedtaget en Lov, efter hvilken det skal være forbudt Kvinderne at indgaae Ægteskab før efter det 22de Aar og Mændene før efter det 25de Aar. Han troer derved deels at bringe 20 Procent af den fødselsdygtige Alder udenfor Ægteskabet, deels at gjøre Slægten, der lider ved at der indgaaes Ægteskaber førend den fuldstændige Udvikling er naaet, sundere og kraftigere. For endvidere at vanskeliggjøre Ægteskabet skulde ethvert Par, der vilde gifte sig, deponere en passende Kapital, der sikkrede Børnenes Existens, og Mændene, som vilde indtræde i Ægteskabet, burde forpligtes til paa en omfattende Maade at sørge for en Enkepension. Endelig skulde der ved Tvang tilveiebringes en Livsforsikkring. Samtidig vil Schäffle, for at formindske Antallet af uægte Fødsler, have, at der skal tillægges de uægte Børn mindst samme Rettigheder som de ægte, og at Hittebørnsanstalterne, der betegnes som Præmier for den letsindige Forplantning, skulle ophæves. Som man seer, slutte Schäffle og Keipp sig til den franske Nationaløkonom Garnier, naar denne i sit Værk: „Du principe de population" kommer til det Resultat, at enhver Opmuntring, der gives Folkeforøgelsen, er farlig, inhuman og modstridende Samfundets Interesse i Almindelighed, de ubemidlede Klassers i Særdeleshed.*)

Tvangsforsikkringen spiller en ikke uvigtig Rolle i mange af de omfattende Forslag, der ere stillede til Løsning

*) Jvfr. angaaende Schäffle dette Tidsskrifts 2den B., S. 221 og 399.

af Arbeiderspørgsmaalet. Dr. Hirschberg („Die Løsung der socialen Frage") har endog udarbeidet en fuldstændig Plan til Dannelsen af en almindelig tydsk Tvangsforsikringsanstalt, der skulde tilveiebringe en aarlig Sum af 240 Mill. Th. til Etableringspenge, Udstyr og Arv. Han gaaer derved ud fra den Mening, at Staten er ligesaa berettiget til at oprette et saadant Institut, som den er berettiget til at paabyde den obligatoriske Underviisning, til at gjennemføre den almindelige Værnepligt og til at gribe ind i den Enkeltes frie Selvbestemmelsesret.

Andre Forslag, der fortjene Opmærksomhed, søge ikke saameget Løsningen af det sociale Spørgsmaal naaet ved Gjennemførelsen af Bestemmelser sigtende til at ophjælpe hele Folkeøkonomien, som i Særdeleshed derved, at Almeenaanden vækkes og at de Rige og Bemidlede i alle Lande ved den offenlige Menings Magt bringes til en dybere Opfattelse af det Ansvar og de Forpligtelser, Rigdommen medfører, end den, som for Tiden gjør sig gjældende hos de Fleste af dem, der høre til disse Klasser. Saaledes holde Contzen (Lærer i Nationaløkonomien ved den polytekniske Skole i Aachen) og Dr. Schramm i deres Værker: („Die sociale Frage" og „Beiträge zur socialen Frage") for, at udsvævende og luxurios Levemaade bør vises mere tilbage indenfor fornuftige Grændser, end det hidtil finder Sted. Det at yde Gaver til de Fattige, til videnskabelige Anstalter, til Foretagender, der tilsigte Aandens og Legemets almindelige Uddannelse, bør, efter deres Mening, behandles og opfattes mere alvorligt, ikke alene som en Pligt mod Næsten, men ogsaa som en tvingende Pligt, og samtidig bør de Bemidlede mere end hidtil tage Hensyn til de sociale Forhold, til Arbeidernes Stemning og til den Andeel, disse have havt ved Frembringelsen af Velstanden, samt indrette deres Liv derefter.

Talrige andre Forslag ere stillede, og det tildeels af fremragende Mænd, som Robert Mohl, Schultze Delitsch (udover Associationen) etc., der mere eller mindre nærme sig

de ovenstaaende. De have imidlertid neppe den Betydning som de praktiske Reformbestræbelser, der ere indledede af større Foreninger, og de Arbeiderprogrammer, der — fremkaldte deels ved Erkjendelsen af en deelviis Berettigelse, deels under Trykket af den sociale Bevægelse, — ere vedtagne af de forskjellige politiske Partier.

Saaledes omfatter det konservative preussiske Partis Program til Løsningen af det sociale Spørgsmaal: Korporative Bindemidler, Afskaffelsen af Næringsfriheden, Laugsvæsenets Vedtagelse for alle Brancher af Arbeidet, Forfatningsstatens Remplacering ved en Stat med Stænder-institutioner og Arbeiderstanden som en særskilt Stand repræsenteret i samme. (Det konservative Parti har i det fælles Had til Bourgeoisiet, der danner Kjærnen i de liberale Partier, forskjellige Berøringspunkter med de tydske Socialdemokrater, og ved flere Valghandlinger i de senere Aar er det endog hændet, at Konservative og Socialister have stemt paa een og samme Kandidat for at fraviste deres politiske Modstandere Seiren, og at de første have understøttet de sidste med Penge.)

Det national-liberale Partis Arbeiderprogram har som Hovedpunkter: „Den frie Association, hvilende paa Selvhjælpsprincipet, Alles Liighed for Loven, fuldstændig Næringsfrihed, Ret til at udvandre og til at drage fra det ene Land til det andet uden Indskrænkning ved Værnepligt, Forpligtelse til Efterbetaling af Skatter eller særlig paalignet Flytteskat („Freizügigkeit"), samt endelig Folkeoplysningens Fremme. Med Hensyn til sidstnævnte Punkt have forskjellige fremragende Medlemmer af de politiske Mellem-partier i Tydskland (Barth, Lowe, Calbe, Pfeiffer, Schulze-Delitsch) for kort Tid siden atter gjort et betydeligt Skridt fremad, idet der af dem er stiftet et Selskab med følgende Formaal: 1) at stifte Foreninger i alle Lande- og Bysogne, der skulle fremme Folkets Dannelse; 2) at bringe disse Foreninger i Forbindelse med hverandre; 3) at stifte et eget Organ for Foreningen; 4) at engagere dygtige Lærere og

Videnskabsmænd, der skulle reise omkring og holde populære Foredrag i Forsamlingslokalerne, og 5) at udbrede nyttige Folkeskrifter og flyvende Blade, svarende til Foreningens Tendens.

Det tydske Folkeparti i Mellem- og Sydtydskland har i temmelig høi Grad nærmet sig Socialisterne ved at opstille følgende Program til Løsning af de sociale Spørgsmaal: 1) Diskussioner over sociale Spørgsmaal i Partiorganerne og Folkeforeningerne. Associationsvæsenets Fremme, især Understøttelse og Medvirkning ved Dannelsen af Fagforeninger (Gewerkvereine) og Produktivassociationer. Understøttelse af Arbeidere med Hensyn til deres Fordringer paa Andeel i det rene Arbeidsudbytte. 2) Ved Hjælp af Lovgivningen at søge at opnaae Folkeskolens bedre Indretning, Oprettelsen af høiere Dannelsesskoler og gratis Underviisning i samme. Forbud mod Børnenes Anvendelse i Fabrikkerne, Fastsættelsen af en Normalarbeidsdag, fuldstændig Næringsfrihed og Ret til at drage fra den ene Stat til den anden samt til at søge Erhverv hvorsomhelst. Ophævelse af alle mod de arbeidende Klasser rettede Undtagelseslove, navnlig af Forbudet mod Ægteskabsindgaaelse for Fattige. Ophævelse af alle Privilegier og Monopoler. Uindskrænket Koalitionsfrihed. Privatretlige Bestemmelser, som muliggjøre Dannelsen af Associationer. Afskaffelse af alle indirekte Skatter og Vedtagelsen af en eneste progressiv Indkomstskat. Afskaffelse af de staaende Hære.

I Danmark har den jydske Folkeforening vedtaget en Fællesudtalelse og et Program, der nærmer sig det syd- og mellemtydske Folkepartis i forskjellige Punkter. Samme Forening vil blandt Andet have, at Femtejunigrundloven ad lovlig Vei til beleilig Tid skal søges tilbageført. Finansloven alene skal afgjøre Statsmidlernes Anvendelse, og den skal i saa Henseende være eneste Lovregel for Domstolene og den udøvende Magt. I Henhold hertil maa Præstetienden inddrages i Statskassen, Kjøbstæderne og Sædegaarde bør samtidig udrede en tilsvarende Afgivt og Præsterne lønnes

af Statskassens Midler. De indirekte Skatter, navnlig Krigs-, Told- og Brændeviinsskatten, bør efterhaanden afskaffes eller afløses af en Indtægtsskat med stigende Skala. Fæstevæsenet maa endelig søges afskaffet ved en Lov, der bestemmer, at de til Landjorden berettigede Brugere faae denne til fri Eiendom mod en passende Erstatning i Penge til Jorddrotterne for deres Tab ved dette Forholds Afløsning. Næringsfriheden bør søges opretholdt og udvidet for Kjøbstad og Land. Almueundervisningen bør ordnes tidssvarende og enhver videregaaende Underviisning være en Privatsag. De til de lærde Skoler og andre høiere Læreanstalter anvendte Statsmidler inddrages i Statskassen. Universitetet opretholdes af Staten, og Underviisningen staaer aaben for Enhver. Kirkevæsenet ordnes ved Lov saaledes, at alt Verdsligt henlægges under Stats- og Kommunalmyndighedernes Styrelse, og derefter nyder Folkekirken og ethvert anerkjendt Trossamfund Selvbestemmelsesret over indre Anliggender. De mindre Bemidledes Kaar bør søges sikkrede og lettede ved: at gjengive dem fuld Valgret, at ordne Skatteforholdene i Stat og Kommune samt Forsørgelsesvæsenet paa en bedre Maade, at sørge for en bedre Underviisning, at fremme Selvhjælp og at opmuntre til Indtrædelse i Livsforsikkringsanstalten.

Det politiske Parti, der — bestaaende af Smaabønder, Husmænd og Arbeidere — i Norge føres af Gaardbruger Jaabæk, har gjort forskjellige af de vigtigste socialistiske Fordringer til sine. Det forlanger en politisk Ordning, der bringer Magten over i den store Masses Hænder, vil trykke Embedsmændene ned, indføre Skillingssystemet i alle for Statshusholdningen nødvendige Bevillinger og gjøre Skoleunderviisningen til Privatsag.

Tydsklands nuværende politiske Chef, Fyrst Bismarck, har ligeoverfor den sociale og den socialistiske Bevægelse indtaget en særegen Stilling. Imod det konservative Partis Ønske har han indført den almindelige Valgret med Hensyn til Valgene til det tydske Parlament, ligesom han ei heller

er fulgt med dette Parti ved dets Optræden mod Nærings-friheden og den uindskrænkede Ret til Udvandring og til at flytte fra den ene tydske Stat til den anden. Bismarck har gjentagne Gange i de lovgivende Forsamlinger udtalt sig i en Retning, der har vundet Socialisternes Bifald, saaledes ved Debatten om Døsstraffens Afskaffelse, hvor han bl. A. erklærede, at Lov og Ret i et Land kun er det, som de herskende Klasser til hver given Tid erklære derfor, samt ved en Diskussion i Foraaret 1871, hvor han fældede en Dom over Pariser Kommunen, der væsenlig afveg fra den meest gængse og forskaffede ham en forbigaaende Popularitet hos Insurgenterne i den franske Hovedstad. Den tydske Rigskantsler, der i sin Tid blev betegnet som Lasalles Elev, skal gjentagne Gange have knyttet Forbindelser med den socialdemokratiske Fraktion, rimeligviis for at kunne udøve et føleligere Tryk paa de liberale Partier, der navnlig før Aaret 1866 angreb det preussiske Regeringssystem og den preussiske Militarisme paa det Heftigste. Paa den anden Side viste Bismarck, saasnart det gjaldt den preussiske Stats Interesse, den yderste Strenghed og Hensyns-løshed ligeoverfor Socialisterne, især da disse efter Slaget ved Sedan udtalte sig mod Fortsættelsen af Krigen og mod Annektionen af Elsaß-Lothringen. I Efteraaret 1871 havde han en Sammenkomst med den østerrigske Rigskantsler Beust i Gastein, ved hvilken Leilighed der skal være bleven truffet Aftale om i Fællesskab at værne om den bestaaende Samfunds-orden ved ligeoverfor Socialisterne at gribe til organisa-toriske Forholdsregler. Grev Beust's Afskedigelse synes at have foranlediget en Afbrydelse af denne Samvirken mellem Preussen og Østerig med Hensyn til den socialistiske Bevægelse. Der er imidlertid senere blevet udarbeidet nye Forslag i Berlin, og der arbeides hen til Indkaldelsen af en Konference, hvortil de fleste europæiske Stater skulle sende Delegerede, og som skal forhandle deels om en fælles repressiv Frem-gangsmaade, deels om organisatoriske Forholdsregler, der egne sig til at knække Socialisternes Agitation. Samtidig har Grev

Bismarck foranlediget, at der i Ministeriet er paabegyndt Forhandlinger med adskillige fremragende Mænd (især Schulze-Delitsch), hvis Udtalelser og Forslag til Løsningen af adskillige sociale Spørgsmaal, forsaavidt denne kan og bør hidføres af Staten, ere blevne førte til Protokollen.

Det er imidlertid ikke alene de politiske Partier, de ledende Statsmænd i forskjellige Lande, regerende Fyrster (som Keiser Napoleon under hans 22aarige Regeringstid) og Prætendenter (som Greven af Paris og Greven af Chambord), der have deres eget Arbeiderprogram eller have indtaget en særegen Stilling overfor den sociale og socialistiske Bevægelse, men det Samme gjælder ogsaa om de fremragende Militærpersoner i Europas meest udviklede Militærstat. Den preussiske Stats Embedsstand har for en stor Deel gjennemgaaet Militærkarieren. Overembedsmændene ere næsten alle Landeværnsofficerer, Subalternembedsmændene rekruteres fra Underofficeersstanden, Adelen har besat henved 80 Procent af samtlige Officeers- og omtrent 95 Procent af Stabsofficeersposterne. Det er egenlig kun i Artilleriet og Ingeniørkorpset, at det borgerlige Element har nogen Betydning blandt Officeerskorpset. Fra oven af har det stedse været Politik at vedligeholde dette Forhold, og der er herved blevet anvendt Midler, som ofte have givet Anledning til heftige Klager fra de liberale Partiers Side. De militær-politiske Organer i Preussen, til hvilke især „Neue Preussische Zeitung" hører, have nu overfor den socialistiske Bevægelse udtalt den Mening: at hele det sociale Spørgsmaal udelukkende er eller efterhaanden vil blive et Magtspørgsmaal, af hvilken Grund alle ledende Kræfter i Armeen ikke alene have at drage Omsorg for en streng Bevarelse af de konservative Elementer i Officeersstanden, men ogsaa at vaage paa det Alvorligste over, at hele Underofficeerskorpset vedbliver at være af een og samme Støbning; at ethvert Forsøg paa socialistisk Paavirkning paa de Menige maa holdes borte med alle de Midler, der staae til Raadighed, og straffes paa det Strengeste, og at

enhver socialistisk Reisning bør underkues øieblikkelig med den meest hensynsløse Strenghed.

Endelig har ogsaa Kirken i den allerseneste Tid begyndt at sætte sig i Bevægelse ligeoverfor den om sig gribende socialistiske Gjæring. Den har i en længere Aarrække næsten været fuldstændig raadvild, idet den ved egen Skyld, ved næsten udelukkende at hengive sig til Udviklingen af Hierarkiet og Dogmatiken og ved at fortabe sig i den reneste Formalisme, har ophørt at være den aandelige Kulturs Bærer og tabt Evnen til virksom at gribe ind i de sociale Spørgsmaal og til ved Hjælp af sit storartede Apparat at lede Bevægelsen ind i Baner, der svare til dens Principer.

Den bekjendte Pater Hyacinth, der er optraadt mod den Politik, som Antonelli har fulgt i Rom under Pius den Niendes Regering, samt mod de sidste Dogmer, der ere blevne vedtagne af Konciliet i Rom, søger Aarsagerne til den sociale og socialistiske Bevægelse i den katholske Kirkes Udvæxter i Retning af Overtro og Absolutisme og i dens grove Forsømmelser overfor Folkeundervisningen. Pater Hyacinth søger Kilden til Pariser Kommunens Afskyeligheder væsenlig i Atheismen. Han bebreider saavel det andet Keiserrige som Kirken, at de ikke have tilstoppet Kilden til dette Onde. Keiserriget, havde, som han udvikler i et særligt Skrift, handlet efter de romerske Cæsarers Grundsætning: »Panem et circenses« og kun havt Opmærksomheden henvendt paa den materielle Side af Sagen, hvorimod den havde forsømt Folkeundervisningen og fra oven af givet et Exempel paa Immoralitet. Kirken havde i endnu høiere Grad undladt at arbeide hen til Løsningen hos det store Problem. Den verdslige Magt og den pavelige Ufeilbarhed havde absorberet Tankerne og Anstrengelserne hos de Mænd, som ledede Kirken, da den store socialistiske Opstand brød ud. Til denne Verdens Fattige og til det Folk, der var blevet gjort arveløs, havde Kirken istedetfor Evangeliets Løfter og Lære givet sine Anskuelser om Pavekongens Stilling,

Intolerancens Dogmatisering og Inkvisitionens Kanonisation. Nu kunde man til Gjengjæld betragte et Folks Værk, der ikke har nogen Gud mere, og tillige et Værk af dem, der umuliggjorde det for Folket at troe paa denne Gud og i Særdeleshed at elske ham. Hvis derfor den romanske Verden undlod at slutte sig sammen og at arbeide hen til at rense den katholske Kirke for Overtro, Absolutisme og Gudsfornægtelse, vilde den arbeide Socialisterne i Hænderne og undergrave den nuværende Samfundsbygning, der alt iforveien var meest truet i de Lande, hvor den katholske Kirke havde Overvægten over andre Konfessioner.

Den indre Mission i Nordtydskland, der for største Delen ledes fra Ordensbrødrene i det ved Hamburg beliggende „Rauhe Haus", har allerede i nogen Tid søgt at modvirke den socialistiske Bevægelse og at bidrage Sit til en Løsning af det sociale Spørgsmaal. Den har i denne Anledning udsat en Priisbelønning af 400 Th. for det bedste Skrift, som behandler Arbeiderspørgsmaalet i kristelig ethisk Retning.

Fornylig har Centralkomiteen for den samme indre Mission i Nordtydskland indkaldt en Konference af et stort Antal Godseiere, Proprietærer, Gaardeiere og Arbeidsgivere fra det flade Land, for at drøfte Landarbeiderspørgsmaalet, der især i Mecklenburg, Pommern og Østpreussen er blevet brændende paa Grund af den tiltagende Udvandring og Arbeidernes stigende Misfornøielse. I nævnte Sammenkomst, der holdtes i tre paa hinanden følgende Dage i Berlin (Mai Maaned 1872), vedtoges en Række (henved 80) Resolutioner, af hvilke følgende fortjene at fremhæves:

1) Uagtet Forsamlingen anerkjender, at Mødre, som de bor være, bedst kunne opdrage deres Børn, er den dog af den Mening, at Skoler for Smaabørn („Kleinkinderschulen") under de for Tiden optrædende Forhold ere et af de vigtigste Midler til at hidføre en ordenlig Opdragelse af Landarbeidernes og Landbefolkningens Børn.

2) Hvor Oprettelsen af saadanne Skoler ikke lader sig gjennemføre maa man søge at grundlægge Pleieanstalter for Børn indtil deres tredie Aar.

3) De i mange Egne altfor lange Skoleveie for Landarbeidernes Børn bør, i et regelmæssigt Skolebesøgs, i Børnenes Sundheds og Arbeidernes Interesse undgaaes ved Anlæg af nye Skoler.

4) I hvor høi Grad Forsamlingen end anerkjender, hvad der i de sidste Aar er skeet for at forbedre Skolelærernes Stilling og for at forøge Skolelærerseminariernes Antal, maa den dog indtrængende fremsætte Ønsket om, at Skolelærernes Lønning maatte blive forhøiet paa en fyldestgjørende Maade. Kun herved vil den Fare kunne forebygges, der ligger i, at Lærerstanden optager Elementer i sig, som ikke ere dens Opgaver voxne. Samtidig er det at ønske, at der gjøres langt betydeligere Midler disponible end hidtil til Uddannelsen af Præparander og til den forberedende Underviisning, samt at Lærerens Hustru eller en anden Dame giver den kvindelige Ungdom Underviisning i kvindelige Haandarbeider mod en passende Godtgjørelse.

5) Det synes at være nødvendigt at oprette høiere Skoler for de unge Mennesker fra det 14de til det 16de Leveaar med lovmæssig fastsat Forpligtelse for Besøget. De Lærere, der ansættes ved disse Skoler, bør have modtaget en særlig Uddannelse.

6) For at virke hen til at tilveiebringe et bedre Familieliv, ansees Følgende for nødvendigt: a) Arbeidsgiverne maa ved et mønsterværdigt Familieliv og et sædeligt dadelfrit Forhold give Arbeiderne et godt Exempel og nøie see paa, at deres Betjente gjøre det Samme; b) ethvert Slags Søndagsarbeide udenfor Huset maa, indtil efter endt Gudstjeneste, forbydes i vedkommende Menighed; c) der maa tilstaaes Arbeiderne den nødvendige Tid til om Søndagen at kunne udføre de nødvendige landøkonomiske Arbeider paa deres egen Jord og i deres egen Have; d) der maa arbeides hen til, at Arbeidernes Hustruer i høiere Grad end hidtil kunne passe den huslige Arne.

7) Arbeidsgiveren maa anerkjende det som sit Kald og sin Pligt at indvirke belærende og opløftende paa sit Thende. Dette vil imidlertid ingensinde kunne lade sig gjøre, med Mindre han viser personlig Deeltagelse for samme og herved aflægger Vidnesbyrd om, at hver Enkelts Vel og Vee ligger ham paa Hjerte.

8) De Geistlige og Kirkejuraterne bør arbeide hen til at der oprettes gode Folkebiblotheker for Landbefolkningen. Arbeidsgiverne bør lette og fremme Arbeidernes Deeltagelse i Gudstjenesten paa alle mulige Maader.

9) Forsamlingen har den Overbeviisning, at Landarbeidernes nuværende Boliger, skjøndt der har fundet et stort Fremskridt Sted i mange Egne, endnu langtfra svare til de retfærdige Krav, som af humane Hensyn bør rettes til Arbeidsgiverne. Indretningen af Boliger, der tage Hensyn til Arbeidernes Sundhed og Velbefindende og til

Familielivets sædelige Udvikling, er en af de første og meest paatrængende Nødvendigheder.

10) En kortere Arbeidstid for Dagleieren er nødvendig for at hæve ham i materiel, aandelig og sædelig Betydning. En saadan Formindskelse af Arbeidstiden ligger samtidig i Arbeidsgiverens og i den nationale Produktions Interesse. Lovbestemmelserne for Arbeidstiden bør være væsenlig forskjellige fra dem, der gives for de Arbeidere, som ere beskæftigede i Byerne og ved Industrien. De bør slutte sig til det, der er Brug i de forskjellige Distrikter, og være forskjellige for de forskjellige Aarstider. Efter Markarbeidets Natur bør Arbeidstiden være kort om Vinteren og lang om Sommeren. Særskilt Betaling bør erlægges for alt Arbeide, udført i Timer, der ligge udenfor Normaltiden.

11) Børnene bør ikke benyttes ved Markarbeider i større Udstrækning, end at de uden Overanstrengelse regelmæssigt kunne besøge Skolen.

12) Tantième-Lønningsmaaden vil foranledige Arbeiderne til større Pligttroskab. Naar dette Lønsystem følges paa en forsigtig Maade, vil det sikkre Arbeideren en Løn, der stiger i samme Forhold som det nationale Arbeides Produktion. Medens et direkte Lønningstillæg for Tiden vil være uoverkommeligt for mange Arbeidsgivere, vil dette ikke blive Tilfældet med Tantième Andelen, der kun fremkommer, naar Produktionen er stegen. Socialisternes Fordring om hele Arbeidets Udbytte for Arbeideren, en Fordring, der fremsættes med stigende Bestemthed, kan imødegaaes paa den sikkreste Maade, naar man knytter Arbeiderens Interesse til Arbeidsgiverens ved Tantième-Lønningsmaaden, der maa hvile paa en god Regnskabsførelse. Den faste Løn maa være saa stor, at den i det Mindste er tilstrækkelig for en Arbeiderfamilies nødvendige Livsophold og ikke fjerner sig fra den, der er gængse i Egnen. Tantième Andelen maa, som Følge heraf, kunne danne Arbeiderens Sparesum. Herved bliver det muligt, at Arbeideren kan tilveiebringe Midlerne til at erhverve Grundeiendom.

13) Uagtet den almindelige Gjennemførelse af Akkordarbeide ikke nødvendig medfører en gjennemgaaende Forbedring af Arbeiderens Indtægt, saa har dog Akkordarbeidet det specielle Fortrin, at den mere flittige og dygtige Arbeider modtager en forhøiet Løn for en forøget Arbeidsydelse, medens ulige Ydelser ved Daglønsystemet betales paa samme Maade.

14) At Lønnen deels bestaar af rede Penge, deels af Naturalier, er ønskeligt for alle Arbeidere.*)

15) Arbeidsgiveren bør efter bedste Evne støtte og fremme Oprettelsen

*) For Danmarks og de danske Landarbeideres Vedkommende er Socialpolitikeren Dr. Krebs med Hensyn til dette ikke uvæsenlige Punkt af en stik modsat Mening, saaledes som det fremgaaer af hans Skrift: „Socialisme og Individualisme" Kjøbenhavn 1872.

af Forbrugsforeninger, af Kvæg og Brandforsikkringsforeninger, hvilende paa Gjensidighed, af Spare-, Syge-, Liig- og Alderdomsforsørgelseskasser for Landarbeidere. Geistligheden bør samtidig i langt høiere Grad end hidtil udøve Pligten som Sjælesørgere samt assistere Landarbeiderne ogsaa med praktiske Raad i reent reale Forhold. Kun herved ville de Geistlige kunne opnaae at komme i et saadant Tillidsforhold til Landarbeideren, at det muliggjøres for dem at udøve en velgjørende Indflydelse paa Børnenens Opdragelse og Arbeiderens hele Familie samt atter at kunne befæste den i mange Henseender hos Landbefolkningen stærkt svækkede Tillid til og Vedhængen ved Kirken.

16) Forsamlingen retter gjennem den forretningsførende Komitee den Bøn til Regeringen, at der maatte foretages Skridt egnede til at lette og muliggjøre for Landarbeiderne Erhvervelsen af lidt Grundeiendom. Hertil hører ogsaa, foruden Andet, at Hypotheklovgivningen forandres saaledes, at lidet bemidlede Personer ville kunne erhverve lidt Grundeiendom paa den Maade, at personlige Ydelser og Naturalleverancer kunne indføres i Panteprotokollen istedetfor Resten af Kjøbesummen. Det antages, at Udvandringen især fra den nordostlige Deel af Tydskland vil aftage, naar den flittige Arbeider med Lethed vil kunne erhverve den Grundeiendom i Hjemmet, som han nu søger hiinsides Oceanet. Desforuden maa den Omstændighed, at Antallet af Arbeidere, der eie lidt Grundeiendom, stiger, ansees som et af de virksomste Midler til at modarbeide Socialisternes Fordring om Kollektiveiendom med Hensyn til Jordbunden.

17) Forsamlingen anmoder Rigskantsleren om, at der maa foretages Skridt for at etablere et Arbeidsdepartement, der har at varetage Følgende: a) at tilveiebringe og sammenstille statistiske Data over de arbeidende Klassers økonomiske Stilling; b) at afgive Betænkning over Lovforslag, der vedrøre Forholdet mellem Arbeidsgiverne og Arbeidere; c) at vaage over, at slige Love overholdes, og d) at organisere Fagdomstole.

Betydelig videre i sine Forlangender og Forslag for Arbeideren end ovennævnte Konference, der blandt Andet har gjort det tydske Socialdemokratis Forlangende om en lovmæssig fastsat Normalarbeidsdag til sit, gaaer det ultramontane Parti i Tydskland, der har et eget Organ i: „Christlich sociale Blätter" og som ifjor har vedtaget et eget Arbeiderprogram, der væsenlig er udarbeidet og hidrører fra en af Partiets Førere, Biskop Moufang i Mainz. I samme forlanges der Statshjælp for Arbeideren 1) ved den Beskyttelse, som Lovgivningen kan yde, 2) ved Pengeunderstøttelse,

3) ved Formindskelse af Skatte- og Militærbyrderne og 4) ved at indskrænke Kapitalens Herredømme. Med Hensyn til det første Punkt forlanges den lovmæssige Sanktion af Foreningsstatuter, vedtagne af Arbeideren, af Associationsorganisationen og af Arbeidsordningen; fremdeles Arbeidstidens Fastsættelse og Arbeidslønnens Regulering ved Lovgivningen. Med Hensyn til Arbeidslønnens Fastsættelse vil Partiet have, at Staten skal med sin Magt hævde de Overeenskomster i saa Henseende, der burde træffes af Magistraturerne i Forening med Delegerede fra de industrielle Arbeiderkorporationer, hvilke sidste overalt skulde danne sig og støttes af en egen Lovgivning. (Dette Program har fornylig fundet sin Forklaring ved den Kjendsgjerning, at det ultramontane Parti og Socialisterne i Brüssel have sluttet et Slags Alliance, der i de politiske Organer betegnes som de sorte og røde Jesuiters Forbund.)

Reformbestræbelserne, der omfatte saa talrige, fra hverandre afvigende Forslag, som de omtalte, ere ikke blevne staaende ved Fastsættelsen og Motiveringen af Programmer, men have i ikke faa Lande allerede praktiske Resultater at opvise. Saaledes er der i Frakrig blevet oprettet Forsikkringskasser for Arbeidere, hvorigjennem Staten tilskyder (under visse Betingelser) et ikke ubetydeligt Beløb til de forfaldne Præmier; i England ere Postkontorerne blevne ordnede saaledes, at de modtage Spareindskud, som Staten forrenter og garanterer. Baade i England og Frankrig er der derhos blevet indført en streng Statskontrol (ved Vedtagelsen af den Caveske Bill 1871 og ved Lovene af 24 Juli 1867 samt af 11 Juli 1868) med Hensyn til Forsikkringselskabernes Virksomhed, de udenlandske saavelsom de indenlandske. Den Mønsterlovgivning, der i saa Henseende allerede for længere Tid siden er indført i Staterne New York og Massachusetts og senere i de andre nordamerikanske Stater, er væsenlig lagt til Grund herved. I Østerrig har man ligeledes i Aaret 1870 reformeret Forsikkringslovgivningen i lignende Retning, og i Preussen er man ifærd med at vedtage Bestemmelser, der

muliggjøre det for de ubemidlede Klasser at forsikkre saa billigt og sikkert som muligt. Associationslovene, vedtagne af det engelske Parlament, Koalitionslovene i England og Frankrig, den moderne Fabriklovgivning i forskjellige Lande, det nordtydske Forbunds Lovgivning over Pasvæsenet af 12te Okt. 1867, over Retten til Udvandring og til at flytte fra den ene Stat til den anden af 1ste Nov. 1867, over de kontraktmæssige Renter af 14de Nov. 1867, over Ophævelsen af Politiindskrænkninger mod Ægteskabs Indgaaelse af 4de Mai 1868, over Ophævelsen af Gjældsfængslet af 29de Mai 1868, over Beslaglæggelsen af Arbeids- og Tjenestelønnen af 21de Juni 1869, over Associationernes privatretlige Stilling af 4de Juli 1868, og over Korporationerne af 21de Juni 1869: ere ligeledes Love, der specielt have Forbedringen af de ubemidlede Klassers økonomiske og sociale Stilling for Øie. I lignende Retning gaaer en Lov, vedtaget af det tydske Parlament (Juli 1871), der sikkrer Arbeidere, som komme til Skade ved Jernbaner, i Fabrikker, Bjergværker, Steenbrud, etc., en Skadeserstatning, der udbetales til Arbeideren selv eller til hans Efterladte af Entreprenørerne, naar det kan bevises, at Udfaldet ikke er foranlediget ved den Kvæstedes eller Dræbtes egen Forseelse eller Uagtsomhed, men ved Arbeidsgivernes, Entreprenørernes eller disses Opsynsmænds Forseelse og Skjødesløshed. Staterne have saaledes begyndt at imødekomme berettigede Fordringer, at støtte Samfundets Selvhjælp, at hjælpe de arbeidende Klasser frem og at modarbeide Udskeielserne i den sociale Bevægelse. Der er ganske vist udrettet Noget, men der staaer langt Mere tilbage at gjennemføre, navnlig i Retning af Lovgivningen, Associationens Udvikling, Folkeoplysningens Fremme og Almeenaandens Vækkelse, hvis den Fare, den sociale og socialistiske Bevægelse indeholder, skal imødegaaes med Udsigt til heldige Resultater.

George V. Manicus.

Af Hr. Durands Fortællinger.

I. Regattaen, et Familiedrama.

— De har ikke været i Venedig? spurgte Monsieur Durand, idet han eftertænksom stirrede nogle Dieblikke i sin Daase, og tog sig en Priis.

— Endnu ikke, men jeg haaber . . . desværre har Paris hidtil givet mig saameget at bestille, at jeg slet ikke kan blive færdig dermed, og saaledes maa jeg vel opsætte Italien til en anden Gang. Men jeg har ikke opgivet det.

— Saameget desto bedre, saa behøver jeg ikke som Indledning til en Erindring, der just nu faldt mig ind, at give Dem nogen fysisk geografisk Beskrivelse af det Sted, hvor jeg vil føre Dem hen, og som dog kun vilde give Dem en mat og ufuldkommen Forestilling om Virkeligheden. Disse Natur- og Kunstskildringer, der ikke knytte sig som lette Arabesker til et Centrum af levende og handlende Mennesker, er desuden Noget, jeg helst overlader til vore reisende Feuilletonister, som faae Betaling for at være kjedelige. Enhver veed jo dog, at Venedig er en besynderlig By, hvor Gaderne befares i Baade, hvor der kun er et eneste Sted til at spadsere paa, nemlig Markuspladsen, og hvor man gjerne, for at slippe bort fra de fornemme, triste Marmorpalladsers uhyggelige Eensomhed, lader sig roe ud til Byens Udkanter, for ved en Kande kølig Viin at betragte Folkelivet blandt fattige Fiskere og Gondolførere.

Det er bekjendt, at Venedig, som de andre italienske Stæder, der i gamle Dage have været Republiker, endnu

med en vis Stolthed hænger ved sine gamle historiske Erindringer, og at overalt Mange, især af de dannede Klasser, ikke ville opgive det Haab, engang endnu at see deres Republiker opstaae i deres svundne Glands. De vente derpaa med samme Udholdenhed, og sandsynligviis med ligesaa ringe Udsigt til Opfyldelse, som Jøderne paa deres Messias. Der er overhovedet, hvad Ingen falder paa at nægte, naar Talen er om Individer, noget Ufornuftigt og Sygeligt i denne Stræben efter et forsvundet historisk Ideal, efter et Gode, som engang er gaaet tabt, istedetfor at bruge Tid og Kræfter til at skabe sig en ny Tilstand, en ny Lykke istedetfor den tabte. Desuden er denne dunkle Higen i den Grad poetisk-upraktisk, at man, hvis en Gjentagelse virkelig var mulig, vilde føle sig høist ulykkelig eller dog utilfreds med denne forældede Virkelighed, — saavist som den i Aar og Dannelse fremskredne Mand, naar Tilfældet fører ham sammen med den lille Evadatter, som var Anledningen til hans allerførste Elskovsfølelser, sædvanlig vil befinde sig i ubehagelig Forlegenhed og ikke kunne forstaae, hvorledes han nogensinde kunde forelske sig i et saa ubetydeligt Væsen. Saaledes omtrent tænker jeg mig, at de forskjellige italienske Stæder maa have befundet sig, som ved egen og Andres Hjælp i Slutningen af forrige Aarhundrede, og nu atter i 1848, kom i Besiddelse af den med saamegen historisk Længsel besungne Republik. Men selv bortseet fra det Mislige i en saadan Opfrisken af gamle Former, hvori kun med overordenlig Vanskelighed og Vilkaarlighed et nyt og andet Samfundslegeme kan indpresses, saa har det været mig mærkeligt, i alle disse italienske Exrepubliker at støde paa et fastgroet Element, det eneste, der synes at have bevaret sig fra den republikanske Middelalder, og som i det Mindste ikke godt lader sig forene med vore moderne Begreber om en Republik, nemlig en høi Grad af Aristokratisme, en ubøielig Stands- og Adelsstolthed, der i samme Grad viser sig igjennem alle Samfundsklasser; et Element, der maaskee i Grunden udgjorde det væsenlige i alle gamle Republiker, og

navnlig var Hovedbetingelsen for den forlokkende Glands, hvormed Historien har omgivet dem. Det var netop et Exempel paa denne Retning i Nationalkarakteren, jeg efter min Tilbagekomst fra Ægypten oplevede, som De nu skal høre.

De veed, hvorledes Bonaparte, efter ved en glimrende Seir og ved Ødelæggelsen af Fortet Abukir, hvor Englænderne havde kastet sig ind, at have hævnet Ødelæggelsen af vor Flaade paa samme Sted, i uformodet Hast og Stilhed landede i det sydlige Frankrig, og pludselig stod midt imellem Partierne i Paris, som haabede at kunne benytte Regeringens Svaghed til deres egennyttige Hensigter. De veed, hvorledes han med Geniets Hurtighed gjorde Ende paa Uordenen, udkastede en ny Forfatning, som i sine væsenlige Grundtræk atter nu er indført i Frankrig, for maaskee at vare kortere end første Gang, og hvorledes han som første Konsul over Simplon, St. Gotthard og St. Bernhard gik Østerrig imøde, der havde brudt Campo-Formio-Freden. Aldrig har han været uimodstaaeligere, aldrig mere stor og guddommelig, end paa dette Felttog. De udødelige Dage ved Montebello og Marengo fuldendte Fjendens Tilintetgjørelse, og han bad ydmyg om Vaabenstilstand à tout prix .... Ja, De maa undskylde mig denne Parenthes, men jo ældre jeg bliver, desto mere tiltager min Beundring for denne Mand, og jeg tænker herved ikke nær saameget paa hans Krigerhæder som paa hans Skaberaand, hans organiserende Geni, der vel aldrig har havt sin Lige, og som vore nyere revolutionære Celebriteter saa aldeles mangle. Disse have ved Kontrasten vakt Folkets Erindring om Keiseren. Neppe havde han forladt Valpladsens Krudtdamp og Strabadser, før han, som om Arbeidet for ham var en Hvile, i Milano reorganiserede den cisalpinske Republik, og ved sine med Lynets Ild affattede og dikterede Depescher og Instruktioner samtidig gjør Ende paa Borgerkrigene i Vendéen og leder Fredsunderhandlingerne med England i Amiens.

Efterat Italien saaledes var renset for Østerrigere, blev jeg med mit Regiment forlagt til Venedig; og jeg maa oprigtig tilstaae, Opholdet her behagede mig i Førstningen ikke synderligt. Den indre Deel af Staden har noget Skummelt og Melankolsk, Befolkningen, som dog med Glæde havde seet Østerrigerne forjagede, var næsten ligesaa tilbageholdende mod os; ja selv de saa berømte Damer vare med deres stolte, noget eensformige Skjønhed mere frastødende end tillokkende for et livligt ungt fransk Hjerte. Jeg gjorde derfor her, som jeg ogsaa gjerne gjør i Paris, jeg tyede ud til Barriererne, for at blande mig med det simple Folk, der i det Mindste er naturligt og ukunstlet, frit for alle konventionelle politiske Principer og Nykker, Antipathier og Sympathier. Barriererne, det vil her sige Lagunerne eller Havet og de Udkanter af Byen, som grændse umiddelbart til dette, hvor Marmorpalladserne ophøre, og man i deres Sted paa de lave Kyster seer gemytlige Fiskerhytter og billige Osterier, som frekventeres af en vakker, honnet og med naturligt Vid begavet Befolkning. Her træffer man jevnlig om Aftenen disse berømte Gondolførere, som om Dagen glide hen ad Kanalerne med lystige eller alvorlige Barkarolsange, og som ofte kunne recitere hele Sange af Tasso og Ariost og hele Scener af Goldoni udenad. Jeg gjorde her Bekjendtskab med en saadan, han hed Tomaso Fiascone, det var en ældre Mand, som havde trukket sig tilbage fra aktiv Virksomhed, og holdt nu et lille Værtshus for Fiskerne og Gondolførerne, blandt hvilke han gjaldt for eneste Autoritet, ja fast for et Orakel. Jeg blev snart næsten som hjemme der i Huset, og befandt mig meget vel derved, thi hans Viin var god og den udskjænkedes af hans Datter, en særdeles smuk Pige paa sytten Aar, og udenfor Huset viftede en frisk og kølig Luft fra Havet. Men ogsaa her traf jeg mærkeligt nok en Prøve af den føromtalte Rang- og Ahne-Stolthed. Adelskabet var her af en ganske egen Art, det var en Regatta-Adel. Den gode Tomaso var en meget venlig og brav Mand, men af noget stolte, aristokratiske

Manerer, og jeg — var dengang endnu Jacobiner; han nedstammede nemlig fra Forfædre, der alle havde seiret i Regatta'er. Væggen i hans Høitidsstue var smykket med en Mængde Faner, som betegnede vundne Seire, og Tomaso havde selv forøget denne Arv med et anseeligt Antal Faner. Ogsaa betitledes han undertiden af sine Gjæster „Regatta-kongen". — „Jeg haaber, De veed hvad „Regatta" vil sige"? afbrød Hr. Durand sig selv, for at faae Leilighed til at aflægge et lille Besøg — gjøre en descente (som Politiet udtrykker sig, selv om det stiger op paa Kvisten i et Huus) i sin Daase.

— Om jeg kjender Ordet Regatta? jo det skulde jeg mene! jeg har selv oplevet saadanne Vand-Væddeløb i mit fjerne Fædreland; men jeg vidste ikke, det var en Industri af venetiansk Oprindelse. — Og for at lade min gamle Ven i Mag nyde sin Priis, fortalte jeg ham lidt om Regattaens Fødsel og korte Liv i Danmark, hvorledes denne Fest for første Gang blev feiret paa Republiken Klampenborgs Gebeet i det Aar, da Sekretær L..... og Kandidat H...... vare Konsuler, og at Sidstnævnte passerede for Opfinderen.

— Tant mieux! svarede Hr. Durand, idet han som god Økonom indaandede de sidste Tobakspartikler, som efter at en Priis har naaet sin Bestemmelse en gros, endnu bliver tilbage paa Fingrene: — tant mieux! jeg har da ikke nødig at opholde mig ved Beskrivelsen af den Regatta, hvortil jeg her i Venedig blev Vidne. Blandt de Gjæster altsaa, som hyppig indfandt sig i Osteriet, udmærkede sig en ung Fisker ved Navn Matteo; det var en rank, velbygget Knøs, med sortbrune Haar og et Øie, som endnu ikke havde tabt sin Glands i skuffede Illusioner. Han var simpelt klædt, dog ikke uden en vis Omhu, og han havde et godt Øie til Regattakongens Datter, den smukke Madelonetta. Men Respekten for Faderen holdt ham stedse i en beskeden Afstands Grændser. Jeg var, ifølge den skarpere Iagttagelse, der er naturlig for en Fremmed uden fast Beskæftigelse, indviet i

det unge Pars Hemmelighed, inden Nogen af de andre Stamgjæster drømte derom, og det morede mig naturligviis at observere, hvorledes Madelonetta skjælvede paa Haanden, hvorledes hendes store sorte Øine funklede med et eiendommeligt Udtryk, naar hun fyldte Foglietten for Matteo. Naar deres Øine mødtes, rødmede hun og saae mildere ud end ellers, og naar Faderen ikke var tilstede og Matteo, opmuntret af Vinen, undertiden sang et Vers af Tasso eller af en simpel Folkevise, traf det sig sædvanlig, at hun svarede derpaa ved at synge den næste Stanze, og de andre Gondolførere istemte efterhaanden Melodien i Kor.

Saaledes gik det en Tidlang. De unge Elskende saaes ikke uden i Faderens Gjæstestue, thi en ung Venetianerinde bliver holdt strengt og nyder ikke anden Adspredelse, end om Søndagen med sin Moder at gaae i Messen. Siden hørte jeg nok En og Anden hviske om, at Matteo stedse befandt sig ved Kirkens Indgang, og rakte Madelonetta og hendes Moder Vievandet med dyb Respekt; og længer hen vovede han endog af og til, med sine Venner, at bringe hende en Serenade udenfor Vinduerne, naar Huset var lukt og de sidste Gjæster gaaede hjem. Madelonetta saae ingenlunde suurt til ham Dagen efter en saadan Opmærksomhed, men hun vovede ikke direkte at lade ham mærke, hvor meget hun deelte hans Følelser, af Frygt for Faderen, som i dette Punkt ikke var til at spøge med.

Endelig frembød sig en Leilighed til en mindre kontrolleret Sammenkomst. Det var Sogneskytshelgenens Fest, som endnu i de Byer, der høre til Paris's Banlieue, ogsaa hos os feires hvert Aar med stor Høitidelighed, og hvoraf endnu i protestantiske Lande en Fest er bleven tilbage under Navn af „Kirmes" eller Kirkevielsesfest. Paa denne Dag samledes de unge Folk om Eftermiddagen udenfor den meest anseete Mands Huus i Sognet, for at more sig med Dands og Lystighed. Det mangler ved denne Leilighed ikke paa Viin og Frugter, og Mødrene, som ledsage deres Døttre, hengive sig gjerne til en Underholdning om den Tid,

da de vare unge, om de nuværende Tiders og Sæders Slethed, osv., hvorved de Unge unddrages det sædvanlige Politiopsyn og erholde friere Spillerum. De unge Piger, som ere halvt eller heelt forlovede, vise sig ved denne Fest med en Blomst i Haaret, som er bestemt til at holde alle Uvedkommende i ærbødig Afstand; og Ingen vover at tilsidesætte Respekten for dette Kjærlighedssymbol. Hvor gjerne havde ikke Matteo givet den halve Himmel for paa denne Dag at see sin Udkaarede med en Blomst i Haaret, vel at mærke, skjænket af ham; og han indfandt sig ogsaa ganske rigtig ved Indgangen til Kirken med en Rose i Haanden, men han havde ikke Mod til at overrække den. Om Eftermiddagen, da Dandsen begyndte, viste ogsaa Madelonetta sig i sin bedste Puds, med en stor Guldnaal i de sorte Fletninger og med den Guldmedaille i et Halsbaand af flettet Guldtraad, som bæres af alle unge Piger her og skal være en nedarvet Rest af den Luxus i Toilettet, som herskede i Venedig i dens Velmagtsdage. Men hvad der i høieste Grad vakte Matteos Opmærksomhed, var, at hun bar en enkelt Rose i Haaret, som altsaa syntes at betegne, at hendes Hjerte ikke længer var frit. Skulde en Anden have været dristigere og lykkeligere end han? — Denne Tanke var nok til at forjage al hans Munterhed, nedslagen og forsagt sneg han sig omkring uden at deltage i Dandsen.

Madame Tomaso, som paa sin Matroneplads gjorde sig tilgode med en Salat og et Stykke Skinke, bemærkede Matteos usædvanlige Væsen, og for at vide Grunden, indbyder hun ham til at tage Deel i Maaltidet, men Jalousien vedbliver at gjøre ham stum. Tilsidst kan han dog ikke afholde sig fra at gjøre en Bemærkning om Madelonettas Kraft og Ynde i Dandsen, for ved samme Leilighed at erkyndige sig om den Blomst, hun har i Haaret. „Oh, siger Mama, det har Intet at betyde, det er ikke Andet end en Tøiblomst, som hendes Gudmoder har laant hende, og en saadan, veed I jo nok, betyder Ingenting.“ — Ved disse Ord faldt en Steen fra Matteos Hjerte.

Hans Mod vendte nu tilbage, et Par ømme Øiekast af Madelonetta satte ham i Perlehumør, han opbød hende til Dands, og hele Verden tilsmilede ham, han var i den syvende Himmel. Næste Dag var han bleven endnu dristigere; i sin Begeistrings Ruus gik han til sin Gudfader, og bad ham ufortøvet at gaae med til Tomaso, for at bede om hans Datters Haand. Denne var strax villig, og tvivlede ikke om et heldigt Udfald; thi blandt Gondolførerklassen var i det Mindste dengang endnu Pengespørgsmaalet uden Indflydelse i Giftermaalsanliggender. Et Par kraftige Arme og brav Opførsel var al den Formue, der forlangtes. Men paa Veien gik de ind i Kirken Nostra-Dama della Salute, og Matteo gav Præsten nogle Penge, for at han skulde læse en Messe til hans Gunst. Matteo hørte paa Messen med en Andagt, som han endnu aldrig i sine Dage havde følt.

Jeg var just i Tomasos Stue, da de to Gjæster traadte ind, og af deres høitidelige Miner og Søndagsklæderne, de havde iført sig, sluttede jeg mig omtrent til deres Ærinde. Madelonetta blev saa rød, som om hun havde staaet en Time foran Skorstensilden, og vendte Ansigtet bort. De to Indtrædende ytrede det Ønske, at tale med Værten i Eenrum, og han førte dem med sin sædvanlige Værdighed ud i Kjøkkenet; det var hans Audiensgemak. Nogen Tid efter kom de alle Tre tilbage, og om end ikke Matteo just saae triumferende ud, havde han dog ingenlunde Udseende af en haabløs Elsker. Inden de tog Afsked, forlangte de naturligviis en Kande Extraviin, som Papa Tomaso venlig hjalp dem at tømme; da Madelonetta bragte Vinen, vexlede hun et langt Blik med Matteo, hvori hendes hele Sjæl syntes at ville udtale sig; Begge syntes at have Lyst til at tale, men en hemmelig Magt bandt deres Tunger og intet Ord kom over deres Læber.

Da de Fremmede vare gaaede, tog Tomaso sin Datter ved Haanden, og endskjøndt hun, undseelig over at jeg var tilstede, vilde bede ham at tie, lod han, som han ikke forstod hende; han foretrak maaskee netop en vis Offenlighed,

og indviede mig paa følgende Maade i Familiehemmeligheden og i sin egen nedarvede Livsfilosofi: „Disse to brave Mænd, sagde han, idet han vendte sig til Madelonetta, ere komne her for din Skyld, min Datter. Matteo anholder om din Haand; hans Gudfader har holdt Lovtaler over ham, han fortjener fjorten Dukater om Maaneden, og har allerede adskillige Guldringe paa Fingrene."

„Og hvad har I svaret ham, min Fader", hviskede Pigebarnet skjælvende. Mama vilde have gjort det samme Spørgsmaal, men trods sin Angst kom Datteren hende i Forkjøbet.

„Hvad jeg har svaret ham? det kan Du vel tænke Dig; jeg bad dem følge med ind i det bageste Sovekammer, og viste dem alle Portræterne af mine Forfædre. Her seer I, sagde jeg, Billeder af Slægten Fiascone, og Ingen af dem er gaaet i Graven uden at have udført patriotiske Handlinger til Fædrelandets Vel eller paa en og anden Maade at have udmærket sig; og derpaa lod jeg dem læse alle Indskrifterne under Portræterne, som berette, hvad hver Enkelt har udført. Derpaa sagde jeg dem, at det er en ufravigelig Vedtægt i vor Familie, at aldrig Nogen antages til Svigersøn uden at have udmærket sig i Fædrelandets Tjeneste eller hjembragt et eller andet Hæderstegn, hvormed han om end ikke fuldstændig, saa dog for en Deel nærmer sig den Rang, det har behaget Gud at lade os indtage. Da Matteo efter denne Tale syntes mig at hænge med Næbet, fandt jeg det passende at opmuntre ham lidt; jeg antager, sagde jeg, at min Datter ikke vil være utilfreds, hvis Matteo maatte gjøre sig hende værdig, og som Beviis paa, hvormeget jeg selv agter ham som en brav ung Mand af gode Sæder og honnet Tænkemaade, saa vil jeg give Eder et godt Raad. Til at udføre Noget til Fædrelandets Bedste vil der desværre for Tiden neppe være Leilighed, da Fremmede alt længe have paataget sig al Uleilighed i den Henseende; men om nogle Dage vil her ifølge Ordre blive afholdt en offenlig Fest for at feire den franske Republiks Aarsdag,

og i den Anledning er der anordnet, som i vor Republiks gyldne Dage, en Regatta paa den store Kanal; mange Deeltagere have alt meldt sig, men det er endnu god Tid. Gaa hen, min Ven, og lad Dig indskrive hertil; vind en Priis, naturligviis helst den første, da der kun uddeles to, og der skal fra min Side Intet være til Hinder for Brylluppet. Matteo syntes velfornøiet hermed, han kyssede mine Hænder og græd høit af Glæde; nu kommer det kun an paa, om Du, min Datter, er ligesaa fornøiet?"

Madelonetta svarede ikke et Ord, hendes tidligere Rødme var under Faderens Tale ganske forsvunden; hun var paafaldende bleg, et Øieblik skjulte hun sine Taarer ved Tomasos Bryst, og derpaa ilede hun som et skudt Vildt ud af Stuen.

Fra denne Time og i de tolv—fjorten Dage, der forløb, inden Regattaen fandt Sted, hørte jeg hende næsten ikke tale et Ord; ikke blot hendes naive Munterhed, men hendes Øines Glands og Hudens Friskhed syntes med hver Dag at svinde hen. Det var aabenbart, at den piinlige Uvished, efter at hendes Skæbne og maaskee hendes hele Tilværelse saaledes var gjort afhængig af et Lykkespil, tærede som en Gift paa hendes Sjæl og undergrov hurtigt hendes Livskraft. Det var jo muligt, at han kunde seire, men han kunde jo ogsaa ved et uforudseeligt Uheld, der laae udenfor hans Omraade, blive overvundet, og i dette Tilfælde, naar han var tabt for hende, følte hun, at hun maaskee vilde elske ham endnu høiere. —

Matteo kom i disse Dage sjelden herhid; han anvendte alle sine Fritimer paa at øve sig i Regattaroening, ved hver ny Prøve vandt han Roes og Lykønskninger, og naar han kom for at styrke sig med et Bæger Viin, vovede hun neppe at betragte ham, end sige tale med ham. De verlede kun faa og flygtige Ord, medens Øinene sagde desto mere; men hver Dag gik hun hemmelig to Gange til Kirken, knælede andægtig og anbefalede ham i sine Bønner til den hellige Jomfru. At hun paa disse Vandringer ogsaa

har havt et flygtigt Stevnemøde med sin Elsker, er muligt, er vel endog sandsynligt, men dette Punkt er aldrig blevet oplyst. Nok er det, at Matteo ei saae forsagt ud, han stolede paa sine kraftige Arme og paa den Messe, som han rigelig havde betalt, og hans Mod og Livslyst tiltog næsten i samme Grad, som hans Brud syntes ængstelig og nedslaaet og lidende. Undertiden var det, som om Hjertet blev hende for stort, hun fik Ondt og maatte gaae tilsengs. Jeg begyndte alvorlig at frygte for hendes Sundhed, og meddeelte Papa Tomaso mine Bekymringer. „Ah, sagde han, det har ingen Fare, det er et Onde, som nok gaaer over, naar Regattaen er forbi."

Endelig kom den store Dag. Moder og Datter havde tilbragt Morgenen i Kirken og fremsagt alle de Bønner, de kunde udenad. Tomaso havde indbudt Matteo til en god Frokost, hvori ogsaa jeg tog Deel. Det var en Fornøielse at see Matteo, blomstrende af Sundhed og Kraft, fuld af Tillid og Haab. Men Gjenstanden for hans fyrige, lidenskabelige Blikke var som sædvanlig tankefuld og taus, og kunde ofte ikke tilbageholde de frembrydende Taarer. Papa Tomaso vilde opmuntre hende med Spøg og Skæmt, men det gjorde kun det Onde være. Derimod frygtede han maaskee for, at Matteo i altfor overmodig Tillid til sin Behændighed og Kraft skulde begaae en eller anden Uforsigtighed, og gav ham derfor efter Maaltidet en Desert af gode Raad.

„Seer Du, min Søn, sagde han, saasnart Du hører Signalet, saa see strax at vinde et let Forspring; men lig ikke tungt paa Aaren, thi Baaden er saa lille og let, at den ikke taaler stærkt Tryk, og let isaafald kan kæntre. Naar Du har de Andre bagefter Dig, saa maa Du sagtne Farten for ei at spilde dine Kræfter; thi først naar Du er over Halvveien, gjælder det at bruge dem. Hold Dig bestandig hvor Kanalen er dybest, selv om en anden Baad skulde forsøge at komme Dig i Veien. Skulde Nogen af dine Rivaler anvende List eller ville fornærme Dig, saa svar ikke

et Ord, og løft ikke Aaren mod dem, men tænk stedse paa, at Seiren er den bedste Hævn."

Efter Bordet gik vi Alle i Kirken, for at høre Messe, og Præsten, som ogsaa havde faaet et Extraoffer af Madame Tomaso, ledsagede Familien hen til den store Kanal, hvis Bredder alt vare bedækkede med festligklædte Tilskuere. Prægtigt udsmykkede Paradeschaluper laae ved Bredden for at optage Stadens Øvrighedspersoner og det indbudne franske Officeerskorps. Den gode Præst, som ikke vilde spare paa noget af Kirkens Tryllemidler, stiger selv ned i Matteos Baad, bespræ nger den i begge Ender med Vievand, og befæster med sine egne Hænder i Forstavnen et Billede af Nostra-Dama della Salute. Saaledes var da næsten Alt sat i Bevægelse, hvad Himmel og Jord formaaede, for at sikkre et lykkeligt Udfald. Kun den sidste og ikke uvigtigste Ceremoni manglede. Alle Regattakæmperne modtage deres Aarer indviede og omvundne med flagrende Baand af den Kvinde, de agte eller elske høiest, Nogle af Mødre og Søstre, Andre af deres Koner eller Brude. Matteo var den Sidste, han nærmede sig stolt og freidig, medens Madelonetta tog to Sløifer af sit Haar og bandt dem om Aarerne; medens hun vil række ham disse, forlade Kræfterne hende, og hun synker bevidstløs i sin Moders Arme. Men Matteo har opfanget hendes sidste Blik, saa talende, saa fuldt af Kjærlighed og fromme Ønsker, og henrykt udbryder han: „Det er Dig, som er Kampens Priis, tvivl ikke om Seiren!" —

Jeg tillod mig her at afbryde Hr. Durand med den Bemærkning, at den sidste Frase syntes mig at smage mere af fransk, end af venetiansk Gondolieroprindelse. — Ja, ja, svarede han godmodig, idet han benyttede Leiligheden til at tage en Priis: — sagde han ikke just disse Ord saa burde han have sagt dem; thi hvis jeg ikke havde været en rødbenet Landrotte, kunde jeg selv havt Lyst til at kæmpe med om denne Priis. — Og hendes Forvirring og Angst klædte

hende endnu nydeligere, naar man som jeg vidste Grunden dertil.

Inden Matteo sprang i Baaden, begave begge Fruentimmerne sig hjem. De havde ikke Mod til at være Vidne til den Kamp, paa hvis Udfald Saameget for dem beroede; nogle velvillige Naboer holdt dem ved Selskab; og medens Matteo alt gjennemskar Bølgerne, laae hans Elskede paa Knæ og bad til Madonna og alle Helgene. Undertiden glemte hun næsten, at hun ei var ene, og der undslap hende, som Moderen siden fortalte mig, Ytringer af en heftig Lidenskab, hvorom Ingen, der kjendte hendes stille Væsen og ærbare Manerer, tidligere havde havt nogen Anelse. Hvert Øieblik sittrede hun ved den mindste Lyd, og var i en uafbrudt nervøs Spænding.

— Imidlertid gav et Kanonskud Signal til Væddeløbet. Matteo havde endnu befæstet en Ende af Madelonettas Baand paa sin Hue, og nærede efter saamange Præservativer ikke mindste Tvivl om Seiren. Maalet var det samme som Udgangspunktet, idet man paa Halvveien af den bestemte Bane havde nedrammet en stor Pæl i Kanalen, om hvilken Baadene skulde svinge, — hvilket var Prøvestenen for Førernes Behændighed — for saaledes at vende tilbage til Pladsen, hvor Kampdommernes og de andre officielle Gondoler laae med deres vaiende Flag og Vimpler og prægtigt forgyldte Ornamenter. Her stode ogsaa Papa Tomaso og jeg paa et Punkt, hvorfra vi kunde oversee hele Løbet.

I faa Øieblik havde Matteo virkelig faaet Forspringet for alle sine Medbeilere. Det var en sand Fornøielse at betragte hans paa eengang kraftigt og smidigt byggede Overkrop, der, ligesom sammenvoxet med Baaden, mimisk sluttede sig til alle dens Bevægelser, hans muskuløse Arme, der næsten legede med de lette Aarer, og den Stolthed og freidige Sikkerhed, der udtalte sig i hans Nakkes Bevægelser. Da han naaede Høiden af Kirken Nostra-Dama della Salute, greb han hurtig begge Aarerne i sin venstre Haand, og med den høire kastede han sin med Madelonettas Baand smykkede

Hue høit i Luften, og lod den saaledes synke i Bølgerne, som et Offer til den hellige Jomfru, om hvis Bistand den gode padre paa det Høitideligste havde forsikkret ham. Mængden, som fra begge Bredder fulgte ham med Øinene, bemærkede dette Tegn paa hans Fromhed, og lønnede ham med rigelige Bifaldsklap.

Hans Forspring syntes mere og mere at tiltage, men i det Øieblik, da der skulde svinges om Pælen, passede han ikke paa at holde sig nær ind til denne, og saaledes kom han ud af Rækken, de to Baade, der vare næsten efter ham, smuttede forbi, og han var nu ikke blot bleven No. Tre, men nærved at indhentes af det Tros af Baade, der ved Regattaen altid danner en Art Arrieregarde, og som næsten fra det første Øieblik har opgivet alt Haab om Prisen.

Ved Synet af dette Omsving i Lykken hørtes fra alle Sider Udbrud af Medfølelse og Klager, thi han havde allerede vundet mangfoldige Sympathier blandt det talrige Publikum. Imidlertid havde hans to Rivaler ogsaa deres Venner, som ved alle Slags Skrig og Tilraab søgte at opmuntre dem. Matteo tabte dog ikke Fatningen, og det lykkedes ham ved nogle rolige, lange Aaretag næsten at komme paa Siden af den anden Baad. Derimod syntes det ham saa godt som umuligt at kunne indhente den forreste. Men han stolede stadig paa Madonna og den betalte Messe.

Allerede nærmede de sig Maalet og begyndte at rette deres Bevægelser efter dette, uden at imidlertid Madonna syntes at ville gjøre sin Pligt. Baadenes indbyrdes Stilling var endnu omtrent den samme, og med de største Anstrengelser lykkedes det Matteo kun efterhaanden at vinde en ubetydelig og tvivlsom Fordeel over sin Sidemand i anden Baad. Føreren af den forreste derimod iler stedse mere dristig og tillidsfuld Maalet imøde. Kun endnu nogle faa Tag, og han er der; men i sin Iver for ret hurtig at naae det, begaaer han den Feil, mod hvilken Tomaso havde advaret Matteo, han vil lægge formegen Kraft i Aarerne, og derved taber han et Øieblik den fornødne Balance, og falder i

Vandet. Nu har Matteo Spillet vundet, med sin sidste Kraft skyder han sig frem, i et Øieblik er han ved Flydebroen, hvor Dommerne med en Kreds af pragtfuldt smykkede Damer sade i et Telt. Han springer op, griber hurtig begge Fanerne, som betegne den første og anden Priis, og lægger dem i sin Baad. Derpaa hjælper han sin Rival op af Vandet, og overrækker ham den første Priisfane, idet han beskedent forbeholder sig den anden. Ifølge Regattalovens Bogstav havde han Ret til den første, men ifølge en ædelmodig Indskydelse, idet han fandt det uretfærdigt under disse Omstændigheder at staae paa sin Ret, opgav han den frivillig.

Dette Træk af ædel Delikatesse gjorde, som man kan tænke, et umaadeligt Indtryk paa Forsamlingen; thi selv paa dem, der vilde være de Sidste til at gjøre noget Lignende, gjør Andres Ædelmodighed stedse et uvilkaarligt Indtryk. Blomster og Bifaldsklap regnede ned over Matteo, og Mange, især af Damerne, havde Øinene fulde af Taarer. Efter at han af Kampdommeren havde modtaget den udsatte Priis, en sølvforgyldt Laurbærkrands med Republikens gamle Vaaben, og en festlig Lovtale, traadte Tomaso hen til ham, hilste ham med Værdighed og sagde: „Kom i mine Arme, min Søn, og modtag min Lykønskning! Du har viist Dig værdig til at optages i Fiasconernes gamle, hæderkronede Slægt, ikke blot fordi Du har seiret i Regatta, men for din Høimodighed, for det ægte Adelsind, Du har lagt for Dagen. Jeg behøver nu ei at frygte for mine Ahners Misbilligelse ved at optage Dig i mit Huus som Søn, men jeg kan dristig plante din Fane og dit Navn i Rækken af de salige og nu hensovede Regattakonger, som ere fremgaaede af vor Slægt! — Og nu rask hjem til vore Kvinder, som med Længsel vente paa os, og endnu ikke kjende Udfaldet."

Derpaa sprang vi alle Tre i Baaden, Matteo plantede Seiersfanen i Forstavnen, og under den forsamlede Mængdes Jubel, medens alle Mænd svingede Hatte og Huer og

Kvinderne deres Lommetørklæder, greb den gamle Tomaso Aarerne, og idet han med et Vink tilbageviste Matteo, der vilde tage den ene, styrede han rask om ad en Tværkanal, der ad den korteste Vei førte os til Familiens fattige Hjem, til Fiasconernes simple Arvesæde. Den gamle Tomaso udviklede, ikke uden noget Koketteri, en udtjent Regattakonges hele Kraft og Bøielighed; de andre Baade vege ærbødig tilside for os, og i faa Minuter glede vi hen igjennem den snevre, skumle Kanal, som efter adskillige Dreininger førte os ud til Stranden, hvor vi endelig stege i Land, for saa hurtigt og ubemærket som muligt at nærme os Osteria Fiascone og overraske dets Befolkning.

Vi træde ind . . . Tomaso foran med Fanen i Haanden: „Victoria! jubler han, Matteo har seiret, Matteo er vort Navn værdig, han er vor Søn, vor Madelonettas Ægtefælle!" — Matteo falder paa Knæ og kysser Moderens Hænder, førend han vover at nærme sig sin Brud. En Flok af hans og Husets Venner havde fulgt os i Afstand, Naboerne fra de nærmeste Gader samlede sig og traadte til Døren og til Vinduerne for at være Vidne til Familiens Glæde og Lykke. Trompeter og Trommer lade sig høre. Madelonetta gjør nogle Skridt fremad for at omfavne sin Elsker, men idet han reiser sig og rækker hende sin Krands, synker hun tilbage som besvimet; bleg og livløs segner hun om i Moderens Arme. Alle stimle til for at hjælpe, Nogle bringe Vand og Eddike og stænke dermed hendes Ansigt; Matteo knæler ved hendes Fødder, og kalder hende med alle de Kjærlighedsnavne, hvorpaa det italienske Sprog er rigere end alle andre. „Madelonetta, siger han, min sorella, (min lille Søster), min Elskede, min lille Brud, min Hustru, luk dine Øine op, og see her din tro Elsker, kom til Live, omfavn ham og kys ham! See, din Fader tillader det jo nu, han beder Dig derom, han befaler Dig det, Alt er godt!" — og for første Gang i sit Liv bedækkede han hendes Hænder, hendes Kinder og Øine med brændende Kys . . . .

Men alle Ord og alle Bestræbelser ere forgjæves, hun var ikke besvimet, hun var død, Glæden havde dræbt hende. Den lange Angst og Uvished havde spændt det fine Instrument saa stærkt, at ved den frydefulde Vished alle Strengene brast. — Ofte hører man sige, den og den er død, fordi hans Hjerte var for stort; denne lille Pige døde, fordi hendes Hjerte var for lille, det kunde ikke rumme Følelsen, ikke rumme den Verden af Glæde og Salighed, som saa pludselig vilde drage ind deri: Guden var for mægtig for det lille skrøbelige Tempel. — Og saaledes endte Familien Fiascones Storhed og Herlighed; thi hun var den Sidste af Navnet, og Faderen har neppe overlevet hende længe. Men de gamle Portræter i Sovekammeret, de Hensovnes Skygger vare tilfredsstillede, thi de havde modtaget det skjønneste og dyrebareste Offer. Og Stammens Ære var uplettet, thi dens sidste Spire var død som Brud, ikke med en simpel Dødelig, men med en kronet Regattaseierherre, hvis Navn var i Alles Munde og lovpristes af hele Folket.

Her var Intet videre at gjøre; vi følte det Alle, ingen Trøst og ingen Glemsel var mere mulig for dette Huus. Tause og med sønderrevne Hjerter, som om Smerten havde rammet os selv, trak vi os i Stilhed tilbage, og jeg satte aldrig mere min Fod i Huset. Jeg kunde ikke bringe det over mit Hjerte atter at gjensee dette Sted og disse Mennesker, der i deres Stolthed havde bygget sig et saa prægtigt Lykkespallads, og nu laae begravede under dets Ruiner.

Den stakkels Matteo, det uskyldige Offer for en ubøielig Skæbne og for en ubarmhjertig Familietradition, steg atter ned fra Palladsets Tinde, tog Tjeneste hos en Gondolier i en anden Kant af Byen, og forrettede sit daglige Arbeide mekanisk som en Maskine, uden at smile eller tale til Nogen, og hans Kammerater ærede hans Sorg, vexlede kun de nødvendige Ord med ham, og behandlede ham som en Syg, der lider af stille, ulægeligt

Vanvid. Undertiden saae jeg ham paa mine Udflugter ligge med sin Baad og vente paa Passagerer; men ligesom ifølge en stiltiende Overeenskomst vendte vi da Begge Ansigterne bort, jeg følte et Slags Samvittighedsnag over ufrivillig at have saaret ham ved at vække en smertelig Erindring, og jeg skyndte mig at opsøge en anden Gondol.

P. L. Møller.

Miner, Fagter og Lader.

I.

Den døvstumme Døvstummelærer Kruse fortæller følgende mærkelige Begivenhed, som passerede i Begyndelsen af dette Aarhundrede: En døvstum Dreng, der ikke havde faaet mindste Smule Underviisning, flakkede om i Prags Gader og blev taget op af Politiet; man kunde ikke faae Noget ud af ham, og satte ham ind i et Døvstummeinstitut, for at han kunde lære at fortælle sin Historie. Efter i nogen Tid at være bleven underviist her formaaede han at meddele, at hans Fader eiede en Mølle; og han gav en meget nøiagtig Skildring af denne Mølle, af Husets Udstyrelse og af Egnen rundtomkring. Han fortalte udførligt, hvorledes han havde tilbragt Livet derhjemme: hans Moder og hans Søster vare døde, hans Fader havde giftet sig igjen, hans Stedmoder havde mishandlet ham, og derfor var han løbet bort. Han vidste ikke, hvad han selv hed og heller ikke, hvad Møllen hed, men han sagde, at den laae øst for Prag. Da man anstillede Eftersøgelser, viste det sig, at Drengens Angivelser vare korrekte. Politiet fandt hans Hjem, gav ham hans Navn, og sikkrede ham hans Arveret.

Der er virkelig Intet, der er i den Grad interessant og belærende for Sprogfilosoferne, som at kaste et Blik ind i et Døvstummeinstitut og at lægge Mærke til de Midler, ved Hjælp af hvilke disse Ulykkelige have udviklet en ikke mindre beundringsværdig Tegnorganisme end de fortrinsviis Talende.

Man opdager, at man her staaer overfor et ofte ligesaa hemmelighedsfuldt Væv af Forbindelser og Udtryksmaader, som naar man i Udlandet hører fremmede Sprog: hundredøiet og tusindarmet reiser Gebærden sig, og de stumme Lemmer begynde at tale et Sprog, som med forbausende Færdighed og hurtigt som et Lyn gjør den sky Tanke synlig. Ja, naar man erindrer, at der for Exempel i Berliner Døvstumme-Institutet anvendes 5000 Tegn, medens Englænderne kun anslaae deres Tungeforraad til 20 Gange mere, altsaa til 100,000; at (efter Max Müller's Beregning) en almindelig engelsk Bonde eller Markarbeider i det daglige Liv kun betjener sig af omtrent 300 (en Geistlig paa en af de frisiske Øer har fundet netop det samme Antal hos en Dagleier i hans Sogn), at en Mand med Gjennemsnitsdannelse bruger 3 til 4,000, og en stor Taler høist 10,000 forskjellige Ord; naar man fremdeles erindrer, at Eleverne i et vist Døvstumme-Institut engang have opført Shakspeares Henry IV, idet de anskueliggjorde Texten ved deres Tegnsprog, som det ikke faldt Publikum vanskeligt at følge: saa seer det næsten ud som et Tilfælde, at Lydsproget har erhvervet sig et saa uindskrænket Herredømme hos os, idet der aldeles ikke kan være nogen Tvivl om, at hvis Tegnsproget ligesom Lydsproget var blevet uddannet gjennem Aarhundreder ved Millioners Samkvem, vilde det neppe have staaet tilbage for det i Henseende til Fuldkommenhed, Bekvemmelighed og Mangfoldighed.

Men forresten anvendes Lydsproget ikke saa aldeles udelukkende. Det er bekjendt nok, at Gebærdesproget er saa skarpt udpræget hos alle Sydboere, navnlig hos Neapolitanere og Sicilianere, at de næsten bestandig tale to Sprog paa eengang og anskueliggjøre hver enkelt Sætning baade ved Ord og ved Gestus; og det er fremdeles bekjendt, at næsten alle vilde Folk, hvem det falder vanskeligt at udtrykke sig i Ord, hyppigere bruge Gebærder end Lyde til at gjøre sig forstaaelig for hinanden. Heraf kommer det da, at de nordamerikanske Indianere have saamange Tegn tilfælles med de

Døvstumme, uden at jeg iøvrig skal indlade mig paa at afgjøre, om denne Overensstemmelse alene beroer paa, at disse Tegn frembyde sig som af sig selv, eller om Lærerne ikke netop have laant dem fra Indianerne: det vilde jo nemlig være en ganske rigtig Praxis at lære de Døvstumme et Sprog, som var blevet opfundet instinktmæssigt og ubevidst, og som følgelig i ethvert Tilfælde havde den psykologiske Mulighed for sig. Baade Indianeren og den Døvstumme betegner Ilden ved at efterligne Flammen med Fingrene, Regnen ved at bøie Fingerspidserne paa den halvtlukkede Haand nedad, det: at see ved at holde de to første Fingre skilte ad omtrent som et V og saa støde dem ud fra Øinene. At denne Overensstemmelse ikke indskrænker sig til kun at omfatte enkelte Tegn, fremgaaer af det bekjendte Tilfælde, at da man førte en Indfødt fra Havai ind i et amerikansk Døvstumme-Institut, begyndte han strax at tale i Tegn med Børnene, beskrev dem sin Reise og sagde dem, fra hvad for et Land han kom; ligeledes tog man engang en døvstum Dreng med til nogle Laplændere, og medens disse aldeles ikke brød sig om andre Folk, gav de sig strax til at tale med ham om Rensdyr o. s. v. og „loe meget til ham."

Det er sandt, man behøver ikke at gaae til et Døvstumme-Institut eller at reise til Neapel og Sicilien for at studere Gebærdesproget: ogsaa hos os, paa Vei og Gade, i Værtshuset og i Selskabssalen, overalt hvor der er Mennesker eller hvor der existerer noget Levende, kan Iagttageren finde de mærkværdigste Exempler paa, hvorledes alle Væsener benytte de Organer, der staae til deres Raadighed, for at meddele Andre deres Tanker. Ganske vist maa man især lægge Mærke til Kjøbere og Sælgere, Gjøglere, Kokkepiger o. s. v. Men hver eneste dannet Mand tager bestandig sin Tilflugt til Mimik og kan ikke lade være at gjøre det; vi have Alle visse Gebærder, der ere blevne en Vanesag hos os, vi gjøre dem utallige Gange uden at have den ringeste Anelse om, at og hvorfor vi gjøre dem, det er ganske som med Sproget i det Hele taget. Dersom En gjorde os

opmærksom paa dem, vilde vi formodenlig finde dem altfor ubetydelige og mene, at det ikke var Umagen værd at tænke paa dem.

Men det er netop den sande Filosofis Kjendetegn, at den finder selv det Trivielle interressant og opdager videnskabelige Problemer i det Allerubetydeligste. Filosofen finder Intet ubetydeligt, for ham er Gadedrengen, der med betydningsfuld Symbolik række Tunge ad sin Kammerat, et ligesaa mærkværdigt Fænomen som den græske Taler, der i det meest fuldendte af alle Sprog udslynger Videts og Spottens glimtende Lyn, og den underordnede Embedsmand, der hilser sin Foresatte ved at tage Hatten af, trænger i hans Øine ligesaameget til en Forklaring som Liktoren, der bærer fasces foran Konsulen. Visse Mennesker tænke altid, Resten tænker blot til visse Tider.

Det er vor Opgave at betragte Livets Mimik, dette den ganske Menneskeslægts Sprog, det Sprog, hvori Eskimoer, Hottentotter og Tatarer kunne konversere hinanden og ved Hjælp af hvilket den reisende Haandværkssvend fægter sig igjennem fremmede Lande; dette (i Ordets egenlige Betydning) Verdenssprog bør klassificeres ligesaa videnskabeligt, som Lydsproget er blevet det. Jeg udbeder mig Tilladelse til i det Følgende ganske flygtigt at opstille nogle Synspunkter og med det Samme at forklare nogle af de hyppigst forekommende Gebærder: jeg betragter intet Menneskeligt som fremmed for mig.

II.

Man kunde tvistes om, hvorvidt Kudskenes Raab til Hestene „Hyp! Sk! o. s. v." har nogen symbolsk Betydning eller ei. I mine Øine er det betydningsløse Lyde, som kun faae Betydning derved, at Kudsken ved Hjælp af dem gjør sig bemærket af Hesten. Thi det er den simpleste Form for Gebærdesproget, at man, uden at ville udtrykke Nogetsomhelst, frembringer et sandseligt Indtryk paa en Anden, blot for at vække hans Opmærksomhed, — der jo (efter Rain de Biron)

er Betingelsen for al Jagttagelse. Den, der bliver gjort opmærksom, faaer saa enten Meddelelse om, hvorfor det er skeet, eller ogsaa maa han selv slutte sig til Grunden.

Et sandseligt Indtryk, sagde jeg, thi ingen Sands bliver skaanet, men hvor der blot er Mulighed for at faae fat paa den Anden, der griber man til og søger at trænge sig ind paa ham. Intet er almindeligere, end at man i et Selskab, naar man ønsker at sige En Noget, trækker ham i Frakken eller banker ham paa Skulderen. Det betyder ganske det Samme, som om man nævnte hans Navn eller raabte Hei. Hensigten er kun at vække hans Opmærksomhed, for at han skal høre, hvad vi ville sige. Paa lignende Maade kalder den Telegrafist, der ønsker at afsende en Depesche, paa den paagjældende Station ved gjentagne Gange at anslaae Skrivestiften. Hos Romerne synes især Øreflipperne at have været Gjenstand for det Slags Angreb, og selv Guden Apollo maa tage sin Tilflugt til saadanne Midler:

„Da om Konger og Kampe jeg kvad, da rykked mig Phoebus
Stærkt i Øret og varslede saa."

(Virg ecl. 6, 3.)

Men ikke blot Mennesker og Guder, ogsaa Dyrene kjende dette Slags Gebærdesprog. Naar f. Ex. min Yndlingshund sidder ved Siden af mig, medens jeg spiser, hænder det ikke sjeldent, at den støder med sin Snude til min Arm, for at jeg ikke skal glemme den. Myrerne, Bierne o. s. v. gjøre sig bemærkede for hinanden indbyrdes ved deres Følehorn, Edderkopperne ved deres Fodspidser; akkurat ligesom Nestor vækker Diomedes og Telemakos vækker Peisistratos af Søvne ved at støde til ham med Hælen. Vi klappe i Hænderne, naar vi er faret vild, vi fyre en Pistol af i Ørkenen og skyde med Kanoner paa Skibene, for at Andre skulle høre det og hjælpe os af vor Nød; det Eneste, der er tilbage for os, er at lade Andre faae en Anelse om vor Existens. Odysseus fløiter ad Diomenes, og denne Fløiten bliver udtrykkelig betegnet som en Talen. Forskjellige Insekter udvikle

Lys for at antyde deres Komme eller deres Nærværelse; Fuglene reise deres Fjer i Veiret, Menneskene række Hænderne op for at henlede Opmærksomheden paa sig: kort sagt, man lægger Beslag paa alle de Sandser, hvorved den Anden staaer i Forbindelse med Yderverdenen, for at antyde for ham, at han skal bruge dem.

Meget ofte gjør man Folk opmærksomme for at advare dem, for at afholde dem fra Noget. I Selskaber, hvor der er Saameget, man ikke kan sige høit, trækker en Moder sit Barn i Kjolen og betyder hende derefter med et Blik, at der er Noget i hendes Paaklædning, som ikke er i Orden. Men netop i saadanne Tilfælde er det ofte tilstrækkeligt blot i al Almindelighed at gjøre den Paagjældende opmærksom, idet han saa selv maa tænke over, hvad han har gjort, og gjætte sig til hvad der er iveien. Herhen hører ogsaa Gemsens Forsigtighed, som Schiller omtaler i „Vilhelm Tell": „Den spidser Øret og advarer med sin Piben, saasnart Jægeren nærmer sig". Eller naar Studenterne under en Forelæsning ikke kunne følge Docentens altfor hurtige Diktat eller ikke have forstaaet et Ord, saa give de sig til at skrabe med Fødderne, neppe for symbolsk at antyde en hindret Bevægelse, men simpelthen for at henlede Professorens Opmærksomhed paa sig; denne mærker saa let selv, hvad der er iveien, ligesom Opvarteren, naar Gjæsterne banke med deres Glas, eller som Regissøren, naar Publikum bliver utaalmodigt og tramper i Gulvet. Der ligger allerede noget Konventionelt i, at Vægteren i Neworleans, hver Gang han kommer til et Hjørne, lader sin Stok falde tre Gange ned i Steenbroen som et Tegn paa, at han er der.

III.

Naar der ved denne Gebærdesprogets første Form blev lagt Vægt paa, at al Meddelelse alene bestod i at fremkalde Opmærksomhed for en Meddelelse eller i, at den Paagjældende, som ovenfor Diomedes og Peisistratos, bestandig kun ligesom blev vækket af den Søvn, hvori hans

Bevidsthed laae: saa følger nu naturligt den egenlig meddelende Gebærde, hvor der virkelig bliver udtrykt og betegnet et realt Forhold. Der hører her ofte ligesaa meget Kombinations-Talent til at opfinde det mimiske Tegn som til at forstaae dets Betydning.

For at opfinde det og for at forstaae det første Gang. Thi det er ganske vist, at naar det først er opfundet, bliver det konventionelt, og den Talende bruger det, den Tiltalte forstaaer det uden at ane den oprindelige Sammenhæng mellem Tegnet og det Betegnede. Men det er netop denne Sammenhæng, der er af Interesse for os: vi ere Gebærdesprogets Etymologer.

Der er rigtignok Tilfælde nok, hvor der ikke foreligger nogen saadan oprindelig Sammenhæng, hvor Tegnet altsaa fra Begyndelsen af har været konventionelt. Vi have jo ofte Leilighed til at see, hvorledes man indfører saadanne Tegn, der maaskee kun skulle gjælde for en kort Tid. I en Forsamling siger Præsidenten: de, der stemme for Forslaget, behage at reise sig, at række Haanden i Veiret, eller Lignende. I Skolen rækker den, som veed det, der spørges om, Haanden i Veiret. I Jeddo forkyndte et Kanonskud, at der var fuldbyrdet en Dødsdom. Skibet, der løber ind i en Havn eller som møder et andet Skib, hilser og hilses igjen ved et vist Antal Skud løst Krudt. Naar saadanne Tegn først ere blevne bekjendte, have de den samme expressive Kraft som de oprindelige, men de mangle fuldstændig disses sandselige Magt. Man mærker saa tydeligt den intetsigende Vilkaarlighed i Modsætning til den stille Naturnødvendighed; det maa have været en meget latterlig Mand og han maa have havt en stærk Trang til at gjøre sig gjældende, der kaldte sine Slaver Ἀλλαμην.

Men bortseet herfra tør man vel paastaae, at først dette expressive eller signifikative Gebærdesprog overhovedet fortjener Navn af et Sprog, thi dette forudsætter netop, at en Tanke virkelig bliver udtrykt og gjort tydelig. Det er f. Ex. Tegn paa en stor Begrebsforvirring at regne

Interjektioner til Sprogmaterien; de ere jo nemlig Strubens fuldstændig uvilkaarlige, jeg kunde næsten sige dens Reflexbevægelser, og der er ikke i fjerneste Maade tænkt paa en bestemt Meddelelse. Fremdeles, naar jeg prikker min Kammerat paa Skulderen for at hviske Noget til ham, kan man ganske vist ikke nægte, at denne Prikken er skeet med Overlæg, men der er ikke tænkt paa nogen Meddelelse, det er kun Forberedelsen paa den: strengt taget er der følgelig heller intet Sprog, thi Sproget er en Aabenbarelse af Tanken, som bliver fuldbyrdet i Dommen.

Under Dom forstaae vi: Forbindelse af Subjekt og Prædikat ved Hjælp af Bindeord, og det en saadan Forbindelse, at hvad der her subjektivt er skilt i Subjekt og Prædikat, tænkes som objektivt identisk. Det bliver altsaa Opgaven at vise, hvorledes Subjekt og Prædikat bliver sandseliggjort ved Gebærdens Hjælp, og hvorledes der ved Udsagnet bliver budt den Tiltalte en virkelig Udviden af hans Viden. — Naar jeg knytter Haanden, gaaer løs paa En og truende løfter Armen, saa er det et meget naivt Sprog, som den Anden godt forstaaer. Og dog er der her ingen Dom, ingen Adskillelse i Subjekt og Prædikat. Jeg viser mig for den Anden i Begreb med at slaae, og først hans Tanke vil skille mig ad i Subjekt og Prædikat. Det, som vi maa skille ad i Lydsproget for at forene det, viser sig her som forenet strax fra første Færd.

Men hvad er det, kan man spørge, som gjør denne Fremstilling af Virkeligheden til Sprog, dersom der i dette Tilfælde ikke er givet Andet end den rene Virkelighed. Er saa ikke ogsaa hele Universets Virkelighed, som man ofte har sagt, et Sprog, en Bog? Jeg seer en Dreng løbe forbittret efter en anden Dreng, han har allerede løftet Haanden for at slaae. Denne Dreng siger mig ogsaa, at han er i Begreb med at slaae: hvorved adskiller da dette Tilfælde sig fra det forrige, og gjør den, der stiller sig truende hen foran mig, Andet eller Mere end Drengen? Ja; thi han vil, at jeg skal forstaae ham, medens Drengen

maaskee aldeles ikke veed af, at jeg forstaaer ham; det, at den ene Bevægelse er gjort med Hensigt, adskiller den fra den anden, maaskee iøvrig fuldstændig ligeartede Bevægelse. Stjernerne, som kredse i deres Baner, tale ogsaa et Sprog og ingen Filolog formaaer at udgrunde det; de kredse, og bryde sig ikke om, hvad vel det andagtsfulde og anelsesfulde Blik troer at kunne læse i deres Bevægelser.

IV.

Ved de foranstaaende Betragtninger ville vi have faaet et dybere Indblik i Gebærdesprogets Væsen, og vi opfatte de Gestus, som vi paa en eller anden Maade bruge til at betegne vor egen Tilstand med, som implicite givne Prædikater.

Da Zeus havde lovet Thetis at opfylde hendes Bøn, bøiede han til Bekræftelse sit udødelige Hoved (Il. α 528): thi det bliver ikke uopfyldt, hvad Zeus har bekræftet ved at nikke med Hovedet. Medens altsaa Tyrkerne sige Ja ved at ryste paa Hovedet og Nei ved at nikke, gjaldt hos Grækerne ligesom hos os et Nik for Ja. Nei udtrykte Grækerne ved at kaste Hovedet tilbage, medens vi simpelthen ryste paa Hovedet. Hvordan er vi faldet paa det?

Kongen af Preussen forærede engang — jeg troer Keiseren af Japan — en Gallavogn, og den hæderlige Regent lod Bukken gjøre lavere, fordi han ansaae det for upassende, at hans Kudsk sad høiere end han selv. Man leer maaskee ad det, men bære vi os ikke Allesammen og bestandig ad som bemeldte Keiser? Sidder ikke ogsaa hos os Kongen eller Præsidenten paa et ophøiet Sæde? Vi maale al Rang og al Magt efter Høiden og tænke os hele Verden som en Skala. Hoit og Lavt har faaet en moralsk Betydning for os, hvad der sandsynligviis hænger sammen med Blikkets Frihed og med den af Høiden givne naturlige Overlegenhed: man betragter den Bedre som staaende høiere end sig selv, man staaer under ham og er ham underdanig. Slaven bøier sig for sin Herre, for sin høivelbaarne Herre; Høihed

er jo netop ogsaa en Fyrstetitel. Man bukker derfor af Høflighed, ligesom Brødrenes Neg bøiede sig for Josefs Neg, og Sol, Maane og Stjerner bøiede sig for Josef (1 Moseb. 37, 7). I Tyrkiet hilser man ved at lægge Hænderne overkors paa Brystet og ved at bøie sig med Hovedet hen imod den, man hilser paa; thi Høfligheden bestaaer netop i at tilkjendegive En, at man anseer ham for fornemmere og fortræffeligere end sig selv, saa at man agerer hans Tjener; ligesom Kineseren skjælder sig selv ud, naar han taler, og istedetfor „Jeg har" siger: „Tjener har, Tyv har, Dumrian har o. s. v.". Grimm sammenstiller endog Stammen tu med en Rod, der betyder: at være stor, at voxe, saa at du egenlig skulde være det Samme som „Storhed, Høihed," your honour.

Allevegne kaster den Ringere sig ned paa Jorden for den Mægtigere; padam do nog, jeg kaster mig for dine Fødder, Herre! — er den polske Bondes Hilsen til Adelsmanden, eller han omfavner virkelig hans Knæ og kysser ham paa Skuldrene. I Asien rette Hilsnerne sig efter dens Rang, man skal hilse paa; Hinduerne berøre Panden og bøie Hovedet ned til Jorden. I Kina nikker man med Hovedet og slaaer Hænderne over hinanden, og paa Sumatra og andre ostindiske Øer kaster man sig ned paa Jorden og sætter den Andens Fod paa sit Bryst, Hoved eller Knæ. Ja, om det saa er overfor sin Gud, saa iagttager Mennesket altid denne Høflighed: Katholiken gjør sin Reverens for Kristusbilledet, der staaer ved Veien, og Protestanten knæler i Guds Huus. Det er ikke for Intet, at den russiske Czar, som Kirkens Herre, er den Eneste, der bliver staaende op, naar hele Menigheden knæler i Bøn.

Ogsaa den Skik at tage Hatten af kan kun forklares herved. Det er en Skik, der er blevet almindelig siden det syttende Aarhundrede; den existerede, som det kan sees af gamle Billeder, allerede i det femtende Aarhundrede, men overholdtes i Begyndelsen kun af Ringere overfor Mægtigere. Medlemmerne af Borgerforeningen og af den store Klub i

Braunschweig have for ikke længe siden gjenoptaget en Beslutning, der allerede var fattet for tyve Aar siden, nemlig den: ikke at tage Hatten af paa Gaden, og de have gjennem Bekjendtgjørelser anmodet Publikum om at hilse ved en Haandbevægelse eller ved blot at røre ved Hatten, — altsaa ligesom man hos de Militære tager den gode Villie for Gjerningen, naar de kun røre med den ene Haand ved deres Hue. I England hilser man selv den meest fornemme Mand blot ved at bøie Hovedet; for Damer tager man Hatten af, men tør ikke hilse dem først. Franskmændene ere virkelig den meest galante og den høfligste Nation. Ludvig XIV fulgte altid — paa hvad Aarstid og hvordan Veiret saa end var — de Damer, som han kjendte nøiere, tilvogns med blottet Hoved, og ingen dannet Franskmand taler nogensinde til en Dame, hvor han saa end møder hende, uden med Hatten i Haanden.

Nuvel, det at jeg køler mit Hoved af, det kan da ikke udlægges som Høflighed; men hvis, som Lotze træffende bemærker, Hatten, og fremfor Alt den majestætiske høie Hat, fører en Forlængelse af vor Existens, en Ophøiethed over andre Subjekter med sig, saa følger det af det ovenfor Sagte, hvor smigrende det maa være for Andenmand, naar jeg ved at tage min Hat af ligesom igjen formindsker min Existens overfor ham. Maaskee hænger det sammen hermed, at Romerne ophøiede Hatten, der i Grækenland kun blev baaret af syge Folk og af Proletarer, til Signal paa Friheden, hvorfor Slaverne ogsaa fik en Hat ved Frigivelsen; da Cæsar var blevet myrdet, satte man Hatten som et Frihedens Tegn mellem to Sværd paa Huerne, Noget, som de forenede Nederlande efterlignede, dengang de havde afrystet det spanske Aag. Hvem kjender ikke den gyldne Kalk med det bøhmiske Vaaben:

„Den stolte Amazone, jeg seer der til Hest, som sætter over en Krumstav og Bispkopshuer, — bærer paa en Stang en Hat og en Fane, hvorpaa der sees en Kalk. Kan I sige mig, hvad Alt det skal betyde?
Den Kvinde, I seer der til Hest, er den bøhmiske Krones Valgfrihed.

Det er det, der udtrykkes ved den runde Hat og ved den vilde Ganger, hun rider paa. Hatten er Menneskenes Prydelse, thi den, der ikke tør beholde sin Hat paa foran Keisere og Konger, han er ingen Frihedens Mand."

Betragt blot engang en rigtig sledsk, krybende Person. Han virkelig ligesom kryber under Byrden af en Andens Ophøiethed eller havde i det Mindste Lyst til at gjøre det. Thi hvad betyder denne Dukken med Hovedet, som han, medens han svarer, bevæger nedad i en Halvkreds fra Venstre til Høire? Den betyder, at han karakteriserer sig selv som En, der villig bøier sig for Overlegenheden, at han er og kalder sig selv Slave. Paa samme Maade altsaa siger Zeus med sit Nik, at han vil rette sig efter Thetis i det omhandlede Punkt, han stiller sig i det Mindste efter Intentionen under hende. Men naturligviis er Zeus' Underkastelse majestætisk; han veed, at hans Eftergivenhed er i allerhøieste Grad frivillig, og derfor ryster Olympen endog ved denne Herskerens Ydmyghed.

Netop den modsatte Gebærde er det: trodsigt at kaste Hovedet tilbage; herved udtrykkes en Benægtelse af Underdanigheden, men ikke (forekommer det ialfald mig) en Forkasten. Naar man ryster paa Hovedet, ryster man derimod ret egenlig Sagen af sig, — paa samme Maade som mange Mennesker ryste den udstrakte høire Haand, som om de vilde lade Noget, der hang fast ved den, falde, og som et Tegn paa: det har Intet at sige. Naar de derimod ville opmuntre En, klappe de ham paa Skulderen, omtrent som man klapper sin Hest paa Halsen. At trække paa Skuldrene skal vel betyde, at man tager en Ting op paa den ene Side og lader den falde ned paa den anden. — At blinke med Øinene endelig betyder at sige Ja, indrømme Noget; at lukke det ene Øie betyder: ikke at ville see.

Naar en Kardinal i Rom taler med en Dame, saa maa denne Dame, hvem hun saa end er, staae op. I dette Tilfælde ligger Høfligheden vel deri, at man gjør sig det mindre bekvemt, tager sig mere sammen; ligesom man overfor høiere Stillede ikke sløifer Ordene som i daglig Tale, men siger

„jeg ønsker Dem Godmorgen" istedetfor simpelthen „Godmorgen", »Monseigneur« istedetfor »Monsieur« osv. Slutteligkan her endnu nævnes den Regel, at man lader Damer og i det Hele taget Folk, man skylder Agtelse, gaae til Høire for sig. At gaae til Venstre er et Beviis paa Ærbødighed, fordi venstre Side betragtes som den, der særlig trænger til Beskyttelse, jvfr. Xen. Cyrop. 8, 4, 3, hvor Cyrus lader den Gjæst, han vil hædre høiest, sidde paa venstre Side af sig.

V.

En tydsk Musiker spillede i Paris og blev fremkaldt. Da han ikke kunde Fransk, svarede han ved at lægge Haanden paa Hjertet, og denne Gestus blev hilst med et tordnende Bifald.

Haandtryk, Omarmelser og Kys gjælde som Udtryk for et venligt Sindelag. I England rækker man strax den Dame Haanden, man bliver præsenteret for; naar vi ville hilse ret hjerteligt paa En, tage vi begge hans Hænder. Hos Jøderne pleiede nærmere Bekjendte at kysse hinanden skifteviis paa Haand, Hoved og Skulder. Hos de Franske, Tydske og flere andre Folk kysse Herrerne hinanden; i mange Lande, og især i høiere Kredse, ansees det endnu den Dag idag for et Brud paa god Tone, naar man ikke kysser Damerne paa Haanden, medens dette andre Steder betragtes som et Tegn paa Fortrolighed, der er usømmeligt undtagen mellem nære Slægtninge. I det russiske Aristokratis fineste Cirkler berører Damen med sine Læber Mandens Kind, medens han kysser hende paa Haanden; ellers lade de russiske Damer sig ikke kysse paa Haanden, men paa Panden, og i Polen paa Skulderen. Hos de slaviske Folk er det meget almindeligt, at man kysser dens Klæder og Sko, som man vil vise Ærefrygt. „Hjertelig velkommen, jeg kysser underdanigst din Haand!" siger den bøhmiske Vært. Den simple Araber tilraaber den, han møder: selâm aleikum! (Fred med Eder!) og lægger den venstre Haand paa Brystet; man svarer ham i samme Stilling med et: aleikum es-selâm! (Fred ogsaa

med Eder!). Derimod omfavne de fornemme Arabere hinanden, kysse hinandens Kinder og derefter deres egen Haand. Ny-Zeelænderne, Lapperne, Otaheitierne trykke Næserne imod hinanden, Negerne paa Guineakysten hilse hinanden ved at brække Fingrene. I Øst-Afrika ryste nogle Stammer hinandens Hænder og trykke Tommelfingrene imod hinanden, medens de nordamerikanske Indianere gnide den Andens og deres egne Arme og Bryst.

Meningen med alle disse Gebærder er aabenbart den, at man vil holde den Anden fast, at man vil trykke ham til sit Hjerte, fordi man bevarer ham i sit Hjerte, at man i det Hele taget vil symbolisere den inderlige Forening og Uadskillelighed. Derfor rækker man hinanden ogsaa den høire Haand. — Om Adaman-Insulanernes Skik: at hilse hinanden ved at blæse i den Andens Hænder, ligesom den Skik, Charlevoix omtaler hos en mexikansk Indianerstamme: at blæse hinanden i Ørene — om den beroer paa et lignende Princip, skal jeg ikke driste mig til at afgjøre. Naar man derimod i Polynesien stryger sig i Ansigtet med den Andens Haand eller Fod, saa er det et Udtryk af Kjærlighed, som man vil finde noget Tilsvarende til overalt i de ældste Tider og i vore Dage. — En ret drastisk og karakteristisk Hilsen er Beduinernes: de jage tæt hen til den Fremmede og skyde deres Gevær af lige ved Siden af ham.

VI.

Fidschi-Insulanerne lugte og snuse til hinanden. Denne ægte hundeagtige Hilsen var oprindelig en Akt, som de af Instinkt — og det af et for saadanne Kanibaler meget rigtigt Instinkt — udførte ved hver eneste Sammenkomst; nu have de gjort den til Regel, ligesom for dermed at betegne, at de komme sammen. En saadan Forvandling af instinktive Akter til bevidste Udtryksmidler eller af fysiologiske Reflexbevægelser til Gebærdesprogets Prædikater er meget almindelig. Saaledes smiler man uvilkaarlig, naar man er i godt Humør; gjør man en fornem Herre sin Opvartning, og byder han

En en Stol, saa smiler man ogsaa og sætter et glad Ansigt op, men denne Gang udtrykkelig for at sige, at man glæder sig. Paa samme Maade pleie vi aldeles uvilkaarlig at klappe i Hænderne af Glæde, og dette, som oprindelig skeete ganske ubevidst, har lige siden den gamle latinske Komedies Dage været det konventionelle Bifaldstegn i Theatret. Man kan fremdeles heraf forklare, at man spytter for at vise sin Foragt. Naar man føler Væmmelse og Afsky, samler der sig uvilkaarlig Spyt i Munden, og det er da meget naturligt, at man fjerner det. Idet man nu mærkede sig denne fysiologiske Virkning, spyttede man senere ogsaa i saadanne Tilfælde, hvor hiin Virkning endnu ikke var indtraadt, for at den Anden kunde slutte fra Virkningen til Aarsagen. Paa et lignende Princip beroer vel det Tilfælde, som Direktøren for Døvstummeinstitutet i Leipzig fortalte mig: Da der i 1849 var opslaaet Plakater paa Gadehjørnerne, hvor der taltes om „verrotteter Gottesgnadenwirthschaft", tog en Døvstum, som havde læst det, uvilkaarlig op til Næsen, som om han snød den og kastede Noget bort; derpaa gik han sin Vei.

VII.

Gadedrengene have en anden Maade at vise deres Foragt paa, nemlig ved at række Tunge (et Tegn, der hyppig kombineres med den saakaldte Gjøren lang Næse). Denne høist mærkværdige Gebærde lader os tillige, hvis den efterfølgende Forklaring er rigtig, stifte Bekjendtskab med en ny Form af Gebærdesproget, idet man nemlig ikke vil fremstille sig selv, men andre Mennesker eller Ting, og idet Dommens Subjekt saaledes ikke som før er En selv, men en fremmed Person. En aandrig Mand fortolkede nemlig denne Gestus saaledes: Intet er almindeligere end at man plastisk anskueliggjør en Andens Dumhed ved selv at sætte et meget dumt Ansigt op. Nu synes det at være et Tegn paa dyrisk Dumhed at lade Tungen hænge, og ved at række Tunge vilde man saaledes paaoktroiere den Paagjældende Prædikatet dyrisk Dumhed. Det er nemlig let forstaaeligt, at man ikke tænker

sig selv som Subjekt. — Jeg for mit Vedkommende er dog ikke ganske paa det Rene med, om det at række Tungen ud virkelig skulde være et Tegn paa Dumhed; man forestille sig f. Ex. en Jagthund med Tungen hængende ud af Munden. Jeg forsøger derfor at forklare Sagen paa en anden Maade. Man vil erindre (og i Menzels Tydsklands Historie kan man finde i det Mindste tre Exempler), at endog Prindsesser ikke forsmaaede at betyde Hofpersonalet deres Foragt ved at blotte og vise dem en vis Deel af deres Legeme. De vilde dermed udtrykke, at den gemene og simpleste Deel af deres Legeme passede for saadant Pak, at de overfor dem ikke skammede sig, end ikke ved deres simpleste Legemsdeel. Nu vil jeg just ikke paastaae, at Mennesket i Analogi hermed nærer en vis Skamfølelse i Henseende til sit aandelige Avlingslem, men han har i ethvert Tilfælde en Følelse af, at det er usømmeligt at blotte et Lem, som vort Legeme selv skjuler, bortseet fra, at Synet af det er alt Andet end skjønt. Man vilde altsaa herefter betyde den Anden, at man overfor ham ikke skammer sig selv ved den usømmeligste Handling, at man viser ham det, som man skjuler for ethvert anstændigt Menneske . . .

Jeg indseer imidlertid meget godt, at denne anden Forklaring er temmelig utilstrækkelig, og man vil vel være nødt til at vende tilbage til den første Udtydning. Man kunde da maaskee tilføie, at det at spærre Munden op overalt betragtes som et Tegn paa Stupiditet, at det at lade Underlæben hænge betyder Godmodighed, men ogsaa den dermed hyppigt forbundne Enfoldighed, og at det at lade Tungen hænge kun — saaledes som man endog til en vis Grad kan iagttage det — er en Fortsættelse af denne Akt og følgelig et Udtryk for aandelig Sløvhed, for Dumhed.

VIII.

En mere anstændig og ret tiltalende Gebærde er den: truende at løfte Pegefingeren i Veiret. Man forstaaer den

strax, naar man tænker sig et Menneske, der vil til at slaae med en Stok: Pegefingeren er kun en noget forkortet Stok.

Pegefingeren tjener imidlertid ikke blot til at repræsentere en Stok, men ogsaa til at repræsentere hele Mennesker. Dette skeer nemlig, naar man vinker ad En; vi bevæge Pegefingeren i Retning ad os, medens Italieneren lige omvendt lægger Haanden med Rygsiden indad paa Brystet og saa lader Fingrene spille henad imod den, der skal komme. Man vil rigtignok i det første Tilfælde vanskeligt kunne sige, at Fingeren er ligesom et Forbillede paa den, man kalder paa, idet han skal gjøre den samme Bevægelse i det Store som Fingeren i det Smaa, thi Hovedsagen er dog vel kun, at Retningen og Maalet betegnes, i det andet Tilfælde derimod Retningen alene.

Paa samme Maade antyder man med Hovedet, Haanden, Nakken, hvor man vil have En hen. Kudsken, som knalder, giver et Advarselstegn af den ovenfor omtalte Art; naar han peger til Siden med Pidsken, vil han dermed sige, at man skal gaae afveien; og staaer der En paa Veien, som hurtigt slaaer fremad med Haanden, forstaaer han, at han hurtigt skal kjøre videre.

En særlig talende Gebærde er den at holde den aabne Haand ud foran sig, som om det, man søger, laae aabent for Ens Øine. De Døvstumme udtrykke Følgeslutningens Begreb saaledes, at de med høire Haands Pegefinger berøre først venstre Haands Tommelfinger og derefter dens Pegefinger. Paa samme Maade regner man jo ogsaa sine Grunde op paa Fingrene.

Om Pegefingeren endnu blot een Bemærkning, der iøvrig kan have en vis praktisk Betydning for Folk, som reise. Vil man i Neapel skaffe sig af med paatrængende Tiggere, saa skal man løfte den venstre Haands Pege- og Lillefinger op til Øret, bøie de andre Fingre indad og trække hurtigt paa Skuldrene. Tiggerne lade En da strax gaae, thi Jettature-Overtroen knytter sig til denne Gebærde.

IX.

Naar Folk, navnlig Børn og spøgefulde Damer, lee ad En, lægge de den høire Haands Pegefinger paa den venstre Haands opløftede Pegefinger og stryge frem og tilbage ad den, sædvanlig med Udraabet: „Æh, bæh!“ (i Braunschweig, Schimpf! Schimpf!). Det er en meget besynderlig Skik. Man troer at kunne komme Oprindelsen til den paa Sporet, naar man hører, at den bliver kaldt „Rübchenschaben“ (Skraben smaa Roer); den venstre Pegefinger bliver altsaa i ethvert Tilfælde betragtet som en Roe, der bliver skrabet. Men hvad skal man forstaae herved? Skal det betyde, at den Paagjældende maa være tilfreds med Affaldet? Og hvordan kommer man til at tænke paa en Roe?

I Grimms Mythologi saavelsom i alle mulige Ordbøger vil man forgjæves søge efter en Forklaring. Men lad os engang see efter, om vi ikke skulde kunne finde et Folkesagn, hvori Roer spille en vis Rolle. Musäus fortæller en gammel Historie, som vil være de Fleste bekjendt. Da Rübezahl havde ført den skjønne Prindsesse ned i sit Skyggerige i Riesengebirge, og hun kjedede sig i Eensomheden, trak han et Dusin Roer op paa en Mark, og Emma behøvede kun at røre ved dem med en lille Stav, saa antog de strax hvad Skikkelse, hun ønskede. Og da dette Selskab af Roer var blevet vissent og gammelt, saaede Rübezahl nye Roer, som Prindsessen paany kunde begynde at manøvrere med. Hun forvandlede imidlertid nu Roerne til Bier, Skader osv., sendte dem som Kjærlighedsbud til sin Elskede, Fyrst Ratibor, og forberedte Alt til Flugt. Engang sagde hun til Rübezahl, at han havde beseiret hendes Hjerte, og hun fordrede endnu blot som Beviis paa hans Troskab, at han skulde tælle alle Roerne paa Marken. Medens nu Trolden talte og talte og talte, forvandlede Emma en saftfuld Roe til en Hest og flygtede paa den til Ratibor.

Jeg tilføier Følgende: Man udleer En, naar man har overlistet ham; denne „Rübchenschaben“ er det egenlige Udtryk herfor. Prindsessen overlistede sin Bevogter, idet hun

med sin lille Stav strøg paa Roerne og saaledes forvandlede dem; i ethvert Tilfælde forstaaer man denne Akt ved Skrabningen eller Gnidningen. At overliste og pege Fingre er altsaa Et og det Samme. En Dame, som peger Fingre ad en Herre, leer ham ud, fordi hun har overlistet ham ligesom Emma; og det, at denne Skik siden er blevet saa almindelig, som den er, beviser, at Schlesierinden kan glæde sig ved megen Sympathi blandt de ærede Damer.

Dr. Kleinpaul. (Ved C. B.)

To Digte.

I. Den gode Viin.

Af den gode Viin Gud Herren
saadan Rigdomsfylde har,
at han ødsel kan den hælde
i det gamle sprukne Kar.

Og den gode Viin, der kunde
avlet Sange, avlet Daad,
siver gjennem Karrets sprukne
Sider bort som gavnløs Graad.

Hvorfor skulde Herren spare,
han, der øser Viin af Vand,
han, der kan de store Ranker
lade groe paa goldest Strand?

— Men har Vinen paa din Fader-
kjærlighed da intet Krav,
Du, der Druen mellem dunkle
Blade store Løfter gav:

At den skulde funkle, flamme
i de lyse Festers Glands,
sænke sig i gyldne Draaber
over Gjæstens Sjæl og Sands,

give Mandens bedste Tanker
Rythmens folderige Dragt,
som blegrøde Nerver skimtes
under Længslers Liliepragt,

strømme fyrigt gjennem Aaren
som det første feire Kys,
rulle sødt som Pigetaaren
Verdner i forklaret Lys,

bryde Baand og bryde Skranker,
bruse frem i Lyst og Harm,
salig ad sin Vove vugge
Mand og Kvinde, Bryst mod Barm.

— — See, Gud Herre, hvilke Løfter
Du i Drømme Druen gav,
og den gode Viin har paa din
Miskundhed dog intet Krav!

Naar Du ei dens Evner trænger,
ei dens Drift til Sang og Daad,
maa den gjennem Karrets Sprækker
sive bort som gavnløs Graad. —

II. Frygt ikke, Herren er med os ...

Frygt ikke! Herren er med os!
Lyse han vil for vor Fod.
Mægtigt igjennem vort Hjerte
pulserer hans varmeste Blod.

Vi er hans feireste Tanker,
vi er hans fagreste Drøm,
tindre som lyse Perler
bort ad den dunkle Strøm.

Tanken vil vorde Villie,
Drømmen Daad engang,
de spredte perlende Længsler
samles i lysende Sang.

Skal først til Tidernes Mørke
vi offre det dyre Blod,
— Herren, Herren er med os,
lyse han vil for vor Fod.

Sac Sergius.

Literatur.

Bruden fra Rørvig. Fortælling af **Vilhelm Bergsøe.** — Forlagt af den Gyldendalske Boghandel.

Hr. Bergsøes største Fortrin som Novellist er hans sjeldne Evne til at skildre det Ubevidste i dets forskjellige Fremtrædelsesformer. I alle hans Bøger indtager derfor Naturbeskrivelsen og den lokale Staffage en fremspringende Plads, og idet han i Sjælelivet opsøger det Ubevidstes Ytringer, blive Barnet, hvis Bevidsthed endnu slumrer, det brutale Menneske, hvis Handlinger foregaae spontant og uden Reflexion, og det sindssyge, sjæleligt unormale Individ Yndlingsgjenstande for hans Fremstilling. Endelig bevæger han sig i Sagnet, Eventyret og lignende Former, hvor Fantasi og Følelse sætte Forstanden tildørs, som i sit Element. Man mindes, hvorledes „Piazza del popolo" begyndte med en mystisk Fortælling om Anelser og Clairvoyance og endte med en stor Fantasi over en Drøm, der netop, fordi Forf. her følte sig aldeles fri for alle logiske Baand, blev Værkets Glandspunkt; man mindes, hvorledes da Hr. Bergsøe med sin næste Roman, „Fra den gamle Fabrik", vendte tilbage til sit Fødeland og lagde en velmeent Bestræbelse for Dagen efter at undgaae det Fantastiske, han dog ikke undgik sin Eiendommelighed, men nødtes til at gjøre Hovedpersonen til et Barn, hvis Naivetet ogsaa var givet med megen Sandhed og Aand. I denne Bog havde Forf. tugtet sit Hang til det Eventyrlige og der fandtes i den kun faa Naturskildringer, men Naturen gik atter over Optugtelsen, og vi befinde os i „Sabinerbjergene" i et Selskab af høist fantastiske Individer, der, hvad de iøvrig ere: uskyldige Jomfruer, Deliranter, Djævle i Munkekutter, Eremiter, Røvere eller Professionister i lignende eventyrlige Fag, Alle ere skildrede paa samme barnlige, Ingemann'ske Maade. Under Indflydelse af den Symmetri, der synes at gjøre sig gjældende i Hr. Bergsøes Forfattervirksomhed, er Skuepladsen for hans sidste Bog atter henlagt til Danmark, og „Bruden fra Rørvig" er et interessant Vidnesbyrd om, hvor vidt Hr. B.'s Talent for Tiden rækker

i dets Begrændsning. Denne Fortællings Naturmalerier ere fortrinlige, og mærkværdig er den Stemning, Forf. formaaer at lægge over dem, trods det, at de synes udførte i Enkeltheder, som det mere var Naturforskerens Sag at have Øie for end Poetens, og dernæst ere den unge Piges sygelige Barnlighed og Modsætningen, Sømandens djærve Mandighed, tegnede med en egen betagende Magt. Fremhæves kan den Scene, hvor Marie besøger Professoren om Natten, ledet af den Indbildning, at han er Halvor, og det smukke Sted, hvor Marie forestiller sig, at hun blot ved de tre for hende saa indholdsrige Ord: „Bølge mod Kyst" har forfattet et heelt Digt.

Dog „Bruden fra Rørvig" aabenbarer ogsaa Manglerne i Hr. B.'s Talent. For ikke at tale om, hvor Meget der er unddraget hans Pen, hvor store og for Nutiden maaskee meest tillokkende Gebeter, saasom det Halve og Deelte i Sjælen, det Hamletagtige og Problematiske, der er terrae incognitae for ham, selv det, som han giver, lider under Indskrænkningerne i hans Begavelse. Det er et betydningsfuldt Træk, at alle Hr. B.'s Bøger ere fortalte af en Person ved Navn „Jeg". Spørger man, hvem denne „Jeg" er, er det vanskeligt at svare. I de to italienske Bøger synes dette Individ at nærme sig Fortælleren i Kierkegaards „in vino veritas", der betegnes som „den rene Væren", saalidet Kjød og Blod er det i Besiddelse af og i saa høi Grad er det kun Forfs. Talerør og Hjælpemiddel til at sætte de skildrede Begivenheder i Bevægelse. I „den gamle Fabrik" er Fortælleren et Barn, men rigtignok et ganske utænkeligt Barn, naar der sees hen til den Overlegenhed og Klarhed, hvormed det fortæller og erindrer; dets Forhold til Forfatteren minder En om den Leg, hvor een Person gestikulerer og en Anden deklamerer, saaledes at Tilskuerne dog kun faae Indtryk af, at der er een Person tilstede, thi det er tydeligt, at det er Forf., der taler ud af Munden paa den lille Dreng. Endelig er „Jeg" i „Bruden fra Rørvig" en omvandrende Naturforsker, der samtidig har en Ansættelse som deus ex machina og perorerer, som han var en forklædt Theolog, men dog kun er Forfatteren selv. Hr. Bergsøe er egenlig altid med i sine Bøger, og Kunstneren indtager ikke saaledes som paa visse Værker af Thorvaldsen og Raphael en beskeden Baggrundsplads, men er heelt fremme i Forgrunden. Denne Ulyst til at slippe sin egen Personlighed er betegnende for Hr. Bergsøes Mangel paa Evne til objektiv Skildring, der atter dybest inde hænger sammen med hans stærke Læggen Vægt paa det Ubevidste. Thi Naturen til Exempel, det absolut Ubevidste, kan jo saa at sige ikke indføres talende og trænger bestandig til en Beskriver, og de barnlige Naturer, de faamælte Handlingens Mænd og de Sindssvage, kræve en hjælpende Aand, der kan give deres Tanker Form, og lægge dem Ordene i Munden. Alle Hr. B.'s Romaner savne Objektivitet. I „Bruden fra Rørvig" er derfor Personernes Diktion ofte yderst utilforladelig, og den gamle

Lodsoldermand fører saaledes i bevægede Dieblikke et Sprog, som om han i sin Ungdom havde besøgt et Præsteseminarium. Den subjektive Fremstilling gjør Naturbeskrivelserne stemningsrige, men lader Figurerne staae noget blege og karakteerløse.

For at borttage Noget af det Flade ved det danske Landskab, har Hr. B. ved Hjælp af en ung Piges sygelige Hallucinationer stræbt at fremmane Lidt af „Tusind og een Nats" Fantasier i et sandet sjællandsk Fiskerleie. Paavirket af Jonas Lies „Billeder fra Nordlandene" synes han at have villet levere et Sidestykke til denne Bog og vise, hvorledes ogsaa den danske Naturs Eiendommeligheder kunne fremelske interessante aandelige Fænomener. Opgaven var betydningsfuld nok, og man skulde troe Forf. særlig skikket til at give Bidrag til den mystiske Sammenhæng mellem Menneskets Aandsliv og den Natur, i hvilken det opvoxer, men den er glippet for ham paa Halvveien, fordi hans Indbildningskraft er løbet af med ham og har drevet ham fra den mærkelige, men naturlige Aandsabnormitet op til den umulige Overnaturlighed. Med det Overnaturlige skal man imidlertid omgaaes ligesaa varligt som med Lys og Ild: at Maria har Syner, er forklarligt, at hun indbilder sig at have en usynlig Legesøster ved Navn Mitra (det indisk-persiske Ord for Solen!) kan tilnød tænkes, men naar hun faaer en overnaturlig Blomsterkrands og Guldring til Foræring, raaber Fornuften Brand og fordrer sig forsikkret mod slige Indgreb i dens Rettigheder. Er Maria ligefrem sindssyg, maa man høilig undre sig over, at den kloge Naturforsker ikke hellere anbringer hende paa en Sindssygeanstalt, end søger at kurere hende ved en Art naturlig Magi. Og er hun det ikke, ønske vi at vide, hvad vi da skal troe, eller rettere, hvad Forfatteren troer, og lade os ikke spise af med en Forsikkring om, at der dog skeer saa meget Uforklarligt i Menneskelivet. I Bogen skeer der Mirakler oppe i Rørvig, og nu spørge vi, troer Forf. paa, at de ere skete eller ei? Der er saa megen bibelsk Tale i denne Fortælling, at man, hvor nødig man vilde, kunde fristes til at ansee Forf. for Mirakeltroende, men saa er der atter til Slutningen en lille irreligiøs pantheistisk Hældning, der gjør En tvivlraadig. For at en Romanforfatters Arbeider skulle have virkelig Betydning for hans Publikum, maa han indlade sig paa de Themaer og Spørgsmaal, der have Tidens Interesse, og ikke af mulige Hensyn undvige Diskussionen; derfor er det, at Hr. Bergsøes uklare Holdning overfor det Religiøse gjør „Bruden fra Rørvig" til blot Morskabslæsning og svækker Indtrykket af dens Fortrin.

Med Kul og Kridt. Skitser af H. Drachmann. — Andr. Schous Forlag.

Hvis en af de Skribenter, der ere Skribenter i deres Ansigts Sved, hvis Sætninger, trods al anvendt Flid, see ud som den lille Hjalmars

Bogstaver, hvis netteste Stiil altid har en uhyggelig Lighed med Skolens „danske Stiil", for hvilke kortsagt Forfattervirksomheden er et meget suurt og lidet lønnende Slid, faaer disse Skitser i Hænde, vil han, hvis han er et skikkeligt Gemyt, føle en vis Beundring, blandet med Bedrøvelse, er han derimod et daarligt Subjekt, vil han ganske sikkert blive overmaade misundelig og hadsk. Thi denne lille Bog er skreven eller rettere fortalt med en Frihed og Utvungenhed, som om det havde været Børneværk for Forfatteren at skrive den, og med et saadant Herredømme over Sproget, som man kun sjeldent finder hos en Begynder i Literaturen. Hiin Skikkelige vilde da beundre, hvor naturlig Udtryksmaaden er, hvor sikker og flydende Stilen; han vilde bemærke, hvorledes det ene Ord ligesom tager det andet, og Sætningerne sammenkjædes og udskilles med legende Lethed, idet der til Forf.s Raadighed staaer en klar, aldrig standsende Strøm af Ord. Den Misundelige derimod vilde hænge sig i en eller anden uheldig formet Spøg eller ironisere over et underligt Vers, som det paa Bogens næstsidste Side, eller maaskee arrigt fortælle, at det var ingen Kunst at skrive paa den Maade. I det Sidste kunde der forsaavidt være nogen Sandhed, som der virkelig er overmaade lidt „Kunst" i Bogen, Forf.s Naturgaver ere saa store, at han har troet at kunne undvære, hvad det kunstneriske Arbeide giver. Men er det galt at maatte begynde med at file for at tilveiebringe sit Stof, saa er det heller ikke rigtigt at lade være at affile det, naar man har det. At Forf. ikke har gjort det, har ogsaa hævnet sig. For blot at nævne eet Exempel: en omhyggelig Sigten vilde have udstødt de ikke saa citerede Vers, hvormed Forf. søger at udtrykke sin egen Stemning, han opnaaer ved Citatet blot at bringe Læseren ud af hans, thi dette vækker øieblikkelig en heel Mængde Ideeassociationer. Læseren tænker paa, af hvem det citerede Vers er, i hvilken Bog det staaer, hvad der kommer bag efter det, om det er smukt o. s. v., og imedens svinder den Stemning aldeles bort, der skulde fremkaldes. Sligt er Begynderfeil og afficerer ikke i videre Grad det store Fortrin ved Forf.s Stiil, der bevirker, at man hører det, man læser.

Hvis der er noget Sandt i det gamle Ord, at Geniet ikke staaer Galskaben saa saare fjern, kunde man udvide denne Sætning derhen, at Talentet, eller ialfald en vis Art Talent, har Noget tilfælles med Monomanien. Jeg tænker paa det eensidige Talent, paa det, der har den Lykke at eie et lille Omraade, som det kjender tilbunds, som det lever i og hvis Poesi det er fortroligt med. Et saadant eier Hr. Drachmann. Det er Havet med dets natlige Storme, dets solbestraalede Bølger, dets Syngen og Brusen, med de deilige Seilere, med de stille, store Flader og den bevægede Færdsel i Havnen — det er dette, som har bragt Hr. Drachmann til at iagttage, har sat hans Fantasi i Bevægelse og gjort ham til Forfatter. Fra den første Skitse om det forunderlige Syn paa

Østersøen, indtil det sidste Fantasibillede, hvor Forf. har maattet hensætte sig i Esplanaden med Udsigt over Vandet, Havnen og Skibene, for at komme i den rette Stemning, dreier den hele Bog sig om Havet og Livet paa Søen. Skitserer Forf. en Kjærlighedshistorie, er det en Sømands, hvis Brud skjænkes ham af Havet og røves ham af dette, vil han skildre en ung Kvindes Ulykke, lader han en Matros fortælle derom i en Kahyt og den unge Pige døe paa Søen. Man kan følge dette Træk i saadanne Enkeltheder, som at hendes Elsker iler til hende i en natlig Storm i en Baad, gjør et mislykket Forsøg paa at drukne sig, optages derefter paa et Skib, og træffes atter mange Aar senere paa et andet Skib for at dræbes af Uveiret. Exempler behøves egenlig ikke, da næsten hver Side bærer Vidne om Forf.s Kjærlighed til Søen (undtages maa nogle Reiseerindringer fra Sicilien, der ogsaa ere det Svageste i Bogen), og da Stilen tilmed har et eiendommeligt Præg ved de mange Sømandsord og Udtryk, der anvendes. Man mærke imidlertid dette, at Hr. Drachmann seer paa Havet med et Sømandsøie, ikke med dette Blik for det Uvirkelige, man behager at kalde poetisk. Han taler ikke om Najader og Havfruer, han besynger ikke Bølgernes mystiske Poesi, han betragter Havet realistisk, uden nogen poetiserende eller symboliserende Anvendelse, dog er det i Særdeleshed Farven, Billedet, det Maleriske, der sysselsætter ham. Denne samme Forkjærlighed og Blik for det Ydre gjenfinder man i alle Forf.s Skildringer. Det Sceniske er altid det, han bedst faaer frem. Man seer det hele Selskab for sig, grupperet i den kvalme Kahyt, meget bedre end man opfatter dets enkelte Personer, og man faaer et langt mere levende Indtryk af Stuen oppe i Fyrtaarnet, end af den gamle Sømand, den tjener til Bolig. Hvor det gjælder om at skildre et enkelt Menneske, kan man bemærke, at Forf. altid forklarer det Indre ud af det Ydre og ikke, som en psykologisk Forf. vilde gjøre, eftervise, hvorledes det Sjælelige har furet Panden med hine Rynker, givet Øiet hiint bestemte Blik og formet hele Ansigtets Udtryk. Endelig finder man i Stilen det samme Træk i Forf.s fortræffelige Gjengivelse af de simple Folks Tale.

Man glæder sig ved denne Bog og ved hvad den lover for Fremtiden. At sige, at den staaer over det Meste af hvad der i samme Retning udkommer herhjemme, er ingen synderlig Roes; den anviser sin Forfatter en lille særegen Plads i Literaturen, som man maa haabe, at det vil lykkes ham bestandig at pleie og opdyrke i høiere Grad. Hvad der fattes ham er kunstnerisk Herredømme over sine Midler, men at skrive uden at have sit Øre sikkert uddannet er i Længden ligesaa uheldigt som at seile uden Kompas, og det veed Forf. nok, at ingen Sømand indlader sig paa.

Hn.

Af Hr. Durands Fortællinger.

II. Muphtalmis Fortælling.

Næste Dag havde Hr. Durand givet mig Stevnemøde i Palais=Royal; vi satte os udenfor Café de la Rotonde, vi forlangte vor Kaffe, og satte os til i Mag at betragte de spadserende Spidsborgere og de legende Børn med deres Ammer. Og han tog som sædvanlig sin Daase op af Lommen, dreiede Laaget og lod det knirke, saa man kunde høre det i hundrede Skridts Afstand; derpaa tog han sig en stor Priis, som han — man kan ikke sige snusede, men indaandede, inddrak med det samme Velbehag, som en Viinelsker, naar han faaer et Glas fiin, gammel Viin paa Tungen.

— Naa, min gode Durand, hvad siger Daasen idag? sagde jeg, da jeg mærkede, at Prisen havde gjort Virkning, og Erindringen begyndte at røre sig i hans Hoved.

— Ja, min kjære Ven, den siger, som De veed, mange Ting, Alt hvad De vil, og fra hvilken Verdensdeel De behager. Og hvis det kan fornøie Dem, saa vil jeg idag forlade Europa og Frankrig; vi ville ikke opholde os ved de Rædselsscener, der til Ære for visse saakaldte Principer og Doktriner altfor længe hjemsøgte mit Fædreland; jeg vil føre Dem til Afrika, til Egypten. De veed, at Direktoriet, i hvilken Skikkelse den sex Aar gamle Revolution allerede var bleven en affældig Olding, ingenlunde elskede General Bonaparte, skjøndt det maatte istemme Jubelen over hans første Seire og foranstalte Fester i Paris til hans Ære. Dog maa man ikke troe, at det var republikansk Dyd eller

Anelsen om, at Republikens rene Princip kunde bringes i Fare ved den vordende Cæsar, som gjorde hans Nærværelse saa uhyggelig for de ærede Medlemmer af Direktoriet; det var ganske simpelt kun Frygten for, at de ved ham en skjøn Dag kunde blive vippede ud af deres høie og især indbringende Karriere. — De skyndte sig af denne Grund paa det Ivrigste med at bifalde den af den italienske General indgivne og af ham selv allerede halvt opgivne Plan til et ægyptisk Felttog, og stillede en Armee paa 50,000 Mand, blandt hvilke jeg havde den Ære at befinde mig, og en betydelig Flaade til hans Disposition.

Monsieur Durand tog her atter en Priis for at opfriske sin Hukommelse, og vedblev derpaa, da det sidste Erindringskorn var forsvundet i hans Næse: — Det var den 19de Mai 1798, at vi indskibede os i Toulon, efter at Bonaparte først havde begeistret os Alle ved en af sine efter romersk Mønster og Øieblikkets Krav saa fortræffelig indrettede Taler. Den hørte endnu til Talerne fra hans første Periode, forsaavidt som ikke blot den militære Hæder, men ogsaa den politiske Frase deri spillede en Rolle. Han forsikkrede, at Frihedens Aand, som alt havde gjort Republiken til Dommer over Europa, ikke mindre vilde udstrække sit Scepter over de fjerneste Have og Nationer, osv. Den 12te Juni bemægtigede han sig i en Haandevending Malta. Faa Dage efter landede vi i Ægypten, og den 2den Juli blev Alexandrien taget med Storm. Det gik Altsammen som en Dands eller som en lystig Jagt. Men vore Bevægelser bleve noget langsommere, da han derpaa førte os direkte til Kairo — igjennem Ørkenen. Det var den haardeste Marsch, jeg nogensinde har oplevet; sjelden og kun efter uhyre Anstrengelser naaede vi til en Oase, og Generalens Nærværelse og Taler kunde ikke forhindre, at Mangfoldige bukkede under af Tørst og Træthed.

Under en saadan Tilstand kan De nok tænke, man ikke var oplagt til at dvæle ved de storartede Naturindtryk, som ikke engang en afrikansk Ørken er blottet for. Det

Eneste, der endnu levende staaer for min Erindring, var de mærkværdige Fata morgana (mirages), som ofte viste sig i Luften, og undertiden saa skuffende, at vore Soldater udbrød i Jubel, i den Tro, at de indbydende Landskaber med skyggefulde Palmer, som Luftsynet foregøglede os, vare ganske nær, medens de i Virkeligheden maaskee vare over hundrede Mile fra de yderste Flanker. Engang saae vi endog de berømte Pyramider ganske tydelig oppe i Luften, og i en Høide, som tilstrækkelig beviste, at det var et Skin og ikke Virkeligheden, vi havde for Øie. Inden vi kom saa vidt, havde vi en alvorlig Dyst at bestaae.

Hidtil vare vi uden Ophold dragne fremad og, med Undtagelse af et Par Skærmydsler med Mamelukerne, uden at støde paa anden Hindring end det uendelige Sand og den dræbende Tørst. Men netop da vi saae de virkelige Pyramider lyslevende foran os, stødte vi for første Gang paa bevæbnet Modstand. Det var ved Embabe, sex franske Miil fra Kairo. En talrig muselmansk Armee, anført af 23 Beyer, modtog os med et Mod, som havde fortjent en bedre Skæbne. Dog var det kun Rytteriet, der gav os alvorligt at bestille; men ogsaa dette, som forgjæves søgte at sprænge vore Quarréer, blev efter en kort Kamp, hvori Desaix gjorde Underværker, feiet bort, som hele den øvrige Armee, der efterlod os en Valplads med 3000 faldne Mamelukker, hvoriblandt de fleste af Beyerne, 50 Kanoner, 400 Kameler, Vaaben og Magasiner i Mængde. Og vi nærmede os nu seiersstolte de „40 Aarhundreder“, der, som den lille Korporal udtrykte sig, „fra Toppen af Pyramiderne havde seet paa os under Kampen.“

Vi holdt snart vort Indtog i Kairo, og troede den hellige Grav vel forvaret. Det varede imidlertid ikke længe, inden den af Sultanen nærede Insurrektion udbrød i Flamme. Et Slags ægyptisk Vesper syntes at bryde løs over os, og allerede vare i Gaderne som i Husene et betydeligt Antal af vore Brave faldne som dens Offre. Da kommer lykkeligviis Bonaparte i rette Tid tilbage fra en Udflugt, han havde

foretaget til det gamle Kairo, og han kommer ikke alene, men med sit almægtige Artilleri; i en Haandevending er Alt organiseret, de Sammensvorne nedhuggede og adsplittede, og da han endelig har skudt deres Tilflugtssted, den store Moskee, sønder og sammen, trods Allah og hans Profet, er han fra dette Dieblik ikke blot militær, men ogsaa moralsk Hersker over Ægypten. Vort Garnisonsliv i Hovedstaden var fra nu af roligt og uforstyrret og, trods de uvante Sæder, ikke uden sine Behageligheder.

Befolkningen forsonede sig efterhaanden med os, da den mærkede, at vi slet ikke opførte os, som man i den Egn er vant til at tænke sig erobrende Krigere, at vi ikke forstyrrede dem i deres Levemaade, ikke gjorde større Fordringer, end høist nødvendigt, til deres Spisekammere, og at vi respekterede deres Sæder. Og saaledes fandt de sig tilsidst i daglig at see os i deres Bade- og Kaffehuse, uden at Piben smagte dem mindre godt, og uden at lade sig forstyrre i deres gravitetiske Stillinger med krydslagte Been.

Den interessanteste Side af Folkelivet maa man, i Kairo ligesom i Paris, ikke søge i Byen selv, men udenfor Barriererne, det vil sige udenfor Portene, ved de Kaffehuse, som findes i Nærheden af Floden, og hvor der om Aftenen under kølige Palmer, og med Pyramiderne i Baggrunden, opføres en Musik af barbariske Instrumenter, sandsynligviis til stor Opbyggelse for de Rettroende, men til stor Kval for os Vantro. For det Meste var det en Art Fløite, som her paa en grusom Maade blev mishandlet. Det var os derfor en sand Lindring, skjøndt vi Intet forstod deraf, naar undertiden Fløitespilleren afløstes af en Fortæller, som i Kredsen af en nysgjerrig lyttende Forsamling med livlige, næsten dramatiske Gebærder foredrog gamle Sagn og Eventyr, der, at dømme efter hvad vor „Dragoman" meddelte os, meer eller mindre lignede Fortællingerne af „Tusind og een Nat". Endnu større var vor Fornøielse, naar der paa den aabne Plads foran disse Kaffehuse viste sig en Flok af de saakaldte „Alméer", der svarer til de indiske Bayaderer, i Almindelighed

meget smukke Fruentimmer, som med henrivende Virtuositet og med saamegen Ild og Ynde udføre deres til Kvindernes Klosterliv i Orienten mærkelig kontrasterende, yppige Dandse, at vi gjerne derover glemte den afskyelige Musik, der ledsagede dem. Disse „Alméer“ syntes i det Hele ikke just beherskede af den almindelige, mod os Fremmede herskende Fordom, og ikke sjelden lykkedes det os her at knytte, om ikke en Samtale saa dog en Underholdning, aldeles uden Tolkens Mellemkomst.

— — Her gjorde Hr. Durand sin sædvanlige Bevægelse ned i Lommen, Daasen knirkede, han stirrede nogle Sekunder betænksom ned i den, tog derpaa en stor Priis, og for ei at forstyrre ham i de Erindringer, der sandsynligviis begyndte at opfriskes ved det pirrende Aroma, tog jeg ogsaa en Priis, da han mekanisk præsenterede mig sit kjære Møbel.

— En Aften, vedblev han, idet et forklaret Smiil som en Lysstraale gled hen over hans Pande: — en Aften sad jeg her og indaandede Kølingen fra Floden, med en Kop Mokka samt den uundgaaelige Pibe, der serveres tilligemed Kaffen ligesom hos os Sukkeret, hvis Plads den indtager. Luften var lunken og gjorde os i høi Grad modtagelige for Skjønheden i de Bevægelser, der udførtes af den slanktbyggede Zuleika med de uforglemmelige Ildøine og det tilbedelsesværdigste af alle Smalbeen. Betagen af en virkelig eller kunstig dramatisk hendøende Mathed, sank hun tilsidst hen paa Jorden i en fast endnu mere malerisk Stilling, medens de øvrige „Alméer“, der syntes at erkjende hende som deres Dronning eller Anførerinde, strax i en kombineret Dands med interessante Stillinger fortsatte det afbrudte Soloparti. Hun var ved et Tilfælde sunket hen i min Nærhed, og jeg følte mig saa inspireret af Øieblikkets Stemning, at jeg ved Hjælp af et Par arabiske Ord, supplerede med de meest talende Gebærder, der stode til min Raadighed, vovede at begynde en Samtale med hende og tolke hende en svag Skygge af de Følelser, der besjælede mig. En Tidlang syntes hun ikke just med Uvillie at bemærke min Hyldest,

og hendes æthiopiske Øine bestraalede mig saa mystisk, lokkende og brændende, at Alt begyndte at blive sort for mig. Hendes smilende og spørgende Venlighed blev stedse meer og mere farlig for mig, og maaskee havde jeg været fortabt, hvis hun ikke pludselig, uden at jeg vidste hvorfor, var sprunget op fra sin Plads, og med et elastisk tigermæssigt Spring havde stillet sig i Kredsen med de andre Dandserinder. Hvad hun sagde til dem, forstod jeg naturligviis ikke, men jeg saae, at hun med næsten bydende Gebærder fik dem til at ophøre med Dandsen, idet hun udtalte Ordet „Muphtalmi" og med Haanden viste hen paa en gammel Neger med høi Turban og hvid Burnus, som hun havde opdaget mellem Tilskuerne, og hvem hun derpaa med venlige, næsten ærbødige Bevægelser indbød til at tage Plads der, hvor Dandsen nys havde slynget sine blomstrende Guirlander. „Muphtalmi!" sagde hun, og hele Skaren gjentog, idet de Nærmeste gik tilside: „Muphtalmi, Muphtalmi!" — Jeg mindedes, at jeg før havde seet den gamle Neger: det var en yndet Eventyrfortæller, og Zuleikas Minespil vilde vel altsaa sige saameget som: hvor Eventyrenes Fader viser sig, der bør den overmodige ungdommelige Sandseruus ophøre! — Eller maaskee han, hvad der senere faldt mig ind, paa en mere direkte Maade var knyttet til hendes Liv.

Den Gamle syntes at føle sig smigret ved den skjønne Alméees Artighed, med Værdighed hilste han hende, og skred derpaa ind i Midten af Kredsen, og indtog sin Plads paa en stor, velstoppet Madrats, som man strax bragte hid. Derpaa fik han Kaffe og Pibe, og et Øieblik efter stod hele Forsamlingen lyttende i spændt Forventning efter, hvad han maatte ville fortælle. Aldrig har nogen europæisk Romandigter eller Præst havt et mere modtageligt og taknemligt Publikum. Zuleika havde ugeneert henstrakt sig i Nærheden af den Gamle, hvis Alder syntes tilstrækkeligt at beskytte ham mod det farlige Naboskab og hende mod Beskyldningen for paatrængende Koketteri. Hendes friere, næsten europæisk frie Stilling, omtrent som en af vore fine Damer strækker sig paa en

Chaise-longue, naar hun har Migraine, var paa eengang et Privilegium og et Kjendemærke for hendes ulegitime Plads i Samfundet, da en dydig Dame i Orienten vilde ansee det for grov Usømmelighed at vælge en saadan Stilling. Men naar man eengang for alle maa renoncere paa den offenlige Agtelse, er det jo ikke meer end billigt, at man tager sin Revanche paa andre Maader.

Den Gamle begyndte nu sin Fortælling, og der manglede maaskee kun, at han ikke skulde have været saa sort og ledsaget sine Ord med Strengespil, for at have givet et levende Billede af Homèr, da han i sin Tid drog om og foredrog sine Sange for det græske Folk. Af hans Fortælling forstod jeg kun de første Ord, som indeholdt en Paakaldelse af Allah og Profeten, men jeg lod mig den siden oversætte af vor Dragoman, og jeg erindrer endnu det Væsenligste deraf, navnlig fordi Slutningen har en ikke ganske fjern Lighed med den engelske Tragoedie „Romeo og Julie", som en af vore Romantikere for nogle Aar siden oversatte paa Fransk. Saaledes ere maaskee mange flere end vi tænke af vore aandrigste Ideer og Forestillinger komne til os fra Orienten, og de komme undertiden endnu, som naar man fornylig af et Eventyr af „Tusind og een Nat" har gjort en Opera, «Si j'étais roi«, der med Bifald opføres i »théâtre lyrique«, det af Alexander Dumas skabte og, efter hans Bankerot, som Boulevard-Opera alt to Gange omdøbte »théâtre historique«. Det er en fattig Fisker i Indien, som ifølge et fyrsteligt Lune i sovende Tilstand bliver bragt til Slottet og for en Dag udrustet med kongelig Magt og Pragt, men som i den korte Tid opfører sig saa vel, at han faaer Lov til at forblive i det nye Fag, som Svigersøn og Arving af den virkelige Konge.

— Og den samme Idee, bemærkede jeg: — er allerede for meer end hundrede Aar siden behandlet i en Komedie, „Jeppe paa Bjerget" af den danske Lystspildigter Holberg, og efter ham atter optaget af forskjellige tydske og andre Forfattere.

— Hvilket endydermere taler for den Anskuelse, at Ideerne og Menneskenes Udvikling bestandig har taget Retningen fra Øst til Vest, medens deres Antipoder, de saakaldte „ædle Metaller", i en paafaldende Grad bevæge sig i modsatte Retning og — især Guldet, først det, som i sin Tid frembragtes i Europa, og siden det, der fandtes i Amerika — for en stor Deel er forsvundet i Indien og, uden at man ret veed hvorledes, paa de store middelasiatiske Sletter. Det er saaledes, at den tydske Lærde Humboldt i en interessant Undersøgelse, støttet paa nøiagtige statistiske Data fra forskjellige Aarhundreder, har forklaret Guldets næsten regelmæssige Forsvinden fra vor Verdensdel, trods den uhyre Indførsel fra Amerika, og det er saaledes, han mener, at ligesaalidt nu Kalifornien, som i sin Tid Peru og Mexiko, vil frembringe nogen væsenlig Forandring i Guldets Priis eller i dets Forhold til Sølvet. Orienten fortærer stedse det, vi have tilovers; og vi troe endnu stedse paa Guldet af dens Fantasi, om end denne nuomstunder fast er udtørret og fattig, ligesom Paktolus og de øvrige den fjerne Oldtids guldrige Floder.

Men jeg mærker, at jeg behøver en Priis, for atter at komme tilbage til det, jeg vilde fortælle Dem; — og efterat han, saa at sige med hele sin Sjæl, var nedstegen i Daasen, for at hente den erindringsvækkende Priis, vedblev han:

— Noureddin, en rig Kjøbmand fra Ægypten, drog med sin Karavane gjennem den syriske Ørken, for at føre fiint Linned og andre kostbare Varer til Orienten. Da man kom til en Brønd, steg en af Kameeldriverne af, for at lade Dyrene drikke. En ung Pige, Datter af en fattig Hyrde, var just beskæftiget med at drage Vand op, og bød Kameeldriveren en af sine Spande. Men denne, istedetfor at takke for hendes Høflighed, nærmede sig den unge Pige, og rev Sløret af hende, hvorved et saare skjønt Ansigt kom tilsyne. Amine, saaledes hed Pigen, blev betagen af Vrede over denne Frækhed, og straffede den med et Slag af sin Stok. I det Samme kom Noureddin, Slavens Herre til, og ved Synet af den

af Harme rødmende Piges Skjønhed, blev han betagen af en saadan Kjærlighed, at han strax begjærede hende til Ægte af hendes Forældre, og førte hende med sig til Ægypten, efter at han først paa det Strengeste havde afstraffet den dumdristige Slave.

Imidlertid kunde han, da hans Fader nylig var død, ikke strax feire Brylluppet, men hengav sig i alle sine Tanker og Drømme til den Lykke, der ventede ham, og som ved Udsættelsen endog syntes at blive ham mere dyrebar og tillokkende. Amine havde hidtil kun følt sin Forfængelighed smigret, men med den Dannelse, som hendes Elsker søgte at bibringe hende, begyndte ogsaa Kjærligheden at udfolde sig i hendes Hjerte, som Rosenknoppen ved Nattergalens Sang.

Paa denne Tid regerede i Ægypten Kalifen Osman, hvis Lidenskaber vare ligesaa voldsomme og ødelæggende som Ørkenens Hvirvelvinde. Osman var kjed af de Skjønheder, hans Serail indeholdt, og lod bekjendtgjøre, at den, der inden tre Dage skaffede ham den skjønneste Kvinde i Landet, skulde strax udnævnes til den Tredie i Rang efter Kalifen.

Kasem, den Kameeldriver, som Noureddin havde ladet straffe, og som siden havde pønset paa Hævn, lod sig føre for den første Minister, kastede sig ned paa Jorden og sagde: „Lad en Anden indtage den af Majestæten lovede Rang; jeg er tilfreds med et Smiil af min Hersker, naar han modtager min Tjeneste. Kjøbmanden Noureddin har en Slavinde, Amine, som han om nogen Tid vil ægte; hun er endnu Jomfru, og det er den skjønneste Kvinde i Ægypten. Forlang hende, jeg viser Eder Vei!"

Ministeren var henrykt, og gav strax Kasem bevæbnet Mandskab med for at hente den unge Pige. Det var just den Dag, da Noureddins Sorg var tilende; han havde iført sig sine Bryllupsklæder, indgnedet sig med kostelig Salve, og indbudet sine Venner til at deeltage i den Ceremoni, som skulde krone hans Lykke. Ogsaa Amine ventede dette Øieblik med øm Utaalmodighed. Da ankommer Kasem med de

Bevæbnede, triumferende viser han sin Herre Ministerens Ordre og Kalifens Segl. Her var ingen Frelse mulig, Amine blev strax bortført og bragt til Serailet. Ministeren løfter hendes Slør og synker øieblikkelig for hendes Fødder, thi trods hendes forgrædte Øine indseer han, at hans Liv fra nu af afhænger af hende. Kasem erholder en Bolig i Paladset og bliver foreløbig udnævnt til Kaptain i Kalifens Livgarde.

Medens Noureddin efter sit første Raseri var hensunken i sløv Fortvivlelse, begav Sultanen sig til det Gemak i Serailet, som var indrettet for Amine. Han finder sig fuldkommen tilfreds med hendes Skjønhed, men hun græder, det kan han ikke lide. Han troer, det er af Skræk for hans guddommelige Værdighed, og vil berolige hende med Kjærtegn af simpel menneskelig Natur. Men hun kaster sig for hans Fødder, og fortæller ham sin Historie. „Hersker over Rettroende, alle Væseners Herre," sagde hun, „hav Medlidenhed med en Ulykkelig! En troløs Slave har bragt mit Legeme i dit Slot, men min Sjæl er for evig bundet til min Brudgom! Ægyptens Behersker vil ikke nedlade sig til en Orm i Støvet som jeg, og Folkenes Dommer vil ikke tilegne sig dette Offer for Forræderi og lav Hævn, han, som har alle Jordens Skjønheder til sin Raadighed!" — Kalifen betragtede hende med en Blanding af Vrede og Tilfredshed, og gik bort uden at svare. Men han lod hende sige, at hvis hun ikke inden tre Timer handlede efter hans Ønske, skulde den uværdige Slaves Hoved, som hun foretrak for sin lovlige Herre og Sultan, lægges for hendes Fødder.

Ministeren, som overbragte denne Ordre, følte, skjøndt han var Eunuk, Medlidenhed med den unge Kvinde, raadede hende, for at gjenvinde sin Sindsro, til at udbede sig en Frist af tre Dage, og meddelte hende tillige den Skik, som herskede ved Hoffet, at naar denne Tid var omme, skulde hun som Tegn paa sin Lydighed sende Kalifen en Skaal med Sorbet, hvori der var opløst en Perle, og hvoraf hun først maatte

drikke. — Hun samtykkede heri, for i det Mindste at vinde Tid, og de tre Dage bleve tilstaaede.

... Desværre, afbrød Monsieur Durand sig her i Fortællingen: — kan jeg ikke give dem en rigtig Forestilling om det, der selv for os, som ikke forstode Ordene, var det Interessanteste ved Scenen, nemlig Mellemspillet, de Pauser, den gamle Neger ofte gjorde, hans Minespil, hans Nikken og Rysten med Hovedet, og de Spørgsmaal, han i visse Pauser henkastede med et skjelmsk Smiil til den ham omgivende Skare, for at spænde Nysgjerrigheden. Ofte syntes han ganske at ville afbryde, for maaskee en anden Gang, naar Lunet kom over ham, at meddele Fortsættelsen; hengav sig da, som det syntes udelukkende til Nydelsen af sin Kaffe, og nød i lange Drag sin Pibe, sendte Skyerne saa ligegyldig hen i Luften, som om han Intet havde at bestille, og som om der var Ingen, der ventede paa ham. De seer, de ægyptiske Homerer forstaae lige saa godt som de civiliserede Romanfeuilletonister den Kunst: at spænde Opmærksomheden og bringe et nysgjerrigt Publikums Tænder til ret at løbe i Vand, for at være desto sikkrere paa »succès«.

„Hvorledes troer I nu, Amine benyttede de tre Dage? ... Troer I, hun staaer til at redde?" ... Saaledes blev den sorte Homèr ved paa en næsten drillende Maade at raillere sit Publikum. Og ved hvert af disse Spørgsmaal, som han forsatte i det Uendelige og med en vidunderlig Tungefærdighed, gik en sagte Mumlen gjennem Skaren, Nogle meente Ja, men de Fleste svarede: „Nei! — hvorledes skulde hun kunne undgaae sin Skæbne? bevogtet af bevæbnede Eunuker, hos en saa mægtig Sultan? osv."

„Ja, svarede Muphtalmi, idet han med et overlegent Smiil viste sine hvide Tænder og bankede sin Pibe ud, for atter at lade den stoppe paa det Offenliges Bekostning — thi han betalte aldrig for sin Fortæring —: Ja, Børn, naar vi ville være oprigtige, saa kunde Sagen have sine Vanskeligheder, saadan som det gaaer til i det virkelige Liv; hvis hun havde været indført i Padischas Serail i det

hundredtaarnede Stambul, eller hvis den ikke mindre mægtige Frankersultan, som for Tiden hersker over os Rettroende, havde udseet hende til Prydelse for sit Leie, saa vilde Enden ikke have været vanskelig at forudsee. Men I veed jo nok, at vi i vore Eventyr have visse Privilegier, om det end i Virkeligheden ikke altid gaaer efter Ønske." — Der laae i det Smiil, hvormed han sagde dette, en vis, om jeg saa maa sige politisk Sarkasme, Noget, som efter vore Forhold kunde sammenlignes med en spydig Lederartikel i et Oppositionsblad. Senere synes den europæiske Civilisation, ogsaa i Skikkelse af politisk Opposition, at have banet sig Vei til Orienten, som man seer af det nylig stedfundne Mordattentat paa Kongen af Persien. I Ægypten, hvor man dengang i det Mindste endnu ikke havde Blade, og følgelig heller ikke Oppositionsblade, nøiedes man med paa denne mere passive Maade at give sin Misfornøielse tilkjende. For dem, der maatte være tilbøielige til at foragte eller beklage et Folk, der ganske er berøvet en fri Presses Velsignelser, maa jeg i Forbigaaende bemærke, at disse Barbarer dog ikke ere saa uvidende og dumme, som Mange maaskee kunde troe. De have tvertimod mere medfødt Skarpsindighed, ja maaskee mere Geni, end vi Europæere overhovedet; og desuden vide de omtrent Alt, hvad de i Regelen behøve. Paa deres Hoiskoler, af hvilke flere ikke uden Grund ere berømte, læres Theologi, Historie, Mathematik osv. bedre, end man sædvanlig tænker. Deres Kultur er maaskee i og for sig og med Hensyn til de lokale Forhold ingenlunde daarlig, kun at den har en anden Retning og Karakteer end vor; det Eneste, jeg med Grund fandt at dadle hos dem, var, at de aldeles ikke holdt over Reenlighed i Gaderne. Forøvrig benyttede Napoleon sit korte Ophold i Kairo til her at oprette et Institut, et Bibliothek, et Bogtrykkeri og et kemisk Laboratorium. Denne mærkelige Mand kunde ikke berøre nogen Plet af Jorden, uden som Spor af sin Nærværelse at efterlade en fuldstændig Organisation.

„Altsaa," vedblev Muphtalmi, „I antage, at de to Elskende ere fortabte. Men I huske ikke paa, at der i gamle Dage, da Aanderne vare virksommere end nuomstunder, existerede en mægtig Aand, ved Navn Zaches, som straffede alle urimelige Ønsker ved at bønhøre dem. Noureddin oprørte sig i sin Fortvivlelse mod Allah, og sagde: „Naar man lærer os, at Lykke og Viisdom er Øiemed og Udspring for alle dine Værker, o Skaber, hvorfor seer jeg da ikke Andet end Undertrykkelse, Uretfærdighed og Grusomhed? — O Allah, vær retfærdig, og jeg vil tilgive Dig, — lad mig i denne Time være Osman, og lad Osman være Noureddin!" Neppe havde han udtalt dette Ønske, før Zaches aabenbarer sig for ham og siger med Tordenstemme: „Dit Ønske er opfyldt! See her denne Talisman, saa ofte Du lægger den paa dit Hjerte, vil dit Ansigt og din hele Person forvandles til Osmans Skikkelse, og han vil ligeledes antage Udseende af Noureddin; og saasnart Du borttager Talismanen fra dit Bryst, vil Forvandlingen atter være forbi!" Derpaa forsvandt Aanden.

„Noureddin lod sig ikke dette sige to Gange, han gjorde, som Aanden havde foreskrevet, og strax befandt han sig i et Værelse af Serailet. Paa samme Tid gik Sultanen i sin Have og klagede ligesaa bittert over sin Skæbne, idet han med Utaalmodighed ventede paa Amines Svar. „Hvad er dog al Jordens Magt og Lykke? sagde han. Jeg kan hævne mig paa mine Modstandere, jeg kan hindre deres Lykke, men jeg er ikke istand til at befordre min egen og vække Kjærlighed hos en lunefuld Slavinde. Hvorfor, sluttede han sin Klage, kan jeg ikke paatage mig Noureddins Skikkelse, da vilde hun øieblikkelig skjænke mig Kjærlighedens Henrykkelse."

„Imidlertid virkede Talismanen, uden at han vidste det, ogsaa paa ham, og da han tilfældigviis nærmede sig en Fontæne, saae han til sin Overraskelse og Glæde, at Allah havde gjort et Mirakel til hans Gunst, og at baade hans

Ansigt og hans hele Person var forvandlet, saa at han ikke gjenkjendte sig selv. Hans Lidenskab til den skjønne Slavinde steg til det Høieste, idet den troede sig beskyttet af Allah selv. I Haab om, at nu den sidste og eneste Hindring for hans Ønsker er ryddet af Veien, iler han til Serailet. Men her støder han paa en ny og uformodet Hindring. Ved Indgangen standses han af Livvagten, som ikke kjender ham. Under den Larm, som herved opstod, kommer Kasem til; han gjenkjender i Kalifen sin forrige Herre Noureddin, han troer, han er kommen for at bortføre Amine fra Serailet, og da han mener ikke at kunne finde nogen bedre Leilighed til at tilfredsstille sin Hævn, saa drager han sin Dolk og gjennemborer Kalifen. Men denne var ikke mindre let paa Haanden, i det samme Øieblik, han selv blev rammet, stødte han Kasem sin Dolk i Hjertet, og saaledes faldt de Begge paa deres Gjerninger.

„Imidlertid hvilede den virkelige Noureddin paa en pragtfuld Sofa i Serailet, og tænkte over, hvorledes han skulde forholde sig i sin Rolle som de Troendes Behersker, da i det Samme et Tæppe løftedes tilside, og en Slavinde traadte ind med den af Amine tilberedte Sorbet, som Tegn paa, at hun bøiede sig under sin Skæbne. Med glædestraalende Blikke modtog han Skaalen, tømte den til sidste Draabe, og befalede derpaa, at Amine skal føres ind til ham. O, tænkte han, hvor hun vil henflyde i Taarer, og for en kort Tid i det Mindste glemme sin Ulykke, naar jeg siger hende, at jeg ikke er Osman, naar jeg siger hende de Ting, som ingen Andre end hun og jeg vide, og fortæller hende Virkningen af den vidunderlige Talisman! —

„For at gjøre hans Lykke fuldstændig, træder en Eunuk ind og beretter, hvad der er foregaaet ved Serailets Port med Kasem og den formeentlige Noureddin. „Man begrave de Døde", befaler han, „og Ingen tale et Ord om Sagen, hvis han har sit Liv kjært." Og allerede udmalede han sig i sine Tanker, hvorledes han stedse vilde

bære Talismanen paa Brystet, og uden at Nogen kunde ane den virkelige Sandhed fortsætte sin Rolle som Kalif, overtage Regeringen over de Rettroende og henleve sit øvrige Liv i ubestridt Besiddelse af sit Hjertes Klenodie.

„Da gled atter Tæppet tilside, og ind træder Amine, ikke smykket som Brud med et Følge af festlig klædte Terner, men ene, bleg, skjælvende og forstyrret. Hendes Læber forsøgte at smile, men formaaede ikke at skjule Frygten og Hadet. Noureddin nød med Henrykkelse Synet af den Uorden, hvori hun viste sig, da han heri saae et Beviis paa hendes Troskab. Han slutter hende med Ømhed i sine Arme, men hun svarer kun med Sukke og passiv Modstand, omtrent som et Lam, der føres til Slagterbænken. Da overvældes han af Medlidenhed og Glæde, hurtig tager han Talismanen bort fra sit Bryst, staaer for hende som den virkelige Noureddin, og forklarer hende med faa Ord den Hemmelighed, som har skaffet ham Adgang til dette Sted. Endelig fortæller han hende, hvorledes Sultanen og den onde Slave begge ere dræbte, og hvorledes hun nu har Valget imellem at flygte med ham til en ukjendt Egn, eller at blive her som første Sultaninde og herske over alle Serailets Rigdomme."

... Her gjorde Muphtalmi atter en Pause, og gav ved sine sædvanlige spodsk henkastede Spørgsmaal sit Publikum Leilighed til en livlig Diskussion om, hvad der i dette Tilfælde var det rette, og hvad der ydede størst Sikkerhed for den Lykke, som de tvende tro Elskende saa vel havde fortjent, og som de nu syntes at have mellem Hænderne. Da det viste sig, at Meningerne omtrent vare ligelig deelte, tog den gamle Neger atter Ordet, og sagde: „I ere Alle nogle Tosser; istedetfor vidt og bredt at debattere om den bedst mulige Anretning af Lykken, som I burde vide, at et Menneske aldrig har i sin Magt, burde I have overveiet, om ogsaa denne Lykke, hvorover I saa rask disponere, allerede er et fastbygget Huus, som ikke det første det bedste Vindpust kan

omblæse, eller om I ikke som sædvanligt have gjort Regning uden Vært. Men nu skal I faae at see, hvorledes Allah er meget klogere end I Stakler, og hvorledes Enhver bør rolig taale sin Skæbne og ikke lade sig friste til Afvigelser fra den lige Vei af slette Aander, som Profeten ikke udtrykkelig har anbefalet. Og Zaches hører ikke til de Aander, som Profeten har anbefalet, i det Mindste ikke det jeg veed, men maaskee I ere bedre underrettede," sagde han, idet han atter viste sine Tænder med det ham egne poliske, om ikke ondskabsfulde, saa dog noget haanlige Smiil. Nysgjerrigheden og Spændingen tiltog kjendelig, men Muphtalmi gav sig god Tid, og drog adskillige lange Drag af sin Pibe, inden han vedblev. Det var aabenbart, at man i ham, trods hans ærbare Tale om Allah og Profeten, saae en Typus af orientalsk Ironi, en religiøs-filosofisk Skeptiker, som i sit Indre spottede med de bestaaende Traditioner, og det syntes mig ikke uden profetisk Betydning, at denne Aandsretning netop fandt sit Udtryk i en Neger, som for at antyde, at denne Race, der endnu neppe er kommen ud over Barnealderen, har en rig Fremtid og mulig engang er bestemt til at fortrænge de sidste Rester af den gamle orientalske Kulturtilstand, for paa dens Ruiner at skabe en ny. Maaskee vil den sorte Race ogsaa engang tage Hævn over Europa. Dog dette ville vi neppe komme til at opleve. Men i den hele Maneer, hvorpaa Muphtalmi behandlede sit Publikum, og idet han foredrog (jeg havde nemlig oftere Leilighed til at iagttage lignende Scener), var der Noget, som mindede paa eengang om Sokrates, Aristophanes og Voltaire, hvilke Herrer dog rimeligviis vare ham ganske ubekjendte.

„Altsaa, som jeg sagde," vedblev den Gamle, „Noureddin var paa Lykkens Tinde, og var saa sikker i sin Sag, at han atter aabnede sine Arme for at dele sin Bruds Henrykkelse. Men hvo maler hans Forbauselse, da han seer Amine taus og ubevægelig og efter at have betragtet ham med et mørkt fortvivlet Blik pludselig at vende sig fra ham,

sønderrive sine Klæder, og udbryde i vilde Forbandelser, indtil efterhaanden Stemmen svigtede, og hun henfløt i Taarer. Noureddin betragtede hende med en uendelig Smerte, og troede, at Kalifen alt havde misbrugt sin Magt mod hende. Men hun samlede atter sin Kraft, nærmede sig ham og sagde: „Ulykkelige, Du har drukket Døden af denne Skaal! Ligesaa formastelig som Du, vilde jeg være klogere end Allah, og selv paatage mig at sørge for min Lykke. Efter at jeg først havde drukket af denne Skaal, gjorde jeg det Ønske, at dens Indhold maatte blive til Gift, og strax bevægedes den af en usynlig Haand, og den samme Aand, som gav Dig Talismanen, lod mig med frygtelig Røst vide, at mit Ønske var opfyldt."

„Noureddin mærker allerede Virkningen af Giften, hans Knæ skjælve og hans Øine fordunkles; hans Arme søge Amine, og hans Læber stamme endnu ømme, elskovsfulde Ord. Idet han segner og falder, berører Talismanen hans Bryst, han forvandles atter, og Dødens Rædsler præge sig i Osmans Ansigt. Amine kan ikke udholde dette Syn, hun flygter uden at vide, hvad der foregaaer med hende. Serailet kommer i Bevægelse. Man finder Sultanen død, og Lægerne erklærer, at han er forgivet. Amine blev som skyldig i dette Mord dømt til Døden, og Osmans ældste Søn feirede sin Thronbestigelse ved at lade hende putte i en Sæk og nedsænke i Nilen, til stor Glæde for Krokodilerne.

Saaledes," sluttede Muphtalmi sin Fortælling, „seer I, indskrænkede og indbildske Mennesker, at I gjøre rettest i med Taalmodighed at lide Alt, hvad Skæbnen bringer. Tro ikke, at I undvige Ulykken ved Eders Klager og endnu mindre ved at gjøre ufornuftige Ønsker. Thi Aanden Zaches kunde faae i Sinde at bønhøre Eder, og saa ere i først for Alvor fortabte."

Derpaa reiste Fortælleren sig, og idet han besvarede Mængdens Bifaldsmumlen og Udraab med sit særegne, godmodig-foragtelige Smiil, gik han hen til en anden Kafé, for

at søge sig et andet Publikum. Der opstod for en kort Tid en livlig Meningsvexel, som formodenlig indeholdt en folkelig Kritik over den lærde Mands Foredrag. Men lidt efter ophørte Larmen som ifølge et Signal, Kredsen aabnede sig, og Alméerne begyndte atter deres Dands.

— Og den skjønne Zuleika?

— Ja, hun var pludselig bleven alvorlig, og skjænkede mig den hele Aften ikke et eneste Smiil.

P. L. Møller.

Om Midler mod lav Arbeidsløn.

(Efter: **Principles of political economy with some of their applications to social philosophy, by John Stuart Mill.**)

I.

Det simpleste Middel, man kan anvende for at hæve Arbeidslønnen til den ønskelige Høide, vilde være at fastsætte den ved Lov: og mod dette Maal sigter da ogsaa flere Forslag til at regulere Forholdet mellem Arbeidere og Arbeidsherrer, som til forskjellige Tider have været eller som endnu ere i Omløb. Ingen har nogensinde tilraadet, at Arbeidslønnens Høide skulde slaaes fast, eftersom alle Vedkommendes Interesse fordrer, at den skal være variabel; men Nogle have foreslaaet at fastsætte et Minimum for Arbeidslønnen, overladende Variationerne derudover til at blive bestemte ved Efterspørgslen. En anden Plan, som har fundet mange Forkæmpere blandt Arbeidernes Ledere, er den: at man skulde danne Forsamlinger, (i England kaldte »local boards of trade«, i Frankrig »conseils de prud' — hommes« o. a.) bestaaende af Delegerede fra Arbeiderne og fra Arbeidsherrerne, at disse skulde møde til Raadslagning for at blive enige om en Middelhøide for Arbeidslønnen, og være bemyndigede til at bekjendtgjøre den som almindelig bindende for Arbeidsherrer og Arbeidere. Udgangspunktet for Afgjørelsen skulde være ikke Forholdene paa Arbeidsmarkedet, men hvad der med Billighed kan forlanges; Forsamlingerne skulde sørge for, at Arbeideren fik rimelig Løn og Kapitalisten rimeligt Udbytte.

Atter Andre (men det er snarere Filantroper, der interessere sig for de arbeidende Klasser, end det er Arbeidere selv) ere ængstelige for at tilstede Mellemkomsten af nogensomhelst Myndighed ved Arbeidskontrakter; de frygte for, at en Indblanding ved Love vilde blive overilet og ukyndig; de ere overbeviste om, at naar to Partier med modsatte Interesser forsøge at vaage over disse Interesser ved Forhandling gjennem deres Repræsentanter paa Grundlag af Billighed, vilde dette — naar der ikke kunde gives nogen Maalestok for, hvad der er billigt, — snarere forværre Uenigheden end bilægge den. Men hvad det er unyttigt at forsøge gjennemført ved Lov, søge disse Folk at opnaae ved Moralen. Enhver Arbeidsherre, tænke de, bør give tilstrækkelig Løn, og hvis de ikke gjøre det frivilligt, skulle de drives dertil ved den offenlige Mening; naar de ansees for at give tilstrækkelig Løn, bliver det til deres egen Fordeel, som, antage de, ogsaa er Publikums. Dette er vistnok en klar Fremstilling af adskillige bestaaende Meninger om denne Gjenstand.

Jeg ønsker at indskrænke mine Bemærkninger til kun at omtale det Princip, som findes i alle disse Raad, uden at tage de praktiske Vanskeligheder med i Betragtning, saa alvorlige end disse synes at være. Jeg skal forudsætte, at Arbeidslønnen ved en eller anden af disse Foranstaltninger kunde stige over det Punkt, til hvilket den vilde bringes ved Efterspørgslen, det vil sige: over den høieste Taxt, som kan gives ved den bestaaende Kapital, idet denne selvfølgelig beskæftiger alle Arbeidere. Thi det er en Feil at antage, at Efterspørgslen kun nedsætter Lønnen. Det er netop de samme Midler, der nedsætte Lønnen, som bringe den til at stige. Naar nogle Arbeidere ere ubeskæftigede, blive disse, med Mindre de underholdes ved Godgjørenhed, Arbeidssøgende, og Lønnen falder; men naar Alle, som vare uden Beskæftigelse, have faaet Arbeide, vil Lønnen ikke, under det frieste Konkurrencesystem, falde lavere. Der er mærkelige Begreber i Omløb angaaende Konkurrencens Natur. Nogle

Mennesker synes at forestille sig, at dens Virkning er næsten ubegrændset, at Priserne blive lavere ved Sælgernes og Arbeidslønnen ved Arbeidernes Konkurrence, ja synker ned til Nul eller til et ubetegneligt Minimum. Intet kan være mere ugrundet. Varer kunne kun saa længe synke i Værdi ved Konkurrencen, indtil de finde Kjøbere nok; og Arbeidslønnen kan kun saa længe synke ved Efterspørgslen, indtil alle Arbeidere have faaet Adgang til Lønning. Dersom den sank under dette Punkt, vilde en Deel af den Kapital, hvorpaa Arbeidet beroer, forblive uanvendt af Mangel paa Arbeidere; der vilde da begynde en Modkonkurrence fra Kapitalisternes Side, og Lønnen vilde stige.

Naar altsaa den Taxt for Arbeidslønnen, som følger af Konkurrencen, uddeler hele den Sum, som skal anvendes i Foretagendet, blandt alle Arbeidere, maatte nogle af disse miste deres Beskæftigelse, hvis en Lov eller den offenlige Mening vilde fastsætte en høiere Taxt; og da det ikke er Filantropernes Mening, at Arbeiderne skulle lide Nød, maatte man sørge for dem ved en paanødet Tilvæxt af Arbeidsfondet, ved en Arbeidsherrerne paatvungen Besparelse. Det nytter ikke at fastsætte et Minimum for Arbeidslønnen, med Mindre man sørger for, at der gives Arbeide eller ialfald Arbeidsløn til Alle, som søge derom. Dette hører altsaa stedse med til Planen og er overeensstemmende med deres Ideer, som vilde bifalde et enten af en Lov eller af Moralen paabudt Minimum for Arbeidslønnen. Den offenlige Mening betragter det som den Riges eller som Statens Pligt at finde Beskæftigelse for alle Fattige. Dersom den offenlige Menings moralske Indflydelse ikke kan bringe de Rige til at spare Saameget af deres Forbrug, at de kunne sætte alle Fattige i Arbeide for „rimelig Løn", antager man, det tilkommer Staten at paalægge Skatter i denne Hensigt, enten ved lokale Afgifter eller ved Bidrag af Statens Midler. Forholdet mellem Arbeide og Arbeidskapital vilde da blive ordnet til Fordeel for Arbeiderne, ikke ved Indskrænkning af Befolkningen, men ved Tilvæxt af Kapitalen.

II.

Dersom denne Fordring paa Samfundet kunde indskrænkes til den nulevende Generation, dersom intet Andet var nødvendigt end en paatvungen Indsamling, tilstrækkelig til at sørge for vedvarende Beskæftigelse til en høi Løn for den nulevende Folkemængde, vilde et saadant Forslag ikke finde nogen mere ivrig Forsvarer end mig selv. Samfundet bestaaer hovedsagelig af dem, som leve af legemligt Arbeide, og naar Samfundet, det vil sige, naar Arbeiderne yde deres fysiske Kræfter til at beskytte Individer i Nydelsen af Overflod, ere de derved og have de altid været berettigede til at beskatte denne Overflod til Bedste for offenlige Formaal, blandt hvilke Formaal Folkets Underhold er det vigtigste. Da Ingen er ansvarlig for, at han er blevet født, er intet Pengeoffer for stort til at ydes af dem, som have Mere end nok, i den Hensigt at sikkre Udkommet for Alle dem, som alt ere satte ind i Tilværelsen.

Men det er en ganske anden Ting, naar man forlanger af dem, som have produceret og sammensparet, at de skulle afholde sig fra Forbrug, indtil de have givet Føde og Klæder, ikke blot til Alle, som nu leve, men til Alle dem, som de eller deres Afkom maatte finde paa at sætte ind i Verden. Naar man anerkjendte og indlod sig paa en saadan Forpligtelse, vilde alle Skranker falde, baade virkelige og forebyggende. Intet vilde hindre Folkemængden i at voxe efter den hurtigste Maalestok; og da den naturlige Tilvæxt af Kapitalen i det Mindste ikke vilde blive mere hurtig end før, maatte Beskatningen for at udjevne det voxende Underskud stige i samme gigantiske Forhold. Der vilde naturligviis blive gjort Forsøg paa at afpresse Arbeide til Erstatning for Understøttelse. Men Erfaringen har viist, hvad Slags Arbeide man kan vente af dem, som til Gjengjæld modtage offenlig Hjælp. Naar Betalingen ikke gives for Arbeidets Skyld, men Arbeidet stiftes for Betalingens Skyld, er Efterladenhed en sikker Følge: at opnaae virkeligt Arbeide af Dagleiere uden at være i Stand til at opsige

dem er kun muligt ved Hjælp af Pidsken. Man vil uden Tvivl indsee, at denne Indvending vilde man kunne komme over. Den Sum, som reises ved Beskatning, maatte spredes ligeligt over Arbeidsmarkedet, hvilket ogsaa synes at tilstræbes af dem, der i Frankrig understøtte „Retten til Arbeide“ uden at give nogen ubeskæftiget Arbeider Adkomst til at forlange Understøttelse paa et særligt Sted eller ved en særlig Bestilling. Retten til Opsigelse ligeoverfor enhver Arbeider vilde da vedvare, idet Øvrigheden blot gav sig af med at skaffe forøget Beskæftigelse, naar der var Mangel derpaa, og forbeholdt sig som andre Arbeidsherrer Valget af sine egne Folk. Men lad dem arbeide aldrig saa strengt, Tilvæxten af Befolkningen kan ikke, som saa ofte paaviist, bringe Produktionen til at stige i samme Forhold: Overskuddet af Kapital, efterat Alle vare forsørgede, vilde i et stedse mindre Forhold være istand til at holde Skridt med Produktionen og med Folkemængden, og da Tilvæxten af Befolkningen skeete i et konstant Forhold, medens Tilvæxten af Produktionen aftog, vilde Overskuddet af Kapital med Tiden blive aldeles opslugt; Beskatningen til Understøttelse for den Fattige vilde fortære Landets Indtægter, Betalerne og Modtagerne vilde smelte sammen til een Masse. Standsningen i Befolkningens Tilvæxt, enten paa Grund af Dødsfald eller af Klogskab, vilde da ikke længer kunne forhindres, men maatte indtræde pludselig og paa een Gang; Alt, hvad der hæver Menneskesamfundet over en Myretue elleer en Bæverkoloni, vilde i Mellemtiden være gaaet tilgrunde.

Disse Konsekvenser ere saa ofte og saa klart paapegede af anseete Forfattere, i bekjendte og tilgængelige Skrifter, at Ukjendskab til dem hos dannede Personer ikke længer er tilgiveligt. Dobbelt misligt er det for dem, der træde op som offenlige Talere, at være uvidende om disse Betragtninger, at forbigaae dem i Taushed og tale vidt og bredt om Arbeidsløn og Fattiglove, ikke som om disse Indvendinger kunde gjendrives, men som om de ikke existerede.

Enhver har Ret til at leve. Det ville vi antage for indrømmet. Men Ingen har Ret til at sætte Skabninger ind i Verden, som skulle forsørges af Andre. Enhver, som agter at holde paa den første af disse Rettigheder, maa give Afkald paa al Fordring paa den sidste. Dersom en Mand ikke engang kan forsørge sig selv uden Hjælp af Andre, have disse Ret til at sige, at de ikke tillige ville paatage sig Forsørgelsen af et Afkom, som det er fysisk muligt for ham at kalde til Live. Nu gives der en Overflødighed af Skribenter og offenlige Talere, af hvilke Mange gjøre de meest pralende Fordringer paa at være dybtfølende, hvis Livsanskuelse i den Grad er virkelig raa, at de see en Haardhed i at forhindre Fattige fra at avle Børn med nedarvet Fattigdom i selve Fattighuset. Fremtiden vil engang spørge med Forfærdelse, hvad Slags Folk det kunde være, blandt hvilke saadanne Præster kunde finde Proselyter.

Det vilde være muligt for Staten at sikkre Arbeide til høi Løn for Alle, som ere fødte. Men dersom den gjør det, er den nødt til for Selvopholdelsens Skyld og for at værne om Alt, for hvis Skyld en Regering bestaaer, at sørge for, at der Ingen fødes mod dens Ønske. Dersom de sædvanlige og oprindelige Bevæggrunde til Afholdenhed mangle, maa andre sættes i Stedet. Kontrol med Giftermaal, i det Mindste saaledes som den existerer i nogle tydske Stater, eller haard Bøde for dem, som have Børn uden at være i Stand til at forsørge dem, vilde da være uundgaaelig. Samfundet kan føde de Trængende, dersom det tager deres Formerelse under sin Kontrol, eller det kan (dersom det er blottet for al moralsk Følelse for det ulykkelige Afkom) overlade den til deres Forgodtbefindende, naar de da sørge for sig selv. Men det kan ikke ustraffet paatage sig Forsørgelsen og lade dem formere sig frit.

At give ødselt til Folk, enten under Navn af Godgjørenhed eller af Arbeide, uden at sætte dem under saadanne Indflydelser, at kloge Bevæggrunde kunne faae Magt over dem, er at forøde velgjørende Menneskers Midler uden at naae

Maalet. Sæt Folk i en Stilling, hvor deres Vilkaar aabenbart afhænge af deres Antal — og den største vedvarende Godgjørenhed maa ansees for et Offer, bragt for at forbedre den nulevende Slægts fysiske Velfærd —, og søg ved disse Midler at forbedre deres Efterkommeres Kaar. Men lader man Arbeidslønnen unddrages deres egen Kontrol og sikkrer dem en vis Indtægt enten ved Lov eller ved Samfundets Medfølelse, da vil ingen Grad af Velvære, som man kan give dem, gjøre det klart for dem eller deres Efterkommere, at deres egen Afholdenhed er det eneste rigtige Middel til at holde dem oppe. Man vil blot opnaae, at de med Utilfredshed forlange en vedvarende Omsorg for sig selv og deres hele Slæng af mulig Efterslægt.

III.

Næst efter Forsøgene paa at regulere Arbeidslønnen og ved kunstige Midler at sørge for, at Alle, som ville arbeide, skulle modtage en forholdsmæssig Løn derfor, skulle vi betragte en anden Klasse af Midler, som ikke have til Hensigt at blande sig i Kontraktens Frihed, som overlade Arbeidslønnen til at blive fastsat ved Konkurrencen paa Markedet, men, naar den ansees for utilstrækkelig, søge at erstatte Arbeideren det Manglende. Af denne Natur var det Middel, som Sogneforstanderskaberne i England tyede til i en tredive til fyrgetyve Aar indtil 1834 (the Allowance System). Det blev først indført, da paa Grund af en Række af slette Aar og deraf følgende høie Priser paa Fødemidler Arbeidslønnen var bleven utilstrækkelig til at skaffe Landbrugerne det Udkomme, som de vare vante til. Menneskekjærlighed, forenet med den Idee, som da næredes i høie Kredse, at Folk ikke bør have Lov til at lide, fordi de have overbefolket deres Land med en Mængde Indbyggere, forledte Forstanderne i Landdistrikterne til at begynde at give Sogneunderstøttelse til Folk, som alt havde privat Arbeide; og da denne Praxis engang havde faaet Hævd, ledede Gaardmændenes umiddelbare Interesse til en hurtig og viid

Udbredelse deraf, da det satte dem i Stand til at drage Fordeel af deres Arbeideres Understøttelse paa de andre Sogneboeres Bekostning. Da Principet i denne Plan ligefrem var at tilveiebringe Midler til det Fornødne for enhver Familie, var det en naturlig Følge, at der maatte gives Mere til den Gifte end til den Eenlige, Mere til dem, som havde stor Familie, end til dem, som ingen havde: altsaa voxede Tilskuddet i Reglen for hvert Barn. Saa indtrængende og positiv en Opmuntring til Forøgelse af Folkemængden er dog ikke uadskillelig fra Planen: Tilskuddet til Hjælp paa Lønnen kan være fast, lige stort til alle Arbeidere, og da det er den eneste Form, som der kan være Tale om, at Systemet kan antage, ville vi forudsætte det.

Det er tydeligt, at det kun er en anden Maade at fastsætte et Minimum af Arbeidsløn paa, og at den ikke adskiller sig fra den directe Maade i Andet, end at den tillader Arbeidsherren at kjøbe Arbeidet til Prisen paa Markedet, idet det Manglende erstattes Arbeideren af Statskassen. Det Slags Garanti, som den tilbyder, kan angribes ved de samme Indvendinger som den anden. Den lover Arbeiderne, at de skulle have et vist Udbytte, hvor talrige de end maa være: og derved fjerner den ligemeget de af Naturen og af Fornuften paabudte Hindringer for en ubegrændset Tilvæxt af Befolkningen. Men ved Siden af de Mangler, som det har tilfælles med alle Forsøg paa at regulere Arbeidslønnen uden at vaage over Befolkningens Tilvæxt, har dette System en særlig Urimelighed for sig selv. Det er den, at det uundgaaeligt tager fra Lønnen med den ene Haand, hvad det giver med den anden. Der er en vis Høide af Arbeidslønnen, under hvilken Folk ikke kunne eller ikke ville finde sig i at leve. Vi sætte, at det er 7 Shilling om Ugen. Slaaede af det Ynkelige i denne usle Indtægt forhøie Sogneforstanderskaberne den humant til 10. Men Arbeiderne ere vante til 7, og skjøndt de med Glæde vilde have Mere, leve de hellere af det (som Erfaringen viser), end de lægge Tvang paa Forplantelsesdriften. Deres Kaar

ville ikke blive forandrede til det Bedre, fordi de faae Penge af Sognet. Naar de faae 3 Sh. af Sognet, ville de have det ligesaa godt som før, thi de vilde formere sig i den Grad, at de bragte Lønnen ned til 4 Sh. Den vil altsaa ved Befolkningens Tilvæxt tvinges ned til det Punkt; eller maaskee de ikke behøve at vente paa en saadan Tilvæxt, idet der er ubeskæftigede Arbeidere nok i Arbeidshuset til at fremkalde denne Virkning paa een Gang. Det er velbekjendt, at dette System i Praxis virkede paa den beskrevne Maade, og at under dets Indflydelse Lønnen sank lavere, end det tidligere havde været kjendt i England. I det sidste hundrede Aar, under en mere streng Gjennemførelse af Fattiglovene, voxede Befolkningen langsomt, og Arbeidslønnen paa Landet var betydelig over det Nødvendige til Livets Ophold. Under det omtalte System voxede derimod Befolkningen saa hurtig og Lønnen sank i den Grad, at Familierne med Løn og Tilskud tilsammen vare værre stillede, end de havde været før med Lønnen alene. Naar Arbeideren kun har Lønnen at stole paa, har Minimum Noget at betyde. Dersom Arbeidet lønnes under den laveste Priis, som sætter Folkemængden istand til at holde sig, vil en Aftagen af Befolkningen atter indføre denne laveste Løn. Men dersom det Manglende skal erstattes ved tvungne Bidrag fra Alle dem, som have Noget at give, maa Lønnen falde under det Nødvendige; den maa falde lige til Nul. Dette beklagelige System, til hvilket man nu har opdaget at der knytter sig Misbrug, værre end til nogen anden Form af Fattiglov, er nu forladt, og det skal siges, at Ingen efter dette ene Misbrug indrømmer, at han ønsker dets Gjenoplivelse.

Intet Middel mod lav Arbeidsløn har den ringeste Udsigt til at udrette Noget, naar det ikke virker paa og gjennem Folks Sæder og Skikke. Naar disse ere upaavirkede, vilde enhver nok saa heldig Foranstaltning, om den end for en Tid forbedrer Betingelserne for den meget Fattige, kun løsne de Baand, ved hvilke Overbefolkning foreløbig

var hæmmet, og Virkningen deraf kunde ikke udeblive, naar Kapitalen, drevet ved Beskatningens Svøbe og Spore, blev tvunget til at føie sig derefter. Men dette Forhold kunde umulig vedvare længe, og naar det holdt op, vilde det efterlade Landet med et forøget Antal af den fattigste Klasse og med et formindsket Antal af alle Andre end de Fattigste eller, hvis det varede længe nok, med slet ingen Andre. Thi dertil vilde komme alle de sociale Institutioner, som fjerne de naturlige Skranker mod Overbefolkning uden at sætte andre i Stedet.

IV.

Ved hvilke Midler skal man da modvirke Fattigdommen? Hvordan kan man afhjælpe et saadant Onde som lav Arbeidsløn? Dersom de Forholdsregler, man sædvanlig anbefaler derimod, ikke ere hensigtssvarende, kan man da ikke finde paa noget Andet? Er det umuligt at løse Problemet? Kan Statsøkonomien ikke gjøre Andet end udsætte paa Alt og vise, at Intet kan udrettes?

Dersom det var Tilfældet, var Statsøkonomi vel nødvendig, men den vilde have en sørgelig og utaknemlig Forretning. Dersom Massen af Menneskeslægten altid skal staae tilbage som nu, Slaver af Arbeide, i hvilket de ikke have og for hvilket de derfor ikke føle nogen Interesse — slidende fra den tidlige Morgen til den sildige Aften af bare Nødvendighed og med alle de intellektuelle og moralske Mangler, som dette medfører — uden at kunne tage Tilflugt til Tanker eller Følelser — uvidende, thi de kunne ikke faae bedre Belæring end Føde, selviske, thi alle deres Tanker behøve de for sig selv, uden Interesser eller Følelser som Borgere og Medlemmer af Samfundet og med en Anelse om Uret nagende i deres Sind, lige meget paa Grund af det, som de ikke have, og af det, som Andre have: — saa veed jeg Intet, der i saa høi Grad som det kunde bringe et Menneske med nogenlunde udviklede Forstandsevner til at sørge over

Menneskeslægtens Lod. Intet vilde da være mere klogt end med epikuræisk Hensynsløshed at uddrage af Livet saa megen personlig Nydelse for sig selv og for dem, med hvem man sympathiserer, som der kan opnaaes uden at man fornærmer Andre, og lade det meningsløse Virvar af saakaldet civiliseret Tilværelse tumle forbi uændset. Men der er ingen Grund til at see saaledes paa Menneskeslægtens Vilkaar. Fattigdom har ligesom de fleste andre sociale Ulykker sin Oprindelse fra, at Folk følge deres raa Instinkter uden tilbørlig Eftertanke. Et Samfund er overhovedet kun derved muligt, at Mennesket ikke af Nødvendighed er raat. Civilisationen er i enhver Henseende en Kamp imod de dyriske Instinkter. Over nogle af disse har den seet sig istand til at faae mere end Herredømme nok. Den har forfinet store Mængder af Mennesker i den Grad, at de neppe have et Spor eller et Minde om mange af deres meest naturlige Tilbøieligheder tilbage. Dersom den ikke har bragt Forplantelsesdriften under saa megen Tvang som nødvendigt, maa vi huske, at den aldrig har prøvet alvorligt derpaa. De Anstrengelser, den har gjort, have meest gaaet i den modsatte Retning. Religion, Moral og Statsmandskunst have kappedes om at opmuntre til Ægteskab og til Slægtens Formerelse, forsaavidt som den skeer i Ægteskab. Den romersk-katholske Kirke (om nogen anden Kirke er det unødvendigt at tale, da ingen anden har nogen synderlig Indflydelse paa de fattige Klasser) anseer det overalt for sin Pligt at befordre Ægteskab for at forebygge Løsagtighed. Der findes endnu hos Mange svære religiøse Fordomme mod Sandheden. Den Rige troer, forudsat at Følgerne ikke gaae ud over ham selv, at det strider mod Forsynets Viisdom at antage, at Fattigdom kan være Virkning af en naturlig Drift; den Fattige troer, at „Gud sender aldrig Munde uden at han sender Mad.“ Ingen vilde kunne slutte af deres Ord, at man selv havde noget Valg i den Henseende. Saa fuldstændig ere Begreberne forvirrede om hele denne Sag; og det skyldes for en stor Deel den Hemmelighedsfuldhed, i hvilken den er indhyllet

med en høi Grad af falsk Delikatesse, som vilde foretrække, at Sandt og Usandt hellere blev upaaviist og sammenblandet i en af de Sager, som ere af størst Betydning for Menneskets Velfærd, fremfor at der blev talt og tænkt frit derom. Man agter kun lidt paa, hvad denne Ængstelighed for at tale koster Folk. Samfundets Onder kunne ligesaalidt som menneskelige Sygdomme forebygges eller helbredes, uden at der tales aabent om dem. Al Erfaring viser, at Massen af Mennesker aldrig dømmer selvstændig om moralske Spørgsmaal eller ansee Noget for sandt eller usandt, uden det atter og atter er sagt dem; og hvem siger dem, at de have noget Ansvar i den omtalte Sag, naar de holde sig indenfor Ægteskabets Grændser? Hvem møder med den svageste Bebreidelse, eller snarere, hvem møder ikke med Sympathi og Velvillie for en Række Ulykker, som En har bragt over sig selv og dem, som forsørges af ham, ved det Slags Mangel paa Afholdenhed? Medens et Menneske, som ikke holder Maade i Drik, er forstødt og foragtet af Alle, som gjøre Fordring paa at være moralske, er det en af de skjæve Grunde, som man bruger til at paakalde Godgjørenhed, at den Søgende har en stor Familie og er ude af Stand til at forsørge den.

Man kan ikke undre sig over, at Taushed over dette store Afsnit af menneskelig Skyldighed frembringer Uvidenhed om moralske Pligter, da det fremkalder Forglemmelse af fysiske Kjendsgjerninger. At det er muligt at opsætte Ægteskab og at leve i Afholdenhed som ugift, ere de Fleste villige til at indrømme: men naar Folk først ere gifte, synes den Tanke hertillands aldrig at være faldet Nogen ind, at det er underlagt deres egen Kontrol, om de ville have eller ikke have en Familie, eller hvor talrig den skal være. Man skulde troe, at Børn faldt lige ned fra Himlen til gifte Folk, uden at de havde nogen Deel eller Skyld deri, at det virkelig var, som Folk sige, Guds Villie og ikke deres egen, som bestemte Antallet af deres Afkom. Lad os see, hvad en Tænker fra Kontinentet mener om dette Punkt, en af sin

Tids meest velgjørende Mænd, hvis Ægteskab var bekjendt for at være lykkeligt.

„Naar man ikke", siger Sismondi, „har fæstet Tro til farlige Fordomme, naar en Moral, stridende mod vore sande Pligter mod Andre og især mod dem, som vi have givet Livet, ikke er indprentet i den helligste Magts Navn, vil ingen forstandig Mand indlade sig paa Giftermaal, før han er i en Stilling, som giver ham en sikker Levevei, og ingen gift Mand have et større Antal Børn, end han i Virkeligheden kan opføde. Familiefaderen vil tænke med Rette, at hans Børn maa være tilfredse med de samme Kaar, i hvilke han selv har levet, og hans Ønske vil være, at den opvoxende Slægt skal gaae nøiagtig i den bortgaaendes Spor; at een Søn og een Datter skulle, naar de naae den giftefærdige Alder, gjøre som deres egen Fader og Moder; at Børnene af dem igjen skulle afløse hine; at hans Datter i en anden Familie skal nyde just de samme Goder som en Andens Datter i hans egen, og at de Indtægter, som vare Forældrene nok, ogsaa maa være Børnene nok." I et Land, som er i Opkomst, vil nogen Tilvæxt af Befolkningen være tilladelig, men det er et Detail-, ikke et Principspørgsmaal. „I et Land, hvor Befolkningen ikke har Plads til at voxe eller i hvilket dens Stigen er saa langsom, at den neppe mærkes, medens der ikke er nogen Plet ledig til nye Forretninger, maa en Fader, som har 8 Børn, vente, enten at 6 af dem døe i Barndommen, eller at 3 Mænd og 3 Kvinder blandt hans Samtidige og i den næste Generation 3 af hans Sønner og 3 af hans Døttre forblive ugifte af den Grund."

V.

De, som ansee det for et falskt Haab, at den arbeidende Klasse skulde lade sig lede til at iagttage en tilstrækkelig Grad af Klogskab i Henseende til Tilvæxten af deres Familier, eftersom de hidtil kun have paalagt sig ringe Baand i denne Henseende, vise sig ude af Stand til at vurdere de sædvanlige

Bevæggrunde for menneskelig Handlemaade. Intet vilde sikkert være mere nødvendigt for at sikkre dette Resultat, end en almindelig udbredt Mening om, at det var ønskeligt. Som et moralsk Princip har en saadan Tænkemaade endnu aldrig existeret i noget Land; det er mærkeligt, at den ikke existerer i Lande, hvor som en Følge af frivillig privat Foretagelsesaand Overbefolkningen sammenlignelsesviis er hæmmet. Det, som man vedkjender sig at ansee for klogt, har man endnu ikke anerkjendt som Pligt; Talere og Forfattere ere meest paa den anden Side, ogsaa i Frankrig, hvor en sentimental Frygt for Malthus*) er næsten ligesaa herskende som hertillands. Der kan foruden det, at Læren saa nylig er fremkommet, angives mange Grunde for, at den ikke er gaaet over i den almindelige Bevidsthed. Dens Sandhed har i visse Henseender været til dens Skade. Det maa være tilladt at tvivle om, at der, undtagen i de Fattiges egen Klasse (hvis Partiskhed i denne Sag let indsees), nogensinde endnu har været et alvorligt og energisk Ønske om, at Arbeidslønnen skal stige. Der har været fuldt op af Ønsker om at faae Fattigskatten nedsat; men naar det blot skete, har man meget godt fundet sig i, at den fattige Klasse var slet stillet. Næsten Alle, som ikke selv ere Arbeidere, beskæftige saadanne, og have Intet imod at faae dem til godt Kjøb. Det er en Kjendsgjerning, at netop Fattigforstanderskaberne, som ere selvskrevne til at være officielle Apostle for den Lære, som bekæmper Overbefolkning, sjeldent ville høre taalmodig paa Noget, som de behage at kalde Malthusianisme. Fattigforstanderskaberne paa Landet bestaae især af Gaardmænd, og Gaardmænd misbillige i Reglen ogsaa det System at tildele de Fattige Jordlodder, fordi det gjør Arbeiderne „for uafhængige". Af Middelstanden, som er i mindre umiddelbar Berøring og Kollision med Arbei-

---

*) En engelsk Statsøkonom og Forfatter, bekjendt for sine radikale Anskuelser i dette og andre Spørgsmaal. Død 1834. O. A.

dernes Interesser, kan man vente noget Bedre, og Englands Middelstand er i Reglen godgjørende. Men godgjørende Folk have menneskelige Svagheder og vilde meget ofte i al Hemmelighed blive ikke saa lidt misfornøiede, dersom der ikke var Nogen, som trængte til deres Godgjørenhed; det er af dem, at man oftest hører den flaue Lære, at Gud har bestemt, at der altid skal være Fattige. Naar man dertil føier, at næsten Enhver, som har havt nogen Anledning til Bestræbelser i socialt Øiemed, har havt en eller anden Yndlingsreform at virke for, som han troer vilde stilles i Skygge ved Antagelsen af dette store Princip: har været med til at modvirke Kornafgifter, eller at nedsætte Skatter, eller at inddrive Smaafordringer, eller at støtte Privilegier, eller at virke til Vækkelse i Kirken, eller til dens Afskaffelse, eller at rive ned paa Aristokratiet, og at han betragter Enhver, som har noget andet Vigtigt i Tankerne end det, han vil, som en Fjende, — saa kan man neppe undre sig over, at siden Læren mod Overbefolkning først blev bekjendt, have ni Tiendedele af Stemmer overalt været imod den og den tilbageblevne Tiendedeel kun med Mellemrum ladet høre fra sig, eller over at den endnu ikke er trængt igjennem blandt dem, som man maa vente sidst ville gaae ind paa den, Arbeiderne selv.

Men lad os prøve at tænke os, hvordan det vilde gaae, dersom den Tanke blev almindelig hos den arbeidende Klasse, at Konkurrencen af en for stor Mængde var Hovedgrunden til deres Fattigdom, saa at enhver Arbeider — med Sismondi — betragtede enhver Anden, der havde flere Børn, end Samfundets Omstændigheder tillod at have, som En, der gjorde ham Uret — som En, der udfyldte den Plads, han selv var berettiget til at indtage. Enhver, som troer, at en saadan offenlig Mening ikke vilde have en stor Indflydelse paa Sæderne, maa være aldeles uden Menneskekundskab; han kan aldrig have iagttaget, hvor stor en Mængde af de Bevæggrunde, som lede de fleste Mennesker til at vaage over deres egne Interesser, der hidrører fra Hensyn til den offenlige Mening — fra Forventningen om at blive ilde omtalte

eller foragtede, fordi de ikke gjøre det. Særlig angaaende det omtalte Spørgsmaal er det ikke for Meget at sige, at Mangel paa Maadehold lige saa meget foraarsages af den offenlige Mening som af blot dyrisk Tilbøielighed, eftersom den offenlige Mening i Almindelighed, i Særdeleshed blandt de mindst dannede Klasser, har knyttet Ideer om Aand og Magt til denne Drifts Styrke og om Kraftløshed til dens Beherskelse eller Mangel; og denne Forvirring i Tankegangen er Udbyttet og Præget af et Herredømme, udøvet af nogle over andre menneskelige Væsner. Virkningen vilde blive stor, dersom man blot kunde fjerne denne kunstige Bevæggrund, og naar engang den offenlige Mening er slaaet om i den modsatte Retning, vil der snart skee en Revolution i dette Afsnit af menneskelige Sæder. Man har ofte sagt os, at den meest grundige Opfattelse af Arbeidslønnens Afhængighed af Folkemængden ikke vil have nogen Indflydelse paa en Arbeiders Maade at være paa, fordi det ikke er de Børn, han selv kan faae, som ville lægge noget Tryk paa Arbeidsmarkedet. Sandt nok! men det er ogsaa sandt, at fordi een Soldat løber bort, er Slaget ikke tabt; altsaa er det ikke den Bevæggrund, som holder hver enkelt Soldat i sin Række, men det er den Ulykke, som naturlig og uundgaaelig vilde følge efter, dersom Alle handlede som den Enkelte, der hvad Enhver kan see vilde være skjæbnesvangert. Man seer sjeldent Folk udfordre den offenlige Mening i deres egen Samfundsklasse, uden at de bæres enten af Ideer, som ere dem høiere end deres Agtelse for den offenlige Mening, eller af en stærkt udtalt offenlig Mening andetsteds.

Det maa ogsaa vel erindres, at den her omtalte Anskuelse, saasnart som den naaede nogen Indflydelse, vilde have en mægtig Alliance blandt det store Fleertal af Kvinder. Det er sjeldent med Hustruens Villie, at Familierne ere for talrige; paa hende hviler (med alle de fysiske Lidelser og desuden fuld Andeel i Trangen) hele det utaalelige huslige Slid

og Slæb, som følger af Manglen paa Maadehold. At blive lettet for det vilde hilses som en Velsignelse af Skarer af Kvinder, som nu aldrig vove at reise en saadan Fordring, men som vilde reise den, dersom den blev støttet af Samfundets moralske Følelser. Af de Raaheder, som Lov og Moral endnu ikke have ophørt at billige, er uden Tvivl den meest modbydelige den, at noget menneskeligt Væsen skal have Lov til at betragte sig som havende Ret til en Andens Person.

Dersom den Anskuelse engang blev almindelig gjældende i den arbeidende Klasse, at deres Velfærd fordrede en streng Kontrol med Familiernes Tilvæxt, vilde de Hæderlige og Sædelige iblandt dem bidrage til at hævde den, og blot de vilde unddrage sig derfra, som vare i Vane med overhovedet at tage sig det let med Opfyldelsen af sociale Forpligtelser; og der vilde være en øiensynlig Berettigelse til at gjøre den moralske Forpligtelse til at undlade at sætte Børn ind i Verden, som ere en Byrde for Samfundet, til en lovbunden; ligesom Loven ved mange andre Fremskridt i den offenlige Mening, trods den protesterende Minoritet, ender med at paatvinge Forpligtelser, som for at være nyttige maa være almindelige, og som en stor Majoritet af Hensyn til deres Nytte have fundet sig i at underkaste sig. Der vilde ialfald ikke være nogen Fare for lovlig Stadfæstelse, dersom der blev givet Kvinder samme Borgerret som Mænd, hvad de ogsaa af andre Grunde have den klareste Ret til at faae. Lad dem ophøre ved Skik og Brug at være indskrænkede til en fysisk Funktion som deres Livsformaal og deres Adkomst til at gjøre sig gjældende, og de ville strax have lige Stemme med Mænd om Alt, hvad der angaaer denne Funktion: og af alle Menneskehedens kommende Fremskridt, som det nu er muligt at forudsee, kan intet ventes at blive saa rigt som det paa næsten alle Slags moralske og sociale Velgjerninger.

Der staaer tilbage at betragte, hvad Udsigt Tanker og Følelser, grundede paa Loven om Arbeidslønnens Afhængig-

hed af Folkemængden, ville have til at slaae an hos den arbeidende Klasse og ved hvilke Midler saadanne Tanker og Følelser kunne fremkaldes. Før vi betragte Grundene til Haab i denne Sag, et Haab, som Mange uden Tvivl ubeseet ville være rede til at kalde Hjernespind, vil jeg bemærke, at hvis der ikke kan gives et tilfredsstillende Svar paa disse to Spørgsmaal, er det industrielle System, som er herskende hertillands og som betragtes af mange Forfattere som et non plus ultra af Civilisation — hele Statens arbeidende Klasses Afhængighed af Lønnen for Dagleie — uigjenkaldelig fordømt. Spørgsmaalet er, om under disse Forhold Overbefolkning og en Synken i de arbeidende Klassers Kaar er en uundgaaelig Følge. Dersom en klog Kontrol med Folkemængden ikke kan forsones med Dagleiesystemet, er Systemet en Uting, og det store Formaal for Statsøkonomien vilde være (ved alle Overdragelser af Eiendomsret og ved alle Forandringer i Formerne for Industriens Anvendelse) at bringe den arbeidende Klasse under Indflydelse af stærkere og mere indlysende Bevæggrunde, end Forholdet mellem Arbeidere og Arbeidsherrer formaaer.

Men der gives ikke nogen saadan Uforenelighed. Grundene til Fattigdommen ere ikke strax saa iøinefaldende for en Befolkning af Dagleiere, som den er for Eiendomsbesiddere eller som den vilde være for et socialistisk Samfund. De ere dog paa ingen Maade gaadefulde. Arbeidslønnens Afhængighed af Tallet af Søgere om Arbeide er saa langt fra at være svært forstaaeligt for de arbeidende Klasser, at den allerede er indseet og jevnlig paaagtet af mange af dem. Dens Vedkjendelse i det Mindste i Theorien synes nødvendigviis og umiddelbart at maatte skee, naar den offenlige Mening blandt de arbeidende Klasser bliver i Stand til at see fornuftigt paa deres egne samlede Interesser. Det have de Allerfleste af dem hidtil ikke været, enten paa Grund af deres Evners uudviklede Standpunkt eller paa Grund af Ulykken, som levner dem hverken Frygt for Tab eller det

ringeste Haab om Fremgang og gjør dem ligegyldige for Følgerne af deres Handlinger og uden Tanker for Fremtiden.

VI.

For altsaa at forandre den arbeidende Klasses Sæder behøves der en dobbelt Indvirkning, rettet paa een Gang paa deres Underviisning og deres Fattigdom. En virksom Folkeunderviisning af den arbeidende Klasses Børn er den første nødvendige Ting og samtidig dermed en Række Forholdsregler, som skulle (som Revolutionen gjorde i Frankrig) udrydde yderlig Fattigdom for en heel Generation.

Her er det ikke Stedet at behandle, selv i al Almindelighed, enten Principerne eller Maskineriet for Folkeunderviisningen. Men man maa haabe, at den offenlige Mening om denne Sag er i Fremskridt, og at en Underviisning blot af Navn ikke nu maa holdes for tilstrækkelig, langsomme som vi ere til at gjøre Fremskridt til Reformer, netop til Fordeel for den Klasse, som Samfundet paastaaer, at det giver saa god en Underviisning, som det kan tænke sig. Uden at gaae ind paa omtvistelige Punkter maa det hævdes uden Betænkelighed, at Maalet for al Underviisning af Massen af Folket burde være at dyrke sund Fornuft, at danne sig et sundt praktisk Begreb om de Forhold, hvori de befinde sig. Hvad Andet der i Henseende til Kundskaber kan føies dertil, er væsenlig kun en Smagssag, fordi dette er det absolut nødvendige Grundlag, paa hvilket Underviisning maa hvile. Lad det Maal blive anerkjendt og taget i Betragtning som den første Opgave, og man vil have ringe Vanskelighed ved at afgjøre, hvori man skal undervise og paa hvad Maade Underviisningen skal skee.

En Opdragelse, rettet paa at udbrede sund Fornuft tilligemed saa megen Viden, at den vilde sætte Folk i Stand til at dømme om Følgerne af deres Handlinger, vilde være sikker paa, selv uden nogen direkte Indprentning, at opdrage en offenlig Mening, ved hvilken Mangel paa

Maadehold og Ubetænksomhed vilde komme i Miskredit, og den Ubetænksomhed, som overfylder Arbeidsmarkedet, vilde blive alvorlig misbilliget som et Angreb paa det fælles Vel. Men skjøndt man vistnok ikke kan tvivle om, at en saadan offenlig Mening, naar den eengang var dannet, vilde være tilstrækkelig til at holde Folkemængden indenfor naturlige Grændser, vilde det dog, for at en saadan skulde danne sig, ikke gaae an at stole paa Underviisningen alene. Underviisning er ikke forenelig med yderlig Fattigdom. Det er umuligt med noget Udbytte at undervise en trængende Befolkning. Og det er vanskeligt at faae dem til at skatte Værdien af et Velvære, som de aldrig have glædet sig ved, eller at faae dem til at føle Elendigheden af en usikker Tilværelse, som har gjort dem ligegyldige, fordi de altid have levet fra Haanden i Munden. Enkelte kæmpe sig ofte frem til friere Vilkaar, men det Høieste, man kan vente sig af en heel Befolkning, er, at den holder sig paa samme Standpunkt; og Fremgangen i Sæder og Fordringer blandt Massen af ubeskæftigede Dagleiere vil blive vanskelig og seen, med Mindre man kan finde paa Midler til at hæve hele Mængden til en Tilstand af taaleligt Velvære og holde den paa dette Standpunkt, indtil en ny Generation voxer op.

For at opnaae dette Maal ere to Midler gavnlige, uden Uret mod Nogen, uden den Fare for at gjøre Skade, som følger med frivillig eller lovbefalet Velgjørenhed, og ikke blot uden Slappelse, men tvertimod med Skærpelse af enhver Opmuntring til Driftighed og enhver Bevæggrund til Betænksomhed.

VII.

Det første er Kolonisation efter stor national Maalestok. Jeg mener en Bevilling af Statens Midler, tilstrækkelig til at bringe en betydelig Deel af den unge agerdyrkende Befolkning til at udvandre og nedsætte sig i Kolonierne. Ved at give Fortrinet til Nygifte eller, naar det ikke kan opnaaes, til Familier med næsten voxne Børn, vilde Omkostningerne

derved snarest mulig blive afsluttede, fordi Kolonierne vilde blive forsynede med det største Forraad af det, som der er Mangel og her Overflod paa, nuværende og fremtidig Arbeidskraft. Det er viist af Andre, at Kolonisation i hensigtsmæssig Omfang kan ledes saadan, at den ikke vil koste Landet Noget eller ikke Noget, som ikke sikkert vilde blive erstattet; og at de anvendte Penge, netop ved Forskud, ikke vilde blive dragne fra den Kapital, der anvendes til de tilbageblivende Arbeidere, men fra det Overskud, som ikke kan finde Anvendelse med et saadant Udbytte, at den giver et rimeligt Vederlag for Eierens Virksomhed, og som derfor sendes ud for at sættes i Eiendom eller forødes i Hjemmet i letsindige Spekulationer. Den Deel af Landets Indkomster, som sædvanlig anvendes i godgjørende Øiemed paa den arbeidende Klasse, vilde kunne bære det, naar det skulde blive nødvendigt at trække en Vexel paa den til Befordring af Udvandring i den Udstrækning, som her haves for Øie.

Den anden Udvei vilde være at offre al hidtil udyrket Fælleseiendom til at reise en Klasse af smaa Eiendomsbesiddere. Det har længe nok været Praxis at tage disse Jorder fra offenlig Benyttelse og lægge dem til de Riges Godser. Det er paa Tide, at det, som er tilbage deraf, bliver anvendt som Jordegods, offret til Bedste for de Fattige. Maskineriet for Ordningen deraf existerer allerede, idet det fremgaaer af Loven om almindelig Frihed til Udstykning. Hvad jeg vilde foreslaae (skjøndt, tilstaaer jeg, kun med ringe Haab om, at det snart vil blive antaget) er, at i alle fremtidige Tilfælde, i hvilke det tillades at udstykke Fælleseiendom, først en saa stor Deel sælges eller anvises, som er tilstrækkelig til at erstatte Eierne deres særlige eller fælles Rettigheder, og at det Tilbageblevne deles i Lodder paa 5 Acres*) eller saa omtrent for at overdrages til absolut Eiendom for Individer af den arbeidende Klasse, som vilde bringe dem i Drift og under Dyrkning ved deres egen Arbeide. For-

*) 1 Acre er noget over 2/3 Tønde Land.

trinet skulde gives til saadanne Arbeidere — og der er mange af dem —, som havde sparet nok til at ernære sig, indtil den første Høst var bragt i Huus, og hvis Karakteer var en saadan, at den kunde give paalidelige Folk Anledning til at forstrække dem paa deres eget Ord. Redskaber, Gjødning og undertiden ogsaa Kosten maatte ydes af Sognet eller af Staten; Renten af Forskuddet efter det Overslag, som var billiget af Statens Kasse, maatte paalægges som en stadig Afgift med Jordbrugerens Ret til at afbetale med Tiden ved et moderat Antal Aars Afgifter. Disse smaa Landeiendomme maatte, dersom det blev anseet for nødvendigt, ved Lov værges mod Udstykning; skjøndt, dersom Planen udførtes paa den betegnede Maade, skulde jeg ikke frygte nogen synderlig Grad af Udstykning. I Tilfælde af manglende Testamente og i Mangel af venskabelig Overeenskomst mellem Arvingerne maatte Eiendommene kjøbes af Regeringen til deres Værdi og tilstaaes andre Arbeidere, som give Sikkerhed for Betalingen. Ønsket om at besidde en af disse smaa Jordlodder vilde sikkert blive, som paa Kontinentet, en Spore til, at Forsigtighed og Sparsommelighed trængte igjennem hos hele den arbeidende Klasse; og man vilde opfylde det store Ønske blandt Dagleierbefolkningen, at skabe en Klasse mellem dem og deres Arbeidsherrer, idet man tillige bød dem den dobbelte Fordeel, at de havde Noget at haabe paa og, hvad der vilde være god Grund til at forudsee, et Exempel til Efterligning.

Det vilde dog kun være til ringe Nytte, om den ene eller begge disse Forholdsregler bleve antagne, med Mindre det skete efter en saadan Maalestok, at det vilde bevirke, at hele Massen af Dagleiere, som bleve tilbage paa Jorden, fik ikke blot Arbeide, men en høi Forøgelse af den nuværende Arbeidsløn — et saadant Tillæg, at det vilde sætte dem i Stand til at leve og opdrage deres Børn i en Grad af Velvære og Uafhængighed, for hvilken de hidtil have været fremmede. Naar Maalet er at hæve Befolkningens nuværende Kaar, frembringe svage Forholdsregler ikke blot svage

Virkninger, men de frembringe slet ingen Virkning. Hvis ikke Velvære kan blive saa almindelig for en heel Generation, som Trang nu er, er Intet opnaaet; og halve Forholdsregler spilde kun til Unytte de Kræfter, som langt hellere maatte gjemmes, indtil der ved Fremskridt i den offenlige Mening og i Oplysning opdrages Politikere, som ikke tænke, at en Statsmand ikke bør befatte sig med en saadan Plan, blot fordi den lover meget.

Ved — x — k.

Dr. Büchners „Kraft og Stof".

Dr. Ludvig Büchners: „Kraft und Stoff. Empirisch=naturphilosophische Studien. In allgemein=verständlicher Darstellung", udkom første Gang i 1855. Det var et Vovestykke at skrive en saadan Bog paa den Tid: et videnskabeligt Vovestykke, forsaavidt som først de sidste tyve Aars Naturvidenskab har gjort adskillige af Forfatterens Anskuelser til noget Mere end dristige Hypotheser; et Vovestykke reent personligt seet, forsaavidt som Dr. Büchner paa Grund af dette Skrift mistede sin offenlige Stilling, blev forfulgt med de heftigste og dummeste og laveste Angreb og blandt Andet maatte høre en anseet Geistlig foreslaae at bringe visse „Paragraphen der Malefiz= und Halsgerichtsordnung" i Anvendelse mod ham og hans Meningsfæller. Nu, det Vand, der siden den Tid er løbet i Stranden, har som sagt taget Noget af det Vovelige med sig; men Tiden er altid en tvivlsom Ven, klapper den med den ene Haand, saa slaaer den gjerne med den anden. „Kraft und Stoff" har ikke faaet lutter Kjærtegn. For dem, der have fulgt med, vil i 1872 en Deel af dens Indhold synes trivielt, Andet lader sig neppe hævde eller er tvivlsomt (exempelviis anføres: Forf.'s Udtalelser om generatio aequivoqua, om Naturens „større Kraft" i Fortiden, om de mange Tilblivelsescentra, de udgravede Menneskekraniers Dyreliighed o. s. v), og skjøndt selve Akademikeren Paul Janet har skrevet en heel Bog om og imod Büchner under den Forudsætning, at havde man gjort det af med ham, var den hellige Grav vel forvaret for lang Tid, turde det nok hænde, at den Tid er paa det Nærmeste forbi, da der var Grund til at kjende Værket i dets Heelhed.

Imidlertid, „Kraft und Stoff" har fundet en Udbredelse, der for et naturvidenskabeligt og filosofisk Arbeide er uhørt, næsten uhyre. Originalen er blevet oplagt paany mindst en halv Snees Gange, og man vil neppe tage synderlig feil ved at sige, at Dansk (Islandsk og Tyrkisk?) er det eneste europæiske Sprog, som den ikke er oversat paa. Den har saaledes spillet en langtfra uvigtig Rolle som aandeligt Næringsstof, og vil man vide lidt Besked om sin Tid, maa man bl. A. ogsaa vide lidt Besked om den: man maa vide lidt Mere, end at der findes en Bog med det og det Navn, der er skrevet af en „Materialist" — hvad jo, omsat i jevnere dansk Tale, en Smule desorienterende lader ane, at Forfatteren egenlig hedder Bjørnbak eller ialfald er „Bjørnbakkianer". Det efterfølgende udførlige og nøiagtige Uddrag vil altsaa forhaabenlig kunne forsvare sin Plads, og det i desto høiere Grad, jo villigere man indrømmer, at en Oversættelse af hele Bogen nu turde være for Meget af det Gode.

Gaaer man ret tilbunds i Forholdet mellem Kraft og Stof, erkjender man snart, at der hverken gives Kræfter eller Materie. Begge ere Abstraktioner af Tingene, saaledes som de ere, seete fra forskjellige Standpunkter. De fuldstændiggjøre hinanden og forudsætte hinanden. Hver for sig existere de ikke. — „En Kraft, der ikke var bunden til Stoffet," siger Moleschott, „og som frit svævede over Materien, vilde være en heelt tom Forestilling. I Kvælstoffet, Kulstoffet, Brinten og Ilten, i Svovlet og Fosforet boe de dem tilhørende Egenskaber fra Evighed af." — Der gives intet Stof uden Kraft — ingen Kraft uden Stof! — Thi tænke vi os Kohæsionen og Affiniteten taget bort fra en Materie, maatte denne øieblikkeligt falde hen i et formløst Intet. — En Ting uden Egenskaber er en Uting, hverken tænkelig ifølge Fornuften eller tilstede i Naturen ifølge Erfaringen. — Ligesaa tomt og indholdsløst er Begrebet om en Kraft uden Stof; thi det er en Lov, der ingen Undtagelse taaler, at en Kraft kun kan aabenbare sig gjennem et Stof. Af Intet kan ingen Kraft opstaae, og den kan saaledes ligesaalidt være til isoleret som et Stof uden Kraft.

Af samme Grund lade Kræfterne sig ikke meddele fra et Stof til et andet, men kun vækkes, hvor de alt boe i Stoffet. Magnetisme eller Elektricitet lade sig ikke overføre fra magnetiske eller elektriske Legemer til andre, men vække de tilsvarende Kræfter til Liv i Stoffer, hvori Magnetismen eller Elektriciteten alt er skjult tilstede. Havde der aldrig været Stoffer til, der kunde sættes i en elektrisk Tilstand, saa vilde der heller ikke have været Elektricitet til, og vi vilde aldrig ved Abstraktionens Hjælp alene været istand til at opnaae den mindste Kjendskab til eller Anelse om Elektricitet. Alle saakaldte Imponderabilier, Varme, Lys, Elektricitet, Magnetisme osv. ere hverken meer eller mindre end Forandringer i Materiens Aggregationstilstande. Varmen er en Frastødning mellem de enkelte Smaadele indbyrdes i Materien, Kulden en indbyrdes stærkere Tiltrækning mellem

de enkelte Smaadele; Lys og Lyd ere svingende, som Bølger bevægede Legemer. Kraften er saaledes blot en Egenskab ved Stoffet.

Hvilken almindelig filosofisk Slutning maa man altsaa komme til gjennem denne ligesaa simple som naturlige Erkjendelse? At de, der tale om en Skaberkraft, som har skabt Verden enten af Intet eller ud af sig selv, komme i Strid med den første og simpleste Grundsætning i den filosofiske, paa Erfaring grundede Naturbetragning. Hvorledes havde en Kraft kunnet være til, der ikke aabenbarede sig gjennem Stoffet, men som beherskede dette vilkaarligt og efter individuelle Hensigter? Ligesaalidt kunde isolerede, forhaanden værende Kræfter overføre sig paa den formløse, af ingen Lov bundne Materie og saaledes frembringe Verden; thi vi have viist, at en adskilt Tilværelse for Kraft og Stof hører til Umulighederne. At Verden ikke kunde blive til af Intet, skulle vi senere see. Et Intet er baade en logisk og en empirisk Uting. Verden, eller Stoffet med sine Egenskaber eller Bevægelser, som vi kalde Kræfter, maa have været til fra Evighed af og maa vedvare i Evighed, med eet Ord: Verden kan ikke være skabt. At Verden ikke bliver regeret, som man nu og da udtrykker sig, men at Stoffernes Bevægelser adlyde en fuldkommen, i dem selv begrundet Naturnødvendighed, fra hvilken der ingen Undtagelse gives, — hvem tvivler vel nutildags om denne Sandhed iblandt dannede Mænd, eller navnlig iblandt dem, der blot ere nogenlunde bekjendte med Naturvidenskabens Resultater? Men at en Kraft kun er en Kraft og kun kan være til som saadan, naar og saalænge den befinder sig i Virksomhed, er vel heller ikke mindre klart. Vilde man altsaa tænke sig en Skaberkraft som Aarsag til Verden, da maatte man, naar man anvendte Tidsbegrebet paa den, sige om den, at den maatte være til før eller efter Skabelsen. Før kunde den ikke være til, da Begrebet om en saadan Kraft ikke kan forliges med Ideen om et Intet eller Uvirksomhed. En Skaberkraft kunde ikke være til uden at skabe. En hvilende, uvirksom

Skaberkraft vilde være en ligesaa tom og indholdsløs Abstraktion som en Kraft uden Stof. Efter kan eller kunde den heller ikke være til, da atter Ro og Uvirksomhed ere uforligelige med en saadan Kraft og vilde reducere den til Intet. Bevægelserne i Stoffet følge alene de Love, der ere virksomme i det selv, og den Maade, hvorpaa Tingene fremtræde, er ikke Andet end Produktet af de forskjellige og mangfoldige, tilfældige eller nødvendige Forbindelser af Stoffernes Bevægelser indbyrdes. Aldrig og intetsteds, i ingen Tid og selv ikke ind i de fjerneste Himmelrum, hvorhen vi trænge med vor Kikkert, har man kunnet paavise en Kjendsgjerning, som gjør en Undtagelse fra denne Regel og som vilde gjøre Antagelsen af en umiddelbar, udenfor Tingene virkende selvstændig Kraft nødvendig. Men en Kraft, som ikke ytrer sig, kan ikke være til eller dog ikke af vore Tanker tages med i Beregning. At forestille sig denne hensunken i evig, selvtilfreds Ro og indre Selvbeskuelse, er der ingen Mening i; det er en tom vilkaarlig Abstraktion uden empirisk Basis. Endelig er der endnu den Mulighed tilbage, at denne Skaberkraft pludselig, uden bekjendt Foranledning er dukket op af Intet, har skabt Verden (hvoraf?) og i Fuldendelsens Øieblik atter er sunken tilbage i sig selv, paa en vis Maade har hengivet sig til Verden, opløst sig selv i Alt. Alle religiøse Forestillinger støtte sig ogsaa meer eller mindre paa denne Idee, kun med den Forskjel, at de tænke sig Verdensaanden efter Skabelsen vel som hvilende, men dog som Individ, der til enhver Tid igjen kan ophæve sine givne Love. Det er at overføre individuelle menneskelige Egenskaber og Ufuldkommenheder paa filosofiske Begreber og at sætte Troen istedet for Viden. Allerede Anvendelsen af et endeligt Tidsbegreb paa Skaberkraften indeholder en Urimelighed; dens Oprindelse af Intet en endnu større. Men naar nu Skaberkraften ikke kunde være til før Tingenes Tilblivelse; naar den ikke kan være til efter denne; naar det endelig ikke er tænkeligt, at den kun besad en øieblikkelig Til-

værelse; naar der ikke gives noget Stof uden Kraft, ingen Kraft uden Stof: da kan der vel heller ikke være nogen Tvivl om, at Verden ikke kan være skabt: at den er evig.

Stoffet er evigt og udødeligt! Ligesaa vist som det ikke kan opstaae af Intet, ligesaa vist kan det heller ikke blive til Intet; det kan paa Grund af de forskjellige paavirkende Kræfter undergaae utallige Forvandlinger, men forsvinde kan det ikke. Ikke et eneste Atom af Stoffet kunde forgaae, uden at Ligevægten i Verdenssystemet maatte ophæves. Et Frøkorn, som nedlægges i Jorden, bliver først en Plante, saa Ax, Brød, Ernæringsvædske, Blod, menneskelig Sæd, Foster, Menneske, Liig, Jord og Steen, derpaa atter Plante osv. Brænde vi et Stykke Træ, forsvinder Intet af dets Bestanddele; de indgaae blot andre Forbindelser og blive tilstede i Naturen i andre Former. Kulstof er ligefuldt Kulstof, fordi det indgaaer Forbindelse med Luftens Ilt; Jernet i Blodet er det samme Stof som Jernet i Jerbaneskinnerne; kun Formen og de paa det virkende Kræfter ere forskjellige i Øieblikket. Der kan ligesaalidt skabes noget nyt Atom af de alt tilstedeværende Stoffer, som noget Atom af disse kan forgaae; det kan kun forandre sine Forbindelser. Derfor er Stoffet udødeligt. Naar vi altsaa høre Tale om „det dødelige Legeme", og „den udødelige Aand", saa forholder det sig ikke saa. Legemet som saadant er visselig dødeligt, men ikke dets Bestanddele; de vexle bestandigt ei alene i Døden, men ogsaa i Livet, og de ere udødelige, da ei det mindste Atom kan tilintetgjøres. Derimod see vi, at det, som vi kalde Aand og som er et Resultat af alle de eiendommelige Samvirkninger af mange med Kræfter begavede Smaadele, maa forsvinde med sin Aarsag ɔ: den individuelle Sammensætning af Stoffer. Substansen er evig. En Ting bliver til Støv, men af Støvet udvikler sig en ny Ting.

Ligesaa uforgængeligt, ligesaa udødeligt som Stoffet er den dette iboende Kraft. Inderligt forbunden med det gjennemløber den med det et uendeligt rastløst Kredsløb

og fremtræder af hvilkensomhelst Form og Forbindelse i samme Mængde som den, hvormed den indtraadte deri. Erfaringen kan ikke paavise et eneste Exempel paa, at en Kraft er frembragt af Intet eller er bleven til Intet. I ethvert Tilfælde, hvor Kræfter aabenbare sig, kan man paavise, af hvilke andre Kræfter en given Mængde Kraft er afledet enten direkte eller ved Omsætning. Denne Omsætning skeer ikke vilkaarligt, men i den Grad efter bestemte Ækvivalenter og Ligevægtstal, at der derved ligesaalidt kan gaae den mindste Mængde Kraft tabt, som der ved Stoffernes Omsætning kan gaae Stof tabt. Logik og daglig Erfaring lære os, at ingen naturlig Bevægelse eller Forandring, altsaa Kraftytring, kan finde Sted, uden at frembringe en endeløs Række af Bevægelser eller Forandringer, altsaa Kraftytringer. En Stilstand kjender Naturen ei; dens hele Tilværelse er et aldrig hvilende Kredsløb, hvor enhver Bevægelse, udgaaet fra en forudgaaende, bliver Aarsag til en efterfølgende af samme Værdi, saa at der intetsteds opstaaer noget Hul, intetsteds noget Tab og heller intetsteds nogen Vinding. Ingen Bevægelse i Naturen opstaaer af Intet eller gaaer over i Intet. En Bevægelsesytring kan vel blive latent ɔ: for Øieblikket tilsyneladende forsvinde, men den er derfor ikke gaaet tabt, men kun gaaet over i andre, kvalitativ forskjellige, men dog ækvivalente Krafttilstande, i hvilke den siden paa en eller anden Maade viser sig; den har da ei gjort Andet end forandret sin Form. Thi Kraften kan i Verden antage mange forskjellige Former, men forbliver dog i Grunden stedse den Samme, og alle paa Jorden forekommende Kræfter kunne afledes af Solen. Formerne kunne gaae over i hinanden, men dog som anført uden Tab og efter Grundsætningen for Ækvivalenter, saa at Summen af den forhaandenværende Kraft hverken formeres eller formindskes, og kun Summen af de enkelte Former er vexlende. Læren om Kraften, dens Forvandling og Omsætning hedder Fysik; den lærer os, at Tyngden kan omsættes til Bevægelse, Bevægelse til Varme, at mekanisk Kraft kan

ved Gnidning frembringe Elektricitet, Varme, Lys osv. Sjeldent gaaer en Kraft fuldstændig over i en anden; den gaaer enten ikke heelt over, eller den fordeler sig i flere Kræfter. Fyres et Gevær af, synes det, som om en Deel af den mekaniske Kraft gaaer tabt, men den medgaaer til Opvarmning af Bøssepiben og til at frembringe Knaldet. I Virkeligheden har den anvendte Kraft kun antaget forskjellige Former, hvis Sum er liig denne Kraft. De Exempler, ved hvilke denne Lov lader sig paavise i det Enkelte, ere talløse i Naturen. De mødes alle i den Sætning: Kraft kan hverken skabes eller tilintetgjøres ɔ: Kraften er udødelig.

Gjennem Mikroskopet og Kikkerten komme vi til Erkjendelse om Stoffets Uendelighed baade i det Mindste og i det Største. Det Første viser os Vibrioner, Dyr, der ere saa smaa, at der paa en Kubiklinie vilde gaae 4000 Millioner; det Sidste Stjerner, som ere saa langt fjernede fra Jorden, at Lyset fra disse, trods dets Hastighed af 42,000 Mile i Sekundet, har behøvet Millioner af Aar for at naae til os. Men intetsteds har man naaet det Mindstes Grændse, kunnet paavise Atomet, ei heller opdaget de yderste Verdenslegemer, og det vil aldrig lykkes! thi var der en Grændse, da maatte disse paa Grund af Tyngden stræbe hen imod Midtpunktet og efterhaanden trække sig sammen til et eneste stort Verdenslegeme; men da dette ikke er skeet i de Millioner af Aar, Verden har været til, vil det aldrig skee. Udenfor den for os synlige Verden maa der findes andre Verdenssystemer, der ved deres Tiltrækning ophæve Tiltrækningen til Midten, og saaledes i det Uendelige. Enhver tænkt Begrændsning vilde ophæve Muligheden af Verdens Existens. Derfor: Ære være Stoffet! Det er ikke underordnet Aanden, men jevnbyrdigt med denne, thi de betinge gjensidigt hinanden med saadan Nødvendighed, at det Ene ikke kan være til uden det Andet.

Verden styres af evige, uforanderlige Naturlove, der virke aldeles blindt og mekanisk. Mirakler og Vidundere

existerer ikke for den med Naturvidenskaberne fortrolige Forsker; de existere kun for de Uvidende og Uindviede, som ikke formaae at forklare sig de naturlige Grunde til det, de mene at have seet. Alt, hvad der skeer, er skeet skeer eller vil skee paa naturlig Maade ɔ: paa en Maade, der kun er betinget af den lovbundne Sammenvirkning eller Sammentræffen af de fra Evighed tilstedeværende Stoffer og de med dem forbundne Naturkræfter; og den Naturen eengang gjennem en bestemt Formel forestrevne Dannelsesdrift er saa blindt virkende og saa afhængig af ydre tilfældige Omstændigheder, at den ofte bringer de vanvittigste og hensigtsløseste Fødsler for Dagen, at den ofte ikke formaaer at omgaae eller overvinde selv den mindste Hindring, der stiller sig iveien for den, saa at den hyppigt opnaaer lige det Modsatte af det, som den efter Fornuftens og Forstandens Love skulde naae.

Den os omgivende Verden er et uendeligt Hele, sammensat af de samme Stoffer og styret af de samme Kræfter. Astronomien og Fysiken lærer os, at Tyngdelovene ere uforanderligt de samme for alle Verdenslegemer, hvorhen vi kunne trænge med vor Kikkert og saavidt som vore Beregninger kunne naae, som for vor Jord. Lyset har i det hele Verdensrum samme Sammensætning og samme Hastighed; ligeledes have alle Verdenslegemer to Egenskaber fælles med vor Jord og de Gjenstande, der her omgive os, nemlig: Delelighed og Uigjennemtrængelighed. Ligesom Lovene for Lyset ere ogsaa Lovene for Varmen overalt i hele Verdensrummet de samme; men da Legemernes faste, flydende eller luftformige Tilstand beroer paa Varmeforholdene, saa maa ogsaa disse Tilstande overalt finde Sted under samme Betingelser. Med Varmeudviklingen staaer atter Elektricitet og Magnetisme i saa nær Forbindelse, at de ikke kunne skilles fra hinanden, altsaa maa ogsaa disse Kræfter være tilstede, hvor der er Varme til, ɔ: overalt. Det Samme gjælder om de kemiske Forbindelser og Forandringer; de maa altsaa ogsaa foregaae paa samme

Maade i Verdensrummet. I Meteorstenene har Kemien ikke kunnet paavise et eneste Stof eller en Krystalisationsform, der ikke alt forekommer her paa Jorden. Planeternes Afvigelse fra Kugleformen viser, at ogsaa de engang ligesom Jorden vare flydende, og den trinvise Udvikling, Jorden har gjennemgaaet for at naae sin nuværende Skikkelse, maa have været den samme, som den, de andre Planeter have gjennemgaaet. Alle ere de sammentrykkede ved Polerne, have en større eller mindre Hældning med deres Axe og ere underkastede en dobbelt Bevægelse ɔ: Rotation og Translation — lutter Tegn paa den samme Oprindelse. Med Rette paastod Ørsted, idet han forudsatte, at Natur- og Fornuftlovene ere identiske, at denne Almeengyldighed hos de af Fornuften fattede Naturlove ogsaa forudsætte en Grundlighed i Evnen til at erkjende i den hele Verden. Skulde der gives tænkende Væsener udenfor vor Klode, saa maatte deres Tænkeevne være ligesom vor, kun maaskee forskjellig i Kvantitet, ogsaa deres legemlige Skikkelse maatte være den samme i det Væsenlige, om end forskjellig i det Enkelte efter de ydre Omstændigheders Beskaffenhed og Indvirkning, — og dette er sandsynligt; thi man kan ei indsee, hvorfor de samme Aarsager ikke overalt skulde frembringe de samme Virkninger; og at Naturlovene virkelig ere identiske med Fornuftlovene, fremgaaer deraf, at vi ved at gaae ud fra en os bekjendt Naturlov gjennem vor Tænkning kunne aflede andre, som vi saa virkelig finde, at Erfaringen stadfæster.

Betragte vi Himmelrummet, da finde vi der en talløs Mængde Verdenslegemer og i deres Vorden værende Verdenslegemer, alle opstaaede af Urmaterien ifølge Loven for Tiltrækningen, satte i Bevægelse og styrede af samme Lov; og endelig er det ogsaa denne Lov, der gjennem den indtrædende Fortætning frembringer Varme og Lys, de eneste Kilder til alle Livsytringer. Men ogsaa her udelukke de mange Tilfældigheder, Uregelmæssigheder og Uhensigtsmæssigheder i Ordningen af Verdensaltet og de enkelte Verdens-

legemer indbyrdes ganske Tanken om en personlig og med Lovene for den menneskelige Aand analog Virksomhed.

Geologien lærer os Jordens Udviklingshistorie. Støttet paa Kundskaben om den os omgivende Natur og de Kræfter, som beherske den, er denne Videnskab istand til at efterspore og bestemme med tilnærmelsesviis Nøiagtighed, ofte endog med Vished, det Sketes Historie tilbage selv i uendelige Tidsrum. Desuden har den paaviist, at overalt og til enhver Tid have kun de Stoffer og Kræfter været virksomme, af hvilke vi endnu idag ere omgivne. Store Forandringer, uhyre Omvæltninger have fundet Sted, men stedse kun ifølge Naturens sædvanlige og bekjendte Kræfter; dertil behøvede ingen udenfor Tingene staaende Kraft at medvirke. Saadanne Omvæltninger foregik kun i Jordens Barndom. Kun de naturlige Vanskeligheder, som Stoffet møder i sin trinvise og ubevidste Sammensætning af sine Dele og Dannelse af sine Former, kunne forklare os det Eiendommelige ved den organiske og uorganiske Verdens Tilblivelseshistorie. Men næsten altid arbeider Naturen langsomt og stille. For nogenlunde at gjøre sig et Begreb om Udstrækningen af de Tidsrum, som Jorden krævede for at naae sin nuværende Skikkelse, behøver man blot at tænke paa de Beregninger, som Geologerne opstille for Dannelsen af de enkelte Jordlag. Dannelsen af den saakaldte Steenkulsformation fordrede allene efter Bischof 1,004,177 Aar; det omtrent 1000′ tykke, saakaldte Tertiærlag behøvede c. 350,000 Aar til sin Udvikling, og inden den oprindeligt glødende Jord kunde afkøles fra en Temperatur af 2000° til 200°, maatte der efter Bischofs Beregning hengaae 350 Millioner Aar.

Samtidig med de forskjellige Jordlags Dannelse og holdende Skridt med disse see vi nu lidt efter lidt en langsom fremadskridende Udvikling af de paa disse levende Plante- og Dyreverdener. Fra de laveste Plante- og Dyreformer, der dog i sig saa at sige indeholdt Spiren til alle de enere optrædende Former, udviklede de sig trinviis gjennem

forskjellige Jordperioder, efterhaanden som disse frembød større og mangfoldigere Livsbetingelser i forskjellige Retninger. De gamle Former døde bort, men de i disse slumrende Muligheder aabenbarede sig som Følge af de gunstigere Forhold i, at det organiske Liv fremtraadte med et større Antal Arter og af en høiere Organisation, og endelig træffe vi i Diluviallaget det første Spor af Menneskets Tilværelse. Jo høiere selve Jordens Uddannelsestrin blev, desto større Mangfoldighed frembød de enkelte Dyrs Bygning, desto høiere blev Arten; Beviis nok for den Afhængighed, i hvilken Fremtrædelsen af konkrete dyriske Former for Tilværelsen stod til de ydre, bestemmende Aarsager. De fossile Rester af Forverdenens Plante- og Dyreliv ere de langsomt og lidt efter lidt bortdøde, umodne Led af en fremadskridende Udviklingsrække, og vi finde i disse de forunderligste og meest overeensstemmende Fordannelser til sildigere Organismer.

Generatio aequivoca finder maaskee efter de nyeste Undersøgelser Sted hos de laveste Dyr- og Planteformer. Den saakaldte Protococcus siges at opstaae under Indflydelse af Lys, Luft, Varme og Fugtighed uden Tilstedeværen af nogen organisk Substans og udvikler sig videre til Alge, Lavart og Mos. Dannelsen af Monader, hvoraf Infusorierne udvikles, begynder overalt, hvor dyrisk Substans opløser sig ved Luftens Indvirkning, og de fremstaae lige saa sikkert af slige Vædsker, som Krystaller af deres Moderlud. Monaden omdanner sig efterhaanden til Amoeba, Chilodon, Paramoecium og andre Infusorier. Imidlertid kunne de høiere Organismer af Plante- og Dyreverdenen i vor Tid kun fremkomme af Kiim eller Æg af eensartede Forældre. Men er det ikke tænkeligt, at Grunden til, at denne Metamorfose hos de laveste Organismer ikke i vore Dage kan naae ud over en vis Grændse ɔ: de allerførste Former — er den, at de ydre geologiske og andre Forhold nu ikke længer tilstede en saadan i Monaden hvilende Mulighed at udvikle sig saaledes, som den gjennem de Millioner af Aar, hvori Verden har været til, ellers vilde have udviklet sig i forskjellige Retninger, og derved frembragt

stedse høiere og høiere organiserede Væsener, — saameget mere, som Naturen i Forverdenen virkede med langt større Kraft end nu. I hine mærkværdige, eventyrlige Former, som Forverdenens Dyr ofte vise, ligesom ogsaa i det større Antal af de ved deres uhyre Størrelse mærkelige Dyreslægter aabenbarer sig Naturens forholdsmæssig større Kraft i hine Perioder.

Det er en høist betegnende og interessant Kjendsgjerning at alle Embryoer ligne hinanden og at det ofte er aldeles umuligt at skjelne mellem et vordende Faar og et vordende Menneske; ja man har ikke uden Held forsøgt at paavise i de enkelte Dyrs eller Menneskers Udviklings-historie, hvorledes Embryoet paa de forskjellige Trin af sin legemlige Udvikling i sig repræsenterede og gjentog Hovedtyperne af den hele under det staaende Dyrerække, altsaa paa en Maade fremstillede den hele Skabelsesrække i et Miniaturbilled i snever Ramme. Dertil kommer det i den nyere Tid opdagede Generationsskifte, der fremstiller en fuldstændig Aabenbarelse af Artens Forvandling. Dette Generationsskifte har man iagttaget hos flere Indvoldsorme, Salper, Meduser, Polyper og Bladluus. — Rigtignok fortsættes denne Forvandling ikke i det Uendelige, men hvem kan sige, det er umuligt, at dette Generationsskifte i Forverdenens Tid ikke har holdt sig indenfor saa snevre Grændser som i Nutiden. — Endelig har Johannes Müller gjort den bekjendte Opdagelse, at der avles Snegle i Holothurierne, to ganske forskjellige Afdelinger af Dyreriget, hvor Sneglene staae ulige høiere i Rækken. Skulde denne Iagttagelse bekræfte sig, saa vilde den bevise, at Loven om Avling af ligeartede Forældre endnu den Dag idag ikke gjælder uden Undtagelser. Ligeledes antage nogle nyere Naturforskere det for muligt, at Naturen endnu i vor Tid undertiden frembringer nye Dyreformer, som vi da efterhaanden opdage; men da vi ei have seet deres Tilbliven, antage vi dem uden-videre for Dyr, der have existeret i lange Tidsrum.

„Sandsynligviis", siger Dr. Jäger, „vare de første Væsener, der opstode ved Uravling paa vor Jordoverflade, saakaldte Plantedyr, liig med endnu levende Væsener af denne Art. Af dem udviklede sig paa den ene Side Planter, paa den anden Side Dyr, som fra først af lignede hinanden i Form og Leveviis. Medens saa Planterne bleve staaende paa et lavere Organisationstrin, overfløiede Dyreriget dem, idet dette gjennem en fremadskridende Udvikling naaede den Høide af Organisation, fra hvis Spidse vi Mennesker oversee hele den organiske Verden."

Dog er det ikke Meningen, at alt organisk Liv paa Jorden skulde være fremkommet paa et eneste Opstaaelsespunkt. Tvertimod tyde baade Kjendsgjerninger og Forskninger med stor Bestemthed paa, at den organiske Verden er udgaaet fra talrige, af hinanden uafhængige Tilblivelsesmidtpunkter, og at denne Uravling kan og maa gaae for sig uden Medvirken af ydre Kræfter. Den blindt virkende Natur har skabt Dyreformer, hvoraf mange ikke kunde bestaae, derfor ere de uddøde, og andre komne i deres Sted. Eller kan man da antage, at de uddøde Dyreformer ogsaa skyldes en personlig Skaberkraft, en stor Verdensaand, som har skabt Solsystemerne, og som skulde have nedladt sig til at prøve sig frem ved Skabelsen af Dyr, hvilke den, da den saae, at de ikke duede, lod skjøtte sig selv, for at danne andre, som vare bedre?

Trods alle Forskninger har man ikke kunnet paavise Grændsen mellem Dyreriget og Planteriget, og ligesaalidt existerer hiin uoverstigelige Grændse mellem Menneske og Dyr, hvorom der snakkes saa meget. Geologerne beregne, at Mennesket har været til i over 100,000 Aar. Derimod omfatte nogle faa tusinde Aar Menneskeslægtens Historie ɔ: den Tilstand, hvori den var modtagelig for Kultur. Uden Tvivl nærmede Mennesket i hine tidligere Perioder sig i sit Væsen mere til Dyrene end til Billedet af sin nuværende Tilstand, og de ældste udgravede Menneskekranier vise raa, uudviklede dyriske Former.

Negeren, Buskmanden, Hottentotten, Pescheræeren, Beboerne af Vandiemens Land, Nyholland og en Mængde andre vilde Menneskestammer bære endnu paa Legeme og Aand de utvivlsomste og tydeligste Spor af den dem nærmeststaaende høiere Dyreverden, hvoraf de maa være fremgaaede. Hvilket uhyre Tidsrum maatte der ikke hengaae, inden Mennesket svang sig op til et saadant aandeligt Høidepunkt, at han følte Trang til gjennem Traditionen at meddele sine Efterkommere de oplevede Begivenheder, og hvilken Ret have vi til at ansee det nuværende Kulturmenneske, der staaer paa det øverste Trin af en hundredtusindaarig Stige, for et Produkt af en overnaturlig Indvirkning? Da maatte man ogsaa antage, at intet Lam blev avlet eller født uden Medvirken af hiin skabende Almagt, at enhver Myg, som lægger sine Æg, kunde gjøre Fordring paa hiin Magts umiddelbare Omsorg for dens Yngels Udrugning. Men Videnskaben har forlængst klart beviist det Naturlige, Mekaniske og Tilfældige i disse Fremtoninger og afviist enhver Tanke om overnaturlig Mellemkomst. Naturen kjender hverken en overnaturlig Begyndelse eller en overnaturlig Fortsættelse, den — den Alt frembringende og Alt opslugende — er sig selv Begyndelse og Ende, Frembringelse og Død. Ved egen Kraft frembragte den Mennesket, ved egen Kraft vil den atter tage ham til sig. Kan ikke ogsaa denne Menneskeart gaae til Grunde, og en fuldkomnere træde i dens Sted? Eller vil Jorden atter gaae tilbage og ødelægge Resultaterne af saa mangeaarigt Arbeide? Ingen veed det, Ingen har vidst det, og Ingen faaer det at vide uden de Overlevende!

De, der tilskrive en Alt beherskende og Alt organiserende Skaberkraft Verdens Tilbliven og Bestaaen, have altid i den saakaldte Hensigtsmæssighed i Naturen troet at finde deres vigtigste Støttepunkt. Men Kombinationerne af de naturlige Kræfter og Stoffer maatte jo, idet de mødte hinanden og frembragte mangfoldige Former for Tilværelsen, tillige paa en vis Maade gjensidigt begrændse og betinge hinanden og derved fremkalde Indretninger, som svare til hinanden

paa en tilsyneladende hensigtsmæssig Maade og som nu — netop fordi de med Nødvendighed forudsætte hinanden — forekomme os ved et overfladisk Blik at være foranledigede af en bevidst Forstand paa en Maade, der ikke ligger i selve Tingenes Natur. Vor reflekterende Forstand er den eneste Grund til denne tilsyneladende Hensigtsmæssighed, som slet ikke er Andet end Følgen af, at naturlige Kræfter og Stoffer møde hinanden — vi kjende jo kun Tingene saaledes, som de nu eengang ere. Er det ikke tænkeligt, at de kunde være endnu hensigtsmæssigere? Og hvori viser da denne Hensigtsmæssighed sig? I: at Dyrene have en tykkere Pelts i de kolde end i de varme Lande? — Er dette vel Andet end Udtrykket for den Kjendsgjerning, at kun disse kunne udholde Klimaets Strenghed, medens de ikke saaledes udrustede enten maatte gaae tilgrunde eller fortrække til et mildere Klima? Eller er den Kjendsgjerning, at visse Dyr have en bestemt Farve, der mindre let udsætter dem for at opdages af deres Efterstræbere, ikke en ligefrem Følge af, at de anderledes farvede hurtigt bleve udryddede, og den Farve, de nu have, saaledes blev Racetræk? Hvormange mislykkede Forsøg have Naturkræfterne ikke gjort paa at frembringe vilkaarlige Former for Tilværelsen? Hvormange Misfostre bringer Naturen ikke for Dagens Lys? Naar der kan fødes en fuldbaaren Ged uden Hoved, hvad er da Hensigten med at bringe en saadan Organisme til Verden, der mangler Muligheden til at leve? Hvad er Hensigten med Sygdomme og andre fysiske Onder? eller med de Grusomheder og Afskyeligheder, som Naturen daglig, ja hvert Øieblik, udøver paa sine Skabninger, idet den har sat det ene Dyr til at leve af det andet. Hvorfor have mange Fugle Vinger, som de dog ikke kunne flyve med? Hvorfor lader Naturen paa Skuldrene af en 34aarig Mand udvoxe et kvindeligt Bryst? Maatte ikke en almægtig og alviis Hensigt i ethvert Tilfælde kunne forklares fornuftigt? Vilde den som saadan give Dyrene unyttige Organer? Næsten alle Arter have saadanne.

— Hjernen er Sædet og Organet for Tænkningen, dens Størrelse, Form og Maaden, hvorpaa den er sammensat, staaer i Forhold til den i den boende aandelige Funktions Kraft og Omfang. Den sammenlignende Anatomi giver os Beviser nok derpaa. Dyr, som ikke have nogen egenlig Hjerne, men kun Nerveknuder eller en rudimentær Hjerne, synes mere at vegetere end at leve, og Mennesket, det aandeligt høieststaaende Væsen, besidder absolut og relativt den største Hjerne. Naar nogle faa store Dyr overgaae Mennesket i den samlede Størrelse af Hjernemassen, da ligger denne tilsyneladende Anomali kun deri, at Overvægten skyldes de Hjernedele, der tjene Legemets Nervesystem som Centralorgan for Bevægelse og Følelse, hvorimod de Hjernedele, der hovedsagelig forestaae Tænkefunktionen, hos intet Dyr naae de menneskelige i Form og Størrelse. Bibras nøiagtige Maalinger af Hjernen hos Mennesker og Dyr have givet som utvivlsomt Resultat, „at Mennesket staaer øverst" og at Dyrene i nedadstigende Linie besidde mindre Hjerne, de laveststaaende mindst. Ligeledes har han anstillet Undersøgelser om Hjernens kemiske Sammensætning og fundet, at de høiere Dyrs Hjerne gjennemsnitlig indeholdt mere Hjernefedt og altsaa mere Fosfor end de lavere Dyrs Hjerne. Hos Nyfødte finder man allerede mere Hjernefedt end hos Fosteret, og Fedtmængden synes at stige temmelig raskt med Udviklingsalderen. Lader man et Dyr sulte i længere Tid, mister Hjernen ikke sit Fedt saaledes som de andre Organer, hvilket tyder paa, at Tænkefunktionen fordrer en bestemt Mængde af dette Stof. Meget smaa Dyrehjerner, f. Ex. Hestens, give ofte en forholdsmæssig stor Fedtmængde, saa at Kvantiteten synes at blive erstattet ved Kvaliteten.

Men ei alene dens kemiske Sammensætning, ogsaa dens Bygning spiller en Rolle ved Bedømmelsen af Hjernens aandelige Værd. Jo mere Hjernevindingerne slynge sig, jo dybere Furer, der er imellem dem, jo flere Indtryk og Grene de have, jo mere usymmetrisk og tilsyneladende uregelmæssig dens Bygning er, desto fuldkomnere og aandeligt høiere

stillet er vedkommende Dyreslægt. Efter Dr. J. Wagners Sektionsberetning viste Vindingerne i den geniale Beethovens Hjerne sig dobbelt saa dybe og talrige som hos sædvanlige Mennesker. Omvendt har Longet konstateret, at Hjernevindingerne hos de fødte Idioter altid ere mindre dybe, og at den saakaldte graa Substans, der ansees for den egenlige Bærer af de aandelige Forestillinger, er tyndere end almindeligt. Den samme Lov aabenbarer sig ogsaa i Menneskets egen Udviklingshistorie. Med den almindelige materielle Udvikling følger Udviklingen i aandelig Henseende indtil dets 50de Aar; derpaa begynder der at indfinde sig en Svinding af Hjernemassen, og der opstaaer efterhaanden hule Rum mellem de enkelte Hjernevindinger; den kemiske Konstitution forandres efterhaanden saaledes, at Oldingens Hjerne nærmer sig igjen til den yngste Livsperiodes og han gaaer, hvad vi kalde, i Barndommen. Den mandlige Hjerne er ikke ubetydeligt større end den kvindelige, hvoraf atter følger det første Kjøns aandelige Overlegenhed over det andet, og medens den omtrentlige Normalvægt for den menneskelige Hjerne er 3—3½ ℔, fandtes den berømte og aandrige Naturforsker Cuviers Hjerne at veie meget over 4 ℔; derimod varierer Vægten af voxne Idioters Hjerne mellem 1 og 2 ℔. Flourens' Forsøg med saadanne Dyr, hvis legemlige Forhold gjorde dem skikkede til at udholde betydelige Beskadigelser paa Hjerneskal og Hjerne, viste, at naar man efterhaanden lagviis bortskar de øverste Dele af Hjernen, aftoge og forsvandt dermed trinviis Dyrets aandelige Evner. Høns, som han behandlede saaledes, tabte efterhaanden enhver Evne til at modtage Sandseindtryk og sade som hensunkne i en dyb Søvn. Ved at fodres kunstigt holdtes de i Live i Aar og Dag, ja tiltoge endog i Omfang og Vægt. Hos alle Kretinere fandt man, at der var en feilagtig Dannelse af Hjerneskallen og en feilagtig eller mangelfuld Udvikling af Hjernen tilstede. En Sammenligning mellem de forskjellige Menneskeracers Hjerneskaller viser sig afgjort til Fordeel for den kaukasiske Race, baade hvad Størrelse og Form angaaer.

De andre Racer ville altid i aandelig Henseende staae ligeoverfor denne som Børn, og ethvert Forsøg paa at vinde dem for Kulturen har været frugtesløst og har kun beredet dem Undergang.

Lad os nu fra dette korte Afsnit om anatomiske Kjendsgjerninger gaae over til nogle fysiologiske, der skulle godtgjøre den nødvendige og uadskillelige Sammenhæng mellem Hjerne og Sjæl. Gjennem Nervesystemet, som udstraaler fra Hjernen, behersker denne den hele Organisme og lader de Indtryk, som den modtager udenfra, hvad enten de ere af en materiel eller aandelig Natur, igjen udstraale til de forskjellige Punkter. Vi blegne af Skræk, vi blusse af Skam eller Vrede, og Moderens Mælk kan ved Sindsbevægelse i kort Tid forandre sig saaledes, at Barnet kan blive sygt deraf. — Det er en interessant Erfaring, at aandeligt Arbeide ei alene forøger Appetiten, men tillige forhøier den dyriske Varme. Mennesker med sanguinsk Temperament leve kortere og hurtigere end Andre, fordi den stærkere aandelige Pirring af Nervesystemet fremskynder Stofvexlingen og hurtigere fortærer Livet. Det Omvendte er Tilfældet hos Flegmatikerne. Stor aandelig Viden og aandelig Kraft udøve igjen en styrkende Indflydelse paa Legemet, og det er en Kjendsgjerning, at man iblandt de Lærde finder uforholdsmæssigt mange Oldinge. Omvendt reflektere de forskjellige legemlige Tilstande sig ikke mindre i Sjælen. Udartning af Æggestokkene foraasage saaledes Satyriasis og Nymfomani, en Liden i Sexualorganerne ofte et utæmmeligt Hang til Mord osv.

Endelig lærer Pathologien os gjennem en Masse Kjendsgjerninger, at ingen betydelig Liden af de Dele af Hjernen, der forestaae Tænkefunktionen, kan finde Sted uden en tilsvarende Forstyrrelse i Sjælen. Vanvittige lide altid paa Hjernen, enten i en selvstændig Sygdom der, eller som Følge af en Reflex fra andre syge Organer. Dr. Follet uddrager af 100 af ham gjorte Obduktioner af Sindssvage den Sætning: at ethvert Individ, som endnu besidder aandelige Evner, ogsaa maa have en vis Tykkelse af Hjerne-

substans. Med tiltagende Fortykning af samme og Udvidelse af Hjernehulerne tager Hukommelsen og de aandelige Evner af. Den Lov, at Hjerne og Sjæl med Nødvendighed gjensidigt betinge hinanden, ja at den førstes Rumfang saavelsom dens Form og materielle Beskaffenhed staaer i et ganske bestemt og lige Forhold til de sjælelige Funktioner — er saa streng og uafviselig, at Aanden selv igjen udøver den væsenligste Indflydelse paa Udviklingen og Uddannelsen af det den tjenende Organ, og at det sidste under en forøget aandelig Virksomhed tager til i Kraft og Masse, ganske ligesom en Muskel voxer og styrkes ved Brug og Øvelse. — Sektionen af Mennesker, der i flere Aar have beskæftiget sig meget med aandeligt Arbeide, viser, at hos dem er Hjernesubstansen meget fast, den graa Substans og Hjernevindingerne paafaldende udviklet. Civilisationens Fremskridt synes at have havt den Virkning paa den menneskelige Hjerneskal, at de forreste Dele af Hovedet hvælve sig mere og mere, medens de bageste Dele blive fladere. Abbed Frères rige Samling af Hjerneskaller fra alle Aarhundreder i vor Tidsregning viser de forskjellige Faser af denne Udvikling. Ligeoverfor saadanne Kjendsgjerninger vil man vel ikke længer holde det for umuligt, at Menneskeslægten har udviklet sig i Løbet af en 80—100,000aarig eller endnu høiere Alder fra en raa, selv dyrisk Begyndelse til sin nuværende Høide.

Man har sagt, at Hjernen, der i sin største Masse kun var en eensartet blød Materie, ikke kunde være Sædet for en saa uendelig fiin og kombineret Virksomhed som Sjælens; thi lige Aarsager frembringe lige Virkninger, og uendeligt komplicerede Kræfter kunde kun skyldes uendeligt kombinerede Stoffer; derfor — slutter man videre — existerer Sjælen for sig, uafhængig af jordiske Stoffer, og kun tilfældigt og for kort Tid bunden til den Sammensætning af Stoffer, som vi kalde Hjerne. Denne ved det første Blik grundede Indvending beroer dog paa urigtige Forudsætninger. Thi i Virkeligheden er der os i hele den organiske Verden Intet bekjendt, der besidder zartere og forunderligere Former,

finere og eiendommeligere Struktur, og endelig sandsynligviis en mærkværdigere kemisk Sammensætning end netop Hjernen. Desuden formaaer Naturen ofte at udrette Meget med yderst faa eller usammensatte Stoffer; ja, med samme Middel endog meget Forskjelligt, eftersom den indretter den mekaniske Ordning af de fineste Smaadele paa denne eller hiin Maade. Det er det, vi daglig see i de isomere Legemer. Man har ogsaa villet holde det for en Umulighed, at Hukommelsens aandelige Kvalitet kunde være afhængig af eller bevirket ved Hjernestoffernes Kombinationer, da, som man sagde, denne var noget Blivende, gjennem hele Livet Vedvarende, uendeligt Kompliceret, medens hine Stoffer stedse vexlede. Men ingen aandelig Kvalitet lider saa meget under legemlige Angreb paa Hjernen som netop Hukommelsen; ja man har endogsaa gjort den Iagttagelse hos Saarede, at med Tabet af enkelte Hjernedele ere enkelte Perioder af deres Liv forsvundne af deres Hukommelse. Vel vexle Hjernestofferne, men Maaden, de sammensættes paa, maa være en blivende og betingende for den individuelle Bevidsthed.

Tanken, Aanden, Sjælen er ikke selv Stof, men det til en Eenhed blevne Komplex af forskjelligartede Kræfter — Virkningen af mange med Kræfter eller Egenskaber begavede Stoffers Samvirken. Den avles vel i Hjernen, men er intet Sekret af denne, saaledes som f. Ex. Galden er det af Leveren. Denne Sum af Kræfter er intet Materielt, kan ei umiddelbart iagttages med Sandserne, ligesaalidt som enhver anden enkelt Kraft, f. s. Magnetisme eller Elektricitet, men man kan kun slutte sig til den af dens Ytringer. Alle negative Funktioner, Aandedrættet, Hjerteslaget, Fordøielsen, Sekretionen af de afsondrende Organer, foregaae ubevidst og ubemærkede, baade under Søvnen og i vaagen Tilstand, hvorimod Sjælen øieblikkeligt udslukkes, døer, i det Øieblik, da Hjernen under Indflydelsen af en langsommere Blodbevægelse falder i Søvn. Intet andet Organ behøver som den for en Tid Hvile og Ophør af Spænding. Dog gjælder naturligviis det Samme om de vilkaarlige Muskler, der

fra Hjernen blive satte i Bevægelse gjennem det animale Nervesystem.

Hjernen er ikke blot Organet for Tanken og for enhver høiere Aandsvirksomhed, men ogsaa udelukkende det eneste Sæde for Sjælen. Enhver Tanke bliver avlet i Hjernen, enhver Art af Indtryk og Følelse kommer kun istand i den, enhver Ytring af Villie og vilkaarlig Bevægelse udgaaer alene fra den.

Filosofen Fischer i Basel siger: „At Sjælen boer i det hele Nervesystem, bevises derved, at den paa alle Steder af samme føler, iagttager og virker. Jeg føler ikke Smerten i Hjernens Centralpunkt, men paa det smertende Sted."

Men det er dog utvivlsomt, at Nerverne ikke selv føle, men kun fremkalde Følelse derved, at de lede de Indtryk, de modtage, til Hjernen. Vi føle ikke Smerten paa det saarede Sted, men i Hjernen; thi overskjæres en Følelsesnerve, da bliver den Deel af Legemet, hvori den forgrener sig, neden for Overskjæringen i samme Øieblik følesløs, fordi Ledningen af Indtrykkene til Hjernen der er afbrudt. Vi see med Hjernen, men ei med Øiet; thi overskjæres Synsnerven, da er Øiet blindt. Men vi forlægge af Vane og ifølge det ydre Skin vort i Hjernen frembragte Indtryk med Urette til det Sted, hvor vi saae Irritationen virke. Derfor er det ogsaa ligegyldigt, paa hvilket Sted af sin Udstrækning en Nerve irriteres; thi vi føle altid tilsyneladende Smerten i Nervens periferiske Udbredelse. Støde vi os paa Albuenerven, føle vi Smerten i Fingerspidserne, og Amputerede have ved alle Veirforandringer Smerte i den afsatte Arm eller Fod.

Ifølge disse Erfaringer kan det ikke være tvivlsomt, at der i det Indre af Hjernen maae existere en bestemt Topografi, ved hvis Hjælp de forskjellige Indtryk fra de tusind forskjellige Steder paa Legemet kommer istand paa en særegen Maade. Ethvert Sted paa Legemet, der kan føles adskilt for sig, maa ogsaa i Hjernen besidde et til det nøie svarende Sted, der paa en Maade repræsenterer det for Bevidsthedens Forum.

Hvad der gjælder om Følelsen, gjælder ogsaa om Villiens Ytringer. I Hjernen opstaaer Villien, som sætter Musklerne i Bevægelse. Nerverne ere Ledere og paa en vis Maade Sendebud, der overbringe Hjernens Befaling til Musklerne. Overskjæres en Bevægelsesnerve, da bliver Delen nedenfor Overskjæringen lam osv. Ogsaa Bevægelsesnervernes Begyndelse maa paa en vis Maade ligge udbredt topografisk i Hjernen, for hver for sig at sættes i Bevægelse af Villien, der først ved Øvelsen lærer at beherske de vilkaarlige Muskler.

Den Indvending mod Sjælens Sæde i Hjernen: at den maatte kunne bestaae, efter at Hovedet var skilt fra Kroppen, har naturligviis Intet at sige, da Hjernens Funktion jo standses, saasnart den stadige Blodtilførsel fra Hjertet ophører. En anden ligesaa ugrundet Antagelse ɔ: Sjælen sidder i hele Legemet, har Hr. Ennemoser opstillet. Troer han da, at en Amputation af et Been lader Noget af Kvaliteten eller Kvantiteten af Vedkommendes Sjæl gaae tabt? Endelig maa vi endnu omtale, at man hyppigt fra flere Sider hører paastaaet, at Sjælen undertiden og under specielle Omstændigheder kunde forlade sit Sæde i Hjernen og tage Plads i en anden Deel af Nervesystemet, navnlig i den saakaldte sympathetiske Nerve. Men denne, der kun styrer de vegetative Organer, som i Normaltilstanden ganske uden Bevidsthedens og Villiens Hjælp fuldføre deres Funktioner, — denne Nerve har aldeles Intet med de sjælelige Aktioner at gjøre, og den paa denne Antagelse grundede saakaldte dyriske Magnetisme og magnetisk Søvn, Clairvoyance, Anelser, det andet Syn, Aandesyner og sympathetiske Kure have ved nøiere Undersøgelse viist sig at være Bedrageri paa den ene Side og Overtro paa den anden.

Det Spørgsmaal, om der gives medfødte Anskuelser eller Ideer, er meget gammelt, og efter vor Mening et af de vigtigste for den filosofiske Betragtning af Naturen. Det afgjør for en Deel, hvorvidt Mennesket, som Produktet af en høiere Verden, kun har modtaget denne Tilværelses Skik-

kelse og Omfang som noget hans indre Væsen Fremmed og Udvortes, med den Tendens at afkaste det jordiske Hylster og vende tilbage til sit aandelige Udspring, — eller om han staaer, saavel i sit aandelige som i sit legemlige Væsen, i en nødvendig og uadskillelig Sammenhæng med den Verden, der har avlet ham, og om han har modtaget sit egenlige Væsen fra denne Verden paa en saadan Maade, at han ikke kan rives løs fra den, uden derved at opgive sin Existens — ligesom Planten, der ikke kan trives udenfor den moderlige Jordbund. Spørgsmaalet er tillige et saadant, at det ikke svømmer hen i almindelig, filosofisk uigjennemtrængelig Taage, men et, der saa at sige har Kjød og Been, og som kan afgjøres og paavises ved Kjendsgjerninger og uden Ordbram. Derfor har det ogsaa hovedsagelig været Englændere og Franskmænd, som opkastede og diskuterede dette Spørgsmaal; thi disse Nationers Aand og Sprog tillade ikke hiin intetsigende Leg med Begreber og Ord, som Tydskerne ofte kalde „Filosofi", og som er Grund til, at de med Urette troe sig berettigede til at see andre Nationer over Hovedet. Man har ofte, og vistnok med Rette, givet det Raad at oversætte Tydskernes filosofiske Værker i et fremmed Sprog, for at befrie dem fra alt unyttigt og uforstaaeligt Paahæng; vi formode, at der efter en saadan Ildprøve vilde blive meget Lidt tilbage af de fleste af dem.

Paa Grund af tydeligt talende Kjendsgjerninger tage vi ikke i Betænkning at udtale os imod de medfødte Ideer. En uhildet Betragtning lærer os, at Alt, hvad vi vide, tænke og føle, kun er en aandelig Reproduktion af det, som vi eller andre Mennesker før os have modtaget gjennem Sandserne fra Yderverdenen. Det er en Hverdagserfaring, at Mennesket først med sine Sandsers successive Udvikling og i Forhold til, hvorledes han gjennem disse kommer i Berøring med Yderverdenen, begynder at leve aandeligt, og at Udviklingen af dette hans aandelige Væsen holder lige Skridt med Udviklingen af hans Sandsnings- og Tænkeorganer ligesom ogsaa med Antallet og Betydningen af de modtagne Indtryk.

Et nyfødt Barn tænker ligesaa lidt som et ufødt, det er kun legemligt levende; aandeligt er det kun lidt mere end dødt. Fosteret i Moders Liv kan vel bevæge sig, naar det har naaet en vis Størrelse, men det skeer uvilkaarligt. Fosteret tænker Intet, føler Intet, veed Intet af sig selv. Mennesket har aldrig i sit senere Liv mindste Spor af Erindring om denne Tilstand, hvori Sandserne vare uvirksomme og nudviklede, ligesaa lidt som om den første Tid af sin selvstændige Tilværelse, da det var blevet skilt fra det moderlige Legeme, og denne fuldkomne Mangel paa Erindring tyder paa hans daværende aandelige Ikketilværelse. Grunden kan kun ligge deri, at i Fostertilstanden mangler ethvert Indtryk fra Yderverdenen, og i den første Tid efter samme ere disse saa mangelfulde, at det aandelige Menneske ikke kan bestaae derved.

Med Hensyn til det Tidspunkt, hvor man antog, at den saakaldte „Besjæling" indtraadte, har der været ført en meget levende Strid, der blev praktisk vigtig fra det Dieblik af, da man af juridiske og statsøkonomiske Grunde begyndte at ansee Drabet paa et ubaaret Foster for en moralsk og juridisk Forbrydelse. Hos Romerne var Fostermord tilladt baade ifølge Lov og Skik. Moses og Ægypterne vare af den bestemte Mening, at Barnet i Moders Liv endnu ei var besjælet. Paa Madagaskar, paa Otahaiti, i hele Kina og paa Selskabsøerne ere endnu i vore Dage Fostermord og Barnemord ganske almindelige. Vore nyere Retslærde antage, at Undfangelsen og Besjælingen skee samtidigt. Men hvo der nogensinde har seet det menneskelige Æg med det til dette fremtrængte Sæddyr under Mikroskopet, kan kun have et Smiil tilovers for denne Æggesjæl. Legemlige Anlæg, paa hvis Grundlag senere aandelige Egenskaber vilde udvikle sig, kunne og maa disse Kiimstoffer vel besidde, men om et virkeligt sjæleligt Indhold hos dem kan der ikke være Spor af Tale. Rigtignok er det muligt og mange Gange viist, at det nye Individs legemlige Organisation alt i Moders Liv betinger visse Anlæg, der vel meest ere afhængige af arvelige Overleveringer, som senere — naar Indtrykkene udenfra

komme til — udvikle sig til aandelige Egenskaber, Eiendommeligheder osv.; men aldrig kan en aandelig Forestilling, Idee eller nogensomhelst aandelig Viden i og for sig være medfødt. Barnesjælens Udvikling skeer kun gjennem Sandserne og ved Belæring, Exempel og Opdragelse. Idet Sandserne vinde i Styrke og Øvelse, idet de ydre Indtryk ophobe og gjentage sig, danner der sig langsomt og lidt efter lidt et indre Billed af den ydre Verden, paa Tankeorganets materielle Grundlag; der danner sig Forestillinger og Begreber. Mennesket maa gjennemgaae et langt og besværligt Tidsrum, inden han vaagner til fuld Selvbevidsthed og inden han lidt efter lidt lærer at bruge sine Organer og Lemmer i bestemte Øiemed, ja inden han erkjender sig selv som adskilt fra det Almindelige, som Person. Et uhildet Blik paa de Ulykkelige, der af Naturen ere berøvede en eller flere Sandser, viser os ogsaa, at deres aandelige Udvikling er hæmmet i Forhold til deres legemlige Mangel. Hvad veed en Blindfødt om Farver, om Lyset, om Udstrækninger i Rummet, om hele denne Verdens glimrende Ydre? Hvad veed en Døv om Toner, Sprog, Melodier og Musik? — De Døvstumme ere ulykkelige Skabninger, som kun med den yderste Møie og Langsomhed kunne opdrages til en aandelig Tilstand, der er nogenlunde menneskelig. Af alle civiliserede Lovgivninger blive ogsaa de Døvstumme regnede for utilregnelige. Ikke sjeldent læse vi i Aviserne om den elendige, fuldkommen dyriske Tilstand hos ulykkelige Skabninger, der som Børn af Havesyge og Barbari ere blevne indespærrede i mørke Aflukker og der holdt skjult udenfor alt menneskeligt Selskab og enhver aandelig Paavirkning. Saadanne Væseners legemlige og aandelige Liv er en blot Vegetationstilstand, ingen menneskelig udviklet Tilværelse, og de mangle saavel de almindelige som de specielle Begreber om en saadan Tilværelse. Hvorfor udvikler den oversandselige Aand sig ikke tiltrods for de hæmmende ydre Forhold og seirer ved sin egen Kraft med Hensyn til Naturen? — Ganske lignende Iagttagelser ere gjorte angaaende saadanne Mennesker, som fra deres tidligste

Barndom ere opvoxede fjernt fra menneskeligt Selskab blandt Dyr i Skoven: de levede og ernærede sig som Dyr, havde ingen anden aandelig Forestilling end Trangen til Føde, kunde ikke tale, og viste intet Spor af hiin „Guddomsgnist", som skulde være Mennesket medfødt. Modstanderne af vore Anskuelser have gjort opmærksom paa, at der saavel i den Enkeltes Liv som i Folkenes gives visse almindelige aandelige Ideer, der skulde gjøre sig gjældende med en saadan Magt, Bestemthed og Almeenhed, at man ikke kunde antage Andet, end at disse oprindeligt vare indplantede i den menneskelige Natur. Dertil skulde fremfor Alt Ideen om det Sande, det Skjønne og det Gode regnes. Men derved er fremfor Alt at betænke, at det, som man overhovedet kalder Ideer, ikke er den Enkeltes Erhvervelse, men en af den hele Menneskeslægt efter møisommelige Kampe og gjennem lange Tidsrum gjort Erobring. Ideen opstaaer, idet Mennesket fra den ham omgivende objektive Verden tager det for hiin Almindelige eller Bedste og deraf danner sig en ideal Skikkelse, som han saa tillægger Prædikatet sand, skjøn eller god. Men denne aandelige Proces er en stedse fremadskridende, ligefra den Tid af, at Menneskeslægten har begyndt at udvikle sig. Ideen faaer derved lidt efter lidt en vis historisk Ret og objektiv Skikkelse, og den Enkelte behøver ikke længer forfra at gjennemgaae den hele aandelige Proces, men kun at optage i sig det Forhaandenværende. Desuden maa bemærkes, at vare de æsthetiske, moralske og metafysiske Begreber medfødte, umiddelbare, saa maatte de naturligviis ogsaa overalt have absolut Gyldighed; men vi see tvertimod, at de i høieste Grad ere relative og at de vise de allerstørste Forskjelligheder, og det saavel hos de enkelte Individer som hos alle Folkeslag og til forskjellige Tider. Saaledes maler den Hvide Djævlen sort, medens Negeren maler ham hvid. Vilde Folkeslag pynte sig ved Bemaling, ved at stikke Ringe gjennem Næsen, Læberne osv., hvilket vi finde afskyeligt. Hvorledes Skjønhedsbegrebet ofte slaaer om hos os, see vi i Modens idelige Vexlen. De moralske Ideer findes der kun

meget lidt af hos de vilde Folkeslag. Begrebet Eiendom kjende de sædvanlig slet ikke, derfor have alle Naturfolk Tilbøielighed til Tyveri. Kineserne og Slaverne regne heller ikke dette for en Æressag. Men ogsaa Mord og Blodskam ere hos Naturfolk ganske almindelige, og de ostindiske Thuger begaae Mord af religiøse Motiver. Fidschi-Insulanerne betragte ikke Mord som en Forbrydelse, men som en Hæder, og da en Missionær søgte at gjøre de Indfødte i Polynesien begribeligt, at det var slet og slemt at spise deres Medmennesker, svaredede ham med den høieste Naivetet: „Men vi forsikkre Dig, at det er meget godt." — Selv iblandt civiliserede Folkeslag gjør denne Mangel paa absolut Gyldighed for disse Ideer sig gjældende; og naar vi ved det første Blik synes, at der er noget Fast og Urokkeligt i Moralens Hovedbud, saa er Aarsagen dertil den bestemte Form for hine lovlige Forskrifter eller selskabelige Vaner, som det menneskelige Selskab for Selvopholdelsens Skyld har agtet nødvendige og lidt efter lidt slaaet fast. Der er atter en stor Forskjel imellem Moralens og Statens Love, og navnlig mellem dennes og Sædernes, mellem Religionens og det, som den Enkelte i specielle Tilfælde føler sig foreskrevet af Natur og Overlæg. Staten, Selskabet brændemærker ofte det som en Forbrydelse, der egenlig er en moralsk Stordaad. Overhovedet er hiin gjennemgribende Forskjel mellem „moralsk" og „juridisk" en Følge af ydre Forhold og Betingelser, og den leverer det bedste Beviis for, at det Godes Idee ikke kan besidde nogen absolut Gyldighed. Kulturhistorien lærer os ogsaa, at man til alle Tider har tænkt meget forskjelligt om Dyd, Gud og Ret. Der kan ikke være Tale om medfødte Retsideer; thi gaves der en objektiv Ret, hvorledes kunde der da være Forskjel mellem Ret og Lov? Begrebet, det Sande, skylder Videnskabernes Fremskridt sin Opstaaen, og naar Lovene for Tanken under særegne Omstændigheder vise en vis uforanderlig Nødvendighed, saa forholde de sig i det Hele analog med Naturlovene og ere afhængige af bestemte, faststaaende Forhold. Saaledes beroer

den hele Mathematik paa faktiske, følelige, objektive Forhold, uden hvis Tilværelse mathematiske Love vilde være umulige. Begreberne om Rum, Størrelse, Længde, Høide, Bredde, Dybde ere kun hentede fra sandselige Erfaringer, fra Beskrivelsen, fra Sammenligningen, og vilde uden disse aldrig have existeret. Tallene ere ingen absolute Begreber, men kun vilkaarlige Betegnelser for en eller flere Gjenstande. De færreste vilde Folkeslag formaae at tælle længer end til 20, ja nogle sydamerikanske Stammer endogsaa kun til 2. Alt, hvad der er over dette, kalde de: mange.

Naar almene Ideer ytre sig hos Børn, da skyldes det Opdragelsen og de ydre Paavirkninger. Sandsen for Ret kan hos en Dreng kun udvikle sig, hvor Samlivet med Andre tillader ham at anstille Sammenligninger og at afgrændse enkelte Retssfærer; ligesaalidt har hans Behag i det Skjønne sin Rod i „medfødt Idee". Tvertimod ytre Børn ofte en forunderlig og for Voxne latterlig Smag. De have ondt ved at skjelne mellem Mit og Dit, have intet Begreb om den Uret, der ligger i Løgn og Tyveri, og vise intet Spor af hiin aandelige Egenskab, der senere gjør sig saa mægtigt gjældende, nemlig Skamfuldhed. Først i en temmelig høi Alder anseer derfor Staten dem for personlig tilregnelige. Den samme moralske Utilregnelighed, den samme Mangel paa Skamfølelse findes hos vilde Folkeslag. Selv de saa høit civiliserede Grækere besade neppe en Anelse om det, som vi forstaae ved Skam og Sædelighed. Ægteskabsbrud og enhver Art af Kjønnenes Blanding blev uden ringeste Sky for Dadel eller Offenlighed drevet som noget Sædvanligt. Ismaëliterne, en orientalsk Religionssekt, mangle enhver Følelse for Skam; afskyelige Troeslærdomme og oprørende kyniske Skikke danne Hoveddogmerne i deres Kultus. Japanesernes Begreber om Anstand og Sædelighed ere saa grundforskjellige fra vore som muligt. Saaledes er „Prostitutionen", der hos os betragtes med Foragt, hos dem en offenlig Institution, der holdes høit i Ære. — Heraf turde vel fremgaae, at Moralen kun kan betragtes som et relativt

Begreb. Men Sandsen for Skjønhed, Net og Sandhed kan og maa udvikles ved Øvelse for at vinde i Styrke og Værd. Hvor ganske anderledes overlægger og slutter ikke den Lærde, der er vant til Tænkning, end den, der kun har beskæftiget sig med legemligt Arbeide!

Naar endelig Frenologerne have meent, at deres Lære var et Beviis for de medfødte Ideers Tilværelse, da skal det kun bemærkes — idet vi et Øieblik antage deres Læres Rigtighed — at et Hjerneorgans større eller mindre Udvikling kun tyder paa en større eller mindre materiel Disposition til en fortrinviis Udvikling af denne eller hiin aandelige Egenskab gjennem sandselige og erfaringsmæssige Erhvervelser. Ingen vil saaledes vise Kjærlighed til Børn, hvor stort hans Organ end maatte være derfor, uden at have havt Omgang med Børn. Driften til Ødelæggelse, Oplysning, Erhvervelse osv. kan visselig kun udvikle sig paa Gjenstande og vilde uden disse evigt sove. Endelig skal bemærkes, at deres Lære kan vendes om. Naar det er en Kjendsgjerning, at den hele Hjerne som Følge af fortsat sjælelig Virksomhed tager til i Størrelse og Kvalitet, saa kan — idet vi stadig forudsætte Rigtigheden af de frenologiske Grundsætninger — det lige saa godt være muligt, at det freneologiske Organ i det Tidsrum, hvori Hjernen voxer og uddannes i en vis Retning ved fortsatte og hyppige Indtryk og sjælelig Virksomhed, ogsaa bliver materiellt stærkere udviklet — ganske paa samme Maade som en Muskel bliver stærkere ved Øvelse.

Der gives saaledes i ingen Retning bestemte videnskabelige Kjendsgjerninger, der kunne nøde os til at antage de medfødte Ideers Existens. Naturen kjender hverken til Hensigter eller Øiemed eller nogensomhelst fra oven eller udenfra den paanødte aandelige eller materielle Betingelser! Den har fra Begyndelsen til Enden udviklet sig organisk af sig selv, og den udvikler sig uden Ophør.

Naar der ikke gives medfødte Ideer, saa er den Paastand ogsaa urigtig, at den saakaldte „Gudsidee" — eller Begrebet om et høiere personligt Væsen, der har skabt Verden,

regerer og opretholder den — er noget den menneskelige Aand af Naturen Medfødt, Nødvendigt og som derfor ikke kan afvises ved Fornuftgrunde. Tilhængerne af hiin Anskuelse paastaae, at Erfaringen lærer, at der ikke gives noget nok saa raat eller udannet Folk eller Individ, hos hvem man ikke har kunnet finde Gudsideen eller Troen paa et høiere personligt Væsen. Men efter Kjøbmænds, Søfareres, Filosofers og Missionærers overeensstemmende Vidnesbyrd findes der et ikke ringe Antal af Folkeslag, der enten slet ikke besidder Spor af religiøs Tro, eller ogsaa har den i en saa ufuldkommen Skikkelse, at den neppe fortjener Navn af Religion. Saaledes see vi Ægypterne tilbede en Ko eller Krokodillen, Indianerne Klapperslangen, Negerne Congoslangen, Guineanegerne en Steen, en Klods, et Træ, en Flod, et Bundt Klude, en Alligator osv., hvilket kun skriver sig fra en blind Angst for Naturmagterne, som for det udannede Menneske synes frygtelige og overjordiske, fordi han ikke er istand til at erkjende Tingenes indre naturlige Sammenhæng. Hos Tuskerne i Asien, hos Corradoerne omkring Rio de Janeiro ligesom hos de andre sydamerikanske Vilde, hos Australnegerne, hos Bechuanerne og Kafferne i Afrika og hos utallige andre vilde Folkeslag findes ikke mindste Spor af Troen paa en Guddom eller en Skaber. Nogle troe vel paa onde Aander, og hos Indianerne i Nordamerika finder man Troen paa „den store Aand", men kun som en yderst taaget Forestilling. Den oprindelige Buddhaisme veed Intet om Gud og Udødelighed. Kinesernes Sprog har end ei et Udtryk for Gud eller Skaber, og Japaneserne, der hverken troe paa Gud eller Udødelighed, har man med Rette kaldt et Folk af Atheister. Det Samme viser sig i vor egen Midte hos saadanne Individer, hos hvem Opdragelse, Belæring eller Meddelelse ikke har havt Leilighed til at vække Ideen om et høiere Væsen. Saaledes regner man for Øieblikket i England en Million Mennesker, som ikke ere døbte eller høre til noget religiøst Samfund. „Hvad kan De sige mig om Jesus Kristus?" spurgte en Geistlig et af Landets Gade-

Mennesker. „Jeg har aldrig hørt Noget om den Gentleman," var Svaret. Naar Naturen ikke er istand til at gjøre sin Ret gjældende med større Magt ogsaa uden Belæring og Opdragelse, saa maa man deraf slutte, at den overhovedet ikke veed Noget af saadanne oprindelige Begreber at sige. Jødedommen og de fra denne udgaaede Religionssystemer, Kristendom, Muhammedanisme, Mormonisme osv. ere de eneste, der have Troen paa en personlig Gud. Gudsideen har et reent menneskeligt Udspring. Thi uden Kjendskab til eller Begreb om det Absolute, uden en umiddelbar Aabenbarelse, hvis Tilværelse vel alle religiøse Sekter paastaae, men ikke kunne bevise — kunne alle Forestillinger om Gud — ligemeget fra hvilken Religion de skrive sig — kun være menneskelige, og da Mennesket i den levende Natur ikke kjender noget høierestaaende aandeligt begavet Væsen end sig selv, saa kunne ogsaa hans Forestillinger om et høieste Væsen ikke været Andet end abstraherede fra hans eget Selv ɔ: de maatte lede til en Selvidealisering. Folkeslagenes Ønsker, Forhaabninger, aandelige Dannelsestrin og Retning afspeile sig i deres religiøse Forestillinger. Man tænke blot paa Grækernes skjønne poetiske Himmel, hvor de evigt skjønne, evigt unge Guder paa reen menneskelig Maade nyde, lee, kæmpe, spinde Intriguer og personligt gribe ind i Menneskenes Skæbne; paa Jødernes vrede, mørke Jehovah, der straffer i tredie og fjerde Led; paa den kristelige Himmel, hvor Gud deler sin Almagt med sin Søn og bestemmer de Saliges Rangforordning ganske efter menneskelige Begreber; paa Orientalernes Himmel fuld af blomstrende Houris, brusende Vandfald, evig Kjærlighed og evig sandselig Nydelse; paa Grønlændernes Himmel, hvor der er Overflod paa Tran og Fisk; paa Indianernes Himmel med rige, uudtømmelige Jagtrevierer og paa Nordboens Valhalla, hvor der drikkes Mjød og kæmpes. Ogsaa i den religiøse Kultus gjenkjender man de menneskelige Forestillinger om Guddommen. Grækeren offrede Kjød og Viin, Negeren spytter sine Guder de tyggede Spiser som Offer i Ansigtet. Ostiaken

besmører sine Guder med Blod og Fedt og stopper dem Næsen fuld af Snustobak, den Kristne og Muhamedaneren troer at forsone sin Gud ved Bønner, og endeligt have alle Religioner det tilfælles, at de hæve fremragende Mennesker op til Guder eller Helgener — et paafaldende Beviis for Gudsideens menneskelige Væsen.

Da vi i det Foregaaende have seet, at Sjælen staaer i en inderlig og uopløselig Forbindelse med Hjernen, og at Sjælen er ubetinget afhængig i alle sine Livsytringer af sit materielle Grundlag, og da vi endvidere have beviist, at der ikke gives medfødte Ideer, saa kunne vi ogsaa med Bestemthed paastaae, at der ikke gives nogen personlig individuel Udødelighed for Sjælen.

Al den Viden, der er bleven en Deel af vort Væsen, har Hensyn til jordiske Ting; det har kun erkjendt sig selv og er bleven sig selv bevidst i, med og ved disse Ting; det er bleven Person ved at stille sig selv ligeoverfor jordiske, afgrændsede Individualiteter; hvorledes skulde det være muligt eller tænkeligt, at dette Væsen, revet ud af disse, som Livsluft nødvendige Betingelser, kunde existere videre med Selvbevidsthed og som den samme Person? Naturfilosofer have sluttet fra Materiens Udødelighed til Sjælens Udødelighed; men Sjælen, der kun er det ideelle Produkt af en Samvirken af kraftbegavede Stoffer, maa naturligviis ogsaa forsvinde, naar Stofferne opløses eller indgaae andre Forbindelser, hvor de ikke mere ere forenede. Det gaaer med Sjælen, som med et Uhr. Ødelægges Værket, eller skilles de enkelte Dele deraf fra hinanden, viser det hverken Timer eller Minuter mere. At slutte fra Kraftens Udødelighed til Sjælens Udødelighed er paa uberettiget Maade at identificere Begreberne Kraft, Sjæl og Aand, og at forvexle en momentan Form eller Ytring af Kraften med denne selv. At Sjælen ogsaa, medens Mennesket lever, for en Tid kan forsvinde, seer man i den dybe drømmeløse Søvn, ligesom ogsaa i mange Hjernesygdomme, hvori kun Legemet vegeterer, men er aldeles uden Bevidsthed, saa at

Sjælen ved disses Ophør atter optager sit Liv paa det Punkt, hvor den stod, før de indtraadte.

Andre have antaget, at der existerede en almindelig „aandelig Materie," en Grundsjæl, hvorfra den enkelte Sjæl ved sin Tilblivelse udstrømmede, og hvori den atter optoges efter Legemets Tilintetgjørelse. Men en „aandelig Materie" indeholder en Modsigelse i Begreber, som gjensidigt ophæve hinanden; man kunde ligesaa godt tale om en „sort Skimmel!" og desuden vilde Optagelsen i en almindelig Ursjæl med Opgivelsen af Personligheden og dermed Erindringen være det Samme som Tilintetgjørelse.

Man har ogsaa paastaaet, at Tanken om evig Tilintetgjørelse i den Grad stred mod alle menneskelige Følelser, at den alene af den Grund maatte være usand; men er da Tanken om et evigt Liv ikke uendeligt mere afskrækkende? Er Døden, Tilintetgjørelsen ikke det Samme som uforstyrret Ro, Fritagelse for Smerte, Anstrengelser og Savn; og er Frygten for Døden vel Andet end Frygten for at være død ɔ: man tænker sig det Legeme, der ikke længer er En selv, i Graven overgivet til Opløsning. Naar Menneskesjælen var udødelig, saa maatte jo ogsaa Dyrenes Sjæle, selv de laveste, være det, hvilket jo almindeligt benægtes. At Udødelighedsideen ikke er medfødt og, som der paastaaes, en af Hovedgrundsætningerne i enhver Religion, ligger for det Første deri, at der ikke gives nogen medfødt Idee, og for det Andet kjendte de ansetcste Religionssekter blandt Jøderne Intet dertil. Den store Konfutses oprindelige Religion veed Intet om et himmelsk Hiinsides. Buddhaismen, der tæller 400 Millioner Tilhængere, har ingen Udødelighed og prædiker Ikketilværelsen som det høieste Maal for Befrielse, og Grækerne kjendte kun en Skyggeverden hiinsides. Alt i det 16de Aarhundrede sagde den italienske Filosof Pomponatius: „Vil man antage Individets Vedvaren, saa maa man fremfor Alt føre Beviset for, hvorledes Sjælen kan leve uden at behøve Legemet som Subjekt eller Objekt for sin Virksomhed. Uden Sandsningen formaae vi ikke at tænke, men denne

afhænger af Legemet og dets Organer. Tænkningen er i og for sig evig og immateriel, men den menneskelige er dog forbunden med Sandserne, erkjender det Almene kun i det Enkelte, er aldrig upaavirket af Beskuen og Tid, da dens Forestillinger komme og gaae efter hinanden. Vor Sjæl er virkelig dødelig, da hverken Erindringen eller Bevidstheden bliver tilbage."

Man har talt meget hen i Taaget om den saakaldte „Livskraft". Denne er ikke selv en Kraft, men kun et Resultat af mange, med Kræfter begavede Stoffers Samvirken i Organismen. Videnskaben har paaviist, at ligesaalidt som der gives nogen væsenlig Forskjel mellem organiske og uorganiske Stoffer — da deres Grundstoffer ere de samme, kun ordnede paa forskjellig Maade — ligesaalidt kan den saakaldte Livskraft frembringe eller bevirke Noget, som er uafhængigt af Naturkræfterne. Det dyriske Legeme er en Art Laboratorium, hvori der stadig arbeides paa en kemisk Omsætning af Stoffer og Frembringelsen af andre, hvilke Kemien godt kan fremstille af uorganiske Stoffer udenfor Legemet, saasom Urinstof, Druesukker, Taurin, Liimstof osv. Vi see ogsaa, at Fysiken spiller en stor Rolle i dette Laboratorium; Blodbevægelsen i Legemet, Aandedrættet, Muskelspillet og Tarmbevægelsen skeer efter dens Love; Endosmose og Exosmose virke ved Opsugning og Affondring af Vædsker; Elektricitet ved Nervevirksomheden osv.

Menneskene have villet frakjende Dyrene en Sjæl og kaldt deres fysiske Livsytringer for Instinkt. Men den, der har givet sig af med at studere Dyrenes Liv, vil snart være kommen til den Erkjendelse, at Dyrene tænke, huske, overlægge, beslutte og handle selvbevidst paa samme Maade, som han selv; han vil see, at deres aandelige Evner kunne uddannes ved Opdragelse og Erfaring, og at der i det Hele taget ikke findes nogen skarp Grændse mellem Menneskesjælen og de høierestaaende Dyrs Sjæle, ligesom der findes en gradviis Overgang i sjælelige Evner fra disse og nedefter gjennem hele Dyrerækken. Og staae Polynesiens

raa Horder, Sydamerikas Vilde eller Buskmændene synderligt høiere end Aberne? Have ikke ogsaa Dyrene deres Sprog og andre Midler til gjensidig Meddelelse? Og er det sagt, at disse Sprog ikke ere i Stand til at modtage Uddannelse og Berigelse ligesom Menneskenes, fordi vi ikke have lagt os efter at forstaae deres Sprog og altsaa Intet vide derom? Man har dog bemærket, at de tamme Dyrs Sprog var et andet end deres vilde Artfællers. Dyrene have dog i deres Stemme og Sprog Udtryk for Vrede, Angst, Kjærlighed, Had, Glæde og Længsel; ja hos Svaler og andre Fugle har man iagttaget, at de holdt Raadslagninger med hinanden. Bier og Termiter arbeide i Fællesskab og efter en bestemt Plan, og de sidste see vi foretage Røvertog og gjøre Bladluus til Fange, som de holde i deres Tuer, ligesom vi Mennesker holde Malkekøer. Prairiehundene leve sammen i Samfund under et Overhoved og bevogtet af udstillede Poster. Den samme Forsigtighed iagttage andre Dyr saasom Aber, Gemser, Antiloper osv. Vi see endvidere, at det ældre Dyr ofte viser mere Skjønsomhed og Erfaring end det unge, at Dyrene i Menneskets Selskab tilegne sig en høiere Uddannelse, og naar et Dyr under Dressuren viser Tungnemhed til at fatte, hvad der forlanges af det, har dette som oftest mere sin Grund i Mangel paa Meddelelsesmidler end i dets Mangel paa aandelige Evner.

Man maa ikke alene være uretfærdig, men aandsfattig for at benægte Dyrenes sjælelige og aandelige Evner, og disse adskille sig kun fra Menneskets ved Kvantiteten, ikke ved Kvaliteten.

Ligesom Folkeslagenes Karakteer og Eiendommeligheder ere et Udtryk for den Jordbund, de beboe, for Klimatet og andre ydre Livsbetingelser, saaledes er ogsaa den enkelte Persons Karakteer et Produkt af hans ydre Vilkaar, saasom Folket, han hører til, Fødsel, Stand, Formue, Tidsomstændigheder, Opdragelse, Erfaring, Sundhedstilstand, aandelige eller legemlige Anlæg osv., og de Beslutninger, han fatter, ere, som udgaaede herfra, ogsaa saa betingede heraf, at hans

frie Villie i Virkeligheden ikke kan udtydes som stort Andet end, at han er sig sin Villie bevidst, men ikke bevidst de Aarsager, der have affødt denne Villie. Det største Antal af alle Forbrydelser mod Stat og Samfund, kan man paavise, ere Følger af Affekt eller Ukjendskab, mangelfuld Dannelse eller indskrænket Dømmekraft. Hvor høi en Grad af Tilregnelighed kan man tillægge det Menneske, hvis Anlæg til Grusomhed er stort og hvis Forstand er lille? Mangel paa Forstand og Dannelse ere de store Faktorer, som avle Forbrydelser, og en stor Deel af Fængslernes Befolkning burde — efter Soures Undersøgelser — hellere været anbragt i Daarekisterne. Derfor gjorde vi vel bedst i ikke at dømme eller fordømme Nogen.

Slutteligen ville vi blot tilføie, at skulde Nogen — ved et eller andet Resultat af vort Studie — føle sig krænkede i deres hidtidige filosofiske eller religiøse Overbeviisning, da svare vi ham med Cottas Ord: „Den empiriske Naturforskning har intet andet Øiemed, end at finde Sandheden, hvad enten denne efter menneskelige Begreber er beroligende eller trøstesløs, skjøn eller uæsthetisk, logisk eller inkonsekvent, fornuftig eller taabelig, nødvendig eller forunderlig.“

K. Boje.

Skitser og Udkast.

Den australske Øverdens Befolkning.

Øst for Malayernes Hjem, øst for hiin Jordens største Øgruppe, der ligger udbredt sydost for Asien, Jordens største Fastland, strækker der sig en anden Verden af Øer, som kan forfølges heelt hen mod Amerikas fjerne Vestkyst.

Man seer strax, at den falder i tre store Afdelinger. Først kommer det Arkipelag, der trækker sig i en bred Bue om Nyholland og indeslutter Admiralitetsøerne, Ny-Irland, Luisiaderne, Salomo- og Nitendigruppen, Ny-Hebriderne og Ny-Kaledonien. Disse Grupper sammenfattes under Navnet Melanesien, det vil sige: den sorte Befolknings Øer.

Den anden Gruppe er den, som først — paralelt med Ækvator — omfatter Karolinerne og Marianerne; til Karolinerne slutter sig saa mod Øst de af Chamisso beskrevne Ralik- og Natakketter, og til disse igjen det noget sydligere beliggende Gilbert-Arkipelag. Alle disse Øer kalder man Mikronesien, det vil sige: de smaa Øers Region. Ifølge deres naturlige Beskaffenhed burde ogsaa Ellice-, Phønix- og Union-Gruppen, Paumotu-Arkipelaget samt alle Smaaøerne mellem disse Endepunkter og indtil 20° n. B. regnes her ind under; men efter deres Beliggenhed og (forsaavidt de ere beboede) deres Befolkning høre de til den tredie store Afdeling, som ved en fra Ny-Seeland over Fidschi- og Ellice-Gruppen til Sandvichsøerne trukken Linie adskilles fra hine to første Afdelinger, og som man i snevrere Betydning kalder Polynesien: de mange Øers Region. Melanesien og de fleste af Polynesiens Grupper bestaaer af høie, i Regelen vulkanske Øer; men Mikronesien og de omtalte polynesiske Arkipelager ere lave Øer af en høist eiendommelig Form, som man ikke træffer noget andet Sted paa Jorden. De ere nemlig dannede af et Koralrev, der ofte strækker sig ned i bundløs Dybde, og som snart smalt, snart flere Marinemiil bredt, i Regelen ovalt, men dog ogsaa ofte rundt, omkredser et roligt Hav, Lagunen, medens Havet bryder sig i rasende Brænding mod dets Yderside. Lagunen staaer i

Regelen ved meer eller mindre farlige Kanaler i Forbindelse med Oceanet. Revet, som under Ebbe ofte ligger ganske tørt, bærer enten paa sin Ryg enkelte Øer, eller det danner en eneste ringformig Forhøining; eller ogsaa tørrer Lagunen ud, og det Hele bliver til et større Øland, der sænker sig stærkt i Midten.

Naar man undtager Ørkenerne og de arktiske Egne, er Naturen vel intetsteds i Verden mere eensformig og fattig end her, navnlig da paa de østlige Rækker. Paa Natak fandt Chamisso kun 59 Plantearter, hvoraf 7 kultiverede; af Pattedyr havde Mikronesien oprindeligt kun Rotten, Polynesien desuden Svinet og Hunden. Der findes fremdeles kun faa Fugle med Undtagelse af Hønen, der næsten overalt forekommer i vild Tilstand; giftige Dyr findes slet ikke, og kun yderst faa Insekter; endog Stuefluen og de tropiske Landes Plage, Moskitoerne, ere først blevne indførte ved europæiske Skibe. Derimod ere disse Lande rige paa Sødyr, og man tør vel sige, at Fisk, Koraller, Bløddyr og Krebs her udmærke sig ved en større Farvepragt og Rigdom paa Former end nogetsomhelst andet Sted. Heldigere stillede ere de høie Øer, der (som f. Ex. Melanesien) ofte straale med den yppigste tropiske Pragt og det især, jo længere mod Vest de ligge; saaledes kunne f. Ex. Marianerne opvise hele Malaisiens Rigdom. Af nyttige Træer have de østlige Øer kun Pandanus, som for adskillige Dele af Mikronesien omtrent udgjør det eneste Næringsmiddel, Kokospalmen, Brødfrugttræet, Bananerne og nogle Trevle- og Bastplanter.

Med den rige Udvikling af sin skarpt afgrændsede Flora danner Ny=Seeland fuldstændig en Verden for sig. Ogsaa her findes der kun faa Dyr, og af nyttige Vægter havde Indbyggerne, dengang Cook betraadte Øen, foruden nogle lidet vigtige Frugttræer, kun enkelte Bregner med spiselig Marv eller spiselige Nødder samt en nu rigtignok verdensberømt Trevleplante, den nyseelandske Hørplante (phornium tenax).

Det oceanske Gebeets Natur er saaledes ikke synderlig gunstig for den menneskelige Udvikling. Forsvindende Øpunkter i det umaadelige Hav; Havet vildt og farefuldt; Landet lille, eensformigt, næsten uden naturlige Hjælpemidler, men givende de faa, det besidder, uden Andres Anstrengelse, eller under Misvæxt nægtende dem fuldstændigt, trods al Anstrengelse; fremdeles ikke sjeldent Storme, hvis frygtelige Heftighed er istand til aldeles at ødelægge de lavere Øer og til at skade de høitliggende for lang Tid; endelig Afsavnet af store Dyr, som først anspore til Kamp og derefter til Dressur og Benyttelse — Alt dette er høist betænkelige Omstændigheder, som med uovervindelig Magt maa gjøre deres Indflydelse gjældende, hvor der bliver Spørgsmaal om den menneskelige Udvikling.

Over denne Øverden udgød sig nu, kommende fra Vest, en Befolkning, som i en graa Oldtid sikkert har været Et med Malayerne, fra

hvis Lande den drog ud. Hiin vore Antipoders Folkevandring gik for sig i tre store Strømme, af hvilke den første lagde Veien over Ny-Guinea, befolkede Øerne om Ny-Holland indtil Ny-Kaledonien og senere udbredte sig indtil de yderste Grændser af Fidschi-Arkipelaget; den anden bragte de egenlige Polynesiere til deres Hjem, og for den tredie var endnu Mikronesien tilbage.

Folkene af den melanesiske Stamme have noget Negeragtigtigt ved sig og kaldes derfor ogsaa ofte Australnegere. Man finder den samme sorte Befolkning igjen under forskjellige Navne (Papua, Alfurer etc.) i Halvøen Malakas Bjergegne, i det Indre af næsten alle større malaiske Øer, paa Filippinerne og Øen Formosa, ja Chamisso omtaler den efter japanesiske Kilder paa de japanesiske Øer. Ligesom nu de mørke Stammer i det Indre af Malaka — som der blive kaldte „Indfødte" af Halvøens (først senere fra Syd af indvandrede) malayiske Befolkning — baade ved Sprog og fysiske Egenskaber have viist sig at være nær beslægtede med Malayerne: saaledes ere samtlige Australnegere kun en med Polynesiere og Malayer lige nær beslægtet Stamme. Den har oprindelig udbredt sig over hele Malaisien indtil Malaka og Formosa, den er senere — med Undtagelse af de fattige Levninger i Bjergegnene — bleven trængt ud af hine Lande ved de fremrykkende Malayer, idet den deels blev dræbt, deels smeltede sammen med de beslægtede Indvandrede; og den har enten allerede dengang beboet Melanesien eller er først ved Malayerne bleven jaget ind i sit nuværende Hjem. At Melanesierne og Malayopolynesierne virkelig høre sammen, lader sig bevise ad tre Veie. For det Første paa Grund af den legemlige Beskaffenhed. Der er en bestemt Naturlov, som man kalder Attavisme, og som bestaaer deri, at Stamartens Type vender tilbage paa et senere Udviklingstrin, saa at f. Ex. et Barn i fysiske eller aandelige Egenskaber gjentager Oldefaderens Type. Denne Lov gjælder i langt høiere Grad for de vilde Folk end for de civiliserede. Midt imellem de reneste Polynesiere og hyppigst de meest fornemme Familier, som slet ikke ere udsatte for det daarlige Veirs, den slette Fødes eller lignende Forholds Indflydelse, optræder der nu enkelte Individer, som fuldstændigt have hiin melanesiske eller Papua-Typen, — Noget, som (naar man tager de forskjellige Forhold i Betragtning) kun lader sig forklare som et Tilfælde af Attavisme, d. v. s. som et Tegn paa et oprindeligt Stammeslægtskab med hine Folk. Det andet Beviis er det sproglige. De melanesiske og de malayo-polynesiske Sprog stemme meget nøie overeens i hele Sprogformationen, og det følger af sig selv, at da hele Sproget i sin eiendommelige Form netop afspeiler et Folks Allerinderste, kan der ikke her være Tale om et Laan. Det tredie Beviis endelig, det etnografiske, støtter sig til Ligheder i Skikke, Religion, Kunstfærdighed osv., hvilke Ligheder ikke lade sig forklare ved Hjælp af Naboskabet; thi i visse Egne f. Ex. i Torres-Strædet, hvor (som man kan

paavise) hverken Malayer eller Polynesiere nogensinde ere komne hen, lever der melanesiske Folkeslag, som i Skikke, Karakteer og fysiske Egenskaber nærme sig meget til Polynesierne.

I ethvert Tilfælde fremgaaer det af alle de Forhold, som kunne komme med i Beregning, at den melanesiske Stamme er den, som først har skilt sig fra det fælles Urfolk. Mikronesierne og Polynesierne ere nærmere beslægtede med hinanden, omendskjøndt vi ogsaa for deres Vedkommende maa antage, at de maa have været skilte ad allerede i lang Tid. Ved Siden af megen Liighed træffe vi nemlig paa betydelige Afvigelser i Henseende til Skikke, Religion, Kunstfærdighed, legemlig Type og Sprog, ja, hvad det sidste Punkt angaaer er Forskjellen endog saa stor, at der kun yderst sjelden kan være Tale om gjensidig at forstaae hinanden. Da nu Polynesiernes Sprog staaer det malayiske fjernere og er mindre udviklet end Mikronesiernes, tør man slutte, at de Sidstnævnte have skilt sig senere fra Malayerne end Polynesierne: disse maatte jo desuden for at komme til deres nuværende Bopæle drage over Mikronesien, hvilket forudsætter, at Mikronesien dengang endnu ikke var beboet. Efter dem, og maaskee drivende dem bestandig længere mod Øst, rykkede derpaa de nærbeslægtede Stammer frem, som ved igjennem mange Aarhundreder at føre et afsluttet Liv i Mikronesien og ved at være underkastet andre Livsbetingelser udviklede sig mere og mere selvstændigt. — Vi ere temmelig vel underrettede om Polynesiernes Vandringer gjennem de Sagn og Sange, som enhver Gruppe besidder i Overflod. Disse sætte alle som Udgangspunkt et Havaii eller Havaiki, og det er mærkværdigt, at ikke blot paa alle større Grupper hedder enten en Ø eller, som paa Selskabsøerne, en særlig hellig Flække Havaii, men at ogsaa, navnlig hos de østlige Stammer, de Saliges Verden, Gudernes Hjem, hvorfra og hvortil Menneskesjælene komme, føre dette Navn.

En Indfødt fra Tahiti, ved Navn Tupaya, udkastede for Cook et Kort over det stille Ocean og tegnede omtrent i Midten en større Ø, som han kaldte Havaii og alle Øernes Fader. I Virkeligheden finde vi i denne Egn et Havaii eller Savaii, Samoa-Arkipelagets Savaii. Fra denne Øernes Fader drog altsaa en Skare ud og befolkede Hervey- og Selskabs-Arkipelaget, idet den gav det første Punkt, hvorpaa den landede, det hellige Navn Havaii. Senere droge herfra atter andre Kolonister over Markesas-Arkipelaget, der ved en Fiskesnøre skal være trukken op fra den underjordiske Gudeverden Havaiki, til Sandvichsøerne, hvis Guder ifølge Sagnet nedstamme fra Tahiti, og ogsaa disse Kolonister kaldte den første Ø, de landede paa, Havaii. Endog Maorierne, som naaede til Ny-Seeland, bevarede Erindringen om Navnet paa det gamle Stammeland, og da senere det Historiske lidt efter lidt forsvandt af de Fortællinger, som omhandlede hiin Erindring, blev

Navnet paa det gamle Hjem, ja det gamle Hjem selv, gjort stedse mere og mere aandigt for Folket, indtil det tilsidst blev Gudernes, de Saliges Hjem.

Det følger af sig selv, og er ogsaa blevet iagttaget, at der endnu i den allernyeste Tid er foregaaet og bestandig foregaaer Udvandringer og Bopælsforandringer. Derimod er det umuligt med Sikkerhed at afgjøre, naar hine tidlige Vandringer fandt Sted, om hvilke Sagn og Myther indeholde saa mange Erindringer. En lærd Ethnolog, der for tredive Aar siden undersøgte Sydhavet, har rigtignok forsøgt at uddrage historiske Fakta af Sagnenes talrige Lister paa Regenter og Generationer, men da Størsteparten af de forekommende Navne ere mythiske, bliver et saadant Forsøg altid høist ufyldestgjørende. Dog tør man sikkert antage, at hine Vandringer have fundet Sted for meget lang Tid siden, maaskee endog før Kristi Fødsel. Herfor taler den store Forskjel mellem hine Folkeslag og Malayerne, saavel i Henseende til legemlig Type som i Henseende til Sprog, idet saadanne Forandringer selvfølgelig kræve en meget lang Voxetid. — Endnu meget tidligere droge de melanesiske Folkeslag ud fra Malaisien, medens Mikronesierne langt senere end Polynesierne forlode det oprindelige Hjem. Man bør herved ikke forglemme, at de ældste Reisende i disse Egne, f. Ex. Magelhaens 1521, skildrer os saadanne ethnografiske Forhold, som vi i alt Væsenligt gjenfinde den Dag idag. Den vigtigste Forandring fra Magelhaens' til Cooks Besøg indtraadte i det mikronesiske Gebeet, idet Marianerne mistede hele deres Befolkning ved Spaniernes blodige Omvendelsesforsøg. I 1668 landede den ivrige Jesuit Sanvitores paa Guaham og fandt Øerne overordenlig stærkt befolkede; han anslaaer selv Indbyggerantallet paa hver af de største til 30,000, saa at det ikke er overdrevent at sætte det samtlige Indbyggerantal til 100,000 (nogle Angivelser have endog 300,000). I 1680 kom den tappre, men grusomme General Quiroga til at lede Krigen mod Hedningerne, og allerede i 1694 vare kun de to sydligste Øer beboede, medens Befolkningen paa de andre deels var dræbt, deels var flygtet til Karolinerne. I 1710 fandtes der kun 3540, 1722 kun 1990 Indfødte, af hvilke Mange i Fortvivlelse dræbte sig selv og deres Børn, og nu er kun Guaham, den sydligste Øe, beboet af omtrent 4000 Mennesker, en blandet Befolkning af Spaniere, de sidste Rester af de Indfødte og al Slags Indvandrede.

Man har spurgt om, hvorfra hele denne store Gren af Menneskeheden, Malayerne og de med dem stammebeslægtede Folkeslag, stammer, og man har besvaret Spørgsmaalet paa forskjellig Maade, i Regelen ved en Henviisning til Asien; den berømte Sprogforsker Bopp troede endog at kunne paavise et Slægtskab mellem de malayiske og indogermanske Sprog. Uden at indlade os videre paa en Undersøgelse heraf, ville vi kaste et Blik paa den Tid, i hvilken Malayerne have havt deres nuværende

Bopæle, fordi vi maaskee saaledes, skjøndt ad tilsyneladende sellsomme Omveie, kunne komme til et Resultat.

Et tydsk Sagn fra Middelalderen lader sin Helt, landsforviist af sin keiserlige Fader og kun ledsaget af nogle faa Kammerater, drage ud i den vide Verden, hvor han da oplever de besynderligste Eventyr. Han møder Folk med Halse som Traner, Andre, der kun have een Fod, atter Andre igjen med Ører som Kapper — og forfølger man disse besynderlige Skikkelser til deres første Oprindelse, kommer man til en Kilde, af hvilke Middelalderens Sagn har draget større Næring, end man i Regelen er tilbøielig til at troe: til de antike Forfattere. Hos dem og vel først hos Ktesias, en Græker, der 400 Aar før Kristus levede som Livlæge ved Kong Artaxerxes' Hof, finde vi for første Gang hine Folk med de lange Ører omtalte. Medens Ktesias opholdt sig i Persien, skrev hav en Bog om Indien, hvori han nedlagde, deels hvad han selv havde iagttaget, deels hvad han havde hørt fortælle af de Indiere, som gik ud og ind i den mægtige Konges Huus. Disse meddeelte ham nu ogsaa Meget af den indiske Poesi: og saaledes fører hiint Folk med de store Ører os tilbage til et stort indisk Epos, der besynger Fyrst Ramas Tog; thi i dette bliver blandt andre besynderlige Folkeslag ogsaa disse Folk omtalte som boende langt borte mod Sydost. Men nu er det endog den Dag idag Skik paa Øerne i det stille Ocean (det vil sige paa Øerne, der høre til Mikronesien, Ralik- og Ratakketterne) at gjøre Ørerne uhyre store. Der findes der Folk med saa uhyre Øreslipper, at de kunne stikke Armen igjennem Hullet paa dem, ja at de, som et Øienvidne fortæller, kunne stikke Hovedet gjennem det Hul, de have gjort i Øreslippen. Ørerne hænge ned paa Skuldrene af den og berører hinanden bagpaa Ryggen. Denne Skik gjenfindes i Melanesien; Pigafetta, Magellhaens Ledsager, omtaler den i Aaret 1522 som herskende paa Filippinerne, og efter andre Data at dømme er det utvivlsomt, at engang have alle Malayerne havt denne Sædvane, som vi altsaa træffer hos dem 500 Aar før Kristus, paa hvilken Tid de selv boede i den yderste sydostlige Deel af Indien.

Navnet Melanesiere, der egenlig betyder sorte Øbeboere, antyder allerede, hvad der ved første Øiekast vækker Opmærksomhed hos den, der betragter de under dette Navn indbefattede Folkeslag: den mørke Hudfarve, der i Regelen bestemmes som kjønrøgsfarvet, skjøndt lysere end de afrikanske Sortes og uden det Fløielsagtige, der karakteriserer den egenlige Negerhud. Mange Stammer ere imidlertid kun olivenfarvede eller mørkt chokoladebrune, som f. Ex. Fidschi-Insulanerne; Andre ere endog kun meer eller mindre lyst kobberfarvede. Høist karakteristisk er fremdeles Melanesiernes eiendommelige Haar, der vel ikke er uldent, men haardt, stivt og meget krøllet. Da man lader det voxe saa langt som muligt, staaer det i Reglen ud fra Hovedet som en uhyre (efter troværdige

Øienvidner: undertiden 2 Fod lang) Paryk. For at denne Pynt, der hos de Fornemme ofte bliver indhyllet i kostbare Tørklæder, ikke skal tage Skade om Natten, har enhver Melanesier en Træklods (i Regelen med korte Been under) som han lægger Nakken paa, medens han sover. Endnu besynderligere er det, at Haaret hos mange melanesiske Stammer voxer i Totter eller Buske, en Eiendommelighed, som maaskee skyldes den over hele Melanesien udbredte Skik, at knytte Haarene fast sammen i enkelte Totter, at snoe disse sammen i Fletninger og saa at smøre det Hele over med en lys Okkerfarve. Frisuren er saameget mere vellykket, jo mere Okker der benyttes; i Enderne af de enkelte Fletninger sætter man gjerne hele smaa Klumper, som frembringe en raslende Lyd, naar Hovedet bevæges.

Ifølge de fleste Skildringer skulle disse Vilde have smaa spinkle Legemer; dog forekommer der ogsaa muskuløse, kraftigt byggede Stammer, saaledes især de mere lyse, brune Melanesiere, som ogsaa i denne Henseende nærme sig til Polynesierne.

Ansigtstrækkene ere ligeledes forskjellige; hos Mange er Panden kugleformet, Næsen bred og fladtrykt, Læberne tykke med fremstaaende Kjæbebeen og skjæve Tænder; Andre have en buet Næse, tynde Læber og tilbagestaaende Pande. Fødderne ere overalt normalt udviklede.

Mange af disse Folkeslag gaae fuldstændig nøgne; andre Stammer bære et smalt Bælte af Bark, som hos Kvinderne i Regelen naaer indtil Knæerne. Nogle ere tatoverede, hyppigt med meget smagfulde Linier; som oftest male de sig, undertiden kun i Ansigtet, undertiden paa hele Kroppen og især med rød eller hvid, stundom ogsaa med blaa Farve; de ere meget forfængelige af disse Malerier. Andre Stammer gnide sig saaledes ind i en Blanding af Kokosolie og Kjønrøg, at der bliver ligesom en tyk Skal eller Bark over hele Legemet. Ikke sjeldent beitse de Haaret hvidt, rødt eller guult med Kalk, pudre ogsaa gjerne deres lange Skæg, og forsaavidt den ovenfor omtalte Frisure ikke benyttes, binde de enten Haarene sammen i en Dusk, der altid pyntes yderligere med lange brogede Traade osv., eller ogsaa skjære de Haaret heelt af og lave saa kunstigt forarbeidede og omhyggeligt soignerede Parykker. Det følger af sig selv, at de ved festlige Leiligheder bære Blomsterkrandse, at de Alle have Hals- og Armbaand af Muslingeskaller, at Skildpadde ansees for den fineste Pynt etc. Foruden at disse Stammer, som ovenfor omtalt, ofte gjennembore og forstørre Øreflipperne, gjennembore de undertiden ogsaa Næsebrusken, men de stikke dog i Regelen ikke Noget igjennem den, undtagen ved overordenlige Leiligheder f. Ex. i Krig, hvor de saaledes faae et høist vildt og besynderligt Udseende. Deres Pynt er ofte symbolsk; i visse Egne af Ny-Guinea maa saaledes kun Den bære Kakaduefjer, som har dræbt en Fiende o. s. v.

De ere meget lidt reenlige. De nordlige Stammer gjøre sig endnu grimmere ved bestandig at tygge Betel; herved blive Tænderne sorte og ylle de bløde Dele af Munden mørkerøde som Ild.

Gaae vi over til Polynesierne, følger det af sig selv, at Øgrupper, der ligge saa langt fra hinanden som f. Ex. Ny Seeland og Sandvichsøerne, ikke kunne fremstille den samme Type paa aldeles samme Maade. Vigtigere er det, at de enkelte Øer igjen have to væsenlig forskjellige Befolknings-Elementer, idet Adelsslægterne, Høvdingernes Familier, adskille sig saa stærkt fra det simple Folk, at man endog har været tilbøielig til at tale om to Stammer, — Noget, som Eenheden i Sproget dog bestemt modsiger. Den forekommende Forskjel mellem de to Stænder lader sig desuden let forklare ad en anden Vei. Adelen og det simple Folk ere nemlig paa alle disse Øer saa strengt sondrede fra hinanden, at medens de Første ere fri for ethvertsomhelst Arbeide og have Ret til at blive betjente, ernærede og pleiede af Folket, maa selve dette udføre alt Arbeidet, navnlig det, som kræver legemlig Anstrengelse og Syslen i fri Luft, ja det har endog ved yderst strenge og aldrig overtraadte Religionsforskrifter meget ofte været afskaaret fra de bedste Næringsmidler. Man kan da ikke undre sig over, at denne Minoritet af Befolkningen er bleven mindre, mørkere og spinklere end Adelen; man har desuden fundet, at enkelte af de mørkere Paumotu-Insulanere ved at opholde sig i længere Tid paa det skovbevoxede, kølige og frugtbare Tahiti have mistet meget af deres mørke Farve. Forskjellen beroer altsaa kun paa den forskjellige Leveviis. Men herved forsvinder tillige den største Vanskelighed for at betragte Melanesierne og Polynesierne som Beslægtede, idet naturligviis den mørke Farve og hvad dermed staaer i Forbindelse maatte tiltage, i jo længere Tid og jo mere hjælpeløst Folket var udsat for hiin Indflydelse. Der findes ogsaa Individer med krøllet Haar mellem det simple Folk paa Sandvichsøerne og i Mikronesien; sjeldnere paa Tahiti.

Selv om det simple Folk paa de fleste Øer ingenlunde er hæsligt, saa at man endog ofte træffer siirlige og kjække Skikkelser imellem dem, saa kan det dog under ingen Omstændigheder maale sig i Skjønhed med Adelen, der har begeistret alle Reisende til blomstrende Beskrivelser. En af de paalideligste Forfattere, Missionæren Ellis, udtaler sig paa følgende Maade: „Udtrykket i Ansigtet er indtagende og aabent, Trækkene kjække og kraftige, Panden i Regelen høi og smukt formet, de svagt buede og skarpt tegnede Øienbryn mørke, Øinene store og klare, i Regelen sorte, Kinderne smukt formede, Næsen aldeles lige eller romersk buet, stundom en Smule bred ved Næseboerne, Munden smuk, med svulmende, undertiden tykke (aldrig negeragtige) Læber og fortræffelige, blændende hvide Tænder, der holde sig til den seneste Alder, Kindbenene svagt fremspringende, Ørerne store, Ansigtsformen rund eller oval, Haaret glind-

seende sort elle mørkebruunt, aldrig stridt, sjeldent uldent, men undertiden blødt eller lokket, Figuren imponerende, endog hos Kvinderne." Hver eneste Muskel er fuldt udviklet, Hudfarven er oliven- eller broncebruun, undertiden rødlig, men Kvinderne ere ofte lyse som de europæiske Kvinder, og Børnene ganske hvide, ofte med hørgult Haar. De have røde Kinder, og man har ofte seet Kvinderne rødme. En noget mørkere Teint ansees for et Tegn paa Styrke; i Begyndelsen antog man Europæerne for spedalske eller syge paa Grund af deres hvide Hud. Man kan saa noget nær anvende den samme Skildring paa alle Polynesiere, men naturligviis kun paa Adelen, der dog paa Ny-Seeland har en lysere, noget gulagtig Farve og gjennemsnitlig er mindre. Ogsaa fra Sandvichsøerne har man Exempler paa fremragende Skjønhed, men den europæiske Smag foretrækker dog her det simple Folk (Kanakas), uagtet det staaer de øvrige Polynesiere meget nær. Den havaiiske Adel er nemlig ved altfor god Pleie bleven altfor stor. Sex Fod er vel en meget almindelig Størrelse for polynesiske Mænd og er heller ikke sjelden paa Ny-Seeland; men paa Havaii ere Fyrsterne og hyppigt ogsaa Kvinderne af Fyrstefamilierne betydeligt større. Og om end alle Polynesiere (Maorierne paa Ny-Seeland mindst) have Tilbøielighed til at blive fede, gaaer denne Tilbøielighed hos de havaiiske Fyrstinder dog vel vidt; naar de ere ud over den første Ungdom, hænger Kjødet paa Kroppen meget ofte ned i tykke Folder og formindsker i lige Grad deres Ynde og deres Bevægelighed.

Mikronesierne ere mørkere, mindre, hyppigt ogsaa finere byggede end Polynesierne, men i det Hele taget ikke saa smukke. Ansigtet og Næsen er bredere, Haaret næsten altid stridt eller undertiden uldent. Dog findes der ogsaa her, efter Chamissos Vidnesbyrd, paa Natak- og Nalikøerne ikke faa Mænd paa 6 Fods Høide, men de ere magrere end Polynesierne. De have ogsaa daarligere Tænder som en Følge af, at Føden paa de nævnte Øer næsten udelukkende bestaaer i Pandanusfrugtens Saft.

Paa den Tid, da man opdagede Oceanien, forekom epidemiske Sygdomme og Misdannelser saa godt som slet ikke. Man kjendte kun en Art Elefantiasis eller Spedalskhed samt nu og da nogle Tilfælde af Svindsot. Siden have Forholdene forandret sig i høi Grad, og talrige Sygdomme, navnlig en, der er høist uhyggelig, ere blevne indførte af Europæerne: ogsaa Tuberkler grassere meget stærkt. Levetiden var tidligere meget betydelig: Cook og Forster omtale ofte i Polynesien og Chamisso i Mikronesien Mænd og Kvinder, der skjøndt hundrede, ja endog hundrede og tyve Aar gamle stode i deres fulde Kraft og endnu aldrig havde været syge. I det ene Aar 1668 døbte Pater Sanvitores alene paa Øen Guaham over 120 Mænd, der vare meer end hundrede Aar gamle og dog saa kraftige, som om de kun havde været halvtreds.

Paa Tahiti og Havaii var det en almindelig Skik at trykke de smaa Børns Hoveder taarnagtigt sammen og at klemme, navnlig Pigernes Næser flade. Tatoveringen er mere eller mindre almindelig paa alle Øerne, meest i Markesas-Arkipelaget, hvor man tatoverer sig fra Isse til Fod; man bruger hertil en Blanding af Kul og Vand eller Olie, som ved Hjælp af et skarpt Been bliver bragt ind under Huden. Lineamenterne bestaae i Regelen af arabeskagtige, runde Figurer (Mikronesien, Ny-Seeland) eller af tærningefarvede Tegninger (Narotonga, Paumotu) o. L.; eller de forestille Dyr, Mennesker o. s. v., som paa Sandvichsøerne, Tahiti og flere Steder. Skete Sligt nu blot til Pynt? eller, som Hale mener, for at tilfredsstille en Følelse af Undseelse? Det Sidste vel neppe, eftersom Polynesierne udmærke sig ved en fuldstændig Mangel paa Undseelse; desuden tatovere adskillige Folkeslag, og Kvinderne næsten overalt, kun enkelte Steder af Kroppen f. Ex. Brystet, Hænderne, Læberne. Da det nu paa de fleste Øer kun var Præsterne, som til bestemte Tider under høitidelige Ceremonier og kun ved gunstige Varsler fuldbyrdede Tatoveringen, er det klart, at vi her have at gjøre med en alvorlig Sag. Først var det vel Erindringstegn om de Døde, man indridsede, paa samme Maade som det skete hos Gammel-Hebræerne, hvem Moses flere Gange forbyder at følge denne Skik (Lev. 19, 28; 21, 5); men de Døde ansaaes for Hellige, og følgelig maatte hine Tegn have religiøs Indvielse. Meget gammel, men dog vist af den her antydede Oprindelse er den Skik, som endnu gjælder i Mikronesien og paa Ny-Seeland: at benytte Tatoveringen som Tegn paa Stamme, Familie og det enkelte Individ, hvorved den naturligviis fik en stor Betydning. Først senere sank disse Tegn ned til at blive blotte Erindringstegn om verdslige Ting, om Krige, Gjæstebud osv., eller bleve udelukkende anvendte til Pynt, som nuomstunder paa Markesasøerne. Paa Ny-Seeland gik man endnu videre: Da Tatoveringen var det fuldstændige Kjendetegn paa hver Enkelt, brugte denne sit særlige Tegn ligefrem som Vaaben, paa samme Maade som Gotherne og Celterne havde deres Chiffer eller Rune. Men da Tatoveringen var en religiøs Ceremoni, tilkom det kun Adelen at bruge den, eftersom den alene stod i umiddelbart Forhold til Guderne. Det simple Folk havde ikke Lov til at benytte den; men jo fornemmere En var, desto mere tatoveret var han.

Klædedragten er forskjellig hos disse Folkeslag. Nogle af dem gaae nøgne indtil Bæltestedet, som f. Ex. Markesanerne og Mikronesierne; de Sidste bære ofte og deres Kvinder næsten altid en frynset Kjole, der naaer ned til Knæerne. Hos Beboerne paa Sandvichsøerne bare Mandfolkene den saakaldte Maro, et noget indviklet Slags Bælte, Kvinderne den saakaldte Pau, en Kjole, der naaede fra Bryst til Knæ. Paa Tahiti bare Mændene desuden over Maroen et stort kappeagtigt Maatte-Omhæng, som de hyppigt bandt om Midien. Damer af Stand bare først

et 6 Fod bredt og ofte femogtredive Fod langt Stykke Tøi, der var viklet om Livet som en Kjole, saa fulgte to til tre Stykker, tre Fod bredt, 8½ Fod langt Tøi, ovenover hinanden: i hvert Stykke Tøi var der skaaret et Hul nøiagtigt paa samme Sted, og gjennem disse Huller stak de Hovedet, saa at Enderne, der hyppig blev bundet fast om Livet med tykkere Tøier, faldt ned fortil og bagtil. Det betragtedes som den største Stads at have saameget Tøi paa som muligt. Men naar det var meget varmt, gik man ogsaa her næsten aldeles nøgen. Tøierne vare tilberedte af Barken af Papirmorbærtræet og nogle andre Træer. Maatterne, der ogsaa tjente dem som Underlag, naar de sad ned eller naar de sov, vare flettede af Pandanusblade. Iøvrig kjendte og benyttede de ogsaa Trevleplanter. Mikro- og Polynesierne havde nogle Bananarter, Nyseelænderne deres Phormium tenax. Deres Dygtighed til at væve og farve var ikke ubetydelig; de tilvirkede mange Slags Pynt, saaledes f. Ex. Dandserindernes forskjellige Dragter og Sørgedragten paa Tahiti, ja der herskede endog forskjellige Moder; de havde vellugtende Olier, som de salvede deres Legeme med; naar det var koldt, bare Ny-Seelænderne Hundeskind ovenover den sædvanlige polynesiske Dragt. Den meest yndede Pynt er dog Blomster, som de næsten altid bære i Haaret, i Øreflipperne eller som Krandse om Hoved og Hals, og som de elske lidenskabeligt. Da Ellis havde plantet nogle Solsikker i sin Have, bad Pomare I. ham om nogle af disse Blomster til sin Kone og Svigerinde; og begge Damer havde, da de næste Gang viste sig offenligt, disse uhyre Blomster paa Haaret.

Alle de Kunster og Kundskaber, som referere sig til Havet, stode i den høieste Blomstring hos disse amfibiumsagtige Nationer. Man finder intetsteds saa udmærkede Svømmere; de Reisende kunne ikke blive trætte af at fortælle, hvorledes Drenge saagodtsom Mænd styrte sig ud i Koralrevenes frygtelige Brænding og svømme gjennem Brændingen til Land. Kvinderne staae i saa Henseende neppe meget tilbage for Mændene. Selvfølgelig ere disse Mennesker ypperlige Dykkere og Fiskere; men det Betydeligste præstere de dog som Skippere. Deres Skibe ere efter malayisk Skik langstrakte Baade med en meget skarp Kjøl, i Regelen aldeles eens fortil og bagtil, saa at det, der nylig var Forstavn, ved første Dreining kan blive til Bagstavn, og omvendt; Baaden er som oftest noget steilere bygget paa den ene Side, og denne dreie de altid imod Vinden; paa den anden Side, der er mere hvælvet, findes Udlæggeren, en Bjælke, der løber parallelt med Baaden, og som forhindrer den fra at kuldseile, idet den er befæstet til den med en fast Bro af Lægter. I det østlige Polynesien fandtes der ogsaa meget hyppigt dobbelte Baade, der ligeledes vare forbundne ved en eller flere Broer og anvendtes som Krigsskibe. Baadene ere af forskjellig Størrelse, undertiden hundrede Fod lange, saa at de kunne rumme firsindstyve Mennesker. De rage hyppigt bagtil og foran

høit op over Vandet og ere i begge Ender prydede med høist besynderligt, men meget dygtigt udført Træskjærerarbeide.

Med disse Skibe foretage de nu de meest forbausende Reiser; de lette Baade kløve ualmindelig hurtigt Bølgerne, og have ved Hjælp af deres trekantede Seil heller ikke vanskeligt ved at komme frem i Modvind. Udlæggeren forhindrer som sagt fra at kuldseile, og skeer Saadant alligevel en enkelt Gang, bryder man sig meget lidt derom; man sætter Baaden paa Kjøl igjen og seiler videre. Da Quiroga førte Krig med Marianerne, brugte disse meget ofte at lokke Spanierne over i Baadene og saa hurtigt at vælte disse; ja, da en mariansk Flotille engang blev beskudt inde fra Strandbredden af, sprang Mandskabet i Vandet og tog Baadene over Hovedet.

Til Reiser i disse paa Klipper, Rev og Øer saa rige Egne ere Baadene virkelig næsten mere hensigtsmæssige end de europæiske Skibe. Saaledes seilede Karolinerne hvert Aar til Guaham, altsaa over tre Hundrede Marinemiil; saalede befare Beboerne af en Økjæde meget hyppigt deres hele Gebeet, om dette end er nok saa vidtstrakt, ja Mange tilbringe Størstedelen af Aaret i deres Baade; saaledes droge endelig i gamle Dage de Indvandrende over Tahiti til Havaii og over Tonga til Ny=Seeland. De have intet Kompas, intet andet Hjælpemiddel end Himlen ovenover dem, og alligevel finde de i denne uhyre Vandørken deres forsvindende Maal, der ofte (som de lavere Øer) ligger saa skjult, at man knap kan see det i en Marinemiils Afstand. De besidde et meget nøie Kjendskab til deres Ocean; Ratak=Insulanerne kjendte Karolinerne, Marianerne og Palau= (Pelev=) Øerne; om Tupahas Kort er der allerede talt ovenfor. I Mikronesien laver man Kort af Traade med Knuder paa; Knuderne betegne Øerne, Traadene Afstandene. Kortene ere Fyrsternes hellige Hemmelighed; der er Dødsstraf for at offenliggjøre dem. Deres udmærkede Færdighed i at dykke kommer dem ofte tilgode paa deres lange Reiser: medens de svømme, fange de Fiske, og de hente i Kokosskaller Vand fra de dybere Lag i Havet, hvor det er mindre salt og følgelig mere drikkeligt. Dog bruger man i Mikronesien at gjøre Pandanusfrugtens Saft tyk og saa tørre den, og dette velsmagende, nærende og meget holdbare Konfekt tjener som Proviant paa Søreiser. Melanesierne have ingen Skibsfart.

Efter at vi saaledes ved faa, men karakteriserende Træk have dannet os et Billede af disse Folkeslags ydre Liv eller Naturgrundlaget hos dem, ville vi for at faae et Totalbillede ligeledes kort betragte nogle af de væsenligste Sider af deres aandelige Liv.

Polynesiernes Karakteer er bleven meget forskjelligt bedømt. De første Opdagere troede, om de end fandt endeel Skyggesider hos de nye Folk, her at finde realiseret hiint Ideal af et lykkeligt Naturliv, der spøgede saa stærkt omkring i Hovedet paa det forrige Aarhundrede.

Forster udkastede først et saadant tillokkende Billede, og senere fulgte Chamissos altid lige fortryllende Reisebeskrivelse. Der er i Virkeligheden ogsaa meget hos disse Folkeslag, som virker bestikkende. Polynesierne ere meget livlige, altid i godt Humør, snaksomme, venlige, meget forekommende overfor Fremmede som overfor alt Nyt; man kan desuden ikke undgaae at lægge Mærke til, at der er et vist Træk af Blødhed, ja af sædelig Ynde udbredt over dem. Hertil kommer et aldeles forbausende Efterlignelsestalent samt en Evne til at opfatte hurtigt og let, som f. Ex. gjør det muligt for dem i en Fart at tilegne sig Ydersiderne ved den europæiske Kultur; de ere ogsaa meget videbegjærlige og ikke saa forstokkede som de fleste andre uciviliserede Folkeslag. Derimod er deres Letfærdighed næsten uden Grændser, og som Naturfolkene næsten overalt og Børnene hos os ere de yderst flygtige. Det falder dem meget vanskeligt at interessere sig i længere Tid for Noget, selv om de have givet sig ilag med det med den meest lidenskabelige Ild. Saaledes kan et heelt Selskab i et eneste Øieblik — naar der tilfældigviis bliver talt om noget Sørgeligt — slaae over fra den meest vanvittige Kaadhed til en ligesaa vanvittig Jamren, og de enkelte Individer kunne ligeledes i et Nu fra Kjærtegn gaae over til vild Vrede og omvendt. Enhver Forestilling, ethvert Nerveindtryk tager saa fuldstændig Magten over dem, at de uden videre maa give sig hen til det. Derfor kunne de i Modsætning til Malayerne aldeles ikke bevare nogen Hemmelighed; selve den Forestilling, som de skulle holde hemmelig, beskæftiger dem nemlig saa stærkt, at de ikke kunne tænke paa eller — tale om Andet. Ukultiverede Folkeslag saavelsom Børn staae altid fuldstændig under Nerveindtrykkenes Herredømme, og selv hos Kulturfolkene lader det sig historisk efterviise, hvorledes denne inderlige Forbindelse mellem Sjæl og Legeme efterhaanden aftager i Favør af Førstnævnte. Netop den samme Grund og netop det samme Forhold forklarer Polynesiernes grændseløse Begjærlighed. De kunne, naar de see Noget, der tiltaler dem, umuligt modstaae, men maa bemægtige sig det; det var derfor, Magelhaens kaldte de nye Øer, han i 1521 opdagede, Tyvsøerne, medens de Europæere, som senere kom hertil, fandt de Indfødte meget ærlige. Og de ere det ogsaa i Regelen; hverken paa Tahiti eller paa hine Tyvsøer, Marianerne, kjendte man Slaa eller Laas; en omboiet Green paa et Frugttræ angav Ratak-Insulanerne, at Frugttræerne tilhørte en Anden, og Træet var sikkret.

Den meest udmærkede Gjæstfrihed herskede iblandt dem. Intet forekom dem skammeligere end den europæiske Skik at huse Folk for Penge, og „Gnier" er i hele Oceanet et af de værste Skjældsord. Ikkedestomindre ere de paa samme Tid, og skjøndt de besidde en vis Godmodighed, fuldstændig haarde og følesløse; det gjør ikke det ringeste Indtryk paa dem, om en Kammerat omkommer lige for Næsen af dem; mod Krigsfanger begaae de enhver tænkelig Grusomhed. Man finder sjelden Noget,

man kan kalde Kjærlighed, mellem Familiemedlemmerne indbyrdes. Børnene voxe op uden Spor af Pietetsfølelse overfor Forældrene, om der end kan paavises enkelte Exempler paa Ømhed fra Forældrenes Side imod Børnene. Nogle enkelte Grupper, navnlig Tonga og Samoa, staae dog noget høiere i saa Henseende. Det er meget almindeligt, at man myrder Børnene før eller strax efter Fødselen; efter Chamisso var der endog en Lov paa Natakoerne, som kun tillod at opdrage i det Høieste tre Børn; Resten og undertiden alle Børn blev dræbt af Bekvemmelighedshensyn eller paa Grund af Fattigdom. Denne Skik er saa udbredt over hele Oceanet, ikke mindst i Melanesien, at f. Ex. de Indfødte paa en af Øerne i det sidstnævnte Gebeet besvarede Missionærernes Modforestillinger med en høirøstet Latter. Ja paa Tahiti og de øvrige Selskabsøer var der endog et Selskab, de saakaldte Areois, der bestod af fornemme Mænd og Kvinder, og som var høit æret hos hele Folket, hvilket de forlystede med Dandse og Skuespil; Medlemmerne af dette Selskab levede med hinanden i den meest ubundne Tøilesløshed og havde en bestemt Lov, som paabød at dræbe hvert eneste Barn. Man paastaaer ikke for Meget, naar man siger, at to Trediedele af Børnene altid bliver dræbt. Paa Fidschiøerne er det fremdeles Lov, at naar en Høvding døer, skal alle hans Koner dræbes, ja disse trænge sig ofte frivillig til Graven. Det er der paalagt Børnene at begrave deres Forældre levende, naar disse blive svagelige eller sygelige; og da Missionærerne modsatte sig dette, var det Forældrene selv, som gjorde Fordring paa at blive dræbt af deres Børn. Saasnart de Syge ikke længer kunne spise eller tale, blive de ligeledes levende begravede af deres nærmeste Slægtninge.

Et Menneskeliv har i det Hele taget meget ringe Værd og slet ingen, dersom Vedkommende hører til det simple Folk. Naar en Fyrste byggede et Huus, blev der ved hver Stolpe stillet en Mand, som blev muret ind levende for at gjøre Huset fastere; skulde en ny Baad sættes i Vandet, blev den rullet ud over levende Slaver: de Knustes Blod skulde gjøre den stærkere. Denne Skik er iøvrig vel bekjendt fra Rom, Grækenland og mangfoldige andre Steder, hvor man i en senere Tid ombyttede Mennesker med levende Dyr.

Værre og farligere end alt Andet var dog den frygtelige Usædelighed, som herskede over den største Deel af Oceanet, og som har bidraget saa Meget til at ødelægge disse Folkeslag. Man kjendte der saa lidt til Tugt og Undseelse, at de forfærdeligste Udsvævelser bleve udøvede for Alles Øine. Paa næsten alle disse Øer var det Skik, at Faderen, Broderen, Ægtemanden gav sin Datter, Søster og Hustru til Priis. Tahiti gik i Spidsen i saa Henseende, medens Samoanerinderne vare de meest tilbageholdende.

Bortseet fra disse Forhold, som her kun flygtigt ere berørte, er Kvindens Stilling ingenlunde uheldig; Arbeidet er deelt mellem hende og Manden, men Kvinden er rigtignok meget ofte ved de religiøse Forskrifter udelukket fra Selskabet og fra de bedste Næringsmidler. Ægteskabsbaandet var meget løst og kunde meget let ophæves; i Regelen blev Kvinden solgt. Ægteskabelig Utroskab straffedes ikke, for Mændenes Vedkommende ialfald kun paa Marianerne, men der rigtignok paa en ligesaa forunderlig som følelig Maade. Havde her en Mand forbrudt sig, samledes Byens Kvinder, toge deres Mænds Vaaben og ødelagde paa det Skrækkeligste Forbryderens Eiendom, ja Manden kunde endog prise sig lykkelig, naar han ved en hurtig Flugt unddrog sig de forbitrede Kvinders Vrede. Hans Hustru forlod ham, og Børn og Formue fulgte med hende.

Medens Melanesierne have et temmelig raat og simpelt Væsen, ere Mikro- og Polynesierne et meget høfligt Folkefærd, der have en uendelig Mængde Høflighedsformer at iagttage. Det ansees for i høi Grad uanstændigt at tale høit, naar en Høierestaaende er tilstede, og at spytte er endnu strengere forbudt, ligeledes af religiøse Grunde. Man sætter sig i Regelen, naar en Høierestaaende er tilstede, og paa enkelte Øgrupper fordres der, at man skal vende Ryggen til, naar man taler til en Fornem. Man hilser, naar man mødes, og den fornemme Marianer byder Enhver, der kommer, et Bad. Paa adskillige Øgrupper anvendes der et andet Sprog overfor de Fornemme end overfor Ens Ligemænd. Den sædvanlige Hilsen er at ryste Hænderne, men paa mange Steder gnider man Næsespidserne mod hinanden eller berører hinanden paa en eiendommelig snøftende Maade med Næse og Overlæbe; man bruger ogsaa at trykke Læberne mod hinanden, dog uden de Bevægelser, som karakterisere vort Kys. Sluttelig bør man nævne en eiendommelig Skik, som forekommer i Melanesien: Venner, der holde meget af hinanden, bytte Navne, hvorved der indtræder en fuldstændig Ombytning af Personerne samt fuldstændig Fællesskab i Henseende til Formue, Konerne iberegnet.

Hvad nu Forfatningen angaaer, saa hersker i hele Polynesien Feudalismen i en Reenhed og Fuldkommenhed, som intet andet Sted i Verden. Der findes virkelig kun to Stænder, Adelen og Folket, mellem hvilke der først i den senere Tid er blevet skudt nogle Mellemled ind. De to Stænder ere grellt skilte fra hinanden, idet Adelen staaer i Forbindelse med Guderne, nedstammer fra dem og selv er beklædt med guddommelig Myndighed. Denne Idee om en høiere Existens, en Tilværelse af Guds Naade, finder man gjennemført med sjelden logisk Sikkerhed og Hensynsløshed. Da Adelen nedstammer fra Guderne, vender den ogsaa tilbage til dem, den alene er udødelig, det simple Folk derimod kun, forsaavidt som det døer i Adelens Tjeneste. Af den Grund lade Kvinder og Slaver

sig villigt offre for deres Herre. Da Adelen er udødelig, har ogsaa kun den en Sjæl, Folket derimod ikke; og heraf følger atter, at man — i Troen paa, at Sjælene vende tilbage til de Levende — paa enhver Maade hædrer og bevarer de jordiske Rester af Adelen, hvorimod den simple Mands Liig bliver kastet i Havet. Da Sanvitores ogsaa døbte det simple Folk paa Marianerne, traadte Adelen op og forbød ham at gjøre det, fordi Kristendommen gjorde Mennesket til Gud, og fordi det kun tilkom dem — Adelen — at forenes med Gud. Herfra skriver sig da ogsaa den grændseløse Ærefrygt, som man nærer for Adelen: man nærmer sig kun til den med fuldstændig blottet Overkrop; ingen simpel Mand tor betræde en Adeligs Huus og endnu mindre røre ved ham selv; en Adelig kan ikke gifte sig med en Kvinde af Folket, og gjør han det alligevel, bliver han f. Ex. paa Marianerne øieblikkelig dræbt af sine Standsfæller. Paa de fleste Øer betyder et og samme Ord Gud og Adel; Adelen udgjorde ogsaa oprindelig Præstestanden, og fungerer endnu som saadan paa flere Øer. Det Sted, en Adelig har traadt paa, er helligt, og tor ikke betrædes af Folket; men da Kongen, hvor en saadan findes, er endnu mere guddommelig, turde han paa flere Øgrupper aldeles ikke betræde Jorden, men maatte lade sig bære af sine Undersaatter, da disse ellers slet ikke vilde have havt noget Sted at være paa. Kongens Navn, som i Regelen dannedes af almindelige Ord, maatte ellers ikke benyttes i Sproget; som en Følge deraf blev flere Ord aldeles udslettet og erstattet ved nye. Ja Tameamea, Sandvichsøernes store Konge, besluttede at hædre sin Søns Fødsel ved at afskaffe hele Sproget og indføre et nyt, hvorved der opstod en saa uhyre Forvirring, at Rigets Stormænd fandt sig foranledigede til at skaffe Sønnen og dermed det nye Sprog ud af Verden. Fra denne de fornemme Slægters guddommelige Værdighed skriver sig ogsaa følgende besynderlige Skik: saasnart der fødes en Høvding en Søn, gaaer Faderens Rang, Titel og Værdighed strax over paa den Nyfødte, og han beholder dem kun som Formynder for sin Søn, hvem fra nu af al Ære tilkommer. Man har villet forklare dette paa forskjellig Maade; den eneste rigtige Forklaring er den, at Sønnen er fornemmere end Faderen, fordi han har en Forfader mere. Som man seer, er Theorien konsekvent gjennemført.

Først i en senere Tid udviklede der sig to nye Stænder, Slaverne, der vare blevne fangne i Krigen, samt Adelens yngre Sønner og disses Efterkommere, der vel ikke ansaaes for hellige, men som havde Grundeiendomme, Noget, som Folket ikke turde besidde.

Statsformen har udviklet sig paa forskjellig Maade paa de forskjellige Øgrupper; undertiden undertvang en mægtig Mand Adelen og tilrev sig selv Magten, saaledes som den meest geniale Polynesier, Tameamea den I. paa Havaii; andetsteds har derimod Adelen omstyrtet et bestaaende Kongedømme og besidder som Korporation den høieste Magt, saaledes

som f. Ex. i Samoa-Arkipelaget; atter andre Steder har det indbyrdes Fjendskab mellem enkelte mægtige Adelige medført en fuldstændig Opløsning af alle Statsforhold, som f. Ex. paa Markesasgruppen og navnlig paa Ny-Seeland, hvor Landet er deelt mellem lutter fjendtlige Stammer. Den almindelige Forfatningsform har holdt sig bedst i Mikronesien, hvor hver Gruppe beherskes af en øverste Høvding; under ham staaer saa en Høvding for hver enkelt Ø, og under denne igjen en Høvding for hvert af Øens Distrikter.

Grunden til denne ualmindelige Ærbødighed for Adelen maa søges i religiøse Motiver. Man saae i Adelen en Mægler mellem Guddommen og Menneskene; derfor begyndte man ogsaa at hædre de afdøde Adelige som Guder, og nu har denne Dyrkelse af Heroer og Døde faaet en saa umaadelig Udbredelse, at de gamle Guder næsten ere traadte heelt i Skygge. Da det Guddommelige er reent og det Jordiske ureent, maa det Første skilles strengt fra det Sidste; hvad der tilhører Guderne, tør ikke berøres af noget Menneske, det er, som Polynesierne sige, tabu, indviet, forbudt for alle Andre. Skjøndt dette tabu ofte paalægger de grusomste Baand, overholdes det med den meest ubønhørlige Strenghed. Adelen nedstammede fra Gud, derfor var ogsaa den tabu, og derfra denne slaviske Ærbødighed mod den. Om tabus Udstrækning kun nogle faa Ord: de bedste Næringsmidler vare tabu for Folket, kun Adelen turde nyde dem; det Meste af hvad der tilkom Mændene var tabu for Kvinderne; da man havde fundet Bjergkrystaller paa et Bjerg i Havaii, erklærede Tameamea, som antog Krystallerne for Diamanter, at Bjerget var tabu: thi Fyrsterne kunne paalægge og ophæve tabu efter eget Forgodtbefindende. Mange af de Stridigheder, som ved Europæernes Ankomst opstod mellem dem og de Indfødte, fremkom derved, at Europæerne, uden at vide af det, krænkede et eller andet tabu. Paa den anden Side hjalp denne Skik meget ofte: thi de fornemme Europæere gjaldt ligeledes for Gudernes Afkom, og følgelig kunde en Skibskaptain befrie sit Skib fra generende Besøg blot ved at gjøre det tabu.

I Mikronesien spiller tabu en langt mindre Rolle, og i Melanesien næsten slet ingen. Mikronesierne nære dog næsten samme Ærefrygt for deres Fyrster som Polynesierne; i Melanesien derimod ere disse Forhold lidet udviklede, og mange Stammer have slet ingen Høvding.

Med Hensyn til Krigsførelsen skal her kun bemærkes, at Mikro- og Polynesierne ikke som Melanesierne betjene sig af Buen som Vaaben. I Mikronesien fører man næsten udelukkende Krig paa den Maade, at man søger at overliste hinanden. Krigen er endt, saasnart der falder en Mand, eftersom hans Parti strax tager Flugten. I Melanesien og Polynesien gaaer det blodigere til, men kun i det sidste Gebeet forekommer der en saadan egenlig Tapperhed, som Ny-Seelænderne vise og viste, medens ellers Lumskhed, feig Mordlyst og Lyst til at ødelægge ere de meest be-

tegnende Træk for Krigsførelsen. Fjendernes Liig bleve tidligere i Regelen spiste og spises endnu den Dag idag paa forskjellige Steder. Paa Fidschiøerne har man endog forskjellige Maader at tilberede Menneskekjød paa, og det er en staaende Ret ved alle betydningsfulde Fester. Det er desuden Skik og Brug at sende sine Venner eller Folk, man skylder Forbindtlighed, en Portion af denne udsøgte Delikatesse. Hvor rodfæstet Skikken har været, kan sees deraf, at man troer om Guderne, at de æde Sjælene, at man betragter enhver Sygdom netop som et Tegn paa denne Ædeproces, og at man ved Skrig eller ved at mishandle den Syge søger at forjage den Gud, som æder ham. Man har gjort gjældende, at Kannibalismen er opstaaet af Mangel paa Kjødspiser; men med denne Forklaring rammer man ikke Hovedet paa Sømmet. Had, Hævnlyst og Kamplyst vare de væsenligste Drivfjedre. Hvad Achilles ønskede i sin Smertes Raseri, nemlig at æde Hektor raa, det udføre Polynesierne i Praxis, og de gjøre det saa meget hellere, som man f. Ex. i Polynesien nærer den Overbeviisning, at den, der er ædt op, kommer i en evig Ild eller bliver aldeles tilintetgjort. Desuden tillagde man det menneskelige Legeme visse lægende Kræfter, ligesom man troede, at man ved at æde et Menneske kunde overføre hans Egenskaber paa sig og følgelig blive stærk, klog osv. Da man nu antog det venstre Øie for at være Sjælens Bolig (hvorfor ogsaa paa Ny-Seeland Solen hyppig betragtedes som Hovedgudens venstre Øie, og Sternerne som de venstre Øine, det vil sige de døde Høvdingers Sjæle), saa fortærede man fornemmelig det venstre Øie; ved Menneskeoffringer paa Tahiti blev det venstre Øie præsenteret Kongen, der aabnede Munden og lod, som han slugte det (tidligere har han sikkert spiist det), og hvem denne Ceremoni skaffede Viisdom, troede man. Hvide Mennesker bleve forresten sjelden spiste, for det Første fordi man paa nogle Steder fandt dem mindre velsmagende, for det Andet fordi flere Folkeslag troede, Kjødet var usundt, og endelig fordi man var bange for, at de Hvides mægtige Gud bag efter skulde æde dem, der havde spiist de Hvide.

Deres videnskabelige Produktion indskrænker sig til en fast Tidsregning og, for Mikro- og Polynesiens Vedkommende, et nøiagtigt Kjendskab til Hav og Himmel. I Tilvirkningen af Tøier, i Træskjærerarbeide og i Bygningen af deres Skibe lægge de en ikke ringe Smag for Dagen. Hos Melanesierne træffer man paa Leerkar, der rigtignok have en meget simpel Form. Som alle Malayer ere Polynesierne et sangrigt Folk, baade Melodi og Foredrag skal være heldigt paa Tahiti, medens det Modsatte paastaaes for Mikronesiens Vedkommende. Alle vigtige Begivenheder sætte de paa Vers, og saaledes sang man endnu i 1830 paa Ratak om Chamissos og Ruriks Ankomst. Paa Havaii ere samtlige Stamsagn opbevarede i Digte, som Regeringen sørger for at bevare. Paa alle Grupper finder man lyriske Udgydelser, moralske Be-

tragtninger, Naturskildringer og Kjærlighedssange; Formen er temmelig tarvelig, men selve Digtene ikke desto mindre ofte overordenlig smukke. Ligeledes indeholder deres Mythologi, ved Siden af meget Trivielt, Meget, der er overordenlig dybsindigt og tiltalende. Disse Folk besidde desuden et stort naturligt Anlæg i Retning af Veltalenhed; Taler og Samtaler ere krydrede med Vid og Ironi, og det er deres største Fornøielse at efterabe og spotte Fremmede eller beseirede Fjender. De holde meget af at dandse, og Tahitierne synes virkelig at være istand til at præstere Noget i denne Kunst, ligesom man ogsaa hos dem træffer svage Spor af dramatisk Fremstilling.

Man maae tilstaae, at i det Mindste Poly- og Mikronesierne ere et begavet og levekraftigt Folk. Alle de Elementer, som fremmede de europæiske Folks Kulturudvikling, mangfoldige gunstige Naturbetingelser, andre Folkeslags Indflydelse, mægtige historiske Tildragelser o. s. v., Alt dette mangler her aldeles; — alligevel træffer vi dem efter Aartusinders Forløb udbredt over alle disse Øer, og i Besiddelse af en selvstændig Dannelse, som aftvinger os Agtelse. Og da de Enkelte, som ere komne i Berøring med Europæere, have aabenbaret endog udmærkede Evner, da de have frembragt saa betydelige Mænd som Tameamea den Første, maa man — Alt vel overveiet — indrømme, at de ikke ere udrustede med ringere naturlige Anlæg for Civilisation, end de fleste europæiske Folkeslag.

Efter Dr. G. Gerland. (Ved M. N.)

Det tydske Socialdemokrati.

Medens Associationsbevægelsen i Tydskland i Halvtredserne overalt i Europa vakte Opmærksomhed og man i de fleste Nabolande begyndte at adoptere de Schulzeske Principer, medens Fremskridtspartiet i Preussen og saagodtsom hele den liberale Presse feirede Schulze-Delitsch som Konge i det sociale Rige, og medens tydske Kjøbmænd og Fabrikanter indsamlede og overrakte ham en Sum af 46,000 Th. pr. som Nationalbelønning: fremkom der en heftig Indsigelse og et stærkt Angreb mod hele Systemet, mod de nationaløkonomiske Læresætninger, Sagføreren for de tydske Associationer sluttede sig til, mod Pressen og mod de Kapitalister, som i det begrændsede Schulzeske Associationssystem øinede et Universalmiddel til Forbedring af Arbeidsklassens Stilling og økonomiske Vilkaar. Denne Protest og disse Angreb, fremsatte i en Række offenlige Foredrag, Flyveskrifter og større Værker samt ledsagede af Grundtræk til en Socialøkonomi ligesom af et Arbeiderprogram med meget omfattende Forslag, udgik fra en tydsk Lærd og Humanist, der i den videnskabelige Verden vakte den største Opsigt og bragte den sociale Gjæring til større Klarhed og i System.

Denne Mand, der blev Læreren for et af de meest udbredte moderne socialistiske Systemer, var Ferdinand Lassalle. Født i Byen Breslau den 11te April 1825 og hørende til en rig Grossererfamilie, fik han en omhyggelig Opdragelse i Hjemmet, kom i sit 14de Aar til Handelsskolen i Leipzig,

fandt imidlertid ikke Smag i Handelsvidenskaberne, forlod hemmelig Byen og gik tilbage til Breslau, hvor han studerede Filologi, hvilket Studium han fortsatte i Berlin. Her lagde han sig efter Filosofi og udgav i Aaret 1857 et meget lærd og skarpsindigt Værk over Heraclits Filosofi samt, nogle Aar efter, sit berømteste videnskabelige Arbeide, „De erhvervede Rettigheders System; en Forsoning af den positive Ret og Retsfilosofien", et strengt objektivt holdt Værk, der sikrer ham en æreful Plads som Forfatter i Retsvidenskaben og i Retsfilosofien. Under Opholdet i den preussiske Hovedstad saavelsom paa forskjellige Reiser kom Lassalle snart i Berøring med de meest fremragende tydske Lærde, Digtere og Politikere, som Humboldt, Heinrich Heine (der nærede en levende Beundring for ham, og senere betegnede ham som det 19de Aarhundredes Messias), Savigny, Bismarck etc., og vakte overalt stor Opmærksomhed ved sin ualmindelige Begavelse, personlige Elskværdighed og sine omfattende Kundskaber. Den første Gang, hans Navn blev nævnet i en politisk Bevægelse, var i Revolutionsaaret 1848, da Lassalle havde sluttet sig til de Revolutionære og, da Reaktionen seirede, blev holdt i Fængsel en kort Tid. Senere hen stillede han sig i Spidsen for en Arbeiderbevægelse og optraadte som Apostel for den almindelige Stemmeret og som Tilhænger af de Ideer, Karl Marx var fremkommet med i sine Skrifter, navnlig i sin „Das Capital, Critik der politischen Oeconomie".

I de høiere Kredse var Lassalle tidlig blevet bekjendt ved at tage sig af Grevinde Sophie Hatzfeld's Sag, i hvilken Dame han saae et Offer for en skjændig aristokratisk Intrigue. Han foranledigede ogsaa efter en utrættelig Virksomhed, at Processen, der varede i sex Aar, fik et forholdsviis heldigt Udfald for hende. Fra 1859—62 udgav Lassalle adskillige literærhistoriske og politiske Skrifter, der vakte megen Opsigt og befæstede det Navn, han havde vundet. Det var hans Agt at holde Forelæsninger ved Berlins Universitet som Privatdocent, men der blev lagt ham Hindringer iveien,

og han opgav Forsøget. Desuden syslede han med Statsvidenskaberne, kritiserede den tydske Associationsbevægelse og de herskende statsøkonomiske Læresætninger, først i et mindre og senere i et større Skrift („Bastiat-Schulze v. Delitsch eller Kapital og Arbeide"), behandlede de preussiske Forfatningsforhold med stor Hensynsløshed („Magt og Ret", Zürich 1863) og kom stedse mere ind i en agitatorisk Virksomhed, som i de paafølgende Aar foranledigede en Række Sagsanlæggelser imod ham, deels for Høiforræderi, deels for at have forseet sig mod den preussiske Straffelovs § 100 (der handler om Agitationer, som have til Hensigt at ophidse de forskjellige Samfundsklasser til Had og Foragt mod hverandre). Det var under disse Processer, som i Regelen endte med Frifindelse i anden Instans, at Lassalle udfoldede en glimrende Dialektik, der i ikke ringe Grad bidrog til hans Navnkundighed og skaffede ham den største Popularitet hos den tydske Arbeiderbefolkning, hvis sociale Stilling og økonomiske Vilkaar han nu fik Leilighed til at gaae nærmere ind paa. Den Proces, der fremkaldte et af Lassalles meest bekjendte og udbredte Værker („De indirekte Skatter og de arbeidende Klassers Stilling", Zürich 1863), foranledigedes ved et Foredrag, han havde holdt i Berlin i den derværende Haandværkerforening og som han kort efter udgav under Titlen: „Über den besonderen Zusammenhang der gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes". (Zürich 1863). Selve dette Foredrag indeholder i det Væsenlige hans socialistiske Program, der udvikledes yderligere i en Svarskrivelse til Arbeiderkomiteen i Leipzig, som havde anmodet ham om en Udtalelse angaaende Arbeiderspørgsmaalet. Lassalle valgtes kort efter til Præsident for den efter hans Opfordring stiftede almindelige tydske Arbeiderforening, og fortsatte i denne Stilling med forøget Iver sin agitatoriske Virksomhed deels ved Foredrag, deels ved en Række Skrifter, som: „Zur Arbeiterfrage", „Arbeiterlesebuch", „An die Arbeiter Berlins". Sidstnævnte Brochure fremkaldte en Anklage for Høiforræderi mod Lassalle, men han blev frikjendt af

Domstolene. Hans Løbebane blev kort efter afsluttet paa en brat Maade. Et personligt Mellemværende mellem ham og den vallachiske Bojar Rakowitza førte under et Ophold i Udlandet til en Duel, i hvilken han blev saaret dødelig den 28de August 1864. Uagtet Tydsklands berømteste Læger ilede til for at frelse hans Liv, var Redning umulig. Liget blev ført til Familiebegravelsen i Breslau og fulgtes til Jorden af talrige Deputationer fra tydske Arbeiderforeninger samt af over 10,000 Arbeidere.

Som allerede bemærket nedlagde Lassalle i flere Skrifter en Indsigelse mod Schulzes Associationssystem, fordi denne Forf. efter hans Mening seilede under falsk Flag ved at betegne den distributive Association eller de af ham i Tydskland fremkaldte Kreditforeninger og Folkebanker, Konsumforeninger, Raastof- Magasin- og Byggeassociationer som det Middel, der ved en fremtidig forønsket Udvikling var istand til i væsenlig Grad at forbedre de arbeidende Klassers økonomiske Vilkaar. Lassalle gjorde opmærksom paa, at Konsumforeninger, naar de, som Tilfældet var i Reglen i Tydskland, solgte til Dagsprisen, simpelthen bleve Konkurrenter for de smaa ubemidlede Kjøbmænd, at de med Hensyn til de ubemidlede Klasser gav til den Ene, hvad de tog fra den Anden, at de efter de gjorte Erfaringer paa faa Steder svarede til Forventningerne og ikke i nogen mærkelig Grad vare istand til at forbedre Arbeiderklassens Stilling. Kreditforeningerne, der med særlig Forkjærlighed omfattedes af Schulze-Delitsch og som dannede det overveiende Antal af Associationerne i Tydskland, vare, efter Lassalle, ligesaalidt istand hertil. For Lønarbeidernes store Klasse havde de i det Hele taget saagodtsom slet ingen Betydning, idet denne Klasses fleste Medlemmer deels ikke havde Raad til at indskyde de Indtrædelsespenge og Maanedskontingenter, der udfordredes, deels ikke kunde faae laant nogen Sum, der i væsenlig Grad kunde bidrage til at forbedre deres Stilling. Det var saagodtsom udelukkende Haandværksmestrene og de Industridrivende, der — som Fortegnelserne over Medlemmerne og de ydede Laans

Størrelse ved hine Kreditforeninger udviste — droge Fordeel af denne Form af Associationen og dannede Foreningerne. I endnu høiere Grad gjaldt dette om flere af de andre, efter de Schulze'ske Principer indrettede Associationer, til hvilke der udkrævedes endnu større Indskud end til Konsum- og Kreditforeningerne. For Produktivassociationen derimod, som Schulze, væsenlig foranlediget dertil ved hans (Lassalles) Agitation, havde optaget med i Systemet og som overhovedet var det Eneste, der i høi Grad kunde gavne den ubemidlede store Arbeiderklasse, naar Staten ydede sin Kredit dertil, havde S. aldeles ikke gjort Noget. Den figurerede væsenlig kun i hans Skrifter om Associationen, hvad der var saameget mere rimeligt, som de Principer, den maatte hvile paa, naar den skulde kunne gjennemføres i større Maalestok til Fordeel for de ubemidlede Klasser, stode i afgjort Strid med Schulzes System om „Selvhjælpen". Schulze arbeidede, efter Lassalles Mening, omkring med Arbeideren med smaaborgerlige Forslag, der ikke kunde føre til Noget (da Lassalle først optraadte mod Schulze, havde Associationen endnu kun ringe Fremgang i Tydskland; han blev aldrig Vidne til dens store Udvikling, der især har fundet Sted i det sidste Qvinqvennium), og bearbeidede dem kun i Bourgeoisiets og Kapitalens Interesse. (Under Bourgeoisiet forstaaer Lassalle ikke hele Borgerstanden, ei heller alle Kapitalister, men kun de Storborgere, der eie Kapitaler og som paa Grund af den store Besiddelse særlig ville deeltage i Herredømmet i Staten, idet de gjøre Besiddelsens Kjendsgjerning til den retslige Betingelse for politisk Herredømme.) Schulze havde desuden selv maattet tilstaae, at den egenlige Arbeiderstand ikke kunde bringes fremad ved Selvhjælp, og han burde ikke undre sig over, at Arbeideren hellere søgte Kapital og Kredithjælpen hos Lovgivningen, hvorved de vedbleve at være fri Mænd, end hos Manchestermændene, hvorved de bleve disses underdanige Tjenere. Det var efter hans Mening Arbeiderens ubestridelige Ret ved at give Produktionen en anden Skikkelse at danne Frem-

tidens Eiendom, den Eiendom, der endnu ikke var bleven til, til Arbeidseiendom. Det dreiede sig herved om at degradere Kapitalen til et dødt, tjenende Arbeidsinstrument, og Arbeidernes Produktivassociationer med Statskredit var det letteste og mildeste Overgangsmidel dertil. Dette Middel indeholdt den organiske Spire til al videre Udvikling i sig. Staten var den Eneste, der var istand til ved Statskrediten at bringe de store Arbeidsmasser og de store Kapitaler i Marken, hvorved Seiren tilkæmpedes paa den økonomiske Valplads. Naar Staten vilde gjøre dette og naar den besluttede sig til Arbeidets Befrielse i det Store, vilde saagodtsom alle Arbeidere slutte sig til Associationerne. Bevilligedes der tilstrækkelige Midler, kunde man være vis paa en snarlig Organisation og Solidarisering af al Produktion i Arbeiderstanden. En gjennemført Sammenslutning af alle Associationer i et Land medførte, at de gjensidigt meddelte hverandre deres Erfaringer om Tilstanden af og Betingelserne for den hele Produktion, og et statistisk Materiale kunde da snart tilveiebringes, der turde være egnet til at forhindre al Overproduktion. Den ved slige Associationer koncentrerede Produktion kunde ikke undlade i uhyre Grad at berige Samfundet, og Verdensmarkedet kom til at tilhøre i længere Tid den Nation, der først besluttede sig til at indføre den sociale Forandring i stor Maalestok. Agerdyrkningen vilde gjennem Produktivassociationen først ret blive bragt til at yde, hvad den formaaer. Lassalle støtter sig ved denne Paastand til den engelske Statsøkonom Henry Fawcett, der holder Produktivassociationen for egnet til at hæve Agerdyrkningen i høiere Grad end Industrien, fordi den Green af Virksomhed, der bliver anvendt paa dette Tilfælde, ikke er af spekulativ Natur. Han antager, at den forandrede Produktionsmaade vil fjerne hiint specifike Spekulationselement, som han tillægger Bourgeoisiet som Eiendommelighed, og gjøre Produktionen billigere ved at faae mangfoldige unyttige Omkostninger til at falde bort, saasom Udgifter til Annoncer, Reklamer, Handelsreisende, falske Etiketter, Beta-

ling til Avisredaktører, Bestikkelser osv., hvilket Altsammen fortiden gjør den kostbar. Samtidig vilde Produktionen komme til at slaae ind i en anden Retning, naar Arbeiderne forvandledes til Konsumenter, der kunde betale. Man vilde producere efter denne Stands Smag det Nyttige og Skjønne, istedetfor som nu efter Bourgeoisiets Smag det Kostbare, der skal bære Eierens Rigdom tilskue. Foretagender af kolossalt Omfang til Fordeel for Arbeiderklassen kunde iværksættes; hele Videnskabens Gebeet og dens Fremskridt vilde da i Sandhed blive befrugtende for Nationen, naar Staten gjennem Produktivassociationen blev bragt i umiddelbart Forhold til Produktionen.

Lassalles Angreb mod Schulze Delitsch, hans Kritik over de vidtløftige Beretninger og den Roes, som den liberale tydske Presse indeholdt over og ydede Schulzes Virksomhed, samt hans Dom over Produktivassociationen fremkaldte heftige Svar, især i Fremskridtspartiets større Organer, af hvilke „Volkszeitung", „Berliner Reform", „Voßische Zeitung", „National-Zeitung", „Süddeutsche Zeitung" og „Rheinische Zeitung" havde hævet Schulze, der efterhaanden havde svunget sig op til at blive en af Partiets indflydelsesrigeste Førere, til Skyerne. Mod den Beskyldning, som nogle af disse Organer fremførte og som gik ud paa, at Lassalle vilde opvarme Louis Blancs Nationalværksteder fra Revolutionsaaret 1848, (der efter deres Mening havde gjort fuldstændig Fiasko) samt mod den Paastand, at Produktivassociationen i Frankrig havde viist sig at være uigjennemførlig, udtalte Lassalle sig udførligt. Han bemærker i Gjensvaret, at han ikke vil Arbeidets Organisation gjennem Staten, men en Kreditoperation af Staten for at muliggjøre for Folket den frivillige, fra det selv udgaaende Association. Med Hensyn til de franske Produktivassociationer, der dannede sig eller vilde danne sig i Aaret 1848, anfører han bl. A., at den franske Regering ved Dekret af 5 Juli 1848 vel bevilligede en Understøttelse, men at denne indskrænkede sig til den latterlige Subvention af 3

Millioner Francs. Der meldte sig dengang 30,000 Skomagere i Paris for at danne en eneste Skomagerassociation; 20,000 Skræddersvende havde til Hensigt at træde sammen til en association fraternelle des tailleurs. De havde allerede afsluttet en Kontrakt med Byen Paris vedrørende Leverancen af 100,000 Uniformer, men man brød Kontrakten efter Junislaget og jog dem fra hverandre. Samtlige Blikkenslagere og Gjørtlere i Paris meldte sig, men man gav dem ingen Statssubvention. Det nedsatte »Conseil d'encouragement« gjorde Sit til at gjøre Associationerne modløse, da man først troede sig Herre over den politiske Bevægelse. De Associationer, der havde dannet sig, havde udnævnt 100 Delegerede til et »Chambre du travail«, men Statsmagten forhindrede dem i at træde sammen, og da de senere (1849) dannede en »Union fraternelle des associations«, arresterede man de Delegerede under Paaskud af, at de havde dannet et hemmeligt politisk Selskab. Med Hensyn til den saavel af Schulze som af de ovennævnte Journaler fremsatte Paastand, at Louis Blancs Nationalværksteder havde gjort Fiasko, offenliggjør Lassalle forskjellige Aktstykker, der levere Beviis for: at Nationalværkstederne ikke vare oprettede af Louis Blanc eller efter hans Forslag, men af hans Fjende i den provisoriske Regering, Ministeren for de offenlige Arbeider Marie; at de udtrykkelig bleve oprettede mod Louis Blanc for at tjene som Midler til at styrte ham; at de i denne Aand lededes af hans politiske Modstander, Socialisternes Fjende, Emil Thomas, som beskæftigede det store Antal Arbeidere, der meldte sig, væsenlig med uproduktivt Arbeide, med Veianlæg, Reparationer af Fæstningsværkerne etc.; og at Værkstederne bleve, stik imod Louis Blancs Forslag og Ønsker, til Almisseinstituter. De Erfaringer, man havde fra Frankrig angaaende Produktivassociationer med Statskredit og om Louis Blancs Forslag betræffende Organisationen af Arbeidet, vare derfor efter Lassalle i ingensomhelst Henseende fyldestgjørende, da hine Associationer ikke fik Lov og tilstrækkelige Midler til at træde ilive og udvikle sig, medens

Nationalværkstederne i Regeringsmajoritetens Haand indrettedes og benyttedes som Middel til Gjennemførelse af en politisk Intrigue, sigtende til at styrte en ubekvem Modstander, der stod i Spidsen for Regeringsminoriteten.

Schulze Delitsch havde tidligere offenliggjort et nationaløkonomisk Skrift „Kapitel zu einem deutschen Arbeitercatechismus", hvori han, nærmest støttende sig til Bastiat, havde fremstillet og søgt at anskueliggjøre (paa lignende Maade som About) i populær Form Arbeidets Væsen og Form, den sociale Selvhjælps Natur, Kapitalens Oprindelse og Produktivitet samt Ombytningens og den frie Konkurrences Love. Dette Skrift foranledigede Lassalle til i et Modskrift: „Bastiat-Schulze von Delitsch, der økonomische Julian, oder Kapital und Arbeit" at kritisere Modstanderens Fremstilling Punkt for Punkt med den ligefrem udtalte Hensigt, at Bourgeoisiet ved denne Kritik skulde komme til at skamme sig over „den absolute, bundløse Udueligheb af den med aandelig Inferioritet beheftede Mob, som det havde proklameret som sin Heros, som det jublede omkring, som det havde bekrandset, udelukkende støttende sig til Avissøstrenes Autoritet." Lassalle retter desforuden sine Angreb mod den franske og engelske økonomiske Skoles Førere, af hvilke han kun betingelsesviis yder den nulevende aandrige Repræsentant af Ricardos Skole, Stuart Mill, samt Henry Fawcett (der begge holde for, at Produktivassociationen har en stor Fremtid og som støtte den distributive Associations forskjellige Former, tildeels fordi de betragte dem som en passende og nødvendig Forskole for hiin) sin Anerkjendelse.

Den hele liberale Økonomi er efter Lassalles Mening skjæv, forkeert og falsk og Nationaløkonomien en Videnskab, for hvilken først Begyndelsen er funden, medens den i sin Heelhed endnu har langt tilbage. Bastiat er efter ham hverken Økonom eller Tænker, men dog altid, hvad Franskmændene kalde en aandrig „blagueur". Schulze Delitsch, mener Lassalle, maa derimod ligefrem kaldes en Ignorant, der bevidst eller ubevidst har forfattet sit Skrift i Kjøbmændenes

og Entreprenørernes Interesse. Saavel den franske som den engelske Skole have i større eller mindre Grad gaaet i dette Ledebaand, og disse Skolers Chefer betegnes som „Bourgeoisøkonomerne". Fremtidens Økonomi maatte nødvendigviis blive en Socialøkonomi, fordi Verden i social Henseende stod ligeoverfor Spørgsmaalet: **Om der i vore Dage, hvor der ikke existerer nogen Eiendom mere i Form af den umiddelbare Afbenyttelse af et andet Menneske, skulde existere en saadan Eiendom baseret paa dets middelbare Exploitering.**

Det har været Lassalles Agt at skrive en saadan Socialøkonomi, hvor han yderligere vilde udvikle og supplere, hvad Marx i sit Skrift „Kritik over den politiske Økonomi" (Berlin 1859) havde antydet, og som skulde danne en theoretisk Kodex, i hvilken den praktiske Agitation kunde finde sit Grundlag. Lassalle kom imidlertid aldrig saavidt, at dette Værk blev fuldendt. Hans pludselige Død faa Maaneder efter, at ovennævnte Skrift mod Schulze-Delitsch og Bourgeoisøkonomerne var udkommet, standsede forskjellige af ham paabegyndte Arbeider, og den Agitation, der var indledet af ham, overtoges og førtes videre af andre Hænder. Der er imidlertid i hiint Skrift, efter Lassalle's eget Sigende, nedlagt adskillige Fundamentalsætninger for hiin paatænkte Socialøkonomi, og det er disse i Forening med Marx's Fremstillinger, der den Dag idag idelig paaberaabes af de tydske Socialdemokrater i Særdeleshed og de europæiske Socialister i Almindelighed.

Schulze-Delitsch's Definition af Kapitalen og hans Theorier om at spare, især de af ham opstillede Sætninger: „Kapital er i alle Tilfælde det umiddelbare Resultat af at spare", samt: „Anderledes end ved at spare kunne Kapitaler ikke komme istand, og Kapitalisten har taget Besværligheden, Møien og Forsagelsen paa sig, som det koster og som udkræves for at samle en Kapital", betegnedes af Lassalle som vel egnede til at konstruere hiin moralske Fortjeneste for Entreprenørerne og Kapitalisterne samt foranledigede ham

til en Fremstilling af Kapitalens Oprindelse, hvortil han, under en fortsat Kritik over Schulze's andre Læresætninger, knytter sine Fremstillinger af Arbeidet, Arbeiderens Stilling og Midler til at hidføre andre Tilstande.

Kapitalerne ere, efter Lassalle, opstaaede heelt anderledes. Ved Begyndelsen af vor Civilisation og indtil Kristendommen herskede Slaveriet. Arbeideren og Alt, hvad han frembragte, var Herrens Eiendom. Der kunde med Hensyn til dette Forhold være Tale om Ophobning, men ikke om at spare, thi at spare af det Udbytte, det fremmede Arbeide gav, kaldtes fortiden at rane eller idetmindste at exploitere Andre. Efter Kristendommens Indførelse forandrede dette Forhold sig kun i ringe Grad, thi istedetfor Slaveriet traadte Livegenskabet og Hoveriet, altsaa stedse endnu Arbeidets Udførelse ved Mennesker, der i forskjellige Grader vare deres Herrers retslige Eiendom. Ophobningen af fremmed Arbeidsudbytte fortsattes baade paa Landet og i Byerne, og da det standsede i Byerne, traadte Laugene istedetfor, det vil sige positive Statsindretninger, der i hundrede Former ved retslig Tvang nødte det fattige og stakkels Folk til at arbeide for Byernes Mesterfamilier samt at lade Udbyttet af deres Arbeide flyde i disses Lommer. I Aaret 1789 forsvandt Livegenskabet, Hoveriet, Laugene, og Arbeidet erklæredes retslig for frit. Men de for „fri" erklærede Livegne, Laugssvende, Hoveripligtige, Lærlinge, der sammen med deres Forfædre i Aartusinder havde udført Arbeidet for de Privilegerede af enhver Art, stode nu faktisk uden Midler ligeoverfor de i de Velhavendes Hænder ophobede Kapitaler, og der blev for dem, som ikke havde Midler til at kjøbe Raastoffer, Arbeidsværktøi og Subsistensmidler til Medarbeiderne, ikke Andet tilbage end, tiltrods for den proklamerede frie Konkurrence, at sælge Livet for Livets Fornødenheder. De bleve, naar de ikke vilde sulte ihjel, tvungne til at søge Arbeide hos hine Entreprenører, der vare udrustede med Kapitaler, frembragte ved deres tusindaarige Arbeide, og dette for en Løn, der indskrænkedes til det Allernødvendigste til Livs-

opholdet! Uden Mulighed til at kunne spare for sig selv, maatte de lade Overskudet — hvor stor Produktiviteten af Arbeidet end kunde være — gaae i Entreprenørens Lomme. Den frie Konkurrence forandrede saaledes ikke Noget i den gamle Kjendsgjerning, at Arbeideren maa afgive, som tidligere til Herren nu til Kapitalen, den Deel af Arbeidets Udbytte, der overstiger hans egne Livsfornødenheder, dette Begreb taget efter den gængse folkelige Opfattelse i hvert Land. Det tidligere udførte Arbeide, Kapitalen, kvæler i et gjennem Arbeidets Deling under den frie Konkurrences Love og ved Selvhjælp producerende Samfund det levende Arbeide. Arbeideren kvæles ved sit Arbeides egne Produkter; hans Arbeide fra igaar staaer op imod ham, slaaer ham til Jorden og raner fra ham Arbeidsudbyttet fra idag. Jo mere Arbeideren producerer, jo mere han ophober til Bourgeoisiet og til det i dets Tjeneste tidligere udførte Arbeide Kapitalen, jo mere han derved muliggjør et yderligere Fremskridt med Hensyn til Arbeidets Deling, desmere forøger han Vægten af den Lænke, der holder ham ned til Jorden, des sørgeligere gjør han sin Klassestilling. Dette Forhold betegnes som Aarsag til den Kjendsgjerning, at Arbeiderens Stilling er sørgeligere i England end i Belgien og Frankrig, og i Belgien og Frankrig sørgeligere end i Tydskland.

En Mængde store Kapitaler dannes i vor Tid desforuden, efter Lassalle, ved den sociale Konnex („die gesellschaftlichen Zusammenhänge"), der har Lidet at bestille med eget Arbeide og med egen Opsparen. Salg af Grundeiendom, der i længere Tid har været i samme Haand og hvis Priis er stegen som Følge af en tættere Befolkning eller paa Grund af forbedrede Kommunikationsmidler, ligesom Kjøb og Salg af Jernbanepapirer, Obligationer og Statspapirer have ladet strømme Milliarder til forholdsviis faa Hænder. Lassalle betegner, i Henhold til det her Udviklede, Kapitalen som den Svamp, der opsuger al Arbeidets Udbytte og kun henkaster til Arbeideren, hvad

der ligefrem er uundværligt for at friste Livet, og han holder for, at Schulze=Delitsch, naar han definerer Kapitalprofiten som Lønnen for Savn, der frivillig ere paatagne, aabenbart tilsigter at skuffe Masserne, at gjøre Folkeaanden dum og Arbeiderne smidigere i Kapitalisternes Interesse.

Han optræder fremdeles mod „Bourgeoisøkonomerne" fordi de holde Kapitalen som alle andre økonomiske Kategorier for logiske evige Kategorier. Kapitalens Produktivitet er imidlertid, efter Lassalle, ingen Naturlov, men en Virkning af aldeles bestemte historiske Tilstande, der kunne og maa forsvinde med andre historiske Tilstande. Saavel med Hensyn til denne Paastand som med Hensyn til adskillige Læresætninger, der fremsættes af Bastiat, Ricardo, Troplong etc., henviser han idelig til det peruanske Samfund, der havde naaet en forholdsviis høi Kultur, et Samfund, der ikke kjendte Penge, og som producerede og arbeidede meget, uden at der blev „fortjent".

Hvis der overalt for Paralellens Skyld kunde være Tale om nogen Naturlov, saa kunde dette siges med Hensyn til den økonomiske Lov: at Produktionen blev billigere og større ved Arbeidets Deling. Denne Lov var imidlertid, som Lassalle bemærker, ikke heller nogen egenlig Naturlov, netop fordi den ikke tilhørte Naturens, men Aandens Rige; men den bar den samme Nødvendighed i sig som Elektriciteten, Tyngdekraften, Dampens Elasticitet; den var en social Naturlov, som en Haandfuld Individer i alle Nationer havde beslaglagt til deres individuelle Nytte, skjøndt den kun var tilstede ved Alles aandelige Natur. Det var disse Individer, der vedblivende tilkastede de forbausende nødlidende, i usynlige Lænker indsnørede Nationer i det Væsenlige kun det samme Affald af deres altid rigere, i stor Maalestok tiltagende Arbeidsudbytte. Det var, som om nogle Individer havde erklæret Tyngden, Elektriciteten, Sollysets Varme for deres Eiendom, medens Folket fodredes af dem omtrent paa samme Maade, som Dampmaskinerne fik Brændsel og Olie, for at de kunde holdes

i arbeidsdygtig Tilstand. Idet Kapitalisterne bemægtigede sig Fordelene af hiin Lov, bemægtigede de sig direkte Andres Arbeidsprodukter og havde bragt den menneskelige Arbeidskraft og dens stigende Frembringelsesevne i deres private Eie. Eiendommen var bleven „Fremmeddom," og Enhver nævnede med Hensyn til Eiendom kun Det som Sit, der ikke var hans Arbeidsprodukt. Den reneste, meest utilslørede Fremtoning, karakteriserende den nuværende Tilstand, var Agiotagen og Børsen, Formuens Anbringelse i Aktier- Stats- og Kreditpapirer. Ved hver Tildragelse i Tyrkiet og i Mexiko, ved Krig eller Fred, ved hver: „offenlig Mening", ved hver Journalistsnak og hver Løgnedepeche, ved hvert Laan i Paris og London, ved Efterretningen om Kornhøsten ved Mississippi, om Guldminernes Udbytte i Australien, kort sagt, ved enhver objektiv Begivenhed, ved lutter reent objektive Bevægelser i Samfundet, det være sig paa politisk, finansielt eller merkantilt Gebeet, blev Individernes „Mit og Dit" daglig fastsat paa Børsen. Konjunktur og Spekulation beherskede fortiden vor hele økonomiske Existens, og der herskede i Virkeligheden en anarkisk Socialisme, nemlig den borgerlige Eiendom. Selve Socialismen vilde ikke ophæve Eiendommen, men tvertimod indføre individuel, paa Arbeide grundet Eiendom. Fra hiint individuelle Lykkespil med al dets Hjerteløshed og Selviskhed vare Arbeiderne udelukkede, fordi de ikke raadede over Indsatsen, nemlig Kapitalen. Det var kun de Individer, der solgte Produkter for egen Regning og som kunde disponere over en Kapital, tilstrækkelig stor til derfor at kunne kjøbe og forfærdige i store Masser samt til at kunne benytte de gunstige Konjunkturer, som vare istand til at deeltage heri. Saavel den industrielle som Land- Arbeiderstanden, altsaa Arbeiderstanden som saadan, — da Arbeideren aldrig optraadte som Sælger af et Produkt for egen Regning — vare udelukkede fra de gunstige Chancer af dette Lykkespil. Næsten fuldstændig udelukkede vare derhos Smaahaandværkerne, der vel forfærdigede og solgte Produkter for egen

Regning, men som paa den ene Side altid sank mere ned til at blive Lønarbeidere i den store Kapitalbedrifts Tjeneste og paa den anden Side formedelst manglende Kapital vare forhindrede i at udpresse gunstige Konjunkturer, medens de modstandsløse udpressedes af den ugunstige Konjunktur. Den gunstige Konjunktur lod Arbeidslønnen stige lidt, hvilket atter modvirkedes ved en samtidig stedfindende Forøgelse af Arbeiderfamilierne og Arbeideregteskaber, medens den ugunstige Konjunktur faldt tilbage paa Arbeideren paa den haardeste Maade ved Arbeidslønnens Nedsættelse, Arbeidets Indskrænkning eller dets Ophør. Den europæiske Industris Historie i dette Aarhundrede var ikke Andet end en vedvarende udsvævende Spekulation, en Udskeielse og overdreven Anvendelse af Krediten, hidrørende fra Ukjendskab til Kjendsgjerningerne og hidførende en stærk Overproduktion. Arbeidernes Ryg var derhos det grønne Bord, paa hvilket Entreprenørerne og Spekulanterne spillede hiint Lykkespil, som vor Tids Produktion var bleven til. Paa dette grønne Bord indkasserede de de Gulddynger, som gunstige Koup tilkastede dem, og paa det sloge de løs ved det ugunstige Koup, fortrøstende sig ved Haabet om gunstigere Chance for næste Gang.

Under Kapitalens Herredømme og den frie Konkurrences System staaer, efter Lassalle, Arbeideren i samme Forhold til Entreprenøren som en Vare. „Arbeideren, siger han, er Arbeidet, og Arbeidet er Produktet af nødvendige Frembringelsesomkostninger. Vor Tids menneskelige Fysiognomi bestemmes ved dette Forhold. Alle tidligere Forhold, Herre og Slave i Oldtiden, feudal Grundeier og Livegne eller Hoveripligtige vare dog altid endnu menneskelige Forhold og Tilstande, Forhold mellem dette og hiint bestemte Individ, og selv de Mishandlinger, Slaver og Livegne vare udsatte for, aflægge Vidnesbyrd herom, thi Vrede og menneskelig Kjærlighed ere menneskelige Forhold. Det kolde upersonlige Forhold, Entreprenøren staaer i til Arbeideren som til en Gjen-

stand, en Gjenstand, der frembringes som enhver anden Vare paa Markedet efter Lovene for Produktionsomkostningerne, — er det, som danner det aldeles specifike, aldeles umenneskelige Fysiognomi af den borgerlige Periode, den Periode, i hvilken det fornemste Interessespørgsmaal er blevet: „Hvor dyrt kommer Markedsprisen at staae for Frembringelsen af en Arbeider?“ Selvfølgelig udvikler sig heraf Spørgsmaalet: „Er Vedligeholdelsen af Mennesket lukrativere paa Markedet, eller er det mere profitabelt at afskaffe Mennesket for at producere andre Artikler?“ Grevinden af Sutherland havde allerede tidlig forelagt sig dette Spørgsmaal og var kommet til det Resultat, at andre Artikler vare fordeelagtigere. Hun havde derfor jaget 15,000 Indbyggere bort, nedbrændt Landsbyerne og seet sig belønnet ved den Kjendsgjerning, at der allerede faa Aar efter denne lykkelige Operation var fremkommet 131,000 Beder.

Til at komme ud af denne sociale Stilling gives der, som Lassalle mener, ad social Vei ingen Udvei. „Gjenstandens“ forgjæves Anstrengelser for at gjøre sig gjældende som Menneske var betegnet ved de engelske Strikes, hvis sørgelige Udfald vare tilstrækkelig bekjendte. **Den eneste Udvei for Arbeideren kunde derfor kun gaae gjennem den Sfære, indenfor hvilken han endnu gjaldt som Menneske, det vil sige gjennem Staten, gjennem en saadan Stat (Folkestat), der vilde stille sig det til Opgave at skaffe ham en anden social Stilling.**

Lassalle holdt for, at Løsningen af denne Opgave vilde finde Sted i en nær Fremtid, at en ny Verdensperiode, bestemt til at hæve Arbeidets Princip, Arbeiderstandens Idee til det herskende Princip i Samfundet og Arbeidsklassen til det herskende Element i Staten, nødvendigviis snart maatte indtræde. Remplaceringen af et Princip ved et nyt kunde efter hans Mening indtræde enten i fuldstændig Lovlighed og med alle Fredens Velsignelser, naar man var tilstrækkelig viis til at gjennemføre samme fra oven og itide, eller inden en vis Tid under alle den raa Magts Voldsomheder og

Udskeielser. Han selv paastaaer, med den Indvirkning, han søgte at udøve paa Arbeiderklassen kun at ville civilisere og humanisere den kommende Revolution, at ville tilvende Staten den høie og store Opgave: at udvikle Spirerne for det Meneskelige og som det Organ, der var til for Alle, ved sin beskyttende Haand at hidføre Alles menneskelige Stilling. Den praktiske Agitation begyndte han i det Væsenlige i Aaret 1862 med sit Foredrag i Berliner Haandværkerforeningen, der havde sit Lokale i Oranienburger Forstaden. Dette Foredrag handlede om den nuværende historiske Periodes Sammenhæng med Arbeiderstandens Idee, og udkom det paafølgende Aar i Zürich samt udbredtes hurtig over hele Tydskland. Det blev, som alt sagt, snart efterfulgt af en Svarskrivelse til Leipziger Arbeiderkomiteen, der havde dannet sig for at sammenkalde en almindelig tydsk Arbeiderkongres og som havde spurgt ham om hans Mening angaaende Arbeiderspørgsmaalet. Det er ved dette Foredrag og ved hiin Svarskrivelse, at Lassalles Undersøgelser over og Fremstilling af de specielle preussiske, resp. tydske Forhold træde i Forgrunden.

Førstnævnte Foredrag, der udkom som Arbeiderprogram, gaaer i det Væsenlige ud paa Følgende: „I Middelalderen havde der været eet Element, een Stand, som var den herskende, der paatrykte alle Indretninger og hele Livet i hiin Tid sit specielle Præg. Det var Grundbesiddelsen i Hænderne paa Adelen og Geistligheden. Den traadte til som herskende Princip ved Organisationen af den offenlige Magt eller Feudalforfatningen, ved Organisationen af den offenlige Ret eller Rigsforfatningen, ved Fritagelsen for Skatter og ved den sociale Ringeagt for alt andet Arbeide end det, der direkte vedkom Grundeiendommen. Industriens Fremskridt, den sig især i Slutningen af hiin Periode stærkt udviklende Deling af Arbeidet, den borgerlige Produktion og den deraf fremgaaende Kapitalrigdom, der ophobede sig udelukkende i Bourgeoisiets Hænder, var ligeoverfor hiint Princip en ligefrem revolutionær Bevægelse. Adelen sank efterhaanden ned til Ubetydelighed og Afhængighed af disse Rigmænd.

Amerikas Opdagelse, de forbedrede Transportmidler, den voxende Retssikkerhed og de adelige Rytteres synkende Betydning efter Krudtets Opfindelse og Anvendelse i Krigen hjalp Bourgeoisiet hurtigt fremad. Allerede under Ludvig den XIV. saae man Adelen samtidig foragte og snylte hos Bourgeoisiet. Selv denne stolte Konge tog Hatten af for Jøden Samuel Bernard, hiin Tids Rothschild. Et halvt Aarhundrede senere fandtes Frankrigs Regent i Direktionen for de Law'ske Handelskompagnier, og der udviklede sig en kras Materialisme, for hvilken alle sædelige Ideer og selv Standsfordommene vare tilfals. Afsætningen og Masseproduktionen tiltog i utrolig Grad, og i nødvendig Vexelvirkning dermed efterstræbtes den billigste Produktion og Arbeidets yderligere Deling. Masser af een og samme Vare kunne kun afsættes, naar denne Vare er billig og kan faae Masser af Kjøbere; dette Forhold virkede med til, at man fra den haandværksmæssige efterhaanden var gaaet over til den fabrikmæssige eller store Bedrift. Istedetfor at producere for Lokaliteten produceredes der alt mere for Verdensmarkedet, for ubestemte Kunder og mod ubekjendte Konkurrenter, der maatte trænges tilside ved større Billighed. Medens den første Periode karakteriseredes ved Fattigdom eller beskeden Velstand, men med en forholdsviis gjennemgaaende Stabilitet i alle Forhold, karakteriseredes den sidste ved stor Rigdom, fulgt af store Svingninger i alle Forhold, en sørgelig Usikkerhed i den Enkeltes Stilling og en meget forskjellig Deeltagen af de ved Produktionen Medvirkende i Produktionens Udbytte. Revolutionen var indtraadt i de faktiske Forhold, længe førend den udbrød i Frankrig. Den gav disse Forhold kun den ydre Anerkjendelse, den retslige Sanktion. Bourgeoisiet, ikke de Samfundsklasser, der laae udenfor Adelen og Geistligheden, kom til Herredømmet ved den franske Revolution. Dette Bourgeoisi efterstræbte en lignende privilegeret Stilling som Adelen i Middelalderen. Ved Forfatningen af 3die Sept. 1791 fik nemlig kun de Borgere, der betalte en direkte Skat

af en bestemt Størrelse, Valgret, hvorimod de saakaldte passive Borgere, der ikke betalte en saa høi Afgivt, og Lønarbeiderne udelukkedes fra Valgretten, altsaa ogsaa fra Herskabet over Staten. De bleve med andre Ord gjort til en underkastet, behersket Masse. Alle senere Forfatninger, der gik ud fra den franske Revolution og dens Grundsætninger, indeholdt lignende Bestemmelser. Medens det i Aaret 1793 var en Skat liig Værdien af 3 Arbeidsdage, blev det i Aaret 1814 et direkte Skattebeløb af 300 Francs, efter Julirevolutionen 1831 200 Francs. Under Louis Philippe var der kun 200,000 Vælgere, og dette Antal førte Herredømmet over et Land med mere end 30 Millioner Indbyggere. Den anden franske Republik indførte en skjult Census ved den Bestemmelse, at Ingen kunde udøve sin Valgret, der ikke uafbrudt havde opholdt sig i 3 Aar paa samme Sted. Masser af Arbeidere, der især i Frankrig droge omkring for at søge Erhverv, udelukkedes herved. I Preussen var der i Aaret 1848 som Følge af den almindelige Valgret 3,661,993 Urvælgere. Ved Klassevalgloven af 30te Mai 1849 udelukkedes de Vælgere, der intet fast Opholdssted havde eller som modtoge Fattigunderstøttelse. Disses Antal beløb sig til 406,000. Samtidig gav man 1ste Valgklasse, med 153,800 Vælgere af de bedre stillede Klasser, et ligesaa stort Antal Repræsentanter som 2,691,950 Ubemidlede, der hørte til 3die Klasse. Paa enkelte Steder traadte Uliigheden i Forholdene frem paa en slaaende Maade. Saaledes havde i Regeringsdistriktet Düsseldorf 166,300 Vælgere af 3die Klasse ikke flere Repræsentanter at vælge end 6,356 Vælgere af 1ste Klasse. Med andre Ord: her stilledes 26 Fattige liig med een Rigmand. Bourgeoisiet remplacerede efterhaanden fuldstændig Adelen. Ligesom denne var skattefri, saaledes havde Bourgeoisiet vidst at vælte Skattebyrden i det Væsenlige over paa de ubemidlede Klasser ved at udvikle de indirekte Skatter gjennem Lovgivningsapparatet efter et System, der paabyrdede de Ubemidlede næsten hele Beløbet af Statsfornødenhederne og ved at sætte

sig imod, at Skatterne udelukkende hævedes af Individerne i Forhold til deres Kapital og Indtægt. I Aaret 1858 beløb de direkte Skatter i Preussen sig til circa 13 Mill. Th., de indirekte derimod til henved 96 Millioner. Tiltrods for dette Forhold opstilledes de direkte Skatter, der kun indbragte circa 1/9 af Statsfornødenhederne, som Maalestok og Betingelse for Valgretten og dermed for det politiske Herredømme. Ligesom Adelen i Middelalderen ringeagtede al borgerlig Virksomhed og Industri, saaledes viste Bourgeoisiet Ringeagt overfor dem, der ikke eiede nogen bevægelig Eiendom. Med Hensyn til Folkeoplysningen var den traadt i Stedet for Middelalderens Geistlighed. Sidstnævnte ledede tidligere Folkeundervíisningen; nu vare Aviserne traadte istedetfor, der snart som Følge af Kautionerne og Stempelafgifterne, som i Frankrig, Preussen og andre Lande, men mere endnu ved de betydelige Driftsomkostninger vare blevne et Privilegium for den store Kapital. Bourgeoisiet erobrede for sig efterhaanden det udelukkende Privilegium at indvirke paa Folkemeningen, at oplyse og vildlede den. Var dette ikke Tilfældet, vilde man have ganske andre og bedre Aviser. Allerede den 24de Juli 1789, Dagen efter at Bastillen var sprængt, bestemte Paris's Repræsentanter, at Bogtrykkerne skulde være ansvarlige for Brochurer eller Flyveskrifter, forfattede af Publicister uden notorisk bekjendte Existensmidler. Den nye Pressefrihed skulde altsaa kun gjælde for Literater med notorisk bekjendte Existensmidler. (Lassalle udtalte sig ikke alene i sit Arbeiderprogram mod Pressen, men i endnu stærkere Udtryk i en Piece, der udkom i Düsseldorf samme Aar under Titel: Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag". Han paastaaer, at Bourgeoisiets Tænkning var bleven til et særskilt Haandværk, og at dette Haandværk var faldet i de usleste Hænder, nemlig Avisernes. Bourgeoisiet henvendte sig ikke mere til selve Forfatteren for at danne sig en Mening, endnu mindre til Folkets store Tænkere og Filosofer, men til Aviserne, der

lagde Alt tilrette, tyggede Alting for og skjar Alt tilrette efter dets Behag og Smag.)

Medens den første af de omhandlede Verdensperioder, i hvilken Adelen eller Grundbesiddelsen dannede det herskende Princip, afsluttedes med den franske Revolution, gik den anden Periode, der havde den store borgerlige Besiddelse eller Kapitalen til Princip, i det Væsenlige tilende med Aaret 1848. Den tredie Periode frembrød den 24de Februar 1848, da hiin franske Revolution udbrød, der optog en Arbeider i den provisoriske Regering, opstillede Forbedring af den arbeidende Klasses Kaar som Statsformaal og proklamerede den almindelige og direkte Valgret, efter hvilken enhver Borger, der havde naaet sit 21de Aar, har Andeel uden Hensyn til Formuesforholdene. Hermed fremtraadte den 4de Stand, der i Aaret 1789 endnu var skjult i den 3die Stands Folder, for at gjøre sit Princip til det herskende i Samfundet. Her viste sig nu den uhyre Forskjel, at den 4de Stand, der var gjort arveløs af Samfundet, ikke opstillede nogen udelukkende Betingelse, hverken Adel, Grundbesiddelse eller Kapital, som sit Privilegium. Arbeidere vare vi Alle, og denne fjerde Stand, i hvis Hjertefolder der ikke var skjult nogen Spire til nye Forrettigheder, var just derfor eensbetydende med hele Menneskeslægten. Dens Sag var derfor hele Menneskehedens Sag, dens Frihed hele Menneskehedens Frihed, dens Herredømme Alles Herredømme. Det formelle Middel til Gjennemførelsen af den 4de Stands Princip var den almindelige Valgret, der nok midlertidig kunde misbruges, men som dog tilsidst vilde frembringe en Repræsentation, der var et tro Billede af det Folk, der havde valgt den. Folket maatte derfor betragte denne almindelige og direkte Valgret som den vigtigste af sine Fordringer og af sine politiske Kampmidler. Princippet vilde om kortere eller længere Tid seire og hidføre lykkeligere Forhold for hele Menneskeslægten. Det maatte betegnes som aldeles ugrundet, naar der blev udtalt den Frygt, at

Sædeligheden og Dannelsen vilde gaae under, dersom Arbeiderstandens Princip blev det herskende i Staten og Samfundet. Allerede Rousseau havde opstillet det Dogme, at alle høiere Stænder vare usædelige og fordærvede, de lavere Klasser derimod gode og sædelige. Fichte holdt ligeledes for, at den sædelige Korruption tiltog med den høiere Stand. Dette havde sin Rigtighed og hidrørte væsenlig derfra, at Egoismen var langt mindre fremtrædende i de lavere end i de høiere Klasser, uagtet sidstnævnte havde de anerkjendt sædelige Elementer: Opdragelsen og Dannelsen paa deres Side. Det var de personlige Interesser, Ønsket om at bibeholde den priviligerede Stilling som høierestaaende og herskende, der stillede disse Klasser i en principiel fjendtlig Stilling til Folkets Udvikling, til Kulturens Fremskridt, til Dannelsens og Videnskabens almindelige Udbredelse, til Nationens Kulturudvikling, til alt Stort og Godt. Ønsket om at holde sig i denne Stilling foranledigede disse Klasser til Dag for Dag at handle imod deres egen Samvittigheds og Intelligenses Stemme, til at foragte al ideel Stræben, til kun at dyrke een Lidenskab: den egoistiske Fordeels og Nydelsessygens. Denne Egoisme fandtes ikke hos den 4de Stand, ligesaalidt som der hos denne Stand fremtraadte Modsætningen mellem den personlige Interesse og Nationens Kulturudvikling. Forsaavidt dens Medlemmer stræbte efter at forbedre deres Klasses Kaar, faldt denne Retning sammen med hele Folkeudviklingen, med Ideens Seir, Kulturens Fremskridt og Historiens Livsprincip, der ikke var Andet end Frihedens Udvikling. Dens sædelige Idee var, at den uhindrede og frie Virksomhed af de individuelle Kræfter ikke var tilstrækkelig, men at de, naar ikke den mere Stærke, Begavede og Rige skulde vedblive at exploitere den Svage, maatte suppleres med Interessernes Solidaritet, med Fællesskabet og Gjensidigheden i Udviklingen. Jo mere og jo fuldstændigere Arbeiderstanden blev sig det bevidst, at den var kaldet til at hæve sit Princip til hele Tidsalderens Princip, des hurtigere vilde den hidføre en saadan Blomstringstid for Sædeligheden

Kulturen og Videnskaben, som Historien hidtil ikke havde havt at opvise.

Lassalle fremkom, som allerede bemærket, med dette Arbeiderprogram først i Berliner Haandværkerforeningen. Det vakte den største Opmærksomhed, og Regeringen fandt sig foranlediget til at anlægge Sag mod ham, støttet til den preussiske Straffelovgivnings § 100, der fastsætter Straffe for dem, som i Tale eller Skrift ophidse Klasser af Samfundet til Had og Foragt mod hverandre. Regeringsadvokaten saae en saadan Ophidselse deels i hele Foredragets Tendens, deels i Lassalles Paastand om, at Skatterne vare ulige og uretfærdig fordeelte, at de ubemidlede Klasser især gjennem de indirekte Skatter betalte den langt overveiende Deel til Statsfornødenhederne, at Bourgeoisiet havde udviklet Skattesystemet med dette Formaal for Øie og samtidig havde forstaaet at faae Statsstyrelsen, ved Valgrettens Bestemmelser, i Hænderne. I første Instans dømtes Lassalle til 4 Maaneders Fængselsstraf; i anden Instans holdt han selv Forsvarstalen og frikjendtes, nærmest støttet paa Forfatningens § 20, der fastsætter: at Videnskaben og dens Lære er fri. Lassalle kritiserede ved denne Leilighed det gjældende Beskatnings- og Valgsystem i Preussen saavelsom de arbeidende Klassers Stilling i denne Stat paa den skarpeste Maade og benyttede herved forskjellige Aktstykker, Udtalelser af saadanne Statsøkonomer, mod hvis Læresystem han var optraadt, men som stode i stor Anseelse og som gjaldt for uforkastelige Autoriteter hos Bourgeoisiet, samt det preussiske statistiske Bureaus Meddelelser. Hans Forsvarstale udkom i Aaret 1863 i Zürich under Titelen: „De indirekte Skatter og den arbeidende Klasses Stilling", og dette temmelig omfangsrige Skrift, der aflægger et Vidnesbyrd om Lassalles glimrende Dialektik og hans betydningsfulde Kritik over de sociale Forhold i hans Fædreland, er maaskee det af hans Værker, der har fundet den største Udbredelse i Tydskland.

Lassalle udtalte sig i Forsvarstalen først i Almindelighed mod det herskende indirekte Skattesystem og citerede en Række

af de betydeligste Statsøkonomer af den franske og engelske Skole, der delte Anskuelse med ham med Hensyn til, at en Skat paa Formue og Indtægt med progressiv Skala hvilede paa et langt retfærdigere Grundlag. Han benyttede dernæst den preussiske Skatteligning, der var iværksat ved Loven af 1ste Mai 1851, ifølge hvilken alle Indbyggere, der havde en Indtægt af over 1000 Th. pr. aarlig, skulde betale den saakaldte klassificerede Indkomstskat, medens de Personer, der havde en lavere Indtægt, lige ned til Tjenestetyendet og Dagleieren, forsaavidt de ikke betalte Formalnings- og Slagteskatten, skulde udrede Klasseskatten, der opkrævedes med et Beløb fra ½ til 24 Th. aarlig. Efter denne Skatteligning gaves der i Preussen i Aaret 1855 i det Hele taget 44,000 Personer, der havde en større aarlig Indtægt end 1000 Th., 53,902 Personer der havde mellem 650 og 1000 Th. og 5,030,894 Personer, der havde under 650 Th. Hine 44,000 Personer betegner Lassalle som de Rige; det Antal Skatteydere, der havde til sig og Familie over 650 Th. aarlig, eller 1ste og 2den Afdeling tilsammen 98,269 Skatteydere, repræsenterende 491,345 Personer, som de Bemidlede; og Resten, der havde fra 100—650 Th. aarlig, som de Ubemidlede.

Hine 44,000 Rige (af hvilke 14,428 havde fra 1000—1200 Th., 7,355 fra 12—1400 Th., 4,721 fra 14—1600 Th., 5,499 fra 16—2000 Th. og 11,400 over 2000 Th. aarlig) betegnede Lassalle som de Statsborgere, der disponerede over Aviserne og alle den offenlige Menings Fabrikanstalter, der med deres Familier fyldte Theatrene, Koncerterne, Selskaberne, Ballerne etc., der udelukkende skreve, perorerede og paastode, at de betalte alle Skatter, medens det ubemidlede Folk under denne Haandfuld Mennesker taus vred sig i usigelige Kvaler, skjønt det var hiint Folk af 17 Millioner, der producerede Alt, hvad der var skjønt, der muliggjorde Statens Existens, fægtede dens Slag, betalte dens Udgifter, og til Gjengjæld ikke havde Nogen, der tænkte paa det og repræsenterede det. Denne Haandfuld bidrog og

kunde kun bidrage Lidet til de indirekte Skatter, maatte den saa have en Gjennemsnitsindtægt af 2,186 Th. pr. Person og fortære Alt, hvad der langtfra var Tilfældet i de høiere Klasser, der vare stillede omtrent som de Eneste, der kunde lægge Noget tilside. Gjennemsnitsindtægten svarede omtrent til det virkelige Forhold (2,357 Th.), altsaa kunde de Rige, da de indirekte Skatter udgjorde den langt overveiende Deel af Statsindtægterne, kun bidrage en ringe Deel til sidstnævnte.

At et saadant Forhold i Virkeligheden fandt Sted, maatte allerede fremgaae af den Kjendsgjerning, at Personer, der havde 20, 50, 100 Gange større aarlige Indtægter end Andre, derfor ingenlunde kunde bruge 20, 50, 100 Gange saa meget Salt, Brød, Kjød eller drikke 20, 50, 100 Gange saa megen Viin, bruge 20, 50, 100 Gange saameget Brændsel etc. som Arbeiderne eller Smaaborgerne. At de velhavende Klasser gjennem de indirekte Skatter forholdsviis kun bidrage Lidet til Statsfornødenhederne, kunde ogsaa bevises ligefrem. Man havde i Pressen idelig paastaaet, at disse Klasser, ved næsten udelukkende at bruge Luxusvarerne, bidroge Betydeligt til de indirekte Skatter. Luxusvarer indbragte imidlertid Lidet i Told, just fordi Konsumenternes Antal var saa ringe. Saaledes havde fremmede Vine indbragt i Preussen i Aaret 1854 733,333 Th., og af indenlandske Vine var der hævet 73,421 Th., for Østers og Søfisk var der indkommet 1,300 Th. (i hele Toldforeningen), for Silke for Preussens Vedkommende 236,625 Th., for Chokolade (1851) 32,500 Th., tilsammen circa 1,088,000 Th. eller knap Halvdelen af Udgifterne til Toldetatens Embedspersonale. Med Hensyn til Forbruget af Silke og Viin maatte det derhos erindres, at mindre fine og kostbare Silkestoffer i stor Mængde forbrugtes af de ubemidlede Klasser, og at det Samme gjaldt om de mindre fine Viinsorter, især i Landets vestlige og sydlige Egne, hvor Landvinen traadte istedetfor Øl og Brændeviin. Sukker, Kaffe og Tobak kunde ikke kaldes Luxusartikler mere, men vare blevne gængse Fortæringsgjenstande ogsaa for de ube-

midlede Folkeklasser, og den forhenværende Chef for det preussiske statistiske Bureau, Geheimeraad Dieterici, havde selv paastaaet, at de fattige Klasser ramtes meest, naar Tolden forhøiedes paa disse Varer, som indbragte over Halvdelen af samtlige Toldindtægter. Hvorledes Forholdene ved de indirekte Skatter stillede sig, fremgik ogsaa af Forbruget af Tobak. Medens fine Cigarer indbragte 122,574 Th., beløb Afgiften af simple importerede Sorter samt af indenlandsk Tobak sig til 926,600 Th. Med Hensyn til Ølskatten, Slagteskatten, Maltskatten og Lotteriet kunde lignende Forhold paavises. Regeringen selv havde i et Forslag beregnet den aarlige Udgift, en Berliner Arbeiderfamilie havde som Følge af Formalings- og Slagteskatten, til 6 Th. 22 Sgr. (der indbetaltes for 312 ℔ Kjød og 10 Centner Rug). Den havde villet erstatte denne høie Skat med Klasseskatten, der kun tyngede med 1 Th. 15 Sgr. paa en saadan Arbeiderfamilie, men første Kammer forkastede Lovforslaget og i andet Kammer havde det kun en svag Majoritet for sig. Ligeoverfor Forbruget af Luxusvarer, der skete næsten udelukkende af de velhavende Klasser, maatte der derhos for de ubemidlede Klassers Vedkommende opstilles Forbruget af Salt og Brændeviin. Brændevinsskatten havde i Aaret 1855 indbragt 5,800,000 Th. og Saltskatten 8,302,924 Th., tilsammen over 14 Millioner Th., Brændevin konsumeredes kun i ringe Mængde af de bemidlede Klasser, og om Salt kunde noget Lignende siges, da det var en bekjendt Sag, at Salt behøves i tiltagende Kvantitet, jo ordinærere og mindre nærende Fødemidlerne ere. Efter Geheimeraad Dieterici brugte enhver Familie i de lavere Klasser i Gjennemsnit 2 Th. 22 Sg. 2 Pf. til Salt eller omtrent 3 Procent af deres hele Indtægt.

Det var imidlertid ikke alene de indirekte Skatter, der tilveiebragtes i ganske overveiende Grad af de ubemidlede Klasser, men det Samme gjaldt om de direkte Skatter. Den klassificerede Indkomstskat, der betaltes af Alle, som havde

over 1000 Th. i aarlig Indtægt, indbragte nemlig i Aaret 1855 i det Hele 2,928,000 Th., Klasseskatten derimod, der opkrævedes i de Distrikter, hvor der ikke betaltes Formalnings- og Slagteskat, af Alle, der havde under 1000 Th. aarlig Indtægt, beløb sig til 9,920,000 Th. De fattige Klasser bidroge derhos mere til de direkte Skatter end de Rige. I Aaret 1853 havde Klasseskatten beløbet sig til 7,941,915 Th. Den opkrævedes med ½, 1, 2, 3, indtil 24 Th., eftersom Indtægten beløb sig til 100-120; 120-180; 180-250 . . . 900-1000 Th. Af hine 7,941,915 Th. indkom der 3,891,117½ Th. fra Personer, som havde fra 100 til 250 Th. aarlig, 2,625,294 Th. fra Personer, der havde fra 250-650 Th., og 1,425,504 Th. fra Personer, der havde fra 650-1000 Th. aarlig. De preussiske Skatteydere, der havde en Indtægt fra 100-250 Th. aarlig, betalte altsaa omtrent det Halve af Klasseskatten og i direkte Skatter Mere end alle Rige i Landet.

Arbeiderens økonomiske Stilling var, efter Lassalle, om end noget bedre end i adskillige andre Lande, i det Hele taget dog sørgelig i Preussen. Efter 241 Indberetninger fra Aarene 1848—49 til Regeringen fra landøkonomiske Foreninger ansattes den Indtægt, en Landarbeiderfamilie paa 5 Personer maatte have for overhovedet at kunne existere, i Gjennemsnit til 105 Th. 2 Sgr. 9 Pf. aarlig. Denne Indtægt havdes imidlertid langtfra paa alle Steder. Det var egenlig af de lavere Klasser kun Tjenestetyendet, der opnaaede den; Husmændene havde den i Regelen ikke, Indsidderen langt mindre. I Gumbinnen Distriktet var det allerede kommet saa vidt, at Kartoffelhøsten var afgjørende for Befolkningens Vel og Vee; Kartofler, Salt og Brændeviin udgjorde de væsenligste Fødemidler i Provindsen Preussen, og Befolkningen blev som Følge deraf mindre arbeidsdygtig. Om Indsidderne i Regeringsdistriktet Oppeln hed det i Beretningen, at de for største Delen ikke opnaaede nogen høi Alder, hvori den slette Kost, Overanstrengelse og Næringssorger vare Skyld, og i Indberetningerne fra Rhinpreussen blev der aflagt den Tilstaaelse,

at den største Deel af Arbeiderne ikke havde noget tilstrækkeligt og regelmæssigt Udkomme. Med Hensyn til disse Indberetninger, bemærkede Lassalle, maatte det erindres, at ifølge det statistiske Bureaus Meddelelser Antallet af Tjenestetyende og Markarbeidere til hiin Tid beløb sig i Preussen til 903,181, af Indsiddere til 749,173 og af Husmænd til 1,467,440. De to sidste Klasser repræsenterede med deres Familier omtrent 7 Millioner Individer. Arbeiderfamiliernes Stilling i Byerne var lidet bedre end deres Standsfællers paa Landet, og de Skatter, der var lagt paa de vigtigste Livsfornødenheder i Preussen, bidroge i Forbindelse med den lave Arbeidsløn til at forværre deres sørgelige sociale og økonomiske Vilkaar. Arbeiderne kunde ikke vælte den paa disse Livsfornødenheder lagte Skat over paa Entreprenørerne gjennem Arbeidslønnen. Smith og Ricardo troede dette endnu, men Rau og Röscher samt de nyere Statsøkonomer vare komne til den modsatte Erkjendelse. Thomas Tooke var i sit store Værk om Priserne fra 1793—1857 kommet til det Resultat, at Arbeidslønnen blandt alle Ombytningens Værdier var den sidste, der steg i Prisen som Følge af en Dyrtid eller en Værdiforringelse af Pengene. Han konstaterede det ved talrige statistiske Sammenstillinger og viiste, at det med Hensyn til de forskjellige Slags Arbeidere især var hos Fabrikarbeiderne, at Arbeidslønnen mindst holdt Skridt med de stigende Priser for Levnetsmidlerne. Naar Arbeidslønnen var falden under Minimum af det, der udkrævedes til at friste Livet, frembragte de stigende Kornpriser Sygdomme — Atrophien, Hungerthyphus, Hungersdøden. Ved det formindskede Antal tilveiebragtes Ligevægten igjen, og der indtraadte atter en noget høiere Arbeidsløn. Forholdene hos de indiske Ryots, Irlænderne og de slesiske Vævere vidnede herom, men Bourgeoisøkonomerne, der meget godt kjendte denne Lov, omtalte den efter Lassalle, ikke gjerne. Vel var Arbeidslønnen i det Hele taget ikke sunken i Preussen som hos Ryoterne og Irlænderne, men der var Tegn, der tydede paa, at det kunde skee.

Arbeidslønnen udgjorde vel ikke Mere end et Beløb, der var nødvendigt til Livsopholdet, men det var hidtil et saadant, som svarede til den gængse folkelige Opfattelse af det Fornødne. Livsfornødenhederne hos de arbeidende Klasser omfattede endnu i Preussen, om end ikke i samme Grad som i England: Kaffe, Sukker, Øl, Tobak, Kjød, Olie, Sæbe og Lys; Arbeiderstanden var hidtil langtfra sunken ned til et lignende Standpunkt som den irske Arbeiderstand, der levede af Kartofler og sov med Svinene. Der kunde altsaa afknappes endnu, og saalænge dette var Tilfældet, faldt ogsaa Virkningen af de ved de indirekte Skatter opskruede Kornpriser tilbage paa Arbeiderstanden. Rau, Stuart Mill, Mac Culloch og andre Statsøkonomer tilstode dette. Arbeideren indskrænkede ved en Stigen af Kornpriserne ikke sit Forbrug af Kornvarer, men formindskede sit Forbrug af Kaffe, Tobak, Øl etc. saameget, som Forskjellen mellem Kornpriserne før og nu udgjorde. Arbeiderens Livsvilkaar nedtrykkedes følgelig derved.

Ligeoverfor den sørgelige sociale Stilling, den større Deel af Menneskeslægten indtog, maatte det være hvert tænkende og følende Menneskes Pligt at arbeide paa Tilveiebringelsen af bedre Forhold. Lassalle holdt, som allerede fremstillet, for, at disse vilde naaes, naar den 4de Stands Princip blev det herskende i Samfundet, og han antog, at dette vilde skee ved en voldsom Revolution, naar ikke de bemidlede Klasser kom til Erkjendelse af deres Pligter og indviede alle deres Kræfter til at arbeide hen til Opnaaelsen af mindre sørgelige Tilstande.

Medens Processen førtes for Kammerretten i Berlin mod Lassalle paa Grund af hans Foredrag i Berliner Haandværkerforeningen, og medens der desforuden var indledet fire andre Processer mod ham, traadte han i direkte Forbindelse med den tydske Arbeiderstand og de tydske Arbeiderforeninger. Der havde allerede i Aaret 1848 dannet sig talrige Arbeiderforeninger i Tydskland med det Formaal at hidføre bedre økonomiske Kaar for Arbeiderne og at bidrage til Med-

lemmernes Dannelse. Det gik snart med disse Foreninger som med dem, der allerede tidligere vare tilstede i Sveitz og som i denne Fristat havde deres Hovedsæde i Neufchatel og Genf. De optog nemlig ligesom disse snart politiske og revolutionære Elementer, og det oprindelige Formaal traadte i Baggrunden. Allerede faa Maaneder efter disse Foreningers Dannelse fremkom de paa en Arbeiderdag i Leipzig med vidtgaaende Fordringer. De forlangte, at Arbeiderne fuldstændig skulde stilles lige med de andre Stænder med Hensyn til politiske Rettigheder. Et Medlem ved Navn Kirck, der i Revolutionsaaret spillede en vis Rolle, holdt for, at Arbeiderne, da de deltoge i Statsbyrderne, med Hensyn til Arbeiderforretningerne burde understøttes af Staten, og der blev af ham som og af hans talrige Meningsfæller krævet en Sum af 100 Millioner Th. af Parlamentet og Regeringen i dette Øiemed. I det tydske Parlament var Stemningen tildeels for, at der burde gjøres Noget i denne Retning, og en Komitee blev nedsat, som skulde afgive sin Betænkning. Men Parlamentets Opløsning forhindrede Beslutninger i denne Sag. En Kommission, der samme Aar var traadt sammen i Dresden for at afgive en Betænkning og regulere Arbeiderne, adskiltes ligeledes uden Resultat, da dens Medlemmer bleve uenige om Midlernes Anvendelse. Da der senere forsøgtes en Sammenslutning af Arbeiderforeninger under en Centralkomitee i Leipzig i nøie Forbindelse med den revolutionære Propaganda i Sveitz, og det hemmelige Politi afslørede Planen, opløstes efterhaanden en stor Deel af de bestaaende Arbeiderforeninger i Preussen, Baiern, Sachsen, Baden etc. Ved en Forbundsbeslutning af 8de December 1853 blev der givet særlige Bestemmelser med Hensyn til Dannelsen og Opløsningen af Arbeiderforeninger, ligesom der anordnedes et Opsyn med samme. Der indtraadte nu i nogle Aar en forholdsviis rolig Tilstand, og Agitationen for Associationerne traadte tildeels i Stedet. Det temmelig ringe Udbytte, som de Schulzeske Foreninger afgave for den ubemidlede, afhængige Arbeider, bidrog for en Deel til Ud-

dannelsen af talrige Arbeiderforeninger, der ad anden Vei vilde søge at forbedre de lavere Klassers Vilkaar, og som gjorde Forsøg snart ad den ene og snart ad den anden Vei. Intelligente Mænd toge sig af Sagen, og der blev atter paatænkt en Organisation og nøie Sammenslutning af Foreningerne samt en fælles Optræden i en Retning, der skulde fastsættes af en almindelig tydsk Arbeiderkongres. For at sammenkalde en saadan Kongres havde der dannet sig en Arbeiderkomitee, med Dr. Dammer i Spidsen. Den skulde i Leipzig forberede Mødet, og dens Formand, hvis Opmærksomhed var blevet henledet paa Lassalle ved dennes agitatoriske Virksomhed og socialistiske Læresætninger, henvendte sig i Aaret 1863 til ham for at indhente hans Mening og Raad med Hensyn til Arbeiderspørgsmaalet. Lassalle svarede herpaa i sit „Offenes Antwortschreiben an das Leipziger Comitee". Han udvikler heri i det Væsenlige, at Arbeiderne kun kunde vente Opfyldelsen af deres legitime Interesser af den politiske Frihed, at Arbeiderstanden burde danne et selvstændigt politisk Parti, og at den maatte gjøre den almindelige, lige og direkte Valgret til sit principielle Slagord. Han gjentog i sammentrængt Form sine Anskuelser om de Schulzeske Associationer; han paastod, at de kun, forsaavidt de overhovedet kunde benyttes af Arbeiderne, vare istand til at hjælpe Enkelte, medens Produktivassociationerne, der forsømtes af Schulze-Delitsch, ene vare istand til ved Hjælp af Statskrediten i en socialdemokratisk Stat at forbedre de arbeidende Klassers Stilling i nogen væsenlig Grad. Han belyste fremdeles de „jernhaarde" Love, der gjaldt og maatte gjøre sig gjældende under den nuværende frie Konkurrences Tilstand og Kapitalens uindskrænkede Herredømme, og anbefalede en almindelig bedre Underviisning, for at Arbeiderstanden kunde opdrages til en rigtig Benyttelse af Valgretten, til en klar Forstaaelse af Arbeiderstandens Idee og dens fremtidige Interesser samt til en hensigtsmæssig Benyttelse af Produktivassociationerne. Sluttelig anbefalede han Dannelsen af en almindelig tydsk

Arbeiderforening med et Program, der svarede til hans Forslag.

En saadan Arbeiderforening blev da ogsaa dannet den 23de Mai 1863 i Leipzig, hvor dens Bestyrelse havde sit Sæde. Lassalle blev valgt til denne Forenings Præsident, holdt selv en Række Taler, forlangte en foreløbig Statskredit paa 200 Millioner Th., en Normalarbeidsdag paa 10 Timer (fra 7—12 og fra 1—6) fastsat ved Lovgivningen, og fortsatte derhos sin agitatoriske Virksomhed med en Række mindre Skrifter som: „Zur Arbeiterfrage", „Arbeiterlesebuch", „An die Arbeiter Berlins", der atter fremkaldte Sagsanlæggelse, deriblandt en for Høiforræderi. Aaret efter at den almindelige tydske Arbeiderforening dannedes i Leipzig, blev Lassalle som meddeelt skudt i en Duel, og Ledelsen af det socialdemokratiske Parti gik over i andre Hænder. Allevegne i Tydskland fremstod der socialdemokratiske Arbeiderforeninger, som i Lassalles Levetid alle sluttede sig til Leipziger Hovedforeningen. Disse Foreninger kom næsten overalt i en heftig Kamp med de Arbeiderforeninger, der væsenlig efterstræbte Dannelsesformaal og havde indrettet Syge- og Hjælpekasser, Byggeforeninger etc., samt med de paa Selvhjælpsprincipet grundede Associationer. Snart indtraadte der imidlertid en Spaltning, som førte til det socialdemokratiske Partis Adskillelse i flere Fraktioner og til Dannelsen af tvende tydske Arbeiderforeninger i Dresden og Berlin. Aarsagen til denne Spaltning maatte, idetmindste for de første Aars Vedkommende, mere søges i Førernes Ærgjerrighed og i reent personlige Forhold, end i afvigende Opfattelser af Lassalles Læresætninger. De tvende nævnte Fraktioner opstillede først nogle Aar senere (1870) et bestemt formuleret Program, som vil blive omtalt i det Følgende. De Socialdemokrater, der holdt fast ved Lassalles Principer, deelte sig i tvende Leire, af hvilke den ene førtes af Dr. Schweitzer (født den 12te Juli 1834 i Frankfurt a. M., studerede Jurisprudens i Berlin og Heidelberg, nedsatte sig som Advokat i Frankfurt, udgav et Værk: „Der Zeitgeist und das Christenthum", samt en socialdemo-

kratisk Roman: „Lucinde eller Capital og Arbeide" og sluttede sig tidlig til Lassalle) og **Tölke**, den anden af **Mende** og **Försterling**. Arbeiderforeningerne, der sluttede sig til denne Fraktion, ledede af Præsidenter. En tredie socialdemokratisk Fraktion dannede sig noget senere under **Bebel** (Dreiermester i Leipzig, født den 22de Februar 1840 i Cølln, 1865 Formand i Leipziger Arbeiderdannelsesforeningen, 1866 Deputeret i Rigsdagen, valgt i Byen Glauchau, 1867—69 Formand for de tydske Arbeiderforeninger og fra 1869 Medarbeider af det socialdemokratiske Organ: „Der Volksstaat". Han idømtes i Sommeren 1872 en 22 Maaneders Fængselsstraf, og er i disse Dage i en ny Proces bleven idømt en ny lignende Straf af 9 Maaneder.) og **Liebknecht** (Journalist, født den 29de Marts 1826 i Giessen, studerede Filosofi i Giessen, Berlin og Magdeburg, deeltog i Opstanden i Baden, holdtes fangen fra September 1848 indtil Mai 1849, flygtede til Sveitz, begav sig senere til London, hvor han blev en af Førerne for den tydske Emigration, vendte i Aaret 1863 tilbage til Tydskland, blev udviist af Preussen paa Grund af Agitationer, udgav i Aaret 1866: „Mitteldeutsche Volkszeitung" i Leipzig, blev idømt tre Maaneders Fængselsstraf, da han uden Tilladelse vendte tilbage til Berlin, og indtraadte i Aaret 1867 i den nordtydske Rigsdag som Repræsentant for den 19de sachsiske Valgkreds Stollberg-Schneeberg.) Denne Fraktion, der snart overfløiede de egenlige Lassalleanske, kaldte sig det socialdemokratiske Arbeiderparti og udvidede strax Lassalles Program i forskjellige Retninger samt udtalte paa Møderne Ønskeligheden af Omdannelsen af det europæiske Statssystem i smaa Republiker, men i Særdeleshed af det tydske Riges og Preussens Sønderlemmelse. Den Bebel-Liebknechtske Fraktion staaer, i Modsætning til de nordtydske Fraktioner, under Ledelse af Udvalg og Kongresser.

I Juni 1869 afholdtes der stærkt besøgte Arbeiderforsamlinger i Berlin, Dresden og Leipzig, væsenlig for at tilveiebringe en Fusion af de tvende Lassalle'anske Afdelinger.

Mende og Schweitzer havde en personlig Sammenkomst og bleve enige om Sammensmeltningen, men ved et nyt stort Møde i Chemnitz fremkom der saa mange Indsigelser, at Enigheden og Sammenslutningen ikke blev tilveiebragt. Senere forsøgte Bebel og Liebknecht at tilveiebringe en Fusion af samtlige Fraktioner og indkaldte en Kongres af samtlige Socialdemokrater i Tydskland til Eisenach, hvor Schweitzerianerne, men ikke Mendes Tilhængere gave Møde. Begge Parter opstillede deres Program, men kom ikke til Enighed. Dagen efter Sammenkomsten adskilte de sig, holdt Møder i forskjellige Lokaler og indtog en saa fjendtlig Holdning til hinanden, at Bebel saae sig foranlediget til at anmode Politiet om Hjælp mod Voldsomheder. Ved et nyt Folkemøde i Gohlis ved Leipzig, hvor Bebels Tilhængere vare i Majoriteten, kom det til en heftig Kamp, der endte med Lassalleanernes Flugt. I Augsburg dannede der sig i Aaret 1870 en ny socialdemokratisk Fraktion, der ledes af et Udvalg af 12 Medlemmer og et Direktorium. Den rekruterede sig af Lassalleanerne og stod under Ledelse af den baierske Socialdemokrat Tauscher. Denne 4de tydske socialdemokratiske Fraktion har imidlertid opløst sig, idet dens Medlemmer ere indtraadte i den Bebelske Fraktion.

Det Program, som Bebel og Liebknecht fremkom med paa Kongressen i Eisenach og som vedtoges af deres Tilhængere, var følgende:

„Det social-demokratiske Parti i Tyskland har til Formaal at oprette den frie Folkestat. Ethvert Medlem af det social-demokratiske Parti forpligter sig til at virke af al Evne for og at anerkjende følgende Grundsætninger: 1) Vore Dages politiske og sociale Forhold ere i høi Grad uretfærdige og maa bekæmpes med største Energi; 2) Kampen for de arbeidende Klassers Frigjørelse er ikke nogen Kamp for Klasseprivilegier og Forrettigheder, men for lige Rettigheder og lige Pligter og for Afskaffelsen af ethvert Slags Klasseherredømme; 3) Arbeiderens økonomiske Afhængighed af

Kapitalisten danner Grundlaget for Slaveriet i enhver Form. Det socialdemokratiske Parti søger derfor, ved at arbeide hen til Afskaffelsen af den nuværende Produktionsmaade (Lønsystemet), at opnaae hele Arbeidsudbyttet for enhver Arbeider; 4) Den politiske Frihed er den uundværligste Betingelse for de arbeidende Klassers økonomiske Frigjørelse. Det sociale Spørgsmaal er som Følge heraf uadskilleligt fra det politiske, dets Løsning betinget af samme og kun muligt i den demokratiske Stat; 5) I Betragtning af, at denne politiske og økonomiske Frigjørelse kun er mulig, naar Arbeiderklassen forener sig og som en Eenhed fører Kampen, giver Tydsklands socialdemokratiske Parti sig en Organisation, der vel skal tilveiebringe denne Eenhed, men dog muliggjør det for den Enkelte at gjøre sin Indflydelse gjældende, naar det gjælder det Heles Vel; 5) I Betragtning af, at Arbeidets Frigjørelse hverken er en lokal eller national, men en social Opgave, der omfatter alle Lande, i hvilke der gives et moderne Samfund, betragter Tydsklands socialdemokratiske Parti sig som en Green af den internationale Arbeiderassociation og slutter sig, saavidt som Foreningslovene tilstede det, til dennes Bestræbelser. Som Fordringer, der i den nærmeste Fremtid ved det socialdemokratiske Partis Agitation skulle fremsættes, opstilles:

1) Den almindelige, lige, direkte Valgret, med hemmelig Afstemning, for alle myndige Mænd, der have naaet det 20de Aar, gyldig for alle Valg til Parlamentet, de enkelte Staters Landdage, Provinds- og Kommunerepræsentationer samt til de øvrige repræsentative Forsamlinger.
2) Den direkte Lovgivning udført af Folket.
3) Ophævelse af alle Privilegier, der knytte sig til Stand, Besiddelse, Fødsel og Konfession.
4) Oprettelsen af et Folkeværn istedetfor de staaende Armeer.
5) Kirkens Adskillelse fra Staten og Skolens fra Kirken.
6) Obligatorisk og gratis Undervisning i Folkeskolerne.
7) Domstolens Uafhængighed, Juryens Indførelse, offenlig Rettergang.

8) Fuldstændig Pressefrihed, fri Forsamlings- Forenings- og Koalitionsret. Vedtagelsen af en Normalarbeidsdag, Forbud mod Børnenes Arbeide.
9) Afskaffelse af alle indirekte Skatter og Vedtagelsen af en eneste progressiv Indkomstskat.

Efter Foreningsstatuterne skal der hvert Aar afholdes en Kongres, paa hvilken Partispørgsmaalene diskuteres og Beslutninger fattes. En overordenlig Kongres indkaldes, naar Kontrolkommissionen eller Udvalget beslutter det med absolut Majoritet. De Sager, der skulle forhandles paa Kongressen, og hele Dagsordenen bekjendtgjøres fire Uger forinden dens Afholdelse i Partiets Organ („Der Volksstaat"). Naar Kongressens Delegerede vedtage en Forandring af Statuterne, af Grundsætningerne eller af Partiets politiske Stilling, skal Beslutningen, for at være gyldig, forelægges samtlige Partimedlemmer, der afstemme derover. En simpel Majoritet afgjør Sagen. Partiforretningerne ledes af et Udvalg af 5 Personer, der ere ansvarlige for Kongressen. For at forhindre egenraadig Adfærd af dette Udvalg, vælger Kongressen en Kontrolkommission af 11 Medlemmer, der kontrollerer Udvalgets Forretningsførelse. Udvalget bestemmer Honoraret og Lønnen til Partiorganets Redaktionspersonale og Typograferne. Fraktionens Medlemmer betale et maanedligt Kontigent af 2 Sgr. (9 sk. R. M.), der anvendes til Partiformaal og indsendes franko til Udvalget. Ethvert Medlem, der i tre Maaneder ikke har opfyldt sine Forpligtelser som Partimedlem, betragtes som udtraadt.

Den anden socialdemokratiske Kongres fandt Sted i Stuttgart fra den 5te til 9de Juni 1870. Geib (fra Hamburg) og Bebel præsiderede. Der var mødt henved 800 Personer, deriblandt 70 Delegerede, der repræsenterede 120 Byer. Samtidig havde henved 100 Schweitzerianere indfundet sig, bevæbnede med Stokke. De indtog en truende Stilling ligeoverfor Indgangen til Salen og støiede i den Grad, da Forhandlingerne toge deres Begyndelse, at disse maatte afbrydes og først kunde gjenoptages den følgende Dag. Bebelianerne havde sikkret sig mod et Overfald ved

at lade Trapperne, der førte op til Forsamlingslokalet, besætte med bevæbnede Frivillige. Den 6te og 7de fattedes følgende Beslutninger, af hvilke den sidste atter indeholdt en Tilnærmelse til den internationale Arbeiderassociations Fordringer:

1) Det socialdemokratiske Arbeiderparti deeltager udelukkende af agitatoriske Grunde i Rigsdags- og Toldparlamentsvalgene. Partiets Repræsentanter have, saavidt det er muligt, at virke i de arbeidende Klassers Interesse, men skulle i det Hele taget forholde sig negerende samt benytte enhver Leilighed til at behandle Forhandlingerne i Forsamlingen som et Komediespil og til at vise det Intetsigende i dem. Kongressen anbefaler Partimedlemmerne ved Valgene til Rigsdagen i de Kredse, hvor der ikke opstilles egne Kandidater, at give saadanne Personer deres Stemme, der i det Mindste i politisk Henseende indtage vort Standpunkt. Ligeledes anbefaler Kongressen at understøtte virkelige Arbeiderkandidater, hvor Partiet ikke opstiller nogen Kandidat.
2) Arbeiderkongressen beslutter, at alt Agerland, naar det er taget fra Privatpersonerne, skal drives efter et videnskabeligt System for Statens Regning.

Den sidste Dag, Kongressen var samlet, fandt der endnu et heftigt Sammenstød Sted mellem Schweitzers og Bebels Tilhængere. De Førstnævnte havde, da de ikke mere kunde trænge ind i Forsamlingslokalet, valgt et andet Lokale til Mødested og forhandlede her. Bebelianerne søgte at forstyrre dem heri og trængte ind i Salen, hvor der udspandt sig en Kamp, der endte med Bebelianernes Flugt. Et Antal Saarede maatte transporteres til Hospitalet. Stridighederne mellem Medlemmerne af begge Fraktioner fortsattes i andre Byer. En Arbeiderforsamling i Frankfurt udartede til et almindeligt Slagsmaal, i hvilket Schweitzerianerne seirede. I Sveitz sluttede Socialdemokraterne og Medlemmer af Internationale sig sammen og overfaldt den 11te og 12te Marts 1871 de Tydskere, der i Zürich vilde feire en Freds- og Seiersfest. I Glauchau blev der den 28de og 30te Mai afholdt en saakaldt „Væverdag", i hvilken 151 Delegerede fra 77 Byer deeltoge. Bebel holdt her et Foredrag over Aarsagen til Arbeidslønnens ringe Størrelse

og over de Midler, der fremtidig kunde hæve den. Der blev vedtaget følgende Resolution: „Den første tydske Arbeiderdag anerkjender Nødvendigheden af alle tydske Manufakturarbeideres indbyrdes Forening saavelsom Nødvendigheden af deres Tilslutning til alle andre Kulturlandes Manufakturarbeidere paa internationalt Grundlag. Den erklærer det for at være en Pligt for alle bestaaende Organisationers Ledere at arbeide hen til en Sammensmeltning af disse samt at indlede allerede nu et indbyrdes venskabeligt, broderligt Forhold og at meddele hverandre, hvad der kan fremme de fælles Interesser. — Den tredie Kongres, der afholdtes af den Bebel-Liebknechtske Fraktion, fandt Sted i August Maaned 1871 i Dresden. Den frembød Intet af særlig Betydning. Det Samme gjælder om den 4de Kongres (September 1872), der var sammenkaldt til Mainz. Dog fortjener det Omtale, at der paa samme fattedes en Resolution, efter hvilken Medlemmerne af Fraktionen opfordredes til at udtræde af Folkekirken.

Medens saaledes den Bebel-Liebknechtske Fraktion nærmede sig mere og mere til den internationale Arbeiderassociation, søgte Førerne af de tvende nordtydske Fraktioner, Mende og Schweitzer, at holde fast ved Lassalles mere moderate Fordringer. Mende, der benytter den i Leipzig udkommende Journal „Freie Zeitung" som Partiorgan, har endog ved Lassalleanernes Stiftelsesfest i Bremen den 31te Mai 1871 udtalt sig mod Internationale, mod Pariser Kommunen og mod raa Voldsgjerninger. Han holdt for, at det sociale Spørgsmaal nærmest maatte løses indenfor hvert nationalt Omraade. De Mende'ske Lassalleaneres Program falder i alt Væsenligt sammen med Schweitzerianernes. Mende er Præsident for den almindelige tydske Arbeiderforening i Dresden.

Dr. Schweitzer, der stod i Spidsen for den nydannede almindelige tydske Arbeiderforening i Berlin, udviklede sit Partis Program i den nordtydske

Rigsdags Møde af 17de Marts 1869 i en Tale, i hvilken han blandt Andet ytrede: „Den hele nuværende Produktion er intet Andet end et fortsat lovligt Tyveri, udøvet af de Bemidlede mod de Ubemidlede. Af denne Aarsag bør Produktionen være Fælleseiendom. Ligeoverfor de besiddende Klassers haardnakkede Modstand er det imidlertid nødvendigt at organisere Krigen mellem Arbeidskraften og Kapitalen samt at hærde Arbeiderbefolkningens Modstandskraft i den Grad, at den senere kan gaae over til Angreb.“ Ved Valgene til det tydske Parlament udfoldede Schweitzerianerne stor Virksomhed i Preussen, Hannover og i Hertugdømmerne. Flere Maaneder iforveien droge Agenter, udsendte fra Berlin og Hamburg, omkring i Smaabyerne og paa Landet, for at udvikle deres Program paa Folkemøderne. Til Anskueliggjørelsen af deres Fremgangsmaade turde nogle Bemærkninger over den socialistiske Valgagitation i Hertugdømmerne Holstein og Slesvig være vel egnede. I Holstein og Sydslesvig fremtraadte Agenterne Hartmann og Winther, udsendte fra den socialistiske Arbeiderforening i Hamburg, og bearbeidede Masserne ikke uden Held. I et Valgopraab, undertegnet: „Centralarbeidervalgskomiteen for Kiel, Neumünster, Rendsburg og Preetz“, hed det bl. A.: „Hvem bør vi vælge? Den, som hele Menneskehedens Vel ligger paa Hjerte. Hvem var Eders Repræsentanter hidtil? Høie Statsembedsmænd, Grever, Godseiere, rige Fabrikanter, Huseiere etc. Alle disse Mænd have ikke repræsenteret, men nedtraadt Folket („nicht vertreten, sondern zertreten“). De have stedse dannet Lovene til deres Fordeel, og Folket blev spiist af med skjønne Talemaader. Ogsaa til dette Valg ville Nationalliberale, Konservative etc. træde frem for Eder og søge at bedrage Eder med skjønne Ord. Vogter Eder for Ulvene i Faarepeltsene!“

I et Valgopraab (i den 5te Valgkreds), i hvilket Centralkomiteen opfordrer Vælgerne til at afgive deres Stemme for en Cigarmager Winther i Ottensen, hedder det blandt Andet: „Midt i en ved Krigen voldsom bevæget Tidsperiode

(Valgene fandt Sted i Foraaret 1871) nærmer Valgdagen sig, paa hvilken det tydske Folk, saavidt det er blevet samlet ved mægtige Tildragelser, skal vælge sine Repræsentanter for de næste tre Aar. Næsten hos alle Partier hersker der Principløshed og Uenighed. Kun Socialdemokratiet, Arbeiderpartiet, holder med sjelden Eenstemmighed og Principtroskab sin Fane høit, selv der, hvor neppe Begyndelsen af en Organisation er tilstede. Det seer daglig Antallet af Tilhængere voxe. Hvad vil Socialdemokratiet? Det vil virkeliggjøre Frihedens og Liighedens Principer; det vil, at der skal herske fuldstændig Retfærdighed i alle Grene af Stats- og Samfundsinstitutionerne. Dets bekjendte Fordringer, der blive haanede og bekæmpede af de Privilegerede og af Vanesilistrene, fremgaae ligefrem heraf og ville blive staaende paa det under politisk og socialt Tryk lidende Folks Program, indtil de ere opfyldte. De blive imidlertid ikke kastede i Folkets Skjød, men ville blive Prisen for en lang og haard Kamp, for hvilken Valgslagene kunne blive af afgjørende Betydning."

Selve det socialdemokratiske Program for Schweitzers Fraktion, der, hvilende paa de af Lassalle opstillede Principer, efterhaanden er udviklet af Dr. Schweitzer, omfatter for Tiden følgende Punkter:

1) Almindelig, lige og direkte Valgret med hemmelig Afstemning og Diæter for Stat, Provinds, Kreds og Sogn.
2) Afskaffelse af de staaende Hære og Indførelsen af en Folkehær.
3) Afskaffelse af alle indirekte Skatter og Vedtagelsen af en eneste progressiv Indkomstskat.
4) Love til Beskyttelse af Arbeidet. Dannelsen af Produktivassociationer med Statskredit saavel for den industrielle som for Landarbeider-Befolkningen. Vedtagelsen af en Normalarbeidsdag. Forbud mod Børnenes og Begrændsning af Kvindernes Arbeide i Fabrikkerne.
5) Energiske Forholdsregler, sigtende hen til at fremme Folkeoplysningen.
6) Virkeliggjørelsen af den personlige Frihed. Absolut Pressefrihed.

Paa lignende Maade som i Hertugdømmerne fandt den socialdemokratiske Agitation Sted over hele Tydskland. Omendskjøndt Arbeiderpartiet kun satte een Kandidat (Bebel) igjennem, viste det sig dog, at Partiet næsten allevegne havde vundet Terræn. Saaledes faldt der 1867 i Hertugdømmerne 1500, i Aaret 1871 omtrent 16,000 Stemmer paa socialdemokratiske Kandidater. I Hamburg faldt 5,071, i Kongeriget Hannover 7,655, i Kongeriget Sachsen circa 50,000 Stemmer paa Socialdemokrater. Dr. Schweitzer, der havde stillet sig til Valg i Wupperdalen, opnaaede ikke den nødvendige Majoritet. Aarsagen til, at der kun kunde bringes een Kandidat ind i Parlamentet, maa søges i, at Valgkredsene omfattede circa 1,000,000 Indvaanere, hvorimod Valgkredsene, i hvilke der vælges til de preussiske Kamre, og i hvilke der vælges til den nordtydske Rigsdag, vare mindre eller havde andre Inddelinger. I den nordtydske Rigsdag vare Socialdemokraterne repræsenterede ved Schweitzer, Försterberg, Mende, Bebel, Hasenclever og Liebknecht, altsaa af samtlige deres Førere.

Det tydske Socialdemokratis Organer: „Freie Zeitung," „Der Socialdemokrat" (siden Sommeren 1871: „Der neue Socialdemokrat", Organ for Schweitzers Tilhængere) og: „Der Volksstaat", have en betydelig Udbredelse og ere ikke redigerede uden Talent. Fraktionernes Fordringer og Førernes egenlige Mening faaer i dem et fyldigere Udtryk end i Programmerne og de vedtagne Resolutioner. Intet af disse Organer optræder for Vibeholdelsen af Monarkiet. Republiken betegnes selv i Mendes forholdsviis moderate Organ „Freie Zeitung" som den Statsform, Fremtiden „selvfølgelig" vil gjennemføre overalt. I et af Numrene af: „Der Volksstaat" (April 1871) betegnes det Maal, Socialdemokratiet efterstræber, paa følgende Maade: „Arbeiderne vide, at Bourgeoisiet, naar det indlader sig paa en Forhøielse af Arbeidslønnen, maa indsee, at det er afmægtigt ligeoverfor Arbeidernes sluttede Falanx og deres eenstemmig udtalte Villie. Desforuden er Forhøielsen af Arbeidslønnen

langtfra nogen Løsning af det sociale Spørgsmaal. Produktionens Organisation ved hele Samfundet i Associationens Form er Bevægelsens Maal, og enhver Seir paa denne Vei vil bidrage til at forøge den Energi, hvormed man søger at naae det Hele. Hengiver Eder altsaa, høistærede Bourgeois, ikke til nogen Illusion. Socialdemokratiet modtager Afdragsbetalinger, hvor det foreløbig ikke kan naae det Hele. Men det Hele er ikke Forhøielsen af Arbeidslønnnen, men Erhvervelsen af hele Arbeidsudbyttet". Samtlige Organer angribe paa det Voldsomste Bourgeoisiet, Geistligheden, det nationale Parti etc. I „Der Socialdemokrat" af 12te Marts 1865 hedder det bl. A. „Ja vel! Folket maa have Religion, for at det kan holdes i Tømme. Vi Dannede ere hævede over Sligt. Med denne Viisdom, der har lydt saa ofte, er det nu forbi i Tydskland saavelsom i Frankrig. Folket har gjennemskuet dem og drager sine Konsekvenser deraf. I jammerlige Farisæere af det liberale Bourgeoisi og af de frie Menigheder! raabe Folkets Ordførere. I have ranet den fromme Tros Trøst fra Folket og dog ikke villet tage Eders Maskiners Jernaag fra det. Hvor er Eders Logik? Verdenshistoriens Logik er strengere end Eders. Med Himlen er det forbi; Folket er berettiget til at reklamere Jorden."

Samtlige tydske socialdemokratiske Partier betegne de nationale Theorier som forkastelige, som væsenlig formulerede og fremsatte af de liberale Partier for at exploitere Masserne. Bourgeoisiet, mene de socialistiske Organer, forlanger af Folket, at det skal være strengt nationalt. Det selv omgiver sig kun med et nationalt Skin, men naar det gjælder dets Interesser, der fremtræde baade i Handelen og i Videnskaben, er det ugeneert kosmopolitisk. At der ved slige Anskuelser og ved Socialdemokratiets tiltagende Bestræbelser for at tilveiebringe Broderskab mellem samtlige Arbeidere i alle Lande under den sidste tydsk-franske Krig fremkom stærke antinationale Symptomer, kan saa meget mindre vække Forundring, som selve Krigens Udfald syntes at befæste Mili-

tarismen og de store staaende Hære i Tydskland. De tydske Regeringer og endnu mere de preussiske Generaler gik ligeoverfor de socialdemokratiske Agitationer og Socialdemokraternes venskabelige Forhold til de „franske Brødre" tilværks paa en lidet hensynsfuld Maade. Den socialistiske Arbeiderforening i Brunsvig blev lukket, og General Falkenstein lod uden videre nogle af Førerne arrestere, der saa uden Dom transporteredes til Fæstningen Løtzen i Østpreussen, hvor de hensad til Krigens Slutning. Den fra de tidligere preussiske Forfatningskampe bekjendte Publicist og Demokrat J. Jacoby i Kønigsberg, der i de senere Aar er gaaet over til Socialdemokraterne og har opstillet et eget (Mæglings-) Program, som har vundet et forholdsviis ringe Antal Tilhængere og som ved Parlamentsvalget i Hertugdømmet Slesvig fik nogle hundrede Stemmer i den 4de Valgkreds (deriblandt 160 Stemmer i Byen Husum), maatte dele Skæbne med Brunsvigerne. Efter Krigen fortsattes Arrestationerne. Saaledes lod den hessiske Regering Førerne for Arbeiderpartiet i Offenbach arrestere, der beskyldtes for at have agiteret Masserne mod Regeringen og Samfundet ved de socialistiske Møder i Mühlheim og Bieber. I Kongeriget Sachsen blev den Deputerede Bebel arresteret, og man anlagde Sag mod ham og flere af hans Tilhængere. Den østerigske Regjering udviste Socialdemokraten Most fra Augsburg, som derefter gik til Sachsen og i Forening med de socialdemokratiske Førere Bebel, Shraps og Broke sammenkaldte et Meeting i Chemnitz, i hvilket 15,000 Personer deeltoge og hvor der især agiteredes for Vedtagelsen af en Normalarbeidsdag. Den preussiske Regering lod anlægge Sag mod den socialdemokratiske Agitator Mende for Ophidselse af forskjellige Klasser af Samfundet mod hverandre, og han blev dømt af første Instans til 1 Aars Fængselsstraf. I de Adresser, som de tydske Socialdemokrater fremsendte til de franske Socialister, især ved Krigens Begyndelse, udtaltes der Beklagelse over Udbrudet af Stridigheder i Anledning af Uenigheder

mellem Fyrsterne, som ikke berørte Folkenes Interesser. Efter Krigens Slutning og Pariser Kommunens Undertrykkelse gjentoges slige Adresser, der vedtoges af Socialdemokraterne i München, Leipzig, Mainz, Bamberg, Berlin etc. De Resolutioner, der vedtoges paa en Række Meetings, gik i det Væsenlige ud paa en Anerkjendelse af de Grundsætninger, som havde gjort sig gjældende ved Pariserkommunens Anordninger og Bestræbelser, en Beklagelse over de Udsandheder og falske Meddelelser, der efter Socialisternes Paastand udbredtes, i Reaktionens og det liberale Bourgeoisis Tjeneste, af Pressen angaaende Kommunens Herredømme, samt en Anerkjendelse af Bebels Tale i det tydske Parlament, i hvilken han førte et Forsvar for Pariser Kommunen og prædikede „Krig mod Palladserne, Fred for Hytterne og Døden for Lediggængerne".

En særegen Fraktion af Socialdemokratiet har dannet sig i Østerig og udvikler der en saa omfattende og selvstændig Virksomhed, at de mellem- og nordtydske Fraktioner begynde at blive paavirkede deraf. Hovedsædet for Bevægelsen er Wien, hvorfra Arbeiderpartiet i de senere Aar har udsendt talrige Agenter, først til de tydske Provindser og de tydsktalende Byer og i Sommeren 1871 ogsaa til de ikke-tydske Statsdele; deriblandt til Ungarn, hvor den derværende Regering uden videre lod dem fængsle og derefter transportere tilbage over Leithafloden. Ligesom i Tydskland har det østerigske Socialdemokrati ligget i Feide med de liberale Partier og disses Organer. Da det føderalistisk-sindede Ministerium Hohenwart kom til Roret, til hvis fremragende Medlemmer Handelsministeren Schäffle hørte, (som i en Række af Aar har beskæftiget med Arbeiderspørgsmaalet og som selv er fremkommet med Forslag til Omordning af Samfundsforholdene), paastode liberale Wiener Presseorganer, at Socialisterne, miskjendende deres egne Interesser, i Østerig stode paa dette Ministeriums Side, samt at de gjorde bedre i at forene sig med det liberale, tydsknationale Parti, da begge truedes af samme Fjende. Mod

denne Paastand nedlagde Arbeiderpartiet Protest i et stærkt besøgt Møde, der afholdtes den 31te Juli 1871 i Wien, og som, da Regeringen og Medlemmer af Keiserhuset blev angrebet paa en hensynsløs Maade af flere Talere, opløstes af den tilstedeværende Regeringskommisær. Der vedtoges ligeoverfor de forandrede Forhold et nyt Program i følgende Resulutioner:

„1. Arbeiderpartiet nedlægger Protest mod den Paastand, at samme skulde give Ministeriet Hohenwart et Tillidsvotum ved Resolutionen af 27de Februar 1871. Det havde ved denne Resolution kun opfordret den nuværende Regering ligesom i sin Tid de tidligere til idetmindste at tage Hensyn til de Fordringer, der kunne opfyldes i den nuværende Stat. Det har udtrykkelig gjort sin Stilling til Regeringen afhængig deraf. Idag befinder Partiet sig i Opposition til Regeringen, thi samme har optaget den sædvanlige Fremgangsmaade mod Arbeiderne og disses Tillidsmænd paa en endnu hensynsløsere Maade og truer Frihedens og det borgerlige Samfunds Udvikling ved aabent at tage Parti for de under nationalføderalistisk Fane kæmpende Klerikale og ved at støtte disse saaledes, at det endog kunde foranledige de Liberale, der korse sig for Socialismen, til midlertidig at forene sig med Arbeiderpartiet for at bekæmpe den fælles Fjende. 2. Med Hensyn til Spørgsmaalet om en Alliance mellem de Tydskliberale og Arbeiderpartiet, erklæres, at sidstnævnte under ingen Omstændigheder kan afvige fra Programmet, at det fremdeles maa holde fast ved Fordringen om almindelig direkte Valgret, som i Forening med fuldstændig Pressefrihed samt fri Forenings- og Forsamlingsret selv i et Statssystem, der er blevet saa langt tilbage som det østerigske, kun kan gavne Frihedens Udvikling. Det akcepterer imidlertid foreløbig enhver Koncession der, som f. Ex. Arbeiderkamre (der er her Tale om Oprettelsen af et Arbeiderkammer i Lighed med det, der forsøgtes oprettet af 100 Deeltagere fra Associationerne i Frankrig i Aaret 1848 og hvis Sammentræden under Navn af „Chambre du Travail“ forhindredes af den franske Rege-

ring) gaaer i denne Retning. 3. Arbeiderpartiet forkaster efter sine Grundsætninger den Føderalisme, som for Tiden søges naaet i Østerig af den politiske og klerikale Reaktion for at frelse de Stumper, der ere blevne tilbage fra Middelalderen. 4. Ligeoverfor de nationale Partiers opløsende Kampe har Arbeiderpartiet i Østerig udelukkende den Opgave: ved at oplyse Masserne, ved at udbrede politisk Dannelse, ved uophørlig at kæmpe mod den brutale Magt, mod Korruptionen og det sædelige Raadenskab, at tilveiebringe en Faktor, som, medens den er sig sine politiske og sociale Formaal bevidst, tillige er stærk nok til at afgjøre de nationale Kampe, der nærme sig deres Slutning, og med Hensyn til hvilke Arbeiderpartiet vil vide at gribe ind i rette Tid til Demokratiets Fordeel. 5. Arbeiderpartiet, som, da det først gjorde den meest omfattende Brug af Fordrings- og Forsamlingsretten, heldigviis ikke forefandt noget Parti, der ved et Slags Skinliberalisme havde kunnet vildlede Massernes instinktiv rigtige og sunde Dom, stedse har stræbt hen til at blive alle frisindede Elementers Samlingspunkt, opfordrer atter alle Fritænkende til at slutte sig til det. Det alene vil i Sandhed lige Ret for Alle, og dets Interesser falde sammen med hele Samfundets Kulturinteresser. Det vil ikke som de nu herskende Politikere læge de ydre Fremtoninger af Statssygdommene, men det vil læge selve Sygdommen ved at omdanne de nuværende Produktionsforhold igjennem den af Staten støttede, frie, individuelle Association. Det kæmper ikke alene for det industrielle Proletariat, men for hine 90 Procent af Befolkningen, der efter de statistiske Sammenstillinger i alle Lande leve i Nød. Det kæmper for den industrielle Arbeider, for Dagleieren bosat paa Landet, for den ved Gjæld trykkede og i smaa Kaar levende Borger, Næringsdrivende og Embedsmand, for Lærere og Kunstnere, der lide Nød, for den ærlige Literat, for Alle, der ikke føre en Mennesket værdig Tilværelse. Som Avantgarde for alle hine Fattige og Nødlidende kæmper idag den

industrielle Arbeider for at forbedre sin Stilling, i forreste Række. Har han først naaet sit Maal, følger deraf med Naturnødvendighed, at der ogsaa opnaaes bedre Vilkaar for Markarbeiderne og for dem, der arbeide med Hovedet. 6. Med Hensyn til den politiske Stilling og Forholdet til Udlandet hilser Arbeiderpartiet i Østerig med Glæde Kuldkastelsen af Pavens verdslige Herredømme. Det øiner i Fuldbyrdelsen af den tydske Eenhed et betydeligt Fremskridt for den store internationale, sociale Bevægelse. Det beklager imidlertid, at det tydske Demokrati ikke befandt sig i en saadan Stilling, at det kunde forene de tydske Stater uden Fyrsterne paa Basis af Friheden, samt at de saakaldte National-Liberale uden at stille Betingelser have kastet sig i Armene paa den keiserlige Militarisme. 7. Til Slutning udtaler det østerigske Arbeiderparti sin Afsky over de Massemord, Brandstiftelser og Skjændselsgjerninger, der i Versailles-Regeringens Navn og efter dens Befaling ere udøvede af Tropper i Paris, som kommanderedes af bonapartistiske Statsplyndrere. Det haaber, at det vil lykkes Landets Demokrati, tiltrods for øieblikkelige Nederlag, snart at grundlægge Arbeidets, Frihedens og Fredens Stat."

I de sidste Aar har det tydske Socialdemokrati til Fremme for dets Formaal ikke alene benyttet særlige Presse-organer, lokale Foreninger, de tvende almindelige tydske Arbeiderforeninger i Dresden og Berlin, Folkemøder og Kongresser, men ogsaa Folkefester. De sidste have havt et eiendommeligt Præg, idet man ikke alene ved Taler har søgt at fremme Kjendskab til de socialistiske Læresætninger, men ogsaa ved Sange, Inskriptioner, Kjernesprog etc. har bearbeidet Masserne og fremmet Broderskabet. Ved en social-demokratisk Folkefest, der afholdtes i Begyndelsen af August Maaned 1871, saaes der saaledes paa Festpladsen Transparens med passende Inskriptioner, blandt hvilke følgende fortjene at fremhæves:

Nr. 1: „Der Arbeiter ist der Fels, auf dem die Kirche der Gegenwart erbaut werden soll."

Nr. 2: „Mann der Arbeit, aufgewacht
Und erkenne Deine Macht!
Alle Räder stehen still,
Wenn Dein starker Arm es will!

Nr. 3: „Menschenkinder der Natur,
Seid Ihr hier denn Sclaven nur?
Seht die Drohnen um Euch her,
Habt Ihr denn kein' Stachel mehr?

Til hvilke Yderligheder Talerne ved slige Folkefester og Møder undertiden gaae, kan bl. A. sees af de Ord, som en Tilhænger af Mendes Fraktion, Clausing, henvendte i Juli 1869 til en Forsamling af omtrent 3000 Arbeidere, der havde givet Møde paa en stor Plads i Nærheden af Byen Hannover for at opmuntres til at støtte Murernes Strike i nævnte By. Efter at Clausing havde talt om den sirius-vide Kløft mellem Kapital og Arbeide, fremkom han med følgende Passus, der modtoges med stormende Bifald af Arbeiderne: „Mine Venner! Eders Fordringer ere berettigede, berettigede saa sandt som Gud lader Solen skinne! Kaster Eders Blik paa Slottene og Palladserne; de ere Eders Eiendom, som man har fraranet Eder. De ere opbyggede af Eders egne Hænder og i Eders Ansigts Sved. De gamle Laug have maattet ophøre at existere under den moderne Landeveisriddertid, under vore Dages Industririddertid. Exploiteringssystemet har fortrængt dem. Nu gjælder det at holde sammen for at faae en Erstatning for det, de gamle Laug ydede. Forene vi os ikke, bedrage de moderne Landeveisriddere os for vor Kapital, thi vore Hænders Arbeide er vor Kapital."

De tydske Socialdemokrater have deres egne Sange (deriblandt en Socialistmarsch) og Poeter. Et af deres Organer: „Chemnitzer Freie Presse" bringer især socialistiske Digte, der ere ret karakteristiske. Saaledes indeholdt denne Journal fornylig (Marts 1872) følgende Digt, der er en Hymne til Ære for Kommunens Opstand og lyder:

„Die Wunderblume des März."

„Es hatte lang gelegen, in Elend, Schmach und Noth,
In Frost und Nacht vergraben, von Pest und Krieg umdroht,
Geknechtet und verachtet, versumpft im faulen Staat,
Das arme Volk der Arbeit, das Proletariat".

Jetzt aber, aufgesprungen im freiheitblühn'den März,
Drückt es mit heißer Inbrunst die rothe Ros' ans Herz;
Es stürtzt die Ruhmessäulen der alten Tyrannei —
Und Schwerter schmiedend, bricht es der Ketten Last entzwei.

Hei! wie da die Schurken und Sclaven geschlottert und gebebt,
Als sich das Volk zum Streite sein rothes Banner gewebt;
Als auf der Welttribüne der Rachegeist es schwang,
Und „Freiheit, Gleichheit, Liebe!" als Losungswort erklang!

Hei! wie die Tyrannen und Pfaffen ins Herz hinein erschreckt,
Als selbst die trägsten Schläfer dies Losungswort erweckt,
Als Thron und Kanzel ächzten und Fug auf Fug erkracht',
Und brennende Morgenröthe verscheuchte des Wahnes Nacht!

Hei! wie da die Mammonspreister so bleich und todtenfahl
In diesen Frühling starrten, gescheucht vom Bachanal,
Als kühn der Geist der Wahrheit trotz Zauberkraft und List
Die argbetrogne Menschheit, Dornröschen wachgeküßt.

Gesegnet seist du Frühling, du heller Sonnenstrahl,
Du rothe Wunderblume im öden Erdenthal!
Dich preist mit tausend Liedern des armen Volkes Herz,
Du Rose der „Kommüne", erblüht im Monat März!"

Med Hensyn til den Schweitzerske Fraktion og den almindelige tydske Arbeiderforening, hvis Sæde er Berlin, er endnu at bemærke, at dens Fører fratraadte sin Stilling som Præsident i Juni Maaned 1871, rimeligviis fordi han var kjed af de uafladelige Angreb, der vare blevne rettede i Pressen mod ham, samt af den vanskelige Stilling som Leder af et Parti, hvis indflydelsesrige Medlemmer med stedse større Voldsomhed søgte at trænge ham frem til Yderligheder.

Paa den almindelige tydske Arbeiderforenings Generalforsamling valgtes herpaa Hasenclever næsten eenstemmig til Schweitzers Efterfølger, og der voteredes den afgaaende Præsident Medlemmernes Tak for hans Bestyrelse. Dr. Schweitzer udtalte paa Generalforsamlingen, som afholdtes i Berlin, sin Glæde over den Anerkjendelse, der var ydet ham, samt udbredte sig over det sociale Spørgsmaal. Dr. Schweitzer udtalte sig herved bl. A. paa følgende Maade: „Naar man forelægger sig det Spørgsmaal, om Arbeiderpartiet har Udsigt til at naae Maalet, maa man komme til den Overbeviisning, at Arbeiderne i hele Europa med Tillid kunne imødesee Fremtiden. De socialistiske Ideers Magt er ved de sidste Begivenheder i Paris fremtraadt i en saa overraskende Storhed og Kraft, at Venner og Fjender ikke kunne frakjende dem den største Vigtighed. Parisernes almindelige Opstand og deres Modstand mod Versailles-Armeerne have viist den store Kraft, Socialismen bærer i sig. Ingen havde troet, at Socialismen havde slaaet saa dybe Rødder i Paris. Venner og Fjender burde deraf lære, at den ogsaa paa andre Steder er mægtigere, end man er tilbøielig til at antage. Det har kun manglet paa Leilighed til, at den kan vise sig i sin hele Kraft. Det vil imidlertid ikke vare længe, førend man ogsaa i Tydskland vil gjøre denne Erfaring. Det europæiske Samfund bærer Præget af Alderdomssvaghed; Arbeiderne maa fremfor Alt være enige i at drage Nytte af denne Svaghed og bringe det nye Princip til Herredømmet. Man maa vente et Udbrud af denne Bevægelse saa meget mere, som Arbeiderne ere blevne vækkede af deres Dvale ved Begivenhederne i Paris og have faaet Bevidstheden om deres egen Styrke. Med Visheden om en endelig Seir kunne de derfor see Fremtiden imøde.“ Den nye Præsident, Hasenclever, udtalte ligeoverfor den talrige Forsamling, at han vilde føre Partiet fremad i Lassalles Aand og efter Dr. Schweitzer's Grundsætninger. Partiet havde allerede oplevet mange Storme udenfra saavelsom fra dets egen Midte, men overvundet alle Forhindringer. Han kjendte tilfulde

Arbeiderpartiets Kraft, og i Bevidstheden om denne Kraft hvilede dets Fremtid. Noget nyt Program vilde han ikke fremtræde med, men kun henvise til Lassalles Læresætninger og Skrifter. Lassalles Program havde hjulpet Partiet til herlige om end ikke store, afgjørende Seire. Ved Arbeiderbevægelsen burde man adskille den ideale fra den praktiske Agitation. Egenlig burde man stedse kun have de ideale Formaal for Øie, skjøndt man ikke skulde forsømme den praktiske Agitation. Med Hensyn til sidstnævnte vilde han kun fremhæve Afskaffelsen af Tugthuus- Søndags- og Børnearbeidet. Fremfor Alt maatte man stræbe efter at faae indført en Normalarbeidsdag, thi Arbeiderne vilde kun ved Hjælp af en saadan have Tid og Leilighed til at beholde det ideale Maal for Øie. Saa længe som Arbeiderne bleve undertrykkede af Geistlige, Reaktionære og af Bourgeoisiet, vilde der ikke kunne udrettes Noget. Kun der, hvor man havde Tid, kunde man indvirke paa Arbeiderens Aand. Saa meget var sikkert, at Arbeiderne vare i Besiddelse af større indre Erkjendelse og af mere Poesi, end alle andre Klasser i Samfundet. (Den sidste Ytring blev af Forsamlingen hilset med stormende Bifald.) Den praktiske Agitation maatte betegnes som Arbeidernes nærmeste Middel til Opnaaelsen af Maalet. Man vilde i Tydskland og i alle Kulturstater ved en streng og hensigtssvarende Organisation ogsaa uden Blodsudgydelse kunne opnaae Anerkjendelsen af Socialismens Berettigelse. Først naar denne Erkjendelse havde slaaet Rødder, vilde den socialistiske Stat, Folkestaten, være dannet. Det var langtfra hans Agt at kaste Steen paa Pariser Kommunen og dens Heltes Liig; men han maatte udtale det som sin Overbeviisning, at Kommunen vilde have vundet Seir, dersom den havde havt den strenge Disciplin og den samme Organisation, som Lassalle havde betegnet som Betingelsen for al Fremgang. En saadan Organisation og en saadan Disciplin vilde han ogsaa søge at tilveiebringe og

haandhæve, men forresten ikke afvige et Haarsbred fra Lassalles Principer.

Hasenclever arbeider for Tiden hen til at tilveiebringe en almindelig Arbeidsnedlæggelse i den preussiske Hovedstad, som skal omfatte alle Haandværk og alle Arbeidsgrene. Han haaber derved at kunne tiltvinge Socialdemokraterne Koncessioner, der gaae i Retning ad Lassalles og Schweitzer's Fordringer. For at kunne staae imod i længere Tid, medens Striken staaer paa, er der dannet Spareforeninger og bliver der opsamlet et Fond, der imidlertid langtfra har naaet den Størrelse, som behøves for at kunne afgive nogen klækkelig Understøttelse for flere hundrede Tusinde Arbeidere.

Det sidste store Arbeidermøde, udskrevet af Præsidenten for den almindelige tydske Arbeiderforening i Berlin, fandt Sted i November 1871; der havde indfundet sig 141 Delegerede, valgte af 22 Professioner. Der forhandledes paa samme om Etableringen af „Arbeidernes væbnede Fred" og om den store Strike, som skulde iværksættes.

George V. Manicus.

De Misfornøiede.

Personer:

Grev des Tournelles.
Grevinde des Tournelles.
Edouard de Nangis, Grevindens Fætter, Lieutenant ved de ridende Jægere.
Baron de Machiconlis.
Greven af Fierdonjon.
Marquis de Malespine.
Ridderen af Thimbray.
Bertrand, med Tilnavn „Uforsagt", forhenværende Officeer fra Vendéerkrigen.
Juliette, Grevinde des Tournelles's Kammerpige.
François, Grevens Tjener.
En Gendarm.

Handlingen foregaaer paa Slottet des Tournelles, i et til Vendéen grændsende Departement, i Aaret 1810.

En Spisesal; i Midten et Bord med grønt Tæppe, Blækhuse, Penne osv.

1ste Scene.

François og Juliette sætte Stole tilrette omkring Bordet.

François. Det er, som jeg siger, Juliette; det er akkurat som under Revolutionen. De vil lave en ny Velfærdskomitee. Velfærdskomiteen havde netop saadant et grønt Tæppe.

Juliette. Ja vist! Du snakker, som Du har Forstand til. Fruen kan ikke udstaae Revolutionen. Nei jeg troer, de vil lave Sedler med Riim, som det er blevet Mode i de sidste Aar, naar man leger i Selskaberne.

François. Sedler med Riim? Hvad er det for Noget?

Juliette. Det er saadan en Slags Leg; men man maa have lidt Omløb i Hovedet for at kunne lege den ... Enhver af dem, der er med, skriver Noget paa et Stykke Papir, og saa er der En, som læser det op, og saa leer de Allesammen, som de var gale .. Men der er Fruen. Skynd Dig og hent den Lænestol, som hun talte til Dig om.

2den Scene.

Grevinde des Tournelles. De Forrige.

Grevinden. Juliette, hent mig den Broncebordklokke, der staaer inde i mit Boudoir.

Juliette. Bordklokken? Ja, men hvis Grevinden vil mig Noget, saa kan jeg meget bedre høre Klokken herfra Salen .. Den der (hun peger paa en Klokkestreng).

Grevinden. Det er Bordklokken fra mit Boudoir, som jeg vil have. Hvem har sagt, at jeg vil bruge den til at ringe paa Dig? Gaa saa.

Juliette. Ja jeg meente jo ikke ... Jo nu skal jeg gaae, Deres Naade. (Afsides.) Hvad skal dog alle disse Kunster betyde?

(Hun gaaer. François kommer, bærende en Kontorlænestol.)

Grevinden. François, sæt den Lænestol der, midterst. Nei Klodrian, midt for Bordet, ikke midt paa Bordet. Saadan. Gaa saa. (François gaaer.) Denne Spisesal seer ud, som den var indrettet alene til vor Forsamling. Naar Alt kommer til Alt, er den meget bedre end Kjælderen under det gamle Taarn. Ja, den underjordiske Hvælving vilde være mere poetisk, men den er altfor fugtig, og vi kunde let paadrage os en Brystbetændelse. Den Klokke vil gjøre en god Virkning. Maaskee vil Diskussionen blive larmende, og saa vil jo Formanden komme til at bruge den. Det bliver yndigt!

Juliette (med Klokken). Her er den, Deres Naade. Hvor skal jeg sætte den?

Grevinden. Sæt den paa Bordet lige ud for den store Lænestol. Hør, Juliette, Du bad mig igaar, om Du

maatte gaae hen og see til din Søster; idag kan Du godt gaae, jeg har ingen Brug for Dig.

Juliette. Ja, men min Søster venter mig ikke idag, Deres Naade. Desuden har Deres Naade lovet Deres Kudsk, at han maa gaae ud, og Greven har lovet sin Kammertjener det ... Hvis Deres Naade, hændelsesviis, fik Selskab, saa vilde der jo ikke være Nogen, som ...

Grevinden (afsides). Skulde hun ville blive for at udspionere os? (Høit.) Jeg venter Ingen. Forresten kan Du gjøre, hvad Du vil, Juliette. Men i ethvert Tilfælde maa Du bringe den Bog, som ligger paa min Sovesofa, til Fru de Saint=Denize; hun boer jo nærved din Søster, ikke engang en Fjerdingvei herfra. Du skal takke hende fra mig, og sige til hende ..... at ....

Juliette. Hvad behager?

Grevinden .... At ... det ... Møde.

Juliette. Det Møde?

Grevinden ... At det, hun veed nok .. nei, vent, jeg vil skrive hende et Par Ord til, for Du husker saa daarligt. — Aa, Juliette, gaa ind og tag mig en af Porcellænsvaserne paa min Kamin. (Juliette gaaer.) Jeg glemte Urnen til Stemmesedlerne .. det Allervigtigste. (Hun skriver:) „Kjære Veninde! Endelig samles disse Herrer hos mig, og vi organisere idag dette hemmelige Selskab, som ..“ Men bi lidt! er det ikke altfor tydeligt? Man maa være forsigtig, (river det begyndte Brev itu og skriver): „Vore Venner ville besøge mig idag, vi —“ — ja det var en ypperlig Idee — „vi ville beskæftige os med at bringe denne gamle Mode“ — det skal understreges — „som jeg har talt til Dem om, og som De holder ligesaa meget af som jeg, til Ære igjen. E. Sk. Hold Juliette saa længe tilbage, som det er Dem muligt.“ Det skal Ingen saa let komme efter. (Juliette kommer ind.) Naa da! Hvad skal begge Vaser til; jeg havde jo kun forlangt een.

Juliette. Det er bare for Symmetriens Skyld, Deres Naade.

Grevinden. Aa Du med din Symmetri! Bring den der tilbage. Sæt den anden ved Siden af Klokken. Hør, Du skal levere denne Billet til Fru de Sainte-Denize tilligemed Bogen. — Aa, det er sandt! Naar Du gaaer tilbage, skal Du gaae ind hos Boghandler Pitou og bede ham om „Fyrsten“ af Machiavelli; husk nu vel paa det; „Fyrsten“ af Machiavelli.

Juliette. „Fyrsten“ af Mac-chi-a-velli! Ja men, Deres Naade, hvis det er en ny Roman, kan det godt være, at Pitou ikke har forskrevet den endnu.

Grevinden. Det er en Bog, som findes i enhver Boghandel. Vent lidt; jeg skal skrive Titelen op; „Fyrsten“ af Machiavelli, bedste Oversættelse. (Juliette gaaer.) Saa blev jeg da endelig af med hende. François er sikker nok. Hvor det varer længe, inden den Klokke slaaer! Jeg er ude af mig selv af Glæde. Jeg synes, jeg er rigtig i mit Element. Gud, hvor saadan en Sammensværgelse er en interessant Ting!

3die Scene.

Grevinden. Grev des Tournelles.

Grevinden. See saa, Hr. des Tournelles, nu nærmer Øieblikket sig; begynder Deres Angst at fortage sig?

Greven. Angst! jeg vil snarere kalde det Uro; og — oprigtig talt, den er berettiget paa Grund af Omstændighederne. At stifte Sammensværgelser i en Tid som denne! — og det er jo en Sammensværgelse, vi stifte. Jeg veed ikke, om det er Dem klart, hvad for en Fare man udsætter sig for ved at stifte Sammensværgelser i en Tid som vor, under et saa mistænkeligt Politi som det keiserlige. Jeg vil sige Dem, at det er brutalt til det Yderste! Ja, dersom vi bliver opdagede, kan vi være glade ved at slippe med at tilbringe vort hele Liv paa Slottet Ham eller i Vincennes.

Grevinden. Men nu Berømmelsen og Æren, hvis det gaaer godt?

Greven. Det er store Ord, det er det Hele. Forøvrig, da vi nu engang have indladt os — noget ubesindigt — paa denne Sag, lad os saa søge at lede den med Forsigtighed. Lad os da i Guds Navn stifte Sammensværgelse, siden De nu endelig vil, men lad os ikke udsætte os for Noget. Hør, nu skal jeg sige Dem min oprigtige Mening. Jeg frygter for, at De skader vor Sag netop ved Deres Iver, som er lige ved at være dumdristig. Hvorfor skulde De nu for Exempel sige hos Præfektens forleden Dag i en Snees Menneskers Nærværelse, at De ikke yndede den spanske Krig, og at De var meget kjed over, at Deres Fætter blev sendt derhen?

Grevinden. Men er det dog ikke en afskyelig Krig; .. der er begyndt med et nederdrægtigt Forræderi? Og hvem er Offrene for denne sorte Troløshed? Fyrster, som vi bør elske, fordi de høre til den ophøiede Familie, som før beherskede os, og som vi med Guds Hjælp engang skulle see paa Thronen igjen.

Greven. Tys, tal ikke saa høit. François kunde høre det i Forværelset. Ja, jeg er ganske enig med Dem i, at denne Krig er afskyelig, — men sige det hos Præfektens! — Han har godt lagt Mærke til det; for efter Middagsbordet bød hans Frue Kaffe om til Alle, undtagen til mig.

Grevinden. Det er en nydelig Hævn og fuldkommen værdig for det Kreatur, der sidder og kroer sig i sin Kalechevogn, som om man ikke vidste, at hun var en Possementmagerdatter. Men bi blot! Om nogen Tid skal vi styrte alle disse Svampe i Støvet, som Revolutionen har faaet til at groe paa Thronens Ruiner.

Greven. Ja og saa skal vi gjenoprette den lovlige Orden. Jeg maa have den tilbage snarest muligt. Efter disse nye Love kan man jo ikke sende de lumpne Krybskytter paa Galeierne, som ikke levner os en Agerhøne, naar første Oktober er gaaet.

Grevinden. Husk paa de berømmelige Privilegier, som Deres Forfædre nød. Er det ikke en himmelraabende

Skandale, at Grev des Tournelles ikke er Statholder i sin Provinds, medens hans Forfædre holdt bevæbnede Mænd og lod sig betale en Kjendelse af Alle og Enhver, som passerede den grimme, lille Bro, der ligger en Fjerdingvei herfra.

Greven. Jeg har Pergamentsdokumenter, som beviser det.

Grevinden. Og er det egenlig ikke skrækkeligt, at De, Herr des Tournelles, da De i et Øiebliks Fortvivlelse havde ansøgt om et Embede som Kammerherre hos denne Usurpator, at De saa ikke har kunnet faae det? Maa denne Forhaanelse ikke bringe Dem til at sætte alle de Hensyn tilside, som Forsigtigheden kan raade Dem til?

Greven. Ja jeg havde — unægtelig — et Øieblik glemt mig selv. Den Mand har noget Blændende ved sig .. Men gaa dog nu i det Mindste ikke hen og tal til de Herrer om den Ansøgning.

Grevinden. Vær De blot rolig! Jeg taler kun til Dem derom for at vise Dem, til hvilket Punkt Uordenen er naaet, og for at overtyde Dem om, at Øieblikket er kommet, da alle Franskmænd bør afryste et ydmygende Aag.

Greven. De har Ret. Alle Franskmænd burde blive enige om at afryste Aaget. Ja Guds Død! hvis alle Franskmænd reiste sig i Masse mod Usurpatoren; jeg skulde ikke være blandt de Sidste, der rykkede i Marken. Men, for Fanden, vi er kun en fem sex Stykker til at sammensværge os mod en almægtig Mand. Vort Forehavende er forvovent. Hele Natten har jeg tænkt derpaa uden et Øieblik at kunne lukke et Øie. Rigtignok havde jeg nylig gjennemlæst Saint Réals Bog om Sammensværgelser, og den havde ængstet mig. Jeg har ligesom en Anelse ....

Grevinden. Aa jeg beder Dem, skaan mig for Deres Ængstelser og Anelser. Hvad! De er Mand, Adelsmand, har været Militær, og De er bange for Alting! Jeg, som kun er en Kvinde, jeg overskuer med roligt Blik alle Følgerne af det Foretagende, som jeg har indladt mig paa. Nu vel, sæt saa man opdager vor Sammensværgelse — sæt man arresterer

mig — sæt man slæber mig i Fængsel! Jeg skal med en vis Glæde træde frem for mine Dommere og føre min Sag. „Ja, jeg har været med i en Sammensværgelse," vil jeg sige til dem, „jeg har konspireret for at styrte en Tyran ... jeg er skyldig!" Jeg vil klæde mig ganske tarveligt paa, helst i Sort, med opbundet Haar, ingen Guldstads ... ja; jo .. dog et Guldkors ... Jeg vil tale, jeg skal gjøre Indtryk, forsikkrer jeg Dem. En ung, elegant Dame, anklaget for Sammensværgelse ... for hende vil alle Hjerter være gunstig stemte, og hvis jeg skulde komme til at vandre til Retterstedet .....

Greven. Ih, Du forbarmende Gud! paa den Maade, som De taler, gjør De mig bange for, at De skal angive Dem selv for at have den Glæde at agere Romanheltinde. Mélanie, Mélanie! de Romaner, som De bestandig læser, vil gjøre Dem reent forstyrret i Hovedet; jeg siger Dem det, mens det endnu er Tid.

Grevinden. Hvis det er de Værker, jeg læser, som begeistre mig til ædle og høisindede Følelser, forekommer det mig, at De, Herr Greve, ikke vilde gjøre ilde i at læse dem oftere. Men Tiden gaaer, Mødets Time nærmer sig, og De er endnu ikke klædt paa. Det vilde ogsaa være paa Tide, at De ganske i Eenrum endnu engang gjennemlæste min .... Deres Tale, førend De læste den for de fremmede Herrer. Gjør Dem især Umage for at fremsige Slutningen godt ... Perorationen.

Greven. Perorationen — ja — den finder jeg nu altfor dristig; og saa er der nogle Sætninger i den, som aldrig faaer Ende; — det vil være Fandens svært ikke at tabe Veiret.

Grevinden. Ak jeg beder Dem, Herr des Tournelles, skynd Dem blot; sørg fremfor Alt for ikke at rynke Panden saadan. Livet er et grønt Bordtæppe, hvor man kun morer sig, saalænge man spiller høit Spil.

Greven. O Napoleon! Dersom Du vidste, hvad for Farer Du er udsat for! ... Du havde ikke nægtet mig Kammerherrenøglen.

Grevinden. Skynd Dem dog ... jeg hører En ride ind i Gaarden.

Greven (seer ud gjennem Vinduet). Gud! en Militær! en Officeer! vi er fortabte! Alt er opdaget, det er Keiserens Drabanter, der kommer og arresterer os.

Grevinden. Blot Aandsnærværelse! Fat Dem dog! (Sætter sig ned, tager en Pen og skriver, idet hun taler meget høit.) De mener altsaa, at vi bør invitere til dette Bal Præfekten, Chefen for Gendarmeriet, Underpræf ....

4de Scene.

Edouard de Nangis. Greven. Grevinden.

Edouard. God Dag, Kusine! Kan De ikke kjende mig igjen?

Grevinden. Edouard!

Edouard. Kys mig, Kusine, hvis De ikke er bange for mine Knebelsbarter. Men De er, Fanden tage mig, nydelig. De er bleven endnu smukkere end før. De har faaet en vis ....

Greven. Hr. de Nangis, det er mig en stor Fornøielse ..

Edouard. Hr. de Nangis? Gaa Fanden ivold med Deres Hr. de Nangis ..! Kald mig kort og godt Fætter Edouard. Naa, saa kys mig ogsaa, Fætter. Det er minsæl længe siden, at vi har seet hinanden. De er bleven gammel.

Grevinden. Synes De?

Edouard. Da jeg tog til Thydskland, var De jo saa spinkel som et Rør, lille Kusine; men nu — hille den galende Syge .. ja De har endnu den nydelige Figur .. men forøvrig .. Det var da som Pokker .. det lader til, at baade Luften og Levemaaden er god her.

Grevinden (afsides). Hvor han har nogle underlige, raa Manerer; ... men det er alligevel en nydelig ung Mand.

Greven (sagte). Hvordan skal man dog blive af med ham?

Edouard. Naa da, Fætter min, jeg har Permission paa en Maaned; den vil jeg tilbringe hos Dem, saadan en famille, det kriblede i mig af Længsel efter at besøge Jer. Vi skal slaae til Skaglerne, hvad? Jagttoure, Fisketoure ... Fanden og hans Oldemoder. Jeg skal gjøre et allerhelvedes Spænd; og De er ikke den Mand, der kniber ud, naar det gjælder om at gjøre Griin, vel? De har været med før, Fa'rlil! jeg skal nok fortælle Deres Kone, hvad jeg veed ....

Greven. Ja, hvis jeg vilde fortælle hende, hvad jeg veed om Dem .... jo De er en net Herre; ..

Edouard. Vær saa artig! Men hør nu bare! Jeg har to dresserede Hunde med mig, to ægte langhaarede Englændere, reen Race. De kommer fra Tydskland; de tilhørte en Fyrste, hvis Lande vi har vendt op og ned paa. De skal bare see dem. Og saa kommer mine Heste iovermorgen. Jeg har en arabisk Hoppe, som jeg skal lade min lille Kusine ride paa. I har jo Vildsviin her, ikke sandt? Jeg har ogsaa en Hund til Vildsvinejagt; den er fra Bøhmen. Der skal De see en Hund! Men hør, Kusine, I kommer til at lukke Jeres Katte inde ... ellers vrider den Halsen om paa dem allesammen i eet Tag. — Ja vi skal, min Salighed, føre et gemytligt Liv. I har jo Naboer? ikke? Jo flere Gale der er, jo mere Griin. Vi gaaer paa Jagt om Morgenen, drikker lille Kusines Champagne, om Aftenen musicere vi, vi skal synge Duetter — uh — jeg har en Stemme som en Kordegn i en Domkirke — la, la, la, la. Vi skal dandse, jeg skal gjøre Kour til Kusine, hvis Fætter ikke er jaloux .. Er De vel jaloux, Fætter? Potz Tausend, som Tydskerne sige; man maa more sig i denne Verden.

Greven (sagte til Grevinden). Se dog at faae ham bort.

Grevinden (ligeledes). Jeg har mine egne Planer med ham.

Edouard. Naar spiser I til Middag, Fætter? Jeg skal sige Dem, jeg er saa sulten som en Tærsker. Det vil være mig umuligt at vente længe paa Middagsmaden.

Greven. Der skal blive bragt Noget op til Dem paa Deres Værelse.

Edouard. Nei, vist ikke nei, lad mig spise en Bid her i al Hast, mens vi passiare. Jeg har minsæl lært ved Regimentet at snakke og spise paa eengang, uden alligevel at gaae glip af en eneste Mundfuld. (Han kalder.) Halloi, hei, kom her .... hvad hedder Jeres Tjenere? — Naa da — hø — i!

Grevinden (ringer, François kommer). Serveer en Vildtpostei for den Herre. Hvad Viin ønsker De?

Edouard. Bourgogne, min Salighed! Har De endnu bestandig den Pomard, som De sagde, at De vilde gjemme, til jeg kom tilbage fra Tydskland?

Grevinden. De har en udmærket Hukommelse. François, giv Herren en Flaske Pomard. Men ikke sandt Edouard, De skynder Dem nok lidt. Vi skal bruge Bordet om et Dieblik. Hr. des Tournelles, gaa nu hen og klæd Dem paa; Edouard undskylder Dem nok.

Edouard. Bevares; det vilde være hestedumt at gjøre Omstændigheder med mig. Jeg skal snart være færdig, Kusine; jeg gjør ikke Andet end skjære løs og sluge i mig.

Greven (sagte til Grevinden). Men hvorledes vil De kunne? ....

Grevinden. Lad mig kun om det.

Greven (ligeledes). Det vilde maaskee være rigtigst at opsætte Alt, til han er reist.

Grevinden. Gaa blot, siger jeg Dem, jeg indestaaer for ham.

5te Scene.

Edouard. Grevinden.

Edouard (sidder og spiser). Hvad Fanden er det, De hvisker om? Har De Hemmeligheder for mig, eller er jeg Dem maaskee til Uleilighed?

Grvinden. Tvertimod, Edouard; det var netop yndigt, at De kom. Jeg skal siden forklare Dem, hvad det

var, Hr. des Tournelles sagde. Det lader til, at De bestandig har en god Appetit.

Edouard. Ved Regimentet har jeg lært at spise hurtigt, og i Garnisonen i Tydskland har jeg lært at spise længe, saa at jeg nu spiser baade hurtigt og længe. Desuden maa De vide, at jeg har redet 6 Miil imorges paa et Vognmandsøg for hurtigere at komme til Jer .... Men jeg glemte, at det er uhøfligt at have stærk Appetit i en smuk Dames Nærværelse. (Han skyder Posteien bort med et Suk.) Saa, nu er jeg færdig.

Grevinden. Men Gud, vil De genere Dem for os! Bliv blot ved og lad mig see, at De tæger tiltakke med vor Middagsmad. (Hun skjænker for ham.) Hvorledes synes De om den Viin?

Edouard. Den er deilig, især da det er Dem, der har skjænket den for mig.

Grevinden. Er det ved Regimentet, De har lært at sige saadanne smukke Ting?

Edouard. Aa, skjænk nok engang, lille Kusine. Seer De, ved Regimentet lærer man at sige Sandheden lige ud af Posen uden Vidtløftigheder. Derfor siger jeg, at De er yndig; det kan De stole paa, for det er sandt. De er ti, ja tyve Gange smukkere end for fire Aar siden, da De giftede Dem, og da jeg var forelsket i Dem som en Rekrut, uden at turde sige Dem det.

Grevinden. Hvor han er original!

Edouard. Ja gu' er jeg original og det meer, end De troer. Det kommer kun an paa Dem, saa skal jeg vise Dem, hvor original jeg er, naar jeg sommetider lægger mig efter det. (Han reiser sig.)

Grevinden. Jeg troer det saa gjerne. Men sæt Dem nu ned og lad os tale om alvorlige Ting. (Hun skjænker for ham.) Fortæl mig om Deres Felttog og Deres Kjærlighedseventyr; for de to Ting hører sammen. Jeg seer Dem kun med den ene Epaulette, som De havde, da De reiste. Og jeg, der troede at see Dem idetmindste som Oberst.

Edouard. Ah, med snoede Kantiller! Dem løber man ikke saadan til. Hvad skal man sige til det? Jeg er Lieutenant, bestandig Lieutenant. Korset er ogsaa gaaet min Næse forbi. Men den Tid kommer vel ogsaa, hvis ikke en Kanonkugle standser mig paa Veien.

Grevinden. Under denne Regering er der Intet at haabe for Folk af Familie. Alt er for Pøbelen.

Edouard. Naa ja, jeg har ogsaa havt Uheld med mig. Folk kan ikke døe i det forbandede Jægerregiment! Jeg troer, de Slyngler er usaarlige. Ja, hvis jeg havde kunnet faae Mathematiken tillivs, saa var jeg kommen ind i det lette Artilleri. I det Korps avancerer man hurtigt. Tænk engang, det Batteri let Artilleri, som hørte til vor Brigade, blev fornyet tre Gange i sidste Felttog. En af mine Venner, som var Lieutenant forrige Aar, bliver nu Eskadronschef, hvis han ikke døer forinden af et Geværskud, som han har faaet lige midt i Maven.

Grevinden. Edouard, hvis Revolutionen ikke havde været, saa vilde De, som født, have været Oberst i dette Øieblik.

Edouard. Aa ja saagu', men der var da ikke stor Stads ved at være Oberst paa de Tider. At bære en Hat af Lampefaçon, at gaae med Kaarden horisontalt og trække paa Vagt ved Fru de Pompadours, Ludvig XVIdes Elskerindes, Dør, det var en rar Fornøielse! Det var en meget glimrende Stilling.

Grevinden. Hvor De er uvidende, Edouard, eller ogsaa er De allerede bleven i høi Grad demoraliseret. Hvis Revolutionen ikke havde bragt Alting i Uorden, vilde De være en af de meest søgte Adelsmænd i vor Tid. De vilde være en Pryd for Hoffet, være Marquis ....

Edouard. Aa, Kusine, tal bare ikke om mit Marquisskab. Naar de vil gjøre mig arrig ved Regimentet, kalder de mig Hr. Marquis. Det er saa latterligt at være Marquis! „Marquis af Mascarille! spring Marquis!“ Fy for en Ulykke. Jeg fik et godt Kaardestik af Simoneau, en

Lieutenant ved 10de, og jeg gav ham et, der var ligesaa godt, fordi han havde kaldt mig Marquis. Jeg siger Dem forud, Kusine, at da jeg ikke kan give Dem Kaardestik, hvis De kalder mig Marquis, — saa kysser jeg Dem.

Grevinden. Gud, hvor den Bonaparte dog er en Ungdomsforfører! Et ungt Menneske af saa fornem Familie! og blive fanatiseret af en Korsikaner! De er altsaa begeistret for Deres Keiser? Det er Deres Et og Alt, Deres Gud; De tilbeder ham?

Edouard. Nei minsæl, om jeg gjør, jeg tilbeder ham ikke videre; min Oberst bad ham om at give mig Ridderkorset, men han svarede, og saa mønstrede han mig som en Remonteheft: „Han er altfor ung.“ Nei, han er ikke synderlig følsom, den Herre.

Grevinden. „Han er altfor ung!“ Hvilken oprørende Uretfærdighed.

Edouard. Ja i det Kapitel har De Ret. Ved sidste Affære gjorde vi et Indhug sammen med Gardelandsenererne; disse Herrer af Garden er Keiserens Skjødebørn; de fik tredive Mand spolerede, og vi i det Mindste ligesaa mange. Generalen, som kommanderede os, vilde gjøre Kour til Majestæten og sagde til ham: Deres Landsenerer har gjort deres Sager glimrende; de fjendtlige Husarer ere tilintetgjorte, men Deres tappre Landsenerer have lidt meget; 10de Jægerregiments Tab er ubetydeligt,“ saa Korsene regnede ned over Landsenererne, men vi fik Huggene, Snavset, de daarlige Kvarterer — ja gid Fanden .....

Grevinden (skjænker for ham). Jeg sagde Dem jo nok, at han var det uretfærdigste Menneske i Verden. At nægte Dem Korset! Edouard, De stammer fra et altfor ædelt Blod til ikke dybt at harmes over denne Forhaanelse.

Edouard. Det hjælper ikke stort at harmes derover.

Grevinden. Nei ganske vist, De maa hævne Dem derover.

Edouard. Ja vist! Keiseren vil vist tage sig det meget nær, om jeg kastede ham min Ansøgning om Afsked

i Øinene. Og saa at tage Afsked i Krigstid! Det gaaer ikke an. Vort Regiment er lige ved at afgaae til Spanien.

Grevinden. Til Spanien! De vil tage Deel i denne afskyelige, denne forbryderiske Krig? Har De saa hurtigt glemt Forræderiet i Bayonne?

Edouard. Aa hvad? De spanske Hundetampe kan jo være meget glade over, at vi vil være saa skikkelige at skaffe dem af med deres Munke.

Grevinden. Ak hvor De bedrøver mig, Edouard! og hvor det er sørgeligt at see Dem med saadanne politiske Principer.

Edouard. Hvem? Mig? Fanden skal tage mig, om jeg giver mig af med Politik.

Grevinden. Og jeg, der dog ikke er stort ældre end De, jeg har bevaret Erindringer, der allerede ikke finder Gjenklang i Deres Hjerte mere.

Edouard. Hvad? Hvorledes? kjære Kusine! Skulde det være muligt? Jeg har heller ikke glemt en vis Tid, da .... Dersom De vidste Alt, hvad jeg har lidt, da De giftede Dem!

Grevinden. Edouard, De forstaaer mig ikke. Jeg taler om den Tid, da Deres og min Fader blev regnet blandt de fasteste Støtter for den retmæssige Throne ... om den Tid, da man gjerne hengav sit Liv for at forsvare sin Konge .. Ak! dersom den ædle Marquis af Nangis vidste, at hans Søn attraaer den Ære at tjene en Tyran, en plebejisk Usurpator, saa vilde han reise sig af sin Grav og bebreide Dem, at De fornægtede Deres berømmelige Udspring.

Edouard. Ja .. men, Kusine .. De taler virkelig der til mig om Ting ... som jeg aldrig i mit Liv har hørt det Ringeste om ... Jeg troede, at Deres Mand vilde være Præfekt, Kammerherre eller saadant Noget. Vi Militære, seer De, vi lystre Keiseren ... fordi han er Keiser .. Vi er ikke forpligtede til at vide, om han er en Usurpator eller ei.

Grevinden. Det vil sige, at I gjør Afkald paa Eders menneskelige Hjerter for at gjøre Eder til Slaver. I vil kun see med hans Øine, høre med hans Øren.

Edouard. Ja, ja; han er en Usurpator, ... men han er jo anerkjendt af Alverden.

Grevinden. Undtagen af alle høisindede Sjæle, som aldrig ville anerkjende andre Souveræner end vore landflygtige Fyrster.

Edouard. Ludvig XVIdes Børn? Jeg troede, at de var døde under Revolutionen.

Grevinden. Ak, ja, de Umennesker! De har ladet hans Søn døe i et Fængsel; men hans Brødre er i Landflygtighed, og dem har en Nangis kunnet glemme!

Edouard. Ja, min Tro, det er .... ja, men det er, fordi jeg aldrig har læst Noget.

Grevinden. Jeg tilstaaer, at jeg havde knyttet store Forhaabninger til Dem. Jeg smigrede mig med, at Usurpatorens falske Glands ikke havde kunnet forføre Dem; jeg haabede at finde Dem trofast mod Ulykkens Parti.

Edouard. Ja — kjære Kusine .. det er netop ogsaa min Mening ... men jeg veed bare ikke, hvorledes man skulde bære sig ad med det.

Grevinden. Edouard, Edouard, jeg veed, at De er en sikkrere Opbevarer af en Hemmelighed, end man skulde vente det af Deres Alder. Jeg stoler paa Dem; Deres politiske Anskuelser er ganske vist modsat mine; men De er heelt og holdent en Mand af Ære, og De vil ingenlunde forraade mig.

Edouard. Men kjære Kusine da! Jeg gjentager, jeg har ingen politisk Mening, og hvis jeg lægger mig nogen til, skal jeg tage Deres.

Grevinden. Et lille Antal modige Mænd har fattet den Plan at befrie deres Land fra et skjændigt Aag; og min Mand og jeg selv skal just til at arbeide til dette Maal. Maaskee vil det, med Guds Hjælp, lykkes os at

kalde vore retmæssige Fyrster tilbage til Frankrig ... maaskee vil vi bukke under .. og da ....

Edouard. Hvad for Noget! Men det er altsaa en Sammensværgelse, I laver? Hille den slemme Syge, Kusine, hvor De gaaer paa!

Grevinden. Ja Edouard, en Sammensværgelse; og aldrig har nogen Sammensværgelse bedre fortjent at krones med Held. Da jeg stod i den Formening, at De som jeg sukkede under Korsikanerens Tyranni, vilde jeg tilbyde Dem at dele vore Farer og vor Hæder ...

Edouard. Hvad? stifter De virkelig Sammensværgelser? Er det Alvor og ikke Kommers?

Grevinden. Ja Edouard; og hvorvel jeg er en svag Kvinde, er det mig, som har undfanget Tanken til dette Komplot. Jeg har talt aabenhjertigt med Dem, Edouard. Hvis De elsker Deres Keiser høiere end Deres Familie, saa kan De aabenbare ham vore Planer, De kan styrte os i Fordærvelse, jeg skal vide at bære min Skæbne.

Edouard. For Satan! Hvad anseer De mig for? Men De mener ikke, hvad De siger, ellers .... Men hør, siden De er med i det, saa faaer jeg, Fanden skal tage mig, Lyst til selv at faae Noget at bestille med det.

Grevinden. Skulde det være muligt?

Edouard. Hvorfor ikke? Jeg seer, at det morer Dem; og for at gjøre Dem en Fornøielse, vilde jeg gaae tvers igjennem Ilden.

Grevinden. Prægtige unge Mand!

Edouard. En Sammensværgelse! Ha, ha! Det maa være morsomt. Sammensværgelser, det ligger netop for mig. Jeg blev jaget ud af Latinskolen, fordi jeg stod i Spidsen for en Sammensværgelse om at banke en af vore inspektionshavende Lærere; derfor er jeg bleven saadan en Klodrian. Saa stak de mig ind i en Officeersskole, og saa hængte de mig en Epaulette paa Skuldren, en Sabel ved Siden, og saa væk med Theorien!

Grevinden. Jeg tør vædde, at denne inspektionshavende Lærer var en eller anden Jakobiner, som vilde misbruge sin Myndighed til at undertrykke en ung Adelsmand.

Edouard. Han hed forresten Ragoulard.

Grevinden. Uh, hvilket jakobinsk Navn! — Nu vel, min Ven, De hører altsaa os til?

Edouard. Jeg veed virkelig ikke, Kusine .. jeg veed virkelig ikke, om det er Deres gode Viin og Anstrengelserne fra Reisen ... eller om det snarere er Deres smukke Øine, hvad der er langt mere sandsynligt ... men jeg synes, at jeg er lige paa Nippet til at sige og gjøre Dumheder ... Jeg kan ikke sætte to Tanker sammen i mit Hoved .. De har, paa min Ære, forhexet mig.

Grevinden. Siig hellere, Edouard, at jeg har gjenopvakt i Deres Hjerte Kjærligheden til vore Konger; den er ligesaa naturlig for Alle af vor Familie som Tapperhed og Skjønhed.

Edouard. Lad gaae! det er afgjort! Jeg bryder mig Fanden om det ... men jeg skal fatte Kjærlighed til vore Konger ... og især til Dem, Kusine. — Ja, nu er Ordet sluppet mig ud af Munden ... men jeg har sagt, hvad jeg mener .... det er slemt, hvis De skulde blive vred derfor.

Grevinden. De er et forunderligt Barn, Edouard; men Bunden er god; jeg vil omvende Dem.

Edouard. Oh! det er det Samme, som hun sagde til mig, denne Stiftsdame, som jeg ..... (afsides) Hu! der havde jeg nær sagt noget Splittergalt.

Grevinden. Vi vente endnu idag disse tro Venner, som jeg har talt til Dem om. Det er de meest indflydelsesrige Mænd i Egnen. Maalet for vor Sammenkomst er at danne en Forening, hvis Formaal er ... ja, saadan en Forening, der staaer i Opposition til den keiserlige Regering, og som vil gribe den første Leilighed til at styrte den overende.

Edouard. Naar man vil styrte den overende, maa man stemme godt imod med Skuldrene.

Grevinden. De kan være overbeviist om, at vi have mægtige Midler til vor Raadighed. Jeg skal mere omstændeligt forklare Dem Alt dette, medens De opholder Dem her paa Slottet. Idag ville vi kun beskæftige os med at danne, at konstituere vor Forening, vort hemmelige Selskab ....

Edouard. Aa, kald det vor Sammensværgelse, det er et meget kjønnere Ord.

Grevinden. Vi skulle først bringe visse uundgaaelige Formaliteter i Orden: saa skal De faae at see ....

Edouard. Det er nok, at De er med, Kusine, til at jeg morer mig der.

Grevinden. De har givet mig Deres Ord, Edouard, jeg stoler paa Dem. Lad mig see. Læg Deres Haand i min ..... Edouard, saa slip dog igjen; hvad vi foretage os her, er høist alvorligt ... Ikke sandt, De sværger at være trofast mod vor skjønne Sag?

Edouard. Ja det sværger jeg, kjære Kusine.

Grevinden. Godt, kjære unge Mand! Gjentag med mig det Feltraab, med hvilket vore Forfædre i gamle Dage ilede til Seir: Kongen leve!

Edouard. Kongen leve!

Grevinden (klappende i Hænderne). Han tilhører os, han tilhører os!

6te Scene.

Edouard. Grevinden. Greven.

Grevinden. Kom, Hr. des Tournelles, omfavn en ny Forsvarer af den gode Sag.

Edouard (afsides). Hendes Mand! Gid Fanden havde ham!

Greven (omfavner ham). Det glæder mig særdeles, kjære Fætter. (Sagte til Grevinden.) Hvordan Pokker har De baaret Dem ad?

Edouard. Men det er sandt, Kusine; De har ikke omfavnet den nye Forsvarer af den gode Sag. Med Forlov, Hr. Fætter! (han omfavner Grevinden).

Grevinden (sagte til Edouard). Fy, det er styg, Edouard; De er slet ikke rar.

7de Scene.

De Forrige. François. Baron de Machicoulis. Ridder de Thimbray.

François (melder). Hr. Baron de Machicoulis, Hr. Ridderen af Thimbray. (Gaaer ud.)

Baronen. Skjønne Frue, her er to trofaste Riddere, som komme at sværge ved Deres Fødder ... (opdagende Edouard, sagte). En Militær! Hvem er den unge Mand?

Grevinden. Baron de Machicoulis, det glæder mig særdeles at see Dem saa vel. God Dag, Ridder, hvorledes befinder Fru de Thimbray sig? Mine Herrer, jeg forestiller Dem min Fætter Marquis de Nangis, som hører til Vore. De vil hos ham finde alt hans Forfædres Mod, saavelsom deres Hengivenhed for deres retmæssige Konger. Edouard — det er Baron de Machicoulis, Ridder de Thimbray.

Edouard (afsides). Sikke Ansigter at sætte i Glas og Ramme!

Baron de Machicoulis. Jeg skulde strax have kjendt den Herre som en Nangis, blot paa Grund af hans store Lighed med hans Fader, salig Marquis de Nangis, som jeg har kjendt meget godt, medens han levede. Ja, vi have i sin Tid tjent sammen.

Edouard. Ah, Herren har tjent ...? (sagte til Grevinden) til hvad?

Baron de Machicoulis. Vi vare sammen ved Beleiringen af Gibraltar. Det var, min Tro, varme Dage.

Edouard. Det troer jeg nok ... i Spanien og endda i Andalusien.

Baron de Machicoulis (sagte til Greven). Er ... den unge Mand sikker? Hans Væsen smager lidt af Regimentsmanererne.

Greven. Min Kone siger, at hun indestaaer for ham.

Edouard (sagte til Grevinden). Kusine, hvad om jeg skar hans Pidsk af for at lave Dem en Klokkestreng af den?

Grevinden (sagte). Edouard, De spænder mig paa Pinebænken.

Ridder de Thimbray (seer paa sit Uhr). Disse Herrers Uhre gaae for seent, hvis ellers mit gaaer rigtigt.

Greven. Fierdonjon sagde til mig igaar, at han vilde være den Første, der kom.

Baron de Machicoulis (til Edouard). Hr. Marquis .....

Edouard. Jeg hedder Hr. de Nangis eller Lieutenant Nangis, ligesom De vil; men, jeg beder Dem, lad mig være fri for den Marquistitel.

Grevinden. Min Fætter er saa beskeden ... (sagte). Han har saadan sine egne Ideer.

Baron de Machicoulis. Herr de Nangis, altsaa. De kommer sagtens fra Armeen?

Edouard. Jeg er lige kommen derfra idag.

Baron de Machicoulis. Fra Tydskland?

Edouard. Jo.

Baron de Marchicoulis. De har sandsynligviis været med i den Affære ved Wagram.

Grevinden. Hans Hest blev skudt under ham, og han selv har været saaret. Stakkels Fyr! Hvor den Krig er afskyelig!

Baron de Machicoulis. Det forbauser mig meget, at Prinds Karl har ladet sig slaae af Marken. Det er dog den første Taktiker i Europa. Hvad den egenlige Strategi angaaer er man vel bestandig enig om at tilkjende Feltmarechal Kalkreuth Prisen?

Edouard. Jeg har aldrig hørt Tale om den Kanut.

Baron de Machicoulis. Hm ... og ... maatte jeg saa spørge Dem, hvorledes det saae ud i Hæren, da De forlod den! Man siger, at der hersker megen Misfornøielse.

Edouard. Ja, Soldaten er misfornøiet med Kommisbrødet og Snittebønnerne; han vilde hellere have Hvedebrød og Kyllingesteg ....

Baron de Machicoulis. Man har fortalt mig, at Armeens Officerer .....

Edouard. Undskyld, Hr. Baron, jeg var syg ... saaret ..., jeg har tilbragt tre Maaneder paa Hospitalet, førend jeg kom her. Jeg har Ingenting seet, og jeg veed Ingenting (sagte til Grevinden). Skil mig af med det Fandens Fritteho ved, eller jeg griner ham lige op i hans aabne Øine.

8de Scene.

François, Greven af Fierdonjon, Marquis de Malespine, de Forrige.

François (melder). Hr. Greven af Fierdonjon og Hr. Marquis'en af Malespine. (Gaaer.)

Edouard (sagte til Grevinden). Hvor Fanden har De fisket alle de Originaler op? Det er en Mystifikation. Der er ikke en Eneste, der seer ud som en Sammensvoren. De ligner Figurer paa et Skjærmbrædt. Lad mig sørge for at faae dem væk.

Grevinden (sagte til Edouard). Edouard, De gjør mig fortvivlet. (Høit.) Grev de Fierdonjon, vær velkommen. (Sagte til Edouard.) Hvis De bliver saadan ved ... (Høit.) Hvorledes befinder De Dem, Hr. de Malespine? Det glæder mig særdeles at see Dem. (Sagte til Edouard) .. saa bliver vi ikke gode Venner. Det er mine Venner. Lov mig ingen Taabeligheder at gjøre. Ikke sandt, det lover De mig, hvis De holder af mig ... (Høit.) Mine Herrer maa jeg forestille Dem min Fætter.

Edouard (sagte). Jeg skal nok være artig, Kusine, siden De forbyder mig at gjøre Griin.

Greven. Nu mangler der ingen Andre end Bertrand.

Ridderen af Thimbray. Det er meget forunderligt, at han ikke er kommet endnu. Skal den Knegt lade os vente?

Marquis de Malespine. Blot han ikke svigter sit Ord.

Greven af Fierdonjon. Hør, des Tournelles, De har virkelig viist nogen Letsindighed ved at sætte os i Forbindelse med den Person. Hvem veed, om man kan stole paa ham? Det er jo dog, naar Alt kommer til Alt, en Bonde.

Grevinden. Han har været Major i den kongelige Armee.

Greven af Fierdonjon. I Vendeerhæren var man nødt til at tage Bønder til Officerer af Mangel paa Adelsmænd. Den Person tiltaler mig aldeles ikke, han jager paa min Jord uden at spørge mig om Forlov, og jeg kan ikke faae mine Skovfogeder til at indgive skriftlig Indberetning imod ham.

Greven. Det er saadan en gammel Vane, han har. Hr. de Kermorgant, hvis Godser De kjøbte, da De kom tilbage fra Emigrationen, tillod ham at jage hos ham.

Ridderen af Thimbray. Det var en god Handel, De der gjorde, Hr. de Fierdonjon. Ak, hvis jeg havde været ved Penge paa den Tid, havde jeg ogsaa kjøbt Nationaleiendomme. Man kunde faae dem for Ingenting. Det er ikke min Mening, at jeg i mindste Maade billiger disse skjændige Røverier ... men da det Onde engang er skeet, maa man jo sørge for, at ikke Ens Fjender faaer Fordelen deraf.

Grevinden. Bertrand har Indflydelse blandt Bønderne. Dersom man behøvede en rask, dristig Handling, vilde han være ubetalelig. Desuden har han meget ærefulde Anbefalinger fra sine fordums Chefer.

Baron de Machicoulis. Man siger, at Gendarmerne er bange for ham og ikke tør forlange at see hans Tilladelse til at bære Vaaben.

Greven af Fierdonjon. Men det er virkelig ikke passende, mine Herrer, at vi vente paa den Person ... lad os begynde.

Grevinden. Saa, der kommer han.

9de Scene.

De Forrige. Bertrand (med en dobbeltløbet Bøsse, fulgt af en stor Jagthund).

Grevinden. God Dag, Hr. Bertrand, ... Broder Uforsagt, som Hr. de Bonchamps kaldte Dem. De har ladet os vente paa Dem.

Bertrand. Undskyld, Fru Grevinde; det er, fordi jeg traf paa min Vei en Flok Agerhøns, som fik mig til at trave ordenlig om .. Jeg fik dog to. Hvis Grevinden vil tage imod dem, kan De faae en rar Ragout af dem.

Greven af Fierdonjon (afsides). Jeg tør vædde paa, at han har skudt dem paa min Jord.

Grevinden. Tak; jeg modtager dem saa gjerne.

Edouard (til Bertrand). Det var en rar Hund, De har der. Brillant Race!

Bertrand. Ikke sandt? Og desuden vilde den i fornødent Fald tage sin Mand i Kraven, hvis jeg sagde til den: Forsvar mig! Jeg har havt megen Nytte af den i sin Tid.

Edouard. De kan jo sælge mig den.

Bertrand. Om Forladelse, min Herre, min Hund er ikke tilfals. Er Du vel, Medor? Nei vist ikke, Du er en rar Hund.

Greven. Naa, mine Herrer, lad os ikke spilde Tiden, lad os sætte os ned.

Grevinden (førend hun sætter sig). Edouard, sæt Dem hos mig. Mine Herrer, jeg smigrer mig med, at De ville tillade mig at bivaane Deres Forhandlinger. Jeg er rigtignok kun en Kvinde. men jeg føler mig modig nok til at møde de samme Farer som De. Desuden er det ikke første Gang, man har seet en Kvinde tage Deel i en Sammensværgelse. Hvis jeg husker min gamle Plutarch rigtig, deelte jo den berømte Leæna Harmodius's og Aristogitons Hæder. Hun skar sin Tunge af hellere end at aabenbare Navnene paa sine Venner.

Ridderen af Thimbray. Min Kone burde gjøre ligesaa.

Baron de Machicoulis. Vi ville ikke ønske Dem denne Leænas Skæbne, min Frue; det vilde være et altfor stort Tab for os. — Men vi tvivle ikke paa, at De har det samme Mod og den samme Kjærlighed til Deres retmæssige Konger.

Grevinden. Uden at rose mig, er jeg sikker nok paa mig selv til at paastaae, at selve Synet af Døden ikke skulde kunne forfærde mig. Hvad vilde man ikke vove for en saa skjøn Sag! (Hun vil til at sætte sig ned og udstøder et gjennemtrængende Skrig.) Uh!

Edouard. Hvad er det?

Greven (forfærdet). Hvad er der? Skulde De have seet En under Bordet?

Grevinden. En ... en ... Edderkop — paa min Stol! (Almindelig Latter.)

Bertrand (slaaer Edderkoppen ihjel). Edderkop om Morgenen betyder Sorg; Edderkop om Aftenen Haab. Det er over Middag.

Baron de Machicoulis. Lugt til den Flakon, Grevinde. Jeg kan fuldkommen sætte mig ind i Deres Forskrækkelse. Det er noget reent Nervøst. Jeg selv har flere Gange befundet mig i meget farefulde Situationer .... og Synet af en Muus frembringer et Indtryk paa mig, som jeg ikke kan komme ud over.

Marquis de Malespine. Paa mig virker en Skrubtudse paa lignende Maade; men det er ogsaa et meget giftigt Dyr.

Ridderen af Thimbray. Man siger jo, at Kong Ladislaus af Polen flygtede langt bort, naar han saae Æbler.

Greven af Fierdonjon. Jeg har hørt fortælle ....

Edouard. Ja, men hør, lad os nu begynde at sammensværge os? Bliver det til Noget eller ikke?

Greven. Min Fætter har Ret .... Mine Herrer. For at bringe Orden i vore Møder og for at give dem den

Karakteer af Alvor, som de bør have, synes det mig, at det vilde være passende at vælge en Præsident; og dersom Ingen har Noget derimod, skal jeg paatage mig at udføre hans Funktioner.

Baron de Machicoulis. Men det er slet ikke i sin Orden, Hr. Greve. En Præsident, som udøver en betydelig Indflydelse paa hele Forsamlingen, saadan en Præsident maa absolut vælges af Forsamlingen, for at han kan repræsentere dens Meninger, at han kan være ligesom dens Udtryk.

Ridderen af Thimbray. Ganske vist. Vi maa skride til Afstemning.

Greven af Fierdonjon. Ja hvorfor det? Jeg maa gjøre Dem opmærksom paa, mine Herrer, at i alle vore Forfædres Adelsmøder i denne Provinds indtog Greverne af Fierdonjon Forsædet. Da nu vort Maal er at gjenoprette de gamle Skikke, forekommer det mig . . . . .

Baron de Machicoulis. Jeg maa tillade mig, Hr. Greve, at ytre Tvivl om Nøiagtigheden af det Faktum, som De har meddelt os. Jeg eier blandt mine Papirer et authentisk Dokument, hvoraf det fremgaaer, at der i Anledning af den store Dauphins Fødsel holdtes et Møde af Provindsens Adel, der havde til Hensigt at ordne et Fyrværkeri og et Bal for at feire denne lykkelige Begivenhed, og at det var Pierre-Ponce de Machicoulis, hvem denne Forsamling overdrog Forsædet og Ledelsen.

Greven. Men De synes reent at glemme Greverne des Tournelles, min Herre. Hvad vor Adels Ælde angaaer, troer jeg visselig ikke, at Nogen kan gjøre os den stridig.

Greven af Fierdonjon. Jeg beder Dem tusinde Gange om Forladelse, min Herre; men i Provindsens Arkiver finder jeg først Deres Navn 85 Aar efter mit.

Greven. Min Stamtavle kan bevise . . . .

Marquis de Malespine. 1452 vare Malespinerne . . .

Grevinden. Mine Herrer, det Forslag, som Hr. de Thimbray har fremsat, vil frie os fra en ubehagelig Dis-

kussion. Lad os skride til Afstemning. Lad Enhver skrive et Navn paa et Stykke Papir og lægge det ned i denne Urne.

Greven af Fierdonjon. For det Første regner jeg ikke stort paa Stamtavler; dem kan man fabrikere. Men paa Arkiverne kan man stole ....

Baron de Machicoulis. Og paa Monumenter .. De kjende Alle denne udgraverede Steen ......

Greven. Hvad for Noget! En Stamtavle skreven paa Hjorteskind med gothiske Bogstaver! .....

Marquis de Malespine. Pipin den Lille har bevilget .....

(De tale i Munden paa hverandre, Edouard ringer voldsomt med Bordklokken.)

10de Scene.

De Forrige. François.

Greven. Hvad vil Du, din Dosmer?

François. Ringede Fruen?

Grevinden. Nei. Gaa blot igjen.

François. Saa maa En have ringet paa den store Dør ... Nu skal jeg see ad.

Greven. Nei, din Slyngel, der er Ingen, som har ringet. Lad os være i Ro. (François gaaer.)

11te Scene.

De Forrige undtagen François.

Grevinden. Lad os endelig standse den Debat. Hvilket Valg vi end gjøre, kan det kun blive ypperligt. Der er Papir. Skriv saa, mine Herrer.

Ridderen af Thimbray. Der maa vælges En, som ikke kjender vore Haandskrifter, til at læse Stemmesedlerne.

Baron de Machicoulis. Rigtig! Vil Hr. de Nangis have den Uleilighed?

Edouard. Gjerne. (Afsides.) Hvilken elskværdig Tillid!

Grevinden. Bertrand, kom nærmere. Hvorfor holder De Dem borte? Skriv!

Bertrand. Grevinden er altfor artig.

Grevinden. Skriv et Navn, (sagte) min Mands Navn.

Bertrand. Ja, men jeg kan jo ikke skrive, Deres Naade. Jeg er en simpel Bonde. Jeg forstaaer ikke Noget af alt det Stads.

(Alle undtagen Bertrand lægge deres Stemmeseddel i Urnen.)

Edouard. Ere vi saa færdige? Lad os see. — Hr. de Machicoulis, een Stemme.

Baron de Machicoulis. Maa jeg bede Dem strax at brænde Stemmesedlen, Hr. de Nangis.

Greven af Fierdonjon (sagte til Marquis de Malespine). Jeg tør vædde paa, at han har skrevet sit eget Navn.

Edouard. Hr. de Fierdonjon, een Stemme.

Baron de Machicoulis (sagte til Marquis de Malespine). Vil De være enig med mig i, at han han har givet sig selv sin Stemme?

Greven af Fierdonjon (til Edouard). Vær saa god at brænde Stemmesedlen, min Herre.

Edouard. Hr. des Tournelles, een Stemme; Fru des Tournelles, een Stemme; Hr. de Thimbray, een Stemme. Det var s'gu løierligt. Hver har kun een Stemme.

Grevinden. Har En stemt paa mig? Han har taget feil; han vilde uden Tvivl give min Mand den.

Edouard. Nei ingenlunde, thi det er mig, som vil have Dem til Præsidentinde.

Greven af Fierdonjon. Men det er meningsløst!... En Dame kan ikke indtage Forsædet.

Edouard. Sagde De „meningsløst", min Herre? Udtrykket forekommer mig saa stærkt, at jeg maa bede Dem om at gjentage det.

Greven af Fierdonjon. Jeg sagde, at det ikke er Skik og Brug at lade en Dame indtage Forsædet.

Edouard. Jeg har for Skik, min Herre, aldrig at lade en Uforskammethed gaae saadan hen ... og ...

Grevinden (sagte). Men Edouard dog! (høit). Hurtig, ny Afstemning! (Sagte.) Edouard, stem paa min Mand. — Hr. de Thimbray, stem paa min Mand, han vil blive en udmærket Præsident. — Nu Uforsagt, stem med, min Ven. Jeg skal skrive for Dem. De stemmer paa Hr. des Tournelles, ikke sandt?

Bertrand. Ganske som det behager Grevinden.

Edouard (tømmer Urnen). Hr. des Tournelles, een Stemme; Hr. de Fierdonjon, Hr. des Tournelles, Hr. de Malespine, Hr. de Machicoulis, Hr. des Tournelles. — Hr. des Tournelles har fire Stemmer. — Naa hen i Lænestolen med Dem, Fætter.

Greven af Fierdonjon (sagte til Marquis de Malespine). Allerede Kabaler! Uh, jeg vil ikke længer være med i denne Bande.

Baron de Machicoulis (sagte til Marquis de Malespine). Hun vil regere det Hele.

Greven. Mine Herrer! Førend vi skride til vore Forhandliger, som Deres Velvillie overdrager mig at lede, vil jeg bede Dem om Tilladelse til at fremføre for Dem nogle almindelige Betragtninger over Sagernes nuværende Stilling i Europa. Jeg tør smigre mig med, at De ikke ville finde dem ganske uden Interesse.

(Han trækker en Tale op af Lommen; den er skreven paa temmelig mange smaa Ark Papir, som ikke ere sammenheftede.)

Edouard. Hvad Fanden! Vil De læse Alt det for os?

Greven. Kun den ene Side af Bladet er beskreven, og saa er endda det Halve Margen.

Greven af Fierdonjon (afsides). Det er blot for at tale alene, at han har ladet sig vælge til Præsident.

(Grev des Tournelles hoster og harker, sætter sine Briller paa og læser sin Tale i en eensformig Tone uden nøiagtig at følge Interpunktionen, som om det var en Andens Arbeide, han læste. Imidlertid hvisker Edouard til Grevinden, som gjør Tegn til ham, at han skal høre efter. Han bryder sig ikke derom og bliver ved; hun bliver utaalmodig og vender

ham Ryggen. Saa kalder han paa Bertrands Hund, klapper den, lader den give Pote o. s. v., og medens Greven holder et af de løse Blade, hvorpaa Talen er skreven, i Haanden, tager Edouard, uden at tænke derpaa, to eller tre af dem fra Bordet, ruller dem sammen i en Kugle og lader Hunden apportere dem, hvorved de rives i Stykker. Ingen bemærker det Uheld, der træffer Talen.)

Greven (læser). „Mine Herrer! Forsynets Veie ere beundringsværdige i deres — deres — u — i — gjen — nem — træn — gelige Viisdom. Der er intet Onde i Naturen, uden at det har sit Kor — rek — tiv. Hvilken Gift er saa frygtelig, at den ikke med Held kan bekæmpes ved de Lægemidler, som Naturens velgjørende Haand rækker os? Og ved en Viisdom, som man ikke noksom kan prise, see vi disse Lægemidler med kjærlig Rundhaandethed masseviis samlede i de Himmelegne, hvor Mennesket synes udsat for de største Farer. Reisende, som ere trængte ned i disse Egne, der stedse ere udtørrede af en blytung Solhede, fortælle os om visse Slanger, hvis ringeste Bid synes at maatte medføre en uundgaaelig Død. Men lad dem ikke glemme at sige os, at disse farlige Krybdyr sædvanligviis søge deres Ophold under de brede Blade af saadanne Planter, hvis Saft, dryppet i Saaret, strax bringer Liv igjen i det ulykkelige Offer og gjengiver det Sundheden. Mancenilletræet, hvis blotte Skygge er dræbende, voxer ifølge en af Gud sat Orden kun paa Bredden af Bølgerne, og Havets Vand er, som vi Alle vide, en sikker Modgift mod den Gift, som det udaander. Altsaa, mine Herrer, naar vi see et Folk overgivet til usalig Tvedragt eller sukkende under en Tyrans Jernsvøbe, saa lader os ikke hengive os til en ufrugtbar Fortvivlelse, men lad os hellere see os om efter det Hjælpe- eller Lægemiddel, som Forsynet uden Tvivl har ved Haanden."

Ridderen af Thimbray (afsides). Man skulde troe, at det var skrevet af en Apotheker.

Greven (læsende). Ja, mine Herrer, Historiens Læsning, som altfor ofte kun er en Tidsfordriv for Verdensmanden, vilde paa Grund af de Forbrydelser, hvis hæslige Billede

den tegner, være en Gjenstand for Modbydelighed og Rædsel for den Filosof, der er en Ven af Menneskeheden, hvis ikke den trøstende Tanke, at et skjult Forsyn leder Rigernes Skæbne, kom og støttede Bogen, der er nærved at falde ud af hans Hænder, og viste ham, at om end nogle Mennesker, glemmende de guddommelige Bud og givende sig hen som et Bytte for deres tøilesløse Lidenskaber, kun altfor ofte grave for deres Medborgere saavelsom for sig selv en Ulykkens Afgrund, saa findes der dog, saa at sige i Kraft af en fornuftmæssig Tingenes Sammenhæng, ogsaa andre Mennesker, dydige, af Himlen inspirerede Mennesker, hvis Mod bliver et Dige for Revolutionens ødelæggende Strøm, og som med deres mægtige Haand lukke det Svælg, der er nærved at sluge deres Fædreland". (Afsides.) Puh! (Læser.) „Der fandtes et Menneske .... svagt, mishandlet, fordømt til at tilbringe sit Liv i Lidelser ...."

Grevinden (soufflerer ham). Nei vist ikke. „En kristelig Taler har sagt."

Greven. Det er rigtigt .... „Der fandtes et Menneske ...." Om Forladelse, mine Herrer, det er et Blad, der er lagt forkeert .... Nei .... jeg kan ikke finde det .... Skulde det være gledet ud? Men, kjære Ven, da De skrev Manuskriptet af, var det jo komplet. Var det ikke saadan. „Der fandtes et Menneske, har Usurpatoren sagt ...." Nei saadan var det ikke. Jeg kan ikke begribe, hvor det er blevet af.

Ridderen af Thimbray. Mennesket fandtes, men Bladet blev borte, he, he, he!

Greven. Mon jeg skulde have brændt det? Det er aldeles ufatteligt.

Baron de Machicoulis. Medens Hr. des Tournelles leder sin Tale op, vilde De maaskee være saa artige, for ikke at spilde Tiden, at høre paa nogle korte Betragtninger, som de sidste politiske Begivenheder have givet mig Anledning til ....

Marquis de Malespine (samtidig). Jeg havde udarbeidet en lille Tale, og hvis de Herrer ville skjænke mig en halv Times Opmærksomhed ....

(Greven af Fierdonjon trækker sin Portefeuille op, Ridderen af Thimbray søger i sine Lommer.)

Edouard. Du barmhjertige Gud! De have hver sin Tale! Kusine, det er dog fortvivlet! Naar kommer vi til at spise til Middag. Hr. Bertrand, De skulde vel ikke ogsaa have en Tale?

Bertrand. Nei, Deres Velbaarenhed. Men hvis jeg turde, saa havde jeg jo nok et Par Ord at sige; men jeg er bange for at sige noget Vrøvl, for jeg er jo kun en simpel Bonde ....

Edouard. Tal De bare! Jeg er vis paa, at det, De har at sige, bliver meget morsomt. Stille, mine Herrer, stille! Hr. Bertrand har Ordet! (Han slaaer i Bordet.)

Bertrand. Ja, det, jeg vil sige, det er ganske simpelt. Jeg vilde bare sige, at med al Respekt for hele Selskabet, saa bliver dette hersens kun til Snak. Lad os lade Præsterne om at holde Prædikener. Vi Bønder behøver ikke saa mange kjønne Taler for at blive enige om, hvad vi skal gjøre. Dengang jeg var hos Jean Chouan, saa sagde han aldrig ret Meget til os. Han sagde: „Skal vi gaae hen og nappe de Blaa paa Gaarden Herbages?" Saa sagde vi: „Ja, vel!" Saa sagde han: „Har I Patroner," sa'e han, „er der nye Flintestene paa Jeres Bøsser." „Ja vel," sagde vi. Saa sa'e han: „Lad os drikke en Taar, Marche og Kongen leve!" sagde han. Saa klinkede vi og tog afsted.

Edouard. Bravo, min Salighed! Det bliver Hr. Bertrand, som vinder Prisen for Veltalenhed.

Bertrand. Da jeg kom herhen, saa bildte jeg mig ind, at De ikke behøvede alle disse kjønne Prædikener for at faae Mod til at tage fat. Jeg troede ganske ligefrem, at vi skulde sætte Tingene i Gang; jeg troede, at En for Exempel saadan havde sagt til mig: Uforsagt, Du skal gaae hen og overfalde Gendarmeriposten i ***. De, Hr. de Machicoulis,

skal med Respekt at melde, lade ringe med Stormklokken hjemme hos Dem. — De skal forsøge paa at faae Tag i Præfekten. — Ja saadan uden videre Omstændigheder meente jeg. Jeg havde taget Patroner med og fyldt min Feltflaske.

Baron de Machicoulis. For Pokker, hvor han gaaer paa!

Greven. Saa vidt er vi da Gud ske Lov ikke endnu.

Greven af Fierdonjon (til Bertrand). De er ikke her sammen med Jean Chouans Folk, gode Ven; De er sammen med dannede Adelsmænd, det er en heelt anden Sag. Hør i Ærbødighed og Taushed paa, hvad De ikke kan forstaae.

Bertrand. Ja, det siger jeg ikke Noget imod, men ....

Marquis de Malespine. Vi spørger Dem jo ikke om Deres Mening.

Grevinden. Hvad om vi gjemte vore Taler til en anden Gang, mine Herrer? Vi have nu saa mange vigtige Ting at ordne: De har nylig udvalgt en Præsident, men vi have mange vigtige Punkter at bestemme endnu. For Exempel, hvilket Navn skal vort Selskab bære? Vi maa have et Navn. I Historien, naar Talen bliver om os, maa vi have et Navn.

Greven af Fierdonjon. Nu, Historien vil sige: Greven af Fierdonjon .... Hr. des Tournelles ....

Greven. Min Kone mener, at det vilde være heldigt, om alle de Personer, som virker sammen i dette Foretagende, bar et Navn tilsammen, et Fællesnavn, et Kollektivum.

Edouard. Uh, Kollektivum! Det minder mig om min Latin: Turba ruit eller ruunt.

Greven af Fierdonjon. Meget vel! Hvorfor kunde vi ikke kalde os „De sande Adelsmænd“.

Edouard. Nei vi maa have et Navn, som falder rigtigt i Ørene, som i Melodramaerne: „Ridderen af Svanen“ ... „De frie Dommere“ .... Hvis vi kaldte os „Dødens Riddere!“ Det vilde være kjønt og klangfuldt.

Ridderen af Thimbray. Hvorfor ikke? Det er virkelig et ret smukt Navn.

Greven. Oh, det er lidt vel grufuldt, jeg ønskede hellere ....

Grevinden. Lad os hellere vælge et Navn, som minder om vor Sammensværgelses Maal: „Ulykkens Venner". Synes De om det Navn? Er det ikke Ulykkens Sag, vi forsvare? Dette Navn vil vinde alle ædle Hjerter for os.

Edouard. Ypperligt Indfald! Antaget!

Bertrand. „Ulykkens Venner!" det vil saadan sige, at dersom En raaber: „Hvem der?" og der ikke svares „Ulykkens Venner", paf — saa har han en Bøssekugle lige i ....

Edouard. De gaaer rask tilværks, Faerlil. Har De været med i Krigen, hvad?

Bertrand. Om jeg har, Herre? Jeg har i lang Tid ikke drevet nogen anden Haandtering.

Grevinden. Den Herre har været med i Vendée-krigen. Han var Major i den kongelige Armee.

Edouard. Ja, ja Chouankrigen .... en Skjærmydsel-krig .... bag Gjærderne .... Skud paa Efternølerne .... Hille den slemme Syge, det var en rar Krig! Man levede længe i de Tider.

Bertrand. Ja det kom an paa. Der er mange baade Unge og Gamle, som maaskee vilde befinde sig vel den Dag idag, hvis de ikke var døde i den „rare Krig". Der er Nogen, som forundrer sig over at see Kornet voxe saa høit op paa nogle Steder, som jeg nok kjender .... det kommer af de Mennesker, man har begravet der. Jeg, som taler med Dem, Herre, jeg har seet mere end een Træfning, hvor de, som slap vel fra den, skyldte vor gode hellige Frue et ordenligt Voxlys. En Dag paa Heden ved Gros-Sablon var vi to Hundrede, som havde at gjøre med omtrent ligesaa mange Blaa. Vi bankede dem af, men om Aftenen var vi kun fem og fyrgetyve til at spise Suppe.

Edouard. Det var ikke saa ilde. Det har været en tvivlsom Affære. Og hvormange blev der tilovers af de Overvundne?

Bertrand. Ikke en Eneste.

Edouard. Det var virkelig ikke ilde besørget.

Greven. Naar disse Herrer taler om Krig, saa faaer vi aldrig Ende paa det.

Grevinden. Det bliver nødvendigt, at „Ulykkens Venner" bærer et eller andet Tegn, ved Hjælp af hvilket de kunne give sig tilkjende for ....

Baron de Machicoulis. For Politiet? Nei fy for Pokker, nei.

Grevinden. Jeg mener et hemmeligt Tegn. For Exempel: Enhver af os .... Enhver af Dem, mine Herrer, kunde jo bære en Dolk af en vis Form.

Edouard. Ja en Dolk! naturligviis! Der kan ikke tænkes nogen Sammensværgelse uden Dolke. Hævnens Dolk .... det hemmelighedsfulde Sværd .... Har De seet Melodramet: „De frie Dommere".

Greven af Fierdonjon. Ja .... en Dolk .... ja, det kan jeg ikke indsee kan skade .... og det kan maaskee blive nyttigt.

Bertrand. Ja det er ligegodt et rart Vaaben, og saa sees det ikke. Man skal støde fra oven og nedad. (Gjør en Bevægelse som et Dolkestød.) Om Forladelse, Herre, men saadan .... det er for at Blodet ikke skal sprøite ud, men kan kvæle Dem lige paa Stedet.

Baron de Machicoulis. Uh, det er da afskyeligt! Vi vil ikke myrde Nogen, vi behøver ikke Deres Underviisning.

Bertrand. Ja men hvad skal vi saa med den?

Ridderen af Thimbray. Det er et Kjendemærke, men franske Adelsmænd betjene sig aldeles ikke af slige Vaaben.

Bertrand. Da havde dog Lescure, Charette, La Rochejaquelein og alle de Herrer paa den Tid Dolke .... og den, som vilde have taget dem i Kraven, havde faaet at see, at de forstod at lege med saadan en Tingest.

Grevinden (afsides). Det Menneskes Ord faaer En til at gyse.! (Høit.) Dolkens Hefte skulde vel være hvidt .... det er jo vor Farve .... af Elfenbeen eller Perlemoer med Indlægning af Sølv. Jeg skal tegne en Model dertil. Og paa Bladet skulde der saa graveres Ordet „Troskab", men paa Latin. Vilde det ikke være ret smagfuldt?

Edouard. Hurra for min Kusine, hun er, min Tro, skabt for Sammensværgelser! Hun er ligefrem mageløs til det Brug. Bryd Dem blot ikke om Deres Dolke, kjære Kolleger; jeg tager til Spanien, det er det Land, hvor det meest Udsøgte i den Genre fabrikeres. Selv Kvinderne bære Dolke i deres Livstykker og Strømpebaand. Det har en Dragonofficeer, som lige er kommet derfra, fortalt mig. Ja man maa alvorlig talt tage sig iagt med dem, de er lumske som bare Fanden.

Ridderen af Thimbray. Deres Ven maa altsaa have undersøgt disse Farvande, siden han gjorde saa skjønne Opdagelser der. He?

Bertrand. Aa, De med Deres Perlemoers- eller Elfenbeensdolke! Det er godt nok til Stads; men skal man rigtig aarelade en af de Blaa, hvad siger De saa om saadant et godt stort Værktøi som dette her? (Han trækker en stor Kniv frem.) Det er noget klodset, men det er temmelig billigt. En Dag saa snubler jeg over en stor Steen, og der laae jeg. En af de Blaas Officerer sætter mig Knæet paa Maven, løftede Sabelen og sagde, at jeg skulde overgive mig. Men jeg sagde til ham, ligesom Jean Chouan pleiede at sige: „Der er ingen Ting iveien" og saa planter jeg min Kniv lige i Munden paa ham. Han aad den, ved den levende Gud, som om det havde været en Skeefuld Suppe. Se, man kan endnu see Mærket af hans Tænder paa Bladet.

Grevinden. Uh! tag den afskyelige Dolk bort! Det er som jeg saae den fuld af Blod.

Greven. Lad være med det, min Ven. Der er slet ikke Tale om Sligt. Lad os beskæftige os med det Foreliggende.

Bertrand. Ja, ja da. Naar skal der ringes med Stormklokken?

Baron de Machicoulis. Stormklokken! Hvad tænker De paa? Husker De Gendarmeriet og Garnisonen i ***?

Marquis de Malespine. Og Præfekten, som vilde lade os Alle arrestere?

Ridderen af Thimbray. Fanden staaer i den Karl.

Greven af Fierdonjon. Frugten er ikke moden endnu, min Fa'er.

Bertrand. Ja, om den ogsaa var raadden, turde I minsæl ikke plukke den.

Greven. See nu er vort Selskab omtrent organiseret. Hvilke skulle dets første Arbeider være?

(Almindelig Taushed.)

Baron de Machicoulis. Det vilde være bedst i al Stilhed at bearbeide Gemyterne for at trække dem fra Usurpatoren. Dersom det var muligt at finde paa en Maade til hemmeligt at faae de korte Betragtninger trykt, som jeg ....

Marquis de Malespine. Man kunde jo samtidig trykke den Tale, som jeg ....

Greven. Ja, og min med, naar jeg faaer fundet den. Jeg kan ikke troe, at den er bleven borte.

Ridderen af Thimbray. Det Vanskelige vilde være at finde en honnet Bogtrykker.

Marquis de Malespine. I Nødsfald kunde man jo lade Afskrifter sætte i Omløb.

Greven af Fierdonjon. Ja, men man kjender vore Haandskrifter.

Marquis de Malespine. Hvis Grevinden vilde paatage sig den Uleilighed? En Damehaand vækker ingen Mistanke.

Greven. Nei gjør bare ikke det. Alverden her kjender min Kones Haand.

Ridderen af Thimbray. Saa kommer den Ulempe til, at saa faa Folk i denne Egn kan læse. (En Pause.)

Bertrand. Vil De høre paa mig et lille Øieblik? Jeg seer, at det ikke vil gaae, og at der ikke er Mange iblandt os, som har Lyst til at vove deres Hals for den gode Sag. Der falder mig Noget ind. Naar jeg siger, at det falder mig ind, saa mener jeg, at det falder mig ind igjen, for jeg har meget tidt tænkt paa det. Jeg er kun en simpel Bonde. Jeg bliver gammel og duer ikke mere .... men alligevel ....

Greven af Fierdonjon. Alligevel forstaaer De meget godt at skyde Agerhøns overalt, hvor De finder dem.

Bertrand. Det skal jeg aldrig fragaae. Jeg skyder ganske godt endnu. — Naa — jeg sagde saadan til mig selv: Man maa gjøre Noget for den gode Sag. Det, som hindrer vor Konge i at komme tilbage, er denne hersens Anden, som har taget hans Plads. Men han er dog ikke Djævlen selv. Hans Skind er da ikke saa haardt som en Egeplanke, og jeg har seet nogle Karle, der med et Knivstik borede en to Tommers Egeplanke igjennem.

Greven. Hvor vil De hen med det?

Bertrand. Nu kommer det. Jeg sagde saa til mig selv: Jeg er gammel, det er vist, men jeg føder dog alligevel min Kone og min Dreng. Dersom jeg døer, maa de tigge deres Brød. Dersom nu de Herrer vil undertegne et Stykke Papir, saadant et, der sikkrede dem en Pension paa tolvtusinde Livres efter min Død, saa skal jeg love Dem at gjøre dette hersens. Jeg tager til Paris; jeg sørger for at faae Keiseren at see; dersom jeg kan komme ind paa ham, saa en Arm kan naae ham, saa indestaaer jeg for, at han er leveret. Dersom jeg ikke faaer Ram paa ham, naa, saa kan en Anden gjøre det, som jeg havde villet gjøre. Saa skyder man mig; godt; men saa vil jeg sige til mig selv: Saa har idetmindste min kjære Kone og Dreng Brødet.

Greven af Fierdonjon. For en Ulykke, det vilde jo være at faae os Allesammen skudt.

Edouard. Jeg troer, Fanden rider ham. Myrde Keiseren! Han er jo værre end en spansk Munk.

Baron de Machicoulis (sagte til Grev des Tournelles). Skulde den Slubbert ikke være Spion?

Bertrand. Papiret, forstaaer sig, maatte lægges paa et sikkert Sted. Man skulde først vise det frem efter min Død.

Grevinden. Det Menneske forfærder mig i allerhøieste Grad. Det er en skrækkelig Bandit.

Greven. Min Ven, Deres Forslag er meget eiendommeligt; vi maatte jo have en Tillid til Dem, som ....

Bertrand. For en Ufærd! De vover kun tolvhundrede Francs Alle tilsammen, og jeg vover min Hals.

Greven af Fierdonjon. Javel; men hør nu, gode Mand, naar De nu engang er kommen til Paris og lader Dem smøre lidt af Politiet, og De saa siger Alt.

Bertrand. Troer De, at jeg er Mand for at melde Dem? Jeg skal minsæl snart vise Dem, hvad for en Slags Mand jeg er. (Han knapper sin Kofte op og tager af en Læderpose, der hænger paa hans Bryst, et Stykke Papir, som han kaster paa Bordet.) De, som kan læse, læs dette Papir, læs!

Edouard. Det er noget fedtet, det Papir, men lad gaae. (Læser.) „Jeg, Generallieutenant i Kongens Armeer, gjør vitterligt for alle Vedkommende, at Josef Bertrand, kaldet Uforsagt, Major i vor Armee, altid har opført sig ærligt og bravt ved enhver Leilighed. Hans Mod og Hengivenhed ere hævede over enhver Lovtale. I den Anledning har jeg leveret ham dette Vidnesbyrd i det Haab, at det engang vil komme ham til Nytte.

Undertegnet: Henri de la Rochejaquelein.

Hovedkvarteret i S...y 179..."

Bertrand. Hvem af de Herrer kan fremvise et Papir, underskrevet af en ærlig Mand, som indestaaer for hans Ære og Troskab?

Grevinden (seer ud i Gaarden). Du store Gud! Hvad seer jeg?

Greven. Hvad er der nu igjen? Er det en Edderkop?

Edouard. En Gendarm rider ind i Gaarden.

Alle (reiser sig). En Gendarm!

Greven. Vi er opdagede! Det er ude med os!

Baron de Machicoulis. Des Tournelles .... Grevinde .... skjul os .... lad os slippe ud .... De indestaaer for os .... vi er i Deres Huus!

Grevinden. Hvad skal vi gjøre? O min Gud!

Greven af Fierdonjon. De skal idetmindste bevidne, at jeg er kommet her mod min Villie og absolut uvidende om, hvad man havde for.

Baron de Machicoulis, Marquis de Malespine og Ridderen af Thimbray. Og jeg med.

Greven. Tvertimod. Det er Dem, som har forledt mig; slæbt mig med! Det kan Deres Taler bevidne.

Alle. Ak vore ulykkelige Taler! (De river dem itu og kaster dem ind i Ilden.)

Grevinden. Edouard, forlad mig ikke!

Bertrand. Der er ingen Ting iveien. Der er kun een Gendarm, siger De?

Greven. Jeg seer En til ved den store Port. Hele Huset er omringet.

Alle. Omringet!

Edouard. Men hvem siger, at den Gendarm kommer for at arrestere Dem? Det er en Ordonnans ....

Baron de Machicoulis. Ja, en Ordonnans fra Præfekten for at arrestere os.

Bertrand. Jeg har en toløbet Bøsse. Der er Ingenting iveien, som han sagde, Jean Chouan.

Grevinden. Gaa ad den lille Dør der, ud i Haven! Der er Nøglen til Bagporten; naar der blot ikke er sat Vagt ved den! Lad os idetmindste sværge hverandre indbyrdes aldrig at forraade hverandre.

Greven af Fierdonjon. Kom bare med Nøglen. (Han løber ud med Baron de Machicoulis og Ridderen af Thimbray.)

Grevinden (til Greven, som ogsaa vil flygte). Hvor vil De hen? Bliv. De kan, De bør ikke gaae herfra.

Edouard. De gaaer meget let fra Koncepterne ....

Grevinden (til Edouard). Tal med den Soldat, Deres Epauletter ville imponere ham.

Bertrand (undersøger Fængkrudtet paa sit Gevær. Til sin Hund). Pas paa, Medor! pas paa, min Dreng!

Grevinden. Uforsagt! for Guds Skyld! Lad der ikke flyde en Draabe Blod her! Det vilde blive min Død.

Bertrand (rolig). Jeg skal nok vente med at skyde, til De giver mig Tegn dertil.

12te Scene.

De Forrige, En Gendarm.

Gendarmen. Hr. Greve des Tournelles? Er det ikke her? Et Brev fra Præfekten.

Edouard. Kom her med det, Kusine.

Gendarmen. Vil De undertegne min Timeseddel og sætte Klokkeslettet til.

Grevinden (til Greven). Skriv under min Ven. Edouard, byd den Mand et Glas Viin, han maa være tørstig. Han har uden Tvivl redet stærkt.

Edouard (skjænker for Gendarmen). Naa, saadan Viin har I nok ikke i Marketenderiet.

Gendarmen. Aa nei, Hr. Løitenant. (Han drikker.) Paa Herrens, Fruens og hele Selskabets Sundhed .... Naa der er I, Fa'er Uforsagt. Tag Jer iagt, Korporalen siger, at hvis han griber Jer end een Gang i at jage uden Bevilling, saa lader han Jer nappe.

Bertrand. Der er ingen Ting iveien.

Greven (til Gendarmen). See der staaer: modtaget.

Gendarmen. Saa siger jeg Grevinden saamange Tak for Deres Artighed. (Gaaer ud.)

13de Scene.

Greven. Grevinden. Edouard. Bertrand.

Greven (til Grevinden). Luk det Brev op — jeg tør ikke læse det.

Grevinden (aabner Brevet og gjennemløber det). O Himmel!

Greven (skjælvende). Ih Gud bevares!

Grevinden. Er .... det muligt! .... De er udnævnt til Kammerherre hos Keiserinden.

Greven. Nei, er det sandt! Det var jo mageløst!

Grevinden (koldt). Det er skeet uden Ansøgning. (Edouard bryder ud i Latter.)

Greven (sagte). Men hvad har vi dog gjort, og hvilken uforsvarlig Overilelse ....

Grevinden. Tys! Lad os glemme denne Dag .... Min Ven Bertrand, besøg os engang imellem. Geneer Dem aldrig for at jage paa vore Jorder .... og her .... her er Noget til at kjøbe Deres gode Kone en ny Hue for. (Hun byder ham Penge.)

Bertrand. Min Kone trænger ikke til nogen Hue.

Grevinden. Og paa vor Taushed kan De stole.

Bertrand (med et haanligt Smiil). Jeg seer, at De stoler paa min.

Grevinden. Ja, min kjære Bertrand, den stoler jeg paa. Men skulde der ikke være Noget, som De vilde ....

Bertrand. Stol De kun paa den. Naar jeg rigtig tænker efter, saa er det bedre at gaae paa Agerhønejagt. Deres Naade og de Herrer, Deres Tjener. — Medor (fløiter) her! (Han gaaer.)

Edouard (raaber ud ad Vinduet). Halloi, hoi, mine Herrer! Godt Nyt! Det var blind Allarm! ... Kom kun ind! Ha, ha, ha, der er En, som er faldet i Parken .... han er overdækket med Snavs! .... Kom kun, kom bare! — Kusine, De maa beskytte mig ved Hoffet; De maa tale til Keiseren om de kjærlige og ærbødige Følelser, jeg nærer for ham.

Grevinden (bebreidende). Edouard!

Greven. Hvad skal jeg sige til dem?

Grevinden. Overlad det til mig!

14de Scene.

Greven. Grevinden. Edouard. Baron de Machicoulis. Greven af Fierdonjon. Marquis de Malespine. Ridderen af Thimbray.

(Greven af Fierdonjon drypper af Vand og Mudder.)

Greven af Fierdonjon. Det er dog et forbandet Sted. Jeg bliver lam Resten af mit Liv. — De siger, at der er ingen Fare?

Grevinden (til Greven af Fierdonjon). Hvad er det, Hr. Greve?

Baron de Machicoulis. Da han løb, faldt han i Parken, og Nøglen, som han havde i Haanden, ligger paa Bunden af den. Uden det vilde vi allerede have været ude paa den anden Mark. Men have Gendarmerne arresteret Bertrand? jeg seer ham ikke.

Grevinden. Nei, men den Efterretning, som vi har modtaget, er meget sørgelig, forsaavidt som den absolut tilintetgjør vore Planer.

Greven af Fierdonjon. Aa — naar det ikke er Andet ....

Grevinden. Der er ramt os noget ganske Uventet. Vi er nødte til strax at reise til Paris. Min Mand er bleven udnævnt til Kammerherre hos Keiserinden, og hvis han afslog det, vilde han udsætte baade sig selv og sine Venner ....

Edouard. Han modtager Udnævnelsen, han opoffrer sig? Seer De, hvor min stakkels Fætter er overvældet.

Greven af Fierdonjon (afsides). Kammerherre hos Keiserinden! Et deiligt Embede! (Høit.) Kunde De ikke give mig Noget at skifte med? (Han gaaer.)

Baron de Machicoulis. Jeg seer nok, at jeg ikke har Noget at gjøre her mere. (Gaaer.)

Grevinden (følger ham ud). Farvel, kjære Baron! lader os bevare os til lykkeligere Tider.

Ridderen af Thimbray (til Greven). Hør, gode Greve, min Søn skal snart udskrives. Han studerer i Paris

Det er et særdeles dygtigt ungt Menneske; skulde han ikke ved Hjælp af Deres Indflydelse kunne .... (Han hvisker ham i Øret.)

Marquis de Malespine. Siden De tager til Paris, tør jeg saa haabe, at De vil være saa god at anbefale mig til Overdommeren angaaende den forbandede Proces, som .... (Han hvisker ham i Øret.)

Greven. Værer forvissede om, mine kjære Venner, at jeg aldrig skal glemme Dem .... og dersom den Dag skulde oprinde .... Ak! .... Farvel, mine kjære, gode Venner. (Marquis'en og Ridderen gaae.)

Edouard. Naa, Kusine, naar skal jeg saa omvendes?

Grevinden. Lad mig om det Hele. Jeg vil, at De inden to Maaneder skal være Kaptain i Garden. (Til Greven.) Min Ven, De maa tage til Paris imorgen og takke Hans Majestæt for den Naade, han viser Dem. Jeg skal komme, saasnart som mine Hoftoiletter ere færdige. Edouard vil ledsage mig til Paris.

Edouard. Ja, lille Kusine, jeg skal ledsage Dem til Paris. (Assides.) I Parademarsch!

S. Schandorph.

Strauss: Den gamle og den nye Tro.

Den berømte Forfatter af „Jesu Liv", hvis Ungdoms- og Manddomsaar forbittredes ved saa hadefuld en Modstand og saa haardnakket en Forfølgelse, er efterhaanden, alt som Stemningen, især ved Bruno Baurs og Feuerbachs seirrige Virksomhed, blev vundet for ham, gaaet over til at blive en af den tydske Literaturs Patriarker. Den tydske Dannelse seer i ham en af sine første Repræsentanter, han spiller i Videnskaben en lignende Rolle som Auerbach, hans personlige Ven og Aandsbeslægtede, i Skjønliteraturen. Selv Kredse, hvis Samfundsstilling synes at maatte paabyrde dem Pligter mod det Officielle, have sluttet sig til Strauss og knyttet ham til sig. Hans Forelæsninger om Voltaire holdtes ved et Hof og for en Prindsesse. Til Gjengjæld har da Strauss i de senere Aar bestandig viist sig i høi Grad loyal. Han har endog for 3 Aar siden havt Tid og Lyst til i en Avis at deltage i Striden om, hvorvidt det nye tydske Riges Fane skulde være sort-hvid eller sort-rød-gylden og erklæret sig for den førstnævnte Farveblanding. Ligesom flere af Tydsklands nulevende ældre Forfattere frembyder han Billedet af den Modsætning at være afgjort frisindet i religiøs og moralsk Henseende, men overveiende konservativ i politiske og sociale Spørgsmaal. Ligesom den ellers saa radikale Auerbach endnu bestandig tænker „patriarkalsk" om Kvinden og Kvindesagen, saaledes forsvarer Strauss Krigen som uundværlig og Monarkiet som „noget Gaadefuldt, tilsyneladende Absurd, hvis Fortrin beroer paa et Mysterium."

Fyrst Bismarcks nys aabnede Felttog mod Kirken, et Felttog, der synes Strauss neppe mindre betydningsfuldt end Krigen mod Frankrig, har foranlediget Strauss's nye Skrift; han har følt sig kaldet til engang paa egne og Meningsfællers Vegne at aflægge en sammenhængende Troesbekjendelse, af hvis kritiske Halvdel det Følgende er et Excerpt. Istedetfor med Aarene at blive mere tilbageholdende er Strauss bleven mere radikal. Man sammenligne blot det nye Værk med hans gamle Afhandling: „Om det Blivende og Forgængelige i Kristendommen", der i alt Væsenligt staaer paa den moderne liberale Rationalismes Grund. I Bogen „Den gamle og den nye Tro" kaster Strauss alle Broer af bagved sig. Hans første Spørgsmaal er dette: Ere vi endnu Kristne?

Kristne, i hvad Mening? For at finde den oprindelige og uforfalskede Mening af Ordet, er det nødvendigt at gaae tilbage til den kristelige Læres ældste Grundform, det apostoliske Symbolum, der er inddelt i tre Artikler efter den guddommelige Treenigheds Skema. Dette forklares først nøiere i de senere Troesbekjendelser. Den athanasianske lyder saaledes: Den katholske Tro er, at vi ære een Gud i Treheden og Treheden i Eenheden uden hverken at blande Personerne sammen eller at dele Væsenet. For nulevende Mennesker er det direkte umuligt at tænke det Allerringeste ved en saadan Formel. Den første Artikel dreier sig om Gud som Verdensskaber. Den opstiller som Dogme den jødiske Kosmogoni, ifølge hvilken Solen skabes paa den fjerde Dag, efterat der i tre Dage har været Afvexling af Dag og Nat, fremdeles Jorden flere Dage før Solen, og ifølge hvilken, medens der til Jordens Skabelse og Udstyring bruges fem Dage, der til det hele øvrige Universum kun anvendes een. De geologiske Indsigelser ere bekjendte. Den ærligt Troende, der ikke indlader sig paa perfide Fortolkningskunster, er her overbeviist om Sandheden, da Bibelen er Guds Ord. Eller er den maaskee ikke Guds Ord? Hvorledes kunde Micha da spaae, at Jesus skulde komme til Verden i Bethlehem, eller Jesaias 150 Aar før Cyrus

spaae om ham og nævne hans Navn? Desværre veed vi nutildags, at Micha ikke i fjerneste Maade har tænkt paa Jesus, der desuden slet ikke er kommet til Verden i Bethlehem, men i Nazareth, medens de to Stamtræer, der skulde bevise, at han virkelig er Davids Efterkommer, kun bevise, at han paa den Tid, de bleve affattede, endnu uden videre antoges for Josefs Søn; og for det Andet er det ikke ufatteligt, at Jesaias spaaer om Cyrus, siden den Del af Jesaias, der dreier sig om ham, blev skreven under hans Regering. Allerede i lang Tid existerer der for os blandt de bibelske Forfattere ikke mere nogen Moses eller nogen Samuel, vi vide, at deres Bøger ere senere Kompilationer, der med liden Kritik og megen Tendens ere blevne sammenarbeidede af ældre Skrifter. Hvad Syndefalds-Læren angaaer, hvis Forfatter oprindeligt har villet forklare Ulykkens og Dødens Opstaaen ved Hjælp af Slangen (hvormed han meente Krybdyret Slangen), da gjorde en senere Tids Omfortolkning først Slangen til Djævelen — og vi vide, hvad Djævletroen har udrettet — dernæst Døden til den aldrig ophørende Fordømmelse, Arvesynden, hvilken den augsburgske Konfession bestemmer saaledes, at efter Adam fødes alle naturligt avlede Mennesker (her holdes Plads aaben for Kristus) med Synd ɔ: uden Gudsfrygt, uden Tillid til Gud og med den onde Lyst. I hvilken Grad en saadan Fordømmelse, som den Enkelte ikke selv har paadraget sig, oprører al Fornuft og Retsfølelse, behøver ingen Udvikling. Det er for at oprette den af Djævelen som Slange anrettede Skade, at Kristus kommer til Verden. Gives der nu ingen Djævel, hvis Værk skal ødelægges, da synes ogsaa hans Overvinder at maatte falde bort som overflødig. — Vi gjennemlæse den anden Troesartikel. Hvad der skal forstaaes ved „Faderens enbaarne Søn" begribe vi ikke mere. Ved Ordene „undfanget af den hellige Aand, født af Jomfru Maria" spore vi mythologisk Luft, kun synes de græske Gudeavlinger os bedre opfundne. Helvedfarten kjendes ikke af en eneste Evangelist, Opstandelsen omtales ikke af Nogen, der selv har seet

den, Himmelfarten er bleven os meningsløs, da vi ikke mere have nogen Guds Trone over os, og da en Svæven op gjennem den astronomiske Himmel for at naae den dogmatiske Himmel maatte fortsættes i det Uendelige uden at naae sit Maal; endelig er en Tilbagevenden paa den yderste Dag for at dømme bleven os et tomt Ord. Nutidens Mennesker troe enten, at Livet ender med Døden, eller at der følger en Dom paa den Enkeltes Død. Denne Artikel kaldes i den lutherske Katekismus den om Forløsningen, hvilken, som det hedder i Hebræerbrevet, ikke er bragt tilveie ved Blod af Bukke og Kalve, men ved Kristi eget Blod. Denne Lære er da voxet frem af det gammeljødiske Offervæsen, kun at Menneskeofferet er en endnu lavere Forestilling end Dyreoffret. Den Betingelse, under hvilken Gud alene kunde og vilde tilgive de Mennesker, han havde skabt, var den, at Jesus lod sig slagte som Offerlam. Her lurer en Rede af de raaeste Forestillinger. Det at straffe den Ene for den Anden, den Uskyldige for den Skyldige er for os at handle som en Barbar, det at betragte det som ligegyldigt, hvem der betaler den moralske Skyld, er for os at tænke som en Barbar. For os gjør det ingen Forskjel, om Talen er om et Menneske eller om et Gudmenneske. Luther siger: Troer jeg, at kun hans menneskelige Natur har lidt for mig, da er Kristus mig en slet Frelser og behøver selv en Frelser." Vi begribe neppe, at der engang har været Mening i Sligt. — Den tredie Artikel gaaer ud paa, at for at virkeliggjøre den Syndernes Tilgivelse, der er blevet erhvervet ved Kristus, maa den hellige Aand træde til: den virker gjennem Kirken og Naademidlerne. I den lutherske Kirke prædikes Guds Ord o: den Lære, at det ei kommer an paa Gjerninger, men paa Tro. Denne Lære havde sammenlignet med Katholicismens det Fortrin ei at splitte den sædelige Fordring, men er nærmere betragtet deels overspændt, deels netop farlig for Sædeligheden. Ved Siden af Ordet virke Sakramenterne. Striden om, hvorvidt og paa hvilken Maade Noget af Kristi virkelige Legeme nydes ved Nadveren, er bleven os uforstaaelig. Hvad Daaben angaaer,

da blive de Millioner af Hedninger, der levede, før den indstiftedes, de Millioner Ikke-Kristne, der ei vide af den, de Smaabørn, der døe før Daaben, udelukkede fra Himlen. Legemets Opstandelse, der i Oldtiden forstodes bogstaveligt, bringer i vor Tid selv de Troende i Forlegenhed. Før lod man Almagten sammensanke de adsplittede Knokler og restituere de tilintetgjorte Legemer, nu tvinger Naturvidenskabernes Udvikling de Troende til en ganske anderledes spiritualistisk Anskuelse. De Opstandne indgaae i det evige Liv, dog ikke alle. Fordømt er for det Første hele Menneskeheden før Kristus, dernæst alle Hedninger, Jøder, Muhammedanere, Kjættere og Ugudelige, ja Forholdstallet er dette, at ei En af Tusinde frelses. Forholdet er som mellem Dronningen i en Bikube og alle Bierne.

Dette er Omridset af den gamle Kirketro, der fra Reformationstiden gik over i den nyere Tid, Denne Tids første Bevægelser spores i det 17de Aarhundrede i England og Holland hos de saakaldte Fritænkere eller Deister, og gik derfra over til Frankrig, hvor Filosofien førte den store Verdenskamp, medens Reimarus i Tydskland begyndte en beslægtet Bestræbelse. For Reimarus er Patriarkerne egennyttige og lumske Mennesker; David, Manden efter Guds Hjerte, en vellystig Despot; Jesu Disciple stjal hans Liig for at grunde en ny Religion paa dets Forsvinden; det kristelige Troessystem strider mod alle sunde Begreber. Af denne grelle Modsigelse mellem den gamle Kirketro og den nye Oplysnings reent negative Resultater udsprang Rationalismen som et Kompromis: I den bibelske Historie var Alt gaaet naturligt og ærligt til. Underne beroede ei paa Bedrag, men paa Misforstaaelser, idet snart Øienvidnerne og Historieskriverne holdt Begivenheder for Mirakler, der ei vare det, snart Læseren opfattede som Mirakel, hvad Fortælleren slet ikke vilde have saaledes forstaaet. Træet i Edens Have var f. Ex. et Gifttræ, deraf Forbudet. Man saae engang en Slange spise deraf uden at døe, fordi den som giftigt Dyr kunde taale Giften, og antog derfor Forbudet for begrundet paa en Usandhed. Slangen talte ei, men viste ved sit Exempel til-

syneladende Frugtens Uskadelighed. Ligeledes hvor Talen er om det nye Testamente: Jesus er ei opstaaet, men hans Liig er ligesaalidt blevet stjaalet. Han var simpelthen ei død og levede endnu nogen Tid mellem sine Disciple. Det er af denne naive Rationalisme, at den moderne rationelle Bibelkritik har udviklet sig.

Ligheden imellem Buddhaismen og Kristendommen var tidligt paafaldende: begge indeholde en Protest mod Præstevæsen, Ceremonivæsen, Værk- og Skinhellighed og henvise til Ydmyghed, Kjærlighed og Selvfornægtelse. Imidlertid har Cakjamuni brudt paa en mere afgjørende Maade med Brahmanismen end Jesus med Mosaismen; thi han fjernede ikke blot dens Kastevæsen, men dens hele Bodsvæsen og Mythologi. Han lærte en Religion uden Guder eller Gud, og var skjøndt Religionsstifter en Atheist. Han stræbte gjennem Afdøen fra Kjærlighed til Livet bort fra Livet med dets Lidelse tilbage til det smerteløse Intet. Han var Nihilist, Kristus Dualist.

Kristus byder sine Disciple fremfor Alt at tragte efter Guds Rige, at samle sig uforgængelige Skatte i Himlen, ikke forgængelige paa Jorden. Han priser dem lykkelige, der ere fattige og undertrykte, da deres Løn i Himlen vil være des større. Stræben efter jordisk Gods betragtes som et Onde. Saaledes blev en Kultus af Armod og Tiggeri fælles for Kristendommen og Buddhaismen. I sin Forkjættren af Erhvervedriften, den Drift, vi skylder Handel og Industri og alle store praktiske Foretagender, har Kristendommen viist sig som et direkte kulturfjendtligt Princip. Sin Bestaaen mellem Kulturfolkene frister den kun derved, at disse ere svage og undertiden hykleriske nok til at tilskrive den selv og ikke Kulturen de Ændringer, den fordrer. Ligesaalidt har Kristendommen et Ord tilovers for de politiske eller borgerlige Dyder. Ordet: Giv Keiseren hvad Keiserens er o. s. v. er kun et undvigende Svar. Ja selv for det huslige Livs, Familielivets Dyder kan Jesus ei være Forbilledet, da han selv var uden Familie;

han synes ikke at have staaet i noget kjærligt Forhold til sin Moder; han har sat den ugifte Stand over den gifte, han synes at have havt fordomsfulde Meninger om Ægteskabets Uopløselighed, og Konsekvensen af hans Lære: at den, der seer paa en Kvinde med Begjær, bedriver Hoer med hende i sit Hjerte, vilde være den, at indre Utugt gaaer forud for ethvert Ægteskab, der ei er Fornuft- eller Konveniensgiftermaal. Man maa nu imidlertid huske, at Jødernes Stilling dengang overfor Rom var Polens i vore Dage overfor Rusland, man var afspærret fra alle offenlige Interesser, og der var ikke andre Veie aabne end enten Sammensværgelse eller Sværmeri. Endmindre var der Tale om høiere Kultur, Forfining af Sæderne eller Forskjønnelse af Livet ved Videnskab eller Kunst, Jødefolkets Opløsning var umiddelbart forestaaende. Livet i Galilæas Landsbyer kan man ikke forestille sig smudsigt og elendigt nok. Deraf Længslen mod Himlen. Klart er det, at Jesus har troet at kunne oprette Messiasriget. Hans Død var en for ham selv uventet, for Disciplene rædselsfuld Begivenhed, der syntes at ødelægge hans Værk. Hans Værk blev reddet ved Historien om hans Opstandelse, som Strauss ikke betænker sig paa at kalde „en verdenshistorisk Humbug". Og hertil knytter sig Forventningen om hans Gjenkomst, hvilken som bekjendt de første Kristne troede forestaaende i en nær Fremtid, hvilken Paulus haabede at opleve og i Forventningen om hvilken Kristenheden stadig har følt sig skuffet.

Saaledes have vi da opgivet den hele kirkelige Forestilling om Kristus, og det Spørgsmaal opstaaer nu, om han ikke maaskee som historisk Person dog er af den Art, at vor religiøse Følelse er knyttet til ham. Hertil maa fremfor Alt svares, at vi vide altfor lidt om ham dertil. Hans Livsbillede er af Evangelisterne bleven overstrøget med altfor mange overnaturlige Farver, og vi besidde slet ingen Efterretning om ham fra et naturligt, fornuftigt Synspunkt. Vi vide saa lidt, at vi end ikke bestemt kunne sige, hvorvidt hans sidste haabløse Ord paa Korset ikke ere fremgaaede af en til

det sidste Øieblik vedligeholdt sværmerisk Forestilling om Hjælp fra Englelegionerne. Saameget vides, at han har ventet i den allernærmeste Fremtid at kunne aabenbare sig i Himlens Skyer for saaledes at aabne sit Messiasrige. Han var da efter vore Begreber en Sværmer, hvormed intet Beskæmmende skal være sagt, men det er da nødvendigt at stille hans Indflydelse under Fornuftens Kontrol. Indirekte har man bestandig korrigeret ham. Man gav i Middelalderen Afkald paa de jordiske Goder og den Enkelte var eiendomsløs, men man hjalp sig; thi Klosteret var rigt. Man vendte ikke Kinden til mod Slaget, thi den fromme Middelalder var saa stridslysten som kun nogen Tid; men man fredlyste enkelte hellige Mænd. De brave Husmødre sørgede saa godt som mulig for den Dag imorgen, men man havde kun en halvveis god Samvittighed derved. Hvor Reformationen greb ind imod Askesen, meente den kun at ramme katholske Udvæxter paa Kristendommen.

Men, siger man, denne Mand, som I kalde en Sværmer, har prædiket Kjærlighed til Næsten, Kjærlighed til Fjender og alle Menneskers Broderforhold. Det er sandt. Men Mildhed og Barmhjertighed ikke blot mod Mennesker, men mod alle levende Væsener har allerede 500 Aar før Kristendommen Buddhaismen lært. At Kjærlighed til Næsten er den hele Lov, lærte allerede en Menneskealder før Kristus Rabbi Hillel; Kjærlighed til Fjender lærte Stoikerne. En Menneskealder efter Kristus kom Epiktet uafhængig af Kristendommen til det Resultat, at alle Mennesker ere Brødre. Ikke desmindre har den kristelige Kirke bestandig været fristet til at indskrænke Kjærligheden til sine Egnes Kreds. Den er ved sin egen Kraft ikke kommen ud over Forkjættringer og Korstog. Ikke engang Tolerancens negative Dyd har den naaet. Humanitetens Idee er vel bleven forberedt af Kristendommen, men først det vantro 18de Aarhundrede med dets verslige filosofiske Dannelse udarbeidede den fuldt og reent og opstillede den som Princip. At Kristus er død for alle Mennesker er ikke blot en transcendent Begrundelse af den almene Meneske-

kjærlighed, men indeholder ogsaa en Fristelse til at indskrænke denne til dem, der troe eller indbilde sig at troe paa hiin Forsoningsdød. Men, vil man sige, kunne vi ikke beholde Kristendommen som en Spore for vor Menneskekjærlighed? Hvorfor ikke? Fordi det aldeles ikke mere gaaer an. Vi kunne ikke søge nogen Støtte for vor Handlemaade i en Tro, som vi ikke mere have, og i en Menighed, hvis Forudsætninger og hvis Stemninger vi ikke mere dele. Hvis vi altsaa ikke ville søge Udflugter, ikke fordreie eller omtyde Ordene, hvis vor Tale skal være Ja, Ja, og Nei, Nei, saa maa vi som ærlige og oprigtige Mennesker, paa det Spørgsmaal, om vi endnu ere Kristne, give Svaret: Nei.

Have vi endnu Religion? Vi give nødig Afkald paa at have Religion, da Religion ansees for Menneskets fornemste Adelsbrev. Anlæg dertil have Dyrene ikke, og historisk gaaer Uddannelsen af Religionerne i et langt Tidsrum Haand i Haand med Kulturudviklingen. Hume har Ret i, at Religionen ikke udspringer af den uegennyttige Drift til Sandhed og Viden, men af den meget interesserede Drift til Velbefindende, med andre Ord for en væsenlig Deel af Frygt. Gik det altid Mennesket efter Ønske, vilde han ei have Religion. Men Naturen staaer overfor ham som et uhyggeligt Væsen. Det oprørte Hav sluger Baad og Skipper, Lynet sætter Ild paa Hytten, Kvægsyge bortriver Hjorden, Hagl nedslaaer Kornet, og Mennesket er bestandig udsat for Sygdom og Død. Naar Scirokko og Pest opfattes som upersonlige Magter, er Mennesket ude af Stand til Modstand overfor dem; men ansees de for personlige Væsener, Dæmoner eller Guddomme, er allerede Meget vundet; Mennesket faaer ligesom en Hank, hvori han kan gribe dem. Der findes jo ogsaa onde og grusomme Mennesker, overfor hvem Modstand er umulig, og dog gives der Midler til at omstemme dem eller til at slippe nogenlunde naadigt fra dem. Kan dette lykkes overfor de ugunstige Magter som Ægyptens Ørkenvind, hvormeget mere da overfor en god og venlig Magt som Nilen. Endelig vil Mennesket jo ikke blot beskytte

sig mod Andre, men ogsaa mod sin egen Sandselighed og Vilkaarlighed, derfor giver han sin Samvittigheds Fordringer en personlig Gud til Rygstød. Hvor forladt staaer man ikke som Fremmed i et fremmed Land, hvor let er det ikke for den Indfødte at forurette En! derfor beskytter Zeus Xenios den Fremmede. Hvor stor er ikke Fristelsen til at bryde et edeligt Løfte, hvor liden Sikkerhed har ikke den, der modtager det! derfor er der en Zeus Horkios, der straffer Meened.

Det er kun en gammel jødisk-kristelig Fordom, ivrig bekæmpet af Hegel, at Monotheismen i og for sig skulde staae høiere end Polytheismen. Monotheismen er oprindelig og væsenlig Religion for en Horde. Som det er een Selvfølelse, der besjæler Horden, saaledes har den een Gud. Som En hæver han sig nødvendig over Naturen. Saaledes bliver Monotheismen en Planteskole for Tugt og Sædelighed, medens dog de Bud, Jehovah giver sit Folk, endnu for en stor Deel ere beregnede paa dets Affsondring fra andre, og ingenlunde alle almeent sædelige. Vort nuværende monotheistiske Gudsbegreb har to Sider: Personligheden og Absolutheden; den ene Egenskab kommer ligesom fra fædrene Side, er det jødisk-kristelige Gudsbegreb, Personen; den anden fra mødrene Side, det græsk-filosofiske Gudsbegreb, Absolutheden. Den Gud, som gjæster Abraham, som giver Lovens Tavler, som hævner de Forseelser, der begaaes af hans udvalgte Folk, som personlige Fornærmelser, er et personligt Væsen, og Kristendommen har endnu forstærket Personlighedspræget. Filosofien arbeidede bevidst og ubevidst hen til at berøve Guddommen dette. Man betegner i Almindelighed Copernikus som den, der ligesom trak Stolen bort under den gamle jødisk-kristelige Gud. Dette er urigtigt, ikke blot forsaavidt han var oprigtigt troende, men han var kun reformatorisk med Hensyn til vort Solsystem. Han troede dette omsluttet af en fast Himmel ligesom af en Kugleskal af Krystal. Først da hans Tanke udførtes videre til Ideen om en Uendelighed af Verdenslegemer, indtraadte Vaaningsnøden for den gamle Gud. Og med sin Bolig mistede han sin Hofstat. — Ingen Himmel mere til

Pallads, ingen Engle mere om hans Trone, Torden, Lynild, Krig, Hunger, Pest ikke mere hans Svøber.

Man veed, at vilde Folk under Sol- og Maaneformørkelser skraale og larme for at staae det lysende Væsen bi imod den store Skildpade, som vil sluge det; men hvad skal man sige til, at i 1866 bebreidede engelske Lorder Lord Russell, at han ikke havde forordnet en almindelig Bededag mod Kvægsygen! En ægte Bøn er kun den, hvorved man troer muligviis at kunne hidføre Noget, der ellers ikke vilde være skeet. Saaledes bad Luther. Han var fast overbeviist om ved de Bønner og Bebreidelser, han rettede mod Gud, at have frelst Melanchthons Liv under dennes Sygdom. Saaledes bad allerede ikke mere Schleiermacher, og Kant betragter Bønnen som Noget, hvorover man uvilkaarligt og med Rette skammer sig. Den, der beder for en Syg, og dog, naar Helbredelsen indtræder, troer, at hans Bøn ikke har gjort Mere dertil, end om han med sin Finger havde peget paa Maanen, han bedrager sig selv.

Lad da det gamle Artilleri, de tre bekjendte Beviser for Guds Tilværelse, rykke i Marken. Det kosmologiske Beviis slutter fra Verdenstilfældigheden til et nødvendigt Væsens Existens. For det Første behøvede dette Væsen jo hverken at være personligt eller intelligent, for det Andet er den Slutning falsk, at fordi den ene Ting har sin Aarsag i den anden i det Uendelige — derfor Tingenes Sum skulde have sin Aarsag i et Væsen, der selv ingen Aarsag har. Skal Gud forklare Verden, maa der en ny Gud til for at forklare Gud. Nei, ad denne Vei naae vi kun til Tanken om et Universum, der under Fænomenernes Vexlen altid bliver ligt sig selv. Det andet, det teleologiske Beviis gaaer ud fra Tingenes hensigtsmæssige Indretning. Men Naturen selv viser os (f. Ex. i Dyrenes Instinkt), hvorledes noget Hensigtsmæssigt kan bringes tilveie uden bevidst Intelligens; og selve dette Instinkt er for os paa Naturvidenskabens nuværende Standpunkt kun en nedarvet Vane. Desuden falder

ved den Række af Theorier, der kulminerer i Darwins, jo den hele gamle Forestilling om Naturformaalet bort. Man støttede sig tilforn paa Sligt, som at Øiet, der ikke formes i Dagens Lys eller ved Hjælp af Dagslyset, men i Mørket i Moderens Bug, dog er dannet til Lyset, og sluttede deraf til en absolut, Formaal sættende og udførende Intelligens. Men Fosterets Øie danner sig kun i et saadant Væsens Moderliv, hvis Øie hele Livet igjennem har været udsat for Lysets Indflydelse og som har efterladt sit Afkom alle de Modifikationer, som Lyset derved har frembragt i Øiet. Individet bliver ved Fødselen Herre over et Redskab, som dets Forfædre fra Urtiden af lidt efter lidt have gjort bestandig fuldkomnere. I Rækker af Aartusinder har under den bestandige Kamp for Livet den Bi, vi nutildags kjende, naaet til Uddannelse af den Kunstdrift, vi beundre hos den. Det menneskelige Sprog, som man tilforn betragtede som en af Gud til Menneskene skjænket Gave, viser sig for os som en ved Menneskeslægtens fortsatte Arbeide erhvervet og tilkæmpet Færdighed. Med Forestillingen om de enkelte Naturformaal er ogsaa Forestillingen om et saakaldt Verdensformaal faldet bort. Dette angaves forhen forskjelligt snart som Guds Forherligelse, snart som hans Skabningers Lyksalighed, dog hævdedes det strengt, at Gud ei behøvede Verden, at hans Fuldkommenhed og Salighed ingen Tilvæxt modtog fra den. Den nyere Filosofi kan ikke fastholde dette Standpunkt. Schelling siger: Hvis Gud ogsaa uden Verdens Skabelse havde været fuldkommen, da havde han ikke havt nogen Grund til Frembringelsen af saamange Ting, ved hvilke han, som var ude af Stand til at stige, kun kunde synke i Fuldkommenhed; af en saa klar og gjennemsigtig Intelligens, som den almindelige Theisme tillægger det guddommelige Væsen, kan en saa besynderlig forvirret Verden ikke udledes. Ogsaa Hegel antager, at Verdensaanden kun af den Aarsag har paataget sig det uhyre Arbeide med Verdenshistorien, fordi den ikke ved noget ringere Arbeide kunde naae til Bevidsthed om sig selv. Grovere udtaler

Schopenhauer og hans Tilhængere sig om dette Punkt. „Det maatte være en ilde stillet Gud, siger S. imod Pantheismen, der ikke kunde finde paa nogen bedre Morskab end den at forvandle sig til en saa sulten Verden som den nærværende, for der at leve i Skikkelse af talløse Millioner levende, men piinte og ængstede Væsner, der alle tilsammen kun bestaae en kort Tid derved, at den Ene æder den Anden op, og saaledes udstaae Jammer, Nød og Død i det Uendelige." „Havde Gud, siger Hartmann, havt en Bevidsthed før Skabelsen, da var denne en utilgivelig Forbrydelse." Men Kampen for Livet er det Gjæringsstof, som alene bringer Liv og Bevægelse ind i Verden, og en Væren uden Smerte og Død, men ogsaa uden Liv og Bevægelse, var Intet værd. Lessing havde Ret i at foretrække Søgen efter Sandhed for Besiddelse af Sandhed. Den gamle religiøse Forestilling om Verden henlagde Opnaaelsen af Verdensformaalet til Verdens Ende. Til den Tid ere saa mange Menneskesjæle som muligt eller som det var forud bestemt blevne frelste, de øvrige overgivne Djævlene for at lide den fortjente Straf. Ogsaa paa vort Standpunkt synes Maalet for Jordens Udvikling os nutildags, hvor Jorden er bedækket med Mennesker og Menneskeværker, tildels med aandeligt og sædeligt udviklede Folkeslag, os nærmere ved at være realiseret end for mange hundredetusinde Aar siden, da den endnu udelukkende var bedækket med Skaldyr. Men tilsidst maa dog en Tid komme, hvor Jorden afkøles og døer, hvor den ikke mere er beboet, ja hvor den slet ikke mere vil bestaae som Planet. Da vil nødvendigviis Alt, hvad den under sin Udviklingsgang har frembragt, alle levende og fornuftige Væsener, alle Arbeider og Værker, Stater og Kunster og Videnskaber ikke blot sporløst være forsvundet af Virkeligheden, men endog ikke have efterladt nogen Erindring i nogensomhelst Aand. Enten har Jorden da nu hermed forfeilet sit Formaal, eller hiint Formaal laae ikke i Noget, som skulde vare, men er i ethvert Øieblik af Jordens Historie realiseret. Og maa vi nu saaledes ved ethvert relativt Hele som Jorden fastholde, at det

vel naaer sit Maal i stedse høiere Manifestationer, men dog egenlig naaer det i hvert Dieblik, saa gjælder udelukkende det Sidste om Universet som Hele. Altet er i intet følgende Dieblik fuldkomnere end i det foregaaende, i det gives der overhovedet ingen saadan Forskjel mellem et Senere og et Før.

Det tredie Bevis, det moralske, slutter fra den Overeensstemmelse af Sædelighed og Lyksalighed, som vi maa fordre, til Existensen af et Væsen, der sikkrer os denne Overeensstemmelse. I vort Indre er Moral og Lykke af sig selv forenede, i den ydre Verden tilfredsstilles Ønsket om deres Forening kun ufuldkomment, og det nytter ikke at postulere en Deux ex machina for at bringe den tilveie, saaledes som Kant gjorde, der ved dette Beviis ligesom sikkrede den Gud, han havde sat paa Aftægt, et Logi.

Den mere radikale Fichte, der blev afskediget som Universitetslære paa Grund af „Atheisme", bestemte Gud som den moralske Verdensorden og brød med Personligheds-ideen i Kraft af den simple og uigjendrivelige Sandhed, at vi, der kun kjende Personlighed som endelig og begrændset, ved dette Prædikat gjøre Gud selv til endelig og begrændset. Schelling og Hegel fulgte denne Vei.

Men til Religion pleier man foruden Troen paa Gud fremfor Alt at regne Udødelighedstroen. Hvorledes kommer Mennesket paa den Tanke, ikke at ville lade Døden gjælde for fuldstændig Undergang? Ustridigt nærmest derved, at Forestillingen om den Afdøde vedvarer ud over dennes Død. Billedet af den mistede Hustru eller Ven holder sig længe levende og virker især i Drømme paa en skuffende Maade. Ligesom nu Fantasibilledet af den Døde, idet vi vaagne, viser sig som et Skin uden Væsen, saaledes er de Dødes Rige hos Homèr en Forsamling af kraftløse Skygger. Al Realitet ligger her paa Livets Side. Se Achilles's bekjendte Udsagn, at han heller vilde være daglønnet Arbeider paa Jorden end Konge i de Dødes Rige. Men med Skærpelsen af den sædelige Følelse trænger Forskjellen mellem Gode og

Onde over i det Hiinsidige. Saaledes hos Socrates, i det gamle Testamentes sidste Bøger, hos Farisæer og Essener. Den middelalderlige Spiritualisme betragter da tilsidst det tilkommende Liv som det egenlig sande. Al Realitet ligger her paa hiin Side Livet. Den lidende Retfærdige faaer efter Døden sin Løn, den fraadsende Uretfærdige sin Straf. Paa Bunden af det Hele ligger et Ønske. Mennesket ønsker ikke at gaae til Grunde i Døden, derfor troer det, at det ikke vil gaae til Grunde i Døden. Dette er ganske vist en daarlig Grund, derfor pyntes den paa alle Maader op. Først ved Ideen om Løn og Straf. Paulus siger som bekjendt, at hvis de Døde ikke opstaae, da var han en Daare, naar han ikke gav sig til at æde og drikke hellere end at lide Nød for sin Overbeviisning. Men med dens Sædelighed staaer det daarligt til, som gjør det Gode i Lid til ydre Løn. Det er Pøbelens Mening, siger Spinoza, at betragte Livet i Lysterne som Frihed, men det fornuftige Liv som en Trælletjeneste, fra hvilken den Fromme udhviler og vederkvæger sig i det andet Liv.

I moderne Form lyder Beviset saaledes: Det er Menneskets Bestemmelse at virkeliggjøre alle sine Anlæg. Dertil naaer han ikke i dette Liv, følgelig skeer det i et andet. Men er da Naturen indrettet saaledes, at alle Spirer eller Anlæg komme til Udfoldelse? Hvormange tusinde umodne Frugter blæse ikke ned, hvormange af Millioner Fiskerogn blive vel til Fisk? Men Mennesket tænker jo heller ikke paa Naturen, Mennesket vil kun sørge for sig selv. Om de fleste gamle Folk gjælder det imidlertid, at de ere færdige, at de have givet ud hvad der laa i dem. Selv Goethe havde trods sin uafbrudte Virksomhed med sit 82de Aar levet sit Liv tilende. Schiller, der døer 45 Aar gammel under de meest storartede Planer, havde det vel ikke; men saa maa vi altsaa fordre en Fortsættelse af Livet for Schiller og ikke for Goethe, dog derfor ingenlunde nogen Udødelighed, kun saa lang Tid, som behøves til Anlæggenes Udfoldelse. Saavel denne Forskjel som Varighedens Ubestemthed betegner umiskjendelig

det vilkaarlige Drømmeri. Saa maa man da atter paastaae, at Menneskesjælens Anlæg ere udtømmelige, et reent Storpraleri, som ethvert ærligt Menneskes Bevidsthed erklærer for en Løgn. Endelig beraaber man sig da paa Sjælens Væsen. Den kan ikke døe, den er immateriel, men Psykologien har for længe siden viist Sjælevirksomhedens gjennemgaaende Afhængighed af Hjernen som Organ.

Og her, hvor det gjælder om Milliarder af Væsener, maa man have Lov til at spørge, hvor de skulle anbringes. I gamle Dage havde man Lokalet for de Salige i Himlen, for de Fordømte i Helvede under Jorden. Istedet derfor har man nu de utallige Himmellegemer, der efter deres forskjellige Varme og Belysningsforhold kunne betragtes snart som Helveder og snart som Paradiser. Men hvor der paa disse findes Betingelserne for fornuftige Væseners Existens, ville de ankommende Sjælekolonier jo finde Pladsen optaget, og indtage de som Sjæle overhovedet intet Rum, da kunne de ligesaagodt blive paa Jorden, eller rettere, da ere de overalt og intetsteds ɔ: de ere ikke virkelige, men indbildte Væsener.

Religionens sande Væsen er da Ønsket. Den sidste Grund til Religionen er Afhængighedsfølelsen af Naturen, men for at Religion skal opstaae, maa det Ønske træde til: ad den kortest mulige Vei at give denne Afhængighed en for Mennesket gunstig Vending. Saaledes bad Mennesket i Oldtiden sine Guder om Evne til at fare saa hurtigt gjennem Rummet som muligt; Jernbanerne have realiseret dette Ønske ad en lang og besværlig Vei: Forskningens. Bønner, Offre, Tro er den korteste Vei. Saaledes sees Religionen da som en Indbildning, en Usandhed. Middelalderen er ligesaa meget religiøsere end vor Tid, som den var mere udannet, og den er Nutiden saa meget mere overlegen i Religiøsitet, som Spanien i denne Henseende er Tydskland eller som indenfor Tydskland Tyrol er Sachsen overlegen. En Mængde Ting, der i Oldtiden stemte Menneskene religiøst, gjøre ei dette Indtryk paa os, fordi vi see dem i lovbunden Sammenhæng,

saaledes Torden, Formørkelser etc. Det gaaer med det religiøse Gebeet som med den af Rødhuderne beboede Part af Amerika: man kan beklage eller misbillige, men man kan ikke nægte, at dette Omraade indskrænkes Aar for Aar. Dog Religionens Grundfølelse, Afhængighedsfølelsen, have vi endnu overfor Universet. Derfor oprører det os, naar Schopenhauer siger, at det var bedre om Verden ei var til, eller naar Hartmann siger, at Verden er heelt igjennem elendig og værre end slet ingen Verden, at det var bedre, om der ligesaalidt var opstaaet Liv paa Jorden som paa Maanen. Strauss seer en Blasfemi i Pessimismen. Den mod Pessimismen reagerende Følelse for Verdensaltet er efter hans Opfattelse ligefrem religiøs. Have vi da Religion? Ja eller Nei, eftersom man tager det.

Hvad Stilling indtage vi saa til Kirken? Vi ønske ei Andet overfor den, end hvad Diogenes ønskede overfor Alexander, at vi maa være fri for at sidde i Skyggen af den, fri for at have Noget at gjøre med den. Saaledes ønske vi først og fremmest borgerligt Ægteskab. Al Flikken paa den gamle Kirketro staaer for os som taabelig, den gamle Kirketro modsagde kun Fornuften, enhver nyrationalistisk modsiger tillige sig selv. Hvad skal vi med Kirken? som om man kun kunde opbygges i en Kirke og ved en Prædiken, som om der ei gaves andre Kilder til sædelig og aandelig Styrkelse! Alt erstatter Kirken, alle høiere Interesser, Læsning, Poesi, Musik, enhver Art Kundskab. Men det lavere Folk, siger man, behøver Kirken; vore Digtere ere for høie for det, Bibelen derimod, den forstaaer Folket. Bibelen! som om man forstod den, som om den i Forstaaelighed kunde sammenlignes med Lessings „Nathan" eller Goethes, „Hermann og Dorothea", som om disse ei indeholdt ligesaa mange frelsende Sandheder, og som om det var den rette Kundskab for Almuen: jødisk Mirakelhistorie, Palæstinas Geografi og ufordøielige Bibelsprog.

Men siger man, Poesi og Musik, det er Harmoniernes rene Æther. I det virkelige Liv angriber den gamle Nød

os fra alle Sider. Mod Samvittighedsnaget rækker Kristendommen os Kristi Forsoningsdød, overfor den ængstelige Følelse af at være priisgivet Verdenstilfældigheden stiller den Forsynstroen, og den trøster for Jordens Nat ved Udsigten til et himmelsk Liv. Hvad byde I?

Legemlige Onder puster ganske vist Underdoktoren eller Qvaksalveren bort paa eengang og uden Smerter. Kun Skade, at de blive som de var. Lægen søger langsomt at fjerne dem ved besværlige, ofte smertelige Kure, det lykkes ham for det Meste ufuldstændigt, men Noget lykkes ham dog virkeligt.

Tabet af Forsynstroen er ganske vist et af de føleligste Tab. Følelsen af at være givet til Priis for den uhyre Verdensmaskine med alle dens Hjul og Tænder er ganske vist forfærdelig. Men hvad nytter det at skuffe sig selv? Vort Ønske omdanner ikke Verden. Og tager vor Gud os ikke udenfra i sin Arm, saa aabner han os Kilder til Trøst i vort eget Indre. Vi indsee den Nødvendighed i Sammenkjædning af Aarsag og Virkning, der er selve Fornuften. Vanen hjælper os at finde os i det Uundgaaelige. Og hvem det til Erstatning for Udødelighedstroen ikke er nok at kunne hengive sig i Universets evige Tanker, følge Menneskeaandens Udviklingsgang, virke for sig og Sine, arbeide i sit Kald, bidrage til sit Folks og sine Medmenneskers Vel samt nyde det Skjønne i Natur og Kunst — ja ham maa vi henvise til Moses og Profeterne, der iøvrig ikke heller vidste Noget om en Udødelighed, men ikke desmindre vare Moses og Profeterne.

Hverken paa en gammel, opkjørt Vei som Kirketroen eller paa en frisk anlagt som den moderne videnskabelige Livsanskuelse kjører man behageligt. Hist synker man hvert Øieblik ned i dybt sunkne Spor, standses ved Pytter og Kløfter, og man har kun daarligt flikket paa de farlige Steder. Hovedmanglen, at Veien er mangelfuldt grundlagt og urigtigt ført, er ei til at afhjælpe.

Denne Feil har man søgt at undgaae ved Anlæget af den nye Vei. Til Gjengjæld er store Strækninger enten slet ikke eller kun halvveis istand. Her maa endnu Noget

udfyldes, hist Noget bortsprænges, og bestandig føler man sig hindret i sin Gang over de frisk udbredte skarpe Stene, hvis Kanter endnu slet ikke ere udjevnede eller nedkjørte. Hvis imidlertid Flere og Flere ville gaae ad denne Vei, hvis den Overbeviisning kun vil udbrede sig, at det er Fremtidens Verdensroute, medens al Møie er spildt paa Udbedring af den gamle Gade, saa vil man ikke fortryde at have tilbagelagt en lang og besværlig Vei for at komme til Maalet.

Ved G. Brandes.

En amerikansk Aandeseer.

Andrew Jackson Dawis.

> „Die Geisterwelt ist nicht verschlossen,
> Dein Sinn ist zu, dein Herz ist todt:
> Auf, bade, Schüler, unverdrossen,
> Die ird'sche Brust im Morgenroth!"

Disse Ord af Goethes „Faust" har man mere Grund til at tænke paa i vore Dage end forhen. Saavel paa denne som paa hiin Side Oceanet er der en ikke ringe Skare Disciple, som prøver paa at skyde Slaaerne tilside paa Aandeverdenens Porte og at bade det jordiske Bryst i Morgenrøden. Hos ikke faa moderne Filosofer spiller Spiritismen en fremtrædende Rolle; man kan paapege dens Indflydelse i Fechners, i den yngre Fichtes og flere andre filosofiske Skrifter. Eller er det maaskee ikke Spiritisme, naar Fechner gjør Alvor af det med Jordaanden og betragter den rullende Jordklode som Legeme for en Aand, der kun er ufattelig for os, eller naar han gjør Alvor af det med „der wohlbekannten Schaar, die strömend sich im Dunstkreis überbreitet" og fylder Luften med Aander, uden forresten af den Grund at have Brug for andre Planeter, for Himmel eller Helvede? Er det ikke Spiritisme, naar den yngre Fichte gjør sin Theori om et Sjælelegeme til Grundlag for Beviset for Udødeligheden — en Theori, der rigtignok ikke blot har fundet Tilhængere blandt bekjendte Fysiologer, men som Seerne (de Visionære) skue med deres indre Øie som et fait accompli. Man kan twistes om Spiritismens Betydning, men man kan ikke

ignorere den. Naturvidenskaben maa opgive sin Fornemhed og søge at forstaae, at forklare den; thi lad ogsaa alle disse Syner og Visioner være Udslag af en sygelig Nervevirksomhed, saa fordres der dog et Svar paa Spørgsmaalet om, hvorfor disse Syge see Mere end de Sunde og see Adskilligt, som ingen Forstandigs Forstand nogensinde saae. Ingen Videnskab kan holde sig tilbage fra Undersøgelse og Overveielse af det mærkelige Fænomen: at spiritistiske Anskuelser bryde frem nuomstunder med en aldeles forbausende Frodighed, saa at Spiritismen synes at være stærkt paa Veie til at blive en Magt, en Stat i Staten, til en vis Grad her i Europa, men først og fremmest i Vidundernes Land, Amerika.

Den bekjendte engelske Tourist Hepwarth Dixon udtaler sig i et af sine Skrifter temmelig nedsættende om de amerikanske Spiritisters Fører, Andrew Jackson Dawis; men han maa dog indrømme, at Antallet paa bemeldte Mands Tilhængere løber op til flere Millioner. I 1867 holdt katholske Biskopper og Erkebiskopper en Sammenkomst i Baltimore, hvor man søgte at samle statistiske Oplysninger om de forskjellige Konfessioners Mandsstyrke. Resultatet skal have været, at Katholicismen og Protestantismen i Forening raadede over 8 til 9 Millioner med omtrent 45,000 Prædikanter, medens Spiritismen talte 10 til 11 Millioner Tilhængere med 50,000 Medier. Hvad en halv Snees eller en halv Snees Hundrede Mennesker tænker og troer, kan under visse Omstændigheder og idetmindste for visse Folk være saa temmelig ligegyldigt; men naar en halv Snees Millioner (der saa ovenikjøbet har Reservetropper i Europa bag ved sig) slutter sig om en bestemt Fane og rykker frem, tør selv den meest indolente Skildvagt ikke undlade at gjøre Melding. Det træffer sig saa heldigt, at en tydsk Spiritist har gjort de vigtigste af Dawis' Skrifter tilgængelige for et større Publikum, ikke saameget ved en omhyggelig Oversættelse, som især ved orienterende Indledninger, der paa flere Steder tjene til at belyse de Forhold, hvorunder den mærkværdige amerikanske

Profet er voxet op og har udviklet sig. Den Bog, vi først skulle beskæftige os med, fører Titlen: „Tryllestaven. En Autobiografi af den amerikanske Seer og den "Harmoniske Filosofi's" Forkynder", og den er ganske sikkert det interessanteste Bidrag til Kundskab om det nordamerikanske Profetvæsen og om Somnambulismen, som hidtil er fremkommet. En kritisk Sigten, en Sondren mellem bevidste eller ubevidste Skuffelser og det, som havde subjektiv Sandhed for selve Seeren, kunde falde vanskelig nok for Øienvidner, men bliver selvfølgelig fuldstændig umulig saa langt borte fra Begivenhedernes Skueplads. Der skal følgelig her kun forsøges en kort Skitse af den afgjørende Deel af Dawis' Livshistorie samt et hurtigt Referat af de Anskuelser, han har nedlagt i to af sine betydeligste Værker.

I.

Naar man aabner „Tryllestaven", støder man først paa adskillige Forord. Dawis selv forklarer, hvorfor han har skrevet sin Selvbiografi, og han giver den sin Velsignelse med paa Veien. Saa møder Oversætteren med en lang Indledning, hvori han filosofisk søger at forklare Spiritismens Væsen og bl. A. falder saaledes i Extase over Davis' mærkværdige Seerblik, at han kommer til at spørge: „om den tydske Filosofi nu, efterat „Tryllestaven" er udkommet, ikke om kortere eller længere Tid maa henvende særlig Opmærksomhed paa denne nyligfundne teleskopiske og mikroskopiske „Verschärfung" af den længst bekjendte „intellektuelle Anskuelse" samt blive nødt til topografisk, diplomatisk og statistisk at studere de af vort Aarhundredes aandelige Galilæi og Kolumbus nysopdagede Aands=Vidunderverdener?" Efter Oversætteren kommer Forlæggeren; for i Amerika skriver ogsaa Forlæggerne Fortaler. Hr. J. S. Brown i New=York meddeler, at „hermed overgives der Verden en høist selsom Biografi af en høist selsom Personlighed". Selvfølgelig bliver der herved afhjulpet et dybtfølt og ofte udtalt Savn. Desuden haaber Forlæggeren,

at Enhver, som læser „denne næsten exempelløse Livshistorie, der alligevel er ganske authentisk og uimodsigelig,“ ikke blot vil glæde sig over den ukunstlede Pathos og dramatiske Romantik, som aander op fra hver Side, men tillige vil blive beriget med klarere Anskuelser (?) og ædlere Planer. Til Syvende og sidst har ogsaa Seerens Hustru, Mary Dawis, anseet det for nødvendigt forud at besvare forskjellige Spørgsmaal og tilbagevise al Tvivl med Hensyn til Planen med denne Selvbiografi. Fru Dawis har en meget høi Mening om sin Gemal, hvad der jo under alle Omstændigheder kun kan tale til Gunst for den harmoniske Filosofi. Hun citerer saaledes som Svar paa det Spørgsmaal: „Hvorfor skriver Mr. Dawis sin egen Historie — og ovenikjøbet, medens han endnu er ung?“ et Vers, der i Prosa lyder omtrent som følger:

„Vi leve kun, forsaavidt vi virke, ikke forsaavidt vi fylde Aar,
Kun forsaavidt vi tænke, ikke efter om vi trække Veiret,
Kun forsaavidt vi føle, ikke efter Timevisere.
Vi skulde regne vor Livstid efter Tallet paa vort Hjertes Slag.
Den lever meest, som tænker meest, — og som føler ædlest — og som virker skjønnest.“

Efterat vi endelig er sluppet forbi disse talrige forberedende Stationer, bliver vi ført ind i selve den „høist selsomme“ Livshistorie.

Dawis er født i Blooming-Grove i Grevskabet Orange i Staden New-York, den 11te August 1826. Faderen var halvt Væver, halvt Skomager og desuden en decideret Modstander af alle Maadeholdsforeninger. En brav Onkel, Thomas Maffet, der sympathiserede med Faderen i det sidste Punkt, besøgte, et Par Dage efter at Barnet var født, Forældrene i en meget oprømt Stemning, og da samme Onkel bl. A. var en yderst ivrig Politiker, sørgede han for, at Barnet blev opkaldt efter den dengang meest feirede Politiker, Seierherren fra New-Orleans, Andrew Jackson.

Præfektens Ungdomshistorie er en Idyl med mange tiltalende Smaatræk. Faderen, der ikke længe ad Gangen

kunde slaae sig til Ro paa eet Sted, besluttede — til Moderens store Rædsel — kort efter Drengens Fødsel at sælge alle sine Pakkenilliker, og gav sig paa Vandring. Efter en Række Møisommeligheder lod Familien Hvile falde paa sig et Sted i Staden New-York, men kun for kort efter atter at ombytte denne Bopæl med en skikkelig Hollænders, Burt Coopseys, Farm. Blandt de første Begivenheder fra Drengens Barndom (et Æbletyveri, barnlige Reflexioner over en Søsters Giftermaal etc.) forekommer der ogsaa en Spøgelsehistorie, som er mærkværdig, ikke paa Grund af Spøgeriet, men paa Grund af den overordenlig naturlige og gemytlige Forklaring, Sagen fik. Spøgelse-Uhyret inde i Skoven viste sig nemlig at være et Knippe Halm med et Lagen over og med Burt Coopseys bredskyggede Hat paa Toppen. Dawis bemærker her, at efter Freneologernes Udsagn har Organet for Mirakelmani kun havt en meget begrændset og sekundær Indflydelse paa hans aandelige Organisation. Iøvrig forfølger han opmærksomt Erindringens tidligste Spor som ogsaa den Indflydelse, Barndommens smaa Tildragelser udøvede paa hans indre Udvikling. Kortspil, Eder, en Brændevinsruus optræde blandt de tidligste og senere ikke tilbagevendende Vildfarelser. Siden der tales om Brændeviin, kan det bemærkes, at Faderen en skjøn Dag tog en kraftig Beslutning og siden efter forsagede al Omgang med den Magt, der hidtil havde stillet Familiens Lykke paa saa svage Fødder. Naar Dawis selv indrømmer, at Forældrenes rodfæstede Ufordragelighed mod hinanden aabenbarede sig meer eller mindre tydeligt hos alle deres Børn, idet disse allesammen fødtes med visse nedarvede Legems- eller Temperaments-Feil, synes han heller ikke at kunne benægte, at der maa være lidt Sammenhæng mellem hans egen Svagelighed og Faderens Skjødesynd, og at den Sidstes Tilbøielighed for Spiritus ved noget Mere end Lysten efter et Ordspil er knyttet til hans egne Anlæg til Spiritisme. Direkte havde han iøvrig arvet Tilbøieligheden for Spiritisme fra Moderen, der temmelig tidt befandt sig i en halv somnambul Tilstand og havde den Evne, som man

betegner med „det andet Syn“. Hun tog sig altid med stor Ømhed af Sønnen, saameget mere, som det jo lod til, at han skulde bringe de Evner, han havde arvet fra hende, til rigere Udvikling.

Den lille Andrew Jackson gik en kort Tid i Skole, men hans A B C-Studier led en heel Deel under de Udenomsbeskæftigelser, han maatte paatage sig. Saa opgav han Skolen, kom til at pakke Varer ud og ind hos en jødisk Bissekræmmer, og blev senere ansat i en Gibsmølle, uden forresten at udmærke sig synderlig noget af Stederne. Paa denne Tid begyndte allerede hans somnambule Anlæg at udvikles; Drengen i Gibsmøllen gjorde med sin Fantasi mangen Mekaniker ex professo til Skamme:

„Tusinde skyggeagtige Former af Hjul og dreiede, lodret staaende Bølger bedækkede hele Overfladen af min Hjerne. Foruden Mølleværket, som jeg havde seet om Dagen, kunde jeg see og forstaae andre Drivhjuls Bestilling. Fuldstændige Maskiner til at flække Tagspaaner, til at male Korn, til at knuse Gibssteen, til at gjennemsauge og høvle Brædder, til at forrette det besværlige Kjøkkenarbeide, som sædvanligviis paahviler Kvindekjønnet — disse og endnu flere ganske nye Fremstillinger af mekaniske Forbedringer vævede sig ind i mine daglige Erfaringers Substans og blev alle stillet sammen i den hældende, rugende Nats Taushed, og blev dog aldrig forvexlet med hinanden indbyrdes.“ Han udskar disse Mekanismer, idet han om Natten som Søvngænger puslede omkring i sit Soveværelse uden Lys, aldrig gjorde et Feiltrin og brugte sin Lommekniv med stor Dygtighed.

Paa Grund af sine mangelfulde mathematiske Kundskaber blev Andrew Jackson igjen sendt tilbage til Skolen. Saa fik han en heftig Lever- og Mavesygdom, som Lægen forgjæves søgte at kurere med Igler og Lancet, ja endog med den morderiske Calomel. Skjøndt Drengen tørstede stærkt, forbød han ham at drikke koldt Vand; den mindste Smule Forkølelse vilde øieblikkelig dræbe ham, sagde Lægen. Da skete der et nyt Under:

„Tanken om at jeg skulde holde op at aande — lukke mine Øine for bestandig — lægges i en Kiste — og graves ned i Jorden — var mig meer end uudholdelig. Og alligevel forekom det mig, tiltrods for min rædsomme Angst, hvortil endnu kom Lægens indtrængende Advarsel, at jeg kunde høre en Stemme hviske: „Du — tør — drikke — det — søde — Vand — af — Ahorn — Træer." Først tænkte jeg, det var bare en Feberdrøm, en Indskydelse af min brændende Tørst, et Vink fra den sydende Ild, der rullede vildt gjennem alle mine Aarer. Men de selvsamme Ord blev hvisket til mig to Gange til i Tiden fra Middag til Aften. Lyden af dem var mig velkommen, forfriskende. Og jeg kunde ikke styre mig selv længer. Stemmen lignede Indbildningens Stemme — og var dog langsom, klar, sød, drømmerisk og indflydelsesrig. Jeg kunde ikke styre mig, men fortalte Moder hvert eneste Ord af min formeentlige Drøm — og holdt fast ved, at jeg tidlig næste Morgen maatte drikke Saft af en Sukker-Ahorn. Hun troede, hvad jeg fortalte, gav efter for mine Bønner, fik stukket Hul paa et Træ, og bragte mig en Krukke fuld af den Saft, der var flydt ud. Frit og ubekymret, ja med den fuldstændigste Tillid drak jeg den kølende Drik! Og hvad var Følgen? En væsenlig Bedring og i Løbet af faa Uger legemlig Sundhed og nyt Haab."

Da han var kommet sig igjen, blev han først Dørvogter hos en Jurist, senere Markarbeider. Herude paa Marken, med Spaden i Haanden, alene paa den tyve Tønder store Kornmark, fængsledes hans Opmærksomhed af Lyden af en sød, sagte og klagende Musik:

„Den syntes at komme fra det luftige Rum ovenover mig og havde en Pathos som Efteraarsvindens Suk. Da jeg var langt borte fra Træer og menneskelige Boliger, kunde jeg ikke forklare mig Grunden til den. Forskjellig fra Alt, hvad jeg nogensinde før havde hørt, syntes den at klinge ind gjennem de inderste Fibre af min Hjerne, ja gjennem mit inderste Væsens og bankende Hjertes Substans, og syntes

der at vække de blideste Følelser og at fylde min unge Aand med kjærlighedsfulde Sympathier for den ubekjendte Menneskeverden ....

„Som ved et Under syntes jeg at være løftet op over Selvkjærlighedens Taage. Medens jeg lyttede, forvirret og lamslaaet af Glæde og Forundring, forekom det mig, at jeg hørte disse Ord, der ligesom bølgede ned paa den spillende Solstraale og paa en ubeskrivelig Maade blandede sig med den hemmelighedsfulde Melodis æoliske Toner: „Du — tør — ønske — Dig — at — reise." Aandeløs og udmattet af stigende Forundring stod jeg der, støttet til Haandgrebet af min Spade, hvorved jeg bevarede min sittrende Form fra at falde. Jeg lyttede nervøst — o! og hvor spændt! — for at høre Alt, hvad der endnu gjennem den omgivende Lufts drømmeriske Musik maatte ville naae ned til mig. Men før jeg endnu vidste af det, hvilede den umaadelige Marks trykkende Taushed atter paa mig, og kun bekjendte Gjenstande rundt omkring i Omgivelserne afspeilede sig i mit studsende Øie."

I Begyndelsen af Efteraaret flyttede Dawis og hans Fader fra Hydepark, hvor de sidst havde boet, til Poughkeepsi, hvor Faderen fik Arbeide i et Manufakturetablissement. En hemmelig Stemme havde tilhvisket ham dette Steds Navn. De hemmelige Røster begyndte i det Hele taget at give den unge Mand forskjellige, yderst praktiske Raad. Da Familien saaledes igjen led haard Nød, og han ikke vidste, hvor han skulde fortjene Noget, hviskede Stemmen til ham: „En lille Smule Suurdeig gjennemsyrer hele Massen." Han forstod det Vink, han havde faaet, og gav sig til at handle med Gjødning, hvorved han fik en taalelig Indtægt. Paa denne Tid falder ogsaa en Vision, som Dawis fortæller meget spændende. Hans Moder laae farlig syg. En Dag kommer han hjem fra sin Forretning og vil lige til at lukke Gaarddøren op, da der falder Noget ligesom et sort Slør ned over hans Ansigt og indhyller ham i det dybeste Mørke. Hans Bevidsthedstilstand havde aldeles samme Karakteer, som

naar han befandt sig i somnambulsk Henrykkelse; dog kunde han ikke skjelne Noget med Oinene:

„Og før jeg endnu havde faaet fat i Dørgrebet, syntes det hele Rum øieblikkelig at fyldes af en gylden Straaleglands. Verden var som forvandlet: Vintersneen og Istappene vare smeltede bort og forsvundne; varme Luftninger legede med glødende Solstraaler; i Haven foran mig blomstrede Frugttræer; straalende Fugle sendte deres melodiske Sange op gjennem den duftsvangre Luft; nye og deilige Blomster kantede mange Stier, der førte op til et pragtfuldt Pallads, som stod lige paa det Sted, hvor for et Oieblik siden Vaaningshuset havde staaet; et himmelsk Foraar og en uforgængelig Deilighed syntes at herske rundtomkring; og jeg hørte — hvad der ved andre Leiligheder klang for mig som min Moders Stemme — et Raab, der syntes at komme ud gjennem et usynligt Vindu i den palladsagtige Bygning: „Kom hid, mit Barn! Jeg — vil — vise — Dig — mit — nye — Huus!“ Uden saameget som en eneste Bevægelse, der kunde tyde paa Forundring eller Hastværk (hvad der endogsaa nu forbauser mig), aabnede jeg den juveelbesatte Dør, der ovenikjøbet gav Musik fra sig, idet den dreiede sig i sine Hængsler, og gik saa rolig gjennem den rene Luft, midt imellem sprudlende Fontæner, under lystigt gyngende Træer, midt imellem den manfoldige Blomsterrigdom og den aldrig aftagende Herlighed, indtil jeg kom til den forgyldte Dør i min Moders høie og hellige Hjem.“

Han gav sig til at juble og dandse; Brystet svulmede af uudsigelig Stolthed; thi han sammenlignede i sit stille Sind denne nye prægtige Bopæl med de elendige Hytter, som hans Forældre hidtil havde boet i. Da hørte han den irske Nabokone raabe: „Saa vent dog et lille Oieblik; det er din egen stakkels Moder, der ligger og skal lige til at døe.“

„Jeg loe høit over hendes latterlig forsigtige Ord og sprang forbi hende ind igjennem den gyldne Dør. Oieblikkelig forsvandt den straalende Vision! Atter hang det sorte Slør tæt foran mig! Det faldt — og see! det usle lille

Værelse — den fattige Seng — den afmagrede Kone — ak! jeg stod midt imellem Elendighed og Død. Hvo formaaer at skildre mine Følelser? Doktoren hviskede: Hun døer!"

Et saa forunderlig begavet Individ maatte selvfølgelig snart vække de omreisende Mesmeristers Opmærksomhed. Jackson Dawis var blevet ansat hos en Methodist, Ira Armstrong, der handlede med Fodtøi, og som iøvrig bibragte sin Lærling ikke saa lidt sund Livsmoral. Her blev nu Dawis først magnetiseret af en Hr. Grimes, der i en Fart gjorde en heel Deel Fixfaxerier og Bevægelser, og derpaa sagde til ham: „Nu kan De ikke aabne Deres Øine." Han tog imidlertid feil, Dawis aabnede Øinene med største Lethed. Skræddermestren William Levingston havde mere Held med sig. Den unge Seer havde dengang (1843) efter sin egen Beskrivelse et alt Andet end tiltalende Ydre. Han var kun halvt udviklet, med smalt Bryst, kort og svag Rygrad og en meget empfindtlig Mave; det fædrene Alkohols fine Gift var i hans Blod, hans Nervesystem var i høi Grad modtageligt for Indtryk, Øinene sorte og kortsynede, og Panden var lav og traadte stærkt tilbage. Levingstons Experiment lykkedes, og Dawis skildrer med yderst levende Farver det Indtryk, det gjorde paa ham: „Følelsens mange tusinde Kanaler vare oplyste som af en elektrisk Ilds spillende Flammer. Og pludselig blev Alt bælgmørkt indeni mig. Forfærdelige og selsomme Følelser gik hen over mit Legeme og min Hjerne." Han havde en Følelse af, at han var død. Han hørte en Stemme — svagt, langt borte, besynderlig og ubehagelig — der kaldte ham tilbage til Jorden; han vilde protestere mod den rædsomme Operation, men det var, som om hans Tunge var blevet større og klæbede sig krampagtig fast til Mundhulen; han gjorde en fortvivlet Anstrengelse for at forandre Stilling, men hans Fødder, Hænder og hele hans Legeme var aldeles udenfor Villiens Herredømme. Samtidig var hans Aandsevner blevne klarere end tilforn; nye straalende Tanker strømmede frem og syntes at lægge sig henover en ubekjendt, straalende Verdens vide Landskab. Men saa følte

han sig mere og mere hjemfalden til Døden og Mørket, og blev med en ubegribelig Hurtighed hvirvlet rundt i en smal Bane, hvis i Begyndelsen noget bredere Omkreds stadig indsnevredes mere og mere. Da vendte hans Sandsning atter tilbage; han saae mange Bekjendte staae omkring sig, og spurgte forundret, hvad der var skeet med ham. Magnetiseøren roste ham meget: Efter kort Tids Forløb har Du ud af din Pande læst de store Typer i en Avis, angivet Klokkeslettet paa flere Uhre, beskrevet, hvor Flere iblandt os er syge osv."

Disse Experimenter blev ofte gjentaget. Dengang kunde Dawis, naar han atter vaagnede, slet ikke huske Noget af det, han havde seet eller sagt i magnetiseret Tilstand. Først senere dukkede disse Erindringer op for ham som ogsaa de Indtryk, han modtog, da han første Gang i en Vision saae Jordens Overflade. Først saae han de Individer, der befandt sig i Værelset, belyste paa en overraskende Maade:

„Hvert enkelt menneskeligt Legeme glødede i mangfoldige meer eller mindre straalende og magnetiske Farver. Hver enkelt Persons Skikkelse var indhyllet i en Lys-Atmosfære, der strømmede ud fra ham. Denne Udstrømning strakte sig til Armene og over hele Legemet. Neglene havde een Lyskreds omkring sig, Haarene, Ørerne og Øinene hver igjen en anden; Hovedet var ganske lysende, dets Udstrømninger udbredte sig i Luften i Sammenligning med de øvrige fra fire Tommer til ligesaa mange Fod."

Snart formaaede han ogsaa at see ind i Personernes Indre, at skjelne de indre Organer og deres Funktioner ligesom i bengalsk Belysning:

„Hele Legemet var gjennemsigtigt som et Stykke Glas! Det havde en sjelden, rig, aandig Skjønhed. Det saae ud som en oplyst By. Hvert enkelt Organ havde særlige Lyscentra og var desuden hvert for sig indhyllet i en almindelig Sfære. Og jeg saae ikke blot det fysiske Organ, men ogsaa dets Form, dets Udseende og dets Farve, idet jeg simpelthen iagttog de særlige Udstrømninger, som omgav det. Saaledes saae jeg

f. Ex. Hjertet omgivet af en Forbindelse af spillende Farver, hvorimellem der var indstrøet særlige Lyspunkter. Auriklerne (Hjerteklapperne) og Ventriklerne (Hjertekamrene) saavelsom deres Aabninger gave tydelige Lysflammer fra sig; og Pericordium eller Hjertepungen var et Væv af magnetisk Liv, der omgav og beskyttede Hjertet under Udførelsen af dets Funktioner. Lunge- eller Aandedrætsafdelingen var ogsaa oplyst af deilige Flammer, der imidlertid havde forskjellig Størrelse og Farve. De forskjellige Luftkamre syntes at ligne ligesaa mange kemiske Laboratorier. Ilden i dem bevirkede øieblikkelig kemiske Forandringer i det Blod, som flød gjennem de nærmestliggende Membraner; og den store sympathetiske Nerve, hvis Rødder strække sig gjennem de nedre Indvolde og hvis yderste Grene tabe sig i Sensoriets eller Hjernens øverste Lag, syntes at ligne en Livs-Søile, der var gjennemtrukket og overbølget af en blød, sølvglindsende Ild! Hjernen var ligeledes heelt oplyst af prismatiske Farver. Hvert enkelt af Cerebellum's og Cerebrums (lille og store Hjernes) Organer sendte et eiendommeligt Lys fra sig. Jeg kunde let skjelne Organets Form og Størrelse efter Formen og Styrken af dets Udstrømninger. Jeg husker endnu godt, at dette Syn vakte stor Beundring hos mig. Men jeg var saa dybt inde i den magnetiske Tilstand og saa fattig paa Ord, at jeg hverken viste Tegn paa Glæde eller beskrev Noget af det, jeg dengang saae. I enkelte Dele af den lille Hjerne saae jeg Strømninger, og i andre Dele mørkere og sortere Schatteringer af samme Farve, med mange og forskjellige Afskygninger ligefra det meest Tydelige og til en mørk og næsten sort Flamme. Omvendt saae jeg i de høiere Afdelinger af den store eller øvre Hjerne Flammer, hvis Farvespil lignede Diamanter. I Begyndelsen forstod jeg ikke Aarsagen til dette deilige Farvespil; men snart opdagede jeg, at det var de tilstedeværende Individers Tanker om de selsomme Fænomener, som dengang aabenbarede sig i min egen Tilstand. Jeg blev ved at iagttage. Cerebrums øvre Organer pulserede med en mild straalende Ild; men det lignede hverken en Ild

eller nogen Flamme, som jeg nogensinde havde seet her paa Jorden. I Sandhed, Hjernen saae ud som en Krone af aandig Glands, smykket med straalende Ildpunkter og flammende Juveler. Her vil jeg i Parenthes bemærke, at hvad der er saa naturligt for den menneskelige Hjerne paa dette dens første Tilværelsestrin, bliver bevaret og ubeskrivelig fuldkommengjort i Aandelandet, som vi sikkert Alle stræbe hen til. Hver Hjerne syntes forskjellig, forskjellig i Flammernes og Farvernes Afskygninger, Modifikationer og Kombinationer, men virkelig deilig og herlig. Jeg saae de forskjellige Strømme af Liv eller magnetisk Ild flyde ud fra Hjernen og gjennem Systemet. Benene saae ganske mørke eller brune ud; Musklerne gav i Almindelighed et rødt Lys fra sig; Nerverne udsendte en mild gylden Flamme; Veneblodet havde et mørkt Purpurskjær, Arterieblodet en lys sortguul Ildflade, som hele Tiden bragte mig til at tænke paa Skyernes elektriske Udladninger. I Sandhed, venlige Læser, jeg saae hver Fletning, Sene, bruskagtig og membranagtig (hudagtig) Struktur oplyst af forskjellige Flader og magnetiske Centra af levende Lys, der antydede og herlig aabenbarede det aandige Princips Tilstedeværelse."

Saa blev ogsaa Husets Mure gjennemsigtige for ham; han kunde see først Væggene, saa Husgeraad og Personerne i Nabohuset, indtil han ved en indre Proces blev sat i Rapport til hele Naturen:

„Planternes Eiendommeligheder og Væsenhed blev mig fuldstændig tydelig. Hver Trevl i Paaskelillien, hvert Atom i Violen straalede i sit eget eiendommelige Liv. Mossets haarformede Forgreninger, Skarnthydens og den blomstrende Viinrankes fine Nerver viste sig for mit Blik. Jeg saae de levende Elementer og Væsenheder flyde og spille igjennem disse Materiens simple Former; og paa samme Maade saae jeg de mange og forskjelligartede Træer i Skov, Mark og paa Bjerg, alle fyldte med Liv og Livskraft af forskjellig Farve og Grad af Fiinhed. Det lod til, at jeg kunde see Lokaliteter, Eiendommeligheder, Beskaffenhed, Plan og Væsen-

hed hos hver Form og Art af vild Vegetation, der nogensinde havde existeret i Jordens Konstitution. Selv nu formaaer jeg ikke at beskrive denne Visions kraftige, livfulde Skjønhed og uendelige Ophøiethed, skjøndt jeg, som Læseren vil see, senere hyppig har betragtet endnu skjønnere og mere ubeskrivelige Scener. Men mine Iagttagelser strakte sig endnu længere! Jordens vide Overflade blev i mange Hundrede Miles Omkreds gjennemsigtig som Vand for mit svævende Blik, der næsten beskrev en Halvcirkel. Jordens Alluvial- og Diluvialafleiringer vare lette at skjelne fra de dybe Jord- og Stenlag paa Grund af Bestanddelenes forholdsviis stærkere Glands. Jorden gav een, Stenene en anden, og Mineralierne igjen en tredie Farve fra sig. Strax, da jeg fik Øie paa et Mineralleie, — det var en Aare med Jernerts — foer jeg, husker jeg, gysende af Rædsel tilbage. Det forekom mig, som om Jorden stod i Brand! De idelige Udstødninger af Elektricitet fra hele Massen bragte mig til at tænke paa en Smelteovn, der var bygget dybt nede under Jorden. Og min indre Bevægethed voxede endnu mere, da jeg bemærkede, at disse Strømme af mineralsk Ild løb hundrede Mile hen under Oceanet og dog ikke mistede en eneste Flamme eller nogensinde kunde slukkes!"

Ja, han saae de Dyrs Hjerne, Indvolde og fuldstændige Anatomi, som i det selvsamme Øieblik laae og sov eller streifede om i den østlige Halvkugles Skove, hundrede og tusinde Mile borte fra det Værelse, hvor han anstillede sine Iagttagelser.

Kort efter at Dawis saaledes første Gang var blevet magnetiseret, optraadte han som Læge og forordnede i visionær Tilstand hyppigt selsomme, men helbredende Midler; især benyttede han Tryllekrystallen og forklarer dens magiske Virkninger deraf, at det: at see længe og udelukkende paa en bestemt Gjenstand, fremkalder en Art bevidst Vision. Omtrent paa samme Tid voxede ogsaa hans intellektuelle Evner under den magnetiserede Tilstand efter en forbausende Maalestok, og han syntes at forstaae alle Videnskaber. Den

7de Marts 1844 faldt han, uden at være magnetiseret, to Dage i en aldeles usædvanlig Tilstand, var følesløs for alle ydre Gjenstande, levede kun i den indre Verden og modtog „af Svedenborgs Aand" Belæring om sin eiendommelige Mission her i Verden. Dawis havde hidtil været ligesom taget i Entreprise af sin heldige „Operatør", Skræddermesteren; den Trolddom, der havde knyttet ham til denne, begyndte imidlertid at forsvinde, og det forekom ham, at Levingston i det Hele taget havde en skadelig Indflydelse paa hans visionære Begavelse; han skilte sig nu heelt fra ham, og gik i November 1845 til New-York, for at holde en Række Foredrag, som Svedenborgs Aand under den føromtalte Sammenkomst havde inspireret ham til at holde.

II.

Til Magnetisør valgte Dawis sig en vis Dr. Lyon, til Protokolfører ved de paatænkte Forelæsninger en Geistlig, Pastor Fisbough; Ingen af dem havde ventet eller ønsket dette Valg. Fremdeles var der tre faste Vidner tilstede ved hver Forelæsning, ligesom en Mængde andre Personer overværede disse Møder, saa at „Naturens Principer" (det er Titelen paa de 157 Forelæsninger, der senere er udkommet som Bog i over 30 Oplag) underskreves af 267 Vidner, hvoriblandt Geistlige, Dommere og Lærde, saaledes f. Ex. Orientalisten Prof. Bush, Dommerne Parsons og Edmonds, Dr. med. Lee, Dawis' engelske Forlægger Chapman o. s. v. Hver Forelæsning varede fra 40 Minuter til 4 Timer, og under hver af dem dikterede Dawis 3—15 store tætskrevne Sider. Det første Foredrag blev holdt den 28de November 1845, det sidste 25de Januar 1847. Fisbough blev paa Grund af det Værk, han havde nedskrevet, beskyldt for Vantro og Materialisme; men han erklærede endnu i 1869, at han ikke havde nogen Mening om, hvad Værd der maatte tillægges Dawis' Lære, men at han kun skulde vidne, at han havde nedskrevet Alt, saaledes som det blev fremsagt, og i det Høieste

havde foretaget nogle grammatiske og Stiilforbedringer. Han havde dog ikke formaaet at gjengive Foredragenes „høitideligt indtrængende Karakteer og himmelske Reenhed".

I den visionære Tilstand, naar Dawis dikterede, laae han hen kold og stiv, ligesom død, hans Aandedræt var næsten standset, hans Puls slog svagt, og han paastod, at hans Legemes Liv kun blev bevaret ved den med ham forbundne Magnetisør, samt at hans Aand ikke vilde kunne vende tilbage til Legemet, dersom denne Forbindelse blev ophævet ved et eller andet Tilfælde. Dr. Lyon, der følte sig meget medtaget af at magnetisere ham, protesterer imod den Antagelse, at man kunde tilskrive ham eller nogen Anden af de Tilstedeværende de overordenlige Kundskaber, Dawis udviklede. Denne stod i den magnetiske Tilstand i Forbindelse med den saakaldte anden Sfæres Engle og Aander (de nemlig, som følge umiddelbart efter dette Liv) og skuede deres Forhold. Naar han havde modtaget et tydeligt „Indtryk", vendte hans Aand tilbage til Legemet og benyttede Sprogorganerne til at meddele sig; han taug efter hver Sætning for at afvente nye „Indskydelser". Han forberedte sig ofte ved Faste til den visionære Tilstand, hvorved hans Blod blev ganske roligt og han selv skikket til den indre Koncentration; og han talte hyppigt om den himmelske Glæde, han nød under Visionerne. Paa Spørgsmaalet: om han ikke hyppig kom i personlig Berøring med aandige Væsner, svarede han: nei, isaafald vilde han ikke kunne vedblive at være aandelig og legemlig sund. Han skriver til sin tydske Udgiver: „Indholdet af „Naturens Principer" faldt Ord for Ord fra mine Læber, uden den ringeste foregaaende Reflexion eller Opdragelse, og medens jeg udadtil aldeles ikke vidste Noget af det, som indeni mig gik over i den Form, hvori De nu har det". Reverend Ripley skriver exalteret: „Selv om man kun vil betragte denne unge Mand som en filosofisk Poet, der har sunget sit Epos om Universet, maatte vel baade Dante og Milton bøie deres Hoved for ham". Reverend Harris bevidner, at Dawis har helbredet ham for en farlig

Sygdom, har gjættet hans hemmeligste Tanker og forudsagt ham forbausende Ting, som siden efter nøiagtig indtraf.

Dawis begynder med Fornuften og seer det eneste Haab for en Forbedring af Verden i den frie Tanke og den ubegrændsede Forsken; Alt hvad der stræber at hindre dette høie og ophøiede Princip er en Synd*). Han er Deist, Naturen viser ham hen til en første Aarsag, „den store positive Aand", der imidlertid egenlig kun giver det første Stød; thi Dawis fører Alt tilbage til Bevægelse og Udvikling. Han paastaaer, at enhver Substans kun formaaer at fatte de Substanser, som staae under den, men ikke at forstaae sig

---

*) „Fornuften er et Princip, som kun tilhører Mennesket." — „Det er Aandens Gjerning at søge, undersøge og udforske Naturens Principer og at udgrunde deres fysiske Manifestationer eller ydre Tilsyneladelser i deres mangfoldige eller forskjelligartede Forgreninger." — — „Tanken er efter sin egenlige Natur uindskrænket. Den kan frit forske og følge de meest ophøiede Bestræbelser," etc. etc.

Paa et andet Sted hedder det: „Menneskeslægtens Erfaring, der er blevet os opbevaret i den profane og i Kirkehistorien, viser, at Slægten i regelmæssigt Fremskridt er gaaet fremad Skridt for Skridt, at Menneskene først vare Vilde, saa Barbarer, saa Halvciviliserede, saa Civiliserede og nu ere i Fremskridt henimod den almindelige Republik. I hver Tidsalder er Filosofiens, Kunstens, Theologiens, Moralens Tilstand løbet parallel med Menneskeslægtens sociale Tilstand. Naar vi kjende den ene, kjende vi ogsaa den anden. At appellere til svundne Tidsalderes Autoritet som til en Rettesnor for vor Tids Tro og Virksomhed, er aabenbart det Samme som baade voldeligt at krænke Fremskridtets Principer og at modsætte sig alle naturlige Lærdomme og menneskelige Anskuelser. Ligesom den Voxne seer tilbage paa Ungdommens Ubesindigheder for at lære af dem, saaledes skal Menneskeheden betragte de tidligere Generationers Erfaringer, og af deres Vildfarelser og Daarskaber lære at følge Sandhedens og Retfærdighedens Sti. De svundne Tiders Kunst Lærdomme, Theorier o. s. v. skal samvittighedsfuldt opbevares, og det Gode og Sande, der er i dem, skal læmpes efter vor Tids Skik og anvendes til Nutidens Gavn; men at ophøie dem over de nyere Forbedringer eller at indbilde sig, at Guldalderen er gaaet tabt, det er at forstyrre Fremskridtets Orden og at stille Uvidenhed og Tvedragt over Viisdom og Harmoni."

selv, hvorfor han maa aabenbare Aandens Væsen og Princip. Af den menneskelige Organisation giver han en høist ubehjælpsom og ukorrekt Fremstilling, fordi der her fordres positive Kundskaber; men hvor det gjælder almindelige Fornuftslutninger, træffer han ofte Sandheden og med en overraskende Sikkerhed. Der raader et intelligent bevidst Princip i alle Ting. De, som lade Aanden opstaae af Materien, feile derved, at de forvexle Virkningen med Aarsagen; Aarsagen er den store positive Aand, dens Virkning er Naturen, som den benytter, for som sit sidste Maal at frembringe den menneskelige Aand. Den store positive Aand besidder ufattelig Magt og Styrke, guddommelig Viisdom, uendelig Godhed, den meest fuldkomne Retfærdighed og Barmhjertighed og evig Sandhed.

Medens den videnskabelige Kosmologi lader Ilden oprindelig opstaae ved de materielle Smaadeles Tiltrækning og Gnidning, lærer Dawis: „at i Begyndelsen var Univercoelum eller Alverden et eneste grændseløst, ufattelig stort Ocean af flydende Ild." Denne „synlige Kugle" bliver saa identificeret med den store positive Aand og udstyret med dens Egenskaber; „saaledes var Verdens-Principernes Totalitet forenet i en eneste uhyre Hvirvel af reen Intelligens, bevidst Aandighed, hvis Udvikling er evig Bevægelse". Herved opstod der forskjellige Cirkler af Verdenslegemer. Solene, som endnu ikke have naaet til fast Konsistens, ere „flammende Kometer". Alle Sole skulle dreie sig om en Centralsol. Hans Konstruktion af Stjernehimlen vrimler i det Hele taget af en Mængde fuldstændig uholdbare Forestillinger. Paa Neptun skal Solens Lys være forbausende klart, udholdeligt for det menneskelige Øie, skjøndt Sollyset er nihundrede Gange mindre for Neptun end for Jorden. Han skildrer de fjerne Planeter som bevoxede med forunderlige Planter og som Opholdssted for eventyrlige Dyr og intelligente Væsner. Efter en nu forlængst opgivet Hypothese lader han Asteroiderne opstaae ved, at en større Planet sprænges. Saaledes Side op og Side ned. Jordens oprindelige Form skal have været den kantede,

Noget, der efter Tyngdelæren er umuligt for en flydende Masse. Han siger, at Granitet har Kviksølvets Tæthed, og at Jorden i Stenkulsperioden ved Fortætning er svundet ind til kun 435 (istedetfor 5400) Mile i Omkreds o. s. v. Et Sted hævder han endog, at Ebbe og Flod ikke har Noget med Sol og Maane at gjøre, „eftersom Tiltrækningen ikke rækker ud over et Legemes Atmosfære".

I Palæontologien søger han at anbringe de bekjendte Skabelsesdage, skjøndt han dog tidligere har erklæret sig imod Skabelsen. Det Mærkeligste er, at Dawis trods nogen „Darwinist" opdager Spiren til Mennesket i Dyrerigets laveste Former og lader det udvikle sig lidt efter lidt som Enderesultatet af den dyriske Skabelse. Han siger, at Leddyrene ere opstaaede af den første Orden blandt Bløddyrene, at de Fiirføddede paa den sjette Dags første Deel vare meget forskjellige fra de nulevende og lignede dem paa Planeten Saturn. Den laveste Menneskeform skal være opstaaet i Afrika, den rigest udviklede i Asien. Selve Mennesket betragter han nøie baade med Hensyn til det Fysiske og det Aandelige. De kantede Former skulle svare til Mineralverdenen, de cirkelrunde til Planteriget, de spiralagtige til Dyreriget, de aandige og himmelske til Menneskeverdenen. Han taler smukt om Liv og Død, og fastsætter foruden „den naturlige Sfære" (det nuværende Liv) følgende fem Trin eller Sfærer: den aandige, den himmelske, den overnaturlige, den overaandige, den overhimmelske og, til Syvende og sidst, „Kjærlighedens og Viisdommens uendelige Hvirvel og den guddommelige Aands store Sol, der oplyser alle aandige Verdener". Den sidstnævnte Sfære kom Dawis selv engang saa nær, at hans Evner vilde have faaet et Knæk, hvis han ikke hurtigt var blevet befriet fra den magnetiske Tilstand.

Alle mulige og umulige Verdensanskuelser synes at have sat hinanden Stævne i hans Hjerne. Deriblandt den Svedenborgske Idee om, at Verden som Heelhed er et stort Menneske — Noget, der bliver muligt derved, at det besjæles af den store positive Aand. Dawis vil ikke vide af Syndefald, ikke af

den menneskelige Slægts Trang til Forløsning at sige; Jesus var vel fuldkomnere end noget andet Menneske, men dog opstaaet i Overeensstemmelse med de almeengyldige Naturlove; og da Menneskeslægten ikke har syndet, behøver den heller ingen Frelser, men kun blid Belæring. Profetismen og alle overnaturlige Sager, d. v. s. saadanne, som stride imod eller gaae ud over Naturlovene, benægter han Existensen af; at paastaae, at Underne skulde bevirkes af en overnaturlig Kraft, er det Samme som at aflede dem fra et Intet. Selvfølgelig har Bibelen heller ikke guddommelig Oprindelse og er paa ingen Maade Midtpunktet for al Sandhed.

I et sidste Afsnit, med Titlen: „En Stemme til Menneskeslægten", betragter Dawis Menneskeslægtens sørgelige Tilstande, Ufuldkommenhed og Laster, betegner Egoismen og de indbyrdes stridige Interesser som Kilden til al Elendighed, og giver paa sin Viis praktiske Raad til at forbedre Stillingen. Han troer, at Menneskeslægten tilsidst vil naae til „fordelende Retfærdighed og Harmoni", og beraaber sig paa Svedenborg og Fourier. Værst gaaer det ud over de Geistlige, hvem han tilskriver al Elendighed, al Strid, Krigene og Ødelæggelserne. Nuomstunder er hvert Menneske en Modstander af sin Næstes Velvære og Lykke, Menneskeslægten maa organiseres saaledes, at Enhvers Stilling svarer til Naturens og de guddommelige Love; „Fremskridtet er Navnet paa den Verdens-Frelser, som aabenbares af Spiritismen, Verdens sande Medicin".

Dette flygtige Blik i „Naturens Principer" kan naturligviis kun give en høist ufuldstændig Forestilling om, hvad vor Aandeseer har meddeelt eller ikke meddeelt om den materielle Verdens sandselige Forhold. Men det vilde formeentlig ogsaa være unyttigt Arbeide at gjøre Referatet heraf blot tilnærmelsesviis udførligt og nøiagtigt. Naar en Clairvoyant, der ligger hen aldeles følesløs for den ydre Verden og uden Sandsning, troer at kunne belære os om denne ydre Verdens

Forhold, befinder han sig i en for hans Tilstand karakteristisk Selvskuffelse, og hans Erklæringer kunne kun indgyde Uvidende og Halvdannede Respekt. Hvad derimod angaaer Dawis' Fantasianskuelser og Ideekombinationer, da vil ogsaa det Ovenanførte, i Forbindelse med Uddragene af hans „Trylle-stav", formaae at give et om end tilsløret, saa dog bestemt afgrændset Billede. Og det vigtigste, det meest pirrende Spørgsmaal bliver dog desuden altid dette: hvorledes denne psykologisk saa mærkelige „Naturens Principer" er blevet til? Spiritisterne tvivle intet Dieblik om, at den er bleven meddelt Dawis af Aanderne, om end Chapman, paa Grund af Bogens mange Feiltagelser, troer at turde antage, at det har været Aander, der vel var „nogle Grader" ophøiede over den høieste menneskelige Existens, men som dog kunde tage feil. Dawis selv erklærer, at han ikke har faaet selve Ordene indgivet af høiere Aander, men kun „Indtryk fra en høiere Sfære, som han optog i sin aandelige Anskuelse, forarbeidede i sit Indre og derefter fremstillede med sine egne Ord . . . . De aandige Væsners særlige Indflydelse og Beskyttelse er saa at sige knn indskudt i de uafhængigt skrevne Kapitler af vort Liv . . . . Mine Lærdomme ere ikke hentede fra nogensomhelst af de Personer, som leve i den Sfære, hvori min Aand træder ind, men de ere Resultaterne af en Sandhedens Lov, som udgaaer fra den store positive Aand og gjennemtrænger alle Tilværelsens Sfærer." Og paa et andet Sted hedder det: „Min indre Livssfære er forbundet med alle grovere Substansers sidste Tilstande eller Virkeligheder, og ved denne Forbindelse forfølger jeg Subjekter eller Gjenstande analytisk, idet jeg dog øieblikkelig gaaer fra deres Aarsag til deres Virkning, og dette forlener mig med den Viden, som paa Eders Aand og Forstand gjør Indtrykket af at være hentet fra et direkte overnaturligt og aandigt Samkvem . . . . Aarsag og Virkning fremstiller sig for mig i næsten selvsamme Dieblik og forlener mig med Evnen til at slutte fra det Almindelige til det Særlige". — Tydeligere kunde Dawis selv neppe erklære, at det er hans egen ophidsede

„Intuition", der hidfører hans Viden. Dersom vi nu i alle saadanne Tilfælde (bemærker en tydsk Forfatter), skulde have med Aander at bestille, hvoraf kommer det da, at disse vise sig saa høist forskjellige efter den forskjellige Tid og det forskjellige Dannelsestrin: raa og barnagtige hos Middelalderens Hexe, men dannede og anstændige hos vor Tids Spiritister? Man udleder Dawis' Produktioner fra afdøde Aanders Virksomhed, fordi man undervurderer det levende Menneskes Kraft. Dawis er uden Tvivl et Slags Geni, hvis Aand har arbeidet, længe før „Naturens Principer" blev dikteret, og hertil kommer saa, at Sjæleevnerne under den visionære Tilstand udfolde sig i visse Retninger med forøget Styrke. Saa ganske uden ydre Hjælpemidler, uden Forkunskaber var Dawis imidlertid ikke. Hver eneste Avis berører nutildags de videnskabelige Arbeider, og der bliver talt om dem paa alle offenlige Steder. Et Brev til Fisbough (fra 1847) meddeler desuden: „at den unge Dawis var en spekulativ Natur, der holdt meget af at læse, navnlig religiøse Tidsskrifter, at han tænkte hurtigt, gjerne søgte Selskab med erfarne Mænd, var ivrig til at spørge og paa alle Maader søgte Sandheden."

Der er ganske vist enkelte Træk, som bringer En til at studse, og som det er vanskeligt at forklare paa en videnskabelig Maade, saa længe efter og saa langt borte fra det Sted, hvor Begivenheden er foregaaet. Der fortælles om Dawis, at han engang i den magnetiske Tilstand skal have formaaet at læse i de Tilstedeværendes Aand og til en vis Grad at tage Deel i deres Tanker og Erindringer, ligesom ogsaa at han paa en overordenlig Maade har faaet Nys om Bøger, der tilsyneladende endog var de Tilstedeværende ubekjendte*).

---

*) Fru Mary Dawis skriver 6/1 69 i et Brev, at hendes dyrebare Mand læser aldrig Bøger, kun Aviser. Hun har tidt begyndt at læse en god Roman høit for ham, men han finder al Læsning modbydelig, fordi han direkte kan gjøre Bekjendtskab med Forfatterne: „Naar han skriver om en Gjenstand, synes han at vide, hvad der er skrevet om den af Andre, og er istand til at citere af de Paagjældendes Bøger uden at see dem. Dette gjør han især, naar det

Professor Bush paastaaer, at Dawis i magnetisk Tilstand har citeret yderst nøiagtigt Ord og hele Sætninger af antike Sprog, som han i vaagen Tilstand ikke kjendte det Allerringeste til. Der er kun noget Uforklarligt heri under den Forudsætning, at det med afgjørende Sikkerhed kan efterviſes, at Dawis aldrig — selv ikke paa den flygtigste Maade — har seet eller hørt disse Ord; thi dersom hans Sandser blot eengang og uden at han selv vidste deraf har opfanget Ordene, er det ligesaa naturligt, at de træde frem i hans Bevidsthed i den visionære Tilstand, som at man f. Ex. pludselig mindes en længst forsvunden Begivenhed, skjøndt man, da den skete, neppe lagde Mærke til den.

III.

Efterat Dawis ogsaa havde skilt sig fra sin sidste Operatør Dr. Lyon, og af samme Grund som den, der havde bevæget ham til at forlade Levingston, vendte han tilbage til Pougkeepsie, hvor han bl. A. visionært overværede en syg Kones aandelige Forvandling, hendes Død, og saae den med Sjælelegemet beklædte Sjæl i ætherisk Nøgenhed svæve over Dødsleiet, frem mod et Straalebundt, der sænkede sig ned ovenfra. Her i Pougkeepsie foregik ogsaa en afgjørende Forandring: han formaaede fra nu af, uden nogensomhelst ydre Paavirkning, at sætte sig i den høiere Tilstand, som han betegner med Udtrykket „Intuition", ja hvad der var endnu mærkværdigere: den Skranke, der hidtil havde været mellem hans visionære og almindelige Tilstand, faldt bort, saa at

---

er Bøger, som ikke ere let tilgængelige; har han dem derimod ved Haanden, slaaer han op paa den Side, han skal bruge, ledet af en instinktiv Viden .... Men endskjøndt min dyrebare Jackson ikke sætter Priis paa Bøger og aldrig har læst et eneste videnskabeligt, filosofisk eller theologisk Værk undtagen Korrekturarkene paa sine egne Skrifter, saa kjender han dog paa Grund af sin indre Methode afdøde og nulevende Skribenters Tanker, kjender deres Karakteer, ja endnu mere, deres aandelige Naturs Tendenser."

han lysvaagen kunde huske sine Visioner, ja endog til de mindste Detailler erindre Alt, hvad der hidtil var hændt ham i hele hans Liv. At han hermed blev Skribent, følger saa noget nær af sig selv, og han ikke blot skrev Artikler i og redigerede selv Tidsskrifter, men forfattede ogsaa omfangsrige Værker, saaledes „den store Harmoni", der blev til i 1850. „Dawis var hver Dag nede i Haven og skrev saa hurtigt, som Blyantet kunde løbe, og gjorde strax det Skrevne færdigt til Pressen." Hele hans indre Liv var naturligviis helliget Missionsvirksomheden, og han bevægede sig stadig høiere og høiere op ad den allegoriske Bjergkjæde, han har fremstillet paa et Kort, og hvis Høidepunkter betegnes ved Navnene: „Nytte", „Retfærdighed", „Kraft", „Skjønhed", „Harmoni" etc. Udadtil var hans Liv optaget af Reiser, Forelæsninger, Bagvadskelser og Forfølgelser — de Sidste især paa Grund af, at han to Gange giftede sig og begge Gangene med Damer, der var gifte og lod sig skille fra deres Mænd. Som det vilde blive for vidtløftigt at følge Dawis under hans Omvandren og i alle hans Visioner, saaledes vilde det neppe være tilstrækkelig interessant at dvæle nærmere ved de mystiske Præludier til hans Kjærlighedshistorier. Disse Forbindelsers Eftervirkning er det imidlertid rimeligt at skjænke en kort Betragtning: der kan ikke være Tvivl om, at det er hine Ægteskaber og hvad dermed fulgte af Had og Forfølgelse, som har bevæget Dawis til at optræde som social Reformator og til at publicere sine under alle Omstændigheder ret mærkelige Betragtninger over det rette Ægteskab. Hans Værk, der fører Titlen: „Reformatoren, harmonisk Filosofi over Ægteskabets fysiologiske Lyder og Dyder og syv Faser"*) er et ingenlunde uvigtigt Bidrag til de sociale Reformtheorier og bliver kun nu og da, f. Ex. i Indledningen, flygtigt overskygget af hans Aanders ambrosiske Skygger.

---

*) Dawis ovenfor nævnte Skrifter ere oversatte af G. C. Wittig, udgivne og indledte af A. Aksákow, (Leipzig).

Indledningen, hvor Dawis fremstiller Værkets historiske og ideelle Tilblivelse, bringer en Vision, idet Forf. glæder sig paa Skjønhedens Bjerg under Tonerne af en himmelsk Musik, der fra Bjergets øverste Top strømmer ned i Dalene. Han seer imidlertid heroppe fra Bjerget ikke ind i det Hinsides, men skuer ind i den virkelige Verden, og skildrer sit Syn i følgende Ord:

„Jeg saae ind i Aarsagerne til al den huslige Kiv og Strid; i de Ulykkeliges langt bortliggende Hjem; i de ørkesløse Mænds Sædvaner; i de offenlige Fruentimmeres tilslørede Hemmeligheder og Elendighed; ind i deres Erindring, som ruger over uærlige og lave Tanker; jeg saae ind i det forgiftede Pigevæsens blaa Øine; ind i de golde Sjæle, som prædike med Læberne og kæmpe med Vildfarelsens Stridsøxe; ind i Soveværelsernes Hemmeligheder ligefra Harlem til Castle-Garden, fra Strøm til Strøm og fra Bred til Bred; jeg helligede hele Dagen til visionære Indblik i de Hjerter, som boe i Byerne og i Landsbyerne og som banke under den unudsigelige Angsts Tryk; jeg saae gjennem lange, mørke, sørgelige Historier om hemmelig huslig Sorg, og jeg sagde til mig selv: „Jeg vil ingen Hindring lægge iveien for sande Aanders Ægteskab; men jeg vil tale med Krigstrompetens Røst mod hiin sandselige Kjærlighed, som forandres, hvor Forandring tilbyder sig, eller er tilbøielig til at lade sig føre af hvert lille Vindpust." Thi betragt engang de sygelige Børn af sandselige Forældre! Betragt deres Usundhed, som fødtes i Uretfærdighed! Betragt deres dovne Lemmer og dumme Tunger, som avledes af lovlig gifte, men indbyrdes hinanden modstræbende Fædre og Mødre! Betragt den uskyldige Ungdom, vansiret og oversaaet som den er med Pletter af det Had og den Uvillie, som en zart Kvindenatur nærede mod sin drukne og sandselige Ægtefælle. Betragt de mange Vanskabninger, som jeg opdagede fra dette Bjergs hellige Top! Betragt et ophidset Blods dyriske Kjærlighed i dens fyrige Brusen — den usynlige Strøm af Avlingsessenser — bruse under Lovens Sanktion gjennem den kvindelige

Sjæls helligste Helligdom! Og betragt saa Følgerne — Tabet af Fiinfølelsen — Ligegyldigheden imod Sandheden — denne Given sig hen til Forførelserne til det Onde! Sku, hvad jeg skuede, dyrebare Læser; see, hvad jeg saae, og Du vil ikke undre Dig over, at jeg skrev det 4de Bind af „den store Harmoni".

I denne Vision betones allerede hele den Disharmoni i de sociale Tilstande, som Dawis retter sin Polemik og sine harmoniske Prædikener imod. Naar vi gjennem de mange brogede og barokke Skaller trænge ind til Kjernen, de ledende Tanker, faae vi omtrent Følgende frem som Resultat af vore Undersøgelser:

De fleste af vor Tids Ægteskaber ere uharmoniske; men Ægteskabet skal være harmonisk. De kommende Slægters Velvære beroer paa det harmoniske Ægteskab; thi af uharmoniske Ægteskaber kommer sygelige, stygge Børn med Anlæg til alleslags Laster. Men Ægteskaberne ere uharmoniske, saasnart de indgaaes blot af sandselig Tilbøielighed, blot af „Blodskjærlighed", eller naar Ægtefællerne endog nære Uvillie og Modbydelighed for hinanden. Alle saadanne Ægteskaber ere usædelige, Ophævelsen af dem en sædelig Akt. For at bringe Ægteskaberne nærmere henimod Harmoniens Ideal, maa de Elskende gjensidig studere hinandens Temperamenter, af hvilke Dawis giver en heel ny Skala. Han holder fast ved Monogamien, om han end ikke frakjender andre Former deres ethnografiske Berettigelse; han er ikke „den frie Kjærligheds" Apostel, hvad hans Modstandere have villet gjøre ham til, men seer i den kun Kjønnenes forgængelige Omgang paa Basis af den af ham forkastede „Blodkjærlighed". Han tager heftigt Parti for Kvindens politiske og sociale Rettigheder. Hele den Maade, hvorpaa han behandler Spørgsmaalet, er mere fysiologisk end filosofisk og gaaer ofte i den Grad i Detailler, at unge Læserinder maa være temmelig videnskabeligt dannede for ikke at skulle stødes. Øiemedet med disse reformatoriske Bestræbelser, Ægteskabets Harmonisering og de kommende Generationers Forædling, er imidler-

tid saa betydningsfuldt og ædelt, at Dawis' Anstrengelser, trods Bogens store Feil, fortjene al Arkjendelse, saameget mere som Skriftet baade i diætetisk og social Henseende giver adskillige værdifulde Vink.

Til Manglerne ved Værket hører først den ulogiske Maade at inddele paa: Dawis har en reen Mani for at specificere og skematisere, men han sorterer omtrent efter samme Princip som ham, der lagde Frugt i den ene og Æbler og Pærer i den anden Skuffe. Lad os et Dieblik see lidt nærmere paa nogle af hans Rubrikker.

Kjærlighedsprincipet inddeler Dawis i 6 Former eller Maader at aabenbare sig paa: „Selvkjærlighed", den laveste Art, „den ægteskabelige Kjærlighed", „Forældrekjærligheden", „Sødskendekjærligheden", „den barnlige Kjærlighed" og „den almindelige Kjærlighed". Et Idealhoved, hvis Kjærligheds-tilbøieligheder ere i Harmoni, forklarer freneologisk dette Skema. Efter den overdrevne eller forkeerte Anvendelse, der gjøres af Kjærligheden, skjelner Dawis saa mellem „Extremisterne" og „Inversionisterne" og beskriver i flere Kapitler disses Kjendetegn og Lyder yderst udførligt. Extremisterne (eller dem, der betragte Kjærligheden som en legemlig Nydelse, som et Middel til sandselig Adspredelse og Fornøielse) deler han atter i en høiere og en lavere Type. De Onder, som udspringe af det ægteskabelige Princips extreme Virksomhed, ere syvfoldige: saaledes fremkalder denne Virksomhed Muskelsvaghed og Hudsygdomme, leder til medicinsk Kvaksalveri, frembringer Vankelmodighed, forstyrrer og pletter det aandige Ægteskabs Hellighed og Skjønhed, fremkalder sædelig Svaghed og Raahed i Gemytet og plumpe Sæder, forplanter til Efterkommerne de gyseligste Laster etc. etc.

Den Modsætning, som skulde finde Sted mellem „Extremisterne" og „Inversionisterne" er ingenlunde logisk begrundet, idet han til de Sidste henregner ikke blot Asketikerne, men ogsaa dem, hvis Kjønsdrift har taget en naturstridig Retning. — Og den samme Mangel paa Logik kommer frem i den Temperaments-Skala han opstiller. Han skjelner

imellem 1) det ernærende, 2) det fornemmende, 3) det bevægende, 4) det muskulære, 5) det forstandige, 6) det aandige og 7) det harmoniske Temperament — lutter Distinktioner, som vanskelig skulle holde Stik overfor de virkelige Forhold.

Dawis fordrer nu Overeensstemmelse mellem de centrale, det vil sige: de indre, væsenlige Temperamenter. Han fordømmer ægteskabelige Forbindelser mellem det „ernærende“ og „forstandige“, det materielle og aandige Temperament, fordi disse Temperamenter ere forskjellige i Henseende til deres kjønslige Fornødenheder og følgelig ogsaa i Henseende til deres Tilfredsstillelse. Hvad der er Maadehold hos det førstnævnte er akkurat det Modsatte hos det sidstnævnte. „Det forekommer mig, siger en tydsk Kritiker, at hele denne Opfattelse er i høi Grad overfladisk. Ligesom modsatte Elektriciteter tiltrække hinanden, saaledes vil ofte de meest forskjellige Temperamenter slutte sig inderligt sammen. Dawis overseer den dybere Harmoni, som fremgaaer af Dissonansernes Overvældelse.“

Med Hensyn til den ægteskabelige Misviisning, det vil sige: den ægteskabelige Kjærligheds Overdrivelser og Vrangsider (hvorunder Dawis iøvrig meget ofte ogsaa forstaaer den ikke-ægteskabelige Kjærlighed) opregner han nu en heel Række „sekundære Aarsager“. Saagodtsom alle disse Aarsager ere diætetiske, med Undtagelse af den novellistiske Lekture, der kun hører hjemme i Sjælens Diætetik. Den overdrevne Nydelse af hede, hidsende Drikke opfører han i første Linie; Thee og Kaffe blive især lyste i Ban. Ved denne Leilighed gjør Forfatteren et sarkastisk Udfald mod de store transatlantiske Aander:

„Gamle Theedrikkere kunne ikke være i godt Humør, naar de ikke først er blevet inspireret af deres vante berusende Drik. Mange literære Personligheder, Theaterkritikere og Kunstnere, adskillige Redaktører og nogle af de berømteste Operakomponister ere bogstavelig talt dumme og formaae ikke at udøve deres aandige Funktioner i Overeensstemmelse med den Anseelse, de nyder, naar de ikke iforveien har faaet sig

„inspireret" ved Hjælp af stærk Thee eller en anden lignende Drik, som i endnu høiere Grad forringer den menneskelige Værdighed og gjør dyrisk. Lægen Alcott fortæller om en af Heroerne i vor amerikanske Literatur, at efterat han i lang Tid (rimeligviis Eftersmæk fra Sviregilder i gamle Dage) havde befundet sig i en aandelig Sløvhedstilstand, der undertiden antog Karakteren af sindssyg Melankoli — slog han sig pludselig til sin Theekop igjen og producerede i Løbet af nogle Dage en uhyre Mængde Aandsarbeide, hvorpaa han atter faldt tilbage og laae en lang Tid ligesom et Dyr, der ligger i Dvale. Hundreder af Lovgivere og Geistlige skylde Theen eller en lignende oplivende Drik eller Pirringsmiddel deres Veltalenhed og Indbildningskraft."

Kaffen giver ham ligeledes Anledning til et heftigt Udfald:

„Theen virker paa Forstandsfunktionerne gjennem Nerveaanden, hvorimod Kaffen virker paa de dyriske Funktioner gjennem Blodets Aand. Theen vækker fine Følelser, Kaffen simple og gemene Fantasier. Theens Indflydelse er mere aandig end Kaffens, og dog findes der Personer med sangvinske Temperamenter, som hvad Størstedelen af deres Sentimentalitet og Religiøsitet angaaer ere afhængige af Kaffen. Den yndede Prædikant i Newyork er i Regelen hver Søndag Morgen afhængig af sin Kop stærke, varme Kaffe; fik han ikke den, vilde hans Bønner blive nøgterne, hans Forelæsninger uden Fart og Kraft i sig og hans Taler ubetydelige og uinteressante. Men om en menneskelig Aand kan være religiøs, medens den befinder sig under en stærk narkotisk Gifts halvt berusende Indflydelse .... see det er et Spørgsmaal, som det nok kunde være værd at tænke lidt over. Jeg for mit Vedkommende troer ikke paa nogen Slags Poesi, Musik, Bøn, Tale eller Aabenbaring, som skriver sig fra kunstig tilvirkede Drikkes falske og nedværdigende Indflydelse."

Paa samme Maade erklærer Dawis sig imod fortrinsviis at vælge dyriske Substanser til Fødemidler. Selvfølgelig ere alkoholagtige Drikke og narkotiske Urter ligeledes op-

førte paa Listen over den forbudne Frugt; det forbydes „at drikke under Maaltidet", „at spise seent tilaften", der ivres imod „den populære Skik at gjøre Nat til Dag", o. s. v. o. s. v.

En streng materialistisk Diætetik gaaer overalt Haand i Haand med hine hyperaandige Aabenbaringer, som paany bringe Menneskene i Forbindelse med elskende Væsner i „den over os sig hvælvende Himmel". Det er denne uforsonlige Dualisme, som idelig berøver Dawis' Udfald deres Braad. Den kommer navnlig frem i den skarpe Adskillelse, han gjør mellem „Blodskjærlighed" og „aandig Kjærlighed". Trods den til det Yderste drevne Sondring paastaaer han, at al Kjærlighed udvikler sig af Blodet, der i sig indeholder hele Menneskets Væsenhed og Substans og kan betragtes som Livets Fluidum. Han giver i saa Henseende fysiologiske Oplysninger, som ialfald ville have Nyhedens Interesse:

„Det høieste og helligste af Principerne paa Sjælens Omraade, den aandige Kjærlighed, frembringer ved sin Indvirkning paa Blodets fineste og meest fortyndede Atomer det Resultat i Nervesystemet, at den aandiggjør eller spiritualiserer disse (Atomerne); og ikke blot det, men den befuldmægtiger, autoriserer og afsender dem for at forskjønne og opretholde den ægteskabelige Tilbøielighed mellem de i Sandhed Ægteviede. Dette er dens største og væsenligste Resultat. Men som en Biforretning vier disse aandiggjorte Atomer, som i deres Forbindelse ere Kjærlighedens Bærere i Legemet, sig ogsaa formedelst den kjønslige Vexeldrift til Frembringelsen af den menneskelige Type".

Senere hen hedder det: „Efter de nyere Definitioner vilde jeg sige, at Hjernen er en vaskulær (karfuld), nervøs (bestaaende af Nerver), fibrøs (sammensat af Nervetrevler), halvt mukøs (slimagtig) eller viskøs (seig, klæbrig) Kjertel: en Slags Sammensætning, som tildeels stammer fra den lavere Organismes flydende og luftformige Dele. Der findes utallige Flokkuli (Smaafnug) eller Nervekjertler i Hjernen. Disse Smaakjertler, som taget hver for sig ikke ere større end Øiet paa en Flue, ere ved hele Hjernens Struktur for-

deelte paa det Skjønneste. De danne i deres Forbindelse et Hovedmagasin. De absorbere Kjærlighedsprincipet, ligesom Blomsterne indaande Lys og Varme fra Solstraalerne. Denne Kjendsgjerning sætter disse Kjærlighedsmidtpunkter (eller Livskjertler) istand til at forrette det allerede i det Foregaaende beskrevne udmærkede Hverv: nemlig at vitalisere (levendegjøre) eller spiritualisere (aandiggjøre) Blodets fineste Atomer, hvorved de blive til „den sidste og høieste Væsenhed" eller Sædvæsken; og denne er befuldmægtiget og begavet med den dobbelte Funktion, for det Første at forskjønne og forøge den gjensidige Tilbøielighed mellem Ægtefolkene, og for det Andet at frembringe legemligt Afkom."

Det er ikke let at forstaae, hvordan Dawis efter denne fysiologiske Forklaring endnu bestandig kan fastholde Forskjellen mellem „Blodskjærlighed" og den „aandige Kjærlighed" og ovenikjøbet kan meddele Afbildninger af En, der er avlet i „Blodskjærlighed", og En, der er avlet i „aandig Kjærlighed", hvoraf saa den Første har meget uharmoniske, den Anden meget harmoniske Træk. Denne Sondring er naturligviis kun en tom Abstraktion, der iøvrig hænger nøie sammen med Dawis' altid vaagne Frygt for „Extremisme". Han erklærer sig saaledes imod, at Børn avles i Lidenskab og advarer ivrigt mod, at der i en tidlig Alder indgaaes Ægteskab. „Mandens sande Selvstændighed, Skjønhed og Majestæt kommer først frem efter omtrent 35 Aars normale Vært. Naturligviis skiller, som I seer, de forskjellige Temperamenter sig fra hinanden under deres Udviklingsproces. Mange Temperamenter modnes langsomt, atter andre hurtigt. Og Tiden for Ægteskabet lader sig som en Følge heraf ikke bestemme med Aarene som Maalestok. Heelheden overlades det oplyste Fornuftsprincip til Selvudforskelse. Kvindens Karakteer er i Almindelighed ikke fast — ja hun er ikke engang legemlig skjøn — før i hendes 30te Aar. Den naturlige Rødme paa hendes Kinder i sexten Aars Alderen er forgængelig Skjønhed, og den, som blot gifter sig, fordi han er

fortryllet af et Pigeansigt, vil komme til at angre det bittert i sit Hjerte."

Ved Hjælp af et stort Antal historiske Data søger Dawis saa at bevise, at ikke de ældste, men de yngste Sønner er de meest begavede, og at Pluraliteten af berømte og store Mænd har hørt til de Sidstes Klasse. Man kunde imidlertid sikkert med stor Lethed faae lavet et Register, der beviste akkurat det Modsatte. Med hele denne Betragtning som ogsaa med sin Paastand om, at Kjærligheden efter sit Væsen er monogamisk, kommer han hvert Øieblik i Strid med sine transatlantiske Medreformatorer, Thomas Nichols — der sammen med sin Kone har forfattet en Bog om Ægteskabet — og Sir Henri Wright, af hvis Skrifter han meddeler forskjellige Uddrag, der mere minde om den „Harmoni", som hersker i Fouriers Falansterier, end om den, Dawis kæmper for. Saaledes siger Wright blandt Andet: „Kjærligheden kan være ægte og sand i en vis Tid, men ikke hele Livet igjennem. Den Kvinde, som var mit Ideal for 20 Aar siden, kan nu ikke mere have nogen Tillokkelse for mig .... Der kan ikke paavises nogen holdbar Grund til, at den Afvexlingens Tilladelighed, som strækker sig til Studier, Præstationer, Fornøielser, Smagsretninger og Lidenskaber, ikke skulde lade sig forsvare, naar vi komme til Spørgsmaalet om Afvexling i Kjærlighed ... Naar Gud har forlenet Naturen med Afvexlingen som et Kjærlighedselement, ville vi blot stifte Tvedragt, dersom vi ikke adlyde denne Lov. Jeg betragter det som en Kjendsgjerning, der er beviist ved den menneskelige Erfaring, at der existerer en saadan Lidenskab, at Afvexlingens, Omskiftelsens, Forandringens Princip hører til alle Sjælens Lidenskaber som et Element i den sunde Nydelse, og at Kjærlighedslidenskaben ikke danner nogen Undtagelse." — Dawis erklærer sig vel som sagt imod denne Anskuelse, han paastaaer, at der ikke hersker en saadan Afvexlingens Lov i Naturen, ikke en saadan Forandringens Lov i de høiere Afdelinger, og han nægter, at Polygami eller Fleerkoneri er Lov mellem de Harmoniske. Men det er

altid tvivlsomt, om ikke hans egen Theoris Forudsætninger maa føre ham til Sir Wrights Resultater, og om han, der udelukkende bygger sin Ægteskabstheori paa Temperamenternes Naturbasis, ikke nødvendigviis maa komme til at sikkre Personer med foranderlige Tilbøieligheder mere bevægelige Forhold end dem, Monogamien yder.

For Retten til Skilsmisse kæmper den amerikanske Reformator med den yderste Energi: „Det er en større Forbrydelse at slutte et urigtigt Ægteskab end i Overeensstemmelse med Loven at faae et saadant opløst igjen. Alle Sygdommens og Dødens Børn hidrøre fra de forkeerte Ægteskaber. Kirker og Fængsler, Geistlige, Retslærde og Læger ere de sekundære (nærmest følgende) Onder ved urigtigt forenede Temperamenter. Brave Mænd og brave Kvinder, der ere daarligt gifte, avle et moralsk vanskabt og legemligt sygt Afkom. Og Samfundet, som vægrer sig ved at skille dem, naar der ikke er Forbrydelse med i Spillet, — maa bygge Fængsler og reise Galger, maa indrette Forbedringshuse og Helligdomme og underholde en Hærskare af uproduktive Retslærde, Læger og Evangelieprædikanter — og det, naar Alt kommer til Alt, blot for til en Tid at tøile og forbedre Børn af Forældre, der vare lovligt gifte, men begavede med radikalt uforligelige Temperamenter, — eller for at indskærpe disse Børn en Hoben unyttige Lærdomme". — Her som overalt gaaer Dawis ud fra det fuldstændig rigtige Princip, at Ægteskab uden Kjærlighed er noget Forkeert og Forkasteligt. De, som forsvare Ægteskabets Uopløselighed eller den størst mulige Vanskelighed for al Skilsmisse ved en Henviisning til Sædelighedsprincipet, og paastaae, at den Enkelte i saadanne Tilfælde maa — om end med blødende Hjerte — opoffre sig for de høiere almene Interesser — de glemme ikke blot, at man ikke ved nogetsomhelst Statshensyn tør ledes til at paabyde social Disharmoni, men ogsaa det endnu Vigtigere, at hvor Kjærlighedens skaberkraftige Begeistring mangler, kommer der Børn uden Aand og uden rigtigt Liv i sig, saa at saadanne Ægteskaber begrunde den kommende Generations

Korruption. Men overfor den Fare, der herfra truer den høieste almene Interesse, maa alle andre Hensyn træde tilbage.

Endnu skal det blot tilføies, at Dawis, som alt antydet, er en ivrig Forkæmper for Emancipationsbestræbelserne. Han erklærer sig imod det kvindelige Arbeides Monopolisering ved Manden og forlanger Frihed for Kvinden til selv at søge sig sit Erhverv ved Kjøbmandsforretninger, Beskæftigelse i Postvæsenet, Bank- eller Vexelforretning, som Læger, navnlig som Tandlæger o. s. v. Han forlanger politisk Stemmeret for Kvinden, og mener, at enhver Regering, der forbyder Kvinden at stemme, er fordærvet og despotisk. Ligeledes hævder han Kvindens Ret til at deeltage som Edsvoren i den mundtlige Retspleie.

Dette er i korte Træk Hovedindholdet af hans Bog, der udkom i 1855 og senere har oplevet 14 Oplag. Selvfølgelig træffer man paa lignende Udtalelser om det samme Emne rundt omkring i hans øvrige Skrifter. Der har allerede i det Foregaaende været henthydet til og er deelviis givet Uddrag af flere af disse; det kunde endnu bemærkes, at man i „det aandige Samkvems Filosofi" belæres om Aandetonernes Oprindelse, om sympathetiske Aander, Dannelsen af Cirkler o. s. v. og at Fortsættelsen „Den nuværende Tid og det indre Liv" bringer Oplysninger om Aandekongresser, om Mediernes Klassifikation etc. I det 5te Bind af den „store Harmoni" giver James Victor Wilson, der synes at være en Aand, Meddelelser om hidtil ubekjendte Regioner, om Aandelandets Høie, Dale, Blomster, Øer og Templer, om Plana de Alphos' himmelske Broderskab, om det vidunderlige Tempel Aggamede og om Aandekongressen i High-Rock-Tower.

Viggo Lund.

Revue.

Udlandets Literatur i 1871—72.

Første Afsnit. — 1871.

I.

Mere end 70 Aar ere forløbne, siden Goethe og Schiller i deres „Musenalmanach", erklærede, at „Politiken begynder, hvor Lærdommen hører op." 40 Aar senere gjorde Gervinus, med Henthydning hertil, i sin stærkt tendentiøse „Geschichte der deutschen Dichtkunst" den Bemærkning — en Bemærkning, som iøvrig snarere passer sig for en praktisk Politiker end for en Literærhistoriker —, at den Tid var kommen, da Lærdommen skulde høre op og Politiken indtage dens Plads. Naar man nu for Tydsklands Vedkommende kaster et Blik tilbage paa dets Literatur i de 12 Maaneder, som fulgte umiddelbart ovenpaa „Seiersaaret" 1870, maa man tilstaae, at Gervinus' Paastand er gaaet i Opfyldelse; thi en i det Hele mere slau og vandet Literatur end den, Tydskland — og heri indbefatte vi den tydsktalende Deel af Østerrig — præsterede i Aaret 1871, skal man vanskelig kunne paavise. Næsten alle Tydsklands literære Frembringelser i det nævnte Aar have et stærkt politisk Anstrøg, og dersom det er sandt, at al Politiseren — idetmindste naar den er tendentiøs — skader Videnskabeligheden, Poesien og det æsthetiske Indtryk, hvor meget mere maa det da ikke være Tilfældet, naar Talen er om den noksom bekjendte tydske „Ueberschwenglichkeit"? Endog Tydskeren Robert Zimmermann, der har leveret en Oversigt over den tydske Literatur i 1871, indrømmer, at den „Krigs- og Seiersliteratur, som repræsenterer Virkningen af Krigsaaret 1870 paa det tydske Bogmarked, udmærker sig mere ved Kvantitet end ved Kvalitet, og at den tydske Nations Soldater have været ulige heldigere end dens Digtere. Det lader til", siger han, „at til Trods for Goethes bekjendte Udsagn selv i Preussen Digtekunsten ikke er saa parat til at lystre Kommandoordene som Garden og Landeværnet". Han tilføier — og deri kunne vi tildeels, men ogsaa kun tildeels give ham Medhold —: „De lyriske

Digte fra 1813 — Arndts, Körners og Schenckendorfs — vare Udtrykket for en patriotisk Indignation, der var voxet op under lange og bittre Prøvelses- og Ulykkesaar; men Krigen i 1870 brød pludselig ud midt under den tilsyneladende dybeste Fred og traf Digterne mindre forberedte og mindre begeistrede end de preussiske Rekruter. Dette tjener til at forklare den Kjendsgjerning, at en i og for sig saa ubetydelig Sang som „Wacht am Rhein" kunde blive Hærens „Stormsang" ihvorvel selvfølgelig dens Popularitet for en stor Deel skyldtes Melodien, ikke Ordene. Næsten uforklarligt, som til en vis Grad uhyggeligt, er det derimod, at en politisk Gadesang, i det komiske Berlinerblad „Kladderadatsch'" Stiil, den saakaldte „Kutschkelied", kunde opnaae Popularitet og blive oversat (om end alene for at gjøre Løier dermed) i alle europæiske Sprog, ja selv paa Gammelgræsk og i Sanskrit, og at der er blevet anstillet lærde Undersøgelser om dens Historie og om dens Forfatter." Til de to store Samlinger af Aarets politiske Digtekunst, „Lieder zu Schutz und Trutz" og „Für Straßburgs Kinder" havde næsten alle bekjendte og adskillige ubekjendte tydske Digtere leveret Bidrag, og mange af de Førstnævnte offenliggjorde desuden separate Manifestationer af deres patriotiske Begeistring. Men blandt alle disse Produkter vil man kun kunne tilkjende nogle ganske faa om det saa blot er en vis Betydning; man kan nævne: Ferdinand Freiligraths „Die Trompete von Gravelotte", E. Geibels „Heroldsstimmen", Julius Grosses „Antike Strophen" og nogle bittre Vers af Fr. Bodenstedt, skjøndt ogsaa de fleste af disse ere for høittravende og uforstaaelige for Menigmand. „Det nye Keiserdømmes første Hofpoet", „Nutidens Minnesanger par excellence", som man har kaldt Oscar von Redwitz, efterlignede Rückerts nu næsten glemte „Geharnischte Sonnette" og udgav en Samling af 100 Sonnetter — alle refererende sig til Krigen i 1870 —, hvori der vel forekom enkelte Strofer, som gjorde stærkt Indtryk — saaledes dem, der vare rettede til Keiseren, Kronprindsen og „Jern- og Blod-Kantsleren", en fiint affattet Henvendelse til Kvinderne og Spaadommen om Tydsklands Fremtid, hvormed Bogen slutter —, men som dog i deres Heelhed i Sammenligning med Körners lyriske Digte tage sig ud som ledende Artikler, der ere satte paa Vers. Den tankefulde „Dødsdigter" Albert Möser skrev derimod til Minde om en tidligere Elev, der faldt ved Metz, en Elegi, som virkelig er af Værd og som rangerer mellem Aarets bedste poetiske Frembringelser. Blandt disse skulle vi paa Dramaets Omraade nævne Robert Hammerlings „Danton og Robespierre", som iøvrig ikke er bestemt til Opførelse, hvad der vel ogsaa vilde have sine Vanskeligheder, idet den ene af Stykkets to Helte allerede forsvinder ved Enden af tredie Akt. Det er første Gang, at Hammerling er optraadt som dramatisk Forfatter; han hører ellers til Tydsklands betydeligste episke Forfattere, og hans Skildringer af det

neronianske Rom og de münsterske Anabaptister have vakt udeelt Beundring. Den fremragende lyriske Digter H. Linng udgav en fortællende Tragedie, hvis Sujet er hentet fra de sicilianske Hohenstaufers Tid, og forresten vil man blandt dramatiske Arbeider træffe Heinrich Krauses „Bürgermeister Jürgen Wullenwever von Lübeck", K. Biedermanns „Der letzte Bürgermeister von Straßburg" (selvfølgelig fremkaldt ved Straßburgs Gjenerhvervelse), Mosenthals „Marina" (hvori Forfatteren paa en ny Maade har behandlet det uopslidelige Spørgsmaal om den falske Demetrius) etc. etc.. Karl Robert, en tydsk Filosof, som i den sidste Tid har tiltrukket sig endel Opmærksomhed, og som røber sin Identitet ved at stille en Indledning om Dramaet i Spidsen for sine „Dramatiske Digte", søgte theoretisk og praktisk at bevise, at det i Dramaet ikke er Formen, men Indholdet, som det kommer an paa. I sin besynderlige, men ganske behændigt skrevne Afhandling „Det Ukjendtes Filosofi" har han seet Kjærligheden fra et pessimistisk Synspunkt og valgt som sine Exempler Tristan og Iseult samt Urias' Hustru — rigtignok lutter Personligheder, der vare „ulykkelige" i Kjærlighed.

For Novelleliteraturen — særlig i dens prosaiske Form — var Krigen høist ugunstig, og med Undtagelse af de Fortællinger, som fremkom i Dagbladenes Feuilletoner, var der saa at sige Intet, som fortjener at nævnes. Den ellers saa frugtbare Paul Heyse indskrænkede sig i 1871 til at udgive et Udvalg af de bedste tydske Fortællinger, og kun Firdusi's feirede Oversætter, Schack, publicerede en tiltrækkende versificeret Novelle, „Durch alle Wetter".

Hvad Filosofien angaaer, skyldtes Fattigdommen ikke Krigen alene. Tydskland havde i 1870 ingen Filosof til — som Fichte paa Uafhængighedskrigens Tid — at rette en veltalende Appel „til den tydske Nation" eller fremstille Krigen som „et fornuftmæssigt og berettiget Korstog," og heller ikke senere har der været en Fichte'sk Aand over de tydske literære Farvande. Hegels Hundredeaarsfest, hvis Høitideligholdelse blev udsat paa Grund af Krigen, feiredes i 1871 med Afsløreljen af hans Buste, men Jubilæet vakte ikke noget Ekko i Landet. Derimod benyttede Fichtes Søn (en gammel graahaaret Mand, men endnu stedse en utrættelig Arbeider) Keiserdømmets Gjenoprettelse som Anledning til at udgive sin Faders Taler og ledsage dem med en Fortale, som nok er værd at læse. Schellings Biografi blev kompletteret ved Udgivelsen af det tredie Bind og fik et interessant Supplement i en længe lovet Levnetsbeskrivelse af hans første Kone, Karoline, A. W. Schlegels fraskilte Hustru. Det Ry, hvori denne Dame har staaet som en, baade i Henseende til ydre og indre Egenskaber, af sin Tids meest tiltrækkende Kvinder, bliver fuldstændig bekræftet, ja vel endog forstærket ved den Samling Breve, hendes Svigersøn, Historikeren G. Waitz, har udgivet, og ved det Portræt, som staaer foran i Bogen. Karoline var en Datter

af den anseete göttingske Theolog, Michaelis, og en yderst intim Veninde af Theresa Heyne, Datter af den berømte Filolog og gift med G. Forster. Det var paa Venindens Tilskyndelse, at hun efter sin første Mand, Dr. Böhmers, tidlige Død (med hvem hun havde levet et idyllisk Liv i en lille By ved Harzen), flyttede til Mainz tilligemed sin eneste Datter (Augusta Böhmer, Schlegels elskede Steddatter, som saa ofte omtales i den romantiske Skoles Historie), hvor hun blev Medlem af den intelligente republikanske Kreds, der holdt sine Sammenkomster i Forsters Huus. Efterat Preusserne havde indtaget Byen, bleve dens Beboere strengt forfulgte for deres bekjendte Sympathier for Frankrig, og Mange bleve pidskede. Selv Kvinder undgik ikke Molestation, og Karoline, der var bekjendt som en begeistret Talsmand for Frihedens Sag, blev transporteret til Fæstningen Königstein, tætved Frankfurt, og kom først paa fri Fod efter 9 Maaneders Forløb, paa Forbøn af Schlegel. Denne blev senere hendes (anden) Mand, hvorpaa de flyttede til Jena for at være i Nærheden af Goethe. Karoline tog her den meest levende Deel i den literære Bevægelse, som just da begyndte og gjorde Epoke i den tydske Literærhistorie, og hendes høit — stundom vel høit og begeistret — udtalte Sympathier og Antipathier havde en afgjørende, ofte en skadelig Indflydelse. Som en Fjende af al Pathos var hun f. Ex. ubillig mod Schiller, hvis moralske Strenghed hun betragtede som Pedanteri. Da hendes Datter, hvem hun havde bestemt til Schellings Brud, døde i en Alder af 17 Aar, traadte hun selv uden Betænkelighed i Datterens Sted i denne Egenskab, lod sig paa den venskabeligste Maade separere fra Schlegel og ægtede Schelling, som overlevede hende.

Det er en betegnende Kjendsgjerning med Hensyn til Filosofiens nærværende Tilstand i Tydskland, at der istedetfor filosofiske Systemer saaledes udkommer Biografier over Filosofer og over deres Hustruer. Et andet lignende Værk af denne Art, som udkom i 1871, er Herbarts af Ziller i Leipzig udgivne „Nachträge" — hans samlede Værker ere tidligere af hans Elever udgivne i 12 Bind —, der indeholde hans Breve og autobiografiske Optegnelser. Frauenstädt leverede i to Bind et Speciallexikon til Schopenhauer, den anden Kantiske Realist, Hartmann, en Kritik af Kants „Ding an sich", og endelig fremkaldte den Omstændighed, at Berkeleys Idealisme er levet op igjen i England, en lignende Bevægelse i Tydskland, medens tillige enkelte tydske Filosofer — som Fortlage — samlede deres Skrifter, og andre — som Trendelenburg — offenliggjorde Udgaver af enkelte Arbeider. Den sidstnævnte Forfatter har til en saadan Udgave af sine „Logische Untersuchungen" føiet et Forsøg paa en Gjendrivelse af den Darwin'ske Theori. Under Filosofien skulle vi endnu sluttelig omtale afdøde Melchior Meyrs sidste Arbeide „Die Religion des Geistes", der bestaaer af religiøse Digte, som aande en Art Naturreligion, stærkt paavirket af den

Ny-Schellingske Monotheisme, men som tiltrods for deres skarpsindige Tanker hverken formaae at behage Fritænkerne eller de Orthodoxe, ligesom Meyr overhovedet var en af hine i Tydskland ikke ualmindelige Forfattere, hvis Filosofi er for poetisk og hvis Poesi er for filosofisk, til at deres Skrifter kunne rangere enten som videnskabelige eller som poetiske Arbeider.

Ligesaa lidt som i de alt nævnte Grene af Literaturen fremkom der paa Historiens Omraade, heri indbefattet saavel Literær- og Kunsthistorien som Personalhistorien, noget Værk af fremragende Betydning. Det er, hvad først den politiske Historie angaaer, en Selvfølge, at Krigene i 1866 og 1870 stode forrest paa Dagsordenen, og en Undtagelse i saa Henseende gjør alene de diplomatiske Annalers Nestor og Koryfæ, Leopold Ranke, der i 1871 udgav 1ste Bind af sit Værk „Die deutschen Mächte und das Fürstenbündniß". Dog har ogsaa dette Værk forsaavidt Hensyn til Nutiden, som Frederik den Store af Preussen ved Dannelsen af det omhandlede Fyrsteforbund mod Keiser Josef den Anden af Østerrig gjorde Begyndelsen til Bevægelsen for at fortrænge Østerrig fra Tydskland. Aaret frembragte en heel „Bismarck-Literatur", f. Ex. Constantin Roesslers „Graf Bismarck und die deutsche Nation", G. Hesekiels „Das Buch vom Grafen Bismarck" o. s. v., men dets mærkeligste Bog om den fransk-tydske Krig var „Die Geschichte des Krieges in 1870" af den berygtede Wolfgang Menzel, denne gamle „Burschenschafter" hvem Louis Börne gav Øgenavnet „Franskeræderen", og som selvfølgelig i det nævnte Værk hoverer over at see sit Livs Drøm om det tydske Keiserdømmes Gjenoprettelse gaae i Opfyldelse. Endelig fremkaldte Gjenerhvervelsen af Elsaß og Lothringen en Syndflod af Skrifter, navnlig om Elsaß' Civilisation og Historie; de bedste af disse hidrørte fra to wienske Professorer, Scherer og Lorenz. Af Arbeider henhørende til Kunst-, Literær- og Personalhistorien, som udkom i 1871, skulle vi kun nævne M. Carrieres bekjendte Arbeide „Kunsten som en Gren af Kulturhistorien", der blev fortsat med 4de Bind, von Friessens „Samlinger til Ludvig Tiecks Historie, af en gammel Ven", Ferdinand Rankes Biografi af en jævn tydsk Skolemester, August Meinecke (der var Rektor ved Joachimsthals-Gymnasiet i Berlin og med sjelden Iver virkede i sit Kald), samt endelig et Bind af Varnhages Efterladenskaber, der synes at være aldeles uudtømmelige: aldrig saasnart var det 14de og sidste Bind af hans Dagbøger udkommet, før der fremdroges et nyt Værk af hiint literære Pulterkammer, nemlig „Biographische Portraiten" med Breve fra Koreff, C. Brentano, Madame la Fouqué og Andre. — Blandt de talrige Brochurer, som Beethovens Hundredaarsfest fremkaldte, var der en af Richard Wagner, som deri dog mere priser sig selv end Beethoven, en af L. Nohl, der ogsaa nærmest gaaer ud paa at rose Richard Wagner, og endelig en af Alexander

Thayer, de forenede Staters Konsul i Triest, der i skjærende Modsætning til de to Andre paa en virkelig værdig Maade gav en Biografi af den store Maestro. Ikke uanseelige Bidrag til Musikens Historie var endelig Edv. Hanslicks under Titlen „Von der Koncertstube" udgivne Samling af sine musikalske Kritiker og samme Forfatters Fremstilling af den wienske Koncerts Historie. — Af Reisebeskrivelser maa nævnes Heinrich Noes Skildringer fra det sydlige Tyrol og Bredderne af Lago di Garda, et Værk, der ikke staaer tilbage for samme Forfatters tidligere Arbeide om Dalmatiens og Montenegros sorte Bjerge; A. Bastians Værk om de østasiatiske Folk, der blev fortsat med 6te Bind, og Appuns Reise i Venezuela.

Idet vi forbigaae de mere specielle Fagvidenskaber, hvor man iøvrig neppe vil møde et eneste fremragende Værk, skulle vi endnu blot tilføie, at Døden i det nævnte Aar berøvede den tydske Literatur flere af dens Celebriteter, saaledes Fyrst Pückler-Muskau, den excentriske Forfatter til „en død Mands Breve", Friederich Halm (Friherre von Münch-Bellinghausen, den feirede Forfatter af „Griseldis"), og først og fremmest den udmærkede, skjøndt partiske og eensidige Historiker Gervinus. Denne Sidste, der er noksom bekjendt som Shakespeares skarpsindige Fortolker og Kritiker og som den tydske Digtekunsts og det 19de Aarhundredes lærde Historieskriver, var tillige en mærkelig politisk Personlighed. Som en af de Syv, der i sin Tid af Ernst August fordreves fra Hannover, forbausede han — ligesom sin tidligere Kollega, Ewald — for faa Aar siden Verden ved sit Forsvar for Guelferne. Tidligere var han bleven betragtet som ivrig Tilhænger af Professorernes Yndlingsdoktrin om Preussens Supremati i Tydskland, men han erfarede Skæbnens Ironi. Han blev af sit eget Parti angivet som en Forræder, og Braun fra Wiesbaden beskyldte ham for Republikanisme. Hans bidende Svar til Braun var hans sidste Arbeide, og dette har hans Enke udgivet tilligemed en Art politisk Testamente, som Gervinus efterlod sig, nemlig en Adresse til det kgl. preussiske Huus i Anledning af Freden i 1871. Som vi have seet, have Tydskerne fulgt det Raad, Gervinus engang gav dem: hellere at lægge sig efter Politik end efter Digtekunst og Filosofi. Mon de ogsaa ville følge det Raad, han nu giver dem i nævnte politiske Testamente: at vende tilbage til deres tidligere Forbund? Sagtens neppe! Og dog er det aabenbart, at Gervinus har Ret i at troe, at deres Literatur kun kunde vinde derved, ialfald saafremt det nye Keiserdømme ikke formaaer at præstere noget Bedre end den her omhandlede Førstegrøde.

II.

Den, som føler varmt for Frankrig, som beundrer dets tidligere Storhed og tager inderlig Deel i dets nuværende Ulykker, maa i høi

Grad føle sig mistrøstet ved at danne sig et Overblik over den franske Literaturs Standpunkt, saaledes som det viser sig gjennem de i Slutningen af 1870 og i 1871 udkomne Skrifter. Talent, Vid, Kundskabsmasse, Stiil, ja selv Geni fattes der ikke denne Literatur — vi behøve i saa Henseende kun at nævne Navne som Dupanloup, Renan, Taine o. Fl.; men hvad den gjennemgaaende lider af, er hiin Mangel paa Principer, er hiint ulyksalige Parti og Klikevæsen, der ogsaa paa selve det politiske Forum — navnlig i Nationalforsamlingen og i Dagspressen — har aabenbaret sig paa en saa sørgelig Maade. For Øieblikket er det i Frankrig virkelig saa, at enhver Forfatter er ilde stedt, naar han ikke adlyder en eller anden Klike, ingen Kokarde bærer, hverken den røde, blaa eller hvide, ikke ønsker at rydde alle Konger af Veien m. m. eller at skyde alle Røde, eller at myrde alle Fritænkere o. s. v. Lad ham nok saa meget udmærke sig ved lidenskabsløs Besindighed og ved en Patriotisme, der har formaaet at hæve sig til det universelle Standpunkt, hvor den enkelte Persons og den enkelte Sags Interesser maa vige for Hensynet til det almene Vel — han finder dog intet Publikum paa en Tid, da Alt er Parti og atter Parti: En vil ikke finde ham orleanistisk nok, en Anden ikke fransk og klassisk nok, en Tredie ikke imperialistisk nok, en Fjerde ikke pavelig og klerikal nok o. s. v.

Hvad Under derfor, at næsten alle de franske Forfattere i 1871 vare Polemikere, og at deres Kanoner bleve rettede mod de meest forskjellige Sider, snart mod Thiers, snart mod Keiser Napoleon, snart mod Rom og snart mod Gambetta o. s. v. o. s. v., saa at Virkningen gik tabt, medens de derimod, rettede mod eet Punkt og ledede af samme Tanke, sikkert kunde have udrettet store Ting. Læs engang et literært og historisk Dokument, som ikke gjør store Fordringer, men dog er af ikke ringe Værd, Molinari's „Røde Klubber" *). Dette Arbeide er hverken en Satire eller en Moral-Prædiken, men et tro Fotografi; det indeholder al den heroiske Veltalenhed, som kom tilorde, blev hørt og applauderet under Paris' første Beleiring. Disse extemporerende Talere, mere end tusinde i Antal, ere ikke at foragte som Rhetorikere. Nogle buldre løs, medens Andre føre et honningsødt og smigrende Sprog. Af Metaforer er der en rig Overflødighed, og det vrimler af Epigrammer, men sund Sands og virkelig Almeeninteresse findes just ikke saa hyppigt. Læs ogsaa som en Kommentar til denne utrykte Literatur et andet fortrinligt Værk i sin Art »Journal des Journaux de la Commune« (anonymt, i 2 Bind), samt Firmin Maillards »Histoire des Journaux publiées à Paris« og føi dertil endvidere »Les conseils de l'Hotel de Ville«, et lille Skrift, som aflægger en paalidelig Beretning om, hvad der er blevet sagt af Pyat, Assi, Vermersch og Jourde i de kommunistiske

*) Jvfr. dette Tidsskrifts 3die Bind.

Sammenkomster, samt endelig Versailles-Proklamationerne i to anonyme Bind: — De har da i disse 5 smaa Bind hele Aarets Psykologi for Dem, og de give et klart Indblik i det franske Samfunds Mangel paa Stabilitet og Ufuldkommenheder. Fremtidige Macaulay'er — om Saadanne ellers nogensinde ville fremstaae — ville her finde et rigt Materiale, godt ordnet og færdigt til Afbenyttelse. Det opløfter ikke sin Røst specielt mod „Kommunen", ja selv ikke specielt mod Raoul Rigault, men det hæver paa en skrækkelig Maade sin Stemme mod hele Franskmændenes Maade at være, leve og tænke paa, mod deres forældede, arvelige Opdragelsessystem, mod Fattig- og Underviisningsvæsenets Ordning, mod Intriguerne i de aristokratiske Klasser, Bestikkelserne og Underslæbene o. s. v., men først og fremmest mod den saa stærkt fremherskende Mangel paa indbyrdes Tolerance og gjensidig Overbærenhed mellem alle Klasser og Partier af Samfundet samt mod den herskende Uvidenhed.

Et yderligere Bidrag til Aarets Psykologi leveres af den Række »Histoires de la Commune«, som nu næsten udgjør et heelt Bibliothek. To af dem, „Kommunens 73 Dage" af Catulle Mendès og „Paris' 2den Beleiring af L. Hans ere Arbeider af stor Fortieneste; og man vil ved dem komme til en rigtig Vurdering af det vanskelige Hverv, som det lille Regeringsparti i Versailles havde — uden Penge, som det var, uden Soldater, uden Hjælp fra Provindserne, uden at indgyde nogen Begeistring eller endog blot Tillid og Sympathi — ved sit Forsøg paa at reorganisere Armeen, give en ny Forfatning, fylde det tomme Skatkammer og erobre Paris. Man vil af dem lære, hvorledes den egenlige Borgerbefolkning i Paris tilsidst bøiede sig for Kommunen, efterat den saa længe var bleven enerveret ved Beleiringens Lidelser og var bleven sat i Skræk ved Pyats og Flourens' røde Spøgelse; hvorledes Middelklasserne vare nedsunkne i en Svagheds, Sløvheds og Ligegyldigheds Tilstand, der gjorde dem uskikkede til at forsvare sig selv; hvorledes selv Hæren var lamslaaet og havde glemt sine gamle Traditioner, og overhovedet hvilke dybe Saar i enhver Retning der var blevet tilføiet Frankrig ikke alene ved Keiserdømmets Bestikkelser og morderiske Luxus, men ogsaa ved mange tidligere Regeringers Feil. I forskjellige andre af disse Arbeider vil man, skjøndt de i det Hele ere temmelig værdiløse, finde Oplysninger om det kommunistiske Dramas Hovedpersoner, saaledes i »Les Hommes de la Commune«, »Le Pilori des Communeaux«, »Raoult Rigault« og »Les Chefs de la Commune«. Mange Anekdoter og Karakteertræk i disse Bøger ere enten overdrevne eller apokryfe og ikke til at stole paa; men i det Hele give de dog en tro Kopi af den offenlige Menings Forestilling om disse meer eller mindre navnkundige Mænd. En anden Række herhenhørende Arbeider er endeel Brochurer, skrevne enten af Borgere eller Præster, arresterede som Gidsler, eller af

deres Fangevogtere. Blandt disse Brochurer er Abbed Delmas' »La Terreur dans l'Eglise sous la Commune« den bedste, idet han fortæller uden Bitterhed og Vrede og giver en tro Gjengivelse af de Taler, som holdtes af dem, der havde gjort sig selv til Øvrighedspersoner og Dommere. Hvor besynderligt er det ikke her at see Drenge paa 16 Aar bære galonnerede Kepys og arrestere Præster! De spille formelig Komedie, og Stykket morer dem kostelig. Nogle give Robespierres, Andre Chaumettes Rolle, og dog træffer man ikke Faa blandt dem, som ere høflige, forstaae at føre Ordet og i det Hele opføre sig anstændigt. En ganske mærkelig Bog — der dog bl. A. har den Feil, at Forfatteren, som er Imperialist af det reneste Vand, er naiv nok til at troe, at Alt vilde være gaaet meget godt, dersom Keiser Napoleon ikke var bleven stødt fra Thronen — er Francis Wey's »Chronique du Siége (1870—71)«, og ved Siden af denne fortjener at nævnes Veuillots Bog „om de to Beleiringer", der imidlertid er skrevet fra et klerikalt Standpunkt. I »La Guerre des Communeux« har en Stabsofficeer givet et interessant Indblik i Hærens moralske og intellektuelle Tilstand og i den af Thiers og Mac-Mahon heldigt kombinerede Krigsplan.

Hvad der næst efter denne „Kommuneliteratur" gav Aarets literære Produktion dens Karakteer var en lang Række Forsvars- og Anklageskrifter. Slagne Generaler og andre overvundne Befalingsmænd (Kommandanterne i de af Tydskerne erobrede Fæstninger), Partichefer, Klub-Præsidenter, Fredsmæglere, bedragne Diplomater etc. have Alle skrevet deres egne Apologier, udviklet deres Planer, udbredt sig vidt og bredt om deres Rivalers Feil, givet vægtige Grunde, hvorfor de vilde være gaaet af med Seiren, dersom det og det blot var skeet, og trykket kostbare Dokumenter, som ere blevne læste med Begjærlighed, drøftede vidt og bredt, modsagte, besvarede, gjendrevne eller støttede fra alle Sider. Først og fremmest blandt disse Skrifter maa Grev Benedettis nævnes; det giver et fortrinligt Bidrag til Fyrst Bismarcks Karakteristik. Blandt andre Forfattere af denne Klasse skulle vi blot anføre Chanzy, Faidherbe, Trochu, Ducrot og Wimpffen. Det er en Selvfølge, at saadanne Mænds Stiil i flere Retninger ikke er uden Tiltrækningskraft; men noget uvilkaarligt overbevisende Indtryk formaae deres Arbeider ikke at gjøre, fordi de selv ikke ere inspirerede; det skulde da være Jules Favres med ligesaa megen Pathos og Stolthed som Talent skrevne, lidenskabelige Forsvar pro domo sua.

Iøvrig vil man forgjæves i Aarets Literatur søge efter en eller anden Bog af fremragende Værd, og det saavel paa Digtekunstens og Filosofiens som paa Historiens og alle andre Specialiteters Omraade, i den Grad har Politiken optaget alle de meest fremragende franske Forfattere. Nævnes maa dog Renans »Reforme Intellectuelle ou Morale«, hvori han giver mange nyttige Vink, som Frankrig kunde have særdeles

godt af at tage sig ad notam; Leon Feer's »Etudes Bouddhiques«; Desnoireterres aandrige Værk »Voltaire et le Dishuitième Siècle«, Madame Duplessis-Mornay's kuriøse »Memoires« (3die Bind); nogle Dramaer af Alexander Dumas fils og Belot, Jules Sandeau's ypperlige Børnebog »La Roche aux Mouettes«, samt endelig nogle statistiske Arbeider og Reisebeskrivelser, blandt hvilke sidste navnlig en af Beauvoir.

III.

Skjøndt Belgien heldigt overstod den farlige Krigsperiode, der truede det paa saa nært Hold, er det dog ikke til at undres over, at dets Literatur leed under Øieblikkets Alt opslugende politiske Interesser, saa at der i 1871 har været en øiensynlig Formindskelse i Antallet af de reent belletristiske Arbeider, selv om Aaret ikke ligefrem maa betegnes som ufrugtbart. Denne Formindskelse viser sig baade i den flamske (flanderske) og den franske Literatur, men især i den sidste, som vi først omhandle. Der dukkede dog i det nævnte Aar to unge Digtere op i Belgien, hvis Debut synes at varsle godt. Den ene af dem, som beskedent skjulte sit Navn under Begyndelsesbogstaverne A. H., udgav et Bind Digte, som han kaldte „En Stemme i Orkanen"; den Anden under sit Navn (Herman Pergameni) en Digtsamling med Titlen „Poesier". Begge Digtsamlingerne have været en Overraskelse for de Faa, som læse belgiske Digterværker, og give Haab om, at deres unge Forfattere i Tidens Løb ville kunne indtage de gamle Digteres Plads. Under Titlen »Oevres Choisies de nos Poëtes populaires Flamands« paabegyndte Auguste Claus Udgivelsen af et Udvalg af de populære flamske Digteres Arbeider, oversatte paa franske Vers og omfattende den flamske Literatur siden 1833. Dette Foretagende vakte megen Deeltagelse.

Af reent belletristiske Produkter vare de ovennævnte saa at sige de eneste, Aaret frembragte, hvorimod der fremkom en stor Mængde Brochurer og Afhandlinger om de sidste tragiske Begivenheder, hvoraf vi skulle fremhæve »L'Esprit Parisien, produit du Régime Impérial« af den talentfulde Emile Leclercq, hvis Noveller ere noksom bekjendte for Aandrighed og Originalitet. Dette Værk oplevede i kort Tid 6 Udgaver. Fremdeles »Sedan« af den ligeledes bekjendte og ansete Forfatter Camille Lemonnier, som her leverede en Række stemningsfulde Skildringer fra det andet franske Keiserdømmes sidste Dage, og endelig et Værk af Alfred Michiels, hvori Tydsklands Ret til Elsaß og Lothringen bestrides, og som fremkaldte et Svar fra den tydske Historiker, Prof. v. Sybel. I en interessant Afhandling »Sur la Reorganisation de l'Armée par un Officier Supérieure Belge« fremsatte Generallieutenant Eenens med meget Talent et System, som gaaer ud paa at

forsone den preussiske Tvangstjenestes Princip med en mindre krigerisk Nations Følelser og Skikke.

Paa Historiens Omraade frembragte Aaret værdifulde Arbeider, først og fremmest den belgiske Minister Jules Van Praets »Essais sur l'Histoire Politique des Derniers Siècles«, for hvilket Arbeide Forfatteren vandt Prisen ved den sidste af de Konkurrencer angaaende Priisafhandlinger om Nationalhistorien, som hvert 5te Aar afholdes i Belgien. Van Praet inddeler i dette Værk Europas nye Historie i 5 Perioder, hvortil de 5 Forsøg, som tilsammen udgjøre det hele Arbeide, svare. Forsøgene ere henholdsviis helligede Hertugerne af Burgund, Carl V, Philip II, Richelieu og den første engelske Revolution, Vilhelm III. Alphonse Le Roy, Prof. ved Universitetet i Liège, publicerede under Titlen »Rapport« en omhyggelig og kritisk Fortegnelse over alle de i Aarene 1866—70 i Belgien udkomne historiske Arbeider. Charles Potvin, der paa een Gang er den bedste af de nulevende belgiske Digtere og en udmærket historisk og literærhistorisk Kritiker, udgav i Aarets Løb, foruden et Værk, betitlet »Génie de la Paix«, et meget fortjenstfuldt Arbeide »L'Histoire du Droit Internationale depuis l'Antiquité jusq' à nos Jours«, hvori han især gaaer ud paa at henlede Opmærksomheden paa dem af sine Landsmænd, som have bidraget Meest til Nationernes indbyrdes Broderskab, først og fremmest paa Mænd som Hugo Grotius, Marnix de St. Aldegonde og Jansenius, men dernæst ogsaa paa Mænd som Henrion, Amand, Bauwens, Brück og Barn, der fortjene at blive mere bekjendte. Ferdinand Hénaux offenliggjorde en ny Udgave af sin eiendommelige »Etude sur Charlemagne«, hvori han søger at godtgjøre, at Karl den Store i Virkeligheden var født i Liège, hvor der just nylig er blevet opreist en Statue for ham. Theodor Juste, den belgiske Nationalitets Stifteres utrættelige Biograf, udgav en »Etude sur Sylvain Van de Weyer«, den Statsmand, som spillede en saa vigtig Rolle under Revolutionen af 1830 og under Kong Leopold I's Regering. Værket indeholder bl. A. et velvalgt Uddrag af Van de Weyers hidtil utrykte Breve og Skrifter samt af Brevene til ham, hvoriblandt ogsaa endel fra Kong Leopold selv. Et andet historisk Arbeide, der ikke kan lades uomtalt, er Lyons »Les Contestations Politiques et Religieuses au XVIIe et au XVIIIe Siècles, au sujet de la Ville basse de Charleroi«, et Arbeide, der støtter sig til omhyggelige Undersøgelser og bringer en Mængde hidtil utrykte Dokumenter, som give et klart Indblik i Datidens civile og religiøse Administration, ligesom Værket i det Hele er et værdifuldt Bidrag til Nederlandenes Historie, hvori Byen Charleroi som bekjendt har spillet en forholdsviis meget betydelig Rolle. Antikvarhistorien (Arkæologien) blev beriget med E. Duponts »Les Temps Antéhistoriques en Belgique«, hvori Forfatteren, der er Direktør for det

naturhistoriske Museum i Brüssel, belyser Forfædrenes Liv under Stenperioden gjennem sine seneste Opdagelser og Fund i Ardennerdalenes Huler. For Kulturhistoriens Vedkommende endelig maa nævnes 3die Udgave af Léon Lebons »L'Histoire de l'Enseignement Populaire en Belgique«, et ligesaa lærd som interessant Værk, hvori Forfatteren gaaer ud fra den Hovedgrundsætning, at „et Folks sande Historie er dets Skolers og Læreres Historie", og som i 1871 blev kompletteret ved samme Forfatters »Repertoire Historique, Analytique et Raisonné de l'Enseignement en Belgique«. Af ikke mindre Betydning vare Alphonse le Roy's Arbeider om den offenlige Underviisning i Spanien, en umaadelig Samling (først trykt i »La Revue de l'Instruction Publique en Belgique«), der sikkert maa betragtes som det største Monument af den Art, som nogensinde er blevet opført.

Den juridiske Literatur frembragte i 1872 to Arbeider af større Betydning, nemlig 5te Bind af F. Laurents »Principes de Droit Civil« og »Sur les Institutions et les Associations Ouvrières en Belgique« af Léon d'Andrimont (i sin Tid Stifter af og Direktør for „Folkebanken" i Liège), som her giver en Skildring af den kooperative Bevægelse i Belgien samt en Fortegnelse over alle de de belgiske Arbeiderforeninger vedrørende Lovbestemmelser.

Endnu skulle vi for den franske Literaturs Vedkommende kun nævne et eiendommeligt Værk af den lærde Direktør for Observatoriet i Brüssel, Quetelet, betitlet »Anthropometry« og dannende et Supplement til hans »La Physique Sociale«, samt gjøre opmærksom paa den forholdsviis rige periodiske Literatur, der blandt en Række andre ansete Tidsskrifter tæller Organer som »La Revue de l'Instruction Publique«, »Messager des Sciences Historiques«, »Les Annales et Bulletins de l'Academie de Belgique« og »Revue de Droit Internationale et de Legislation comparée«.

Hvad dernæst Aarets flamske Literatur angaaer, da gav den fransk-tydske Krig et betydeligt Stød til den flamske Bevægelse og udvidede end yderligere Kløften mellem Flamlænderne og Vallonerne. Navnlig naaede den flamske Presse, der i Almindelighed støttede Tydskland mod Frankrig, en større Grad af Udvikling og tog med større Energi Ordet for den flamske Sag, og den har nu Organer rundt om i Landet, ja selv i Brüssel og Antwerpen. Den mægtige Forening „Willems-Fonds", som for nogle Aar siden stiftedes i Gent og gav Stødet til Bevægelsen for Flamlændernes Emancipation, har daglig vundet i Udbredelse, og den har ivrig fortsat sin Virksomhed med Udgivelsen af Skrifter til det nævnte Øiemeds Fremme, saaledes navnlig i 1871 „Haandbog for Vælgerne" af J. de Vigne og „Den belgiske Forfatning" af Rolin Jaquemyns. Et andet Værk af Betydning i samme Retning er „Breve fra den sydlige Deel af Nederlandene" af Max Rooses.

Skjønliteraturen blev beriget med en historisk Roman »De Kerels van Vlaenderen« af den berømte Novelleforfatter Henri Conscience, som desuden begyndte at udgive en Række korte Fortællinger af den Art, som har begrundet hans Ry i de sidste 30 Aar. Men Aarets paa een Gang friskeste og meest originale Arbeide i denne Retning var dog „To Fortællinger fra Rhinens Bredder" af Pseudonymen Tony, den Samme, der tidligere har leveret nogle af de livligste og vittigste Fortællinger til Genteruniversitetets „Studenteralmanak". Nævnes maa ogsaa en fuldstændig Udgave af Eugeen Zetternams samlede Værker (Zetternam, en af de bedste flamske prosaiske Forfattere, var som bekjendt hele sit Liv en almindelig Arbeidsmand, der tilbragte sine Nætter med at belære sig selv og døde ung i stor Armod) samt Jan Van Ryswycks samlede poetiske Arbeider, ligeledes udgivne efter Forfatterens Død. Det kan tilføies, at der paa den sidste hollandsk-flamske Kongres, som afholdtes i Louvain, blev dannet en dramatisk Forening (»Nederlandsch-Tooneelverband«), som i Amsterdam har organiseret en Modelskole for scenisk Deklamation og desuden hver tredie Maaned udgiver en Revue, hvortil der leveres Bidrag saavel af hollandske som af flamske Forfattere. Det første Numer indeholdt bl. A. en interessant Afhandling af Max Rooses om den flamske dramatiske Literatur siden 1830. Den Priisbeløнning, som hvert 3die Aar af Regeringen uddeles for den bedste dramatiske Frembringelse paa Flamsk, tilfaldt i 1871 Felix Van de Sande.

Den flamske Literatur er fortrinsviis en populær Literatur, og følgelig er den meget fattig paa filosofiske og videnskabelige Arbeider. En Undtagelse gjør dog Agerdyrknings- og Havedyrkningsvidenskaben, hvori ogsaa i 1871 Burvenich og Rodrigas leverede værdifulde Arbeider. Et andet Omraade, hvorpaa den flamske Genius gjør hurtige Fremskridt, er Musiken, navnlig siden der for nogle Aar siden blev oprettet en Forening af flamske Komponister i det Øiemed at skabe en særlig flamsk Nationalmusik for Nederlandene. Den herved vakte Bevægelse fik i 1871 et nyt Stød fremad, idet „Willems-Fonds" paatog sig Udgivelsen af en Række flamske Sange med Text og Musik udelukkende af flamske eller hollandske Digtere og Komponister.

IV.

Hollands Literatur udmærkede sig i 1871 mere ved Kvalitet end ved Kvantitet, og som sædvanligt var det fornemlig Theologien, Filologien og Historien, der indtoge den meest fremtrædende Plads i Aarets Frembringelser.

Hvad først Theologien angaaer, skulle vi bemærke, at den i Tydskland opstaaede gammel-katholske Bevægelse foreløbig saa at sige slet

intet Ekko vakte hos den katholske Deel af Hollands Befolkning, medens derimod de hollandske Protestanters Mening om Sagen kom tilorde paa en protestantisk Kongres i Dortrecht. Den berømte Prof. J. J. van Oosterzee i Utrecht udgav en Haandbog i „kristelig Dogmatik“, medens Dr. A. C. Duker og Dr. W. C. van Manen arbeidede og arbeide paa et Værk „Kirkefædrenes Skrifter“, hvoraf 1ste Bind udkom. B. ter Haar, der tillige er en renommeret Digter, sluttede tredie Periode af sin „Kirkehistoriens Historiografi“, og den fortjenstfulde Prof. W. Moll fra Amsterdam fuldendte sin beundringsværdige „Hollands Kirkehistorie siden Reformationen“. J. J. van Toorenenbergen leverede en smuk Udgave af den berømte Ph. van Marnix de St. Aldegondes aandrige Skrifter, og Dr. Hoop-Scheffer, i Forening med Prof. Moll, fortsatte Udgivelsen af sine „Studier“, der danne et værdifuldt Bidrag til den historiske Theologi.

Paa Filologiens Omraade var det i 1871 særlig Orientalisterne, som vare produktive. De meest Fremragende af de nulevende hollandske Orientalister ere Dozy, De Goeje og H. Kern. Dozy udgav „Kritiske Bemærkninger til Al Makkari's Text“, De Goeje første Bind af et »Bibliotheca Geographorum Arabicorum«, og Kern et Værk, betitlet „Kawi-Studier“. Desuden oversatte H. C. Klinkert et Udvalg af Fabler fra „Tandja-Tandara“, og C J. Tornberg fortsatte sin omhyggelige Udgave af „Ibn-él-Athiris Krønike“, ligesom der ogsaa udkom flere værdifulde Lexika, saaledes J. F. C. Gerickes javanesisk-hollandske Lexikon og A. C. Oudemans's Lexikon over Gammel- og Mellem-Hollandsk.

Paa Historiens Omraade blev der udfoldet stor Virksomhed. Episoder i det 17de Aarhundredes Annaler bleve fortrinligt behandlede af G. A. Vorsterman, Dr. L. Beins og J. G. R. Acquoy. Den Førstnævnte beskrev Aardenburgs Beleiring i 1672; Dr. Beins behandlede den store De Witts Udenrigspolitik i Aarene 1653—1660, og Acquoy leverede en Biografi af den store Søhelt, Herm. De Ruyter. Backer Dircks feirede den hollandske Marines Triumfer fra Freden i Nymwegen og lige til Republikens Fald i 1795, og Theod. Jorissen gav en Monografi om Kongedømmets Undergang i Holland i 1810. Af Kapt. Pompes „De hollandske Kolonialbesiddelsers Annaler“ publiceredes anden Udgave, D. E. Sluys udgav i to Bind en „Haandbog i den jødiske Historie“, og der fremkom Haandbøger i Hollands Historie af W. G. Brill, J. H. van Linschoten og W. Nuyens. Deels af historisk, deels af geografisk Natur er Baudets ypperlige Monografi om den berømte Kartograf i det 17de Aarhundrede, Wellem Janß Blaeu. Heraldiken fandt en heldig Fremstiller i Baron D'Ablaing van Giessenburg, og paa Kunsthistoriens Omraade kom der flere nye Bidrag af Ph. van der Kellen til hans Værk om de hollandske Billed-

værker og Gravørarbeider. Musikhistorien endelig blev beriget ved en af Dr. A. D. Lomann udgivet Samling særdeles interessante populære Sange fra det 17de Aarhundrede, komponerede af Adrian Valerius.

Fra Skjønliteraturen, særlig Digtekunsten, skulle vi indskrænke os til at nævne H. De Veer's Novelle „Frans Holster", en Roman af Van Linschoten, J. J. Cremers „Overbetuwsche Novellen" samt Joh. Grams henrivende Novelle „Reisekammeraten", der imidlertid er skrevet paa Tydsk. Den Leydenske Udgave af det store Maerlant-Fragment, som for to Aar siden blev fundet i Wien, gjør hurtige Fremskridt, og det Samme er Tilfældet med „Bibliothek for den middelalderlige-hollandske Literatur", der udgives under Ledelse af Prof. Moltzer i Groningen, for hvem Prof. Brill sluttede en ny Udgave af „St. Brandans Legender". Blandt andre Værker til Belysning af Hollands Literaturhistorie kan fremhæves Jorissens „Studier over Const. Huygens", N. Beets' og Alberdingk Thüms „Forsøg til en Skildring af det 17de Aarhundredes store Digter Joost van den Vondel", Dr. S. Coronels Monografi om Spinoza og Jonckbloets „Den hollandske Literaturs Historie."

Det kan ikke lades uomtalt, at Guineakystens Afstaaelse til England og Spørgsmaalet om det nederlandske Handelsselskabs fortsatte Bestaaen eller Opløsning fremkaldte en Række mere eller mindre værdifulde Brochurer for og imod, og endelig maa det bemærkes, at ogsaa Naturvidenskaberne vedblivende finde ivrige Dyrkere i Holland. Botaniken led vel i 1871 et stort Tab ved Miquels Død, men Dr. Suringar, P. Bleeker og H. Witte have leveret værdifulde Arbeider i dette Fag, ligesom Snellen von Vollenhoven, J. G. Keulemans og P. Bleeker i Zoologien.

V.

I Sammenligning med tidligere Aar blev der i 1871 udfoldet en temmelig betydelig literær Virksomhed i Ungarn, selv om Oversættelserne unægtelig ere talrigere end de originale Frembringelser. Særlig gik Akademiet i Spidsen for denne Bevægelse. Dets offenliggjorte Arbeider ere strengt videnskabelige og omfatte følgende tre Grene af Literaturen: Sprog, Historie og Naturfilosofi. Hvad det førstnævnte Fag angaaer, er det især den ungarske Filologis Nestor, P. Hunfalvys Bestræbelser for at tilveiebringe gode Hjælpemidler til Studiet af de forskjellige slaviske Dialekter, som har karakteriseret de sidste Aar; men det fortjener derhos at nævnes, at en ung forhaabningsfuld filologisk Student blev sendt til Rusland for paa selve Stedet at studere det mongolske Sprog og siden sammenligne det med Magyarisk, samt at der ved Universitetet i Pesth blev oprettet en speciel Docentpost for de finske Sprog. Ligesom tidligere

anstillede de historiske Forfattere hovedsagelig deres Undersøgelser paa Ungarns egen Histories Omraade. Francis Szilagyi belyste saaledes i forskjellige lærde Afhandlinger de østerrigske Makinationer i forrige Aarhundrede for at underkue Protestantismen og berøve Ungarerne deres Nationalitet. William Frankels »Pázman és Korn« (Pazman og hans Samtid) var Frugten af møisommelige Undersøgelser ikke blot i Ungarns Arkiver, men ogsaa i Spaniens, Tydsklands og Italiens Bibliotheker. Fortjenstlige Arbeider vare fremdeles Alexius Jakobs Monografi om Byen Clausenburg og et Værk af Korponaï om Grevskabet Abauj, men endnu værdifuldere de Bidrag til den tyrkiske Okkupations Historie, som bleve samlede og udgivne af A. Sziládi, en lærd Orientalist, og en Søn af ovennævnte Fr. Szilagyi. Ikke ringe Opmærksomhed fortjene ogsaa de ungarske Arkæologer, af hvilke især Hemszlman, Ipolyi og Rómer udmærkede sig i 1871. Deres Bestræbelser gaae deels ud paa Bevarelsen af Middelalderens arkitektoniske Mindesmærker, deels paa Opdagelsen af romerske Antikviteter, i hvilken sidste Henseende Ungarn, Romernes Pannonien, for at bruge den lærde Desjardins' Ord, „er det rigeste og meest interessante Land i Verden," Noget, hvorom det ungarske Nationalmuseum forøvrig ogsaa bærer Vidnesbyrd gjennem sine herlige Samlinger fra den romerske Oldtid.

Hvad de exakte Videnskaber angaaer, kan Ungarn langtfra maale sig med de vestlige Nationer, men gjør dog idetmindste sit Bedste for at gjøre de nye Opdagelser bekjendte i sit eget Modersmaal. I denne Henseende yder det af den lærde Hr. Szily udgivne »Természettudományi Kösloni« god Tjeneste, og desuden have flere selvstændige ungarske Forfattere, som Geologen Szábo, Krav paa Opmærksomhed. Ved Regeringens Gavmildhed blev det nye kemiske Laboratorium i Pesth aabnet i 1871.

Af belletristiske Arbeider fortjener at nævnes Paul Gyulais »Eugen Anyegin«, Jókais nye Novelle »Eppure si Muove«, og Edward Kvassays »A hol az ember kez dödik« („Hvor Manden begynder"). Den ungarske Udgave af Shakespeare bliver kompletteret af Kisfaludy Társasag, et Selskab, der ogsaa har udgivet forskjellige af Racines, Molières og andre ansete Forfattes Værker. Barna leverede en Oversættelse af „Kalevala", Eródy en Oversættelse af „Khejjam", og en Deel af „Hafiz", medens andre Forfattere viste en roesværdig Iver for at oversætte Ungarernes umiddelbare Naboers, Serbernes, Vallakernes og Slovenernes, digteriske Arbeider paa Magyarisk.

VI.

Fremskridtet i den russiske Literatur kan ganske vist ikke bedømmes efter Antallet af de Bøger, som aarligt trykkes; thi dette er endnu for-

holdsviis meget ringe. Hvis man tør troe en russisk Samlers Opgivelser blev der i Rusland, i 31 af Kongerigets forskjellige Stæder, i det Aar, som endte med Juli 1871, kun udgivet 1359 Værker i det russiske Sprog. Deraf vare 60% (822) trykte i St. Petersborg, 28½% (392) i Moskva, og de øvrige i Byer som Kiew (32%), Odessa (27), Kasan (11), Voronesch (11), Warschau (7) osv. Af disse Bøger vare 85 af theologisk Karakteer; 83 vare Børnebøger; 133 omfattede Jurisprudens, Statsvidenskab og Handel; 109 angik Teknologi og Agerbrug; 153 vare af sproglig Karakteer, fornemlig Grammatiker og Skolebøger; 118 af historisk Indhold (deraf 69 om den russiske Historie), 72 af mathematisk, 88 af naturhistorisk, 62 af geografisk eller ethnografisk Indhold; 91 handlede om Medicin og Kirurgi, 29 om de skjønne Kunster, og 242 vare Noveller, Digte og Forsøg. 23% af hele Antallet eller 313 vare Oversættelser, hvoraf 153 fra Tydsk, 95 fra Fransk og 38 fra Engelsk. Det maa imidlertid herved bemærkes, at der baade i Tidsskrifterne og i Dagbladene fremkommer en Række tildeels værdifulde Afhandlinger i de forskjelligste Retninger, som ikke blive udgivne særskilt, og at Censuren selv i sin nuværende forholdsviis milde (?) Skikkelse er yderst ugunstig for Literaturens Fremgang.

Naar vi see tilbage paa de tusinde — eller saa omtrent — originale Arbeider, der bleve udgivne i det nævnte Aar, støde vi vel ikke paa et eneste, hvis Fremkomst er en literær Begivenhed, men derimod paa mange, som ere interessante, værdifulde og nyttige. Skjønliteraturen frembyder imidlertid saa godt som Intet af blivende Værd. De store Novellister have holdt sig tause. Af nye Noveller fortjener maaskee kun Leskoi-Stebnitzkys „Den gaadefulde Mand", at læses. Den handler om Arthur Benny, en engelsk Undersaat af polsk Herkomst, der kom til St. Petersborg for omtrent 10 Aar siden med revolutionære Øiemed og som af Mange blev anseet for en Spion. Efter at være bleven tvunget til at forlade Rusland, som indviklet i Kelsiefs Sag, blev han saaret i Slaget ved Mentana og døde i et romersk Hospital. Aarets eneste virkelig gode novellistiske Arbeide var „Den store Hunbjørn", skreven af Madame Khvostchinsky, der skjuler sig under Pseudonymet V. Krestovsky. Gerbel udgav et stort Bind om „Slavernes Digtekunst". Det er en interessant Samling af populære Sange og Ballader samt af de bedste lyriske Digte af de forskjellige slaviske Folks Hoveddigtere, i Oversættelser af russiske Forfattere. Udgivelsen af dette Arbeide er en af Følgerne af den panslaviske Bevægelse, som forrige Aar efterlod sine Mærker i Literaturen. Denne Bevægelse skyldes ogsaa en lille Bog om Stanislaus Invemsky og Johan Huss af A. Duvernois, forskjellige Skrifter til Belysning af Czekernes Historie, udgivne af den slaviske „Kjærlighedskomitee" en „Historisk Studie om den græsk-slaviske Verden i Europa" af Prof. Lamansky og et Forsøg til et „Almindeligt slavisk

Alfabet" af Prof. Hilferding, hvilket sidste Arbeide er af betydelig filologisk Værdi, men til Trods for al sin Lærdom neppe vil faae synderlig praktisk Anvendelse. De russiske Jøder ydede deres Bidrag til Aarets Literatur med „Det hebraiske Bibliothek", udgivet af A. E. Landau og indeholdende Afhandlinger om den jødiske Lovgivning, om Jødernes Stilling i Rusland og Europa o. s. v. samt en Revue over den moderne jødiske Literatur og Fortællinger af Jødelivet.

Polevoi publicerede en populær „Ruslands Literaturhistorie", men Biblografer og Boghandlere ville interessere sig end mere for V. I. Mezhofs „Kronologisk Fortegnelse over de slaviske og russiske Bøger, som ere blevne trykte af Kirkepressen fra 1491—1864" og samme Forfatters „Andet Supplement til Bazunofs systematiske Katalog over de russiske Bøger" (for Aaret 1870). Mezhof giver bl. A. deri en fuldstændig Fortegnelse over alle de Bladartikler og Bøger, der fremkom til Minde om Lomonosof, Karamzin og Krylof ved deres Hundredaarsfester. Til Ære for Krylof udkom ikke mindre end 63, til Ære for Lomonosof 129 og for Karamzin 173 saadanne Skrifter.

De nye politiske Institutioner, hvorfor Keiser Alexander II har høstet sit Folks Taknemlighed, have ikke ladet sig selv uden Vidnesbyrd i den politiske Literatur. Ikke blot de store Revuer, men ogsaa de mere alvorlige Dagblade — særlig „Golos", „Den russiske Verden", „Journal de St. Petersbourg" og „Moskvas Avis" — have helliget en usædvanlig stor Deel af deres Plads til Spørgsmaal vedrørende Finanserne, Opdragelsen og indre Reformer. Prof. A. Gradofsky ved Universitetet i St. Petersborg udgav under Titlen „Politik, Historie og Administration" en Samling Forsøg, han har skrevet til forskjellige Tider, og som omfatte den russiske Kommunalforvaltning, Folkerepræsentation, den russiske Stats Struktur i gamle Dage, Pressefrihed og andre Dagsspørgsmaal, og dette Værk maa her nævnes instar omnium, idet vi dog tilføie, at den Bebreidelse, der tidligere er bleven — og med Føie — rettet mod Statsmændene, Embedsmændene og Skribenterne i Hovedstaden, at de levede i en dyb Uvidenhed om, hvad der gik for sig i Provindserne og om disses virkelige Tilstand, saa at de i al deres Politiseren saa at sige vare som Blinde, der talte om Farverne, — nu ikke længer kan gjøres med Rette, efterat saavel Regeringen som Private have ladet det være sig magtpaaliggende at indhente nøiagtige og paalidelige Oplysninger i alle det kolossale Riges Provindser. Et af de ypperste Værker, der ere fremkomne som en Følge af disse Bestræbelser efter at lære Provindserne at kjende tilbunds, er „I de store øde Landstrækninger og i Hovedstaden" af Pseudonymen Skaldin, der i Løbet af fire Somre (1866—69) har gjennemreist Landet paakryds og paatvers og med megen Omhyggelighed og Møie har undersøgt Bondestandens og Proprietærernes Forfatning. Det Billede, han udkaster deraf,

er desværre endnu meget mørkt tiltrods for Livegenskabets Ophævelse og de andre gavnlige Foranstaltninger, som ere trufne i de seneste Aar, men hans Fremstilling bærer dog i saa høi Grad Sandhedens Præg, at man trygt kan stole paa, at han ikke har skildret Forholdene sortere, end de i Virkeligheden ere. Han fortæller uden Fordom og Lidenskab og skildrer med faste Træk den næsten utaalelige Situation, hvori Bønderne i mange Distrikter ere stillede ved yderst overdrevne Skatter, Embedsmændenes Udpininger, Mangel paa Opdragelse og Besiddelsen af uproduktivt Land, af hvilket de endnu stedse maa svare Afgifter og Hoveri. Et af de bedste Kapitler i Bogen handler om den skrækkelige Hungersnød i 1868. Ogsaa den Erfaring, der kan hentes fra andre Landes politiske Institutioner, søge Russerne at høste, og som fortjenstlige Arbeider i denne Retning skulle vi nævne Fyrst Vasiltschikofs Værk om „Selvregering", hvoraf det 3die og sidste Bind udkom i 1871, indeholdende en Undersøgelse af de lokale Skattesystemer i England, Frankrig og Preussen og gjennem denne Forslag til Reformer i det nuværende russiske Beskatningssystem, samt A. Zablotzky-Desiatofskys „Preussens Finansforvaltning og Finanser." Sluttelig skulle vi endnu under denne Rubrik kun fremhæve den mærkelige Række Studier, som under Titlen „Ti Aars Reformer" er bleven offenliggjort i „Europas Sendebud", og som tillægges Akademikeren Grot, samt Y. G. Zhukofskys „Den politiske Literaturs Historie i det 19de Aarhundrede" (1ste Bind), N. Danilevskys „Rusland og Europa" (skreven i den meest slavevenlige Aand og fremstillende Vestlandenes Civilisation som saa raadden, at dens Regenaration kun kan udgaae fra Slaverne med Rusland i Spidsen) og Yurii Samarins „Ruslands Kystlande", tredie Bind, Fortsættelsen af det Værk, som for 3 til 4 Aar siden vakte saa stort Røre. Det heromhandlede Bind skildrer Begivenhederne i de russiske Østersøprovindser i 1841 og 1842, og skjøndt det vil være nyttigt at læse for dem, der i den senere Tid have talt saa meget om russiske Forfølgelser i disse Provindser, har Forfatteren dog maattet lade det trykke i Berlin, da den russiske Censur ikke vilde tilstede Værkets Udgivelse i Rusland.

En Green af Literaturen, hvori Rusland ikke staaer tilbage for noget andet Land, er Statistiken. Blandt de herhenhørende af Aarets Produktioner skulle vi først og fremmest nævne 4de Bind af „Den militær-statistiske Samling", der ledsages af smukke, sammenlignende Kort, hvilke alene vilde give den betydelig Værdi, og dernæst den Række Afhandlinger om „Kornproduktion og Handel" i Rusland (af Janson, Bezobrazof og Andre), som det geografiske og det økonomiske Selskab i St. Petersborg have offenliggjort. Frendeles V. N. Nikitins Værk om Fangelivet i St. Petersborgs Fængsler og E. Maximovitschs „Siberien og Tvangsarbeide", Arbeider, som

begge give et mørkt Billede af de paagjældende Forhold og søge at paavise Nødvendigheden af Reformer paa dette Omraade. Et Værk, der deels er af statistisk, deels af lovhistorisk Natur, er Popen Gortschakofs „De russiske Patriarkers og Metropoliters samt den hellige Synoders Landeiendomme", omfattende Tiden fra 988 til 1738.

Blandt Aarets Frembringelser indenfor Historiens Omraade staaer ubetinget det 1ste Bind af „Den russiske Historie" af Prof. K. Bestuzhef-Rumin ved Universitetet i St. Petersborg øverst. En Trediedeel af det udkomne Bind optages af en streng kritisk Undersøgelse af alle Kilderne til Ruslands Historie, hvad der er noget ganske Nyt for Ruslands Vedkommende og af uskatteerlig Værd for Historieforskerne. Resten af Bindet fører os ned gjennem den saakaldte Apanage-Periode til det Tidspunkt, da Fyrstendømmet Moskva fik overveiende Magt. Det er Forfatterens Hensigt at gjøre selve Fortællingen af Begivenhederne saa kortfattet som mulig for des mere at kunne dvæle ved den indre Samfundsudvikling. Prof. Solovief udgav 21de Bind af sin „Ruslandshistorie"; det omfatter de tre første Aar af Keiserinde Elisabeths Regering. Den utrættlige Kostomarof forøgede sine underholdende Afhandlingers Tal med tre nye: „Dissenterne, saaledes som de vise sig i deres Skrifter", „Personligheder fra Konfusionsperioden (Shuisky, Pozharsky, Minin og Susanin) og „Ivan den Skrækkelige". Den sidstnævnte Afhandling er et Forsøg paa at vise, at den almindelige Forestilling om denne Monarks Karakteer, saaledes som den er skildret af Karamzin og Tolstoi, virkelig er korrekt, og at han ikke alene, saaledes som Solovief og andre Forfattere paastaae, var en slet og ret Repræsentant for og Affødning af sin Tid. Zabielin fortsatte sine Skildringer af det russiske Folks Liv med en Fremstilling — hentet fra authentiske og paalidelige Kilder — af en „Storbojars" daglige Liv og Husholdning i det 17de Aarhundrede, og J. Bogdanovitsch forøgede sin „Keiser Alexander I's Regeringshistorie" med 5te og 6te Bind, hvortil han har benyttet officielle Kilder. Imidlertid ligger det paagjældende Tidspunkt dog altfor nær, til at man tør troe, at den russiske Regering skulde have aabnet ham Adgang til alle Kilderne. Interessante, men af noget mindre Betydning ere „Leibnitz' Forhold til Rusland og til Peter den Store" efter Leibnitz' Papirer i det hannoveranske Bibliothek ved V. Gerrye, „Ruslands Relationer til Rom fra 1845—1850" af A. N. Popof og Dubrovins „Krigen i Kaukasus og det russiske Herredømme sammesteds". To Bøger behandlede Partier af det 17de Aarhundredes Historie, nemlig „De Moskva'ske Forstyrrelser" af Prof. N. Aristof ved Universitetet i Warschau, som heri søger for enhver Priis at vadske Peter den Stores Søster, Sophia, reen, og „Feodor Alexievitsch' Regering af E. Zamyslofsky, der søger at vise, at der ingen Nødvendighed var for Peter den Stores

Reformer, eftersom der saavel i hans Faders som i hans Broders Regering var alle nødvendige Elementer til Landets gradvise lykkelige Udvikling. Af de forskjellige Samlinger, der udkom, kan fremhæves: det historiske Selskabs Skrifter (Grev Panins Papirer og nogle af Alexander I's Brevskaber, samt Forhandlingerne paa den under Katharina II afholdte Rigsdag), en Samling af de i de florentinske Arkiver beroende Dokumenter vedrørende Rusland, og endelig Pelarskys „Det keiserlige Videnskabernes Selskabs Historie" (et Arbeide, der er af ligesaa stort Værd for Ruslands intellektuelle Historie som samme Forfatters tidligere Værk „Literaturen og Videnskaben i Rusland paa Peter den Stores Tid") samt Berlinerudgaven af „Admiral Shishkofs Memoirer" (en Bog, der indeholder mange kuriøse Enkeltheder om Hoflivet under Keiserne Paul og Alexander I, og som selvfølgelig ikke kunde blive trykt i Rusland. Admiral Shishkof var i sin Tid Minister for det offenlige Underviisningsvæsen.

Vi forbigaae de geografiske, militærvidenskabelige Skrifter o. s. v. for endnu blot at tilføie, at der er kommet Oversættelser af de fleste moderne Forfatteres Arbeider — lige fra Taine og Schlosser til Tyndall og Disraeli — fremdeles en ny Ovrsættelse af Dante samt fuldstændige Oversættelser af Heines og Goethes Digte.

VII.

Revolutionen i 1868 og den dermed følgende Frihed i Handling og Tanke, har hidtil kun øvet ringe Indflydelse paa Literaturen i Spanien. Hovedgrunden dertil er selvfølgelig først og fremmest, at i Spanien for nærværende Tid Alt absorberes af politiske Partier, saa at den intellektuelle Bevægelse, der omsider var bleven vakt, ikke har kunnet faae Tid og Ro til at udvikle sig videre. Der er imidlertid ogsaa andre Omstændigheder, som træde hæmmende ivei'n, saaledes navnlig den, at der paa Grund af alle Samfundsklassernes ringe Smag for Læsning ikke er den samme Udvexling af Ideer som i andre Lande, idet Bøgerne end ikke i selve Hovedstaden — end sige da i Provindsstæderne, hvor det er en almindelig Regel, at de udkomne Værker kun læses og kjendes i den lokale Kreds, hvor de først saae Lyset — cirkulere nok til at blive Gjenstand for Konversation, ja stundom ligefrem forblive aldeles ubekjendte. Under disse Omstænigheder maa man næsten undres over og i ethvert Fald rose de spanske Forfattere for, at der alligevel trykkes saa mange Bøger i Spanien, som Tilfældet er. Rigtignok voterede Regeringen for nogle Aar siden en bestemt Sum, som aarligt skulde anvendes til at kjøbe Exemplarer af alle Slags udkomne Bøger, der ansaaes for interessante, og efter Revolutionen af 1868 havde den spanske Regering den heldige Tanke at oprette „Folkebibliotheker (»Bibliotecas

Populares«) af de paa denne Maade og ved private Gaver erholdte Bøger — men hiin Sum er deels meget begrændset, og deels uddeles den paa en alt Andet end methodisk Maade, saa at disse Foranstaltninger langtfra ere tilstrækkelige til at sikkre Forfatterne mod Tab ved Udgivelsen af deres Værker.

Ved at kaste et Blik tilbage paa de literære Frembringelser i 1871 vil man finde, at der forholdsviis kun udkom faa videnskabelige Arbeider. De vigtigste af disse var Señor Carlos Ibañez's „Beskrivelse og Opmaaling af de baleariske Øer"; en Afhandling om Havdannelserne af Señor de la Sala; „Luften og Havet af Don Andrés Avelino Comerma; „Solformørkelsen den 22de December" af en Kommission af Videnskabsmænd o. s. v. Foruden disse og flere andre virkelig videnskabelige Arbeider udkom der i Aarets Løb en Række mindre Skitser, henhørende til Medicin, Farmaci, Botanik og de forskjellige Grene af Retsvidenskaben; men Hovedøiemedet med disse sidste Værker var, at de skulde benyttes som Haandbøger ved de forskjellige Universiteter — Spanien har som bekjendt ikke mindre end 10 — og offenlige Skoler, og der er langt mere Industri end Videnskab i disse Bøger, der nærmest synes at være Optryk af tidligere Afhandlinger, hist og her med Tilføielse af Ideer, hentede fra fremmede Forfattere.

For faa Aar siden var der i Spanien kun meget faa videnskabelige, literære og artistiske Tidsskrifter. Denne Mangel er nu begyndt at blive afhjulpet ved forskjellige Maanedsskrifter, som om de ikke kunne maale sig med Englands, Tydsklands eller Frankrigs, dog i ethvert Tilfælde vidne om, at man ønsker at udbrede Kundskaber blandt Befolkningen, og at man er slaaet ind paa den rette Vei. De vigtigste af disse perodiske Skrifter ere: »La Ilustracion Española y Americana«, »La Ilustracion de Madrid«, »Cronica de los Cervantistas«, »Revista de Archivos«, »Bibliotecas y Museos«, »El Averiguador« og »Revista de España«. Navnlig det sidstnævnte Tidsskrift, der udgives af Don José Luis Alvareda, bringer mange interessante Afhandlinger i samme Stiil som »Revue des deux Mondes«. Af endnu større praktisk Betydning ere de forskjellige andre Tidsskrifter, som specielt fæste deres Opmærksomhed udelukkende paa Agerdyrkningen, Industrien og Naturvidenskaberne i det Hele taget. Saadanne Tidsskrifter ere bl. A.: »Revista de Obras Publicas«, »Revista Forestal, Económica y Agricola«, »Revista de los Progresos de las Ciencias Exactas, Fisicas y Naturales«, »El Fomento« og »El Museo de la Industria«. I disse Tidsskrifter ere Artiklerne stundom tagne fra fremmede Forfattere men oftest hidrøre de dog fra indfødte Spaniere. Blandt de mærkeligste i 1871 fremkomne originale Artikler skulle vi nævne den udmærkede spanske Civilingeniør Don Luis Brockmanns Projekt til en

undersøisk Jernvei fra Dover til Calais og den bekjendte Exminister, Don José Echegarays Afhandling om „Lysets mathematiske Theori".

Det skjønne arkæologiske Værk »Monumentos Arquitectónicos de España«), som udgives paa Regeringens Bekostning, fortsættes. Diemedet er at oplyse den spanske Kunst i alle dens Grene ved Hjælp af Kunstmindesmærkerne. Det ledsages af en stor Masse Tavler med smukke Illustrationer og Tegninger af Spaniens bedste Kunstnere, og Texten er affattet saavel paa Fransk som paa Spansk. Et andet i 1871 udgivet Værk af samme Art »Museo Español de Antiquedades«, hvis Diemed var at gjengive de Kunstgjenstande, som opbevares i Madrids arkæologiske Museum, samt at bringe forskjellige Afhandlinger om de spanske Antikviteter, er vel af ikke ringe Interesse, men kan dog langtfra maale sig med hiint.

Til Historiens Fremme virker for Dieblikket ikke mindre end tre lærde Selskaber, der i 1871 ikke fik udgivet saa Meget som ellers, fordi Regeringen under Finansernes sørgelige Forfatning ikke var istand til at hjælpe de forskjellige videnskabelige Selskaber med en saa stor Sum som tidligere. Det ene af dem har publiceret Afhandlinger om det spanske Sprog og den spanske Literaturhistorie, og tilkjendte i 1871 Don Luis Fernandez Guerra og Don J. G. y Alcantara sin aarlige Priisbelønning for to Afhandlinger, henholdsviis om den berømte dramatiske Digter i det 17de Aarhundrede, Don Juan Ruiz de Alarcon, og om spanske Tilnavne. Iøvrig kan nævnes »Historia de las Sociedades Secretas en España« af Don V. de la Fuente; Don J. Guichots »Historia General de Andalucia«, E. Flavios »Historia de Don Ramon Cabrera«, P. Villanevas »Historia de la Medicina« o. Fl.

Foruden de nævnte Selskaber gives der i Spanien et Selskab af »Bibliofilos Españoles«, der vel nærmest kan sammenlignes med vort gamle Literaturselskab. Dette Selskab udgav i 1871 to nye Bind, hvoraf det ene indeholdt et Optryk af en i Sevilla i 1498 trykt Bog, der var forbleven ganske ubekjendt, indtil man for nogle Aar siden fandt det eneste existerende Exemplar deraf i det keiserlige Bibliothek i Wien. Bogen har til Titel »Historia di Enrique, Fi de Oliva« er en Ridderroman i Legendestilen og har bl. A. hjulpet til at løse Kommentatorernes Tvivl om Tilværelsen af den i »Don Quixote« omtalte Grev Tomillas. Det andet bragte et tidligere utrykt Manuskript »El Crotalon de Christophoro Gnophoso«, hvori forskjellige af de i Spanien i det 16de Aarhundrede fremherskende Misbrug og Unoder revses med megen Humor.

Don José Peredas »Typos y Paisages« er en Samling Skildringer fra Bjergene i Spanien, og Pseudonymen Juan Garcias »Costas y Montanas« en Beskrivelse af Provindsen Santander og dens Beboeres Skikke og Levemaade. Disse Bøger danne Over-

gangen til Skjønliteraturen, hvor man i Spidsen for Novellisterne møder Don Man. Fern. y Gonzales, der iøvrig efterligner Dumas og fabrikerer Noveller i Dusinviis uden at give sig Tid til en omhyggelig Udarbeidelse. Hans mærkeligste Arbeider ere »El Cocinero del Rey«, »Martin Gil« og »Men Rodriques de Sanabria«. Medens i det moderne spanske Drama de store Mestres, Calderons og Lopez de Vegas, Forbillede endnu følges, er Novellen derimod traadt ind paa et ganske nyt Spor, idet den i England skabte „sociale“ Novelle med de Forandringer, den siden er bleven underkastet i Frankrig, er bleven den fremherskende Typus for de spanske Novellister. Dette viser sig gjennemgaaende i de i 1871 udkomne Noveller, blandt hvilke vi skulle fremhæve Don B. Perez Galdos' »La Fontana de Oro« (et Sædemaleri fra 1820—23), »La Espumadera de los Siglos« af N. Robert, »Los Dulces de la Boda« af Don Eusebio Blasco og »El Marqués de la Ensenada« af Señor Ortega y Frias. Paa dramatiske Arbeider af alle Arter og Dimensioner har der altid været rig Overflødighed i Spanien, og Aaret 1871 gjør ingen Undtagelse: i de første 10 Maaneder blev der trykket 115 Stykker, hvoriblandt saavel originale som Oversættelser og Bearbeidelser. Størstedelen er imidlertid af meget ringe Værd, og særlig uheldige have ellers bekjendte Forfattere som Don Manuel Tamayo (hvis Drama »La Locura de Amor« er blevet oversat paa Tydsk og under Titlen „Johanna af Castilien“ har gjort stor Lykke i Weimar) og Garcia Gutierrez („Trovador's“ Forfatter) været med deres nye Dramaer, der, skjøndt de ere skrevne med stort Talent, ikke have slaaet an. Heldigere er det gaaet endeel yngre Forfattere, blandt hvilke maaskee dog alene Zapatas etakts Drama »La Capilla de Lanuza« samt »La Beltraneja« af Señorerne Retes y Echavarria og Varcarcels »El Clavo ardiendo« fortjene megen Paaskjønnelse. Upaatvivlelig endnu værdifuldere end de bedste af Aarets dramatiske Frembringelser er Don Angel Lasso de la Vegas »Estudio sobre la Escuela Poetica Sevillana de los Siglos XVI, XVII y XVIII«, et af det kgl. Videnskabernes Akademi i Sevilla kronet Prisskrift, hvori 133 andalusiske Digtere fra de nævnte Aarhundreder bringes frem for Publikum, samt »Obras de Gustavo A. Becquer«, en ung, talentfuld Forfatter, som døde i November 1870, og hvis Værker senere ere udgivne ved Subskription. Endnu skal anføres et Bind ypperlige Digte under Titlen »Pereza« af Digteren Ferrant af Heines Skole og »Los Pequeños Poemas« af den bekjendte Don Ramon Campoamor, der tidligere har udgivet bl. A. saavel en „Lovenes Filosofi“ som en Samling Fabler.

VIII.

Antallet af de i Portugal i 1871 udkomne Værker, som fortjene hæderlig Omtale, er overordenlig ringe. Det portugisiske Publikum har moret sig med Ponson du Terrails literære Uhyrer, som Dagbladene trykte i deres Feuilletoner, eller som meddeltes i de mange Familie-, Folke- og belærende Bibliotheker, der ikke indeholdt Andet, end hvad der var usandt, umoralsk og absurd, men alligevel talte Læsere i Tusindviis, saa at Rokamboleliteraturen sikkert snart vil have erobret hele Portugal, og det saa meget mere, som den meest fremragende portugisiske Novelleforfatter, Jules Dinir, Forf. til de baade i Henseende til Form og Indhold mønsterværdige Noveller »As Pupillas do Senhor Reitor«, »Uma Familia Inglera«, »A Morgadiuta dos Canaviaês« og »Os Seraes de Provincia«, just døde i 1871.

Digtekunsten existerer vel endnu i Portugal, men med Undtagelse af den geniale Crespo har det kun erotiske Digtere, som trætte deres Læsere med klagende Vers i en Stiil, der gik af Mode for over 30 Aar siden, eller filosoferende Digtere, der snart efterligne Victor Hugo, snart Beaudelaire, men i samme Grad have emanciperet sig fra Grammatikens Baand som fra sund Sands. Hr. de Castillo, der almindelig betragtes som den største Verskunstner i Portugal, har oversat Goethes „Faust".

De eneste alvorlige Forsøg, der hidtil ere blevne gjorte paa at belyse den portugisiske Literaturhistorie, foretoges af en ung — 28-aarig — Mand ved Navn Theoph. Braga, der først vandt Ry ved sit Digt „Tidernes Vision" og siden har udgivet flere literærhistoriske Arbeider. Han begyndte med „Populære Sange og Romancer" (3 Bind), der indledes med en Fortale om den folkelige Digtekunsts Dannelse og Udvikling. Derefter fulgte hans „Theaterhistorie", hans „portugisiske Literaturhistorie", hans „den mauriske Races Heltedigte" og „de gallisk-portugisiske Troubadourer". — Af øvrige historiske Skrifter henledes Opmærksomheden paa det kgl. Videnskabsakademis Arbeider, hvoriblandt en Samling af alle de Dokumenter, lige fra det 8de Aarhundrede, som omfatte Portugals Historie; »Corpus Diplomaticum«, der refererer sig til Portugals Forhold til Rom i det 16de Aarh. og kaster et nyt Lys over flere Punkter, saaledes over Tridenterkonciliet og Underhandlingerne om Inkvisitionens Indførelse; endelig et fortjenstfuldt Værk af Silvestre Ribein, betitlet „Historisk Skildring af Portugals videnskabelige, literære og artistiske Institutioner", og den forhenværende Underviisningsminister Antonia da Costas Fremstilling af den offenlige Underviisnings Historie.

IX.

Skjøndt Videnskaben og Literaturen i Italien ikke, saaledes som Tilfældet er i enkelte andre Lande, t. Ex. England, er fremgaaet som et umiddelbart, harmonisk Produkt af selve det sociale og politiske Liv lader det sig dog ikke nægte, at de italienske Skribenter — baade Digterne og de prosaiske Forfattere — have ydet et rundeligt Bidrag til Fuldbyrdelsen af Italiens Frihed og det store Eenhedsværk. Kampen for Friheden og Eenheden begyndte i Literaturen allerede i Slutningen af forrige Aarhundrede, og en af de ærværdigste Repræsentanter for den, Oldingen Alessandro Manzoni, der nu i over 60 Aar med Liv i Aand og Tanke og med en aldrig trættet Pen har tilraabt Italienerne »Lazare veni foras!«, lever endnu stedse som Italiens gode Genius og kæmper for at paavise Nødvendigheden af at grunde den nye Nations store Folkesprog paa den af de forskjellige italienske Dialekter, som har den største Udbredelse og bliver bedst talt. Vi skulle ikke her opregne de Mange, der have gjort sig udødelige i den italienske Literaturs Kamp for Friheden og Eenheden, men kun som Inledning til det Følgende bemærke, at naar disse Forfattere overhovedet havde saa stort Held med sig og forstod at vække saa megen Enthousiasme, saa skyldtes det ikke alene deres egen Dygtighed og Begeistring, men ogsaa den Omhyggelighed, de anvendte paa deres Arbeider, inden de lod dem komme i Trykken. Det er saaledes noksom bekjendt, at Giusti anvendte en umaadelig Omhu paa at gjøre sine Satirer lette og naturlige, og om Mazzimo d'Azeglio, Manzonis berømte Svigersøn, vide vi, at han foretog sig Reiser til selve de paagjældende Steder i den udtrykkelige Hensigt saa meget desto bedre at kunne give naturtro Skildringer i sine Romaner. Ja, da Cesare Balbo var bleven opfordret til at levere en enkelt Artikel til Tombas »Enciclopadia Popolare«, gik han saa grundigt tilværks, at Artiklen blev til et heelt Værk. Vi have fremhævet dette sidste Moment, fordi de literære Frembringelser i Italien — særlig gjælder dette dog de poetiske Frembringelser — nu (efterat det store Maal er naaet, som der saa længe og saa grundigt var kæmpet for i Literaturen som i selve Politiken) ikke længer bære det samme Præg af Primitivitet og af Omhyggelighed i Udarbeidelsen, ja endog ofte ligefrem ere Hastværksarbeider uden andet Motiv end det at smigre Forfatterens egen Forfængelighed eller indbringe ham nogle faa Lirer. Til denne Kategori hører navnlig en stor Deel af den Masse Poesier, hvormed det nutildags formelig regner ned i Italien, saa at dette Lands klassiske Jordbund er bleven Sædet for en ny endemisk Sygdom, der maaskee passende kunde kaldes „Versifikationssygdommen“, og som bestaaer deri, at næsten Hveranden troer at kunne skrive skikkelige Vers uden Studium og uden nogensomhelst Forberedelse. Hvad der især

nære saadanne Illusioner, er de italienske Centralstæders Mangfoldighed. Hver af Italiens 100 Stæder betragter sig selv som en lille Hovedstad i et lille Kongerige, og foruden disse 100 Stæder have Tusinder af Kommuner en Historie, der har gjort dem berømte, saa at Følgen bliver, at hvert af disse smaa Centralpunkter for det italienske Liv har sin første Digter (ligesom det har sin første Musiker, sin første Maler, sin første Læge og Sagfører) og foruden denne en heel Række deos minorum gentium, som helst reent maatte tie stille, men tvertimod ere meget produktive. Det er derfor let forklarligt, at det nu er kommet saa vidt i Italien, at selv de bedste Digteres Arbeider ikke længer kunne sælges; thi deels er Publikum overmæt af Vers, og deels have mange af de italienske Digtere — endog af de bedste — en saadan Passion for at udgive hele Bind Digte, at den, som ønsker at læse et virkelig smukt Digt, ofte er nødt til at kjøbe og læse hundrede andre, som maaskee alle ere middelmaadige eller slette. Hvor ønskeligt det saaledes end vilde være, at Digternes Tal blev betydeligt reduceret i Italien, saa at det kun blev de virkelige Nattergale, som sang, og hvor beklageligt det end er, at selv Digtere som Giovanni Prati af hiin ovenomtalte Lyst til at udgive hele Bind Digte lade sig forlede til at blande mange falske Toner mellem de ægte, saa maa dog Digtekunsten endnu siges at staae paa et høit Trin i et Land, der kan fremvise — for ikke at tale om Manzoni — 7 saadanne Digtere som Prati, Aleardi, Dall' Ongaro, Maffei, Revere (fra Triest), Fusinato og Zanella, hvilke endnu leve og virke og — med Undtagelse af Revere — mærkelig nok alle ere fødte i Venetien, der desuden i den unge Signor Fernando Galanti har en meget lovende Digter. Men hertil kommer endnu, at alle Italiens forskjellige Provindser — foruden, som sagt, talløse Versemagere — kunne rose sig af at have flere ældre eller yngre Digtere, som ialfald fortjene nogen Opmærksomhed, uden at vi iøvrig her skulle trætte med en Opramsning af deres Navne. — Den italienske Digtekunst har i det Mindste i een Retning gjort et betydeligt Fremskridt, idet den nemlig ikke længer er servil som tidligere og med et mindre rhetorisk Sving søger at fremstille nye Ideer under gamle Former. Det Sidste gjælder især om nogle romerske Digtere med Advokaten Domen. Gnoli i Spidsen, der have dannet en saakaldt „romersk poetisk Skole" med det angivne Øiemed, et Øiemed, der ogsaa tydeligt udtales i Fortalen til en Digtsamling, som Dom. Gnoli i 1871 udgav under Pseudonymet Dario Gaddi.

Hvad Novelleliteraturen angaaer, finder der en Tilbagegang Sted, og man vilde være i Forlegenhed, dersom man skulde udpege nye Arbeider i denne Retning af nogen Betydning. Adskillige Forfattere, levere vel Feuilleton til Bladene og have tildels en ikke ringe Opfindelses- og Kombinationsevne, men de bukke Alle mere eller mindre under for

Døgnliteraturens Fristelser, saaledes som f. Ex. Signor Medoro Savini, der formelig driver Handel med sin Forfattervirksomhed og i 1871 bl. A. leverede eller i det Mindste havde under Arbeide 5—6 forskjellige Romaner til forskjellige Dagblade. — Imidlertid arbeides der dog paa at stille en mere sund og heldbringende Literatur op overfor hine fabrikerede Romaner. Marquis Matteo Ricci har saaledes udgivet sin Svigerfader, Massimo d'Azeglios efterladte Skrifter »Scritti postumi di Massimo d'Azeglio«), hvoriblandt Fortællingen om den lombardiske Ligue. Ogsaa Cesare Cantu og Giuseppe Guerzoni stræbe at vise, hvorledes det lader sig gjøre at oplyse og belære Folket, selv under Fortællingernes tiltrækkende Form. Paolo Montegazza, Paolo Livy og Gerolamo Boccardo søge i Værker, der ere skrevne i en glimrende Form, at gjøre Videnskaben populær, og Michele Lessona fremfører i sin »Volere è Totere« (at ville er at kunne), hvori han efterligner Smiles' Arbeider, Exempler paa Italienere, som ved deres egne Bestræbelser have opnaaet Berømmelse og Formue. Carlo Lozzi i sit Værk »L'Ozio in Italia«; Enea Bignami med sin fortræffelige Bog om »Cenisio e Fréjus«; Prof. Alb. Errera med sin »Storia della Industrie Venete«, og mange andre Forfattere behandle paa en populær Maade Spørgsmaal henhørende til Politik, Jurisprudens, Økonomi, Krigsvidenskab etc., og selv paa den dramatiske Literaturs Omraade søger man at forbinde det Nyttige med det Behagelige. Saaledes bekæmper Valentino Carrera i sin Fokekomedie »Le Quaderna di Nanni" Spillelysten; Paulo Fambri fremstiller i sin Komedie »Il Caporali di Settimana« Soldaterlivets Skyggesider; Gherardi del Testa viser i sin Komedie »Il vero Blasone«, hvori den sande Adel bestaaer; Vitterio Bersezio paapeger i »Le Disgrazie del Signor Travetti« den diplomatiske Stillings Misligheder, osv.

Overhovedet gjælder det ogsaa om den her berørte Gren af Literaturen, at Forfatterne mere og mere fjerne sig fra den tidligere oratoriske Pomp og begynde at skrive, som de tale. Toskaneren Diego Martelli har nylig givet et fremragende Exempel herpaa i en Samling af nogle af sine ypperlige Skrifter, der udkom under Titlen »I primi passi«, og Giambattista Giuliano har i en fortræffelig lille Bog om det toskanske Folkeliv viist, hvorledes selve Folket kan være overordenlig veltalende og naturlig i sine Dagligdagsstemninger. Flittige Samlere rundt om i de forskjellige Dele af Italien rette fremdeles deres Bestræbelser paa at offenliggjøre de lokale Traditioner, Legender, Sange og Ordsprog. Guiseppe Ferrara har allerede udgivet de populære Sange i Montferrat, Vittorio Imbriani de neapolitanske Provindsers og Giuseppe Pitrè Siciliens.

Gode Kritiker bidrage ikke lidet til at bevare god Smag i Literaturen, og Italien har for nærværende Tid ikke faa gode kritiske Forfattere.

Exempelviis skulle vi nævne G. Settembrini, F. de Sanctis og P. E. Giudini, der have skrevet de tre bedste italienske Literaturhistorier, samt Alto Vanucci, Eug. Camerini, N. Tommaseo og Marquis P. Selvatico i Padua, der dels virke selvstændigt, dels gjennem de tildels fortrinlige Tidsskrifter, som staae til deres Raadighed, og hvoraf flere nye bleve oprettede i 1871, saaledes til Ex. i Neapel den af Prof. Trinchera udgivne »Rivista Critica«, i Mantua Maanedsskriftet »Lo Studente« og »L'Amico del Buon Sense« (hver 14de Dag). Blandt de ældre maa det være nok, som et Mønster i sit Slags, at nævne det af den bekjendte Orientalist, Prof. Angelo De Gubernatis i Florents udgivne »Rivista Européa«. Det er ogsaa indenfor Tidsskriftliteraturen, at særlig de linguistiske Videnskaber finde ivrige Dyrkere. Blandt de vigtigste filologiske Forfattere skulle vi exempelviis nævne Dr. Dominico Pezzi, der har udgivet en mærkelig „historisk-sammenlignende Grammatik i det latinske Sprog"; Signor Celestino Schiapparelli (Elev af den berømte arabiske Lærer, Michele Amari) med sin voluminøse arabisk-latinske Ordbog; Prof. Ascoli med sine lærde Forelæsninger over Glottologien; den berømte Sanskritlærer Gaspari Gorresio, der har leveret en italiensk Oversættelse af sidste Bind af Râmâyana (Uttarakânda) og ligeledes har kompletteret sit store Værk, hvori han har oversat de bedste hinduiske Digte; Signor Ant. Marazzi, der, for første Gang, har oversat Kâlidâsas dramatiske Værker paa Italiensk; endelig Signor Carlo Pumi (Elev af Prof. Antelmo Severini), der har udgivet et lærd Værk om det gamle Orientens (Østasiens) forskjellige Religioner.

De meest fremragende og arbeidsomme historiske Forfattere ere Lombarderen Cesare Cantu, Grev Federigo Sclossis, den fremragende piemontesiske Patricier, Forf. til forskjellige vigtige historisk-filosofiske Monografier; Carlo Promis, den lærde Undersøger af de turinske Antikviteter; Ercole Ricotti; Pasquale Villari, Forf. til Værket om Savanarola; Isidoro La Lumia, Forf. til ikke faa værdifulde Afhandlinger om Siciliens Historie; Michele Amari, den bekjendte arabiske Lærer; Carlo Vesme, Udgiver af den longobardiske Kodex, o. s. v. Alle disse Forfattere ere som sagt endnu ilive og i Virksomhed, men foruden dem maa endnu nævnes nogle andre Forfattere, som i Aarets Løb udgave historiske Arbeider, saaledes navnlig Prof. Bart. Cecchetti, der leverede »Vita dei Veneziani nel Medio-Evo«; Giacomo Galatti, der udgav en Samling historiske Forsøg under Titlen »Ricordi Storici su Federico II e l'Italia ai suri Tempi«; Parlamentsmedlemmet Giuseppe Ferrari, som skrev de italienske Revolutioners Historie, etc., etc. Som mere eller mindre historiske Arbeider, der udkom i 1871, skulle vi endelig endnu fremhæve Grev Giovanni Gozzadinis (af Bologna) og Grev Gian Carlo Conestabiles

(af Perugia) Afhandlinger om de etruscicske Antikviteter; Guiseppe Fiorellis og Giulio de Petras om Pompeiis Antikviteter; De Rosas om de romerske Antikviteter; Prof. Salinas om de sicilianske Mønt-Mindesmærker; Attilio Portiolis Samling af ca. 200 Breve fra og til Bernardo Tasso (Faderen til Torquato Tasso og en Tidlang Sekretær hos Hertugen af Mantua, som ogsaa benyttede ham til forskjellige Sendelser, bl. A. i 1564 til Rom; Bernardo døde 1569 i Exil, og Samlingen indeholder vigtige Bidrag til Tidens Historie); Pietro Manfrius »El Sistema Municipale Inglese a la Legge Comunale Italiana (2 Bind); Signor Dom. Zeppas: Om Finansvidenskaben og dens Forhold til Statsøkonomien og Statsgjælden; Cesare Lombrosos (Prof. i Padua): Forelæsninger om de forskjellige Menneskeracers Oprindelse og Forskjelligheder, samt et Værk af Grev Giuseppe Pasqualigo om den medicinske Videnskabs Tilstand hos Jøderne før det babyloniske Fangenskab. Som særlig Organer for det historiske Studium staae Tidsskrifterne »L'Archivio Storico Italiano« i Florents og »Archivio Veneto« i Venedig i første Linie.

Paa Filosofiens Omraade skulle vi omtale et Værk, som den unge Prof. Giacomo Bavzelotti i 1871 udgav i Florents under Titlen »La Morale nella Filosofia Positiva«, og hvori Stuart Mills Værker blive underkastede en omhyggelige Undersøgelse. Kort sagt, hvorhen vi kaste vort Blik — alene med Undtagelse af Poesien, der som omtalt lider af en altfor overvættes Frugtbarhed —, finde vi tydelige Tegn paa en stedse tiltagende Bestræbelse hos Italienerne henimod det Alvorlige og Naturlige, en Bestræbelse, der blandt Andet ogsaa kommer tilsyne ved den Iver og Skjønsomhed, hvormed Italiens mange — ikke mindre end 27 — store offenlige Bibliotheker benyttes. Skolasticisme og Rhetorik ere nu næsten indskrænkede til Vatikanet, som forhaabentlig vil blive deres Grav, naar engang Paven ikke længer residerer i Italiens nye Hovedstad.

(Tildels efter „Athenæum" ved T. B.)

Gravvers.

1.

Hvor kort er det siden! Hornene klang
og Violiner faldt i,
Gulvene gynged for jublende Rækker,
som hvirvled hverandre forbi.

Tilslørte Elskovsfest! Du og saa jeg
med bankende Bryst mod Bryst,
Armen om Livet og Hænder, som bæved
i anende Drømme om Lyst.

Og Væggene vakled, Loftet forsvandt —
I Guder! saae I det Blik?
Blændende lys steg hun op, Afrodite,
af Smilet, jeg svimlende fik!

Du bøied Dig mod mig — Kindens Dug
blev suget af Læbens Gløb . . . . . .
— Moderen kaldte, og Skatten, den fundne,
sank ned i Troldhøiens Skjød.

Og Du drog til Hjemmet. — Hilsen og Bud
Du sender først nu mig hid:
„Barmen formaaer ei at banke, og Haanden
„er iiskold, dødningehvid!

„Hvert Smiil er bristet, Øiet er sluk't,
„mit Legem et livløst Leer,
„Snedkeren fløitende tømrer min Kiste . . .
„Allerkjæreste! længes Du meer?

„Og Klokkerne ringe. Med Suk og med Graad,
„lyder Klager og ængstelig Bøn: . .
„Allerkjæreste! kommer Du saa, som Du loved,
„og kysser og favner iløn?" —

— Spil op, Musikanter, hører I! spil,
til Strengene staae i Brand:
iaften rød og imorgen paa Baare . . . .
— jeg dandser mig gal, om jeg kan.

2.

De smykked Dig langsomt i kridhvide Klæder
og sagde: „Hvor lys hun seer ud!"
Jeg tænkte paa Kvelden, da Dronningedragten
mod din var det fattigste Skrud.

De satte af Myrther en Krands om din Pande
og sukked: „Den passer Dig smukt".
Jeg tænkte paa Kvelden, da Blomsten i Haaret
blev Brudekrands under vor Flugt.

De folded din Haand og begyndte en Salme,
som kvaltes i Taarernes Væld.
Jeg tænkte paa Haandtryk, paa Sangen og Dandsen
og hviskede graadløs: Farvel!

Rolf.

Til Forsvar.

Tillægsblade til „Nyt dansk Maanedsskrift".

Professor Drachmanns Artikel om Befolkningsforholdene 7de Hefte af „Nyt dansk Maanedsskrift" har vakt en Opsigt og fremkaldt en Mængde baade offenlige og private Domme af den Beskaffenhed, at der er gyldig Anledning til at forsøge en Forklaring eller et Forsvar. Man er, med god Grund, i Almindelighed ikke gaaet saa vidt, at man har villet nægte Forfatteren Ret til overhovedet at bringe det behandlede Spørgsmaal og det fremsatte Forslag paa Bane; men man har i meget stærke Udtryk urgeret, at Afhandlingen under ingen Omstændigheder burde have været publiceret gjennem det nævnte Tidsskrift. Selvfølgelig er Maanedsskriftets Redaktør den Eneste, der bærer Ansvaret for, at dette er skeet. Da jeg optog Artiklen, var jeg mig fuldt bevidst, at jeg vilde komme til at høre Modsigelse fra mange Kanter, og forsaavidt som en saadan Meningsforskjel skyldes Standpunkter, der ere aldeles modsatte eller dog meget forskjellige fra mit, nærer jeg heller ikke nu noget Haab om, selv ved en nok saa omhyggelig Redegjørelse, at kunne udjevne den. Enhver, som vedkjender sig Anskuelser, der endnu ikke ere blevne almindelige og herskende, maa jo vide med sig selv, at han kun er naaet til dem gjennem et vist Studium og Selvtænkning, ved en vis Paavirkning, Erfaring eller Anlæg, kort sagt paa Grund af en Række fysiologiske og psykologiske Betingelser, som enten slet ikke eller dog ikke i samme Grad have været tilstede for Pluralitetens Vedkommende. Han maa vide, at Udviklingen aldrig bevæger sig i Spring, og at fordi en Gartner ved et kunstigt Racevalg har „forædlet" nogle Exemplarer af en bestemt Planteart, kan han ikke ved blot at fremvise sit Resultat faae Artens øvrige

Individer til at skifte Form og Farve. Jeg tilføier, at i samme Forhold som Tilhængerne af nye og indgribende Anskuelser ere omtænksomme og samvittighedsfulde, ville netop de være heftigst imod, at det Umulige skulde blive muligt og at deres Synsmaader pludselig, som ved et Trylleslag, blev forplantet over til alle deres Omgivelser. En Filosof, der benægtede Tilværelsen af en personlig Gud, blev engang spurgt af en af sine Venner, om han da virkelig kunde ønske, at hele Samfundet øieblikkelig sluttede sig til en Opfattelse, om hvis Sandhed han selv var saa inderlig overbeviist. „Nei paa ingen Maade, lød Svaret: see den Kone, der kommer rokkende derhenne og slæber sig langsomt frem ved Hjælp af sine Krykker — troer De, at fordi jeg har lært at gaae uden Krykker, jeg mener, jeg kunde bringe Andre til det Samme blot ved at slaae Krykkerne bort under Armene paa dem." Enhver Kamp for noget Nyt bestaaer i Kamp for at tilveiebringe gunstige Betingelser for det Nyes Udfoldelse, og den eneste praktiske Radikalisme, som lader sig forsvare, er den, som uden i anden Retning at stifte for stor Skade søger at tilveiebringe disse Betingelser hurtigst muligt. Men for det Første er der neppe nogensinde indenfor et Samfund en saa dyb Kløft mellem en Minoritet og en Majoritet, som man gjerne vil give det Udseende af; der er og maa være endog talrige Overgangsled, og for en stor Deel af disse vil det Nye ialfald ikke være noget fuldstændig Uforstaaeligt. Og selv overfor de afgjorte Modstandere, overfor dem, der f. Ex. i religiøse Spørgsmaal ere aldeles ude af Stand til at fatte, hvorledes et Menneske kan betragte Tro paa Mirakler med det samme Smiil, som det, hvormed han seer paa den Blouse, han bar, da han var lille — selv her er der een Fordring, som skal respekteres, og som maa gjentages, saalænge til den bliver respekteret: det er den, at Diskussionen skal føres med Grunde, og ikke med ubeviste og ubeviislige moralske Invektiver. I det heromhandlede Tilfælde har man ikke alene fundet det rigtigt at føre Udtryk som „literær Uanstændighed" i Marken, men man har som ofte tidligere udvidet Dommen til at karakterisere en heel „Retnings" Tænkemaade, og man har derefter stemplet denne som „raa", „cynisk", „materialistisk" og jeg veed ikke hvad. Ved saaledes at mistænkeliggjøre og brændemærke enhver resolut Fremskridtsbestræbelse begaaer man en Uret, ogsaa mod det Samfund, hvortil man hører. Tager det Nye feil, tænker, begrunder, forklarer det

paa en falsk Maade, saa lad det blive gjendrevet med den mere følgerigtige Tænkning, de bedre Begrundelser og Forklaringer; men lad det være in confesso, — og jeg troer, „det Gamle“ herhjemme vil staae sig vel derved — at en uklar Tænkning ikke ligefrem er et Vidnesbyrd om moralsk Forkastelighed. De efterfølgende Linier ere et ringe Forsøg paa at bidrage til Indførelsen og Overholdelsen af en saadan korrekt Kampmaade, og i denne Omstændighed troer jeg at turde søge en Undskyldning, hvis man ellers ved min Fremstilling skulde være tilbøielig til at mindes det bekjendte »tant bruit pour une omelette«.

Maaskee tør jeg, før jeg gaaer over til det egenlige Spørgsmaal, indskyde nogle parenthetiske Bemærkninger. Professor Drachmann har i en Replik i „Ugeskr. for Læger“ troet at burde udtale sig om, hvad der gik forud for hans Artikels Optagelse i „N. d. M.“, men ubekjendt med Sagens rette Sammenhæng har han givet et unøiagtigt og let vildledende Referat. Ved at berigtige dette faaer jeg tillige Leilighed til at afvise forskjellige Undskyldninger, som er blevet bragt tiltorvs i Favør af mig, og som have henviist til, at Forf. var en ældre, anseet Mand, en dygtig Læge, at Artiklen var undertegnet med Navn o. s. v.: jeg kan ikke modtage dette Forsvar, da hine Grunde slet ikke have været bestemmende for mig. — Artiklen blev, i en i alt Væsenligt uforandret Skikkelse, forelæst en Aften i en lille Kreds af yngre Forfattere, hvor jeg var tilstede. Under den efterfølgende Samtale (hvor, saavidt jeg mindes, alle de Tilstedeværende principielt erklærede sig uenige med Afhandlingens Forslag) blev der spurgt, om Forf. agtede at offenliggjøre sine Anskuelser, og da man hertil svarede, at han neppe vilde kunne faae Artiklen frem nogetsteds, ytrede jeg efter en kort Overveielse, at isaafald var jeg villig til at give den Plads i „N. d. M.“ Paa given Foranledning tilføiede jeg, at hvis Prof. D. frygtede for at sætte sit Navn under, kunde dette ikke have Indflydelse paa min Beslutning; Forf.'s Autoritet som Læge havde jo slet ingen Betydning ved en nationaløkonomisk Undersøgelse, og jeg vedkjender mig desuden den Opfattelse, at en hvilkensomhelst Fremstilling skal bedømmes ikke efter, „hvem, der har skrevet den“, men efter sin egen Karakteer og de Beviser, den indeholder. Endelig foreslog jeg nogle Forkortelser etc., der siden ogsaa blev foretaget, og som er det Eneste, saavidt jeg

formaaer at see, hvorved Artiklen i sin trykte Form adskiller sig fra det Manuskript, der blev forelæst.

Efter denne lange Parenthes forsøger jeg først hvad man kunde kalde et Slags negativt Beviis. Jeg betragter det foreløbigt som givet, at det ikke blot er tilladeligt, men nødvendigt og fortjenstfuldt at beskæftige sig med Overbefolkningsspørgsmaalet samt at det er Enhvers Pligt at fremsætte kun det Resultat, som hans Betragtning af Kjendsgjerningerne og hans Undersøgelser vise ham som det ene rette. Derefter spørger jeg, hvor Prof. D. da skulde have publiceret sin Afhandling? Jeg har hørt nævne „Ugeskrift for Læger", men det er mig temmelig uforstaaeligt, hvorledes man kan komme paa en saadan Idee. Altsaa, hvis f. Ex. en Læge, der tillige er komparativ Mytholog, ønsker at skrive om bibelske Myther, bør „Ugesk. f. L." saa ogsaa optage filologiske, mythologiske, folkepsykologiske Afhandlinger? Og endnu bedre, — den moderne Nationaløkonomi vrider Hænderne af Fortvivlelse over de mange Munde, den seer ingen anden Frelse for Civilisationen og den rolige Samfundsudvikling, end om det skulde lykkes at begrændse den uhyre og stadigt stigende Tilvæxt af Liv: lige stik modsat er det Lægens Pligt at bevare saa mange Munde, holde saa meget Liv oppe som muligt! Hvad angaaer selve det Forslag, Prof. D. har fremført, da er Lægen udelukkende indskrænket til at undersøge og afgjøre, hvorvidt disse Forholdsregler ere skadelige for Individernes Sundhed; men det er et Spørgsmaal, som Nationaløkonomen, Samfundets Læge, kun i anden Række behøver at tage Hensyn til, som slet ikke har været fremført, og som „N. d. M." ikke vilde have givet Plads for, — medens jeg ganske vist er ude af Stand til at see, hvorledes de andre danske Tidsskrifter (maaskee med Undtagelse af „For Idee og Virkelighed"), der optage naturvidenskabelige Bidrag, vilde have baaret sig ad med principielt at motivere deres Afslag. Hvad der kan komme ud af det, naar man fra et fysiologisk Standpunkt vil opkaste sig til Dommer over psykologiske, nationaløkonomiske eller andre væsensforskjellige Forhold, er ofte nok paaviist og fremgaaer tilstrækkelig af Prof. Engelsteds mærkeligt kritikløse Fremstilling af Bergerets Anskuelser (Ugesk. for L.).*) Fastholder man dette, at Prof. D.

*) Den franske Læge insinuerer, at Anvendelsen af præventive Forholdsregler afføder, er Aarsag i fortvivlede sandselige Udskeielser og i — Ægteskabsbrud. En saadan Overfladiskhed i psykologisk Analyse

som Nationaløkonom skriver, om jeg saa maa sige, sig selv som Læge uvedkommende, er Stillingen forhaabenlig klar nok. Et nationaløkonomisk Tidsskrift existerer ikke her i Landet. Dersom der fandtes et saadant, og det var „populært", hvad Forskjel blev der saa paa det og „N. d. M.", uden at dette sidste Tidsskrift, der henter sit Stof fra saagodtsom alle Videnskabsgrene, turde forudsætte større Dannelse hos sin Læsekreds? og hvis det var et strengt afsluttet Fagtidsskrift — skulde Prof. D. saa meddele Læserne, hvad de vidste fra saagodtsom alle betydelige moderne Nationaløkonomers Skrifter (Prof. D. anfører i sit Svar Mill, Schäffle, Rossi, Thornton, Garnier o. s. v. som staaende paa samme Side som han)? Der er desuden een Omstændighed, som bestemt maatte tale imod at bringe denne Sag frem for en vis Kreds Fagmænd eller for et saa forsvindende Publikum, som en Piece — en nationaløkonomisk Piece! — kan erhverve sig. Hvad enten Forslaget er forkasteligt eller ei, saa faaer det kun Betydning ved den Enkeltes frie Valg, og kan det ikke blive bekjendt i en viid Kreds, er det kun som et Knips i Lommen, et Slag i den tomme Luft. Disse Betragtninger ere nogle af dem, som bevægede mig til ikke at sige Nei; jeg skal nu saa kort som muligt søge at vise, hvorfor jeg svarede og burde svare Ja.

I den ovenfor anførte Afhandling har Prof. Engelsted betegnet „N. d. M." som et „æsthetisk" Tidsskrift, og har herved stillet sine Læsere det ubehagelige Dilemma: at maatte antage enten, at Prof. ikke veed hvad „æsthetisk" betyder, eller at han karakteriserer et Foretagende, han ikke kjender. Noget videnskabeligt æsthetisk Bidrag har Tidsskriftet desværre saagodtsom endnu ikke seet sig istand til at bringe, og hvad de poetiske Bidrag angaaer, da udgjøre de (som det ofte er blevet bebreidet mig, baade af den ene og den anden Grund) kun en temmelig forsvindende Deel af Indholdet. Man kommer altsaa formodenlig Sandheden nærmere ved at sige, at Maanedsskriftets væsenlige Karakteer har været og er populært videnskabeligt, i det Mindste hvis man vil anvende disse Adjektiver i samme Betydning overalt og efter den

---

er for det Første ikke videre efterlignelsesværdig; men man vil desuden paa Bunden af hiin Insinuation opdage en Blaseerthed, en — ja her tør maaskee Ordet: Raahed være paa sin Plads —, som muligviis kan finde en svag Undskyldning i de franske Samfundsforhold, men som man burde vogte sig for at introducere herhjemme.

gængse Sprogbrug. Forskjellen mellem det og dets „populære" Kolleger beroer væsenligt paa et forskjelligt Valg af det videnskabelige Stof, og ved Valget har da atter dette været det Bestemmende, at „N. d. M." efter Evne forfulgte et mere bestemt, man kunde gjerne kalde det: praktisk Formaal. Man har hidtil temmelig almindeligt sat som et populært Tidsskrifts Opgave: at meddele en rig Afvexling af Uddrag af Lærebøger, at bringe en forvirrende Masse forskjelligt Kundskabsmateriale, at tale nu om Tænderne, nu om Krudtet, nu om Karl den Store og saaledes i det Uendelige. Det var det, man kaldte, at være neutral, og det var dette Sidestykke til en Dagspresse fuld af „Nyheder", som man ansaae for værdig til de ivrigste Anbefalinger. Men det er, om end naturligviis ikke unyttigt, saa dog langtfra tilstrækkeligt saaledes at fylde Læserne med en Slump løsrevne Skildringer af Detailler. Naar man ønsker Videnskaben populariseret ɔ: udbredt til saa vide Kredse som muligt, da er det dog vel, fordi man troer paa den videnskabelige Sandheds forædlende, rensende, frigjørende Indflydelse, og det er vel ogsaa saaledes, man lægger den smukkeste og rigtigste Opfattelse ind i det gamle Ord om, at „Kundskab er Magt". Men den mekaniske Kundskabsopsamling paavirker kun i en høist overfladisk Grad den Paagjældendes Personlighed, og jeg veed ikke hvilken Art grov og sædeligt deprimerende Overtro, som ikke skulde kunne forenes og forliges i samme Bevidsthed med det reent abstrakte og almindelige Kjendskab til den modsatte Sandhed. Man kan — det lærer den dagligdags Erfaring — meget vel have et ganske almindeligt Kjendskab til Tyngdekraften og alligevel troe, at der har vandret Mennesker paa Havet, og af de unge Piger, der St. Hansnat søge at spaae sig en Brudgom til, „veed" ganske vist en ikke ringe Deel, at de gjøre sig skyldige i en latterlig Overtro. Dette blot som Exempler. Saalænge de videnskabelige Forestillinger ikke have faaet et vist Hold og Herredømme i Bevidstheden, saalænge som man ikke har nøiere Indsigt i og er fortrolig med Naturens og Sjælens Love, saalænge er al Kundskab noget nær en død Skat for Personlighedsudviklingen, og alle Indrømmelser om Naturlove etc. tomme Fraser. For at svare til sin Natur maa al Viden blive en subjektiv Vished. Men en saadan naturvidenskabelig og psykologisk Dannelse kan et Tidsskrift sevlfølgelig ikke direkte meddele; dets Opgave maa, forekommer det mig, væsenligt blive at

pege hen i den Retning, at vække Lyst til at stræbe derefter, og det er med dette Maal for Øie, at Indholdet af „N. d. M.“ saavidt gjørligt er blevet valgt. Jeg har bestræbt mig for at tilveiebringe Artikler, der enten i korte Overblik angave en enkelt Videnskabsgreens Methode og Resultater (jvfr. f. Ex. Artiklen om „sammenlignende Mythologi“), eller som søgte at paavise de styrende Love i et Kaos af bekjendte Fakta („Darwins Theori“, Artiklen om Buckle o. s. v.), og de, som med alle Midler have modvirket Tidsskriftet, have ialfald ingen Ret til at forekaste mig, at jeg hidtil ikke har kunnet faaet fremdraget Mere. Det er tvertimod denne Modstand (i Forbindelse med andre nærliggende Grunde), der har gjort det nødvendigt for mig til en vis Grad at bryde Tidsskriftets oprindelige Program; formeentlig vil man dog i saagodtsom alle Artikler, som ogsaa i det Faktum, at de meest modsatte Anskuelser ere komne til Orde, kunne finde Bekræftelse paa, at Formaalet bestandig var: at bidrage til paa ethvert Omraade at vække den Lyst til selvstændig Undersøgelse, til selv at tænke og selv at tage sit Parti, uden hvilken al Tale om Fremskridt er og bliver en latterlig Fiktion.

Professor Drachmanns Artikel, der paa en fuldstændig lidenskabsløs, upersonlig, videnskabelig Maade behandlede et af den moderne Nationaløkonomis Hovedspørgsmaal eller vel rettere: dets Hovedspørgsmaal, havde ikke blot den Egenskab, at den letfatteligt fremstillede en af Samfundslærens vigtigste Love, paapegede Konsekvenserne og diskuterede Midlerne til at afparere de truende Farer: men her var tillige et af disse Tilfælde, hvor den videnskabelige Undersøgelse direkte griber ind i den herskende Opfattelse og derfor med ganske anderledes Myndighed end ellers tvinger Læseren til personligt at beskæftige sig med det behandlede Emne. Fra Erkjendelsen af, at der er et Overbefolkningsspørgsmaal, maa man med Nødvendighed ledes til at overveie, om det mythiske Standpunkts bekjendte Paabud: „Vorder frugtbare og formerer Eder og opfylder Jorden og gjører Eder den underdanig“ staaer ved Magt den Dag idag, og jeg troer, at Den viser størst historisk Sands, der betragter en saadan Befaling som betinget af den Tids Krav og Tilstande, paa hvilken den fremkom. Videnskaben kan ikke Andet end indrømme, at det i den saakaldte forhistoriske og langt ind i den historiske Tid var direkte og indirekte nødvendigt for Menneskeslægten stadigt at voxe i Antal, idet den ellers slet ikke eller vanskeligt havde kunnet hævde Principatet i Tilværelseskampen, og det

aandelige Fremskridt saaledes vilde være blevet standset eller hæmmet. Men det er i lige Grad baade Videnskabens Ret og Pligt at undersøge, om der ikke — efterhaanden som Jorden blev mere og mere „opfyldt" og Maskinerne i en vis Henseende overflødiggjorde en stedse stigende Mængde Menneskekraft — om der ikke er kommet et Vendepunkt, hvorfra hiint Ords Sandhed begyndte at forringes og Ansvaret ved fremdeles at følge Paabudet bestandig tiltog i Styrke.

Her er det nu paa Tide at minde om, at man enten maa tage Parti for eller imod Videnskaben. Mellem den „strenge" og den „populære" Videnskab er der slet ingen anden Forskjel end den, at den første kan spare sig at meddele en heel Række Forudsætninger, fordi disse iforveien ere de Paagjældende bekjendte. Naar man bruger f. Ex. en fransk Sætning i en Samtale med dem, der ere Sproget mægtige, behøver man ikke som overfor Folk, der kun have et ufuldkomment Kjendskab til det Franske, at gjøre sig den Uleilighed at oversætte Gloserne. Men dersom den strengt videnskabelige Undersøgelse er nyttig og fortjenstlig, dersom Videnskaben virkelig har en forædlende Magt over det menneskelige Sind, saa kan dens Karakteer ikke forandres derved, at den iklædes en for Alle forstaaelig Form. Tvertimod, Opgaven maa være, at alle videnskabelige Undersøgelser meddeles i et Sprog — „uden Gloser". Det kan da hverken være „uanstændigt" eller „raat" i en populær videnskabelig Afhandling at gjentage den moderne Nationaløkonomis Beviser for, at den menneskelige Forplantelsesdrift ytrer sig med en faretruende Styrke.

Ved at bruge Ordet „faretruende" tænker jeg nærmest paa den økonomiske Side af Sagen. Saalænge man staaer paa de Besiddendes og her igjen paa et individualistisk Standpunkt, kan man, om man vil, gjerne sige, at der existerer intet Overbefolkningsspørgsmaal; naar blot Ingen døer af Sult, er Sagen under alle Omstændigheder i Orden. Men det er jo ikke Noget, som først Goldschmidt har opdaget, at det Seete afhænger af Øinene, der see, og hvis man for et Øieblik foretog det Tankeexperiment at stille sig paa de fattige Arbeideres, paa Proletariatets Standpunkt: — Slid fra Morgen til Aften for det blotte Livsophold, faa og fattige Nydelser, ingen Udsigt for Børnene til at føre en synderlig lysere Existens o. s. v. — — ja, saa er det dog muligt, at man lærte at forstaae, at disse Mennesker nu og da kunne føle sig ligesom „tilovers". Og denne Følelse

næres ved de samme Klassers voxende politiske Magt, ved Kommunikationsmidlerne, baade de aandelige og de materielle, det Bedste og det Daarligste, det Vigtige og det Ligegyldige i Tiden forener sig om at belyse Stillingen. Men saa er her ogsaa en Fare, der stiger med de fattige Klassers Tilvæxt, og som følgelig rykker nær, netop herhjemme — og i vort Naboland Preussen (hvor Befolkningen fordobles i 47 Aar); det er da alle deres Pligt, som ville forsvare Civilisationen og som ville forhindre de af alle Revolutioner affødte Reaktioner, efter bedste Evne at bekæmpe Ondet. Dette er een Grund til at bryde med Fordomme og tale aabent: „Samfundets Onder kunne ligesaa lidt som menneskelige Sygdomme forebygges eller helbredes, uden der tales aabent om dem" (Stuart Mill). Og hvad Mere er, det er ikke blot økonomiske Hensyn, men i lige saa høi Grad sædelige Motiver, som lede til en saadan Fordring. Jeg veed, at jeg her vil komme til at røre ved det ømmeste Punkt; men da det netop er den efterfølgende Betragtning, der fortrinsviis har været bestemmende for mig, kan jeg ikke fritage mig selv for at fremsætte den.

Den almindelige, den herskende Anskuelse er, at naar to Mennesker ere gifte, kan der fra et sædeligt Synspunkt Intet indvendes imod, at de avle Børn og at de avle saamange Børn, som de finde for godt. Den Moral, som „en vis Retning" herhjemme bekjender sig til, protesterer mod begge Paastande uden derfor at protestere mod Ægteskabet. Den kalder det usædeligt og uforsvarligt, hvis Nogen letsindigt sætter et Afkom ind i Verden, som han ikke har blot den ringeste Udsigt til at skaffe taalelige Livsbetingelser, og den forlanger, at Samfundet skal møde Mangel paa Evne til at styre kjønslige Tilbøieligheder med en lignende, eller rettere med en stærkere Misbilligelse end den, hvormed den betragter Drukkenskab o. s. v. Den paastaaer fremdeles, at det ikke er selve den ægteskabelige Forbindelse, men ene og alene den gjensidige Kjærlighed, som absorberer det Dyriske i Forplantelsesdriften og gjør Samlivet sædeligt. Man ynder i Almindelighed at sige, at Ægteskab og Kjærlighed ere Synonymer, men man veed meget godt, at et saadant Forhold for Øieblikket i mangfoldige Tilfælde kun kan betegnes som et fromt Ønske, og at hvis der ikke fødtes Andet end lutter „Elskovsbørn", var der neppe noget Overbefolknings-spørgsmaal. Henimod en Tilstand, hvor ialfald en virkelig gjensidig Kjærlighed er Betingelsen for alt kjønsligt Samliv

og altsaa ogsaa for Ægteskab, arbeides der i Nutiden fra mange Hold, ikke mindst ved de saa ofte bagtalte Bestræbelser efter at stille Kvinden selvstændigt og istand til at ernære sig selv. Men heller ikke Usædeligheden vil man kunne komme tillivs, uden det er tilladt at tale aabent om den, og de, der mistvivle om at kunne fjerne den saa hurtigt som ønskeligt, maa have Ret til saavel i en streng som i en populær videnskabelig Form at fremsætte Forslag, der sigte til at hæmme dens samfundsskadelige Virkninger. Hvad for et Parti, man i saa Henseende vælger, afhænger ikke af strengere eller slappere moralske Grundsætninger, men navnlig af Temperamentet. Sangvinikeren, Fantasten, Idealisten, den Unge, hvad man nu vil kalde ham, troer, at det vil lykkes ved en radikal Reform af Oplysningsbestræbelserne i en nær Fremtid at gjøre det vilde Dyr til et tamt; den Ældre, den mere Malcontente smiler ad en saadan Tro, som han finder „naiv", og han raaber paa Lænker. Det er det, Prof. Drachmann har gjort. Jeg for mit Vedkommende er aldeles ikke enig med ham; men jeg respekterer modsatte Opfattelser, jeg vil, at Grunde skulle bekæmpes med Grunde, og jeg veed ikke, hvorledes jeg skulde nægte at optage en populær videnskabelig Artikel, som behandler et Hovedspørgsmaal, som er dikteret af sædelige Motiver, og hvori man ikke skal kunne finde Saameget som en Bugtning af et Bogstav, der skjuler over en pikant Tanke eller et usædeligt Ønske. Alting kan ganske vist misforstaaes og misbruges, og selv det ædleste Billede, den reneste Statue kan om end ikke frembringe, saa dog fremkalde ukydske Tanker; men man har hidtil været enig om, at denne Sindets Raahed ikke var et Tegn paa Dannelse, og jeg har smigret mig ved Haabet om at have valgt Tidsskriftets Indhold saaledes, at de reent Udannede just ikke skulde finde sig foranledigede til at forøge Abonnentantallet. Skulde der alligevel have indsneget sig saadanne Læsere, tør jeg sikkert være angerløs; og forsaavidt som de Dannede have følt sig tilmode, som naar de tage en ildesmagende Mixtur — saa er det nu eengang saaledes, at Samfundslægerne dog ogsaa maa have Lov til at skrive Recepter, der lyde paa Andet end Brystsukker og Chokolade. Jeg tilføier kun den stilfærdige Bemærkning, at for adskillige Læsere har ganske sikkert deres egen Fantasi bidraget til at forøge Indtrykket af det Uvante og Ildesmagende.

Imidlertid, det falder mig ind, at jeg vistnok kunde have begrændset mit Forsvar, hvis jeg mindre havde holdt mig til Ordene i de fremkomne Angreb end til en uudtalt Anskuelse, som formeentlig ligger bagved. Det danske Publikum er jo bekjendt for og gjør sig selv saa gjerne til af sin Respekt for Videnskaben; men selvfølgelig „respekterer" man kun Videnskaben ved at anerkjende dens forædlende, sædeliggjørende Magt. Der er da neppe Nogen, som for Alvor vil føre Anke over, at et populært Tidsskrift har gjort Rede for et nationaløkonomisk Hovedspørgsmaal og har meddeelt nogle af de betydeligste Forskeres overeensstemmende Resultat. Nei, men dette populære Tidsskrift „kommer i Familier", det læses af — Damer, og skjøndt man „respekterer" Videnskaben, troer man dog, at de moderne videnskabelige Undersøgelser kunne have en demoraliserende Indflydelse ikke blot paa „Kvindelig Læseforening" i Særdeleshed, men paa Kvindekjønnet ganske i Almindelighed. Jeg tilstaaer, at jeg savner Evne til at finde denne Opfattelse konsekvent. Og selv om man seer bort fra hiin tætsluttede Falanx, der med sin i det Uendelige gjentagne Frase om „Kvindelighed" (som det ofte og blandt Andet af udmærkede Kvinder er blevet paaviist) kun apotheoserer en Naivetet, der er fremgaaet af Uvidenhed, selv om man holder sig strengt til det her foreliggende Tilfælde, med hvad Ret tør man da paastaae, at den kvindelige Uskyld er betinget af et fuldstændigt Ubekjendtskab til de kjønslige Funktioner? Jeg vil ikke lægge Vægt paa, at det i det Mindste for dem, der læse Aviserne, er umuligt at bevare et saadant Ubekjendtskab. Men indseer man ikke, at man ved en saadan Paastand for det Første udtaler en meer end uhyggelig Dom over hele det mandlige Kjøns moralske Tilstand, og dernæst rykker selve den kvindelige Uskyld ind under en tvivlsom Belysning og forvansker Uskyldighedens Begreb! Det kan siges i al Almindelighed, at Uvidenhed bestandig staaer Fare for at blive Usædelighedens ufrivillige Værktøi, og jeg troer, at de indlægge sig den rette Fortjeneste af Samfundets moralske Fremskridt, der f. Ex. tage Ordet for, at den opvoxende Kvindeslægt skal undervises i Fysiologi *). Dette Uvidenhedens eller Halvbevidsthedens pikante Taageslør, der nu hviler over visse Forhold, maa fjernes ved Videnskabens Lys, og idet den

*) Ikke at tale om, at Lægekunstens betydeligere Udvikling beroer paa Individernes fysiologiske Dannelse.

herskende Anskuelse lærer at sige med det gamle latinske Ord: nihil humanum a me alienum puto, bør den med saameget desto stærkere Eftertryk betone, at det er „Aanden, som levendegjør", at det er Tænkemaaden, der karakteriserer som sædelig eller usædelig.

Der kan indvendes, at hvad det ikke vilde være urigtigt at omtale, naar først en saadan gjennem Underviisning tilveiebragt Viden var almindelig, bør holdes borte under de forhaandenværende Tilstande. Og det er i Virkeligheden den eneste Indvending, i hvilken Modstanderne kunne finde lidt Fodfæste; thi at man i Praxis ialfald til en vis Grad stoler paa Kundskabens rensende Magt, fremgaaer deraf, at man i saa lang Tid har fundet sig i kun at have mandlige Læger. Jeg skal nu ogsaa villigt indrømme, at det altid er nødvendigt at tage Hensyn til de Forudsætninger, hvorover Læserne eller Tilhorerne raade; men jeg har i dette bestemte Tilfælde, idet jeg gjentagne Gange og omhyggeligt overveiede Sagen, ikke kunnet finde nogen Anstødssteen, netop fordi det vil være umuligt at paavise blot den svageste Skygge af demoraliserende Tendens i den omhandlede Artikel (saaledes som der, in parenthesi bemærket, findes i en ikke ringe Deel af vor fredlyste novellistiske Literatur). Og hvis saa er, — saa har man, naar man vil gjøre et moralsk Ansvar gjældende, ingen anden Tilflugt end den Bergeret'ske Opfattelse, som jeg ovenfor indskrænkede mig til at meddele i en Anmærkning, og som jeg ønsker at forskaane mig selv for at dvæle længere ved, ialfald indtil Nogen herhjemme har det lidet anerkjendelsesværdige Mod offenligt at gjøre den til sin.

For ganske kort at rekapitulere: jeg paastaaer, at Ingen har kunnet tage Skade af at læse den meget omtalte Artikel, og jeg forlanger det anerkjendt, at selv om jeg skulde have tillagt Grunde og Betragtninger en for stor Betydning, har man heri ingen Berettigelse til moralsk Indignation. Imidlertid, een Indrømmelse er jeg villig til at gjøre: saaledes som Opdragelsen for Øieblikket er, og med det Fond af videnskabelig Dannelse, Publikum nuomstunder raader over — kan der ikke tales mellem Mand og Kvinde om Prof. Drachmanns Forslag. En Bekjendt, der forekastede mig dette, sagde til mig: „Det er sandt, De har ikke krænket det Moralske ved at optage den Artikel, men De har krænket det æsthetisk Skjønne." Jeg svarer, at det er ikke Prof. D. og ikke mig, men det er Nationaløkonomien, det er Videnskaben, som støder an mod hvad Selskabet for Tiden anseer for

decorum. Lad os tage Sagen ganske simpelt og naturligt: Forestil Dem, at der er et stort og fiint Selskab etsteds, Unge og Gamle, Damer og Herrer; Talen falder paa Socialisme, paa Arbeiderspørgsmaalet, man korser og jamrer sig, en Dagbladsredaktør raaber høiere end alle de Andre, at Sagen er vigtig, grumme vigtig, at der maa undersøges, at man maa høre de betydeligste Videnskabsmænd. Fhv. Finansminister Schäffle og Stuart Mill er blandt Gjæsterne; efter hinanden tager de Ordet, Begge henviser til Befolkningens faretruende Væxt, man lytter spændt til deres sagkyndige, overlegne Udvikling, og Dagbladsredaktøren raaber Hør! og gjør Notater i sin Lommebog. Pause. „Men Midlerne? Midlerne mod dette radikale Onde?" spørges der fra alle Sider. Schäffle og Stuart Mill tier, seer sig om med et forlegent Smiil: — „Undskyld — ganske vist kunne Midlerne kun faae Betydning ved at Individerne lære dem at kjende, men — vi tør alligevel ikke tale høit om dem." Nei, for hvis de gjorde det, vilde Dagbladsredaktøren og hele det Publikum, som han mindre leder, end er Udtryk for, kalde de to Videnskabsmænd „uanstændige".

Maaskee kan denne lille Spøg tjene til at vise, at man retter Smed for Bager, at det hverken er galt fat med den videnskabelige Undersøgelse eller med dem, der meddele dens Resultater, men at det er Opdragelsen og den deraf betingede Grændse for det, „man taler om", som er abnorm. Deklamationer mod mangelfulde Forhold føre i Regelen til Intet. Jeg har troet, at Prof. Drachmanns Artikel, hvor den moderne Videnskab ganske uskyldigt løber Panden mod det Bestaaende saaledes, at det maa ryste, kunde gjøre i det Mindste en lille Smule Gavn og aabne om ogsaa blot Nogles Øine. Det er i al Almindelighed forkeert og paa meer end een Maade uheldigt, at en Videnskabsmand ikke skal kunne tale til sin Kone, sine Døttre, sit Selskab om hvad hans egne og hans dygtigste Kollegers Undersøgelser have viist ham som det Rette. Men næsten komisk bliver Forholdet, naar man paa et Spørgsmaal, der er af pressende Vigtighed for hele Samfundet, først kræver et Svar af Videnskaben, og saa . . . ikke kan lade den ene Halvdel af Samfundet høre Svaret. Her spidser Vanskeligheden sig til i et bestemt Enten—eller: enten censureret, altsaa værdiløs Videnskab, Mangel paa Respekt for og Tro paa Videnskabens Magt — eller ogsaa maa man finde sig i, at der skrives Noget, som der foreløbig ikke kan tales

om, idet man af dette Misforhold vækkes til at fjerne unaturlige og skadelige Indskrænkninger.

Jeg har Intet mere at sige i denne Sag. Men hvis jeg turde tilføie blot een Bemærkning endnu, vilde jeg benytte mig af Leiligheden til at henstille ganske i Almindelighed til behagelig Overveielse: om det ikke snart skulde være paa Tide at fritage for yderligere Tjeneste visse forslidte Stikord — f. Ex. det meget yndede „Materialisme" —, som man enten selv slet ikke veed, hvad man mener med, eller som man tillægger en falsk og vildledende Betydning. Det gjælder om alle disse Stikord, hvad en høitbegavet religiøs Tænker har sagt om et af dem, nemlig Bebreidelsen for Atheisme, at den kun indeholder en negativ Dom (nemlig: „Han troer ikke, hvad vi troe"), og at denne negative Dom altid er uendelig og ubestemt. „Saadanne uendelige Domme, tilføier han, give ikke Tankerne Noget at tænke, men desto mægtigere virke de — naar de vække tankeløse Menneskers Interesse — paa Fantasi og Gemyt, der bliver sat i en ubestemt og altsaa overordenlig heftig og ophidset Bevægelse. Derfor var Bebreidelse for Atheisme altid et frygteligt Vaaben i Ondskabens Haand, eftersom der aldrig er Mangel paa let opblussende og tankeløse Mennesker". Fiat applicatio!

Vilhelm Møller.
